5/~~9234~~ 11042

AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ

AON wewn. 5099/98

Prof. dr hab. Leonard ŁUKASZUK
Dr Andrzej SKOWROŃSKI

MIĘDZYNARODOWE PRAWO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA

Materiały i komentarze

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid.
II
Akademii Obrony Narodowej
52205

WARSZAWA 1999

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY
KATEDRA PRAWA I BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

AON wewn. 5099/98

Prof. dr hab. Leonard ŁUKASZUK
Dr Andrzej SKOWROŃSKI

MIĘDZYNARODOWE PRAWO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA

Materiały i komentarze

WARSZAWA 1999

Redakcja naukowa
prof. zw. dr. hab. Leonard Łukaszuk

Poszczególne części opracowali:

prof. zw. dr. hab. Leonard Łukaszuk
* Wstęp
* Wprowadzenie w problematykę studiów nad pokojem i bezpieczeństwem międzynarodowym
* Posłowie: Międzynarodowe prawo pokoju i bezpieczeństwa w systemie regulacji ONZ

dr Andrzej Skowroński
* Wstęp
* Rozdziały I-VI

Redaktor techniczny
Beata Klarowska

Korekta
Renata Czerwińska
Jadwiga Górczyk
Kazimiera Krześniak
Małgorzata Sęktas

Wydanie drugie uzupełnione i zaktualizowane

Skład, druk i oprawa
Akademia Obrony Narodowej
Wydział Wydawniczy
Zam. nr 728/WW

SPIS TREŚCI

WSTĘP ... 7

WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ STUDIÓW NAD POKOJEM I BEZPIECZEŃSTWEM MIĘDZYNARODOWYM ... 8
Przypisy ... 12

Rozdział I
PRAWNOMIĘDZYNARODOWY OBOWIĄZEK WSPÓŁDZIAŁANIA NA RZECZ UTRZYMANIA MIĘDZYNARODOWEGO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA ... 14
1. Konstytutywne znaczenie współdziałania na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa ... 14
2. Obowiązek współdziałania na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w systemie ONZ ... 14
3. Współdziałanie państw na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w ramach organizacji regionalnych ... 21
4. Współdziałanie państw na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w układach dwustronnych ... 51
Przypisy ... 54

Rozdział II
PRAWNE ZASADY MIĘDZYNARODOWEGO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA ... 57
1. Pojęcie ... 57
2. Rozwój i kodyfikacja zasad w systemie ONZ ... 57
3. Zasady stosunków międzynarodowych w regionalnych systemach bezpieczeństwa i współpracy ... 66
4. Zasady stosunków międzynarodowych w wielostronnych systemach wzajemnej pomocy ... 72
5. Zasady stosunków międzynarodowych w umowach dwustronnych ... 72
Przypisy ... 74

Rozdział III
PRZESTRZEGANIE ZASADY NIESTOSOWANIA SIŁY LUB GROŹBY UŻYCIA SIŁY JAKO KONIECZNEGO WARUNKU BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO ... 75
1. Rozwój zasady niestosowania siły ... 75
2. Zakaz stosowania siły w Karcie Narodów Zjednoczonych ... 77
3. Konkretyzacja zakazu stosowania siły w dokumentach konstytucyjnych Organizacji Narodów Zjednoczonych ... 78
4. Konkretyzacja zakazu stosowania siły w wielostronnych umowach międzynarodowych ... 88
5. Zakaz stosowania groźby użycia lub użycia siły w układach i organizacjach regionalnych ... 88
6. Zakaz stosowania groźby użycia lub użycia siły w umowach dwustronnych ... 89
7. Prawnomiędzynarodowe skutki naruszenia zakazu stosowania siły ... 90
Przypisy ... 91

Rozdział IV
ŚRODKI I PROCEDURY ZAPOBIEGANIA NARUSZENIOM POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO ... 93
1. Dyplomacja prewencyjna ... 93
2. Pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych ... 101
A. Rozwój instytucji pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych przed powstaniem ONZ ... 101
B. System pokojowego załatwiania sporów w Karcie Narodów Zjednoczonych ... 103
C. Zasady, organy i procedury załatwiania sporów w regionalnych organizacjach międzynarodowych ... 117
D. Zasady, organy i procedury załatwiania sporów w umowach dwustronnych ... 129
3. Zapobieganie nagłej napaści i środki budowania zaufania i bezpieczeństwa ... 130
A. Umowy między USA a ZSRR/Rosją w sprawie zapobiegania powstawaniu konfliktów i zmniejszenia ryzyka wojny nuklearnej ... 131
B. Środki budowania zaufania i bezpieczeństwa w Europie ... 135
4. Demilitaryzacja, kontrola zbrojeń i rozbrojenie ... 157
A. Demilitaryzacja obszarów o ogólnym znaczeniu międzynarodowym ... 160
B. Strefy bezatomowe ... 165
C. Ograniczenie zbrojeń i rozbrojenie w dziedzinie broni masowej zagłady ... 169
D. Układy o ograniczeniu zbrojeń i rozbrojeniu między Stanami Zjednoczonymi Ameryki a ZSRR/Rosją ... 188
E. Rozbrojenie w Europie ... 193
F. Środki mające na celu przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się broni masowej zagłady i kontrolę transferu broni konwencjonalnej ... 205
G. Prawnomiędzynarodowe zakazy stosowania broni jako instrument kontroli zbrojeń ... 207
Przypisy ... 217

Rozdział V
LEGALNE PRZYMUSOWE ŚRODKI REAKCJI NA NARUSZENIE POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO ... 222
1. Prawo do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej ... 222
A. Prawo do samoobrony w Karcie Narodów Zjednoczonych ... 222
B. Prawo do samoobrony w wielostronnych umowach o pomocy wzajemnej i w układach regionalnych ... 225
C. Prawo do samoobrony w umowach dwustronnych ... 243
2. Przymusowe środki o charakterze niewojskowym ... 245
3. Akcje w ramach ONZ w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji ... 245
4. Operacje pokojowe ONZ ... 249
Przypisy ... 251

Rozdział VI
BEZPIECZEŃSTWO OBROTU MIĘDZYNARODOWEGO I PORZĄDKU PUBLICZNEGO PAŃSTW ... 252
1. Bezpieczeństwo żeglugi powietrznej i morskiej ... 252
2. Bezpieczeństwo uprawnionych osób ... 260

3. Bezpieczeństwo porządku publicznego państw ... 268
Przypisy ... 277

Posłowie
MIĘDZYNARODOWE PRAWO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA W SYSTEMIE REGULACJI ONZ ... 279
1. Wpływ ONZ na rozwój prawa międzynarodowego ... 279
2. System prawny ONZ regulujący współżycie międzynarodowe ... 283
3. Wpływ ONZ na ukształtowanie normatywnego systemu załatwiania sporów międzynarodowych ... 289
4. Główne kierunki rozwoju prawa międzynarodowego ... 291
Przypisy ... 298

WYKORZYSTANE PIŚMIENNICTWO ... 299

LITERATURA ZALECANA ... 300

CONTENTS ... 303

WSTĘP

Prezentowana publikacja odpowiada swoim profilem przedmiotowym głównym założeniom i treści programów nauczania zagadnień stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego realizowanych w wyższych uczelniach, zwłaszcza na studiach specjalistycznych z zakresu zagadnień bezpieczeństwa i obronności. Treści podręcznika są dostosowane do profilu kształcenia przyjętym w AON i w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Dlatego starano się w nim ukazać w zasadzie całościowy obraz stanu regulacji z zakresu międzynarodowego prawa pokoju i bezpieczeństwa, rozwijającej się ostatnio odrębnej dziedziny prawa międzynarodowego publicznego.

Obecna publikacja stanowi jej II wydanie, w znacznym stopniu zmienione i uzupełnione.

Dokonane zmiany uwzględniają wymogi dydaktyki wynikające z uruchomienia procesów rozszerzenia NATO i Unii Europejskiej/UZE i z potrzebami odpowiedniego przygotowania personelu wojskowego i cywilnego do członkostwa Polski w tych organizacjach.

W związku z tym do II wydania publikacji włączono:

Dokumenty Madryckiej Sesji NATO: Deklarację Madrycką o euroatlantyckim bezpieczeństwie, Dokument podstawowy Euroaltantyckiej Rady Partnerstwa, Akt Podstawowy o stosunkach dwustronnych, współpracy i bezpieczeństwie między NATO i Federacją Rosyjską, a także Protokół do Traktatu Północnoatlantyckiego w sprawie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej, a także tekst umowy SOFA w nadal obowiązującej wersji oryginalnej z 1951 r.

- Postanowienia Traktatu Amsterdamskiego UE dotyczące wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz policji, współpracy sądowej i bezpieczeństwa wewnętrznego.
- Nowe układy rozbrojeniowe: układ o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową oraz konwencję o zakazie min antypersonalnych (teksty obu umów nie są jeszcze w Polsce opublikowane).
- Dwa ważne układy dotyczące ochrony bezpieczeństwa personelu i osób towarzyszących w operacjach pokojowych ONZ oraz konwencję z grudnia 1997 roku dotyczącą zwalczania zamachów bombowych.

Usunięto jednocześnie dokumenty mające charakter historyczny, usunięto frazeologiczne sformułowania tekstów preambuł umów, a także znacznie ograniczono rozdział dotyczący porozumień rozbrojeniowych USA-ZSRR/Rosja przez zastąpienie tekstów umów ich streszczeniami.

Wprowadzając zmiany do I wydania uwzględniono również wytyczne programów szkoleniowych NATO.

L.Ł., A. S.

Warszawa, luty 1999 r.

WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ STUDIÓW NAD POKOJEM I BEZPIECZEŃSTWEM MIĘDZYNARODOWYM

Studiowanie współczesnego prawa międzynarodowego wymaga m.in. doskonalenia jego systematyzacji i bardziej pogłębionych, porównawczych, także retrospektywnych analiz źródeł tego prawa[1] – co wynika przede wszystkim z jego rozwoju, wyłonienia się nowych dziedzin specjalistycznych, jak chociażby regulacji odnoszących się do pokoju i bezpieczeństwa.

Obchodzony w 1995 r. jubileusz 50-lecia ONZ stwarzał szczególnie sprzyjającą okazję do refleksji nad prawem międzynarodowym, jego kształtem współczesnym i efektywnością – właśnie w interesującym nas kontekście problemowym.

ONZ postrzegana jest kompleksowo, przez pryzmat najbardziej absorbujących uwagę społeczności międzynarodowej zagadnień: praw człowieka i polityki bezpieczeństwa oraz zagadnień prawnych ograniczenia konfliktów międzynarodowych[2].

Rolę ONZ w stosunkach międzynarodowych w „podzielonym świecie" przedstawia się także w szerszej perspektywie jej aktywności, jednakże z wyraźnym zaakcentowaniem roli w kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego, także po okresie „zimnej wojny", sprawowania funkcji dobrych usług przez Sekretarza Generalnego NZ, akcji peacekeeping i monitoringu wyborów w krajach wchodzących na drogę demokratyzacji ustroju, a także w kształtowaniu prawa międzynarodowego[3].

Istotne znaczenie w procesie budowy zrębów pokoju i bezpieczeństwa mają ustalenia raportu Sekretarza Generalnego NZ przyjęte przez Radę Bezpieczeństwa 31 stycznia 1992. pod tyt. Agenda dla pokoju. Dyplomacja prewencyjna, peacemaking i peacekeeping.

Jednym z ważniejszych czynników pokoju i bezpieczeństwa – nie tylko w wymiarze regionalnym, jest kształtowanie właściwych relacji między sferą cywilną i wojskową, co jest cechą państw demokratycznych. Zwłaszcza doświadczenia krajów Ameryki Łacińskiej – wskazują wyraźnie na taką potrzebę. Tam gdzie występuje słabość instytucji i mechanizmów demokratycznych może wystąpić pokusa nawrotu rządów totalitarnych[4].

Okres po-zimnowojenny charakteryzuje się zasadniczymi przekształceniami w stosunkach międzynarodowych, co dotyczy zwłaszcza koncepcji nowego kształtowania tych stosunków w skali globalnej i regionalnej, a także oczekiwanych zmian w strukturach i funkcjonowaniu organizacji międzynarodowych, a zwłaszcza systemu ONZ, zwiększenia roli organizacji pozarządowych, co wiąże się z potrzebą dalszej demokratyzacji i humanizacji stosunków międzynarodowych.

Ów nowy „world order" jest postrzegany jako przejście od dawnego układu dwubiegunowego – do wielobiegunowego. Pierwszy z nich skupiał uwagę na suwerenności państw, samookreśleniu narodów i równowadze sił, drugi zaś – dopiero kształtujący się – preferuje oparcie pokojowych stosunków międzynarodowych na prawach człowieka, prawie między-

narodowym, instytucjach międzynarodowych i kolektywnych operacjach na rzecz bezpieczeństwa – z odpowiednio rozszerzoną rolą organizacji pozarządowych[5].

Sprawy współczesnego świata wymagają demokratycznej kontroli aktorów uczestniczących w stosunkach międzynarodowych, tj. głównie państw – co nie mieściło się w tradycyjnym modelu demokracji, rozumianej przeważnie jako relacje wewnątrz-państwowe.

W nowym pojęciu „demokracji kosmopolitycznej" nawet państwa demokratyczne nie zawsze w stosunkach zewnętrznych postępują demokratycznie, dlatego konieczna jest demokratyczna kontrola tej sfery ich działalności według określonych procedur – co jest istotne także wobec wyłaniającego się obecnie globalnego „prawa ludzkości" („law of humanity")[6].

We współczesnej teorii stosunków międzynarodowych zarysowała się w ostatnich latach dość znacznie debata między neorealistami i zwolennikami neoliberalizmu, ale rozbieżności między tymi kierunkami zmniejszyły się. Obydwa są zgodne co do tego, iż współpraca państw jest uwarunkowana oczekiwaniem przez nie „korzyści" (zysków), a rozbieżności dotyczą zdefiniowania tego pojęcia[7].

Pewnym zmianom ulega obecnie myślenie o konfliktach i sposobach ich rozwiązywania. Tradycyjne pojmowanie regulowania sytuacji konfliktowych, kierujące się przesłankami racjonalności, zupełności i pewną symetrią preferencji i rozwiązań jest traktowane niekiedy jako mniej znaczące w obliczu realiów występujących obecnie konfliktów. Wysuwany jest m.in. pogląd, iż po 1991 r. brak jest zjawisk wskazujących na to, aby konflikty zbrojne między państwami np. w sytuacji kryzysów na tle religijnym lub etnicznym były obecnie cechą dominującą w stosunkach międzynarodowych. Wyjściem właściwym w takich sytuacjach byłoby dążenie do znalezienia rozwiązań opartych na możliwym do zaakcentowania przez wszystkie strony konfliktu imperatywnie ideologicznym, a nie drogą działań zbrojnych. Konieczne jest tu szerokie stosowanie środków kulturowych przystosowawczych i transformujących –w miejsce (zamiast) dawnej kultury przemocy i epizodycznych rozwiązań[8].

W studiach nad współczesnymi stosunkami międzynarodowymi obecne są często rozważania dotyczące nawrotu nacjonalizmu jako przyczyn konfliktów, przybierających skalę szerszą niż tylko wewnątrzpaństwową[9].

Istotnym czynnikiem w tych stosunkach jest także zjawisko migracji ludności występujące coraz szerzej w skali globalnej. Jest ono przedmiotem badań i podejmowanych działań mających na celu bardziej skuteczną kontrolę nielegalnej imigracji do krajów wysokorozwiniętych. Na tle dotychczasowych badań zarysowują się dwie główne hipotezy co do źródeł tego zjawiska: 1) hipoteza „konwergencji" zakładająca rosnące podobieństwa między narodami i potrzebę integracji migrantów; 2) hipoteza rozbieżności między polityką kontroli migracji a jej rezultatami[10].

Wśród czynników mogących mieć duży wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe należy brać także pod uwagę poziom ochrony praw człowieka, a zwłaszcza ich naruszeń w poszczególnych krajach i regionach przybierających niekiedy skrajnie negatywne przejawy i rozmiary. Prowadzony w tej dziedzinie monitoring zarówno w ramach systemu ONZ, jak i organizacji pozarządowych np. przez Human Right Watch[11] przynosi wiele faktów i spostrzeżeń krytycznych dotyczących nie zawsze skutecznych i konsekwentnych działań zapobiegających ze strony społeczności międzynarodowej a także Rady Bezpieczeństwa, jak np. w przypadku ludobójstwa występującego w Rwandzie.

Krytykowana jest także polityka zagraniczna niektórych państw (np. USA) stosujących tzw. dyplomację handlową, popierającą rozwój ekonomiczny określonych państw, ale bez jednoczesnego zdecydowanego promowania praw człowieka.

Dotychczas mało zbadanym zjawiskiem i cechą stosunków międzynarodowych jest rosnąca rola organizacji pozarządowych (NGOs) niedocenianych w okresie zimnej wojny, a wkraczających obecnie w takie obszary polityki światowej jak rozwiązywanie konfliktów, mediacja, ochrona praw człowieka, tworzenie prawa międzynarodowego, czy „negocjacje ponadgraniczne"[12].

Interweniowały one skutecznie w różnych skomplikowanych sytuacjach kryzysowych w stosunkach między państwami Afryki, Ameryki Środkowej, Azji i Bliskiego Wschodu, zmieniając rezultaty konfliktów zbrojnych, polityki, gospodarki. Były czynnikiem determinującym ów „interwencjonizm międzynarodowy" i wykonawczym „implementującym" w wielu przypadkach niesienia pomocy humanitarnej oraz w sprawach uchodźców – w warunkach występującego kryzysu w międzynarodowym systemie pomocy. Istnieje jednak potrzeba wykreowania odpowiedniej kultury koordynacji działań NGOs, aby lepiej spełniały one swą rolę, zwłaszcza we wspomaganiu bądź tworzeniu struktur społeczeństw obywatelskich w procesie demokratyzacji państw.

Zagadnienia bezpieczeństwa są jednak częściej analizowane w ich wymiarze militarnym. Przedmiotem debaty są m.in. prawne uwarunkowania współczesnych konfliktów zbrojnych, ograniczenia w sposobie prowadzenia wojen, co na gruncie europejskim ma określone podłoże etyczne i kulturowe[13].

Istotne są tu zwłaszcza dwa problemy: jak kontrolować wojnę przez racjonalne jej ograniczenie, aby nie doprowadzić do wzrostu „nieakceptowanych zniszczeń" oraz jak „humanizować" konflikt zbrojny przez prawo wojny. Nasuwają się tu kwestie następujące: czy dana kontrola jest czymś naturalnym, czy przeciwstawieniem dla istoty wojny, czy prawo i wojna są kompatybilne? Dlaczego prawo wojenne jest odbierane niekiedy jako pełne „dziwnych" rozwiązań i niespójności? Czy na ogół „statyczne" prawo międzynarodowe może zajmować się wciąż wzmagającą się przemocą polityczną w stosunkach między państwami? Czy stan obecnego prawa wojennego stwarza dostateczne podstawy ku temu, aby mieć zaufanie do przyszłości? Czy prawo to ma być traktowane jedynie jako wyraz interesów wzajemnych stron konfliktu w sytuacjach ekstremalnych, czy też jako pewien krok w rozwijaniu obowiązków państw poza ich granicami?

Czy ideę ograniczeń stosowanych w wojnie należy traktować jako jedno z największych osiągnięć cywilizacyjnych czy też jako wyraz zbiorowej klęski?

Jak należy postrzegać bardzo skomplikowane „mieszane" treści prawa wojny w szerszym, ogólnym kontekście prawa międzynarodowego? Czy w świecie współczesnym, przechodzącym procesy demokratyzacji, nie powinno się zrezygnować ze stosowania podziału między „potencjalnie niebezpiecznymi wojskowymi", a powiązanymi z nimi ustrojowo cywilami?

Okres pozimnowojenny skłania ośrodki studiów międzynarodowych do podejmowania wspólnych badań nad przyszłymi źródłami konfliktów jakie mogłyby wystąpić w skali globalnej oraz nad rolą wielkich mocarstw w zażegnywaniu groźnych w skutkach kryzysów regionalnych. Istotną rolę odgrywają tu ideologiczne i ekonomiczne uwarunkowania bezpieczeństwa międzynarodowego[14].

Jednym ze źródeł zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego jest zjawisko terroryzmu, wymagające nadal zarówno badań teoretycznych, jak i porównawczych studiów empirycznych, także w kontekście skuteczności podejmowanych przez społeczność międzynarodową politycznych i prawnych środków przeciwdziałania. Zarówno stosowane standardy profesjonalne jak i intelektualna refleksja nad zagrożeniem terroryzmem nie są jednak w pełni adekwatne do obecnych rozmiarów tego zjawiska[15].

W okresie zimnej wojny siły zbrojne wielkich mocarstw znajdowały się niemal w permanentnej mobilizacji, co pociągało za sobą określone skutki ekonomiczne. Obecnie zaś planiści obronności zastanawiają się czy istnieje potrzeba utrzymywania wojsk o dużej liczebności i w stałej gotowości dla osiągnięcia niezbędnego poziomu zdolności do działań zbrojnych. Dąży się do wypracowania modelu o relatywnie dużej strukturalnie i mobilizacyjnie gotowości, co m.in. ma zapewniać większa profesjonalizacja sił zbrojnych[16].

Działania te niewątpliwie wiążą się także z postępującymi w wyniku porozumień międzynarodowych procesami redukcji zbrojeń, ograniczeniem liczebności sił zbrojnych jak również ograniczeniem rozprzestrzeniania broni jądrowych.

Relatywnie sprawnie przebiega od 1990 r. kontrola i redukcja broni konwencjonalnych w Europie w wyniku CFE, jakkolwiek trwają dyskusje związane z negocjowaniem weryfikacji przepisów CFE, a także z nowymi problemami jakie powstały po upadku ZSRR[17] oraz po rozszerzeniu NATO na wschód.

Obecnie wzrosło zainteresowanie rolą środków „transparentności" w bezpieczeństwie regionalnym, także w innych częściach świata. Idee rozbrojenia, pomyślnie realizowane w Europie okazały się więc owocne i inspirujące. Obecnie jednak wskazuje się, iż przyszłe porozumienia w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia powinny bardziej uwzględniać „weryfikację w imię weryfikacji" – jako istotny element w procesie dalszego wzrostu owej „transparentności" i przewidywalności w sprawach wojskowych. Porozumienia CFE i towarzyszące im środki powinny odgrywać większą rolę w ich rozszerzaniu na tyle na ile to jest możliwe.

Od czasu zakończenia konfliktu ideologicznego Wschód-Zachód datuje się nowy etap studiów strategicznych nad zagadnieniami nuklearnymi w kontekście nowych uwarunkowań bezpieczeństwa międzynarodowego[18].

Kontynuowane są studia nad obecnymi bądź potencjalnymi możliwościami rozprzestrzeniania broni nuklearnych z udziałem również takich państw jak Irak, Izrael, Korea Płn., Indie, Pakistan, Argentyna i Brazylia. W badaniach tych występują trudności co do ocen na ile zachęcający czy zniechęcający wpływ ma ewolucyjne przechodzenie od ery zimnowojennej do post-zimnowojennej.

Istnieje potrzeba określenia relacji między posiadaniem broni nuklearnych a bezpieczeństwem państw w nowej epoce, jakkolwiek poddaje się w wątpliwość czy problem proliferacji zostanie kiedykolwiek rozwiązany, cechuje go bowiem ciągły stan zmienności. Mimo struktur bezpieczeństwa międzynarodowego, gwarancji i zapewnień nadal istnieje niepewność co do przestrzegania reżimu o nieproliferacji. Myślenie strategiczne prezentowane przez Amerykanów zakłada elastyczne ukształtowanie sił i samej polityki wokół misji wycofania się (zrezygnowania) z opcji stosowania środków nacisku aby nie zaniedbać jakiejkolwiek okazji zapobiegania proliferacji. Skutki takich zmian polityki są trudne do określenia.

„Dyplomacja nuklearna" stosowana przez USA wobec Korei Północnej i całego regionu Azji Wschodniej, jest nadal przedmiotem studiów[19].

Dostrzega się też szerszy kontekst problematyki „pokoju nuklearnego" – m.in. obejmujący porozumienia Start I i II w sprawie redukcji arsenałów nuklearnych[20].

Zaś w polityce USA okresu rządów G. Bush'a zarysowały się trzy główne kryteria przewodnie polityki redukcji broni nuklearnych: a) konieczność posiadania przez USA nowoczesnych i elastycznych sił nuklearnych; b) muszą być one przy tym co najmniej równe arsenałowi Rosji; c) i powinny być o takim potencjale jak wszystkie inne arsenały – poza Rosją – łącznie.

Przedmiotem studiów jest także polityka nuklearna Chin, Francji i W. Brytanii.

Istotnym impulsem dla dalszego kształtowania międzynarodowego reżimu nieproliferacji w przyszłości może być decyzja podjęta w dniu 11 maja 1995 przez państwa – uczestników traktatu o nierozprzestrzenianiu broni nuklearnych o bezterminowym przedłużeniu traktatu, który ostatnio ratyfikowała m.in. także Argentyna (1995). Z przeprowadzonych ostatnio badań, na tle doświadczeń praktyki wynika potrzeba odpowiedniego przystosowania i wzmocnienia istniejącego reżimu nieprzestrzegania broni nuklearnych[21].

Znaczącym składnikiem systemu bezpieczeństwa międzynarodowego jest także bezpieczeństwo na morzach, gdzie obecność wojskowa jest nadal nasilona. Operacje pokojowe ONZ związane z bezpieczeństwem na morzach są analizowane raczej rzadko – w dodatku z szerszej perspektywy stosunków międzynarodowych.

Zauważa się, iż istniejący reżim bezpieczeństwa na morzach – w sensie szerszym niż tylko wojskowy (np. bezpieczeństwo żeglugi, bezpieczeństwo ekologiczne) łącznie z działalnością ONZ w tej dziedzinie, wymaga zreformowania, co zależy jednak od woli społeczności międzynarodowej[22]. Nie oczekuje się jednak aby jeszcze w tym tysiącleciu udało się radykalnie zreformować i wprowadzić w życie odpowiednie środki na rzecz bezpieczeństwa na morzach – z akcjami ONZ typu peacekeeping włącznie.

PRZYPISY

[1] Por.: W. G. Grewe (ed.): Fontes Historias Juris Gentium. Quellen zur Geschichte des Völkerechte. Sources Relating to the History of the Law of Nations. Vol. I-III. Berlin-New York 1988-95. Zbiór ten zawiera m.in. traktaty pokojowe, deklaracje o wojnie i neutralności – począwszy od antyku aż po czasy najnowsze (od 1380 przed Chrystusem do 1945.).

[2] Por. J. Seidl-Hohenveldern, H. J. Schötter (red. pr. zb.): Vereinte Nationen, Menschenrechte und Sicherheitspolitik-Völkerrechtliche Fragen zu internationalen Konfliktbegrenzungen. C. Heymanns Verlag 1994.

[3] Zob. A. Roberts, B. Kingsbury (eds.): United Nations, Divided World The UN' s Roles in International Relations. Oxford 1994. (Second Edition).

[4] R. L. Millett: An End to Militarism? Democracy and the Armed Forces in Central America. „Current History". A. Journal of Contemporary World Affairs. Philadelphia. January 1995. ss. 71-75.

[5] Por. D. Jacobson: Old nations, new world: conceptions of world order. Oxford 1994.

[6] D. Archibugi, D. Held: Cosmopolitan democracy: an agenda for a new world order. Oxford 1995.

[7] Zob. Ch. W. Kegley, Jr.: Controversies in international relations: realism and the neoliberal challenge. London 1995. Chris Brown odnosząc się do tej pracy zauważa m.in., iż chcąc inteligentnie ocenić współczesne nowe kierunki np. pozytywizmu, nie wystarcza tylko filozoficznie komplikować rozważań, co cechuje niekiedy pewną generację teoretyków stosunków międzynarodowych. International Affairs, London No 4/1995, s. 829.

[8] Zob.K. Rupesighe (ed.): Conflict transformation. London 1995.

[9] Por. P. Hassner: La violence et la paix: de la bombe atomique au nettoyage etnique. Paris 1995.

[10] Zob. H.A. Cornelius, P. L. Martin, J. F. Hollifield, (eds.): Controlling immigration: a global perspective. Stanford 1994.

[11] Zob. Human Rights Watch world report 1995. New York 1995.

[12] J. Bennett. Meeting needs: coordination in practice. London 1995.

[13] Por. M. Howard, G. J. Andreopoulos, M. Shulman (eds.): The laws of war: constrains on warfare in the Western world. New Haven 1995.

[14] Por. T. Taylor, S. Satto, (eds.): Future sources of global conflict. London 1995.
[15] Por. M. Crenshaw (ed.): Terrorism in Context. Penn State Press 1995.
[16] Por. R. K. Betts: Military readness: concepts, choices, consequences. Waszyngton 1995.
[17] Por. S. Koulik, R. Kokoski: Conventional arms control: perspectives on verification. Oxford-Stockholm SI PRI 1995.
[18] Por. M. Reiss, R. S. Litwak (eds.): Nuclear proliferation after the Cold War.
[19] K. D. Kapur: Nuclear diplomacy in East Asia: US and Korean nuclear crisis management. New Dehli 1995.
[20] M. J. Mazarr, A. T. Lennon (eds.): Toward a nuclear peace. London 1994.
[21] Por. M. van Leenwen: The future of the international nuclear nonproliferation regime. Dordrecht 1995.
[22] M. Pugh (ed.): Maritime security and peacekeeping: a framework for United Narions opertions. Manchester 19 94.

Rozdział I

PRAWNOMIĘDZYNARODOWY OBOWIĄZEK WSPÓŁDZIAŁANIA NA RZECZ UTRZYMANIA MIĘDZYNARODOWEGO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA

1. Konstytutywne znaczenie współdziałania na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo zbiorowe opiera się na zgodności interesów państw zapewnienia skutecznej ochrony pokoju przez podejmowanie wspólnych działań w oparciu o powszechne zasady prawa międzynarodowego i przy wykorzystaniu ukształtowanych w jego praktyce instytucji i procedur. Współpraca taka jest warunkiem koniecznym wszelkiego skutecznego systemu bezpieczeństwa zbiorowego.

Wychodząc z tego założenia, akty prawa międzynarodowego odnoszące się do bezpieczeństwa zbiorowego, określają nie tylko obowiązki państw działania na rzecz jego utrzymania, lecz również ich prawa do uczestnictwa w tych działaniach.

2. Obowiązek współdziałania na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych

Karta Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 r. podkreśla we wstępie zdecydowanie państw członkowskich „uchronić przyszłe pokolenia od klęski wojny, która dwukrotnie za naszego życia wyrządziła niewypowiedziane cierpienia" i definiuje jako ich cel:

„- zjednoczyć swoje siły dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa;

- zapewnić przez przyjęcie zasad i ustalenie metod, aby siła zbrojna używana była wyłącznie we wspólnym interesie;

- korzystać z organizacji międzynarodowych w celu popierania gospodarczego i społecznego postępu wszystkich narodów"[1].

W dalszych postanowieniach art. 2 Karta określiła zasady i główne dziedziny tego współdziałania, a w rozdziałach IV-VII kompetencje głównych organów ONZ w tym zakresie.

Karta określa również:

- zobowiązania współdziałania państw z tymi organami w sprawach utrwalenia pokoju. Art. 2, ustęp 5 zobowiązuje je do udzielenia pomocy Organizacji w każdej akcji podjętej, zgodnie z Kartą; w art. 25 została wyrażona zgoda tych państw na wykonywanie decyzji Rady Bezpieczeństwa, która ponosi główną odpowiedzialność za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; art. 48, ustęp 2 ustanawia ponadto obowiązek wykony-

wania przez nie przyjętych w tym celu decyzji Rady; art. 49 natomiast przewiduje udzielanie sobie przez państwa wzajemnej pomocy w stosowaniu środków uchwalonych przez Radę Bezpieczeństwa;

- uprawnienia państw do współdziałania w sprawach utrzymania pokoju z organami ONZ, zwłaszcza prawa wnoszenia spraw dotyczących utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa pod obrady Zgromadzenia Ogólnego (art. 11, ustęp 2) oraz zwracania uwagi jej i Radzie Bezpieczeństwa na wszelkie spory i sytuacje mogące zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (art. 35).

Karta przyznała w art. 11 Zgromadzeniu Ogólnemu kompetencje „rozważania" ogólnych zasad współdziałania w powyższych sprawach i udzielania w związku z tym zaleceń[2]. Realizując ten mandat, Zgromadzenie uchwaliło szereg deklaracji, z których część ma charakter konstytucyjnych dokumentów ONZ i nietraktatowych kodyfikacji prawa międzynarodowego.

Odnosi się to do Deklaracji zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, uchwalonej 24 października 1970 r. W części „Obowiązek państw współpracowania ze sobą zgodnie z Kartą" stwierdza ona m.in.:

„Państwa mają obowiązek współpracować ze sobą, niezależnie od różnic w ich systemach politycznych, gospodarczych i społecznych, w różnych dziedzinach stosunków międzynarodowych w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, przyczyniania się do międzynarodowej stabilizacji i postępu gospodarczego, powszechnego dobrobytu narodów i współpracy międzynarodowej bez dyskryminacji ze względu na wskazane wyżej różnice, w tym celu:

a) państwa będą współpracować z innymi państwami w utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa;

b) państwa będą współdziałały na rzecz powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich i w eliminowaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej oraz wszelkich form nietolerancji religijnej;

c) państwa, w swych stosunkach międzynarodowych w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturalnej, technicznej i handlowej będą postępować zgodnie z zasadami suwerennej równości i nieingerencji;

d) państwa – członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych mają obowiązek podejmować wspólne i indywidualne środki we współpracy z Organizacją Narodów Zjednoczonych, stosownie do odpowiednich postanowień Karty.

Państwa powinny współpracować ze sobą zarówno w dziedzinie gospodarczej, społecznej i kulturalnej, jak i w dziedzinie nauki i techniki oraz w popieraniu międzynarodowego postępu w dziedzinie kultury i oświaty. Państwa powinny współpracować w popieraniu rozwoju gospodarczego krajów rozwijających się".

Zbiór Dokumentów, 1970, s. 1646-1661.

W Deklaracji z 16 grudnia 1970 r. Zgromadzenia Ogólnego dotyczącej umocnienia bezpieczeństwa międzynarodowego określone zostały natomiast priorytetowe zadania współdziałania państw i organów Narodów Zjednoczonych w tej kwestii. Pkt. 11 tej deklaracji zawiera zalecenie, „aby wszystkie państwa przyłączyły się do wysiłków na rzecz zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa wszystkim narodom i ustanowienia zgodnie z Kartą

skutecznego systemu powszechnego bezpieczeństwa zbiorowego bez sojuszów wojskowych". W deklaracji wyrażono ponadto przekonanie, że „popieranie międzynarodowej współpracy, łącznie ze współpracą regionalną, subregionalną i dwustronną między państwami, stosownie do postanowień Karty i w oparciu o zasadę równych praw i ścisłego poszanowania suwerenności i niepodległości państw, może przyczynić się do umocnienia międzynarodowego bezpieczeństwa"[3].

W systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych głównymi organami współdziałania na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa są Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa.

KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
San Francisco, 26 czerwca 1945 r.

Rozdział IV
„Zgromadzenie Ogólne

Skład

Artykuł 9

1. Zgromadzenie Ogólne składa się ze wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Każdy członek może mieć nie więcej niż pięciu przedstawicieli w Zgromadzeniu Ogólnym.

Funkcje i kompetencje

Artykuł 10

Zgromadzenie Ogólne może omawiać wszelkie zagadnienia lub sprawy, wchodzące w zakres niniejszej Karty, albo dotyczące kompetencji i funkcji, któregokolwiek organu przewidzianego w niniejszej Karcie, jak również może ono, z zastrzeżeniem postanowień artykułu 12, udzielać w tych wszystkich zagadnieniach i sprawach zaleceń członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych albo Radzie Bezpieczeństwa, albo też członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych i Radzie Bezpieczeństwa.

Artykuł 11

1. Zgromadzenie Ogólne może rozważać ogólne zasady współdziałania dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, łącznie z zasadami dotyczącymi rozbrojenia i regulacji zbrojeń, oraz udzielać w związku z tymi zasadami zaleceń członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych albo Radzie Bezpieczeństwa albo też członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych i Radzie Bezpieczeństwa.

2. Zgromadzenie Ogólne może omawiać każdą sprawę, dotyczącą utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa wniesioną przez członka Organizacji albo przez Radę Bezpieczeństwa, albo też zgodnie z ustępem 2 artykułu 35, przez państwo nie będące członkiem Organizacji; może ono z zastrzeżeniem przewidzianym w artykule 12, udzielać w tych sprawach zaleceń zainteresowanemu państwu lub państwom lub Radzie Bezpieczeństwa, albo państwu lub państwom i Radzie Bezpieczeństwa. Każdą tego rodzaju sprawę, w związku z którą konieczne jest przeprowadzenie akcji, Zgromadzenie Ogólne przekaże Radzie Bezpieczeństwa przed jej omówieniem lub po omówieniu.

3. Zgromadzenie Ogólne może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa na sytuacje mogące zagrażać międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu.

4. Wyszczególnione w niniejszym artykule kompetencje Zgromadzenia Ogólnego nie ograniczają ogólnego zakresu artykułu 10.

Artykuł 12

1. Gdy Rada Bezpieczeństwa wykonuje w związku z jakimkolwiek sporem lub sytuacją funkcje powierzone jej przez niniejszą Kartę, Zgromadzenie Ogólne nie może w związku z takim sporem lub sytuacją udzielać żadnych zaleceń, chyba że Rada Bezpieczeństwa zwróci się o to.

2. Sekretarz Generalny za zgodą Rady Bezpieczeństwa zawiadamia Zgromadzenie Ogólne na każdej jego sesji o wszystkich sprawach dotyczących utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, którymi zajmuje się Rada Bezpieczeństwa; gdy tylko Rada Bezpieczeństwa przestanie się zajmować taką sprawą, Sekretarz Generalny zawiadomi o tym niezwłocznie Zgromadzenie Ogólne, a w przerwach między jego sesjami – członków Organizacji.

Artykuł 13

1. Zgromadzenie Ogólne inicjuje badania i udziela zaleceń w celu:

a) rozwijania współpracy międzynarodowej w dziedzinie politycznej i popierania postępowego rozwoju prawa międzynarodowego i jego kodyfikacji;

b) rozwijania współdziałania międzynarodowego w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturalnej, oświaty i ochrony zdrowia oraz ułatwiania, by wszyscy bez różnicy rasy, płci, języka lub wyznania korzystali z praw człowieka i podstawowych wolności.

2. Dalsze obowiązki, funkcje i kompetencje Zgromadzenia Ogólnego w sprawach wymienionych w punkcie 1 b) określone są w rozdziałach IX i X[4].

Artykuł 14

Z zachowaniem postanowień artykułu 12, Zgromadzenie Ogólne może zalecać sposoby pokojowego załatwiania wszelkich sytuacji które, zdaniem zgromadzenia, mogą zaszkodzić dobru powszechnemu lub przyjaznym stosunkom między narodami, włączając w to sytuacje, które wynikają z naruszenia postanowień niniejszej Karty, określających cele i zasady Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 15

1. Zgromadzenie Ogólne otrzymuje i bada roczne i specjalne sprawozdania Rady Bezpieczeństwa; sprawozdania te powinny zawierać zestawienie środków, jakie Rada Bezpieczeństwa postanowiła zastosować lub zastosowała w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

2. Zgromadzenie Ogólne otrzymuje i bada sprawozdania innych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych ...

Głosowanie

Artykuł 18

1. Każdy członek Zgromadzenia Ogólnego posiada jeden głos.

2. Uchwały Zgromadzenia Ogólnego w ważnych sprawach zapadają większością dwóch trzecich głosów członków obecnych i głosujących. Do takich spraw należą: zalecenia dotyczące utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wybór niestałych członków Rady Bezpieczeństwa, wybór członków Rady Gospodarczej i Społecznej, wybór

członków Rady Powierniczej w myśl ustępu 1 artykułu 86, przyjęcie nowych członków do Organizacji, zawieszenie w korzystaniu z praw i przywilejów członkowskich, wykluczenie członków z Organizacji, sprawy dotyczące funkcjonowania systemu powiernictwa i sprawy budżetowe.

3. Uchwały w innych sprawach, włączając w to ustalenie dodatkowych spraw, wymagających rozstrzygnięcia większością dwóch trzecich głosów, zapadają zwykłą większością głosów członków obecnych i głosujących...

Procedura

Artykuł 20

Zgromadzenie Ogólne odbywa doroczne sesje zwyczajne, a sesje nadzwyczajne – o ile okoliczności tego wymagają. Sekretarz Generalny zwołuje sesje nadzwyczajne na żądanie Rady Bezpieczeństwa lub na żądanie większości członków Organizacji.

Artykuł 21

Zgromadzenie Ogólne ustala swój regulamin i wybiera przewodniczącego na każdą sesję.

Artykuł 22

Zgromadzenie Ogólne może tworzyć organy pomocnicze, jakie uzna za konieczne dla pełnienia swych funkcji.

Rozdział V
Rada Bezpieczeństwa

Skład

Artykuł 23

1. Rada Bezpieczeństwa składa się z piętnastu członków Organizacji Narodów Zjednoczonych. Republika Chińska, Francja, Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich[5], Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii oraz Stany Zjednoczone Ameryki są stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa. Zgromadzenie Ogólne wybiera dziesięciu innych członków Organizacji jako niestałych członków Rady Bezpieczeństwa, mając specjalnie na uwadze przede wszystkim wkład poszczególnych członków do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, realizacji innych celów Organizacji oraz sprawiedliwy podział geograficzny.

2. Niestałych członków Rady Bezpieczeństwa wybiera się na okres dwóch lat. Przy pierwszym wyborze niestałych członków, po zwiększeniu liczby członków Rady Bezpieczeństwa z jedenastu do piętnastu, dwóch spośród czterech dodatkowych członków będzie wybranych na okres jednego roku. Członek ustępujący nie może być ponownie wybrany na następujące bezpośrednio dwulecie.

3. Każdy członek Rady Bezpieczeństwa ma w niej jednego przedstawiciela.

Funkcje i kompetencje

Artykuł 24

1. W celu zapewnienia szybkiego i skutecznego działania Organizacji członkowie nakładają na Radę bezpieczeństwa główną odpowiedzialność za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz uznają, że przy wykonywaniu swych obowiązków wynikających z tej odpowiedzialności Rada Bezpieczeństwa działa we wspólnym ich imieniu.

2. Przy wykonywaniu tych obowiązków Rada Bezpieczeństwa kieruje się celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Szczególne uprawnienia udzielone Radzie dla wykonywania tych obowiązków wymienione są w rozdziałach VI, VII, VIII i XII.

3. Rada Bezpieczeństwa składa Zgromadzeniu Ogólnemu do rozważenia sprawozdania roczne, a w razie potrzeby również sprawozdania specjalne.

Artykuł 25

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych zgadzają się przyjmować i wykonywać decyzje Rady Bezpieczeństwa zgodnie z niniejszą Kartą.

Artykuł 26

W celu przyczynienia się do ustalenia i utrzymywania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa z jak najmniejszym zużyciem światowych zasobów ludzkich i gospodarczych na zbrojenia, Rada Bezpieczeństwa ponowi odpowiedzialność za opracowywanie, przy pomocy przewidzianego w artykule 47 Wojskowego Komitetu Sztabowego, planów ustanowienia systemu regulowania zbrojeń, które będą przedłożone wszystkim członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Głosowanie

Artykuł 27

1. Każdy członek Rady Bezpieczeństwa posiada jeden głos.

2. Decyzje Rady Bezpieczeństwa w sprawach proceduralnych zapadają większością głosów dziewięciu członków.

3. Decyzje Rady Bezpieczeństwa we wszystkich innych sprawach zapadają większością głosów dziewięciu członków, włączając w to głosy wszystkich stałych członków, z tym jednak, że przy podejmowaniu decyzji przewidzianych w rozdziale VI oraz w ustępie 3 artykułu 52, strona w sporze wstrzymuje się od głosowania.

Procedura

Artykuł 28

1. Rada Bezpieczeństwa ma być tak zorganizowana, by mogła pełnić swe funkcje bez przerwy. W tym celu każdy członek Rady Bezpieczeństwa będzie stale reprezentowany w siedzibie Organizacji.

2. Rada Bezpieczeństwa odbywa okresowe posiedzenia, na których każdy jej członek może być, stosownie do życzenia reprezentowany przez członka swojego rządu lub innego specjalnie wyznaczonego przedstawiciela.

3. Rada Bezpieczeństwa może odbywać posiedzenia poza siedzibą Organizacji, jeżeli uzna, że ułatwi jej to pracę.

Artykuł 29

Rada Bezpieczeństwa może tworzyć organy pomocnicze, jakie uzna za konieczne dla pełnienia swych funkcji.

Artykuł 30

Rada Bezpieczeństwa ustala swój regulamin, który określa również sposób wyboru Przewodniczącego.

Artykuł 31

Każdy członek Organizacji Narodów Zjednoczonych, nie będący członkiem Rady Bezpieczeństwa może bez prawa głosowania brać udział w omawianiu każdej sprawy przedłożonej Radzie Bezpieczeństwa, jeżeli Rada uzna, że sprawa ta dotyczy szczególnie jego interesów.

Artykuł 32

Każdy członek Organizacji Narodów Zjednoczonych, nie będący członkiem Rady Bezpieczeństwa albo każde państwo nie będące członkiem Organizacji, jeżeli jest stroną w sporze rozpatrywanym przez Radę Bezpieczeństwa, zostanie zaproszone do uczestniczenia bez prawa głosowania w omawianiu tego sporu. Rada Bezpieczeństwa określi warunki, jakie uzna za słuszne, uczestnictwa państwa nie będącego członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych... .

Rozdział VIII
Układy regionalne

Artykuł 52

1. Żadne postanowienie niniejszej Karty nie wyłącza istnienia układów lub organizacji regionalnych dla załatwiania spraw dotyczących utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, które nadają się do akcji o charakterze regionalnym pod warunkiem, że takie układy lub organizacje oraz ich działalność zgodne są z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych, którzy zawierają takie układy lub tworzą takie organizacje, dołożą wszelkich starań w celu pokojowego rozstrzygania sporów o charakterze lokalnym na podstawie tych układów lub przy pomocy tych organizacji, zanim przedstawią takie spory Radzie Bezpieczeństwa.

3. Rada Bezpieczeństwa będzie popierała rozwój instytucji pokojowego rozstrzygania sporów lokalnych na podstawie układów regionalnych lub przy pomocy organizacji regionalnych bądź z inicjatywy państw zainteresowanych, bądź na skutek przekazania sprawy przez Radę Bezpieczeństwa.

4. Postanowienia niniejszego artykułu w niczym nie przeszkadzają stosowaniu artykułów 34 i 35[6].

Artykuł 53

1. Rada Bezpieczeństwa posługiwać się będzie układami lub organizacjami regionalnymi w odpowiednich przypadkach w celu stosowania środków przymusu pod jej kierownictwem. Jednakże żadne środki przymusu nie będą stosowane na podstawie układów regionalnych lub przez organizacje regionalne bez upoważnienia Rady Bezpieczeństwa, z wyjątkiem środków stosowanych przeciwko jakiemukolwiek państwu nieprzyjacielskiemu w rozumieniu punktu 2 niniejszego artykułu i przewidzianych w wykonaniu artykułu 107[7] lub w układach regionalnych[8], a skierowanych przeciwko powrotowi takiego państwa do polityki agresji, dopóki Organizacja nie będzie mogła na żądanie zainteresowanych rządów przyjąć odpowiedzialności za niedopuszczenie do dalszej agresji ze strony takiego państwa[9].

2. Określenie „państwo nieprzyjacielskie" w rozumieniu ustępu 1 niniejszego artykułu stosuje się do każdego państwa, które podczas drugiej wojny światowej było nieprzyjacielem któregokolwiek sygnatariusza niniejszej Karty.

Artykuł 54

Rada Bezpieczeństwa będzie stale i dokładnie informowała o wszelkich działaniach podjętych lub zamierzonych na podstawie układów regionalnych lub przez organizacje regionalne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa..."

Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Departament Informacji ONZ. Nowy Jork. 1956. s. 11-21 i 31-33.

Zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych również Sekretarz Generalny ma pewne uprawnienia w sprawach bezpieczeństwa międzynarodowego. Zgodnie z art. 99 może „zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa na każdą sprawę, która jego zdaniem może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa". Jego kompetencje w tej dziedzinie uległy w ciągu istnienia Organizacji Narodów Zjednoczonych znacznemu faktycznemu rozszerzeniu, między innymi w wyniku zlecania mu, na podstawie art. 98 przez Zgromadzenie Ogólne i Radę Bezpieczeństwa różnych funkcji, również w sprawach dotyczących bezpieczeństwa międzynarodowego. Tak więc Sekretarz Generalny odgrywa dużą rolę w rozwiązywaniu sporów międzynarodowych, świadcząc dobre usługi i pełniąc funkcje pośrednika[10], w realizacji misji ustalania faktów[11]; ponosi również odpowiedzialność za realizację zarządzanych przez Radę Bezpieczeństwa operacji utrzymania pokoju (peace keeping) ONZ[12].

3. Współdziałanie państw na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w ramach organizacji regionalnych

Obowiązek współdziałania państw na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa stanowi ważny element wielostronnych systemów współpracy politycznej. Układy je tworzące określają zazwyczaj cele, zasady, procedury i organy tego współdziałania. W tym zakresie realizują one w dziedzinie utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa zadania układów i organizacji regionalnych, których dotyczy art. 52 Karty Narodów Zjednoczonych. Współdziałanie to, oprócz pokojowego załatwiania sporów, obejmuje również podejmowanie odpowiednich przedsięwzięć dla zapobiegania powstawaniu sporów i sytuacji grożących naruszeniem pokoju. Głównym dyplomatycznym instrumentem tych działań są konsultacje, dla których tworzy się odpowiednie organy i ustala procedury. Ich celem jest ustalanie wspólnej oceny wydarzeń międzynarodowych, mających wpływ na stan i poczucie bezpieczeństwa stron tych układów i organizacji oraz ustalanie wspólnego stanowiska co do działań, jakie w związku z tymi zagrożeniami należy podjąć.

Europejskie organizacje współdziałania państw na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa

UNIA ZACHODNIOEUROPEJSKA (UZE)

UZE została utworzona na podstawie Protokołu z 23 października 1955 r. modyfikującego i uzupełniającego układ brukselski z 17 marca 1948 r. w sprawie gospodarczej, spo-

łecznej i kulturalnej współpracy oraz kolektywnej obrony. Początkowo stronami tego układu były: Belgia, Holandia, Francja, Luksemburg i Wielka Brytania. W 1955 r. na podstawie wspomnianego protokołu do układu przystąpiły Niemcy i Włochy, a później w 1990 r. Hiszpania i Portugalia oraz w 1995 r. Grecja. 9 maja 1994 r. UZE przyznała statut partnerów stowarzyszonych Bułgarii, Czechom, Estonii, Litwie, Łotwie, Polsce, Rumunii, Słowacji i Węgrom.

Organami UZE są Rada Unii Zachodnioeuropejskiej, w której skład wchodzą ministrowie spraw zagranicznych, Zgromadzenie Parlamentarne i Sekretariat Generalny.

Utworzone zostały również organy pomocnicze, z których obecnie szczególną rolę odgrywają:

Grupa robocza do spraw specjalnych, zajmująca się sprawami politycznymi dotyczącymi realizacji Deklaracji UZE z Maastricht z dnia 7 lutego 1992 r. i stosunkami z państwami Europy Środkowej i Wschodniej[13].

Grupa robocza przedstawicieli ministerstw obrony do spraw wojskowych aspektów bezpieczeństwa europejskiego i współpracy w dziedzinie obrony.

UKŁAD W SPRAWIE GOSPODARCZEJ, SPOŁECZNEJ I KULTURALNEJ WSPÓŁPRACY ORAZ KOLEKTYWNEJ OBRONY PODPISANY W BRUKSELI 17 MARCA 1948 R. I ZMIENIONY NA MOCY „PROTOKOŁU MODYFIKUJĄCEGO I UZUPEŁNIAJĄCEGO UKŁAD BRUKSELSKI"[14]

Określając we wstępie jako główne zadania zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego i przeciwdziałanie wszelkiej polityce agresji oraz rozwijanie jedności i popieranie integracji europejskiej, Układ w artykule VIII postanawia

„1. Wysokie Umawiające się Strony Układu Brukselskiego, w celu umacniania pokoju i bezpieczeństwa, rozwijania jedności i popierania postępującej integracji Europy oraz w celu ściślejszej współpracy między nimi, jak i z innymi europejskimi organizacjami, utworzą Radę, która będzie rozważała sprawy dotyczące wykonywania niniejszego Układu, jego protokołów i załączników do niego[15].

2. Rada ta będzie występowała pod nazwą „Rada Unii Europejskiej"; będzie ona tak zorganizowana, aby mogła pełnić stale swe funkcje; powoła ona wszelkie organy pomocnicze, jakie uzna za konieczne; w szczególności utworzy niezwłocznie Agencję Kontroli Zbrojeń, które funkcje określone są w Protokole IV.

3. Rada zwoływana będzie bezzwłocznie na żądanie jednej ze Stron w celu umożliwienia Wysokim Umawiającym się Stronom porozumienia się w sprawie każdej sytuacji mogącej zagrażać pokojowi, bez względu na miejsce gdzie taka sytuacja powstała, lub mogącej stanowić niebezpieczeństwo dla równowagi gospodarczej.

4. Rada podejmuje decyzje jednogłośnie w sprawach, dla których nie uzgodniono lub nie zostanie uzgodniona inna procedura głosowania. W przypadkach przewidzianych w protokołach II, III i IV Rada stosuje różny tryb głosowania – jednomyślność, większość dwóch trzecich, zwykłą większość – określony w tych protokołach. W sprawach przedstawionych jej przez Agencję Kontroli Zbrojeń Rada podejmuje decyzje zwykłą większością głosów...".

Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych pod redakcją Stanisława Huberta, tom III. Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym. Warszawa 1973, s. 117.

ORGANIZACJA TRAKTATU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO (NATO)

Chociaż Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego została powołana w celach obrony, to wśród swoich zadań przyjęła również oprócz „wspierania stabilności i dobrobytu obszaru północnoatlantyckiego" oraz „zachowanie pokoju i bezpieczeństwa". Pierwotnymi sygnatariuszami Traktatu były: Belgia, Dania, Francja, Holandia, Islandia, Kanada, Luksemburg, Norwegia, Portugalia, Stany Zjednoczone Ameryki, Wielka Brytania i Włochy. Później przystąpiły do niego: w 1952 r. Grecja i Turcja, 1955 r. – RFN, a w 1982 r. Hiszpania.

Głównymi organami NATO są Rada Północnoatlantycka złożona z ministrów spraw zagranicznych i obrony i zbierająca się dwa razy w roku, Rada Stałych Przedstawicieli państw akredytowanych przy NATO, Międzynarodowy Sekretariat i Zgromadzenie Północnoatlantyckie.

TRAKTAT PÓŁNOCNOATLANTYCKI
Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r.

„Artykuł 2

Strony będą przyczyniały się do dalszego rozwoju pokojowych i przyjaznych stosunków międzynarodowych przez wzmacnianie sojuszu wolnych instytucji, przez spowodowanie lepszego zrozumienia zasad, na których te instytucje są oparte oraz przez popieranie stabilizacji i dobrobytu. Będą one dążyły do usuwania nieporozumień w swej międzynarodowej polityce gospodarczej i będą popierały współpracę gospodarczą pomiędzy którymikolwiek z nich lub wszystkimi".

Zbiór Dokumentów, 1949, nr 4, s. 297.

Koncentrując w początkowej fazie główną uwagę i działalność na sprawach obronności i współpracy wojskowej, NATO w miarę postępów odprężenia w stosunkach Wschód-Zachód podjęła dialog wielostronny z Układem Warszawskim[16]na tematy dotyczące bezpieczeństwa europejskiego. Jego wynikiem było uzgodnienie rozpoczęcia w Helsinkach w 1972 r. Konferencji Przygotowawczej do Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie i w tym samym czasie wstępnych rozmów w Wiedniu na temat sił konwencjonalnych w Europie.

Odpowiednio do nowych potrzeb została dostosowana struktura organów NATO. Oprócz wojskowych organów jak Komitet Wojskowy, Komitet Planowania Obrony, zaczęto tworzyć organy o charakterze niewojskowym, jak Komitety: Polityczny, Ekonomiczny, Naukowy, do spraw informacji i kultury, do spraw wyznań.

Zmiany ustrojowe, jakie nastąpiły w Europie Środkowej, rozpad ZSRR i likwidacja organizacji Układu Warszawskiego postawiły przed NATO nowe zadania. Oceniając sytuację stworzoną tymi wydarzeniami, jako „zakończenie zimnej wojny", wprowadziła istotne zmiany do swojej doktryny i strategii. Zaproponowała państwom Europy Środkowej i Wschodniej nawiązanie dialogu politycznego i rozwój kontaktów wojskowych[17]. Na spotkaniu na szczycie w Rzymie 7 listopada 1991 r. ogłoszono „Deklarację na temat pokoju" i powołano Północnoatlantycką Radę Współpracy, do której zaproszono państwa Europy Środkowej i Wschodniej.

Zgodnie z propozycjami tego Szczytu ustanowiono mechanizm konsultacji i współpracy NATO z tymi państwami. Oprócz dorocznych spotkań z Radą Atlantycką na szczeblu ministrów spraw zagranicznych i obrony, przewidziano spotkania co dwa miesiące na szczeblu ambasadorów, a także w miarę potrzeby dodatkowe spotkania na różnych szczeblach. Ustalono, że „konsultacje i współpraca będą się koncentrować na sprawach bezpieczeństwa i im pokrewnych, takich jak planowanie obrony, koncepcyjne podejście do kontroli zbrojeń, demokratyczne koncepcje stosunków między cywilami a wojskowymi, cywilno-wojskowa koordynacja kierowania ruchem lotniczym oraz przestawianie produkcji obronnej na cele cywilne"[18].

Pierwsze posiedzenie Północnoatlantyckiej Rady Współpracy odbyło się w Brukseli 20 grudnia 1991 r. W przyjętym na nim Oświadczeniu w sprawie dialogu, partnerstwa i współpracy dokonano oceny sytuacji międzynarodowej, uzasadniającej zacieśnienie współdziałania jej uczestników.

OŚWIADZENIE PÓŁNOCNOATLANTYCKIEJ RADY WSPÓŁPRACY W SPRAWIE DIALOGU, PARTNERSTWA I WSPÓŁPRACY

Bruksela, 20 grudnia 1991 r.

„2. ...Zdając sobie sprawę z pozytywnego wpływu NATO jako źródła stabilności, uważamy, że naszym wspólnym celem jest przyczynianie się do umacniania europejskiego bezpieczeństwa poprzez działania na rzecz stabilności w Europie Środkowej i Wschodniej ...

Bezpieczeństwo jest niepodzielne, a bezpieczeństwo każdego z naszych państw jest nierozerwalnie związane z bezpieczeństwem wszystkich Państw Uczestniczących w KBWE.

Konsolidacja i utrzymanie na całym kontynencie społeczeństw demokratycznych oraz ich wolność od jakichkolwiek form przymusu czy zastraszenia jest więc przedmiotem troski nas wszystkich. Zbliżając się do siebie pragniemy umacniać ogromny postęp, jaki już został osiągnięty w całej Europie w ustanowieniu trwałych instytucji demokratycznych, poszanowaniu praw człowieka i wolności gospodarczej. Sukces wysiłków na rzecz stworzenia nowoczesnych, konkurencyjnych gospodarek rynkowych jest niezbędny dla przezwyciężenia poważnych różnic gospodarczych i wzmocnienia tym samym naszego wspólnego bezpieczeństwa i stabilizacji. Ponownie potwierdzamy potrzebę dalszego wspierania tych wysiłków wszystkimi dostępnymi środkami.

3. Jesteśmy zdecydowani wnieść kolejny istotny wkład, aby osiągnąć nasz wspólny cel: nie podzieloną i wolną Europę. Nasze nowe wspólne przedsięwzięcie przyczyni się do wzmocnienia roli KBWE i do osiągnięcia jej celów bez osłabiania kompetencji i mechanizmów tego procesu. Poszukujemy architektury dla nowej Europy, solidnie opartej na zasadach i postanowieniach Aktu Końcowego z Helsinek i Karty Paryskiej. Bezpieczeństwo opiera się obecnie na szerokiej formule obejmującej w stopniu większym niż kiedykolwiek aspekty polityczne, gospodarcze, społeczne i ekologiczne, jak również obronne. Z tego powodu wzajemnie zazębiający się system, w którym instytucje takie, jak KBWE, Sojusz Atlantycki, Wspólnota Europejska, UZE i Rada Europy wzajemnie się uzupełniają, może najlepiej strzec wolności, bezpieczeństwa i pomyślności wszystkich państw europejskich i północnoamerykańskich. Ważną częścią tej wszechstronnej architektury bezpieczeństwa będą również ramy współpracy regionalnej"

Zbiór Dokumentów, 1992, nr 2, s. 152-156.

Program tego współdziałania ulegał stopniowo rozszerzeniu. Na sesji Północnoatlantyckiej Rady Współpracy 18 grudnia 1992 r. podjęto decyzję w sprawie wymiany doświadczeń w dziedzinie realizacji misji pokojowych, w związku z tym powołano Grupę Nadzwyczajną do współpracy w utrzymaniu pokoju, a następnie zainicjowano kontakty państw Europy Środkowej i Wschodniej z komitetami i innymi gremiami NATO zajmującymi się kwestiami obronności.

Jakościowo nowym etapem we współpracy państw Europy Środkowej i Wschodniej z NATO było podpisanie przez nie „Dokumentu ramowego w sprawie tzw. Partnerstwa dla Pokoju".

PARTNERSTWO DLA POKOJU. DOKUMENT RAMOWY
Bruksela, 10-11 stycznia 1994 r.

„1. Zgodnie z zaproszeniem wystosowanym przez szefów państw i rządów na spotkaniu 10 i 11 stycznia 1994 r. państwa-członkowie Sojuszu Północnoatlantyckiego i pozostałe państwa przyjmujące ten Dokument, postanawiając pogłębić więzi polityczne i wojskowe oraz przyczynić się do wzmocnienia bezpieczeństwa na obszarze euroatlantyckim, niniejszym ustanawiają, w ramach Północnoatlantyckiej Rady Współpracy, Partnerstwo dla Pokoju.

2. Partnerstwo to ustanawia się jako wyraz wspólnego przekonania, iż stabilność i bezpieczeństwo na obszarze euroatlantyckim można osiągnąć tylko poprzez współpracę i wspólne działanie. Ochrona i poparcie dla podstawowych swobód i praw człowieka, zabezpieczanie wolności, sprawiedliwości oraz pokoju przez demokrację to wspólne i fundamentalne wartości Partnerstwa. Włączając się do Partnerstwa, państwa-członkowie Sojuszu Północnoatlantyckiego i pozostałe państwa przyjmujące ten dokument przywołują zobowiązanie do ochrony społeczeństw demokratycznych, ich wolności od przymusu i zastraszania oraz do utrzymania zasad prawa międzynarodowego. Państwa potwierdzają swoją wolę wypełniania w dobrej wierze zobowiązań Karty Narodów Zjednoczonych i zasad Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, w tym szczególnie powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia siły przeciwko terytorialnej integralności i politycznej niezależności jakiegokolwiek państwa, poszanowania istniejących granic i rozwiązywania sporów środkami pokojowymi. Państwa potwierdzają również zobowiązanie do przestrzegania Aktu Końcowego z Helsinek i wszystkich kolejnych dokumentów KBWE oraz do wypełniania uzgodnień i zobowiązań przyjętych w zakresie rozbrojenia i kontroli zbrojeń.

3. Inne państwa[19] przyjmujące ten Dokument będą współpracowały z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego w dążeniu do osiągnięcia następujących celów:

a) działanie na rzecz przejrzystości w narodowym planowaniu obronnym i pracach nad budżetami wojskowymi;

b) zapewnienie demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi;

c) utrzymywanie zdolności i gotowości do wnoszenia wkładu, w zależności od uwarunkowań konstytucyjnych, w operacje prowadzone pod auspicjami ONZ lub KBWE;

d) rozwój współpracy wojskowej z NATO, w zakresie wspólnego planowania, szkolenia i ćwiczenia w celu wzmocnienia zdolności państw do podejmowania misji pokojowych, poszukiwawczo-ratowniczych, humanitarnych i innych, które mogą być później uzgodnione;

i materialnej troski dla Sojuszu. Polityką NATO, jest budowanie skutecznej współpracy poprzez działania wychodzące na zewnątrz, włączając w to Euroatlantycką Radę Partnerstwa, z wolnymi krajami, które podzielają wartości Sojuszu, w tym z członkami Unii Europejskiej, jak również kandydatami do członkostwa w niej" ...

Bliżej NATO. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Sejmowej. Zeszyt 4 z 1997 r. s. 26

Na sesji Rady NATO w Sintra podjęto 29 maja 1997 r. decyzje mające na celu rozwinięcie i wzmocnienie Partnerstwa dla Pokoju:

- uzgodniono środki mające na celu wzmożenie konsultacji politycznych w ramach tego partnerstwa i zwiększenie udziału uczestniczących w nim państw w podejmowaniu decyzji i planowaniu jego operacji[21];
- utworzono Euroatlantycką Radę Partnerstwa, która zastąpiła Północnoatlatycką Radę Współpracy. Pierwsze posiedzenie nowo utworzonej Rady odbyło się 30 maja 1997 r.

DOKUMENT PODSTAWOWY EUROATLANTYCKIEJ RADY PARTNERSTWA (EAPC) Sintra, 30 maja 1997 r.

„1. Kraje członkowskie Północnoatlantyckiej Rady Partnerstwa i kraje uczestniczące w Partnerstwie dla Pokoju, zdecydowane podnieść na jakościowo nowy poziom swą współpracę polityczną i wojskową, bazując na sukcesie Północnoatlantyckiej Rady Współpracy i Partnerstwa dla Pokoju, postanowiły utworzyć Euroatlantycką Radę Partnerstwa. Czyniąc to potwierdzają ponownie swe wspólne zaangażowanie w umacnianie i rozszerzanie pokoju i stabilności w obszarze euroatlantyckim, na podstawie wspólnie uznawanych wartości i zasad, które leżą u podłoża ich współpracy, a szczególnie tych wyznaczonych w Dokumencie ramowym Partnerstwa dla Pokoju.

2. Euroatlantycka Rada Partnerstwa będzie nowym mechanizmem współpracy, który stworzy ramy dla zwiększonych wysiłków zarówno w zakresie poszerzonego wymiaru politycznego partnerstwa, jaki i praktycznej współpracy Partnerstwa dla Pokoju. będzie w pełni uwzględniała i uzupełniała odnośne działania OBWE i innych istotnych instytucji, takich jak Unia Europejska, Unia Zachodnioeuropejska i Rada Europy.

3. Euroatlantycka Rada Partnerstwa, jako następca Północnoatlantyckiej Rady Współpracy, stworzy kompleksowe ramy dla konsultacji pomiędzy członkami na temat szerokiego zakresu zagadnień politycznych i związanych z bezpieczeństwem jako części procesu, który będzie kształtował się w praktyce. PdP w poszerzonej formie będzie w ramach tej elastycznej struktury wyraźnie rozpoznawalnym elementem. Jego podstawowe składniki pozostają w mocy. Euroatlantycka Rada Partnerstwa będzie bazować na istniejącej strukturze skierowanych na zewnątrz działań NATO, zachowując ich pozytywne czynniki w celu promowania współpracy, kierując się zasadą przejrzystości. Poszerzony polityczny wymiar konsultacji i możliwość współpracy, jaką stworzy Rada, pozwoli partnerom, jeżeli zechcą, rozwinąć bezpośrednie, polityczne stosunki w ramach Sojuszu, na zasadzie indywidualnej lub grupowo. Ponadto Rada stworzy ramy dające krojom partnerskim zwiększone w możliwie największym stopniu szanse podejmowania decyzji dotyczących działań w których uczestniczą.

4. Euroatlantycka Rada Partnerstwa zachowa dwie ważne zasady leżące dotychczas u podłoża sukcesu współpracy pomiędzy sojusznikami i partnerami. Będzie miała charakter otwarty, co oznacza, że możliwości konsultacji politycznych i praktycznej współpracy będą otwarte na równi dla sojuszników, jak i dla partnerów. Zachowana też zostanie zasada indywidualnego różnicowania, co oznacza, że partnerzy będą mogli sami decydować o stopniu i obszarach współpracy z NATO.

Mechanizmy w ramach Rady nie będą miały wpływu na bilateralne zobowiązania już podjęte między partnerami a NATO lub na zobowiązania w ramach Dokumentu ramowego PdP, w tym zapis dotyczący konsultacji zawarty w jego artykule 8.

5. Euroatlantycka Rada Partnerstwa będzie spotykać się stosownie do potrzeb i w różnych formach:

- sesji plenarnych, aby przedyskutować sprawy polityczne i związane z bezpieczeństwem, będące przedmiotem wspólnej troski, oraz w miarę potrzeby przedstawić informacje na temat działań dotyczących ograniczonej liczby uczestników;
- spotkań w węższym gronie pomiędzy Sojuszem a otwartymi grupami partnerów, poświęconych określonym funkcjom lub na zasadzie ad hoc określonym sprawom regionalnym. W takich przypadkach inni członkowie EAPC będą informowani o wynikach tych spotkań;
- spotkań w węższym gronie pomiędzy Sojuszem a grupami partnerów, którzy uczestniczą wraz z NATO w operacji pokojowej lub w Procesie Planowania i Oceny, lub w innych przypadkach, dla których ta forma spotkania zostanie uzgodniona. Inni członkowie EAPC zostaną odpowiednio poinformowani;
- indywidualnych spotkań pomiędzy Sojuszem a jednym partnerem.

Struktura

6. Euroatlantycka Rada Partnerstwa będzie zasadniczo spotykać się na szczeblu ambasadorów w Brukseli, raz na miesiąc.

7. Rada będzie spotykać się dwa razy w roku zarówno na szczeblu ministrów spraw zagranicznych, jak i ministrów obrony; w miarę potrzeby przewiduje się dodatkowe spotkania. Może również spotykać się na szczeblu szefów państw i rządów, gdy zajdzie taka potrzeba.

8. Radzie będzie przewodniczył sekretarz generalny Sojuszu Północnoatlantyckiego lub jego zastępca. Przedstawiciel jednego z krajów członkowskich będzie mianowany honorowym przewodniczącym na okres 6 miesięcy, w sposób który zostanie jeszcze ustalony.

9. Prace Euroatlantyckiej Rady Partnerstwa będą regularnie wspierane przez Polityczno-Wojskowy Komitet Kierujący Programu Partnerstwa dla Pokoju (PMSC) oraz Komitet Polityczny (PC) zgodnie z ich usytuowaniem w ramach Sojuszu i kontaktów ze wszystkimi partnerami. Na zasadzie ad hoc Komitet Polityczny Wyższego Szczebla EAPC będzie w miarę potrzeby zajmował się kierowanymi do niego sprawami. EAPC rozważy na podstawie narastających doświadczeń praktycznych, czy poparcie to mogłoby zostać udoskonalone przez Komitet Kierujący EAPC (EAPC-S.C.), który integrowałby funkcje byłego rozszerzonego Komitetu Politycznego i Polityczno-Wojskowego Komitetu Kierującego (PMSC) w układzie NACC/PdP.

PMSC będzie spotykać się w zależności od potrzeby w konfiguracji: Sojusz z poszczególnymi partnerami lub Sojusz z grupami partnerów. PMSC i PC wraz z partnerami będą

spotykać się przynajmniej raz na miesiąc lub w razie potrzeby częściej. Inne komitety NATO rozszerzą możliwości pracy z partnerami nad wspólnymi zagadnieniami i poinformują EAPC o związanych z tym pracach. Ich działania staną się częścią struktury Euroatlantyckiej Rady Partnerstwa. Inne komitety NATO rozszerzą możliwości współdziałania z partnerami nad wspólnymi zagadnieniami i poinformują EAPC o związanych z tym pracach. Ich działania staną się częścią struktury Euroatlantyckiej Rady Partnerstwa. Ważną częścią tej struktury będą nowe możliwości konsultacji partnerów z Komitetem Wojskowym. Komitet Wojskowy będzie również odgrywać istotną rolę w poszerzonym zakresie możliwości konsultacji i współpracy, jaki stworzy przyszła struktura wspierania EAPC.

Istota działania

10. Euroatlantycka Rada Partnerstwa przyjmie z chwilą jej ustanowienia Plan pracy dla dialogu, partnerstwa i współpracy NACC i zastąpi go w ramach swej przyszłej działalności Planem pracy EAPC. Działania ujęte w Programie pracy Partnerstwa znajdą się również w ogólnym zakresie działania EAPC.

11. Szczegółowe obszary tematyczne, w których sojusznicy i partnerzy konsultowaliby się w ramach EAPC, mogłyby być m.in. następujące: zagadnienia polityczne i związane z bezpieczeństwem; opanowywanie kryzysów; sprawy regionalne; sprawy kontroli zbrojeń; kwestie proliferacji broni nuklearnej, biologicznej i chemicznej oraz obrony; międzynarodowy terroryzm; planowanie obrony i budżetu oraz polityka i strategia obrony; związki między bezpieczeństwem a sytuacją gospodarczą. Będzie również miejsce dla konsultacji i współpracy w takich kwestiach jak: przygotowanie do działania w sytuacji nadzwyczajnych zagrożeń i klęsk żywiołowych; współpraca w dziedzinie uzbrojenia pod egidą Konferencji Krajowych Dyrektorów do spraw Uzbrojenia (CNAD); bezpieczeństwo nuklearne; problemy ochrony środowiska związane z obroną; koordynacja cywilno-wojskowa kierowania-kontroli ruchu powietrznego; współpraca naukowa; kwestie związane z operacjami pokojowymi.

Członkowie

12. Obecni członkowie Północnoatlantyckiej Rady Współpracy i kraje uczestniczące w PdP automatycznie stają się członkami Euroatlantyckiej Rady Partnerstwa, jeżeli wyrażą takie życzenie. Euroatlantycka Rada Partnerstwa jest otwarta na przystąpienie innych państw uczestniczących w OBWE, które są w stanie i zechcą zaakceptować jej podstawowe zasady i przyczynić się do realizacji jej celów. Nowi członkowie mogą przystąpić do EAPC przyłączając się do Partnerstwa dla Pokoju, poprzez podpisanie Dokumentu Ramowego PdP i stwierdzenie, że akceptują koncepcję EAPC wyłożoną w tym dokumencie. Zachęcalibyśmy EAPC do poparcia przyjmowania jej nowych członków'.

Bliżej NATO. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Sejmowej, Zeszyt 4, z 1997 r., s. 15-17

W NATO przystąpiono również do jej realizacji praktycznych przedsięwzięć mających na celu jej rozszerzenie. Prace nad przygotowaniem tego procesu podjęto w 1993 r. Utworzona w 1994 r. grupa ekspertów przygotowała „Studium o rozszerzeniu NATO", określające jego warunki. Zostało ono zaakceptowane przez Radę Sojuszu we wrześniu 1995 r. i stało się podstawą konsultacji z państwami uczestniczącymi w Partnerstwie dla Pokoju, które wyrażały zainteresowanie przystąpieniem do Sojuszu. 10 grudnia 1996 r. Rada

NATO podjęła wstępną decyzję w sprawie zaproszenia „jednego lub więcej państw, wyrażających zainteresowanie przystąpieniem do Sojuszu" do rozpoczęcia rozmów. Z 12 państw, które wyraziły taką gotowość zaproszono na Spotkaniu na Szczycie NATO w Madrycie 8 lipca 1997 r. Czechy, Polskę i Węgry. Jednocześnie podkreślono gotowość podjęcia z pozostałymi państwami rozmów o przystąpieniu w późniejszym terminie, gdy „NATO zdecyduje, że włączenie tych krajów służyłoby ogólnym interesom publicznym i strategicznym Sojuszu oraz że zwiększyłoby ogólne bezpieczeństwo i stabilność w Europie[22]".

W wyniku przeprowadzonych rokowań akcesyjnych Czechy, Polska i Węgry podpisały z NATO protokół o przystąpieniu do Traktatu Północnoatlantyckiego.

PROTOKÓŁ DO TRAKTATU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO W SPRAWIE PRZYSTĄPIENIA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
Bruksela, 16 grudnia 1997 r.

„Strony traktatu Północnoatlantyckiego podpisanego w Waszyngtonie 4 kwietnia 1949 r. przekonane, że bezpieczeństwo regionu północnoatlantyckiego zostanie umocnione poprzez przystąpienie Rzeczypospolitej Polskiej do tego Traktatu, uzgadniają co następuje:

Artykuł I

Po wejściu w życie niniejszego Protokółu, Sekretarz Generalny Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, w imieniu wszystkich Stron, poinformuje Rząd Rzeczypospolitej Polskiej o zaproszeniu do przystąpienia do Traktatu Północnoatlantyckiego. Zgodnie z artykułem 10 Traktatu Rzeczpospolita Polska stanie się Stroną z dniem zdeponowania swojego dokumentu przystąpienia Rządowi Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Artykuł II

Niniejszy Protokół nabierze mocy prawnej, kiedy każda ze Stron traktatu Północnoatlantyckiego notyfikuje Rządowi Stanów Zjednoczonych Ameryki o jego akceptacji. Rząd Stanów Zjednoczonych Ameryki poinformuje wszystkie Strony Traktatu Północnoatlantyckiego o otrzymaniu takiej notyfikacji i o uprawomocnieniu się niniejszego Protokołu".

Bliżej NATO. Biuletyn Informacyjny Biblioteki sejmowej. Zeszyt 5 z 1997 r., s. 16.

Po ratyfikacji Protokołu przez Prezydenta RP Polska złożyła 12 marca 1999 r. zgodnie z jego art. 1 dokument o swoim przystąpieniu do NATO i stała się jego członkiem.

Ważnym elementem w budowie podstaw przyszłego systemu bezpieczeństwa europejskiego było również podpisanie przez NATO Aktu podstawowego o stosunkach dwustronnych, współpracy i bezpieczeństwa z Rosją 27 maja 1997 r. i Karty o szczególnym partnerstwie między Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego i Ukrainą 9 lipca 1997 r.

AKT PODSTAWOWY O STOSUNKACH DWUSTRONNYCH, WSPÓŁPRACY I BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZY NATO I FEDERACJĄ ROSYJSKĄ
Paryż, 27 maja 1997 r.

„Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego i jej państwa członkowskie z jednej strony oraz Federacja Rosyjska z drugiej, określane dalej jako NATO i Rosja, na podstawie trwałego zobowiązania politycznego podjętego na najwyższym politycznym szczeblu, będą budować wspólnie trwały i powszechny pokój w regionie euroatlantyckim na zasadach

demokracji i opartego na współpracy bezpieczeństwa ... . Niniejszy Akt potwierdza ich zdecydowanie co do budowy stabilnej, pokojowej i nie podzielonej Europy, jednolitej i wolnej, z korzyścią dla wszystkich zamieszkujących ją narodów. Podjęcie tego zobowiązania na najwyższym szczeblu wyznacza początek nowych stosunków między NATO i Rosją. Zamierzają one rozwijać silne, stabilne i trwałe partnerstwo na zasadzie wspólnych interesów, wzajemności i przejrzystości. Akt niniejszy określa cele i mechanizmy konsultacji, współpracy, wspólnego podejmowania decyzji oraz wspólnego działania, które stanowić będą główną treść stosunków między NATO i Rosją... .

II. Mechanizm konsultacji i współpracy, Stała Wspólna Rada NATO-Rosja

Dla realizacji zadań i celów sformułowanych w tym Akcie oraz opracowania wspólnego podejścia do bezpieczeństwa europejskiego i problemów politycznych, NATO i Rosja utworzą Stałą Wspólną Radę NATO-Rosja ... .

Stała Wspólna Rada zapewni mechanizmy konsultacji, koordynacji i podejmowania w możliwie największym zakresie, odpowiednio do potrzeb, wspólnych decyzji i wspólnych działań związanych z zagadnieniami bezpieczeństwa, będącymi przedmiotem powszechnej troski. Konsultacje nie będą dotyczyć ani wewnętrznych spraw NATO, państw członkowskich NATO, ani też Rosji ... .

Stała Wspólna Rada będzie głównym miejscem konsultacji między NATO i Rosją w okresach kryzysów lub jakichkolwiek innych sytuacji oddziałujących na pokój i stabilność. Niezależnie od jej regularnych posiedzeń, odbywać się będą nadzwyczajne posiedzenia Rady w celu umożliwienia niezwłocznych konsultacji w nagłych wypadkach. W związku z tym NATO i Rosja będą niezwłocznie prowadzić konsultacje w ramach Stałej Wspólnej Rady w przypadku, gdy jeden z członków Rady dostrzeże zagrożenie dla swojej terytorialnej integralności, politycznej niezależności lub bezpieczeństwa.

Działalność Stałej Wspólnej Rady oparta będzie na zasadach wzajemności i przejrzystości. W toku konsultacji i współpracy NATO i Rosja będą się wzajemnie informować o stojących przed nimi wyzwaniach w zakresie bezpieczeństwa oraz o posunięciach, jakie każda ze stron zamierza podjąć w celu odpowiedzi na te wyzwania.

Postanowienia tego dokumentu nie dają NATO ani Rosji w żadnym razie prawa weta w stosunku do działań drugiej strony, nie naruszają też ani nie ograniczają uprawnień NATO i Rosji do podejmowania niezależnych decyzji i działań. Nie mogą być wykorzystane ze szkodą dla interesów innych państw.

Stała Wspólna Rada będzie zbierać się na różnych szczeblach i w różnych formach, w zależności od tematyki dyskusji oraz życzeń NATO i Rosji. Stała Wspólna Rada będzie się spotykać na szczeblu ministrów spraw zagranicznych oraz na szczeblu ministrów obrony dwa razy w roku, a także co miesiąc na szczeblu ambasadorów stałych przedstawicieli w Radzie Północnoatlantyckiej.

Stała Wspólna Rada może również zbierać się w zależności od potrzeb na szczeblu szefów państw i rządów.

Stała Wspólna Rada może tworzyć komitety lub grupy robocze zajmujące się szczegółowymi zagadnieniami lub dziedzinami współpracy, powoływane ad hoc lub na stałe zależnie od potrzeb.

Pod auspicjami Stałej Wspólnej Rady będą obradować również przedstawiciele wojskowi i szefowie sztabów; spotkania szefów sztabów będą odbywać się nie rzadziej niż dwa

razy w roku, a co miesiąc – spotkania na szczeblu przedstawicieli wojskowych. W miarę potrzeb mogą być zwoływane spotkania ekspertów wojskowych.

Stałej Wspólnej Radzie będą współprzewodniczyć Sekretarz Generalny NATO, przedstawiciel jednego z państw członkowskich NATO na zasadzie rotacji oraz przedstawiciel Rosji ... .

Stała Wspólna Rada będzie zajmować się trzema różnymi rodzajami działalności:

- konsultacjami w zakresie tematyki objętej częścią III niniejszego Aktu oraz wszelkich innych zagadnień z dziedziny polityki i bezpieczeństwa, określanych za obopólną zgodą;
- wypracowywaniem, na podstawie tych konsultacji, wspólnych inicjatyw, w ramach których NATO i Rosja zgodzą się zabierać głos lub działać równolegle;
- podejmowaniem w przypadku osiągnięcia w toku konsultacji jednomyślności, wspólnych decyzji i działań w konkretnych sprawach, łącznie z uczestnictwem, na równoprawnych zasadach, w planowaniu i przygotowywaniu wspólnych operacji, w tym operacji pokojowych przeprowadzanych z upoważnienia Rady Bezpieczeństwa ONZ lub na odpowiedzialność OBWE.

Wszelkie działania podejmowane przez NATO lub Rosję, wspólnie lub oddzielnie, muszą być zgodne z Kartą Narodów Zjednoczonych i wytycznymi OBWE ...".

Bliżej NATO. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Sejmowej. Nr 4 z 1997 r., s. 7-8.

W części III Aktu określone zostały dziedziny konsultacji i współpracy. Oprócz spraw wojskowych i obronnych obejmują one: zagadnienia związane z bezpieczeństwem i stabilnością w regionie euroatlantyckim lub też z określonymi kryzysami; zapobieganie konfliktom, łącznie z dyplomacją prewencyjną; rozładowywanie kryzysów i rozwiązywanie konfliktów, przy uwzględnieniu roli i odpowiedzialności ONZ i OBWE oraz działań tych organizacji w wymienionych dziedzinach; wspólne operacje, łącznie z operacjami pokojowymi z upoważnienia Rady Bezpieczeństwa ONZ lub na odpowiedzialność OBWE, a w razie wykorzystania w takich przypadkach Międzynarodowych Połączonych Sił do Zadań Specjalnych (CJTF) udział w nich od najwcześniejszego stadium; sprawy dotyczące udziału w Euroatlantyckiej Radzie Partnerstwa i w PdP; wymianę informacji i konsultacje dotyczące strategii, polityki obronnej, doktryn wojskowych NATO i Rosji; różne zagadnienia kontroli zbrojeń i nierozprzestrzeniania określonych rodzajów broni; zwalczanie terroryzmu i przemytu narkotyków i inne.

UNIA EUROPEJSKA

TRAKTAT TWORZĄCY EUROPEJSKĄ WSPÓLNOTĘ GOSPODARCZĄ
Rzym, 25 marca 1957 r.

Traktat tworzący Wspólnotę Gospodarczą został podpisany z inicjatywy sześciu państw: Belgii, Francji, Holandii, Luksemburga, Niemiec i Włoch. W 1972 r. przystąpiły do niego Dania, Irlandia, Wielka Brytania, w 1979 r. – Grecja, w 1985 r. – Hiszpania i Portugalia, a w 1994 r. – Austria, Finlandia i Szwecja.

Traktat określał gospodarcze cele i zadania Wspólnoty, przede wszystkim przyczynianie się do „harmonijnego i zrównoważonego rozwoju życia gospodarczego w ramach

Wspólnoty" przez „utworzenie Wspólnego Rynku i Unii Ekonomicznej i Walutowej" oraz realizowanie w tym celu „wspólnej polityki i środków".

Problemy bezpieczeństwa międzynarodowego stawały się przedmiotem współpracy organów Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej stopniowo. Starania o ich włączenie do działalności EWG podjęte zostały w połowie lat sześćdziesiątych, ale koncentrowały się przede wszystkim na tworzeniu mechanizmów i procedur omawiania polityki zagranicznej. Prawną podstawę dalszego rozwoju tej współpracy stworzył tzw. jednolity akt europejski z 28 lutego 1986 r., który wysunął postulat rozwijania przez współpracę w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego „tożsamości europejskiej" w dziedzinie polityki zagranicznej. Określił on ponadto formy tej współpracy i kompetencje w jej zakresie poszczególnych organów EWG, zwłaszcza Rady Europejskiej, jako jej najwyższego organu współpracy politycznej. Uzyskała ona prawo „udzielania ogólnych wytycznych" dla „europejskiej współpracy politycznej" i do wyrażania „wspólnego stanowiska na tematy stosunków międzynarodowych".

Szczególne znaczenie dla określenia celów, zasad i form współpracy państw Unii Europejskiej w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa miał Traktat z Maastricht z 7 lutego 1992 r., którego postanowienia w tym zakresie uległy dalszemu rozwinięciu w traktacie Amsterdamskim z 1997 r. Znalazło to wyraz w ustanowieniu specjalnego Przedstawiciela wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii, bardziej precyzyjnego ujęcia obronnych aspektów tej polityki i stosunków Unii Europejskiej z Unią Zachodnioeuropejską oraz znacznego rozszerzenia zastosowania zasady większości głosów w podejmowaniu przez Radę decyzji odnoszących się do tej polityki.

TRAKTAT AMSTERDAMSKI ZMIENIAJĄCY TRAKTAT O UNII EUROPEJSKIEJ, TRAKTATY TWORZĄCE WSPÓLNOTY EUROPEJSKIE I INNE ODNOŚNE AKTY

Amsterdam, 2 października 1997 r.

„Tytuł V
Postanowienia dotyczące wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa

Artykuł J. 1

1. Unia określa i realizuje wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, obejmującą wszystkie obszary polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, której celami są:

- ochrona wspólnych wartości, podstawowych interesów, niezależności i integralności Unii, zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych;
- umacnianie bezpieczeństwa Unii wszelkimi sposobami;
- zachowanie pokoju i umacnianie bezpieczeństwa międzynarodowego, zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych, Aktu Końcowego z Helsinek i celami Karty Paryskiej, włączając te, które odnoszą się do granic zewnętrznych;
- popieranie współpracy międzynarodowej;
- rozwijanie i utrwalanie demokracji oraz rządów prawa, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności.

2. Państwa Członkowskie wspierają politykę zagraniczną i bezpieczeństwa Unii aktywnie i bez zastrzeżeń w duchu lojalności i wzajemnej solidarności.

Państwa Członkowskie współdziałają w umacnianiu i rozwijaniu swojej wzajemnej politycznej solidarności. Powstrzymają się od wszelkich działań, sprzecznych z interesami

Unii i mogących osłabić jej skuteczność jako spójnej siły w stosunkach międzynarodowych.

Rada zapewnia przestrzeganie niniejszych zasad.

Artykuł J. 2

Unia osiąga cele określone w Artykule J. 1 poprzez:

- określanie zasad i generalnych wytycznych dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa;
- podejmowanie decyzji w sprawie wspólnej strategii;
- zatwierdzanie wspólnych akcji;
- zajmowanie wspólnego stanowiska;
- umacnianie systematycznej współpracy Państw Członkowskich w prowadzeniu polityki.

Artykuł J. 3

1. Rada Europejska określa zasady i generalne wytyczne dla wspólnej polityki zagranicznej, włączając w to sprawy mające skutki w dziedzinie obrony.

2. Rada Europejska decyduje o wspólnej strategii jaka ma być realizowana przez Unię w dziedzinach, będących przedmiotem wspólnych interesów Państw Członkowskich.

Wspólna strategia powinna określać swoje cele, czas trwania oraz środki jakie będą potrzebne Unii i Państwom Członkowskim.

3. Rada podejmuje decyzje niezbędne dla określenia i realizacji wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa na podstawie generalnych wytycznych Rady Europejskiej.

4. Rada zaleca Radzie Europejskiej w sprawach wspólnej strategii i ją realizuje, w szczególności przez podejmowanie wspólnych akcji i określanie wspólnego stanowiska.

Rada zapewnia jedność, spójność i skuteczność działań Unii.

Artykuł J. 4

1. Rada podejmuje wspólne akcje. Wspólne akcje odnoszą się do specyficznych sytuacji, które wymagają podjęcia operacyjnych działań przez Unię. Określa ich cele, zakres oraz środki potrzebne dla ich przeprowadzenia, a w razie konieczności czas trwania i warunki ich realizacji.

2. Jeżeli nastąpiła zmiana warunków o znacznych skutkach dla kwestii będących przedmiotem wspólnej akcji, Rada dokona przeglądu zasad i celu tej akcji i podejmie niezbędne decyzje. Dopóki Rada nie podejmie żadnych kroków, wspólna akcja trwa nadal.

3. Wspólne akcje zobowiązują Państwa Członkowskie do utrzymania przyjętych stanowisk i do prowadzenia działań.

4. Rada może zwrócić się do Komisji o przedstawienie odpowiednich propozycji odnoszących się do wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w celu zapewnienia realizacji wspólnej akcji.

5. Jeżeli istnieje plan dotyczący przyjęcia stanowiska przez dane państwo lub podjęcia przez nie własnej akcji w następstwie wspólnej akcji, w razie konieczności informacja o tym zostaje dostarczona w czasie pozwalającym na uprzednie konsultacje na forum Rady. Obowiązek wcześniejszego przekazania informacji nie ma zastosowania do środków, stanowiących jedynie przeniesienie decyzji Rady na płaszczyznę krajową.

6. W razie konieczności wynikającej z rozwoju sytuacji i braku decyzji Rady, Państwa Członkowskie mogą podjąć niezbędne kroki, traktując to jako sprawę pilną i mając na uwadze ogólne cele wspólnej akcji. Państwo Członkowskie natychmiast informuje Radę o takich środkach.

7. W razie poważnych trudności w realizacji wspólnych działań, Państwo Członkowskie zgłasza je Radzie, która poddaje je dyskusji i poszukuje odpowiednich rozwiązań. Takie rozwiązania nie mogą być sprzeczne z celami wspólnych akcji lub nie mogą osłabiać ich skuteczności.

Artykuł J. 5

Rada ustala wspólne stanowiska. Wspólne stanowisko określa podejście Unii do poszczególnych spraw o charakterze terytorialnym lub przedmiotowym. Państwa Członkowskie zapewniają zgodność swojej narodowej polityki z wspólnymi stanowiskami.

Artykuł J. 6

1. Państwa Członkowskie informują się i konsultują wzajemnie na forum Rady we wszystkich sprawach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa o znaczeniu ogólnym dla zapewnienia, aby wpływ Unii był realizowany możliwie najskuteczniej przy pomocy uzgodnionych i zbieżnych działań

Artykuł J. 7

1. Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa obejmuje wszelkie sprawy związane z bezpieczeństwem Unii, włącznie ze stopniowym określeniem, zgodnie z drugim podparagrafem, wspólnej polityki obronnej, która z czasem może doprowadzić do wspólnej obrony, jeżeli o tym zadecyduje Rada Europejska. W takim przypadku może ona zalecić Państwom Członkowskim przyjęcie odnośnych decyzji zgodnie z ich wymogami konstytucyjnymi.

Unia Zachodnioeuropejska stanowi integralną część rozwoju Unii, zapewniając jej dostęp do zdolności operacyjnych w szczególności w związku z ustępem 2. wspiera Unię w określaniu obronnych aspektów wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w zakresie określonym w tym artykule. Unia odpowiednio rozwija ściślejsze instytucjonalne stosunki z UZE, mając na względzie możliwość integracji UZE z Unią, jeżeli zadecyduje o tym Rada Europejska. W takim przypadku zaleci ona Państwom Członkowskim przyjęcie odnośnych decyzji zgodnie z ich wymogami konstytucyjnymi.

Polityka Unii, zgodnie z niniejszym artykułem, nie narusza szczególnego charakteru polityki bezpieczeństwa i polityki obronnej niektórych Państw Członkowskich, respektuje zobowiązania niektórych Państw Członkowskich wynikające z Traktatu Północnoatlantyckiego, przewidujące ich wspólną obronę realizowaną w NATO i jest do pogodzenia ze wspólna polityką bezpieczeństwa i polityką obronną ustanowioną w tych ramach.

Stopniowe ustalanie wspólnej polityki obrony będzie wspierane, jeżeli Państwa Członkowskie uznają to za stosowne, przez współpracę między nimi w dziedzinie zbrojeń.

2. Sprawy poruszone w tym artykule obejmują zadania humanitarne i ratownicze, zadania utrzymania pokoju i zadania sił bojowych w kontroli kryzysów, włączając tworzenie pokoju.

3. Unia będzie zwracać się do UZE o przygotowanie i wykonanie decyzji i akcji Unii mających skutki w dziedzinie obrony.

Kompetencje Rady Europejskiej do określenia wytycznych zgodnie z artykułem J. 3 są ustanowione również w odniesieniu do UZE w tych sprawach, w których Unia zwraca się do UZE.

Jeżeli Unia zwraca się do UZE o przygotowanie i wykonanie decyzji Unii w sprawach przedstawionych w ustępie 2 wszystkie Państwa Członkowskie Unii są upoważnione do uczestnictwa w odnośnych zadaniach. Rada, w porozumieniu z instytucjami UZE, podejmie niezbędne zarządzenia praktyczne w celu zapewnienia wszystkim Państwom Człon-

kowskim, wnoszącym wkład do realizacji odnośnego zadania, uczestnictwa w nim na równych zasadach w planowaniu i podejmowaniu decyzji w UZE.

Decyzje mające skutki w dziedzinie obrony poruszone w tym ustępie są podejmowane bez uszczerbku dla polityki i zobowiązań określonych w ustępie 1, trzecim podparagrafie.

4. Postanowienia tego Artykułu nie stanowią przeszkody dla rozwoju ściślejszej współpracy pomiędzy dwoma lub więcej Państwami Członkowskimi na poziomie bilateralnym, w ramach Unii Zachodnioeuropejskiej i Sojuszu Atlantyckiego, jeżeli taka współpraca nie jest sprzeczna lub nie hamuje współpracy przedstawionej w niniejszym Tytule.

5. Dla rozwinięcia celów niniejszego Artykułu postanowienia niniejszego Artykułu będą podlegać przeglądowi zgodnie z Artykułem N[23].

Artykuł J. 8

1. Urząd Przewodniczącego reprezentuje Unię w sprawach wchodzących w zakres wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

2. Urząd Przewodniczącego jest odpowiedzialny za realizację wspólnych środków; w tej roli wyraża w zasadzie stanowisko Unii w organizacjach międzynarodowych i podczas konferencji międzynarodowych.

3. Urząd Przewodniczącego jest wspierany przez Sekretarza Generalnego Rady, który pełni funkcje Wysokiego Przedstawiciela wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

4. Komisja będzie w pełni włączona do zdań określonych w ustępach 1 i 2. W realizacji tych zadań Urząd Przewodniczącego jest wspierany, jeżeli zachodzi taka potrzeba, przez następne Państwo Członkowskie piastujące Urząd Przewodniczącego.

5. Rada może, jeżeli okaże się to konieczne, mianować specjalnego przedstawiciela, którego mandat będzie dotyczył określonych problemów polityki.

Artykuł J. 9

1. Państwa Członkowskie koordynują swoje działania w organizacjach międzynarodowych i podczas konferencji międzynarodowych. Zajmują wspólne stanowisko na ich forum.

W organizacjach międzynarodowych lub na konferencjach międzynarodowych, w których uczestniczą nie wszystkie Państwa Członkowskie, Państwa biorące w nich udział zajmują wspólne stanowisko.

2. Nie naruszając postanowień Artykułu J.4, ustęp 4, Państwa Członkowskie reprezentowane w organizacjach międzynarodowych i na konferencjach międzynarodowych, w których uczestniczą nie wszystkie Państwa Członkowskie informują te ostatnie o wszelkich sprawach wspólnego zainteresowania.

Państwa Członkowskie, które są także członkami Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych działają zgodnie i informują w pełni pozostałe Państwa Członkowskie. Państwa Członkowskie, które są stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa będą przy wykonywaniu swych obowiązków zapewniać obronę stanowiska i interesów Unii bez uszczerbku dla swojej odpowiedzialności wynikającej z postanowień Karty Narodów Zjednoczonych.

Artykuł J. 10

Misje dyplomatyczne i konsularne Państw Członkowskich i Przedstawicielstwa Komisji w krajach trzecich, na konferencjach międzynarodowych i w organizacjach międzynarodowych współpracują dla zapewnienia, by wspólne stanowiska i wspólne akcje przyjęte przez Radę były przestrzegane i realizowane.

Wzmogą one współpracę poprzez wymianę informacji, dokonywanie wspólnych ocen oraz wnoszenie wkładu w realizację postanowień wymienionych w artykule 8c ustanawiającego Wspólnotę Europejską.

Artykuł J. 11

Urząd Przewodniczącego konsultuje się z Parlamentem Europejskim w głównych sprawach i podstawowych opcjach wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz zapewnia, aby opinie Parlamentu Europejskiego były należycie wzięte pod uwagę. Parlament Europejski jest regularnie informowany przez Urząd Przewodniczącego i Komisję o rozwoju polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii.

Artykuł J. 12

1. Każde Państwo Członkowskie lub Komisja może zwracać się do Rady z wszelkimi zapytaniami odnoszącymi się do wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa i przedstawiać Radzie propozycje.

2. W przypadkach wymagających szybkiej decyzji, Urząd Przewodniczącego, z własnej inicjatywy lub na wniosek Komisji lub Państwa Członkowskiego zwołuje nadzwyczajne posiedzenie Rady w ciągu 48 godzin lub w nagłym przypadku w krótszym terminie.

Artykuł J. 13

1. Decyzje przewidziane w niniejszym Tytule są podejmowane przez Radę jednomyślnie. Wstrzymanie się przez obecnego członka lub reprezentowanego nie zapobiega podjęciu takiej decyzji.

Wstrzymując się od głosowania, każdy członek Rady może uzasadnić wstrzymanie się w formalnej deklaracji, zgodnie z niniejszym podparagrafem. W takim przypadku nie będzie zobowiązany do wykonania decyzji, lecz może zgodzić się, że wiąże ona Unię. W duchu wzajemnej solidarności odnośne Państwo Członkowskie powstrzyma się od jakiegokolwiek działania sprzecznego lub mogącego osłabić akcję Unii, opartą na tej decyzji, a inne Państwa Członkowskie uszanują jego stanowisko. Jeżeli członkowie Rady uzasadniający w ten sposób wstrzymanie się stanowią więcej niż jedną trzecią głosów obliczonych zgodnie z Artykułem 148, ustęp 2 Traktatu tworzącego wspólnotę Europejską, decyzja nie zostanie przyjęta.

2. Przez derogację postanowień ustępu 1, Rada może podejmować decyzje na podstawie kwalifikowanej większości:

- podejmując wspólne akcje, określając wspólne stanowisko oraz przyjmując inne decyzje na podstawie wspólnej strategii,
- przyjmując jakąkolwiek decyzję realizującą wspólną akcję lub wspólne stanowisko.

Jeżeli członek Rady oświadczy, że z ważnych i przedstawionych względów narodowej polityki zamierza sprzeciwić się podjęciu decyzji, jaka ma być przyjęta na zasadzie kwalifikowanej większości, głosowanie nie odbędzie się. Rada może, działając na podstawie kwalifikowanej większości, zażądać, aby sprawa została przekazana Radzie Europejskiej, która zadecyduje o niej na zasadzie jednomyślności.

Głosy członków Rady są obliczane zgodnie z artykułem 148, ustępem 2 Traktatu tworzącego Wspólnotę Europejską. Dla przyjęcia decyzji wymagane jest co najmniej 62 głosów pozytywnych co najmniej 10 członków.

Postanowienia tego ustępu nie mają zastosowania do decyzji mających skutki wojskowe lub w dziedzinie obrony.

3. W sprawach proceduralnych Rada podejmuje decyzje zwykłą większością głosów.

Artykuł J. 14

W razie konieczności zawarcia umowy z jednym lub więcej państwami lub z organizacją międzynarodową w celu realizacji tego Tytułu, Rada, działając jednomyślnie, może upoważnić Urząd Przewodniczącego, wspieranego jeżeli będzie to stosowane przez Komisję, do rozpoczęcia rokowań w tym celu. Umowy te są zawierane przez Radę na zasadzie jednomyślności, zgodnie z zaleceniami Urzędu Przewodniczącego. Żadna umowa nie wiąże Państwa Członkowskiego, którego przedstawiciel w Radzie oświadczy, że powinna ona odpowiadać wymogom jego procedury konstytucyjnej; pozostali członkowie mogą uzgodnić, że umowa ma do nich zastosowanie tymczasowe.

Postanowienia tego Artykułu mają zastosowanie również do spraw objętych Tytułem VI[24].

Artykuł J. 15

Nie naruszając postanowień artykułu 151 Traktatu tworzącego Wspólnotę Europejską Komitet Polityczny obserwuje sytuację międzynarodową w obszarach objętych wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwa oraz wnosi wkład do zdefiniowania polityk poprzez dostarczanie opinii Radzie na jej żądanie albo z własnej inicjatywy. Czuwa także nad realizacją uzgodnionych polityk, nie naruszając odpowiedzialności Urzędu Przewodniczącego i Komisji.

Artykuł J. 16

Sekretarz Generalny Rady, Wysoki Przedstawiciel wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa udziela pomocy Radzie w sprawach wchodzących w zakres wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, w szczególności przyczyniając się do formułowania, przygotowywania i realizacji politycznych decyzji i , gdy okaże się to stosowne – działając w imieniu Rady i na życzenie Urzędu Przewodniczącego poprzez prowadzenie politycznego dialogu z trzecimi stronami...".

Przekład tekstu udostępnionego przez Komitet Integracji Europejskiej.

Unia Europejska podjęła również decyzje zmierzające do stworzenia prawnych ram dla rozszerzenia współpracy w sprawach bezpieczeństwa na państwa Europy Środkowej i Wschodniej, nie będące członkami Unii, lecz ubiegające się o członkostwo. Dialog taki był w rzeczywistości już wcześniej prowadzony w ramach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy. Chodziło jednak o stworzenie instytucjonalnych form takiego dialogu.

Na specjalnym spotkaniu Rady Europejskiej w Dublinie 28 kwietnia 1990 r. przyjęto decyzję zapowiadającą bezzwłoczne podjęcie - z poszczególnymi państwami Europy Środkowej i Wschodniej – negocjacji w sprawie zawarcia z nimi układów o stowarzyszeniu, tworzących instytucjonalne ramy dla dialogu politycznego[25].

Podstawę takiego dialogu stworzyły Układy Europejskie zawarte przez poszczególne państwa Europy Środkowej i Wschodniej ze Wspólnotą Europejską i jej członkami. Polska zawarła taki układ 16 grudnia 1991 r.

UKŁAD EUROPEJSKI USTANAWIAJĄCY STOWARZYSZENIE MIĘDZY RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ Z JEDNEJ STRONY, A WSPÓLNOTAMI EUROPEJSKIMI I ICH PAŃSTWAMI CZŁONKOWSKIMI Z DRUGIEJ STRONY

Bruksela, 16 grudnia 1991 r.

„Rzeczypospolita Polska, zwana dalej „Polską" z jednej strony i ... (następuje wyliczenie państw Unii Europejskiej – Stron Układu) powołując się na zaangażowanie Wspólnot i ich Państw Członkowskich oraz Polski w proces KBWE, w tym pełną realizację wszystkich postanowień i zasad w nim zawartych, a zwłaszcza do Aktu Końcowego z Helsinek, dokumentów końcowych z kolejnych spotkań w Madrycie i Wiedniu oraz Karty Paryskiej dla Nowej Europy.

Świadome znaczenia układu o stowarzyszeniu dla ustanowienia w Europie systemu stabilności opartego na współpracy, którego jednym z filarów są Wspólnoty, pragnąc ustanowienia i rozwijania regularnego dialogu politycznego w sprawach dwustronnych i międzynarodowych, będących we wzajemnym zainteresowaniu Umawiających się Stron, uzgodniły co następuje:

Artykuł 1...

2. Celem niniejszego układu jest:

- ustanowienie odpowiednich ram dialogu politycznego, który umożliwi rozwój bliskich stosunków między stronami.

Artykuł 2

Strony ustanowią regularny dialog polityczny. Będzie on towarzyszył i umacniał zbliżenie między Wspólnotami i Polską, wspierał gospodarcze przemiany zachodzące w Polsce i przyczyniał się do ustanowienia nowych więzi solidarności. Dialog polityczny i współpraca:

- ułatwią pełną integrację ze wspólnotą państw demokratycznych i jej stopniowe zbliżenie do Wspólnot. Zbliżenie gospodarcze wynikające z niniejszego Układu przyczyni się do większej zbieżności politycznej;
- doprowadzą do lepszego wzajemnego zrozumienia i zapewnią zgodność stanowisk w sprawach międzynarodowych, a zwłaszcza w sprawach, które mogą mieć istotne skutki dla jednej lub drugiej Strony;
- umożliwiają każdej ze Stron rozważenie stanowiska i interesów drugiej strony we wzajemnych procesach decyzyjnych;
- przyczynią się do umocnienia bezpieczeństwa i stabilności w całej Europie.

Artykuł 3

1. Odpowiednie konsultacje będą odbywać się między Prezydentem Rady Europejskiej i Przewodniczącym Komisji Wspólnot Europejskich z jednej strony, a Prezydentem Polski z drugiej.

2. Dialog polityczny na szczeblu ministerialnym będzie odbywał się w Radzie Stowarzyszenia, która będzie miała pełne kompetencje w każdej sprawie, jaką strony zechcą przedstawić.

Artykuł 4

Strony ustanowią inne procedury i mechanizmy dialogu politycznego w szczególności w następujących formach:

- spotkania na wyższym szczeblu politycznym (Dyrektorów Politycznych) między przedstawicielami Polski z jednej strony, a Prezydium Rady Wspólnot Europejskich i Komisji Wspólnot z drugiej strony;

- pełne wykorzystanie kanałów dyplomatycznych, włączając w to regularne spotkania informacyjne oficjalnych przedstawicieli polskich w Warszawie, konsultacje przy okazji międzynarodowych spotkań i kontakty między przedstawicielami dyplomatycznymi w państwach trzecich;

- zapewnienie Polsce regularnej informacji o działalności Europejskiej Współpracy Politycznej, odpowiednio na zasadach wzajemności;

- w każdy inny sposób, który może wnieść pożyteczny wkład w umocnienie, rozwój i zintensyfikowanie dialogu ...

Artykuł 102

Ustanawia się niniejszym Radę Stowarzyszenia, która będzie nadzorować realizację niniejszego Układu. Rada zbierać się będzie na szczeblu ministrów raz w roku oraz gdy wymagać tego będą okoliczności. Rada będzie rozpatrywać wszelkie kwestie wynikające z zapisów Układu oraz wszelkie inne problemy dwustronne lub międzynarodowe, stanowiące przedmiot wzajemnego zainteresowania.

Artykuł 103

1. W skład Rady Stowarzyszenia wchodzić będą członkowie Rady Wspólnot Europejskich i członkowie Komisji Wspólnot Europejskich – z jednej strony oraz członkowie Rządu Polskiego – z drugiej strony.

2. Członkowie Rady Stowarzyszenia mogą być reprezentowani zgodnie z warunkami określonymi w jej regulaminie.

3. Rada Stowarzyszenia ustanowi swój regulamin.

4. Radzie Stowarzyszenia będzie przewodniczył kolejno członek Rady Wspólnot Europejskich oraz członek Rządu Polskiego zgodnie z postanowieniami określonymi w regulaminie Rady.

Artykuł 104

W celu realizacji zadań określonych w niniejszym Układzie Rada Stowarzyszenia będzie miała prawo podejmowania decyzji w przypadkach określonych w Układzie. Podjęte decyzje będą wiążące dla Stron, które podejmą niezbędne działania dla ich realizacji. Rada Stowarzyszenia może również udzielać odpowiednich zaleceń Rada będzie podejmować decyzje i udzielać zaleceń za zgodą obydwu stron ...[26].

Artykuł 108

Ustanawia się niniejszym Parlamentarny Komitet Stowarzyszenia. Będzie on stanowił forum spotkań i wymiany poglądów członków parlamentu polskiego i parlamentu europejskiego. Komitet będzie się spotykał w terminach, które sam określi.

Artykuł 109

1. Parlamentarny Komitet Stowarzyszenia składać się będzie z członków parlamentu europejskiego – z jednej strony oraz członków parlamentu polskiego – z drugiej.

2. Parlamentarnemu Komitetowi Stowarzyszenia przewodniczyć będą kolejno przedstawiciele Parlamentu Europejskiego oraz Parlamentu Polskiego zgodnie z postanowieniami zawartymi w regulaminie Komitetu.

Artykuł 110

Parlamentarny Komitet Stowarzyszenia może żądać od Rady Stowarzyszenia odpowiednich informacji dotyczących realizacji niniejszego Układu. Rada udostępni Komitetowi żądane informacje. Parlamentarny Komitet Stowarzyszenia będzie informowany o decyzjach Rady Stowarzyszenia. Parlamentarny Komitet Stowarzyszenia może udzielać zaleceń Radzie Stowarzyszenia ..."

Komentarz do Układu Europejskiego, ustanawiającego stowarzyszenie między Rzecząpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi z drugiej strony. Urząd Rady Ministrów. Biuro do spraw integracji europejskiej oraz pomocy zagranicznej. Warszawa 1994, s. 114, 301-315.

Spotkanie Rady Europejskiej w Essen, 9-10 grudnia 1994 r. podjęło decyzje dotyczące tzw. stosunków strukturalnych między państwami stowarzyszonymi a Unią. Rozwijanie tych stosunków zostało uznane za jeden z ważniejszych elementów realizacji przyjętej na spotkaniu strategii przygotowań państw Europy Środkowej i Wschodniej do członkostwa Unii Europejskiej. W ramach rozwijania tych stosunków przewidziano w sferze kontaktów politycznych: a) spotkania prezydentów lub szefów rządu państw Europy Środkowej i Wschodniej z Radą Europejską raz w roku, b) udział ministrów spraw zagranicznych i spraw wewnętrznych w spotkaniach z odnośnymi ministrami państw Unii dwa razy w roku, c) konsultacje polityczne ad hoc w sprawach OBWE, przed corocznymi sesjami Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych i w innych sprawach mających znaczenie dla obu stron[27].

30 marca 1998 r. na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych piętnastu państw członkowskich Unii Europejskiej, dziesięciu państw stowarzyszonych z Europy Środkowej i Wschodniej i Cypru zainaugurowany został proces rozszerzenia Unii Europejskiej. Został on zapoczątkowany 3 kwietnia 1998 r. przez podjęcie z Czechami, Estonią, Polską, Słowenią i Węgrami, tzw. „screeningu" polegającego na analitycznym i systematycznym zbadaniu dostosowania tych państw do „acquis communautaire" Unii Europejskiej.

ORGANIZACJA BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY W EUROPIE

Podstawowym celem Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie było określenie podstaw i uzgodnienie metod współpracy państw w niej uczestniczących na rzecz utrzymania i utrwalenia bezpieczeństwa europejskiego. W związku z tym Akt Końcowy tej konferencji, podpisany w Helsinkach 1 sierpnia 1975 r. poświęcił dużo miejsca tej współpracy, określając jej zasady, priorytetowe kierunki ich realizacji, środki mające służyć budowie wzajemnego zaufania[28] oraz dyrektywy dotyczące przyszłych działań państw w sprawach bezpieczeństwa. Wszystkie te kwestie zostały ujęte w pierwszym rozdziale Aktu zatytułowanym „Zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa w Europie". Podjęte zostały również decyzje w sprawie metod i form kontynuowania wielostronnego dialogu na tematy bezpieczeństwa i współpracy w Europie.

AKT KOŃCOWY KONFERENCJI BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY W EUROPIE
Helsinki, 1 sierpnia 1975 r.

„... Zagadnienie dotyczące bezpieczeństwa w Europie...

i) Państwa uczestniczące

potwierdzając, że będą przestrzegać i wcielać w życie postanowienia o powstrzymaniu się od groźby użycia siły lub użycia siły, i przekonane o konieczności uczynienia tego postanowienia skuteczną normą życia międzynarodowego,

oświadczają, że są zdecydowanie szanować i realizować we wzajemnych stosunkach następujące postanowienia, zgodne z Deklaracją zasad rządzących stosunkami między Państwami uczestniczącymi:

- Urzeczywistniać – i dawać temu wyraz za pomocą wszelkich środków i form, jakie uważają za stosowne – obowiązek powstrzymywania się od groźby użycia siły lub użycia siły we wzajemnych stosunkach.

- Powstrzymywać się od jakiegokolwiek użycia sił zbrojnych niezgodnego z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i postanowieniami Deklaracji zasad rządzących stosunkami między Państwami uczestniczącymi, przeciw innemu Państwu uczestniczącemu, a w szczególności powstrzymywać się od inwazji lub napaści na jego terytorium.

- Powstrzymywać się od wszelkiej demonstracji siły w celu zmuszenia innego Państwa uczestniczącego do rezygnacji z pełnego wykonywania swych suwerennych praw.

- Powstrzymywania się od wszelkich aktów przymusu ekonomicznego, zmierzających do podporządkowania własnym interesom wykonywanie przez inne Państwa uczestniczące praw nieodłącznych od jego suwerenności i w ten sposób zapewnienia sobie korzyści jakiegokolwiek rodzaju.

- Przedsiębrać skuteczne środki, które – ze względu na swój zakres i charakter – stanowią kroki i kierunku osiągnięcia w ostatecznym rezultacie powszechnego i całkowitego rozbrojenia pod ścisłą i skuteczną kontrolą międzynarodową.

- Popierać, za pomocą wszelkich środków, jakie każde z nich uzna za stosowne, tworzenie atmosfery zaufania i szacunku między narodami, odpowiadającej ich obowiązkowi powstrzymywania się od propagowania agresywnych wojen lub od jakiejkolwiek groźby użycia siły lub użycia siły przeciwko innemu Państwu, uczestniczącemu, niezgodnych z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych i z Deklaracją zasad rządzących stosunkami między Państwami Uczestniczącymi.

- Dokładać wszelkich starań w celu załatwiania wyłącznie środkami pokojowymi wszelkich sporów między sobą, których trwanie mogłoby zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w Europie, a przede wszystkim dążyć do rozwiązywania sporów środkami pokojowymi określonymi w artykule 33 Karty Narodów Zjednoczonych.

Powstrzymywać się od jakichkolwiek działań, które mogłyby przeszkodzić pokojowemu załatwianiu sporów między Państwami Uczestniczącymi...

Dalsze kroki po Konferencji

Państwa Uczestniczące,...

zamierzając wprowadzić w życie postanowienia Aktu Końcowego Konferencji w celu nadania pełnej skuteczności jej wynikom i w ten sposób kontynuować proces umacniania bezpieczeństwa i rozwoju współpracy w Europie,

przekonane, że dla osiągnięcia celów wytyczonych przez Konferencję powinny one podejmować dalsze wysiłki – jednostronne, dwustronne i wielostronne – oraz kontynuować, w przedstawionych poniżej odpowiednich formach, wielostronny proces zapoczątkowany przez Konferencję.

1. Dają wyraz swemu zdecydowaniu, aby w okresie po Konferencji uwzględniać w należyty sposób i wprowadzać w życie postanowienia Aktu Końcowego Konferencji:

a) w trybie jednostronnym we wszystkich wypadkach, które są właściwe dla takiego działania;

b) w trybie dwustronnym, przez rokowania z innymi Państwami uczestniczącymi;

c) w trybie wielostronnym przez spotkania ekspertów Państw uczestniczących, jak również w ramach istniejących organizacji międzynarodowych, takich jak Europejska Komisja Gospodarcza Organizacji Narodów Zjednoczonych i UNESCO – w odniesieniu do współpracy w dziedzinie oświaty, nauki i kultury.

2. Dają ponadto wyraz swemu zdecydowaniu kontynuowania wielostronnego procesu zapoczątkowanego przez Konferencję:

a) przez prowadzenie pogłębionej wymiany poglądów, zarówno w sprawie wprowadzania w życie postanowień Aktu Końcowego i realizowania zadań określonych przez Konferencję, jak i – w kontekście rozważanych na niej problemów – w sprawie polepszenia ich wzajemnych stosunków, umocnienia bezpieczeństwa i rozwijania współpracy w Europie oraz rozwijania procesu odprężenia w przyszłości;

b) przez organizowanie w tych celach spotkań między ich przedstawicielami, poczynając od spotkania na szczeblu przedstawicieli wyznaczonych przez ministrów spraw zagranicznych. Spotkanie to określi odpowiednie warunki przeprowadzenia innych spotkań; warunki te mogłyby odnosić się do następnych, podobnych spotkań i obejmować możliwość nowej konferencji..." [29].

Od Helsinek do Madrytu. Dokumenty Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie 1975-1983. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Warszawa 1983, s. 122-123.

W późniejszym okresie w wyniku uzgodnień tzw. Spotkania Madryckiego w 1980 r. podjęto również rokowania w sprawie środków budowy zaufania i bezpieczeństwa[30], a później również rokowania w sprawie sił konwencjonalnych w Europie.

W wyniku sukcesywnie podejmowanych decyzji na kolejnych spotkaniach na szczycie Szefów Państw lub Rządów państw KBWE w Paryżu 21 listopada 1990 r.[31] w Helsinkach 10 lipca 1992 r.[32], w Budapeszcie 6 grudnia 1994 r.[33] określone zostały priorytety działania i nastąpiła instytucjonalizacja tego procesu. Na spotkaniu w Budapeszcie zmieniono nazwę KBWE na „Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie". Jest ona organizacją regionalną o statusie zgodnym z artykułem VIII Karty Narodów Zjednoczonych.

W skład struktury organów OBWE wchodzą:

- spotkania na szczycie Szefów Państw lub Rządów (co dwa lata),
- Rada Ministrów Spraw Zagranicznych, jako główny organ doradczy i decyzyjny; odbywa posiedzenia zazwyczaj raz w roku;
- Urzędujący Przewodniczący, wybierany na rok; razem ze swoim poprzednikiem i następcą tworzy tzw. trójkę;

- Wysoka Rada złożona z dyrektorów departamentów politycznych Ministerstw Spraw Zagranicznych, która zbiera się co najmniej trzy razy w roku;

- Stała Rada z siedzibą w Wiedniu, jako stały organ obradujący i decyzyjny;

- Generalny Sekretarz i Sekretariat, mający typowe dla tej funkcji kompetencje;

- Zgromadzenie Parlamentarne z siedzibą w Kopenhadze;

- organy specjalne: a) Forum do spraw współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa, które prowadzi negocjacje i podejmuje decyzje w sprawach rozbrojenia, środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, operacji pokojowych i podejmuje decyzje; b) Wysoki Komisarz do spraw mniejszości narodowych w Hadze; c) Biuro instytucji demokratycznych i praw człowieka w Warszawie; d) Trybunał Pojednawczy i Rozjemczy w Genewie.

Oprócz tego na postawie zawartych traktatów funkcjonują dwa organy, których kompetencje zostały w nich określone:

- Wspólna Grupa Konsultacyjna do spraw realizacji traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie;

- Komisja Konsultacyjna do spraw traktatu o otwartych przestworzach.

Na spotkaniu na szczycie OBWE w Lizbonie 2-3 grudnia 1996 r. przyjęto szereg dokumentów, wśród których szczególne znaczenie ma „Lizbońska Deklaracja w sprawie wspólnego i całkowitego modelu bezpieczeństwa dla Europy w XXI w."

LIZBOŃSKA DEKLARACJA W SPRAWIE WSPÓLNEGO I CAŁKOWITEGO MODELU BEZPIECZEŃSTWA DLA EUROPY W XXI W.

Lizbona, 3 grudnia 1996 r.

„...4. OBWE odgrywa centralną rolę w osiąganiu naszego celu – przestrzeni wspólnego bezpieczeństwa. Jej fundamentalne elementy – całkowite i niepodzielne bezpieczeństwa i przynależność do wspólnie podzielanych wartości, nakazów i norm postępowania – inspirują naszą wizję uprawomocnienia rządów i jednostek do budowania lepszej i bardziej bezpiecznej przyszłości...

6. Wspólnie zobowiązujemy się

- solidarnie działać na rzecz wspierania realizacji zasad i zobowiązań OBWE zawartych w Helsińskim Akcie Końcowym, Karcie Paryskiej i innych dokumentach KBWE-OBWE;

- konsultować się – zgodnie z naszymi zobowiązaniami OBWE i w pełni wykorzystując procedury i instrumenty OBWE – z Państwami Uczestniczącymi, których bezpieczeństwo jest zagrożone i wspólnie rozważać wspólne działania, które należy podjąć dla obrony naszych wspólnych wartości;

- nie popierać Państw Uczestniczących, które grożą lub używają siły, naruszając prawo międzynarodowe, przeciwko terytorialnej integralności i politycznej niepodległości jakiegokolwiek Państwa Uczestniczącego;

- przywiązywać znaczenie do interesów bezpieczeństwa wszystkich Państw Uczestniczących, niezależnie od tego czy należą do struktur lub układów wojskowych.

7. Potwierdzamy niezbywalne prawo każdego z Państw Uczestniczących do swobodnego wyboru lub zmiany swoich porozumień bezpieczeństwa, włączając traktaty sojusznicze. Każde Państwo Uczestniczące powinno respektować prawa wszystkich innych w tym względzie. Nie powinny one umacniać swojego bezpieczeństwa kosztem bezpieczeństwa innych państw. W OBWE żadne państwo, organizacja lub grupa nie może mieć nadrzędnej

odpowiedzialności w utrzymywaniu pokoju i stabilności w regionie OBWE lub traktowania jakiejkolwiek części regionu OBWE jako strefy swoich wpływów.

8. Zapewnimy, aby obecność obcych wojsk na terytorium Państwa Uczestniczącego była zgodna z prawem międzynarodowym, swobodnie wyrażoną zgodą państwa-gospodarza lub z odnośną decyzją Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych.

9. Jesteśmy zobowiązani do przejrzystości naszych działań i w naszych wzajemnych stosunkach. Wszystkie nasze Państwa Uczestniczące w układach o bezpieczeństwie powinny uwzględniać, że tego rodzaju układy powinny mieć charakter jawny, przewidywalny i otwarty i odpowiadać potrzebom indywidualnego i zbiorowego bezpieczeństwa. Układy te nie mogą naruszać suwerennych praw innych państw i powinny uwzględniać ich słuszne interesy bezpieczeństwa.

Możemy wykorzystywać OBWE dla przechowywania deklaracji i umów dotyczących naszych przedsięwzięć w sprawach bezpieczeństwa.

10. Opierając się na tych podstawach naszym zadaniem jest obecnie wzmocnienie współpracy dla przyszłości. W tym celu:

- Wspieramy dwustronne i regionalne inicjatywy zmierzające do rozwoju stosunków dobrego sąsiedztwa i współpracy. W związku z tym OBWE powinna zbadać listę środków budowania zaufania i bezpieczeństwa dla wsparcia procesów regionalnego bezpieczeństwa. Będziemy kontynuować realizację Paktu Stabilności w Europie. Pożytecznym środkiem dyplomacji prewencyjnej mogą być regionalne okrągłe stoły.

- Jako ważny wkład do bezpieczeństwa potwierdzamy nasze zdecydowanie pełnego poszanowania i realizacji wszystkich naszych zobowiązań dotyczących praw osób należących do mniejszości narodowych. Potwierdzamy naszą wolę pełnej współpracy z Wysokim Komisarzem do spraw mniejszości narodowych. Jesteśmy gotowi odpowiedzieć na każde życzenie Państwa Uczestniczącego, poszukującego rozwiązań spraw mniejszości na swoim terytorium.

- Doceniamy współpracę z regionami przyległymi do regionu OBWE, zwracając szczególną uwagę na obszar śródziemnomorski.

- Zobowiązujemy się do kontynuowania procesu kontroli zbrojeń jako centralnej sprawy regionu OBWE.

- Dalsze umocnienie stabilności poprzez kontrolę zbrojeń konwencjonalnych będzie decydujące dla przyszłego bezpieczeństwa europejskiego. Potwierdzamy znaczenie Traktatu w sprawie sił konwencjonalnych w Europie i witamy decyzję Państw-Stron tego traktatu dostosowania go do zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa w Europie i jako wkładu do wspólnego i niepodzielnego bezpieczeństwa.

W związku z tym potwierdzamy, że będziemy utrzymywać tylko takie wojskowe zdolności, jakie będą współmierne z uzasadnionymi potrzebami indywidualnego lub zbiorowego bezpieczeństwa, uwzględniając prawa i obowiązki wynikające z prawa międzynarodowego. Będziemy określać nasze zdolności wojskowe na podstawie narodowych demokratycznych procedur, w sposób przejrzysty i mając na względzie interesy bezpieczeństwa innych państw, jak również potrzebę przyczynienia się do międzynarodowego bezpieczeństwa i stabilności.

- Potwierdzamy, że bezpieczeństwo europejskie wymaga jak najszerszej współpracy i koordynacji między Państwami Uczestniczącymi a organizacjami europejskimi i transatlantyckimi. OBWE jest łączącą i opartą na zrozumieniu organizacją dla konsultacji, po-

dejmowaniu decyzji i współpracy w jej regionie, a także regionalnym układem w rozumieniu rozdziału VIII Karty Narodów Zjednoczonych. Jako taka jest szczególnie dobrze przystosowana jako forum rozwijania współpracy i uzupełniająca te organizacje i instytucje. OBWE pragnie działać w partnerstwie z nimi, aby skutecznie odpowiadać na zagrożenia i wyzwania na jej obszarze.

W wyjątkowych sytuacjach Państwa Uczestniczące mogą wspólnie decydować o przekazaniu sprawy do Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych, w imieniu OBWE, kiedy tylko – według ich oceny – akcja Rady Bezpieczeństwa okaże się potrzebna, zgodnie z odnośnymi postanowieniami rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych.

- OBWE wzmocni swoją współpracę z innymi organizacjami bezpieczeństwa, które są w swoich działaniach przejrzyste i przewidywalne i których członkowie indywidualnie lub zbiorowo przystąpią do zasad i zobowiązań OBWE i których członkostwo jest oparte na zasadach dobrowolności i otwartości".

1996 OSCE Decisions. Doc. Sec/1/197, s. 19-22.

Deklaracja zawiera podstawowe założenia przyszłej Karty Bezpieczeństwa dla Europy XXI w., która jest obecnie opracowywana i ma być przyjęta na kolejnym spotkaniu na szczycie Szefów Państw lub Rządów OBWE.

Pozaeuropejskie organizacje współdziałania państw na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa

LIGA PAŃSTW ARABSKICH

Liga została utworzona 22 marca 1945 r. z inicjatywy Arabii Saudyjskiej, Egiptu, Iraku, Jemenu, Jordanii, Libanu i Syrii. Przystąpiły do niej w późniejszym okresie: Libia, Sudan, Maroko, Tunezja, Algieria, Kuwejt, Bahrajn, Katar, Oman, Mauretania, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Somalia, Dżibuti i Autonomia Palestyńska. Aktem konstytucyjnym Ligi jest Karta.

KARTA LIGII PAŃSTW ARABSKICH
Kair, 22 marca 1945 r.

W artykule 2 Karta określa jako zadanie Ligi „zacieśnianie stosunków między państwami członkowskimi oraz koordynowanie ich misji politycznej dla urzeczywistnienia ścisłej współpracy pomiędzy nimi, dla obrony ich niepodległości i suwerenności; interesowanie się w ogóle sprawami dotyczącymi państw arabskich". Dla realizacji tego zadania została powołana w artykule 3 Rada, do której kompetencji należy również dopilnowywanie wykonania porozumień zawieranych przez członków Ligi oraz ustalenia form współpracy Ligi z „organizacjami międzynarodowymi, które będą utworzone w przyszłości dla zapewnienia pokoju i dla regulowania bezpieczeństwa oraz zagadnień gospodarczych i społecznych"[34]. Zgodnie z artykułem 4 dla poszczególnych spraw utworzone zostały komisje, których zadaniem jest określanie ram współpracy państw Ligi. Artykuł 9 natomiast zezwala na zawarcie odrębnych porozumień przez członków Ligi, którzy chcą nawiązać

między sobą ściślejszą współpracę. Konsultacje są przewidziane również w art. 3 i 8 układu z 13 kwietnia 1950 r. w sprawie połączonej obrony i współpracy gospodarczej między państwami Ligi.

ORGANIZACJA PAŃSTW AMERYKAŃSKICH (OPA)

W wyniku Pierwszej Konferencji Państw Amerykańskich utworzona została w 1889 r. Międzynarodowa Unia Państw Amerykańskich, która w 1910 r. została przemianowana na Unię Panamerykańską. Strukturę i kompetencje jej organów ustalono w 1928 r., a w wyniku Konferencji w Bogocie utworzono 30 marca 1948 r. Organizację Państw Amerykańskich. Jej cele, zasady i strukturę określono w Karcie z tą samą datą. W 1967 r. w wyniku zawarcia protokołu w Buenos Aires została zmieniona struktura i kompetencje jej organów. Kolejne poprawki do Karty uzgodniono w 1985 r. Nie zostały one jednak wprowadzone w życie z powodu niezakończenia procesu ich ratyfikacji. Członkami OPA są państwa Ameryki Północnej, Środkowej i Południowej z wyjątkiem Kuby, która została z niej wykluczona w 1962 r.

KARTA ORGANIZACJI PAŃSTW AMERYKAŃSKICH
Bogota, 30 marca 1948 r.

„Rozdział I
Istota i Cele

Artykuł 1

Kartą niniejszą państwa amerykańskie ustanawiają organizację międzynarodową, którą rozwinęły w celu zaprowadzenia porządku, opartego na pokoju i sprawiedliwości, popierania solidarności, wzmocnienia współpracy i obrony swej suwerenności, całości terytorialnej i niepodległości. Organizacja Państw Amerykańskich stanowi organizację regionalną w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 2

Organizacja Państw Amerykańskich, pragnąc wprowadzić w życie zasady, na których jest zbudowana i wypełniać swe zobowiązania regionalne wynikające z Karty Narodów Zjednoczonych, oświadcza, że podstawowe jej zadania są następujące:

a) umacnianie na kontynencie pokoju i bezpieczeństwa,

b) zapobieganie przyczynom ewentualnych trudności i zapewnienie pokojowego rozstrzygania sporów, mogących wyniknąć między państwami członkowskimi,

c) organizowanie wspólnego działania tych państw w przypadku agresji,

d) dążenie do rozwiązywania zagadnień natury politycznej, prawnej i gospodarczej, które mogą powstać pomiędzy nimi; i

e) popieranie, w drodze wspólnego działania, ich rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego".

Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych pod redakcją Stanisława Huberta, tom III. Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym. Warszawa 1973, s. 22.

Dla realizacji współdziałania na rzecz utrwalenia regionalnego pokoju i bezpieczeństwa powołano w OPA szereg organów: **Zgromadzenie Ogólne**, które zbiera się raz w roku i może być zwoływane również na posiedzenia nadzwyczajne na wniosek Stałej

Rady; jest ono naczelnym organem decydującym o ogólnej polityce i działalności organizacji i władne rozpatrywać wszelkie sprawy odnoszące się do stosunków między państwami członkowskimi; **Spotkania Konsultacyjne Ministrów Spraw Zagranicznych**, zwoływane na wniosek jakiegokolwiek państwa członkowskiego dla rozważenia pilnych problemów dotyczących wspólnych interesów państw OPA; **Stała Rada** na szczeblu ambasadorów, jako organ konsultacji i monitorowania utrzymywania przyjaznych stosunków między członkami; do jej kompetencji należy również współpraca z innymi organizacjami międzynarodowymi, zwłaszcza ONZ; **Międzyamerykańska Rada Gospodarczo-Społeczna** i **Rada do spraw Oświaty, Nauki i Kultury**, jako organy o specjalnych kompetencjach w kwestiach, określonych ich nazwami; **Sekretarz Generalny**, którego kompetencje są podobne do tych, jakie sprawuje Sekretarz Generalny ONZ.

Oprócz tego działają dwa komitety: prawny zajmujący się współpracą prawną i kodyfikacją prawa amerykańskiego oraz praw człowieka, czuwający nad ich przestrzeganiem przez państwa członkowskie.

UKŁAD O BEZPIECZEŃSTWIE MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI, AUSTRALIĄ I NOWĄ ZELANDIĄ (ANZUS)

Układ został zawarty z inicjatywy USA w San Francisco 1 września 1951 r. Układ jest umową o wzajemnej pomocy, podobną do Traktatu Północnoatlantyckiego. W odróżnieniu jednak od niego ma bardziej rozwinięte postanowienia dotyczące współpracy na rzecz utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w regionie, objętym zakresem jego obowiązywania.

UKŁAD O BEZPIECZEŃSTWIE MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI, AUSTRALIĄ I NOWĄ ZELANDIĄ
San Francisco, 1 września 1951 r.

„...Artykuł 8

W toku rozwoju bardziej rozległego systemu bezpieczeństwa regionalnego na obszarze Pacyfiku i rozwinięcia przez Narody Zjednoczone bardziej skutecznych środków utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Rada ustanowiona w artykule 7 jest upoważniona do utrzymywania konsultatywnych stosunków z państwami, organizacjami regionalnymi, stowarzyszeniami państw i innymi władzami na obszarze Pacyfiku z założeniem popierania celów tego traktatu i wniesienie wkładu do bezpieczeństwa tego obszaru".

Przekład: International Organizations. Constitutional Documents by Amos J. Peaslee. Part one, General and Regional, Political, Economic, Legal, Defence, vol. I, The Hague 1974, s. 76.

Wspomniana w artykule 8 Rada składa się z ministrów spraw zagranicznych państw sygnatariuszy. Jej organem pomocniczym jest Rada zastępców ministrów spraw zagranicznych.

ORGANIZACJA JEDNOŚCI AFRYKAŃSKIEJ

Organizacja została utworzona w 1963 r. na konferencji szefów państw i rządów 30 państw afrykańskich. Obecnie w jej skład wchodzą wszystkie państwa afrykańskie, z wyjątkiem RPA.

KARTA ORGANIZACJI JEDNOŚCI AFRYKAŃSKIEJ
Addis Abeba, 25 maja 1963 r.

Poszczególne dziedziny współdziałania państw Organizacji w sprawach bezpieczeństwa regionalnego określa wstęp Karty, wyliczając m.in. zacieśnienie współpracy między państwami afrykańskimi w ramach szerszego ich zjednoczenia, stworzenie i utrzymanie w tym celu warunków zapewniających pokój i bezpieczeństwa w Afryce, obronę i umacnianie niepodległości, suwerenności i nienaruszalności integralności terytorialnej państw członkowskich i zwalczanie neokolonializmu we wszystkich jego przejawach.

Współdziałanie tych państw jest realizowane i uzgadniane w ramach: **Zgromadzenia Szefów Państw i Rządów**, które jest najwyższym organem organizacji i do którego kompetencji należą sprawy dotyczące Afryki jako całości; **Rady Ministrów Spraw Zagranicznych** lub innych, wyznaczonych przez rządy, która oprócz przygotowywania prac Zgromadzenia i realizacji przekazywanych jej przez nie bieżących zadań, koordynuje, zgodnie z jego dyrektywami, politykę państw członkowskich w takich sprawach jak stosunki międzynarodowe, dyplomacja, bezpieczeństwa i obrona[35].

STOWARZYSZENIE PAŃSTW POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ AZJI (ASEAN)

Stowarzyszenie powstało na podstawie deklaracji uzgodnionej 8 sierpnia 1967 r. w Bangkoku przez ministrów spraw zagranicznych Indonezji, Malezji, Filipin, Singapuru, Brunei i Tajlandii.

DEKLARACJA STOWARZYSZENIA PAŃSTW POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ AZJI
Bangkok, 8 sierpnia 1967 r.

W artykule 2 Deklaracji określa się jako zasadnicze cele współdziałania stowarzyszenia:

- popierania regionalnego pokoju i stabilności przez ścisłe przestrzeganie sprawiedliwości i norm prawa w stosunkach między krajami regionu i przywiązanie do Karty Narodów Zjednoczonych;
- utrzymywanie współpracy z istniejącymi organizacjami międzynarodowymi i regionalnymi o podobnych celach i zadaniach oraz wykorzystywanie wszelkich okazji dla coraz ściślejszej współpracy z nimi[36].

Zakres współdziałania państw ASEAN w sprawach bezpieczeństwa regionalnego został ściślej określony w Układzie o przyjaźni i współpracy państw południowo-wschodniej Azji, podpisanym 24 lutego 1976 r. w Denpasar (Bali). Artykuł 9 tego układu przewiduje „regularne kontakty i konsultacje w sprawach międzynarodowych i regionalnych dla skoordynowania poglądów, działania i polityki". Artykuł 12 natomiast określa działania państw sygnatariuszy na rzecz „rozwoju dynamiki regionalnej, opartej na zasadach wzajemnego zaufania, niezależności gospodarczej, wzajemnego szacunku, współpracy i solidarności, które będą stanowić podstawy silnej i trwałej wspólnoty narodów w Azji Południowo-Wschodniej"[37].

Organami współpracy jest Wyższa Rada, coroczne spotkania ministrów spraw zagranicznych i Stały Komitet.

Na podstawie poprawek wniesionych do układu w 1987 r. mogą uczestniczyć w przewidzianej w nim współpracy również państwa regionu nie będące członkami Stowarzysze-

nia. W 1993 r. utworzono Regionalne Forum dla dyskutowania problemów współpracy i bezpieczeństwa z udziałem „państw partnerskich": Chin, Laosu, Papua-Nowej Gwinei, Rosji i Wietnamu.

4. Współdziałanie państw na rzecz utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w układach dwustronnych

Cechą charakterystyczną współczesnych dwustronnych umów dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy jest włączanie do nich postanowień dotyczących współdziałania państw-stron w sprawach odnoszących się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Wynika to w znacznej mierze z dwóch głównych czynników: a) przemian jakie nastąpiły w Europie po 1989 r. i wynikającej z nich potrzeby uregulowania na nowych zasadach ich stosunków wzajemnych, b) rozwoju wielostronnych struktur bezpieczeństwa i współpracy, których skuteczność w znacznej mierze jest zależna od rozwoju różnych form dwustronnego współdziałania państw[38].

Powyższe uwagi odnoszą się do umów zawartych w latach 1991-1995 przez Polskę. Określają one: a) zasady współdziałania na rzecz bezpieczeństwa i rozbrojenia, b) przedmiot i formy tego współdziałania oraz jego procedury. Umowy te stanowią w Europie ważny czynnik rozwoju dobrosąsiedzkich stosunków i uzupełniają skutecznie współpracę państw realizowaną w ramach dyplomacji wielostronnej.

TRAKTAT MIĘDZY RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ A REPUBLIKĄ FEDERALNĄ NIEMIEC O DOBRYM SĄSIEDZTWIE I PRZYJAZNEJ WSPÓŁPRACY
Bonn, 17 czerwca 1991 r.

„Artykuł 1

1. Umawiające się Strony będą kształtować swoje stosunki w duchu sąsiedztwa i przyjaźni. Dążą do ścisłej pokojowej i partnerskiej współpracy we wszystkich dziedzinach. Świadome odpowiedzialności europejskiej dołożą starań, aby urzeczywistnić pragnienie obu narodów osiągnięcia trwałego porozumienia i pojednania.

2. Umawiające się Strony dążą do stworzenia Europy, w której przestrzegane są prawa człowieka i podstawowe wolności, a granice utracą dzielący charakter, również w wyniku przezwyciężenia różnic gospodarczych i społecznych...

Artykuł 5...

3. Umawiające się Strony będą umacniać pokój przez tworzenie kooperacyjnych struktur bezpieczeństwa dla całej Europy. W związku z tym, realizując w pełni Akt Końcowy KBWE, Paryską Kartę Nowej Europy oraz pozostałe dokumenty KBWE, będą popierać w miarę swych sił proces bezpieczeństwa i współpracy w Europie oraz nadal umacniać i rozwijać ten proces przy współudziale wszystkich państw uczestniczących w KBWE.

Artykuł 6

1. W zmieniających się warunkach politycznych i militarnych w Europie, wspólnym celem Umawiających się Stron jest działanie na rzecz umocnienia stabilności i zwiększenia bezpieczeństwa. Strony będą zwłaszcza współpracować, aby wykorzystać pojawiające się nowe możliwości podejmowania wspólnych wysiłków w dziedzinie bezpieczeństwa.

2. Umawiające się Strony opowiadają się za tym, aby w drodze wiążących i dających się skutecznie kontrolować porozumień, siły zbrojne i zbrojenia zostały zredukowane do możliwie najniższego poziomu wystarczającego do obrony lecz nie dającego możliwości ataku[39].

3. Umawiające się Strony będą się angażować, również wspólnie, na rzecz wielostronnego i dwustronnego rozszerzenia środków budowy zaufania i stabilizacji, a także innych politycznych środków kontroli zbrojeń umacniających stabilność i zaufanie oraz prowadzących ku większej otwartości"... .

Dziennik Ustaw, 1992, nr 14, poz. 56.

TRAKTAT O PRZYJAŹNI I SOLIDARNOŚCI MIĘDZY RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ A REPUBLIKĄ FRANCUSKĄ
Paryż, 9 kwietnia 1991 r.

„... Artykuł 2

1. Rzeczpospolita Polska i Republika Francuska współuczestniczą w budowie Europy pokojowej i solidarnej, w tym celu rozwijają swoją współpracę polityczną zarówno na płaszczyźnie dwustronnej, jak i wielostronnej.

2. Strony działają na rzecz Europy, aby rozwijała się ku wspólnocie prawa i demokracji, mogącej przybrać formę konfederacji.

3. Republika Francuska zobowiązuje się sprzyjać rozwojowi ścisłych stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Wspólnotami Europejskimi.

4. Zobowiązania, pod jakimi podpisała się Republika Francuska w polsko-francuskich umowach dwustronnych, respektują kompetencje Wspólnot Europejskich i postanowienia uchwalone przez ich instytucje.

Artykuł 3

Strony współdziałają na rzecz utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w Europie. W ramach KBWE działają one na rzecz stabilności na naszym kontynencie i kontynuacji zrównoważonego procesu rozbrojenia konwencjonalnego oraz zwiększenia zaufania. Współpracują one nad utworzeniem instytucjonalnych struktur mogących zwiększyć skuteczność procesu KBWE.

Artykuł 4

1. Zgodnie z artykułem 2, ustęp 1 niniejszego traktatu Rzeczpospolita Polska i Republika Francuska wprowadzają mechanizm regularnych konsultacji w sprawach dwustronnych, na temat istotnych problemów międzynarodowych, w szczególności na temat zasadniczych spraw dotyczących bezpieczeństwa i rozbrojenia w Europie, a także w kwestii budowy Europy, w tym w sprawie stosunków między Polską a Wspólnotami ..."

Dziennik Ustaw, 1992, nr 81, poz. 415.

TRAKTAT MIĘDZY RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ A FEDERACJĄ ROSYJSKĄ O PRZYJAZNEJ I DOBROSĄSIEDZKIEJ WSPÓŁPRACY
Moskwa, 22 maja 1992 r.

„Artykuł 4

1. Stosownie do postanowień odpowiednich dokumentów KBWE strony będą współdziałać w celu utrzymania i umocnienia bezpieczeństwa na kontynencie europejskim.

2. Strony będą wprowadzać w życie uzgodnione ogólnoeuropejskie środki umacniania zaufania i bezpieczeństwa. W razie potrzeby strony uzgodnią dodatkowe środki tego rodzaju.

3. Strony poświęcą szczególną uwagę sprawom umocnienia bezpieczeństwa oraz środkom zaufania w rejonie Bałtyku[40].

Artykuł 5

1. Strony będą aktywnie wspierać proces rozbrojenia jądrowego, chemicznego i biologicznego. Strony uważają, że redukcja zbrojeń do stopnia wystarczającego do obrony oraz wykonywanie traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie będą prowadziły do utrwalenia stabilizacji i bezpieczeństwa w Europie.

2. Zgodnie z układem o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej będą współdziałać na rzecz zapobiegania rozprzestrzenianiu tej broni w świecie, w szczególności w Europie Środkowej i Wschodniej.

3. Strony podejmą środki w celu zagwarantowania kontroli eksportu towarów i technologii, które służą celom pokojowym, lecz mogą być wykorzystane do produkcji broni, o której mowa w ustępach 1 i 2.

4. Strony w razie potrzeby mogą układać swoje stosunki w innych sprawach z dziedziny wojskowości na podstawie odrębnych umów ..."

Dziennik Ustaw, 1993, nr 61, poz. 291.

Oprócz układu z 1993 r. o przyjaźni i współpracy rządy Polski i Turcji podpisały 19 lipca 1994 r. odrębny Protokół o utworzeniu Stałego Komitetu Konsultacyjnego Wysokiego Szczebla. Jego zadaniami są: a) ocena realizacji układu o przyjaźni i współpracy i ustaleń przyjętych podczas oficjalnych wizyt na wysokim szczeblu, a także postępów osiąganych w rozwoju dwustronnych stosunków politycznych, gospodarczych, konsularnych, kulturalnych i naukowych i b) wymiana poglądów na tematy wydarzeń międzynarodowych i regionalnych oraz bezpieczeństwa, a ponadto uzgadnianie sposobów i środków współpracy w tych kwestiach[41].

Wykaz umów Rzeczypospolitej Polskiej o dobrym sąsiedztwie, przyjaźni i współpracy

1. Traktat o przyjaźni i solidarności między Polską a Francją, Paryż, 9 kwietnia 1991 r., Dziennik Ustaw, 1992, nr 18, poz. 84.

2. Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Polską a Niemiecką Republiką Federalną, Bonn, 17 czerwca 1991 r., Dziennik Ustaw, 1992, nr 14, poz. 56.

3. Układ o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy między Polską a Czechosłowacją, Kraków, 6 października 1991 r., Dziennik Ustaw, 1992, nr 59, poz. 296.

4. Układ o przyjacielskiej i dobrosąsiedzkiej współpracy między Polską a Węgrami, Kraków, 6 października 1991 r., Dziennik Ustaw, 1992, nr 59 poz. 298.

5. Traktat o przyjaźni i współpracy między Polską a Włochami, Warszawa, 11 października 1991 r., Dziennik Ustaw, 1996, nr 52, poz. 226.

6. Traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy między Polską a Ukrainą, Warszawa, 18 maja 1992 r., Dziennik Ustaw, 1993, nr 125, poz. 574.

7. Traktat o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy między Polską a Federacją Rosyjską, Moskwa, 22 maja 1992 r., Dziennik Ustaw, 1993, nr 61, poz. 291.

8. Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Polską a Białorusią, Warszawa, 22 czerwca 1992 r., Warszawa, 22 czerwca 1992 r., Dziennik Ustaw, 1993, nr 118, poz. 527.

9. Traktat o przyjaźni i współpracy między Polską a Łotwą, Ryga, 1 lipca 1992 r., Dziennik Ustaw, 1993, nr 114, poz. 502.

10. Układ o przyjaznej współpracy i bałtyckim dobrosąsiedztwie między Polską a Estonią, Tallin, 2 lipca 1992 r., Dziennik Ustaw, 1993, nr 121, poz. 536.

11. Traktat o przyjaźni i współpracy między Polską a Hiszpanią, Madryt, 26 października 1992 r., Dziennik Ustaw, 1995, nr 18, poz. 84.

12. Układ o przyjaznych stosunkach i współpracy między Polską a Rumunią, Bukareszt, 25 stycznia 1993 r., Dziennik Ustaw, 1994, nr 29, poz. 106.

13. Układ o przyjaznych stosunkach i współpracy między Polską a Bułgarią, Warszawa, 25 lutego1993 r., Dziennik Ustaw, 1993, nr 118, poz. 538.

14. Układ o przyjaźni i współpracy między Polską a Turcją, Warszawa, 3 listopada 1993 r., Dziennik Ustaw, 1995, nr 118, poz. 566.

15. Traktat o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy między Polską a Litwą, Wilno, 26 kwietnia 1994 r., Dziennik Ustaw, 1995, nr 15, poz. 71.

16. Traktat o przyjaźni i współpracy między Polską a Mołdową, Warszawa, 15 listopada 1994 r., Dziennik Ustaw, 1996, nr 76, poz. 363.

17. Traktat o przyjaźni i współpracy między Polską a Uzbekistanem, Warszawa, 11 stycznia 1995 r., Dziennik Ustaw, 1996, nr 26, poz. 115.

Oprócz tego obowiązują umowy zawarte przed rokiem 1990:

1. Traktat przyjaźni między Polską a Turcją, Lozanna, 23 lipca 1923 r., Dziennik Ustaw, 1924, nr 39, poz. 407.

2. Traktat przyjaźni między Polską a Iranem, Teheran, 19 marca 1927 r., Dziennik Ustaw, 1930, nr 73, poz. 580.

3. Traktat przyjaźni między Polską a Afganistanem, Angora, 3 listopada 1927 r., Dziennik Ustaw, 1928, nr 55, poz. 523.

4. Układ o przyjaźni i współpracy między Polską a Mongolią, Ułan Bator, 4 lipca 1975 r., Dziennik Ustaw, 1976, nr 1, poz. 3.

5. Porozumienie o przyjaźni i współpracy między Polską a Angolą, Luanda, 4 grudnia 1978 r., Dziennik Ustaw, 1984, nr 29, poz. 147.

PRZYPISY

[1] Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Departament Informacji ONZ, Nowy Jork 1956, s. 5.

[2] Por. s. 16.

[3] Zbiór Dokumentów, 1970, nr 12, s. 1937-1945.

[4] Zgodnie z art. 60 Zgromadzenie Ogólne ponosi odpowiedzialność za wykonywanie funkcji ONZ przewidzianych w rozdziale IX Karty dotyczących międzynarodowej współpracy gospodarczej i społecznej.

[5] Po rozpadzie ZSRR funkcję tę przejęła Rosja.

[6] Por. s. 105.

[7] Artykuł 107 Karty postanawia: „Nic w niniejszej Karcie nie pozbawia mocy prawnej ani nie przeszkadza podejmowaniu wobec jakiegokolwiek państwa, które podczas drugiej wojny światowej było nieprzyjacielem któregokolwiek sygnatariusza niniejszej Karty, działań, podjętych lub sankcjonowanych w wyniku tej wojny przez rządy, które za te działania odpowiadają".

[8] Chodzi o układy zawarte w czasie wojny, przed podpisaniem Karty Narodów Zjednoczonych przez państwa koalicji antyhitlerowskiej, jak np. Traktat przymierza w czasie wojny toczonej przeciwko Niemcom hitlerowskim i ich stowarzyszonym w Europie jak również współpracy i wzajemnej pomocy po wojnie zawarty 26 maja 1942 r. przez Wielką Brytanię i ZSRR; (Zbiór Dokumentów, 1945, s. 65-66); Traktat przymierza i pomocy wzajemnej z 10 grudnia 1944 r. między Republiką Francuską a ZSRR; (Zbiór Dokumentów, 1946, s. 239-240).

[9] Określa to zastępczy charakter akcji jakie mogły być podejmowane przeciwko państwom nieprzyjacielskim, zanim Rada Bezpieczeństwa nie uzna swojej wyłącznej zdolności do zastosowania wobec nich przymusu wojskowego.

[10] Np. w 1962 r. między Holandią a Indonezją w sprawie Iranu Zachodniego; w 1986 r. w sporze między Francją a Nową Zelandią w związku z sabotażem dokonanym przez francuskie służby specjalne na statku Rainbow Warrior.

[11] Np. w 1983 r. w sprawie szkód poniesionych przez osoby cywilne w związku ze sporem dotyczącym żeglugi w Chatt El Arab. Zgodnie z układem z 18 grudnia 1979 r. dotyczącym działalności państw na Księżycu i innyc ciałach niebieskich państwa mogą zwracać się do Sekretarza Generalnego o pomoc w uregulowaniu sporu (art. 15, ustępy 2 i 3).

[12] Por. s. 250-252.

[13] Deklaracja określa stosunek UZE do UE i NATO, operacyjną rolę UZE oraz inne sprawy jej dotyczące, m.in. przeniesienia siedziby jej Rady i Sekretariatu do Brukseli. Por. T. L←ufer, EG-Polen-Ungarn, Die Vertragtexte von Maastricht und die Europa Abkommen. Wien-Z[r]ich 1993, s. 258-262.

[14] Protokół modyfikujący i uzupełniający Układ Brukselski z 17 marca 1948 r. został podpisany 23 października 1954 r.

[15] Protokół I o zmianie i uzupełnieniu układu z Brukseli, Protokół II o siłach zbrojnych Unii Zachodnioeuropejskiej, Protokół III o kontroli zbrojeń, Protokół IV o urzędzie kontroli zbrojeń UZE. Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych..., t. III, s. 119 i nast.

[16] Por. s. 195.

[17] Por. Deklarację Londyńską NATO z 6 lipca 1990 r. Zbiór Dokumentów, 1991, nr 3, s. 105 i nast.

[18] Zbiór Dokumentów, 1992, n 3, s. 138 i nast.

[19] Przez „inne państwa" rozumie się państwa nie będące członkami NATO.

[20] Traktat Amsterdamski zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, Traktaty tworzące Wspólnoty Europejskie i inne akty został podpisany 2 października 1997 r.

[21] Uzgodniono m.in. rozszerzenie współpracy politycznej przez stworzenie dodatkowych możliwości konsultacji, zwiększenie udziału państw uczestniczących w partnerstwie w operacjach pokojowych i w procesach planowania i w opracowywaniu polityczno-wojskowych ram strukturalnych operacji Partnerstwa dla Pokoju, a także w podejmowaniu decyzji w sprawach tego partnerstwa.

[22] Bliżej NATO. Biuletyn Informacyjny Biblioteki Sejmowej, nr 4 z 1997 r., s. 27.

[23] Artykuł N określa procedurę dokonywania zmian w traktacie i zwoływania w tym celu konferencji międzyrządowych państw Unii Europejskiej oraz warunki wejścia w życie poprawek.

[24] Tytuł VI Traktatu Amsterdamskiego dotyczy postanowień w sprawach policji i współpracy sądowej w sprawach kryminalnych. Por. s. 274-276.

[25] Special Meeting of the European Council, Dublin, 28 April 1990, Presidency conclusions, s. 5.

[26] W art. 106 powołano organ pomocniczy Rady – Komitet Stowarzyszenia złożony z przedstawicieli członków Rady Wspólnot Europejskich z jednej strony oraz przedstawicieli rządu polskiego – z drugiej strony (na

szczeblu wyższych urzędników państwowych). Rada może przekazać Komitetowi „jakąkolwiek ze swoich kompetencji". Zgodnie z art. 107 Rada może powoływać również inne organy pomocnicze.

[27] Presidency Conclusions. European Council Meeting 9-10 December 1994. Essen. The European Union External Relations (Doc. SN 300 94) s. 12-14 oraz commission of the European Communiteies. Com (94) 361 (Final), Brussels 27.07.1994: Communication from the Commission to the Council follow up to Commission Communications on the European Agreements and Beyond, A Strategy to Prepare ghe Countries of Central and Eastern Europe for Accession, s. 1-3.

[28] Por. s. 135-136.

[29] Pierwsze takie spotkanie odbyło się w Belgradzie w dniach 7 października 1977 r. do 9 marca 1978 r. Por. uchwały tego spotkania w Od Helsinek do Madrytu, Dokumenty KBWE. Warszawa 1983, s. 213-217.

[30] J.w., s. 284-286.

[31] Na konferencji przyjęto Kartę Paryską. Karta potwierdziła w nowej sytuacji europejskiej dziesięć zasad Aktu Końcowego KBWE i przedstawiła program działań zmierzających do budowy stabilnej, opartej na poszanowaniu praw człowieka Europy, Por. Zbiór Dokumentów, 1991, s. 84-125.

[32] Por. Dokument Helsiński. Wyzwania czasu przemian. Warszawa 1992.

[33] KBWE. Dokument Budapesztański 1994: Ku prawdziwemu partnerstwu w nowej erze. Warszawa 1995.

[34] Zbiór Dokumentów, 1976, s. 188-189.

[35] Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych pod redakcją St. Huberta, t. III, Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym, Warszawa 1973, s. 102.

[36] International Organizations. Constitutional Documents... part one, vol I, s. 145-146.

[37] Zbiór Dokumentów, 1976, s. 188-189.

[38] Znaczenie dwustronnego działania państw zostało podkreślone m.in. w Akcie Końcowym KBWE w rozdziale dotyczącym dalszych kroków po konferencji.

[39] Postulat ten występuje również w art. 4 traktatu z 26 października 1992 r. o przyjaźni i współpracy między RP a Królestwem Hiszpanii (Dziennik Ustaw, 1995, nr 18, poz. 85). Bardziej rozwiniętą formę zawiera art. 4 traktatu z 11 października 1991 r. o przyjaźni i współpracy między RP a Włochami. Określa się w nim współpracę na rzecz nowego ładu europejskiego poprzez „równowagę wojskową lub coraz niższe poziomy zbrojeń, zgodne z zasadami zachowania stabilności, niezbędnego poziomu wystarczalności zbrojeń oraz zmniejszenia zależności od broni nuklearnej" (Zbiór Dokumentów, 1992, nr 2, s. 69).

[40] Identyczne sformułowania zawarto w art. 3 traktatu z 1 lipca 1992 r. między RP a Republiką Łotewską o przyjaźni i współpracy (Dziennik Ustaw, 1993, nr 114, poz. 502), w art. 3 traktatu z 2 lipca 1992 r. między RP a Republiką Estonii o przyjaznej współpracy i bałtyckim dobrosąsiedztwie (Dziennik Ustaw, 1993, nr 121, poz. 536).

[41] Dziennik Ustaw, 1997, nr 11, poz. 60.

Rozdział II

PRAWNE ZASADY MIĘDZYNARODOWEGO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA

1. Pojęcie

Ważnym składnikiem współczesnego prawa międzynarodowego są „ogólne zasady prawa, uznane przez narody cywilizowane"[1].

Stanowią one obowiązującą podstawę działań państw w stosunkach międzynarodowych, w oparciu o którą powinny być ponadto zawierane umowy międzynarodowe regulujące specyficzne problemy tych stosunków, w tym również odnoszące się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Zasady, takie jak zakaz stosowania siły, nienaruszalność integralności terytorialnej, nieinterwencja w wewnętrzne sprawy, państw mają charakter imperatywnych norm prawa międzynarodowego, których naruszenie jest aktem nielegalnym, nie rodzącym skutków prawnych dla państw je naruszających. Zostało to m.in. potwierdzone w art. 53 Konwencji wiedeńskiej z 23 maja 1969 r. o prawie umów międzynarodowych:

„Nieważną jest umowa, która w chwili zawarcia jest sprzeczna z imperatywną normą powszechnego prawa międzynarodowego. Dla celów niniejszej Konwencji, pod imperatywną normą powszechnego prawa międzynarodowego rozumie się normę przyjętą i uznaną przez międzynarodową społeczność państw jako całość za normę, od której żadne odstępstwo nie jest dopuszczalne i która może być zmieniona tylko późniejszą normą powszechnego prawa międzynarodowego, mającą ten sam charakter".

Konwencja wiedeńska o prawie umów międzynarodowych, Warszawa 1971, s. 42.

Zasady te w międzynarodowej praktyce państw ulegają rozwojowi i są dostosowywane do ciągle zmieniających się warunków i potrzeb bezpieczeństwa obrotu międzynarodowego do stanu świadomości prawnej społeczności międzynarodowej.

2. Rozwój i kodyfikacja zasad w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych

Punktem wyjścia procesu kodyfikacji zasad prawa międzynarodowego było ich sformułowanie w artykule 2 Karty Narodów Zjednoczonych, jako zasad, którymi powinny kierować się państwa członkowskie tej organizacji[2]. Później, zgodnie z artykułem 13 Karty Zgromadzenie Ogólne, popierając postępowy rozwój prawa międzynarodowego i jego kodyfikację przygotowało i przyjęło szereg deklaracji ogólnych i specjalnych, rozwijających i precyzujących treść tych zasad. Powszechne przyjęcie tych deklaracji oraz późniejsze stopniowe inkorporowanie ich postanowień do międzynarodowego prawa traktatowego nadaje im charakter kodyfikacji prawa międzynarodowego, pomimo, że nie są one ujęte w formę umowy.

KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
San Francisco, 26 czerwca 1945 r.

„Artykuł 2

Dla osiągnięcia celów ustalonych w artykule 1, organizacja i jej członkowie postępować będą według następujących zasad:

1. Organizacja opiera się na zasadzie suwerenności wszystkich jej członków.

2. W celu zapewnienia wszystkim członkom praw i korzyści wynikających z przynależności do Organizacji, wszyscy oni wykonywać będą w dobrej wierze zobowiązania przyjęte zgodnie z niniejszą Kartą.

3. Wszyscy członkowie załatwiać będą swe spory międzynarodowe środkami w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości.

4. Wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregokolwiek państwa bądź w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych.

5. Wszyscy członkowie Organizacji okażą jej wszelką pomoc w każdej akcji podjętej zgodnie z niniejszą Kartą i powstrzymają się od udzielenia pomocy jakiemukolwiek państwu przeciwko któremu Organizacja zastosowała środki zapobiegawcze lub środki przymusu.

6. Organizacja zapewni, by państwa, które nie są jej członkami, postępowały zgodnie z niniejszymi zasadami w stopniu koniecznym dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

7. Żadne postanowienie niniejszej Karty nie upoważnia Narodów Zjednoczonych do ingerencji w sprawy, które z istoty swej należą do kompetencji wewnętrznej któregokolwiek państwa i nie zobowiązuje członków, aby przekazywali takie sprawy do załatwienia w trybie przewidzianym niniejszą Kartą. Jednakże zasada ta nie będzie stała na przeszkodzie zastosowania środków przymusu przewidzianych w rozdziale VII".

Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Departament Informacji ONZ, 1956, s. 6-9.

Zgromadzenie Ogólne w licznych rezolucjach przyjętych na kolejnych sesjach w latach 1962-1969[3] potwierdziło znaczenie postępowego rozwoju i kodyfikacji zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami. W rezolucji 2625 (XXV) zatwierdziło deklarację tych zasad, przygotowaną przez specjalną Komisję, która obradowała w Genewie w dniach 31 marca do 1 maja 1970 r.

DEKLARACJA ZASAD PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO DOTYCZĄCA PRZYJAZNYCH STOSUNKÓW I WSPÓŁPRACY MIĘDZY PAŃSTWAMI ZGODNIE Z KARTĄ NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
Nowy Jork, 24 października 1970 r.

„Zgromadzenie Ogólne potwierdzając, stosownie do postanowień Karty Narodów Zjednoczonych, że utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz rozwój przyjaznych stosunków i współpracy między narodami należą do podstawowych celów Organizacji Narodów Zjednoczonych,...

mając również na uwadze fundamentalne znaczenie Kart Narodów Zjednoczonych dla umacniania panowania prawa między narodami,

uznając, że sumienne przestrzeganie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami i wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań przyjętych przez te państwa zgodnie z Kartą, posiada najważniejsze znaczenie dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz dla osiągnięcia innych celów Organizacji Narodów Zjednoczonych...

1. Uroczyście ogłasza następujące zasady:

Zasada, że państwa powstrzymują się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej któregokolwiek państwa, bądź w jakikolwiek inny sposób, niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Każde państwo ma obowiązek powstrzymać się w swoich stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej któregokolwiek państwa bądź w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Taka groźba użycia siły lub jej użycie stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego i Karty Narodów Zjednoczonych i nie będzie nigdy wykorzystywana jako środek rozwiązywania problemów międzynarodowych.

Wojna agresywna stanowi zbrodnię przeciwko pokojowi, za którą ponosi się odpowiedzialność zgodnie z prawem międzynarodowym.

Zgodnie z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych na państwach ciąży obowiązek powstrzymywania się od propagandy na rzecz wojen agresywnych.

Każde państwo ma obowiązek powstrzymać się od groźby użycia siły lub jej użycia w celu naruszenia istniejących granic międzynarodowych innego państwa lub jako środka rozstrzygania sporów międzynarodowych, łącznie ze sporami terytorialnymi i problemami dotyczącymi granic państw.

Każde państwo ma również obowiązek powstrzymać się od groźby użycia siły lub jej użycia w celu naruszenia międzynarodowych linii demarkacyjnych, takich jak linie rozejmowe, które zostały określone w układzie międzynarodowym lub zgodnie z układem międzynarodowym, którego dane państwo jest stroną lub który w inny sposób zobowiązane jest przestrzegać. Nic co zostało powiedziane wyżej nie narusza stanowiska zainteresowanych stron co do statusu i skutków takich linii, wynikających z ich specjalnych reżymów, ani nie ma wpływu na tymczasowy charakter takich linii.

Państwa mają obowiązek powstrzymywać się od stosowania represaliów pociągających za sobą użycie siły.

Każde państwo ma obowiązek powstrzymywać się od wszelkich aktów przemocy, które pozbawiają narody o których mowa w opisie zasady równouprawnienia i samostanowienia, ich prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości.

Każde państwo ma obowiązek powstrzymać się od organizowania lub zachęcania do organizowania nieregularnych sił lub zbrojnych grup, nie wyłączając najemników, celem wtargnięcia na terytorium innego państwa.

Każde państwo ma obowiązek powstrzymać się od organizowania, podżegania, wspomagania lub uczestniczenia w aktach wojny domowej lub w aktach terrorystycznych w innym państwie, bądź zezwolenia na zorganizowaną działalność na jego własnym teryto-

rium, obliczoną na dokonanie takich aktów, jeżeli akty, o których mowa w niniejszym paragrafie, wiążą się z groźbą użycia siły lub z jej użyciem.

Terytorium państwa nie będzie przedmiotem okupacji wojskowej ustanowionej w wyniku użycia siły przy pogwałceniu postanowień Karty. Terytorium państwa nie będzie przedmiotem nabycia przez inne państwo w wyniku groźby użycia siły lub jej użycia. Nie będą uznane za legalne żadne nabytki terytorialne uzyskane w wyniku groźby użycia siły lub jej użycia. Nic co zostało powiedziane wyżej nie będzie rozumiane jako naruszające:

a) postanowienia Karty lub jakiegokolwiek układu międzynarodowego zawartego przed ustanowieniem reżymu Karty i ważnego w świetle prawa międzynarodowego; lub

b) uprawnienia Rady Bezpieczeństwa wynikające z Karty.[4]

Wszystkie państwa będą prowadzić w dobrej wierze rokowania w celu szybkiego zawarcia uniwersalnego traktatu w sprawie powszechnego i całkowitego rozbrojenia pod skuteczną kontrolą międzynarodową oraz dążyć do przyjęcia odpowiednich środków zmniejszenia napięcia międzynarodowego i umocnienia zaufania między państwami.

Wszystkie państwa będą wykonywać w dobrej wierze swoje zobowiązania wynikające z ogólnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego, dotyczących międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i dołożą starań, aby zwiększyć skuteczność systemu bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych opartego na Karcie.

Nic co zostało powiedziane w powyższych paragrafach nie oznacza rozszerzenia lub zawężenia w jakikolwiek sposób zakresu postanowień Karty dotyczących przypadków, w których użycie siły jest legalne.

Zasada, że państwa będą rozstrzygać swoje spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości.

Każde państwo będzie rozstrzygać swoje spory międzynarodowe z innymi państwami środkami pokojowymi w taki sposób, aby niedopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości.

Państwa będą w związku z tym dążyć do załatwienia swoich sporów międzynarodowych szybko i sprawiedliwie w drodze rokowań, pośrednictwa, pojednania, arbitrażu, postępowania sądowego odwołania się do organów lub układów regionalnych lub za pomocą innych środków pokojowych według własnego wyboru. Dążąc do takiego rozstrzygania sporów, strony zgodzą się na takie pokojowe środki, jakie będą właściwe dla danych okoliczności i dla charakteru danego sporu.

Strony w sporze mają obowiązek w przypadku, gdy nie osiągną rozwiązania za pomocą żadnego z wyżej wymienionych środków pokojowych, nie poprzestawać w dążeniu do rozstrzygania sporu za pomocą innych środków pokojowych uzgodnionych między sobą.

Państwa-strony jakiegokolwiek sporu międzynarodowego, jak również inne państwa, powstrzymują się od wszelkiego działania, które mogłoby zaostrzyć sytuację w sposób zagrażający utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, i będą działać zgodnie z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Spory międzynarodowe rozstrzygane będą na zasadzie suwerennej równości państw i zgodnie z zasadą swobodnego wyboru środków. Zastosowania lub przyjęcia takiej procedury rozstrzygnięcia sporu, na którą państwa swobodnie wyrażają zgodę w odniesieniu do zaistniałych lub przyszłych sporów, w których są one stronami, nie będzie się uważać za sprzeczne z suwerenną równością.

Nic co zostało powiedziane w powyższych paragrafach nie pomniejsza znaczenia ani nie narusza odnośnych postanowień Karty, w szczególności tych, które dotyczą pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych.

Zasada dotycząca obowiązku nieingerowania w sprawy należące do wewnętrznej kompetencji któregokolwiek państwa, zgodnie z Kartą.[5]

Żadne państwo czy grupa państw nie ma prawa ingerować bezpośrednio lub pośrednio, z żadnych względów, w wewnętrzne lub zewnętrzne sprawy któregokolwiek innego państwa. W konsekwencji, interwencja zbrojna i wszelkie inne formy ingerencji lub próby zagrożenia podmiotowości państwa bądź jego politycznych, gospodarczych i kulturalnych elementów, stanowią pogwałcenie prawa międzynarodowego.

Żadne państwo nie może stosować ani zachęcać do stosowania ekonomicznych, politycznych lub jakichkolwiek innych środków przymusu wobec innego państwa, aby podporządkować go sobie w wykonywaniu jego suwerennych praw i uzyskać od niego jakiegokolwiek rodzaju korzyści. Żadne państwo nie będzie również organizować, wspierać, podżegać, finansować, zachęcać lub tolerować działalności wywrotowej, terrorystycznej lub zbrojnej, mającej na celu obalenie siłą reżymu innego państwa, lub ingerować w wojnę domową w innym państwie.

Użycie siły w celu pozbawienia narodów ich tożsamości narodowej stanowi pogwałcenie ich niezbywalnych praw i zasady nieingerowania.

Każde państwo posiada niezbywalne prawo do wyboru własnego systemu politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego, bez ingerencji w jakiejkolwiek formie ze strony innego państwa.

Nic co zostało powiedziane w powyższych paragrafach, nie zmienia odnośnych postanowień Karty dotyczących utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Obowiązek państw współpracowania ze sobą zgodnie z Kartą.

Państwa mają obowiązek współpracować ze sobą, niezależnie od różnic w ich systemach politycznych, gospodarczych i społecznych, w różnych dziedzinach stosunków międzynarodowych w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, przyczynienia się do międzynarodowej stabilizacji i postępu gospodarczego, powszechnego dobrobytu narodów i współpracy międzynarodowej bez dyskryminacji ze względu na wskazane wyżej różnice.

W tym celu:

a) państwa będą współpracować z innymi państwami w utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa;

b) państwa będą współdziałały na rzecz powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich i w eliminowaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej oraz wszelkich form nietolerancji religijnej;

c) państwa, w swych stosunkach międzynarodowych w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturalnej, technicznej i handlowej będą postępować zgodnie z zasadami suwerennej równości i nieingerencji;

d) państwa - członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych mają obowiązek podejmować wspólne i indywidualne środki we współpracy z Organizacją Narodów Zjednoczonych, stosowanie do odpowiednich postanowień Karty.

Państwa powinny współpracować ze sobą zarówno w dziedzinie gospodarczej, społecznej i kulturalnej, jak i w dziedzinie nauki i techniki oraz w popieraniu międzynarodo-

wego postępu w dziedzinie kultury i oświaty. Państwa powinny współpracować w popieraniu rozwoju gospodarczego w całym świecie, w szczególności rozwoju gospodarczego krajów rozwijających się.

Zasada równouprawnienia i samostanowienia narodów.

Na mocy zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów zawartej w Karcie Narodów Zjednoczonych, wszystkie narody mają prawo swobodnie decydować, bez ingerencji z zewnątrz o swoim statusie politycznym oraz kierować swoim rozwojem gospodarczym społecznym i kulturalnym; każde państwo ma obowiązek szanować to prawo zgodnie z postanowieniami Karty.

Każde państwo ma obowiązek przyczyniać się przez podejmowanie wspólnych i indywidualnych środków, do realizacji zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów, zgodnie z postanowieniami Karty i udzielać pomocy Organizacji Narodów Zjednoczonych i wykonywaniu obowiązków nałożonych na nią w Karcie odnośnie wprowadzenia w życie tej zasady, w celu:

a) umacniania przyjaznych stosunków i współpracy między państwami; i

b) położenia niezwłocznie kresu kolonializmowi, biorąc należycie pod uwagę swobodnie wyrażoną wolę zainteresowanych narodów; oraz pamiętając, że poddanie narodów obcej zależności, panowaniu i wyzyskowi, jak również pozbawienie podstawowych praw człowieka, stanowi pogwałcenie tej zasady i jest sprzeczne z Kartą.[6]

Każde państwo ma obowiązek przyczyniać się przez podejmowanie wspólnych i indywidualnych środków do powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka oraz podstawowych wolności, zgodnie z Kartą.

Utworzenie suwerennego i niepodległego państwa, stowarzyszenie się lub połączenie z niepodległym państwem bądź obranie jakiegokolwiek innego statusu politycznego, o którym swobodnie zadecydował naród - to sposoby realizacji prawa do samostanowienia przez ten naród.

Każde państwo ma obowiązek powstrzymać się od wszelkich aktów przemocy, które pozbawiają narody, o których mowa wyżej w opisie niniejszej zasady, ich prawa do samostanowienia i wolności oraz niepodległości. Narody te, gdy korzystając ze swego prawa do samostanowienia podejmują działania przeciwko takiemu aktowi przemocy lub gdy stawiają mu opór, mają prawo zabiegać o pomoc i otrzymać ją zgodnie z celami i zasadami Karty.

Terytorium kolonii lub inne terytorium niesamodzielne posiada, na podstawie Karty, status odrębny i różny od terytorium państwa zarządzającego nim; ten odrębny i różny status wynikający z Karty będzie obowiązywał tak długo, dopóki ludność kolonii lub terytorium niesamodzielnego nie skorzysta z przysługującego jej prawa do samostanowienia, zgodnie z kartą, a w szczególności z jej celami i zasadami.

Nic co zostało powiedziane w powyższych paragrafach nie będzie rozumiane jako upoważnienie lub zachęta do podjęcia jakiegokolwiek działania, które prowadziłoby do rozbicia lub naruszenia, całkowicie lub częściowo, integralności terytorialnej lub jedności politycznej suwerennych i niepodległych państw, które postępują zgodnie z zasadą równouprawnienia i samostanowienia narodów opisaną wyżej, i które posiadają tym samym rząd reprezentujący całą ludność należącą do danego terytorium, bez względu na rasę, wyznanie lub kolor.

Każde państwo powstrzyma się od wszelkich działań mających na celu częściowe lub całkowite naruszenie jedności narodowej i całości terytorialnej któregokolwiek innego państwa.

Zasada suwerennej równości państw.

Wszystkie państwa korzystają z suwerennej równości. Mają one równe prawa i obowiązki i są równymi członkami społeczności międzynarodowej, bez względu na różnice gospodarcze, społeczne, polityczne i inne.

Suwerenna równość obejmuje w szczególności następujące elementy:

a) państwa są równe wobec prawa;

b) każdemu państwu przysługują prawa wynikające z pełnej suwerenności;

c) każde państwo ma obowiązek szanować podmiotowość innych państw;

d) integralność terytorialna i niepodległość polityczna państwa są nietykalne;

e) każde państwo ma prawo swobodnie wybrać i rozwijać swój system polityczny, społeczny, gospodarczy i kulturalny;

f) każde państwo ma obowiązek stosować się w pełni i w dobrej wierze do swoich zobowiązań międzynarodowych i pokojowo współżyć z innymi państwami.

Zasada, że państwa będą wykonywać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez nie, zgodnie z Kartą.

Każde państwo ma obowiązek wykonywać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych.

Każde państwo ma obowiązek wykonywać w dobrej wierze swoje zobowiązania wynikające z umów międzynarodowych ważnych w świetle ogólnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego.

W razie sprzeczności między zobowiązaniami wynikającymi z umów międzynarodowych a zobowiązaniami członków Organizacji Narodów Zjednoczonych wynikającymi z Karty Narodów Zjednoczonych, zobowiązania wynikające z Karty mają pierwszeństwo.

Część ogólna

2. Oświadcza, że

Zasady powyższe są wzajemnie ze sobą powiązane jeśli chodzi o ich interpretację i zastosowanie, i każda zasada powinna być interpretowana w kontekście innych zasad... .

3. Oświadcza dalej, że

Zasady Karty zawarte w niniejszej deklaracji stanowią podstawowe zasady prawa międzynarodowego, i w związku z tym wzywa wszystkie państwa, aby kierowały się tymi zasadami w swojej działalności międzynarodowej i rozwijały swoje wzajemne stosunki na podstawie ścisłego przestrzegania tych zasad".

Zbiór Dokumentów, 1970, s. 1646-1661.

Realizując zalecenia swojej rezolucji 2606 (XXIV) z 16 grudnia 1969 r., wyrażające pragnienie uświetnienia XXV rocznicy powstania ONZ nowymi inicjatywami dotyczącymi utrwalania pokoju. Zgromadzenie Ogólne przyjęło 16 grudnia 1970 r. Deklarację dotyczącą umocnienia bezpieczeństwa międzynarodowego (rezolucja 2734 (XXV). Dokument ten nawiązuje do wcześniej uchwalonej Deklaracji zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. Potwierdza zawarte w niej zasady (ustęp 2), wprowadza jednak do nich

pewne uzupełnienia. Zawiera mianowicie szereg rekomendacji dotyczących działań państw na rzecz umocnienia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, zwłaszcza mających na celu: dalsze udoskonalenie przewidzianych w Karcie środków pokojowego załatwiania sporów (ustęp 6), zwiększenie efektywności operacji pokojowych podejmowanych przez Radę Bezpieczeństwa (ustęp 7), podejmowanie skutecznych środków w celu zapobiegania powstawaniu gróźb dla pokoju i ich usuwania (ustęp 8), ułatwianie zawarcia porozumień przewidzianych w art. 43 Karty w celu pełnej realizacji uprawnienia do podejmowania przez Radę Bezpieczeństwa akcji przymusowych (ustęp 9), wstrzymania wyścigu zbrojeń i zawarcia porozumień rozbrojeniowych (ustęp 20).

Deklaracja ta jest więc swego rodzaju aktem wykonawczym do Deklaracji zasad prawa międzynarodowego, dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami. Wskazuje priorytetowe dziedziny jej realizacji i niezbędne środki. Adresuje ponadto do państw członkowskich ONZ postulat przestrzegania tych zasad i określa procedurę składania przez Sekretarza Generalnego ONZ sprawozdań o krokach podjętych w celu realizacji Deklaracji.[7]

Poszczególne zasady, zawarte w obu wymienionych deklaracjach o charakterze ogólnym, zostały rozwinięte w późniejszych deklaracjach uchwalonych przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych: 9 grudnia 1981 r. w sprawie niedopuszczalności interwencji i ingerencji w sprawy wewnętrzne państw (rezolucja 36/103), 5 listopada 1982 r. w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych (rezolucja 37/10), 18 grudnia 1987 r. w sprawie zwiększenia skuteczności zasady powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia siły w stosunkach międzynarodowych (rezolucja 42/22).

Wzrastająca rola czynnika ekonomicznego w stosunkach międzynarodowych, będąca wynikiem pogłębiających się w nich procesów współzależności spowodowała potrzebę określenia również zasad międzynarodowego ładu gospodarczego i stosunków gospodarczych.

DEKLARACJA W SPRAWIE USTANOWIENIA NOWEGO MIĘDZYNARODOWEGO ŁADU EKONOMICZNEGO, UCHWALONA NA VI SPECJALNEJ SESJI ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Nowy Jork, 1 maja 1974 r.

„... 4. Nowy międzynarodowy ład ekonomiczny powinien opierać się na pełnym przestrzeganiu następujących zasad:

a) suwerennej równości państw, samookreślenia wszystkich narodów, niedopuszczalności nabywania terytoriów przy użyciu siły, integralności terytorialnej i nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw;

b) najszerszej współpracy wszystkich państw-członków międzynarodowej społeczności, opartej na sprawiedliwości, dzięki czemu można będzie usunąć istniejące jeszcze w świecie dysproporcje i zapewnić dobrobyt dla wszystkich;

c) pełnego i efektywnego udziału opartego na równości wszystkich krajów w rozwiązywaniu światowych problemów ekonomicznych we wspólnym interesie wszystkich krajów, z uwzględnieniem konieczności zapewnienia przyspieszonego rozwoju wszystkich krajów rozwijających się, przywiązując jednocześnie szczególną uwagę sprawie podjęcia specjalnych środków w interesie tych krajów rozwijających się, które są najmniej rozwi-

nięte, bez dostępu do morza lub położonych na wyspach, a także w interesie tych krajów rozwijających się najpoważniej dotkniętych kryzysami ekonomicznymi i klęskami żywiołowymi, nie tracąc jednocześnie z pola widzenia pozostałych krajów rozwijających się;

d) prawa każdego kraju do wyboru takiego społeczno-ekonomicznego ustroju, który uważa za najlepszy dla swojego rozwoju i nie powinien podlegać z tego powodu jakiejkolwiek formie dyskryminacji;

e) pełnej, stałej suwerenności każdego państwa nad jego zasobami naturalnymi i całokształtem działalności gospodarczej. W celu ochrony tych zasobów każde państwo ma prawo do sprawowania skutecznej kontroli nad nimi i nad ich eksploatacją, środkami odpowiadającymi jego własnej sytuacji, łącznie z prawem do nacjonalizacji lub przekazania własności swoim obywatelom, co jest przejawem pełnej, stałej suwerenności tego państwa. Żadne państwo nie może być poddane ekonomicznym, politycznym lub jakimkolwiek innym formom nacisku w celu powstrzymania go od wykonywania tego suwerennego prawa ..."

Zbiór Dokumentów, 1974, s. 415-417.

KARTA EKONOMICZNYCH PRAW I OBOWIĄZKÓW PAŃSTW PRZYJĘTA W REZOLUCJI 3281 (XXIX) ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Nowy Jork, 12 grudnia 1974 r.

„Rozdział I

Stosunkami gospodarczymi, podobnie jak politycznymi i innymi między państwami rządzą między innymi następujące zasady:

a) suwerenności, integralności terytorialnej i niezawisłości politycznej państw,

b) suwerennej równości wszystkich państw,

c) nieagresji,

d) nieinterwencji,

e) wzajemnych i sprawiedliwych korzyści,

f) pokojowego współistnienia,

g) równych praw i samostanowienia narodów,

h) pokojowego załatwiania sporów,

i) naprawienia aktów niesprawiedliwości dokonanych przy użyciu siły, a pozbawiających państwo naturalnych środków niezbędnych dla jego normalnego rozwoju,

j) wypełnianie w dobrej wierze zobowiązań międzynarodowych,

k) poszanowanie praw człowieka i podstawowych swobód,

l) niepodejmowania prób zdobywania hegemonii i sfer wpływów,

m) popieranie międzynarodowej sprawiedliwości społecznej,

n) międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju,

o) swobodnego dostępu do morza dla krajów śródlądowych..."

Zbiór Dokumentów, 1974, s. 1367-1368.

3. Zasady stosunków międzynarodowych w regionalnych systemach bezpieczeństwa i współpracy

Podstawowe, powszechne zasady regulujące stosunki międzynarodowe zostały włączone do aktów tworzących regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy. Zazwyczaj jednak są one uzupełniane pewnymi dodatkowymi zasadami, mającymi specyficzne znaczenie dla stosunków międzypaństwowych poszczególnych regionów i wyrażającymi ich tradycje i doktryny prawne.

Europejskie systemy bezpieczeństwa i współpracy

ORGANIZACJA BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY W EUROPIE

AKT KOŃCOWY KONFERENCJI BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY W EUROPIE

Helsinki, 1 sierpnia 1975 r.

„Deklaracja zasad rządzących stosunkami między Państwami Uczestniczącymi

Państwa Uczestniczące, ...

oświadczają, że są zdecydowane przestrzegać i urzeczywistniać, każde z nich w stosunkach ze wszystkimi innymi Państwami Uczestniczącymi, niezależnie od ich systemów politycznych, gospodarczych, jak również od ich wielkości, położenia geograficznego lub poziomu rozwoju gospodarczego, następujące zasady, wszystkie o podstawowym znaczeniu, rządzące ich wzajemnymi stosunkami:

I. Suwerenna równość, poszanowanie praw nieodłącznych od suwerenności.

Państwa Uczestniczące będą szanować suwerenną równość i indywidualność każdego z nich, jak również wszystkie prawa nieodłączne od ich suwerenności i objęte nią, w szczególności łącznie z prawem każdego państwa do równości wobec prawa, integralności terytorialnej oraz wolności i niepodległości politycznej. Będą również szanować prawo każdego z nich do swobodnego wyboru i rozwijania swego systemu politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, jak również prawo do wydawania ustaw i rozporządzeń.

W ramach prawa międzynarodowego wszystkie Państwa Uczestniczące mają równe prawa i obowiązki. Będą szanować prawo każdego z nich do określania i kształtowania według swojego uznania swych stosunków z innymi państwami, zgodnie z prawem międzynarodowym i w duchu niniejszej Deklaracji. Uważają, że ich granice mogą być zmieniane zgodnie z prawem międzynarodowym, środkami pokojowymi oraz w drodze porozumienia. Mają również prawo do tego, by należeć lub nie należeć do organizacji międzynarodowych, być albo nie być stroną dwustronnych lub wielostronnych umów międzynarodowych, łącznie z prawem do tego, by być lub nie być stroną międzynarodowych umów sojuszniczych; mają one również prawo do neutralności.

II. Powstrzymywanie się od groźby użycia lub użycia siły.

Państwa Uczestniczące będą powstrzymywać się we wzajemnych stosunkach, jak również w swych stosunkach międzynarodowych w ogóle, od groźby użycia siły lub użycia siły przeciw integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej któregokolwiek państwa lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych i z niniejszą Deklaracją. Żadne względy nie mogą posłużyć za usprawiedliwienie uciekania się do groźby użycia siły lub użycia siły wbrew niniejszej zasadzie.

Zgodnie z tym Państwa Uczestniczące będą powstrzymywać się od wszelkich działań stanowiących groźbą użycia siły albo bezpośrednie lub pośrednie użycie siły przeciw innemu Państwu Uczestniczącemu. Powstrzymają się także od wszelkich demonstracji siły w celu skłonienia innego Państwa Uczestniczącego do rezygnacji z pełnego wykonywania swych praw suwerennych. Powstrzymają się ponadto we wzajemnych stosunkach od jakichkolwiek środków odwetowych przy użyciu siły.

Żadna taka groźba użycia siły lub użycie siły nie będą stosowane jako środek załatwiania sporów lub rozwiązywania problemów, które mogą doprowadzić do sporów między nimi.

III. Nienaruszalność granic.

Państwa Uczestniczące uważają wzajemnie za nienaruszalne wszystkie granice każdego z nich, jak również granice wszystkich państw w Europie, i dlatego będą powstrzymywać się - teraz i w przyszłości - od zamachów na te granice.

Zgodnie z tym będą się również powstrzymywać od wszelkich żądań lub działań zmierzających do zawładnięcia i uzurpacji części lub całości terytorium któregokolwiek z Państw Uczestniczących.

IV. Integralność terytorialna państw.

Państwa Uczestniczące będą szanować integralność terytorialną każdego z Państw Uczestniczących.

Zgodnie z tym będą się powstrzymywać od wszelkich działań niezgodnych z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych wymierzonych przeciwko integralności terytorialnej, niepodległości politycznej lub jedności któregokolwiek z Państw Uczestniczących, a w szczególności od wszelkich takich działań stanowiących groźbę użycia lub użycie siły.

Państwa Uczestniczące będą także powstrzymywać się od czynienia terytorium któregokolwiek z nich przedmiotem okupacji wojskowej lub innych bezpośrednich lub pośrednich środków przymusu, podejmowanych wbrew prawu międzynarodowemu, albo przedmiotem nabycia przy użyciu takich środków lub pod groźbą ich użycia. Żadna taka okupacja lub nabycie nie będą uznane za legalne.

V. Pokojowe załatwienie sporów.

Państwa Uczestniczące będą załatwiać spory wynikłe między nimi środkami pokojowymi w taki sposób, aby międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo oraz sprawiedliwość nie zostały zagrożone.

Będą dążyć, w dobrej wierze i w duchu współpracy, do osiągnięcia szybkiego i słusznego rozwiązania na podstawie prawa międzynarodowego.

W tym celu będą posługiwać się takimi środkami, jak: rokowania, badania, pośrednictwo, postępowanie pojednawcze, arbitraż, postępowanie sądowe, lub innymi środkami pokojowymi według własnego wyboru, łącznie z wszelką procedurą załatwiania sporów uzgodnioną przed powstaniem sporu, w którym są stronami.

W razie niepowodzenia w osiągnięciu rozwiązania za pomocą któregokolwiek z wymienionych wyżej środków pokojowych, strony sporu będą w dalszym ciągu poszukiwać wzajemnie uzgodnionego sposobu pokojowego załatwiania sporu.

Państwa Uczestniczące - strony sporu jak również inne Państwa Uczestniczące powstrzymają się od wszelkich działań, które mogłyby pogorszyć sytuację w takim stopniu, że zagrażałoby to utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, utrudniając tym samym pokojowe załatwienie sporu.

VI. Nieingerencja w sprawy wewnętrzne.

Państwa Uczestniczące będą powstrzymywać się od jakiejkolwiek ingerencji bezpośredniej lub pośredniej, indywidualnej lub zbiorowej, w wewnętrzne lub zewnętrzne sprawy należące do zakresu wewnętrznej jurysdykcji innego Państwa Uczestniczącego, niezależnie od ich wzajemnych stosunków.

Zgodnie z tym będą powstrzymywać się od jakiejkolwiek formy ingerencji zbrojnej lub groźby takiej ingerencji wobec innego Państwa Uczestniczącego.

Będą się powstrzymywać również, we wszelkich okolicznościach od wywierania jakiegokolwiek militarnego lub politycznego, gospodarczego lub innego nacisku, zmierzającego do podporządkowania własnym interesom wykonywania przez inne Państwo Uczestniczące praw nieodłącznych od jego suwerenności i w ten sposób zapewnia sobie korzyści jakiegokolwiek rodzaju.

Zgodnie z tym powstrzymają się między innymi od udzielania bezpośredniej lub pośredniej pomocy działalności terrorystycznej lub wywrotowej albo innej działalności zmierzającej do ocalenia siłą ustroju innego Państwa Uczestniczącego.

VII. Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności, łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii lub przekonań.

Państwa Uczestniczące będą szanować prawa człowieka i podstawowe wolności, łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii lub przekonań każdego bez względu na różnię rasy, płci, języka lub religii.

Będą popierać i zachęcać do efektywnego korzystania z obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i innych praw i wolności; wszystkie one wynikają z przyrodzonej godności jednostki ludzkiej i mają podstawowe znaczenie dla jej swobodnego i pełnego rozwoju.

W tych ramach Państwa Uczestniczące będą uznawać i szanować wolność jednostki w zakresie wyznawania i praktykowania, indywidualnie lub wespół z innymi, religii lub przekonań zgodnie z nakazami jej własnego sumienia.

Państwa Uczestniczące, na których terytorium znajdują się mniejszości narodowe będą szanować prawo osób należących do takich mniejszości do równości wobec prawa, dadzą im pełną możliwość rzeczywistego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności i w ten sposób będą chronić ich prawowite interesy w tej dziedzinie.

Państwa Uczestniczące uznają powszechne znaczenie praw człowieka i podstawowych wolności, których poszanowanie jest istotnym czynnikiem pokoju, sprawiedliwości i dobrobytu, niezbędnych do zapewnienia rozwoju przyjaznych stosunków i współpracy między nimi, jak również między wszystkimi państwami.

Będą niezmiennie we wzajemnych stosunkach szanować te prawa i wolności i będą wspólnie i indywidualnie podejmować wysiłki, łącznie ze współpracą z Organizacją Narodów Zjednoczonych w celu popierania ich powszechnego i efektywnego poszanowania.

Potwierdzają one prawo jednostki do poznania swych praw i obowiązków w tej dziedzinie i postępowania zgodnie z nimi.

W dziedzinie praw człowieka i podstawowych wolności Państwa Uczestniczącego będą postępować zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka. Będą również wypełniać obowiązki określone w deklaracjach i porozumieniach międzynarodowych w tej dziedzinie łącznie z Międzynarodowymi Paktami Praw Człowieka, jeśli są one nimi związane.

VIII. Równouprawnienie i prawo narodów do samostanowienia.

Państwa Uczestniczące będą szanować równouprawnienie narodów i ich prawo do samostanowienia, działając zawsze zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i odpowiednimi normami prawa międzynarodowego, łącznie z normami odnoszącymi się do integralności terytorialnej państw.

Na mocy zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów wszystkie narody mają zawsze prawo, w warunkach pełnej wolności, określać, kiedy i jak sobie życzą, swój wewnętrzny i zewnętrzny status polityczny, bez ingerencji z zewnątrz, i dążyć, według swego uznania, do rozwoju politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego.

Państwa Uczestniczące potwierdzają powszechne znaczenie poszanowania i efektywnego korzystania z równouprawnienia i samostanowienia narodów dla rozwoju przyjaznych stosunków między sobą, jak i między wszystkimi państwami; przypominają także znaczenie wyeliminowania wszelkich form naruszania niniejszej zasady.

IX. Współpraca między państwami.

Państwa Uczestniczące będą rozwijać współpracę między sobą i ze wszystkimi państwami we wszystkich dziedzinach zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych. Rozwijając tę współpracę, Państwa Uczestniczące położą szczególny nacisk na dziedziny określone w ramach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, przy czym każde z nich wnosić będzie swój wkład w warunkach pełnej równości.

Rozwijając współpracę jak równi z równymi, będą dokładać starań w celu popierania wzajemnego zrozumienia i zaufania, przyjaznych i dobrosąsiedzkich stosunków między sobą, międzynarodowego pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Będą one również, rozwijając wzajemną współpracę, dokładać starań w celu podnoszenia dobrobytu narodów i przyczyniania się do zaspokojenia ich aspiracji, między innymi przez korzyści wynikające z lepszego wzajemnego poznania oraz z postępu i osiągnięć w dziedzinach gospodarczej, naukowej, technicznej, społecznej, kulturalnej i humanitarnej. Podejmą kroki na rzecz warunków sprzyjających udostępnieniu wszystkim tych korzyści; będą uwzględniać interes wszystkich w zmniejszeniu różnic w poziomie gospodarczego rozwoju, a w szczególności interes krajów rozwijających się całego świata.

Potwierdzają, że rządy, instytucje, organizacje i jednostki mają do odegrania odpowiednią i pozytywną rolę w przyczynianiu się do osiągnięcia tych celów ich współpracy.

Będą dążyć, rozszerzając współpracę zgodnie z tym co zostało określone wyżej, do rozwijania ściślejszych stosunków wzajemnych na udoskonalonej i trwalszej podstawie, dla dobra narodów.

X. Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Państwa Uczestniczące będą wykonywać w dobrej wierze zobowiązania spoczywające na nich na mocy prawa międzynarodowego zarówno zobowiązania wynikające z powszechnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego, jak i zobowiązania wynikające z umów lub innych porozumień, których są stronami, zgodnie z prawem międzynarodowym.

Przy wykonywaniu swych suwerennych praw, łącznie z prawem do wydawania ustaw i przepisów, będą postępowały zgodnie z zobowiązaniami prawnymi wynikającymi z prawa międzynarodowego; będą ponadto należycie uwzględniać i wykonywać postanowienia Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Państwa Uczestniczące potwierdzają, że w razie sprzeczności między zobowiązaniami członków Organizacji Narodów Zjednoczonych wynikającymi z Karty Narodów Zjednoczonych, a ich zobowiązaniami wynikającymi z jakiejkolwiek umowy lub innego porozumienia międzynarodowego, pierwszeństwo będą miały ich zobowiązania wynikające z Karty, zgodnie z art. 103 Karty Narodów Zjednoczonych.

Wszystkie wymienione wyżej zasady mają podstawowe znaczenie i wobec tego będą stosowane jednakowo i bez zastrzeżeń, a każda z nich będzie interpretowana z uwzględnieniem pozostałych.

Państwa Uczestniczące wyrażają swe zdecydowanie pełnego poszanowania i stosowania tych zasad, tak jak zostały one przedstawione w niniejszej Deklaracji, we wszystkich aspektach. W odniesieniu do ich wzajemnych stosunków i współpracy, w celu zapewnienia każdemu Państwu uczestniczącemu korzyści wynikających z poszanowania i stosowania tych zasad przez wszystkich.

Państwa Uczestniczące, uwzględniając należycie powyższe zasady, a w szczególności pierwsze zdanie zasady dziesiątej: „Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego", stwierdzają. że niniejsza Deklaracja nie narusza w niczym ani ich praw i obowiązków, ani też odnośnych układów oraz innych umów i porozumień.

Państwa Uczestniczące wyrażają przekonanie, że poszanowanie tych zasad będzie sprzyjać rozwojowi normalnych i przyjaznych stosunków oraz postępowi w rozwoju współpracy między nimi we wszystkich dziedzinach. Wyrażają również przekonanie, że poszanowanie tych zasad będzie sprzyjać rozwojowi politycznych kontaktów między nimi, co z kolei przyczyni się do lepszego wzajemnego zrozumienia ich stanowisk i poglądów.

Państwa Uczestniczące wyrażają zamiar utrzymywania stosunków ze wszystkimi innymi państwami w duchu zasad zawartych w niniejszej Deklaracji".

Od Helsinek do Madrytu. Dokumenty Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie 1973-1983, Warszawa 1983, s. 113-122.

Dokument końcowy spotkania madryckiego państw uczestniczących w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, odbytego na podstawie postanowień Aktu Końcowego odnoszących się do dalszych kroków po konferencji z 6 września 1983 r., zawierał zalecenia mające na celu nie tylko zapewnić przestrzeganie przez te państwa przyjętych przez nią zasad, lecz również do ich utrwalania w ich ustawodawstwie i umowach międzynarodowych. Dokument ten stwierdzał m.in.:

„... 1. Potwierdzają one (Państwa Uczestniczące - przyp. autora) swe zdecydowanie pełnego poszanowania i stosowania tych zasad i popierania odpowiednio ich skuteczności wszystkimi środkami - zarówno na płaszczyźnie prawa, jak i w praktyce. Uważają, że jednym z takich środków mogłoby być wyrażenie w ustawodawstwie - w formach odpowiadających praktyce i procedurom właściwym dla każdego kraju - dziesięciu zasad określonych w Akcie Końcowym.

2. Uznają one za ważne, aby układy i porozumienia zawierane przez Państwa Uczestniczące wyrażały odpowiednie zasady i były z nimi zgodne oraz - tam gdzie to właściwe - odwoływały się do nich."

Od Helsinek do Madrytu. Dokumenty Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie 1973-1983, Warszawa 1983, s. 278.

Akt Końcowy KBWE i zawarta w nim Deklaracja zasad stanowią akt prawny, który można określić jako „porozumienie nietraktatowe". W świetle współczesnej doktryny prawa międzynarodowego porozumienie takie, inkorporujące normy i zasady powszechnego prawa międzynarodowego, zwłaszcza jeżeli są one stosowane z zamiarem wywołania zgodnych z nimi następstw, mają skutki prawne. Historycznym przykładem takiego aktu jest m.in. nie będąca umową międzynarodową deklaracja z 1815 r., która dała początek wieczystej neutralności Szwajcarii.

Znaczenie prawne zasad określonych w Akcie Końcowym podkreślają liczne umowy międzynarodowe, zawierające odesłanie do nich[8].

Pozaeuropejskie systemy bezpieczeństwa i współpracy

ORGANIZACJA PAŃSTW AMERYKAŃSKICH

KARTA ORGANIZACJI PAŃSTW AMERYKAŃSKICH
Bogota, 30 kwietnia 1948 r.

„... Rozdział II

Zasady

Artykuł 3

Państwa amerykańskie potwierdzają następujące zasady:

a) prawo międzynarodowe jest wzorem postępowania państw w ich wzajemnych stosunkach;

b) porządek międzynarodowy polega zasadniczo na poszanowaniu osobowości, suwerenności i niepodległości państw oraz na rzetelnym wypełnianiu zobowiązań, wypływających z umów i innych źródeł prawa międzynarodowego;

c) stosunki między państwami powinny opierać się na dobrej wierze;

d) solidarność państw amerykańskich i wysokie cele, którym ona ma służyć, wymagają politycznego zorganizowania tych państw na podstawie rzeczywistego stosowania demokracji opartej na przedstawicielstwie ludności;

e) państwa amerykańskie potępiają wojnę napastniczą, zwycięstwo nie rodzi praw;

f) agresja przeciwko jednemu z państw amerykańskich jest agresją przeciwko wszystkim innym państwom amerykańskim;

g) spory o charakterze międzynarodowym, wynikłe pomiędzy dwoma lub więcej państwami amerykańskimi winny być rozstrzygnięte w trybie pokojowym;

h) sprawiedliwość i bezpieczeństwo społeczne są podstawą trwałego pokoju;

i) współpraca gospodarcza jest istotnym warunkiem powszechnego dobrobytu i pomyślności ludów kontynentu;

j) państwa amerykańskie głoszą prawa zasadnicze jednostki bez różnicy ras, narodowości, wyznania lub płci;

k) jedność duchowa Półkuli opiera się na poszanowaniu wartości kulturalnych krajów amerykańskich i wymaga ich ścisłej współpracy dla osiągnięcia wzniosłych celów cywilizacji;

l) wychowanie narodów powinno mieć na celu sprawiedliwość, wolność i pokój..."[9].

Zbiór Statutów i Regulaminów Organizacji Międzynarodowych pod red. St. Huberta, t. III, Organizacje o charakterze regionalnym, Warszawa 1973, s. 22-23.

KARTA ORGANIZACJI JEDNOŚCI AFRYKAŃSKIEJ
Addis Abeba, 25 maja 1963 r.

„... Artykuł III

Dla osiągnięcia celów wymienionych w art. II Państwa Członkowskie potwierdzają uroczyście następujące zasady: ...

5. bezwzględne potępienie morderstw dokonywanych z pobudek politycznych, jak również działalności wywrotowej prowadzonej przez sąsiednie państwa lub przez jakiekolwiek inne państwa,

6) bezwarunkowe oddanie się sprawie całkowitego wyzwolenia terytoriów afrykańskich, które są jeszcze zależne,

7) potwierdzenie polityki nieprzystępowania do żadnych bloków"

Zbiór Statutów i Regulaminów Organizacji Międzynarodowych, pod red. St. Huberta, T. III, Organizacje o charakterze regionalnym, Warszawa 1973, s. 76-77.

W ust. 1 do 4 tego artykułu zawarto takie powszechne zasady jak: suwerenna równość, nieingerencja, poszanowanie suwerenności i integralności terytorialnej, pokojowe załatwianie sporów.

4. Zasady stosunków międzynarodowych w wielostronnych systemach wzajemnej pomocy

Wielostronne układy o wzajemnej pomocy zawierają zazwyczaj odesłanie do powszechnych zasad stosunków międzynarodowych. Układ w sprawie gospodarczej i kulturalnej współpracy oraz kolektywnej obrony podpisany w Brukseli 17 marca 1948 r. i zmieniony w 1954 r. potwierdza „wiarę w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość jednostki ludzkiej oraz w inne zasady głoszone w Karcie Narodów Zjednoczonych[10]. Zawarte z inicjatywy USA Traktat Północnoatlantycki z 4 kwietnia 1949 r. i układ z 1 września 1951 r. o bezpieczeństwie między USA, Australią i Nową Zelandią[11] zawierają we wstępach odesłanie do zasad Karty Narodów Zjednoczonych, ale odrębnie określają zobowiązania wynikające z zasady pokojowego załatwiania sporów i niestosowania siły.

5. Zasady stosunków międzynarodowych w umowach dwustronnych

Zasady prawa międzynarodowego, którymi mają kierować się państwa we wzajemnych stosunkach są również przedmiotem dwustronnych umów. Państwa, dążąc do oparcia swoich wzajemnych stosunków na trwałych podstawach zawierają często odrębne umowy określając zasady, jakimi zamierzają się w nich kierować[12]. Zazwyczaj jednak formułują je w klauzulach włączonych do umów o wzajemnej pomocy, współpracy politycznej i dobrosąsiedzkich stosunkach[13]. Zestawy zasad w tych umowach najczęściej pokrywają się z wyliczeniem zasad stosunków międzynarodowych z art. 2 Karty Narodów Zjednoczonych i z innych, wyżej wspomnianych dokumentów ONZ, a także z tymi jakie zostały sformu-

łowane w Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1975 r. Niejednokrotnie jednak zestaw ich jest rozszerzony o zasady, których celowość jest uzasadniona funkcją jaką strony przyznają do rozwoju wzajemnych stosunków lub wyrażają ich doktryny prawnopolityczne.

Tendencje, jakie w tej kwestii występują we współczesnej praktyce prawa międzynarodowego można przedstawić na przykładzie dwustronnych umów zawartych przez Polskę w latach 1991-1994.

Występują w nich trzy zasadnicze formy ujęcia zasad:

1) **rozbudowana**, dostosowana do znaczenia jakie obie strony przywiązują do wzajemnych stosunków i roli jaką im przyznają w polityce europejskiej, w traktacie z 17 czerwca r. między RP a RFN o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy. Jego artykuł 2 postanawia:

„Układające się Strony kierują się w kształtowaniu swych stosunków, a także w sprawach pokoju i bezpieczeństwa i współpracy w Europie i na świecie, przede wszystkim następującymi zasadami:

- nadrzędnym celem ich polityki jest zachowanie i umocnienie pokoju oraz skuteczne zapobieganie wszelkim wojnom,
- postępują zgodnie z prawem międzynarodowym, w szczególności z Kartą Narodów Zjednoczonych, a także zgodnie z podpisanym 1 sierpnia 1975 r. Aktem Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Paryską Kartą dla nowej Europy z 21 listopada 1990 r. oraz dokumentami kolejnych spotkań KBWE,
- przestrzegają wzajemnie suwerennej równości, integralności terytorialnej, nietykalności granic, niezawisłości politycznej oraz zasady zakazującej użycia siły lub groźby jej użycia,
- potwierdzają prawo wszystkich narodów i państw do swobodnego stanowienia o swym losie bez zewnętrznej ingerencji oraz do kształtowania swego rozwoju politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego według własnych życzeń,
- stawiają w centrum swej polityki człowieka, z jego godnością i prawami oraz troskę o przetrwanie ludzkości i zachowanie środowiska naturalnego,
- potępiają z całą stanowczością totalitaryzm, nienawiść rasową i etniczną, antysemityzm, ksenoforbię i dyskryminację kogokolwiek, jak również prześladowanie z powodów religijnych i ideologicznych,
- uznają mniejszości i równorzędne grupy za naturalny pomost między narodami polskim i niemieckim oraz ufają, że te mniejszości i grupy wnoszą cenny wkład do życia ich społeczeństw,
- potwierdzają bezpośrednie obowiązywanie powszechnych norm prawa międzynarodowego w prawie krajowym i w stosunkach międzynarodowych oraz są zdecydowane sumiennie wykonywać swe zobowiązania umowne; będą we wszystkich dziedzinach urzeczywistniać Akt Końcowy KBWE, Paryską Kartę dla nowej Europy oraz pozostałe dokumenty KBWE".[14]

2) **powtarzająca** zasady wyliczone w Akcie Końcowym KBWE, występująca m.in. w układzie z 25 lutego 1993 r. między RP a Republiką Bułgarii o przyjaznych stosunkach i współpracy[15] oraz w traktacie z 26 października 1992 r. o przyjaźni i współpracy między RP a Królestwem Hiszpanii[16],

3) **skrócona** wyliczająca tylko niektóre zasady. Przykładem tej formy jest art. 1 traktatu z 22 maja 1992 r. między RP a Federacją Rosyjską o przyjaźni i dobrosąsiedzkiej współpracy:

„Strony kształtują swoje stosunki w duchu przyjaźni, dobrosąsiedzkiego partnerstwa, równouprawnienia, zaufania i wzajemnego szacunku, opierając się na prymacie prawa międzynarodowego i na zasadach poszanowania suwerenności, nienaruszalności granic, integralności terytorialnej, nieingerencji w wewnętrzne sprawy oraz prawa narodów do samostanowienia".[17] W tym ujęciu zasady niestosowania siły i pokojowego załatwiania sporów potraktowane zostały jako obowiązki stron i sformułowane oddzielnie. Identyczne sformułowania zawierają umowy tego rodzaju zawarte przez Polskę z innymi republikami byłego ZSRR, również z republikami bałtyckimi.[18]

PRZYPISY

[1] W nauce określa się to pojęcie jako „zasady wspólne dla wszystkich systemów prawnych, tzn. zarówno prawa wewnętrznego jak i międzynarodowego ... zasady te muszą być uznawane powszechnie, a więc przez systemy prawne i praktykę wszystkich państw". W. Góralczyk, Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie. Warszawa 1995, s. 61.

[2] Pewne elementy z tych zasad zawierała Moskiewska Deklaracja z 30 października 1943 r. Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii i ZSRR. Podkreślała ona potrzebę utworzenia międzynarodowej organizacji opartej na zasadzie suwerennej równości. (Zbiór Dokumentów, 1945, nr 4-5, s. 82).

[3] m.in. rezolucje: 1815 (XII) z 18 grudnia 1962 r.; 1966 (XVI) z 16 listopada 1963 r.; 2463 (XIII) z 20 grudnia 1968 r. i inne.

[4] Dotyczy to uprawnień Rady w razie naruszenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Por. s. 240 i nast.

[5] Zasada ta została rozwinięta w deklaracji Zgromadzenia Ogólnego z 9 grudnia 1981 r. w sprawie niedopuszczalności interwencji i ingerencji w sprawy wewnętrzne państw. Por. s. 80 i nast.

[6] Zasada ta została wcześniej sformułowana w Deklaracji w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym, przyjętej w rezolucji 1514 (XVI) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych.

[7] Corocznie Sekretarz Generalny ONZ zwraca się do państw członkowskich w sprawie realizacji przez nie Deklaracji i w oparciu o otrzymane odpowiedzi opracowuje wspomniane sprawozdania.

[8] M.in. art. 5, ust. 1 traktatu między Polską a Republiką Federalną Niemiec z 17 czerwca 1991 r. o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy; art. 4 traktatu z 22 maja 1992 r. między Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy; art. 3 podobnego traktatu z 18 maja 1992 r. między Polską a Ukrainą.

[9] W oparciu o te zasady zostały określone zadania Organizacji Państw Amerykańskich w artykule II jej Karty. Por. s. 48.

[10] Zbiór Statutów i Regulaminów Organizacji Międzynarodowych ... t. III, s. 114.

[11] Por. Zbiór Dokumentów, 1949, s. 287 i International Organizations, Constitutional Documents ... Part one, vol.. I, s. 145.

[12] Np. „Zasady współpracy między ZSRR a Republiką Francuską" z 30 października 1971 r. (Zbiór Dokumentów, 1971, s. 1136-1140).

[13] Np. Układ o przyjaźni i współpracy z 5 kwietnia 1972 r. między ZSRR a Irakiem (Zbiór Dokumentów, 1972, s. 733-734).

[14] Dziennik Ustaw, 1992, nr 14, poz. 56.

[15] Dziennik Ustaw, 1993, nr 118, poz. 529.

[16] Dziennik Ustaw, 1995, nr 18, poz. 85.

[17] Dziennik Ustaw, 1993, nr 61, poz. 291.

[18] Np. art. 1 traktatu z 1 lipca 1992 r. między Polską a Republiką Łotewską o przyjaźni i współpracy (Dziennik Ustaw, 1993, nr 114, poz. 502).

Rozdział III

PRZESTRZEGANIE ZASADY NIESTOSOWANIA SIŁY LUB GROŹBY UŻYCIA SIŁY JAKO KONIECZNEGO WARUNKU BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

1. Rozwój zasady niestosowania siły

Zakaz stosowania siły stanowi jedną z podstawowych zasad stosunków międzynarodowych. Współczesne prawo międzynarodowe opiera się na założeniu, że każdy akt zastosowania siły wiąże się z określonym zagrożeniem dla bezpieczeństwa zbiorowego. Konsekwencją tego jest ustanowienie traktatowego zakazu stosowania siły lub groźby jej użycia oraz odpowiedzialności za jego naruszenie oraz określenie warunków legalnego jej zastosowania w wykonaniu prawa do samoobrony oraz kompetencji Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych w dziedzinie utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Zakaz stosowania siły jest rezultatem rozwoju historycznego. Do XIX wieku prawo międzynarodowe nie ograniczało użycia siły, pozostawiając państwom dyskrecjonalną kompetencję oceny celowości jej użycia dla realizacji swoich celów politycznych lub jako sposobu rozwiązywania sporów i konfliktów z innymi państwami. Za pierwszą inicjatywę traktatowego ograniczenia stosowania siły można uznać podpisaną na II Konferencji Pokojowej w Hadze[1] 18 października 1907 r. konwencję dotyczącą ograniczenia stosowania siły w celu ściągnięcia długów zawarowanych umową. Ustanowiony w jej art. 1, par. 1 zakaz miał jednak charakter ograniczony, ponieważ w jego par. 2 dopuszczono możliwość zastosowania siły wobec państwa dłużnika, które odrzuciło uregulowanie sporu w drodze arbitrażu[2]. Inne ograniczenie wprowadzały tzw. traktaty Bryana zawierane przez Stany Zjednoczone w latach 1913 i 1914. W myśl tych traktatów strony zobowiązywały się do przekazywania wszystkich sporów, których nie udało się rozwiązać w drodze dyplomatycznej komisji międzynarodowej i do nie wszczynania kroków wojennych do czasu przygotowania sprawozdania przez tę komisję[3].

Pakt Ligi Narodów z 29 czerwca 1919 r. nie ustanawiał całkowitego zakazu stosowania siły. Z jednej strony uznał za nielegalne wojny podejmowane przez poddaniem oporu do rozstrzygnięcia przy użyciu środków pokojowych lub przez Radę Ligi Narodów (art.12, ust. 1), przeciwko państwu, które zgodziło się zastosować do decyzji organu arbitrażowego lub sądowego (art. 13, ust. 4) lub które realizowało zalecenia zawarte w jednomyślnym raporcie Rady (art. 15, ust. 6). Z drugiej natomiast strony legalne były: a) wojna przeciw państwu nie respektującemu wspomnianych decyzji organów pokojowego załatwiania sporów i zaleceń Rady Ligi Narodów, b) w wykonywaniu prawa do samoobrony, c) w przypadkach sporów dotyczących spraw, które „prawo międzynarodowe pozostawia wyłącznej kompetencji" danej strony (art. 15, par. 8) i d) kiedy nie będzie możliwe jedno-

myślne przyjęcie raportu Rady Ligi Narodów w danym sporze (art. 15, par. 7). W tym ostatnim przypadku państwom przysługiwało „prawo działania, jak to uznają za niezbędne, w obronie prawa i sprawiedliwości"[4].

W późniejszym okresie podjęto starania w celu „uszczelnienia" zakazu wojen w Pakcie Ligi Narodów, m.in. w Protokole genewskim z 2 października 1924 o pokojowym załatwianiu sporów, który jednak nie został ratyfikowany i nie wszedł w życie. Jego art. 2 zawierał zobowiązanie państw do nie uciekania się pod jakimkolwiek pozorem do wojny „poza przypadkiem odparcia aktów agresji lub działania w porozumieniu z Radą lub Zgromadzeniem Ligi Narodów".[5] Sformułowanie to stanowi prototyp późniejszych rozwiązań przyjętych w tej kwestii w Karcie Narodów Zjednoczonych.

Najważniejszy jednak akt mający na celu ustanowienie wojen agresywnych został przyjęty poza systemem Ligi Narodów w traktacie podpisanym 27 sierpnia 1928 r. w Paryżu (tzw. Pakt Brianda-Kellogga).[6] Traktat ten nabrał mocy wiążącej 24 listopada 1929 r. Jeszcze przed tą datą wszedł w życie w stosunkach między Estonią, Łotwą, Polską, Rumunią i ZSRR na podstawie tzw. Protokołu Litwinowa, podpisanego w Moskwie.[7] W chwili wybuchu drugiej wojny światowej traktat paryski był ratyfikowany przez 63 państwa. Zakazując wojen napastniczych, wprowadzał jasną linię podziału między nielegalnym a legalnym stosowaniem siły w ramach prawa do samoobrony. Ustanowił w tej kwestii powszechną zasadę prawa międzynarodowego, która stała się podstawą uznania karnej odpowiedzialności za przygotowanie i prowadzenie wojen agresywnych, m.in. w art. VI, pkt a Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 8 sierpnia 1945 r. i prawie karnym państw:

„Artykuł 1. Wysokie Umawiające się Strony oświadczają uroczyście w imieniu swoich ludów, że potępiają uciekanie się do wojny w celu załatwiania sporów międzynarodowych i wyrzekają się jej jako narzędzia polityki narodowej w swych wzajemnych stosunkach.

Artykuł 2. Wysokie Umawiające się Strony uznają, że załatwienie i rozstrzygnięcie wszystkich sporów lub konfliktów bez względu na ich naturę lub pochodzenie, które mogłyby powstać między nimi, powinno być osiągane zawsze tylko za pomocą środków pokojowych...".

Dziennik Ustaw, 1929, nr 63, poz. 489

Pakt Brianda-Kellogga nie określał jednak definicji agresji. Próbę taką podjęto w toku prac Konferencji Rozbrojeniowej, zwołanej przez Ligę Narodów. Specjalna komisja tej konferencji przyjęła w tej kwestii 24 maja 1933 r. tzw. sprawozdanie Politisa (od nazwiska dyplomaty greckiego, będącego jego autorem). Podstawowe elementy tej definicji zostały zawarte w mającej ograniczony zakres podmiotowy konwencji londyńskiej z 3 lipca 1933 r. o definicji agresora, podpisanej przez Afganistan, Estonię, Iran, Łotwę, Polskę, Rumunię, Turcję i ZSRR.

Zgodnie z konwencją definicja agresji obejmowała:

- wypowiedzenie wojny innemu państwu;
- najazd przy pomocy sił zbrojnych na terytorium innego państwa, nawet bez wypowiedzenia wojny;
- zaatakowanie przy pomocy sił lądowych, morskich lub powietrznych terytorium, okrętów lub samolotów innego państwa;
- blokadę morską wybrzeża lub portów innego państwa;

- poparcie użyczone uzbrojonym bandom, które zorganizowawszy się na terytorium jednego państwa, dokonują najazdu na terytorium innego państwa oraz odmowę poczynienia niezbędnych zarządzeń w celu pozbawienia tych band wszelkiej pomocy i opieki[8].

Zgodnie ze standardami zakazu wojen napastniczych, przyjętymi w Lidze Narodów i w Pakcie Brianda-Kellogga zawierane były w latach trzydziestych obecnego stulecia dwustronne pakty o nieagresji. Dla Polski szczególne znaczenie miały w tym okresie pakt nieagresji z 25 lipca 1932 r. z ZSRR i deklaracja z 26 stycznia 1934 r. między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy.

2. Zakaz stosowania siły w Karcie Narodów Zjednoczonych

Totalny charakter nowych wojen i niebezpieczeństwo eskalacji nawet najmniejszego konfliktu uzasadniły przyjęcie po zakończeniu II wojny światowej w Karcie Narodów Zjednoczonych zakazu stosowania wszelkich form siły jako podstawowego warunku skuteczności utworzonego w niej powszechnego systemu bezpieczeństwa. Takie ujęcie tego zakazu w świetle nabytych przez społeczność międzynarodową w okresie międzywojennym doświadczeń miało usunąć braki wcześniejszego systemu zakazu wojen. Polegały one przede wszystkim na nieskuteczności postanowień Paktu Ligi Narodów dotyczących pokojowego załatwiania sporów oraz niedostatek odpowiednich zbiorowych środków zabezpieczających realizację zakazów wojny, zawartych w Pakcie Ligi Narodów i w Pakcie Brianda-Kellogga. Zawierały one zresztą zakazy różniące się, zarówno pod względem ratione materiae (Pakt Ligi Narodów - zakazywał „wojny nielegalne", Pakt Briand-Kellogga natomiast wszelkie wojny), jak i ratione personae (nie wszystkie państwa-strony jednego z nich nie były jednocześnie stronami drugiej).

Art. 2, paragraf 4 Karty zobowiązuje państwa członkowskie do powstrzymania się „w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregokolwiek państwa, bądź w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych"[9]. W planie normatywnym Karta usunęła wspomniane wyżej braki systemu Ligi Narodów: ustanawiając obowiązek pokojowego załatwiania sporów (art. 2, paragraf 3) i określając kompetencje Rady Bezpieczeństwa w zakresie stosowania środków przymusu w celu zapewnienia przestrzegania zakazu stosowania siły (rozdział VII Karty i art. 25).

Przyjmując tak szeroki zakres zakazu stosowania siły, Karta Narodów Zjednoczonych dopuszcza jednak możliwość jej stosowania w trzech wypadkach:

- wykonywania prawa do samoobrony, zgodnie z art. 51;
- podejmowania przez Radę Bezpieczeństwa akcji mających na celu utrzymanie i przywrócenie pokoju, na podstawie postanowień rozdziału VII Karty, zwłaszcza art. 39 oraz 41 i 42. W realizacji związanych z tym zadań Rada Bezpieczeństwa, zgodnie z art. 53 Karty może posługiwać się „układami lub porozumieniami regionalnymi w odpowiednich przypadkach w celu stosowania środków przymusu pod jej kierownictwem". Rada Bezpieczeństwa może ponadto, zgodnie z art. 48 zlecić państwu lub grupie państw podjęcie akcji koniecznej dla „wykonania decyzji Rady Bezpieczeństwa w celu utrzymania pokoju i bezpieczeństwa", a w jej ramach również stosowanie różnych form przymusu. Możliwość taka wynika również z art. 49 Karty, która zobowiązuje członków ONZ do udzielania sobie „wzajemnej pomocy" w stosowaniu środków, uchwalonych przez Radę Bezpieczeństwa [10];

- akcji przeciwko „państwom nieprzyjacielskim". Dla wyjaśnienia tej kwestii należy przypomnieć, że koncepcja Organizacji Narodów Zjednoczonych była opracowana jeszcze w czasie wojny przez państwa koalicji antyhitlerowskiej. Przewidziany w niej system bezpieczeństwa - zgodnie z intencjami autorów - musiał uwzględniać w związku z tym ewentualne zagrożenia, jakie mogłoby przynieść odrodzenie się agresywności głównych państw nieprzyjacielskich: Niemiec, Włoch i Japonii oraz ich tzw. satelitów (Finlandii, Węgier, Rumunii i Bułgarii). W celu zapobieżenia temu: a) nałożono na te państwa w umowach sojuszniczych i w aktach kapitulacji szereg zobowiązań mających zapewnić ich pokojowy i demokratyczny rozwój powojenny i b) przyznano członkom ONZ prawo podejmowania odpowiednich środków, w tym przymusowych, „skierowanych przeciwko powrotowi takiego państwa do polityki agresji, dopóki Organizacja nie będzie mogła na żądanie zainteresowanych rządów przyjąć odpowiedzialności za niedopuszczenie do dalszej agresji ze strony takiego państwa"[11].

Możliwość podejmowania takich środków, również o charakterze prewencyjnym i polegających na zastosowaniu przymusu, w tym również siły zbrojnej przewidywały umowy o przyjaźni i pomocy wzajemnej zawarte przez państwa koalicji antyhitlerowskich w czasie wojny[12] lub bezpośrednio po jej zakończeniu[13]. W wyniku rozwoju sytuacji oraz włączenia byłych państw nieprzyjacielskich na zasadach suwerennej równości do społeczności międzynarodowej i jej organizacji, w tym zwłaszcza do ONZ, tzw. klauzula państw nieprzyjacielskich formalnie utrzymana w art. 106 i 107 Karty Narodów Zjednoczonych stała się faktycznie „martwa".

3. Konkretyzacja zakazu stosowania siły w dokumentach konstytucyjnych Organizacji Narodów Zjednoczonych

Karta Narodów Zjednoczonych nie określiła pojęcia „siły", a tym samym zakresu zakazu jej stosowania. Jej postanowienia zawierały jedynie dwa kryteria oceny użycia siły jako a) aktu skierowanego „przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregokolwiek państwa", nie tylko państwa członkowskiego i b) podjętego „w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych".

Sprawa ta była przedmiotem dyskusji już w czasie prac przygotowawczych w Dumbarton Oaks w 1944 r., ale wobec ujawnienia się przeciwstawnych pozycji państw, nie została uzgodniona. Wiązało się to w pewnym stopniu z tendencją mocarstw do przyznania Radzie Bezpieczeństwa szczególnej odpowiedzialności za utrzymanie i przywracanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, a w jej ramach również kompetencji określania i stwierdzania istnienia „zagrożenia lub naruszenia pokoju, bądź aktu agresji" (art. 39 Karty). Subsydiarnie i tylko na okres przejściowy „zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki, konieczne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa" przyznano państwom realizującym prawo do samoobrony, zgodnie z art. 51 Karty, prawo oceny „napaści zbrojnej" dokonanej przeciwko nim.

W ciągu pięćdziesięciu lat istnienia Organizacji Narodów Zjednoczonych i prowadzonych w jej ramach stopniowej kodyfikacji prawa międzynarodowego, skonkretyzowano w znacznym stopniu zarówno pojęcie „stosowania siły" jak i zakres jego zakazu. Konkretyzacja ta wyraziła się w dokumentach konstytucyjnych Organizacji Narodów Zjednoczo

nych, orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, a także w dokumentach będących wynikiem kodyfikacji prawa międzynarodowego, przewidzianych w artykule 13 Karty Narodów Zjednoczonych.

DEFINICJA AGRESJI PRZYJĘTA W REZOLUCJI 3314 (XXIX) ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
Nowy Jork, 14 grudnia 1974 r.

Zgromadzenie Ogólne w rezolucji uchwalonej 18 grudnia 1967 r. powołało specjalny komitet do spraw definicji agresji, który w ciągu siedmiu lat przygotował jej projekt. Projekt ten został przyjęty 14 grudnia 1974 r. w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 3314 (XXIX). Rezolucja ta, potwierdzając zakaz stosowania siły, przyjęty w artykule 2, ustęp 4 Karty i w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, wzywała wszystkie państwa, aby powstrzymywały się od wszelkich aktów agresji i innych form użycia siły, sprzecznych z Kartą. Rezolucja nie zobowiązywała jednak do stosowania definicji agresji, lecz zaleciła jedynie Radzie Bezpieczeństwa „należyte uwzględnienie jej jako wskazówki przy stwierdzaniu, zgodnie z Kartą, zaistnienia aktu agresji"[14]. Organ ten, zgodnie ze swymi kompetencjami określonymi w Karcie może tę definicję interpretować zarówno zwężająco, jak i rozszerzająco, uwzględniając występujące w danym przypadku również inne okoliczności. Nie mniej jednak, definicja, wyrażając consensus w tej sprawie większości członków ONZ i stan ich świadomości prawnej oraz będąc przedmiotem odesłania późniejszych aktów prawnych i politycznych, dotyczących bezpieczeństwa międzynarodowego[15], spełnia, podobnie jak inne konstytucje dokumenty uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne, funkcję nietraktowej kodyfikacji prawa międzynarodowego[16].

„... Artykuł 1

Agresją jest użycie przez państwo siły zbrojnej przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej innego państwa lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych, jak to określono w niniejszej definicji.

Uwaga wyjaśniająca. W niniejszej definicji termin „państwo":

a) jest użyty niezależnie od sprawy uznania, jak też niezależnie od tego czy państwo jest członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych;

b) obejmuje - w odpowiednich przypadkach - pojęcie „grupa państw".

Artykuł 2

Użycie siły zbrojnej z pogwałceniem Karty przez państwo działające jako pierwsze, stanowi wystarczający dowód prima facie aktu agresji, chociaż Rada Bezpieczeństwa może - zgodnie z Kartą - dojść do wniosku, że stwierdzenie, iż został popełniony akt agresji, nie jest uzasadnione w świetle innych stosownych okoliczności, w tym również dlatego, że określone akty lub ich skutki nie posiadają wystarczającej doniosłości.

Artykuł 3

Którykolwiek z aktów poniżej wymienionych, niezależnie od tego, czy nastąpiło wypowiedzenie wojny, kwalifikuje się jako akt agresji zgodnie z postanowieniami artykułu 2:

a) inwazja lub atak sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego państwa, albo wszelka okupacja wojskowa, nawet czasowa, będąca wynikiem takiej inwazji albo ataku,

lub też jakakolwiek aneksja terytorium lub części terytorium innego państwa przy użyciu siły;

b) bombardowanie przez siły zbrojne państwa terytorium innego państwa lub użycie przez państwo jakichkolwiek broni przeciwko terytorium innego państwa;

c) blokada portów lub wybrzeży państwa przez siły zbrojne innego państwa;

d) atak sił zbrojnych państwa na siły zbrojne lądowe, morskie lub powietrzne albo na marynarkę lub lotnictwo cywilne innego państwa;

e) użycie sił zbrojnych państwa znajdujących się na terytorium innego państwa za zgodą państwa przyjmującego, niezgodnie z warunkami przewidzianymi w umowie lub wszelkie przedłużenie ich pobytu na tym terytorium po zakończeniu obowiązywania umowy;

f) działania państwa, które pozwala innemu państwu na użycie swego terytorium oddanego mu do dyspozycji w celu dokonania agresji przeciwko państwu trzeciemu;

g) wysyłanie przez państwo lub w jego imieniu band lub grup zbrojnych, oddziałów nieregularnych lub najemników, które dokonują zbrojnych aktów przeciwko innemu państwu w stopniu dorównującym aktom wymienionym powyżej, względnie zaangażowanie się w znaczny sposób w takie działania.

Artykuł 4

Wyliczenie powyższych aktów nie jest wyczerpujące i Rada Bezpieczeństwa może określić inne akty jako akty agresji zgodnie z postanowieniami Karty.

Artykuł 5

1. Żaden wzgląd, jakiejkolwiek byłby on natury - politycznej, ekonomicznej, wojskowej czy innej - nie może usprawiedliwić agresji.

2. Wojna agresywna jest zbrodnią przeciwko międzynarodowemu pokojowi. Agresja pociąga za sobą odpowiedzialność międzynarodową.

3. Żadne nabycie terytorium i żadna szczególna korzyść wynikająca z agresji nie są i nie będą uznane za legalne.

Artykuł 6

Nic w niniejszej definicji nie będzie interpretowane jako rozszerzające lub zwężające w jakikolwiek sposób zakresu Karty, łącznie z postanowieniami, dotyczącymi przypadków, w których użycie siły jest legalne.

Artykuł 7

Nic w niniejszej definicji, a w szczególności artykuł 3, w żaden sposób nie może naruszać wynikającego z Karty prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości narodów pozbawionych siłą tego prawa, do których odnosi się Deklaracja w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, zwłaszcza narodów pod kolonialnymi i rasistowskimi reżimami lub innymi formami obcego panowania, ani też prawa tychże narodów do walki o te cele, do poszukiwania i otrzymywania poparcia, zgodnie z zasadami Karty i stosownie do wymienionej wyżej Deklaracji.

Artykuł 8

Przy interpretacji i stosowaniu powyższych postanowień należy brać pod uwagę, że pozostają one we wzajemnej zależności i każde postanowienie powinno być interpretowane w kontekście innych postanowień".

Zbiór Dokumentów, 1974, s. 1398-1403.

DEKLARACJA W SPRAWIE NIEDOPUSZCZALNOŚCI INTERWENCJI I INGERENCJI W SPRAWY WEWNĘTRZNE PAŃSTW, PRZYJĘTA W REZOLUCJI 36/103 ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Nowy Jork, 9 grudnia 1981

Deklaracja ta rozwija wcześniejsze deklaracje Zgromadzenia Ogólnego dotyczące niedopuszczalności interwencji w wewnętrzne sprawy państw, przyjęte kolejno w rezolucjach 2131 (XX) z 21 grudnia 1965 r. i 31/91 z 14 grudnia 1976 r.[17] i zawarte w nich postanowienia dotyczące zakazu stosowania siły.

Deklaracja określa prawa i obowiązki państw odnoszące się do niedopuszczalności interwencji w ich wewnętrzne sprawy i formułuje w tym względzie, nowe, bardziej szczegółowe i rozwinięte zakazy. Nie zawiera jednak jednoznacznej definicji interwencji niezbrojnej, która by wskazywała jaki stopień presji jednego państwa wobec drugiego jest niezbędny, aby uznać ją za interwencję w rozumieniu ustępu 7, artykułu 2 Karty Narodów Zjednoczonych oraz wspomnianej deklaracji.

Wątpliwości tej nie ma jeżeli chodzi o interwencję zbrojną. Liczne rezolucje Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych[18] oraz orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości zgodnie wyrażają pogląd i opinię prawną, że obejmuje ona wszelkie formy ingerencji o charakterze wojskowym. Taką opinię przedstawił Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości m.in. w wyroku z 17 czerwca 1986 r. w sprawie działalności wojskowej i paramilitarnej w Nikaragui i przeciwko niej, stwierdzając m.in.:

„Bezprawna interwencja odnosi się do spraw, w których zakresie zasada suwerenności państw zezwala każdemu z nich samodzielnie decydować. Dotyczy to także wyboru systemu politycznego, ekonomicznego i kulturalnego oraz kształtowania stosunków zagranicznych. Interwencja jest bezprawna, kiedy w odniesieniu do tego wyboru, który powinien być swobodny, stosuje ona środki przymusu. Ten element przymusu, stanowiący konstytucyjny składnik zakazanej interwencji i jego treść, jest szczególnie widoczny w przypadku interwencji z użyciem siły, bądź to w formie bezpośredniej akcji zbrojnej, bądź to w formie pośredniej, wspierania zbrojnej działalności wywrotowej albo terrorystów w wewnątrz drugiego państwa...

Popieranie przez Stany Zjednoczone do końca września 1984 r. działalności militarnej i paramilitarnej „contras" w Nikaragui w formie wsparcia finansowego, szkolenia, dostaw broni, danych rozpoznania i poparcia logistycznego stanowi niebudzące wątpliwości naruszenia zasady nieinterwencji..."[19].

„Zgromadzenie Ogólne...

uroczyście postanawia, że

1. Żadne państwo ani grupa państw nie ma prawa do interwencji lub ingerencji w jakiejkolwiek formie lub z jakiegokolwiek powodu w wewnętrzne lub zewnętrzne sprawy innych państw.

Zasada nieinterwencji i nieingerencji w wewnętrzne i zewnętrzne sprawy państw obejmuje następująca prawa i obowiązki:

I

a) suwerenność, polityczną niezawisłość, integralność terytorialną, jedność narodową i bezpieczeństwo wszystkich państw, jak również ich tożsamość narodową i kulturową spuściznę ich narodów;

b) suwerenne i niezbywalne prawo państwa do swobodnego określenia swego politycznego, gospodarczego, kulturalnego i społecznego systemu, do rozwijania swych stosunków międzynarodowych i do realizacji zasady trwałej suwerenności nad swymi zasobami naturalnymi, zgodnie z wolą swego narodu, bez obcej interwencji, ingerencji, działalności wywrotowej, zewnętrznego przymusu lub zagrożenia w jakiejkolwiek formie;

c) prawo państw i narodów do swobodnego dostępu do informacji i pełnego rozwijania, bez ingerencji, swojego systemu informacji i środków masowego przekazu oraz do wykorzystywania swych środków masowej informacji w celu popierania swych politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturalnych interesów i aspiracji, oparte między innymi na odpowiednich artykułach Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i zasadach nowego międzynarodowego ładu informacyjnego.

II

a) obowiązek państw powstrzymywania się w swych stosunkach międzynarodowych od użycia lub groźby użycia siły w jakiejkolwiek formie w celu pogwałcenia istniejących i uznanych na arenie międzynarodowej granic innego państwa, naruszenia politycznego, społecznego lub gospodarczego ładu innych państw, obalenia lub zmiany systemu politycznego innego państwa lub jego rządu, spowodowania napięcia między dwoma lub więcej państwami lub w celu pozbawienia narodów tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturalnego;

b) obowiązek państwa zapewnienia, żeby jego terytorium nie zostało użyte w sposób, który pogwałciłby suwerenność, niezawisłość polityczną, integralność terytorialną i jedność narodową innego państwa lub który naruszyłby jego stabilność polityczną, gospodarczą i społeczną; zobowiązanie to stosuje się także do państw, którym powierzono odpowiedzialność za terytoria, które dopiero uzyskają prawo do samostanowienia i narodową niezawisłość;

c) obowiązek państwa powstrzymywania się od interwencji zbrojnej, działalności wywrotowej, okupacji wojskowej lub jakiejkolwiek innej formy interwencji i ingerencji, otwartej lub ukrytej, wymierzonej przeciwko innemu państwu lub grupie państw, lub od jakiegokolwiek innego aktu wojskowej, politycznej lub gospodarczej ingerencji w wewnętrzne sprawy innego państwa, w tym aktów represji pociągających za sobą użycie siły;

d) obowiązek państwa powstrzymywania się od jakiegokolwiek bezprawnego działania, które pozbawia narody znajdujące się pod dominacją kolonialną lub obcą okupacją ich prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości;

e) obowiązek państwa powstrzymywania się od jakiejkolwiek akcji lub zamachu, w jakiejkolwiek formie lub pod jakimkolwiek pretekstem, w celu destabilizacji lub podważenia stabilności innego państwa lub jakiejkolwiek z jego instytucji;

f) obowiązek państwa powstrzymywania się od ułatwiania, służenia zachętą i popierania, bezpośredniego lub pośredniego i pod jakimkolwiek pretekstem, działalności rebelianckiej lub secesyjnej w obrębie innych państw oraz od jakiegokolwiek działania zmierzającego do naruszenia jedności lub podważenia czy obalenia porządku publicznego innych państw;

g) obowiązek państwa zapobiegania na swym terytorium szkoleniu, finansowaniu i rekrutacji najemników lub wysyłaniu tych najemników na terytorium innego państwa oraz

niestwarzania warunków, łącznie z finansowaniem, do wyposażania i przerzucania najemników;

h) obowiązek państwa powstrzymywania się od zawierania z innymi państwami umów zmierzających do interwencji lub ingerencji w wewnętrzne i zewnętrzne sprawy państw trzecich;

i) obowiązek państw powstrzymywania się od jakiegokolwiek przedsięwzięcia, które prowadziłoby do umocnienia istniejących bloków wojskowych lub tworzenia albo umacniania nowych sojuszy militarnych, wzajemnie uzupełniających się porozumień, rozmieszczania sił interwencyjnych lub baz wojskowych i innych odnośnych instalacji militarnych tworzonych w kontekście konfrontacji wielkich mocarstw;

j) obowiązek państwa powstrzymywania się od jakichkolwiek oszczerczych kampanii, zniesławiania lub wrogiej propagandy w celu interwencji lub ingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw;

k) obowiązek państwa powstrzymywania się w swych międzynarodowych stosunkach w dziedzinie gospodarczej, społecznej, technicznej i handlowej od przedsięwzięć, które stanowiłyby ingerencję lub interwencję w stosunku do wewnętrznych lub zewnętrznych spraw innego państwa, uniemożliwiając w ten sposób swobodne określenie przez nie swego politycznego, gospodarczego i społecznego rozwoju; obejmuje to między innymi obowiązek państwa niewykorzystywania swego programu zagranicznej pomocy gospodarczej oraz niestosowania jakichkolwiek wielostronnych lub jednostronnych represji gospodarczych czy blokady; a także zapobiegania wykorzystywaniu ponadpaństwowych lub wielonarodowych spółek, podlegających jego jurysdykcji i kontroli, jako instrumentów nacisku politycznego lub przymusu w stosunku do innego państwa z pogwałceniem Karty Narodów Zjednoczonych[20];

l) obowiązek państwa powstrzymywania się od wykorzystywania i wypaczania idei praw człowieka jako środka ingerencji w wewnętrzne sprawy państw, wywierania nacisku na inne państwa lub wywoływania nieufności i zakłóceń porządku w obrębie państw lub grup państw i między nimi;

m) obowiązek państwa powstrzymywania się od stosowania akcji terrorystycznych jako elementów polityki państwowej wobec innego państwa lub wobec narodów znajdujących się pod dominacją kolonialną, obcą okupacją lub rządami reżimów rasistowskich oraz niedopuszczania do udzielania jakiejkolwiek pomocy grupom terrorystycznym, sabotażystom lub agentom prowadzącym działalność wywrotową przeciw państwom trzecim, do ich wykorzystywania lub tolerowania;

n) obowiązek państwa powstrzymywania się od organizowania szkolenia, finansowania i uzbrajania politycznych i etnicznych grup na swych terytoriach lub terytoriach innych państw w celu organizowania działalności wywrotowej, zaburzeń lub niepokojów w innych krajach;

o) obowiązek państwa powstrzymywania się od jakiejkolwiek działalności gospodarczej, politycznej lub wojskowej na terytorium innego państwa bez jego zgody.

III

a) prawo i obowiązek państw aktywnego uczestniczenia na zasadzie równości w rozwiązywaniu niezałatwionych kwestii międzynarodowych, w celu przyczynienia się w ten sposób do usunięcia konfliktu i ingerencji;

b) prawo i obowiązek państw pełnego poparcia prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości narodów znajdujących się pod dominacją kolonialną, obcą okupacją lub rządami reżimów rasistowskich, jak również prawa tych narodów do prowadzenia o nie zarówno politycznej jak i zbrojnej walki, zgodnie z celami i zasadami Karty;

c) prawo i obowiązek państwa przestrzegania, popierania i obrony wszystkich praw i podstawowych swobód człowieka w obrębie własnych narodowych terytoriów oraz działania na rzecz eliminacji masowych i rażących naruszeń praw narodów i ludów, a w szczególności likwidacji apartheidu i wszystkich form rasizmu i dyskryminacji rasowej;

d) prawo i obowiązek państw zwalczania w ramach swych uprawnień konstytucyjnych, rozpowszechniania fałszywych lub wypaczonych wiadomości, które mogą być interpretowane jako ingerencja w wewnętrzne sprawy innych państw lub jako szkodliwe dla popierania sprawy pokoju, współpracy i przyjaznych stosunków między państwami i narodami;

e) prawo i obowiązek państw nieuznawania sytuacji będących wynikiem użycia lub groźby użycia siły lub działań podjętych wbrew zasadzie nieinterwencji i nieingerencji.

3. Prawa i obowiązki wymienione w niniejszej Deklaracji są wzajemnie powiązane i zgodne z Kartą.

4. Nic w niniejszej Deklaracji nie przyniesie w jakikolwiek sposób uszczerbku prawu do samostanowienia, wolności i niepodległości narodów znajdujących się pod dominacją kolonialną, obcą okupacją lub rządami reżimów rasistowskich, ani prawu do zabiegania o poparcie i do uzyskiwania go zgodnie z celami i zasadami Karty.

5. Nic w niniejszej Deklaracji nie przyniesie w jakikolwiek sposób uszczerbku zasadom Karty.

6. Nic w niniejszej Deklaracji nie przyniesie uszczerbku działaniom podjętym przez Organizację Narodów Zjednoczonych na mocy VI i VII rozdziału Karty".

Zbiór Dokumentów, 1981, s. 351-357.

DEKLARACJA W SPRAWIE ZWIĘKSZENIA SKUTECZNOŚCI ZASADY POWSTRZYMYWANIA SIĘ OD GROŹBY UŻYCIA LUB UŻYCIA SIŁY W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH, PRZYJĘTA W REZOLUCJI 42/22 ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Nowy Jork, 18 listopada 1987 r.

Deklaracja ta rozwija i łączy w jedną całość elementy definicji zakazu stosowania siły zawarte we wcześniejszych deklaracjach Narodów Zjednoczonych, w tym zwłaszcza Deklaracji zasad prawa międzynarodowego z 24 października 1970 r. dotyczącej przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. Zwraca ona jednak szczególną uwagę na podjęcie przez państwa i organy ONZ działań zmierzających do zwiększenia skuteczności tego zakazu, jako podstawowego warunku bezpieczeństwa międzynarodowego. Wyraża ona ogólną tendencję poszukiwań prawno-politycznych środków, zmierzających do zwiększenia skuteczności roli ONZ w utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. W tym celu wylicza następujące powinności państw i ONZ:

„I

1. Każde państwo ma obowiązek powstrzymywania się w swoich stosunkach międzynarodowych od groźby użycia lub użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub

niezawisłości politycznej któregokolwiek państwa bądź w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Taka groźba użycia lub użycie siły stanowi naruszenie prawa międzynarodowego i Karty Narodów Zjednoczonych i pociąga za sobą odpowiedzialność międzynarodową.

2. Zasada powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia siły w stosunkach międzynarodowych ma charakter powszechny i jest wiążąca, niezależnie od systemu politycznego, gospodarczego, społecznego lub kulturalnego jakiegokolwiek państwa lub od stosunków sojuszniczych.

3. Żadne względy nie mogą być powoływane dla uzasadnienia uciekania się do groźby użycia lub użycia siły, z naruszeniem Karty.

4. Państwa są zobowiązane do nie zmuszania, nie zachęcania i nie pomagania innym państwom w uciekaniu się do groźby użycia lub użycia siły, z naruszeniem Karty.

5. Na podstawie zasady równości praw i prawa do samostanowienia uwypuklonych w Karcie wszystkie narody mają prawo swobodnie określać, bez zewnętrznej ingerencji, swój ustrój polityczny i kierunki rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego i każde państwo ma obowiązek poszanowania tego prawa, zgodnie z postanowieniami Karty.

6. Państwa powinny realizować swoje, wynikające z prawa międzynarodowego, obowiązki powstrzymywania się od organizowania, zachęcania lub wspierania oraz udziału w akcjach paramilitarnych, wywrotowych lub terrorystycznych, włączając w to działalność najemników, w innych państwach lub od wyrażania zgody na organizowanie na swoim terytorium działalności skierowanej na dokonywanie takich akcji.

7. Państwa są zobowiązane do powstrzymywania się od interwencji zbrojnych i innych form ingerencji oraz stwarzania zagrożeń dla podmiotowości innego państwa lub jej politycznych, gospodarczych i kulturalnych elementów.

8. Żadne państwo nie może stosować lub zachęcać do stosowania ekonomicznych, politycznych i innego rodzaju środków przymusu w celu uzyskania od innego państwa podporządkowania się w wykonywaniu jego suwerennych praw i zapewnić sobie jakiegokolwiek rodzaju korzyści.

9. Zgodnie z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych państwo ma obowiązek powstrzymywania się od propagandy wojen lub agresji.

10. Nie będzie uznane za legalne nabycie lub okupacja terytorium będące wynikiem groźby użycia lub użycia sił ani też jakakolwiek okupacja terytorium będąca wynikiem groźby użycia lub użycia siły z naruszeniem prawa międzynarodowego.

11. Nie będzie ważny traktat, jeżeli jego zawarcie nastąpiło w wyniku groźby użycia lub użycia siły z naruszeniem zasad prawa międzynarodowego, włączonych do Karty...

II

14. Państwa powinny podejmować wszelkie wysiłki w celu budowania swoich stosunków międzynarodowych w oparciu o wzajemne zrozumienie, zaufanie, szacunek i współpracę we wszystkich dziedzinach.

15. Państwa powinny również popierać dwustronną i regionalną współpracę, jako jeden z ważnych środków zwiększania skuteczności zasady powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia sił w stosunkach międzynarodowych.

16. Państwa powinny pozostawać przy swoim zdecydowaniu przestrzegania zasady pokojowego załatwiania sporów, która jest nierozłączna od zasady powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia siły w stosunkach międzynarodowych.

17. Państwa, strony sporów międzynarodowych, powinny je rozwiązywać wyłącznie przy użyciu środków pokojowych w sposób, który nie zagrażałby międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu oraz sprawiedliwości. W tym celu strony powinny zastosować takie środki jak rokowania, badania, pośrednictwo, postępowanie pojednawcze, arbitraż, rozstrzygnięcie sądowe, odwołanie się do regionalnych organizacji lub układów lub innych środków pokojowych, według własnego uznania, włączając dobre usługi.

18. Państwa powinny podejmować skuteczne środki, które dzięki swemu zakresowi i charakterowi, stanowią przedsięwzięcia zmierzające do osiągnięcia, jako najwyższego celu, powszechnego i całkowitego rozbrojenia pod ścisłą i skuteczną międzynarodową kontrolą.

19. Państwa powinny podejmować skuteczne środki dla zapobiegania niebezpieczeństwu zbrojnych konfliktów, włączając te, w których mogła by być użycia broń jądrowa, dla zapobiegania wyścigowi zbrojeń w przestrzeni kosmicznej i dla zatrzymania go i odwrócenia na Ziemi, dla obniżenia poziomu konfrontacji militarnej i zwiększenia stabilności w skali globalnej.

20. Państwa powinny współpracować ze sobą w celu aktywnego podejmowania środków zmierzających do odprężenia napięć międzynarodowych utrwalenia międzynarodowego porządku prawnego i poszanowania systemu bezpieczeństwa międzynarodowego, ustanowionego Kartą Narodów Zjednoczonych.

21. Państwa powinny uzgodnić odpowiednie środki budowania zaufania, zmierzające do zapobiegania i zmniejszenia napięć i stworzenia lepszej atmosfery między nimi.

22. Państwa potwierdzają, że skuteczne przestrzeganie wszelkich praw człowieka i podstawowych swobód i ich ochrona stanowią zasadniczy czynnik międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, jak również sprawiedliwości i rozwoju przyjaznych stosunków i współpracy wszystkich państw. W następstwie tego powinny one popierać i zachęcać poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnicę rasy, płci, języka lub religii, między innymi przez uzupełnienie swych międzynarodowych zobowiązań i uznania za właściwe stanie się stronami zasadniczych międzynarodowych instrumentów w tej dziedzinie.

23. Państwa powinny współpracować na szczeblu dwustronnym, regionalnym i międzynarodowym w celu:

a) zapobiegania i likwidacji międzynarodowego terroryzmu;

b) aktywnego przyczyniania się do eliminacji przyczyn leżących u źródła międzynarodowego terroryzmu.

24. Państwa powinny zabiegać o podejmowanie konkretnych środków dla rozwoju sprzyjających warunków w międzynarodowym środowisku ekonomicznym w celu osiągnięcia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości; będą one brać pod uwagę powszechny interes zmniejszenia różnic poziomu rozwoju gospodarczego, a w szczególności interesy w skali światowej krajów rozwijających się.

"III

25. Kompetentne organy Narodów Zjednoczonych powinny w pełni wykorzystywać postanowienia Karty Narodów Zjednoczonych w dziedzinie utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w celu zwiększenia skuteczności zasady powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia siły w stosunkach międzynarodowych.

26. Państwa powinny współpracować w pełni z organami Narodów Zjednoczonych w popieraniu ich akcji odnoszących się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i pokojowego regulowania sporów międzynarodowych. Zgodnie z Kartą, powinny one w szczególności zwiększyć rolę Rady Bezpieczeństwa, aby mogła ona całkowicie i skutecznie spełniać swoje obowiązki. W tym względzie stali członkowie Rady Bezpieczeństwa ponoszą, zgodnie z Kartą szczególną odpowiedzialność.

27. Państwa powinny podejmować starania o zwiększenie skuteczności systemu bezpieczeństwa zbiorowego przez ścisłe wykonywanie postanowień Karty, zwłaszcza tych, które odnoszą się do szczególnej odpowiedzialności Rady Bezpieczeństwa w tej sprawie. Powinny one również w pełni wykonywać swoje obowiązki popierania operacji pokojowych Narodów Zjednoczonych, podejmowanych zgodnie z Kartą. Państwa powinny, zgodnie z Kartą, przyjmować i wykonywać decyzje Rady Bezpieczeństwa.

28. Państwa powinny udzielać Radzie Bezpieczeństwa wszelkiego rodzaju pomocy we wszystkich akcjach, podejmowanych przez nią dla sprawiedliwego regulowania kryzysowych sytuacji i konfliktów regionalnych. Powinny one umacniać rolę, jaką Rada Bezpieczeństwa może odgrywać w zapobieganiu sporom i sytuacjom, których utrzymywanie się może zagrażać międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu. Powinny one ułatwiać realizację zadań Rady w badaniach sytuacji, stanowiących potencjalne zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, w ich możliwie jak najwcześniejszej fazie.

29. Powinny zostać zwiększone zdolności dokonywania doraźnych badań przez Radę Bezpieczeństwa.

30. Państwa powinny zapewnić skuteczność ważnej roli Zgromadzenia Ogólnego w dziedzinie pokojowego załatwiania sporów i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

31. Państwa powinny zachęcać Sekretarza Generalnego do pełnego wykonywania swojej funkcji odnoszącej się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i pokojowego załatwiania sporów, zgodnie z Kartą, włączając te, które są określone w artykułach 98 i 99 oraz w pełni współpracować z nim w tym zakresie.

32. Państwa powinny brać pod uwagę, że spory prawne powinny, zgodnie z generalną zasadą, być przekazywane przez strony, zgodnie z postanowieniami statutu Trybunału, Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości, jako ważny czynnik utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa powinny wykorzystywać możliwość zwracania się do Trybunału o opinie doradcze w każdej sprawie o charakterze prawnym.

33. Państwa-strony porozumień i organizacji regionalnych powinny rozwijać możliwości większego wykorzystywania porozumień i organizacji do rozważania spraw odnoszących się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, dla których są właściwe, przestrzegając art. 42 Karty..."

Przekład: Yearbook of the United Nations, 1987, vol. 41, s. 1053-1056.

W ostatnich latach Zgromadzenie Ogólne przyjęło szereg rezolucji, w których w sposób bezpośredni lub pośredni przedstawiło interpretację zakazu sformułowanego w artykule 2, ustępie 4 Karty jako zakazu stosowania siły również w celu dezintegracji państw. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 51/55 z 10 grudnia 1996 r., powołując się na zasady nienaruszalności granic i integralności terytorialnej państw, wezwała państwa, właściwe międzynarodowe instytucje i kompetentne organy ONZ do „kontynuacji podejmowania stosownych środków, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, dla zapobiegania dezintegracji państw przy użyciu siły"[21].

4. Konkretyzacja zakazu stosowania siły w wielostronnych umowach międzynarodowych

DEKLARACJA O ZAKAZIE STOSOWANIA WOJSKOWEGO, POLITYCZNEGO LUB EKONOMICZNEGO PRZYMUSU PRZY ZAWIERANIU UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH
Wiedeń, 23 maja 1969 r.[22]

„Konferencja Narodów Zjednoczonych dotycząca Prawa Umów Międzynarodowych,

Podtrzymując zasadę, że każda obowiązująca umowa międzynarodowa wiąże strony i powinna być wypełniana przez nie w dobrej wierze,

Ponownie potwierdzając zasadę suwerenności państw,

Przeświadczona, że państwa w wykonywaniu wszelkich czynności związanych z zawieraniem umów międzynarodowych powinny mieć pełną swobodę,

Ubolewając nad faktem, że w przeszłości państwa bywały niekiedy zmuszane do zawarcia umowy międzynarodowej pod naciskiem wywieranym w najrozmaitszy sposób przez inne państwa,

Pragnąc zapewnić, aby w przyszłości żadne państwo przy zawieraniu umów międzynarodowych nie posługiwało się w jakikolwiek sposób naciskiem,

1. Uroczyście potępia posługiwanie się przez jakiekolwiek państw w jakikolwiek sposób groźbą lub użyciem nacisku wojskowego, politycznego lub ekonomicznego, z pogwałceniem zasad suwerennej równości państw oraz swobody oświadczania woli, w celu zmuszenia innego państwa do wykonania jakiejkolwiek czynności związanej z zawarciem umowy międzynarodowej.

2. Postanawia, ze niniejsza Deklaracja wejdzie w skład Aktu Końcowego Konferencji Narodów Zjednoczonych dotyczącej Prawa Umów Międzynarodowych".

Konwencja Wiedeńska o prawie Umów Międzynarodowych, przełożył oraz zaopatrzył wstępem i przypisami Stanisław E. Nahlik, Warszawa 1971, s. 18-19.

5. Zakaz stosowania groźby użycia lub użycia siły w układach i organizacjach regionalnych

1. Wielostronne umowy o pomocy wzajemnej odsyłają od zasad ONZ sformułowanych w artykule 2 Karty lub zawierają oddzielne klauzule o wyrzeczeniu się stosowania groźby użycia lub użycia siły, zazwyczaj w połączeniu z obowiązkiem pokojowego załatwiania sporów[23].

2. Zasada niestosowania siły lub groźby jej użycia zawarta jest również w większości umów tworzących organizacje mające na celu utrzymanie bezpieczeństwa i rozwój współpracy regionalnej: w Karcie Ligi Państw Arabskich z 23 marca 1945 r. (art. 3), Karcie Organizacji Państw Amerykańskich z 30 marca 1948 r. (art.3), Karcie Organizacji Jedności Afrykańskiej z 25 maja 1963 r., jako zakaz interwencji zbrojnej (art. III), w układzie o przyjaźni i współpracy z 24 lutego 1976 r. państw ASEAN (art. 2).

Zasada niestosowania siły znajduje szczególne miejsce w dokumentach KBWE: w Deklaracji zasad rządzących stosunkami między Państwami uczestniczącymi, stanowiącej integralną część Aktu Końcowego KBWE w Helsinkach z 1 sierpnia 1975 r.[24], w Dokumencie Sztokholmskiej Konferencji w sprawie środków budowania zaufania, bezpieczeństwa i rozbrojenia w Europie z 19 września 1986 r. (pkt. 9-28).

6. Zakaz stosowania groźby użycia lub użycia siły w umowach dwustronnych

Dwustronne umowy dotyczące politycznej współpracy państw zawierają zazwyczaj wyliczenie zasad jakimi zamierzają się ich strony kierować we wzajemnych stosunkach. W umowach tych zasada powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia siły ujęta jest a) w zestawie zasad wzajemnych stosunków lub b) w oddzielnej klauzuli, często jako zobowiązanie połączone z obowiązkiem pokojowego załatwiania sporów.

Przykładem pierwszego wariantu jest układ o przyjaznych stosunkach między Rzecząpospolitą Polska a Republiką Bułgarii z 25 lutego 1993 r. (art. 1)[25].

Drugie ujęcie występuje natomiast w artykule 5, ustępie 1 Traktatu między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisanym 17 czerwca 1991 r.[26].

Niektóre z dwustronnych umów tego rodzaju podpisanych przez Polskę zawierają dodatkowo postanowienia, precyzujące i rozszerzające, ogólny zakaz stosowania siły:

- wspomniany wyżej traktat z Republiką Białorusi w ust. 2 artykułu 7 zawiera zobowiązanie zapewnienia przez każdą ze stron „aby jej terytorium nie było wykorzystywane przez państwo trzecie lub państwa trzecie w celach zbrojnej agresji lub wrogiej działalności przeciwko drugiej stronie"[27];

- traktat z 22 maja 1992 r. między Rzecząpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy w ustępie 3 artykułu 3 przewiduje „gwarancje" każdej ze stron, że „działalność jej sił zbrojnych na jej terytorium będzie zgodna z Kartą Narodów Zjednoczonych, Aktem Końcowym KBWE, Paryską Kartą dla nowej Europy i innymi dokumentami KBWE"[28].

Sformułowania te są wynikiem występującej we współczesnym prawie międzynarodowym tendencji do ustanowienia zasad postępowania sił zbrojnych państw oraz ograniczenia i kontroli ich działalności, tak aby odpowiadała ona zarówno potrzebom „wystarczalności obronnej", jak i wymogom bezpieczeństwa zbiorowego. Tendencja ta jest szczególnie wyraźna w dokumentach OBWE dotyczących środków budowy zaufania i bezpieczeństwa oraz zapobiegania konfliktom[29].

7. Prawnomiędzynarodowe skutki naruszenia zakazu stosowania siły

W świetle ogólnych zasad prawa, mających również zastosowanie w stosunkach międzynarodowych, naruszenie zakazu stosowania siły pociąga za sobą: nieuznanie jego skutków (zgodnie z zasadą ex iniuria ius non oritur), możliwość zastosowania sankcji przeciwko państwu naruszającemu ten zakaz i odpowiedzialność prawnomiędzynarodową.

a) Nieuznanie skutków naruszenia zakazu stosowania siły dotyczy przede wszystkim trzech stanów faktycznych:

- użycia siły w celu debelacji państwa lub utworzenia nowego państwa[30],
- nabycia terytorium przy użyciu siły. Nieuznawanie skutków tych działań zostało potwierdzone m.in. w Deklaracji zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych przyjętej w rezolucji 2625 (XXV) Zgromadzenia Ogólnego 24 października 1970 r., w definicji agresji przyjętej 14 grudnia 1974 r., w rezolucji 3314 (XXIX) Zgromadzenia Ogólnego (artykuł 5, ustęp 3), w Deklaracji w sprawie zwiększenia skuteczności zasady powstrzymywania się od groźby użycia lub użycia siły w stosunkach międzynarodowych, przyjętej w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 42/22 18 listopada 1987 r., a także w wielostronnych umowach i dokumentach, jak np. w art. 20 Karty Organizacji Państw Amerykańskich z 1948 r., a także w dokumentach KBWE, m.in. w pkt. 13 Dokumentu Konferencji Sztokholmskiej z 19 września 1986 r.;
- umów międzynarodowych zawartych w wyniku użycia siły jego groźby czy też jakiejkolwiek innej presji z użyciem środków przymusu. Wynika to ze sformułowań artykułów 51 i 52 Konwencji wiedeńskiej o prawie umów międzynarodowych;

b) Możliwość zastosowania sankcji przez Radę Bezpieczeństwa ONZ wynika z artykułów 39, 41 i 42 Karty w przypadku agresji czy jakiegokolwiek innego użycia siły przeciwko integralności terytorialnej i niezawisłości politycznej jakiegokolwiek państwa[31], a na podstawie art. 53 również przez organizacje o charakterze regionalnym;

c) Odpowiedzialność prawnomiędzynarodową za naruszenie zakazu stosowania siły ustanowiono w statucie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego, podpisanym 8 sierpnia 1945 r. w Londynie przez Francję, Stany Zjednoczone Ameryki, Wielką Brytanię i ZSRR, powołanego dla ukarania niemieckich przestępców wojennych.

Artykuł IV statutu określił - oprócz zbrodni wojennych i przeciw ludzkości - jako odrębną kategorię „zbrodnie przeciwko pokojowi". Artykuł VI statutu postanawiał m.in.:

„... czyny niżej wymienione albo niektóre z nich podlegają jurysdykcji trybunału i pociągają za sobą odpowiedzialność osobistą:

a) zbrodnie przeciwko pokojowi: mianowicie planowanie, przygotowywanie, początkowanie lub prowadzenie wojny napastniczej albo wojny będącej pogwałceniem traktatów, porozumień lub gwarancji międzynarodowych albo współudział w planie lub zmowie w celu dokonania jednego z wyżej wymienionych czynów"...[32]

Wyrok trybunału uznał okupację Austrii i Czechosłowacji oraz agresję na Polskę, a następnie na Danię, Norwegię, Belgię, Holandię, Luksemburg, Jugosławię, Grecję i ZSRR za zbrodnię przeciwko pokojowi, uznaną za najcięższą spośród trzech zbrodni określonych w statucie Trybunału. Trybunał przyjął za prawną podstawę wyroku Pakt Brianda Kellogga z 1928 r., w których państwa, w tym również Niemcy wyrzekły się wojny jako narzędzia

polityki narodowej. Zasady, na których opierał się statut i wyrok Trybunału zostały potwierdzone w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 11 grudnia 1946 r.[33]. W oparciu o tę rezolucję Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ podjęła prace nad kodeksem przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu, która pomimo przedstawienia kilku projektów nie zakończyła jeszcze prac nad nim[34].

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego przyjęty w Rzymie 17 lipca 1998 r. w artykule 5, ust. 1 określającym jego kompetencje uznał za jedną z najbardziej ciężkich zbrodni dotyczących całej społeczności międzynarodowej zbrodnię agresji. W statucie jednak, w odróżnieniu od pozostałych zbrodni objętych jego kompetencją, a mianowicie zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko pokojowi i zbrodni wojennych nie zdefiniowano tej zbrodni. W związku z tym Trybunał będzie mógł wykonywać swoją jurysdykcję w tym zakresie dopiero wtedy, jak to określono w ust. 2 tego artykułu, kiedy zostanie zdefiniowana zbrodnia agresji i ustalone warunki, zgodnie z którymi Trybunał będzie mógł ją wykonywać w odniesieniu do tej zbrodni. Ustalenia w tej sprawie powinny być - jak określono w Statucie - zgodne z odnośnymi postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

PRZYPISY

[1] II pokojowa konferencja haska główną uwagę poświęciła problemom prawa wojennego, przyjęła jednocześnie dwie konwencje dotyczące pokojowego załatwiania sporów I ogólną i II dotyczącą ograniczenia stosowania siły w celu ściągnięcia długów.

[2] Konwencja częściowo wyrażała tzw. doktrynę Drago, argentyńskiego polityka. Zakładała ona, że państwo którego obywatelem jest wierzyciel nie ma prawa używania siły w celu ściągnięcia długu od obywatela innego państwa. Praktyka taka była stosowana w tym okresie w Ameryce Łacińskiej.

[3] Rozwiązania przyjęte w tych traktatach wpłynęły w znacznym stopniu na sformułowania I konwencji haskiej z 1907 r. dotyczącej badań.

[4] Dziennik Ustaw, 1920, nr 35, poz. 200.

[5] Protokół ten nie wszedł w życie, Por. Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów. Wstęp i opracowanie L. Gelberg, t. II, Warszawa 1958, s. 244.

[6] Dziennik Ustaw, 1929, nr 63, poz. 489.

[7] Dziennik Ustaw, 1929, nr 17, poz. 139.

[8] Do konwencji tej przystąpiła Finlandia. 4 lipca 1933 r. została podpisana analogiczna konwencja przez Czechosłowację, Jugosławię, Rumunię, Turcję i ZSRR, a 5 lipca 1933 r. dwustronna konwencja radziecko-litewska.

[9] Karta Narodów Zjednoczonych..., s. 8.

[10] Karta Narodów Zjednoczonych..., s. 29.

[11] Art. 53, ust. 1. Ten sam artykuł w ust. 2 stwierdza, że określenie „państwo nieprzyjacielskie" stosuje się „do każdego państwa, które podczas drugiej wojny światowej było nieprzyjacielem któregokolwiek sygnatariusza niniejszej Karty".

[12] Por. odsyłacz 8 na s. 54.

[13] Np. Układ o przyjaźni i wzajemnej pomocy między Polską a Jugosławią z 18 marca 1946 r. Podobne układy Polska zawarła z Czechosłowacją, Bułgarią, Węgrami. Układy te zostały po zawarciu wielostronnego Układu Warszawskiego z 14 maja 1955 r. zastąpione nowymi, w których przyjęto sformułowania odpowiadające artykułom 2, ustęp 4 oraz 51 Karty Narodów Zjednoczonych i nie zawierały już wspomnianej klauzuli państw nieprzyjacielskich.

[14] Zbiór Dokumentów, 1974, s. 1397.

[15] M.in. w Deklaracji w sprawie zwiększenia skuteczności zasady powstrzymywania się od groźby użycia siły w stosunkach międzynarodowych, przyjętej w rezolucji 42/22 Zgromadzenia Ogólnego 18 listopada 1987 r. Yearbook of the United Nations, 1987, s. 1055.

[16] Kodyfikacje prawa międzynarodowego są w zasadzie ujmowane w formę konwencji.

[17] Zbiór Dokumentów, 1965, s. 1307-1312.

[18] M.in. rezolucje 660, 661, 662, 664 z 1990 r. w sprawie działań Iraku przeciwko Kuwejtowi.

[19] C.I.J., Receuil, 1986, s. 14.

[20] Karta Ekonomiczna praw i Obowiązków Państw przyjęta w rezolucji 3281 (XXIV) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 12 grudnia 1974 r. w rozdziale II, art. 1 formułowała zasadę, zgodnie z którą „każde państwo ma suwerenne i niezbywalne prawo wyboru swojego ustroju gospodarczego, podobnie jak ustroju politycznego, społecznego i kulturalnego, zgodnie z wolą swojego narodu, bez ingerencji z zewnątrz, przymusu lub groźby w jakiejkolwiek formie. Zbiór Dokumentów, 1974, s. 1367-1368. W projekcie Komisji Prawa Międzyna-

rodowego Kodeksu zbrodni przeciwko pokojowi i zbrodni przeciw ludzkości tego rodzaju działalność zakwalifikowano jako agresję ekonomiczną. Por. rezolucję Zgromadzenia Ogólnego 36/103 z 11 grudnia 1981 r.

[21] United Nations, Resolutions adopted by the General Assembly during the First Part of its Fifth-First Session, s. 189-190.

[22] Deklaracja ta odnosi się do artykułów 51 i 52 wiedeńskiej konwencji z 23 maja 1969 r. o prawie umów międzynarodowych. Pierwszy z nich stwierdza, że „zgoda państwa na związanie się umową, która została wyrażona w wyniku zastosowania wobec jego przedstawiciela przymusu przez skierowane przeciw niemu czyny lub groźby jest pozbawiona wszelkich skutków", drugi natomiast stwierdza nieważność umowy zawartej „w wyniku groźby lub użycia siły" wobec państwa z pogwałceniem zasad prawa międzynarodowego, wyrażonych w Karcie Narodów Zjednoczonych". Dziennik Ustaw, 1990, nr 74, poz. 439.

[23] Por. art. 1 Traktatu Północnoatlantyckiego z 4 kwietnia 1949 r. oraz art. 1 Układu z 1 września 1951 r. o bezpieczeństwie między USA, Australią i Nową Zelandią.

[24] Por. s. 66.

[25] Dziennik Ustaw, 1993, nr 118, poz. 529.

[26] Artykuł ten brzmi: „Umawiające się Strony potwierdzają, że będą się powstrzymywać od użycia siły lub groźby jej użycia przeciwko integralności terytorialnej lub politycznej niezawisłości drugiej Umawiającej się Strony lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych lub Aktem Końcowym KBWE". Dziennik Ustaw, 1992, nr 14, poz. 56.

[27] Dziennik Ustaw, 1993, nr 118, poz. 527.

[28] Dziennik Ustaw, 1993, nr 61, poz. 291.

[29] Por. m.in. Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowej przyjęty na szczycie KBWE w Budapeszcie 6 grudnia 1994 r., Por. s. 155.

[30] Przez debelację rozumie się podbój państwa.

[31] Por. s. 247-248.

[32] Dziennik Ustaw, 1947, nr 63, poz. 367.

[33] Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 95 (I) Zbrodnie przeciwko pokojowi.

[34] W pracach Komisji wystąpił brak jednomyślności w sprawie ustalenia listy zbrodni. W projekcie z 1954 r. w art. 1 stwierdzono: „Zbrodnie przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu są zbrodniami międzynarodowymi i osoby, które są za nie odpowiedzialne będą karane". W artykule 2 wśród kategorii aktów stanowiących taką zbrodnię wyliczono agresję, a w projekcie z 1981 r. włączono do nich również groźbę agresji i interwencję oprócz różnych zbrodni przeciwko ludzkości.

Rozdział IV

ŚRODKI I PROCEDURY ZAPOBIEGANIA NARUSZENIOM POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Normy prawne i procedury, mające na celu zapobieganie powstawaniu konfliktów i sytuacji grożących naruszeniem międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa stanowią integralną część współczesnych systemów bezpieczeństwa zbiorowego, powszechnego ONZ i regionalnych. Ulegały one rozwinięciu w miarę kształtowania się i rozwoju tych systemów i dotyczą:

a) instrumentów dyplomacji prewencyjnej, polegającej na działaniach mających na celu zapobieganie powstawaniu sporów między państwami, przeciwdziałaniu przeradzania się istniejących sporów w konflikty oraz ograniczaniu ich zasięgu, jeżeli powstaną;

b) procedur pokojowego załatwiania sporów, wychodząc z założenia, że każdy taki spór potencjalnie grozi przekształceniem się w konflikt zbrojny, naruszeniem międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa;

c) środków mających zwiększać stan i poczucie bezpieczeństwa państw przez zapewnienie im odpowiedniego systemu ostrzegania i zapobiegania nagłej napaści i powstania konfliktu z przypadku lub błędu w kalkulacji, a jednocześnie budującego wzajemnie ich zaufanie oraz procedur umożliwiających usuwanie w drodze konsultacji powstałych wątpliwości i podejrzeń;

d) ograniczenie materialnych możliwości prowadzenia działań wojennych przez kontrolę zbrojeń, fizyczną redukcję lub likwidację określonych rodzajów broni i ustanowienie w tym celu odpowiednich zakazów i zobowiązań, objętych ścisłą narodową i międzynarodową kontrolą.

Są to środki, które mają zapewnić skuteczność prawnych zasad międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i warunki pokojowego rozwoju stosunków międzynarodowych.

1. Dyplomacja prewencyjna

Złożony charakter współczesnych konfliktów i powstanie na politycznej mapie świata wielu długotrwałych konfliktogennych sytuacji spowodowało konieczność nowego podejścia do metod zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Pociągnęło to za sobą również istotne zmiany w instrumentarium i priorytetach działania ONZ, co znalazło wyraz miedzy innymi w nadaniu większego niż dotychczas znaczenia takim sprawom, jak wczesne rozpoznawanie sytuacji mogących wywołać spór lub konflikt oraz usuwanie ich źródeł środkami dyplomatycznymi zanim dojdzie do zagrożenia lub naruszenia międzynarodowego pokoju. Zgodnie z tym w działalności Narodów Zjednoczonych w ostatnich

latach szczególny nacisk został położony na rozwój zasad i procedur zapobiegania sporom i konfliktom oraz środków zapewniających trwałość przyjętych rozwiązań pokojowych.

W tym celu Zgromadzenie Ogólne przyjęło szereg ważnych dokumentów:

- 5 grudnia 1988 r. w rezolucji 43/51 „Deklarację w sprawie zapobiegania i usuwania sporów i sytuacji, które mogą zagrażać międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu i w sprawie roli Narodów Zjednoczonych w tej dziedzinie";
- 9 grudnia 1981 r. w rezolucji 36/97 F „Wytyczne dla odpowiednich typów środków budowy zaufania i dla ich realizacji na poziomie globalnym i regionalnym"[1];
- 9 grudnia 1991 r. w rezolucji 46/49 „Deklarację w sprawie stwierdzania faktów przez Narody Zjednoczone w dziedzinie utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa";
- 9 grudnia 1994 r. w rezolucji 49/57 „Deklarację w sprawie wzmocnienia współpracy między Narodami zjednoczonymi a regionalnymi układami i organizacjami w utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa".

Generalną koncepcję dyplomacji prewencyjnej na tle innych dziedzin działalności ONZ, odpowiadającą i będącą wyrazem jej nowej odpowiedzialności za pokój przedstawił Sekretarz Generalny Boutros Boutros Ghali w sprawozdaniu z 17 czerwca 1992 r. „Program dla pokoju. Dyplomacja prewencyjna, tworzenie pokoju i utrzymanie pokoju". Dokument ten został uzupełniony załącznikiem „Dokument przedstawiający stanowisko Sekretarza Generalnego z okazji pięćdziesięciolecia ONZ" z 3 stycznia 1995 r., a następnie rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 51/242 z 15 września 1997 r., zawierającą zalecenia w sprawie koordynacji działań organów ONZ, organizacji regionalnych i państw członkowskich w zapobieganiu i rozwiązywaniu konfliktów i sytuacji zagrażających pokojowi.

PROGRAM DLA POKOJU
DYPLOMACJA PREWENCYJNA, TWORZENIE POKOJU I UTRZYMANIE POKOJU
Nowy Jork, 17 czerwca 1992 r.

„... Nasze cele powinny być następujące:

- dążenie do rozpoznawania - na możliwie najwcześniejszym etapie - sytuacji, które mogą wywołać konflikt oraz usuwanie źródeł niebezpieczeństwa środkami dyplomatycznymi, zanim dojdzie do przemocy;
- podejmowanie, gdy wybucha konflikt, działań na rzecz tworzenia pokoju, zmierzających do rozwiązania spraw, które doprowadziły do konfliktu;
- działanie, poprzez utrzymanie pokoju, w celu zachowania choćby i kruchego pokoju po wstrzymaniu walki oraz pomoc w wykonywaniu porozumień osiągniętych przez uczestników operacji tworzenia pokoju;
- gotowość do pomocy w budowaniu pokoju w jego różnych kontekstach: odbudowie instytucji i infrastruktury państwowej, zniszczonych przez wojnę domową i walki oraz budowaniu więzów wzajemnych korzyści z pokoju między narodami będącymi wcześnie w stanie wojny;
- zajmowanie się w najszerszym sensie, najgłębszymi przyczynami konfliktów: beznadziejną sytuacją gospodarczą, niesprawiedliwością społeczną i uciskiem politycznym. Można zauważyć coraz szerszą wspólnotę oceny moralnej, łączącej państwa i narody świata i znajdującej wyraz w normach prawa międzynarodowego, z których wiele powstało dzięki pracy Organizacji...

20. Określenia dyplomacja prewencyjna, tworzenie pokoju i utrzymanie pokoju są ze sobą ściśle związane i są używane w niniejszym raporcie w następującym rozumieniu:

Dyplomacja prewencyjna oznacza działanie mające zapobiegać powstawaniu sporów między stronami, przeciwdziałać przeradzaniu się istniejących sporów w konflikty oraz ograniczać zasięg tych ostatnich, gdy powstaną.

Tworzenie pokoju oznacza działanie mające doprowadzić do porozumienia nieprzyjacielskich stron, głównie za pomocą środków pokojowych, które przewidziane są w rozdziale VI Karty Narodów Zjednoczonych.

Utrzymanie pokoju oznacza rozmieszczenie sił ONZ w terenie, dotychczas za zgodą wszystkich zainteresowanych stron, zwykle personelu wojskowego i/lub policyjnego, jak również cywilnego. Utrzymanie pokoju jest techniką, która poszerza możliwości zarówno zapobieżenia konfliktowi, jak i tworzenia pokoju.

III. Dyplomacja prewencyjna

23. Najbardziej pożądane i skuteczne zastosowanie dyplomacji prewencyjnej polega na złagodzeniu napięć zanim przerodzą się one w konflikt lub - jeśli konflikt wybuchnie - na szybkim działaniu w celu powstrzymania go i usunięcia jego przyczyn. Dyplomacja prewencyjna może być prowadzona osobiście przez Sekretarza Generalnego albo za pośrednictwem wyższych urzędników lub wyspecjalizowanych agencji i programów, przez Radę Bezpieczeństwa lub Zgromadzenie Ogólne oraz przez organizacje regionalne we współpracy z ONZ. Do prowadzenia dyplomacji prewencyjnej potrzebne są środki tworzenia zaufania; wczesne ostrzeganie oparte na zbieraniu informacji oraz nieformalnym i formalnym ustalaniu faktów,; może ono również wymagać rozmieszczenia prewencyjnego i - w niektórych sytuacjach - ustanowienia stref zdemilitaryzowanych.

Środki budowania zaufania

24. Wzajemne zaufanie i dobra wiara mają podstawowe znaczenie dla zmniejszenia prawdopodobieństwa wybuchu konfliktu między państwami. Wiele takich środków jest w dyspozycji rządów, które są zdecydowane ich użyć. Są to na przykład: systematyczna wymiana misji wojskowych, tworzenie regionalnych i subregionalnych ośrodków zmniejszania ryzyka, porozumienia w sprawie swobodnego przepływu informacji, włącznie z nadzorowaniem regionalnych układów dotyczących kontroli zbrojeń.

Ustalanie faktów

25. Kroki prewencyjne muszą się opierać na aktualnej i dokładnej znajomości faktów. Poza tym niezbędne jest oparte na trafnej analizie rozumienie zachodzących wydarzeń i ogólnych tendencji. Podstawą zaś jest gotowość do podjęcia odpowiedniej akcji prewencyjnej. Zważywszy na gospodarcze i społeczne korzenie wielu potencjalnych konfliktów, potrzebne ONZ informacje muszą obecnie dotyczyć zarówno tendencji gospodarczych i społecznych, jak i zachodzących wydarzeń politycznych, które mogą prowadzić do niebezpiecznych napięć.

a) należy szerzej korzystać, zgodnie z Kartą, z ustalania faktów, inicjowanego bądź przez Sekretarza Generalnego w wykonaniu jego zdań przewidzianych w Karcie, włącznie z artykułem 99, bądź przez Radę Bezpieczeństwa lub Zgromadzenie Ogólne. W zależności od sytuacji mogą być stosowane różne formy. Prośba państwa o wysłanie przez ONZ na jego terytorium misji ustalania faktów powinna być rozpatrzona bez niepotrzebnej zwłoki.

b) Sekretarz Generalny może uzyskać w kontaktach z rządami państw członkowskich szczegółowe informacje o sprawach budzących zaniepokojenie. Zwracam się do wszystkich państw członkowskich, by były gotowe do dostarczania informacji koniecznych do skutecznej dyplomacji prewencyjnej. Sam będą uzupełniał własne kontakty wysyłając regularnie do stolic lub innych miejscowości misje konsultacyjne z udziałem wyższych funkcjonariuszy.

c) mandatu ustalania faktów może udzielić Rada Bezpieczeństwa lub Zgromadzenie Ogólne, przy czym każde z nich może podjąć decyzję o wysłaniu misji pod swoim bezpośrednim kierownictwem lub zwrócić się do Sekretarza Generalnego o podjęcie niezbędnych kroków, włącznie z wyznaczeniem specjalnego wysłannika. Oprócz zbierania informacji, na podstawie których może być podjęta decyzja o dalszej akcji, misja taka może w niektórych przypadkach przyczynić się do złagodzenia sporu dzięki samej swojej obecności, stanowiąc dla stron wskazówkę, że Organizacja, a zwłaszcza Rada Bezpieczeństwa, aktywnie zajmuje się sprawą jako istniejącym lub potencjalnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego.

d) w wyjątkowych okolicznościach Rada może się zebrać, zgodnie z Kartą, poza siedzibą Organizacji, nie tylko w celu bezpośredniego uzyskania informacji, ale i spożytkowania w danej sytuacji autorytetu Organizacji.

Wczesne ostrzeganie

26. w ostatnich latach system Narodów Zjednoczonych rozwinął cenną sieć systemów wczesnego ostrzegania, dotyczących zagrożeń dla środowiska naturalnego, ryzyka katastrofy jądrowej, klęsk żywiołowych, masowych ruchów ludności, groźby głodu i rozprzestrzeniania się chorób. Potrzebne jest jednak umocnienie porozumień w taki sposób, by informacje z tych źródeł, łączone ze wskaźnikami politycznymi, pozwalały ustalić, czy istnieje zagrożenie dla pokoju, oraz zbadać, jakie działanie mogłoby być podjęte przez ONZ w celu jego osłabienia...

Rozmieszczenie prewencyjne

28. Operacje ONZ w strefach konfliktów były na ogół podejmowane po powstaniu konfliktu. Nadszedł czas, by ustalić warunki uzasadniające rozmieszczenie prewencyjne, które może być zastosowane w wyniku różnych inicjatyw i na różne sposoby. Na przykład w przypadku kryzysu państwowego rozmieszczenie prewencyjne nastąpiłoby na prośbę rządu lub wszystkich zainteresowanych stron albo za ich zgodą, natomiast w sporach między państwami miałoby miejsce wówczas, gdyby dwa państwa uznały, że obecność ONZ po obu stronach ich granicy może zapobiec działaniom zbrojnym; ponadto rozmieszczenie prewencyjne może mieć miejsce, kiedy dany kraj czuje się zagrożony i zwraca się z prośbą o rozmieszczenie odpowiednich form obecności ONZ tylko po własnej stronie granicy. W takiej sytuacji mandat i skład obecności ONZ musiałyby być starannie przemyślane i jasne dla wszystkich.

29. W przypadku kryzysu wewnątrz kraju, rozmieszczenie prewencyjne - na prośbę rządu lub za zgodą wszystkich stron - może przyczynić się na wiele sposobów do ulżenia cierpieniom i ograniczenia lub opanowania przemocy. Bezstronnie udzielana pomoc humanitarna miałaby poważne znaczenie; pomoc w utrzymaniu bezpieczeństwa z użyciem personelu czy to wojskowego, policyjnego czy cywilnego, prowadziłaby do ochrony życia

i zapewniała warunki do prowadzenia rokowań; ONZ mogłaby również pomagać w wysiłkach koncyliacyjnych, jeśli takie byłoby życzenie stron...

30. W tego typu sytuacjach kryzysów wewnętrznych ONZ będzie musiała respektować suwerenność państwa; w przeciwnym razie postępowanie byłoby sprzeczne z uzgodnionymi i przyjętymi przez państwa członkowskie zasadami Karty...

31. Zalecam, by w sporach między państwami, gdy obie strony wyrażą na to zgodę, przeprowadzone zostało rozmieszczenie prewencyjne na terytorium każdego z tych państw określonych form obecności ONZ, jeśli Rada Bezpieczeństwa dojdzie do wniosku, że akcja taka mogłaby oddalić prawdopodobieństwo działań zbrojnych między sąsiadującymi krajami. O zakresie obecności ONZ decydowałby charakter zadań do wykonania.

32. Zalecam, by rozmieszczenie prewencyjne miało miejsce w przypadku obawy danego narodu przed atakiem z zewnątrz, jeśli Rada Bezpieczeństwa dojdzie do wniosku, że obecność ONZ po jednej stronie granicy, za zgodą jedynie kraju proszącego służyłaby powstrzymaniu konfliktu. Również tutaj określony charakter sytuacji decydowałby o mandacie oraz o personelu koniecznym do jego wykonania.

Strefy zdemilitaryzowane

33. W przeszłości strefy zdemilitaryzowane były ustanawiane w wyniku porozumienia stron z chwilą zakończenia konfliktu. Obecnie oprócz rozmieszczenia personelu ONZ w takich strefach w ramach operacji utrzymania pokoju, należałoby rozważyć ich przydatność jako formy prewencyjnego rozmieszczenia po obu stronach granicy, za zgodą obu stron, jako środka rozdzielenia potencjalnych przeciwników, w celu wyeliminowania wszelkiego pretekstu do ataku. Strefy zdemilitaryzowane stanowiłyby przejaw zainteresowania społeczności międzynarodowej niedopuszczeniem do konfliktu".

Boutros Boutros Ghali, Program dla pokoju 1995, Warszawa 1995, s. 51-57.

DEKLARACJA W SPRAWIE ZAPOBIEGANIA I USUWANIA SPORÓW I SYTUACJI, KTÓRE MOGĄ ZAGRAŻAĆ MIĘDZYNARODOWEMU POKOJOWI I W SPRAWIE ROLI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W TEJ DZIEDZINIE

Nowy Jork, 5 grudnia 1988 r.

„... 1. Państwa powinny działać w taki sposób, aby w swoich międzynarodowych stosunkach zapobiegać powstawaniu lub zaostrzaniu sporów i sytuacji[2], w szczególności przez wypełnianie w dobrej wierze swoich zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

2. W celu zapobiegania sporom lub sytuacjom, państwa powinny rozwijać swoje stosunki na zasadzie suwerennej równości państw, w taki sposób, aby zwiększyć skuteczność systemu bezpieczeństwa zbiorowego poprzez skuteczne wypełnianie postanowień Karty Narodów Zjednoczonych.

3. Państwa powinny rozważyć stosowanie dwustronnych i wielostronnych konsultacji w celu lepszego wzajemnego zrozumienia swych poglądów, stanowisk i interesów.

4. Państwa - strony regionalnych układów lub członkowie organizacji wspomnianych w artykule 52 Karty powinni podejmować wszelkie wysiłki dla zapobiegania i usuwania lokalnych sporów lub sytuacji przy pomocy tych układów i organizacji.

5. Zainteresowane państwa powinny rozważać zwracanie się do odpowiednich organów Narodów Zjednoczonych w celu uzyskania rad lub zaleceń dotyczących prewencyjnych środków przydatnych dla zastosowania w tych sporach lub sytuacjach.

6. Każde państwo-strona sporu, lub której dotyczy bezpośrednio dana sytuacja, w szczególności jeżeli zamierza zwrócić się do Rady Bezpieczeństwa o jej zwołanie, powinno nawiązać kontakt z nią, bezpośrednio lub pośrednio możliwie jak najwcześniej, a jeżeli okaże się to stosowne - na zasadzie poufności.

7. Rada Bezpieczeństwa powinna rozważyć zwołanie od czasu do czasu spotkań, w tym na wysokim szczeblu z udziałem w szczególności ministrów spraw zagranicznych lub podjęcie konsultacji w celu przeglądu sytuacji międzynarodowej i poszukiwań skutecznych środków jej poprawy.

8. W toku przygotowań do zapobieżenia lub usunięcia poszczególnych sporów lub sytuacji Rada Bezpieczeństwa powinna rozważyć użycie różnego rodzaju środków będących w jej dyspozycji, włączając w to wyznaczenie Sekretarza Generalnego jako sprawozdawcy dla określonych spraw.

9. Jeżeli na dany spór lub sytuację została zwrócona uwaga Rady Bezpieczeństwa lecz bez wniosku o zwołanie jej posiedzenia, Rada może rozważyć podjęcie konsultacji w celu zbadania faktów dotyczących sporu lub sytuacji i zapewnienia ich śledzenia, w razie potrzeby przy pomocy Sekretarza Generalnego; zainteresowane państwa powinny mieć sposobność przedstawienia swoich poglądów.

10. W tego rodzaju konsultacjach uwaga powinna być skierowana na zastosowanie takich nieformalnych metod, jakie wydadzą się stosowne Radzie Bezpieczeństwa, włączając poufne kontakty z jej Przewodniczącym.

11. W takich konsultacjach Rada powinna rozważyć między innymi:

a) przypomnienie zainteresowanym państwom o przestrzeganiu zobowiązań Karty;

b) wezwanie zainteresowanych państw do powstrzymywania się od wszelkich działań, które mogłyby przyczynić się do zaostrzenia sporu lub do pogorszenia sporu lub sytuacji;

c) wezwanie zainteresowanych państw do podjęcia działań, które mogłyby pomóc w usunięciu lub w zapobieżeniu kontynuacji lub pogarszaniu się sporów lub sytuacji.

12. Rada Bezpieczeństwa powinna rozważyć wysłanie na wczesnym etapie misji ustalania faktów lub dobrych usług lub ustanowienie odpowiednich form obecności Narodów Zjednoczonych, włączając obserwatorów lub misje utrzymania pokoju, jako środków zapobiegających dalszemu pogarszaniu się sporów lub sytuacji na danym terytorium.

13. Rada Bezpieczeństwa powinna rozważyć zachęcenie lub, jeżeli będzie to stosowne, poprzeć starania na płaszczyźnie regionalnej podejmowane przez zainteresowane państwa lub przez regionalne układy lub organizacje w celu zapobieżenia lub usunięcia sporu lub sytuacji na danym terytorium.

14. Biorąc pod uwagę wszelką procedurę jaką już zastosowały bezpośrednio zainteresowane państwa, Rada Bezpieczeństwa zaleci im odpowiednie procedury i metody rozwiązania sporów lub poprawy sytuacji i takie warunki rozwiązania jakie wydadzą się jej właściwe.

15. Rada Bezpieczeństwa, jeżeli będzie to właściwe dla zapobieżenia lub usunięcia sporu lub sytuacji, rozważy zastosowanie postanowień Karty dotyczących możliwości zwrócenia się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o opinię doradczą dotyczącą jakiejkolwiek kwestii prawnej.

16. Zgromadzenie Ogólne rozważy zastosowanie postanowień Karty w celu omówienia sporu lub sytuacji, jeżeli okaże się to stosowne, i udzielenie zaleceń, zgodnie z artykułem 11 z zastrzeżeniem artykułu 12 Karty.

17. Zgromadzenie Ogólne rozważy, jeżeli okaże się to właściwe, jakie wysiłki na poziomie regionalnym powinny zostać podjęte przez zainteresowane państwa lub regionalne układy i organizacje dla zapobieżenia lub usunięcia sporu lub sytuacji na danym terytorium.

18. Jeżeli spór lub sytuacją zostaną wniesione na jej forum, Zgromadzenie Ogólne rozważy włączenie do swoich zaleceń możliwości większego zastosowania procedur ustalania faktów zgodnie z artykułem 11 z zastrzeżeniem artykułu 12.

19. Zgromadzenie Ogólne, jeżeli będzie to właściwe dla zapobieżenia lub usunięcia sporu lub sytuacji, rozważy zastosowanie postanowień Karty dotyczących możliwości zwrócenia się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o opinię doradczą dotyczącą jakiejkolwiek kwestii prawnej.

20. Sekretarz Generalny, jeżeli zwrócą się do niego państwa bezpośrednio zainteresowane sporem lub sytuacją powinien bezzwłocznie udzielić im odpowiedzi, ponaglając państwa do poszukiwań rozwiązań lub poprawy przez zastosowanie pokojowych środków według ich wyboru i zgodnie z Kartą oraz proponując im swoje dobre usługi lub inne środki będące w jego dyspozycji, jakie uzna za stosowne.

21. Sekretarz Generalny rozważy nawiązanie współdziałania z bezpośrednio zainteresowanymi państwami w sporze lub sytuacji w staraniach o zapobieżenie przekształcenia się ich w zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

22. Sekretarz Generalny, jeżeli okaże się to właściwe, rozważy możliwość pełnego wykorzystania zdolności ustalania faktów, łącznie z wysłaniem - za zgodą państwa-gospodarza - swego przedstawiciela lub misji ustalania faktów na obszary, na których występuje spór lub sytuacja; w razie potrzeby Sekretarz Generalny rozważy możliwość podjęcia odpowiednich zarządzeń.

23. Sekretarz Generalny zostanie zachęcony do rozważenia zastosowania na wczesnym etapie, jeżeli uzna to za właściwe, prawa przyznanego mu w artykule 99 Karty.[3]

24. Sekretarz Generalny będzie, jeżeli uzna to za właściwe, popierał wysiłki podejmowane na poziomie regionalnym w celu zapobiegania lub usuwania sporów lub sytuacji na danym terytorium.

25. Jeżeli państwom nie uda się zapobiec powstaniu lub pogorszeniu się sporu lub sytuacji, powinny nadal kontynuować starania o ich pokojowe rozwiązanie zgodnie z Kartą..."

Yearbook of the United Nations, 1988, s. 797-798.

DEKLARACJA W SPRAWIE STWIERDZANIA FAKTÓW PRZEZ NARODY ZJEDNOCZONE, W DZIEDZINIE UTRZYMANIA MIĘDZYNARODOWEGO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA
Nowy Jork, 9 grudnia 1991 r.

„... 1. Wykonując swoje funkcje w odniesieniu do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, kompetentne organy Narodów Zjednoczonych będą zabiegać o posiadanie pełnej znajomości odnośnych faktów. W tym celu będą rozważać podjęcie działań ustalających fakty.

2. Dla celów niniejszej Deklaracji ustalanie faktów oznacza jakąkolwiek działalność przeznaczoną dla uzyskania szczegółowej znajomości odnośnych faktów dotyczących sporu lub sytuacji niezbędnych kompetentnemu organowi Narodów Zjednoczonych dla skutecznego wykonywania jego funkcji w odniesieniu do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

3. Ustalanie faktów powinno być całkowite, obiektywne, bezstronne i terminowe.

4. Jeżeli nie będzie możliwe uzyskanie znajomości wszystkich odnośnych faktów przy pomocy systemu zbierania informacji Sekretarza Generalnego lub innych istniejących sposobów kompetentny organ Narodów Zjednoczonych rozważy skorzystanie z misji stwierdzania faktów.

5. W rozważaniach czy i kiedy należy podjąć taką misję kompetentne organy Narodów Zjednoczonych wezmą pod uwagę, że wysłanie misji stwierdzającej fakty może sygnalizować troskę Narodów Zjednoczonych i przyczynić się do budowania zaufania i zmniejszenia i złagodzenia sporu lub sytuacji przez zapobiegnięcie jakiemukolwiek ich pogorszeniu.

6. Wysłanie misji stwierdzającej fakty Narodów Zjednoczonych na terytorium jakiegokolwiek państwa wymaga jego uprzedniej zgody, zgodnie z odnośnymi postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych..."

Yearbook of the United Nations. 1991, s. 843-844.

DEKLARACJA W SPRAWIE WZMOCNIENIA WSPÓŁPRACY MIĘDZY NARODAMI ZJEDNOCZONYMI A REGIONALNYMI UKŁADAMI I ORGANIZACJAMI W UTRZYMANIU MIĘDZYNARODOWEGO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA

Nowy Jork, 9 grudnia 1994 r.

„... 2. Regionalne układy lub organizacje mogą, w zakresie swoich kompetencji i zgodnie z Kartą, wnieść ważny wkład do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, poprzez odpowiednio pokojowe załatwianie sporów, dyplomację prewencyjną, tworzenie pokoju, utrzymanie pokoju i budowę pokoju po zakończeniu konfliktu.

3. Współpraca między regionalnymi układami lub organizacjami i Narodami Zjednoczonymi w utrzymywaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa może mieć różne formy, włączając między innymi:

a) wymianę informacji i prowadzenie konsultacji na różnych szczeblach,

b) uczestnictwo, jakie będzie stosowne, w pracach organów Narodów Zjednoczonych, zgodnie ze stosowanymi zasadami procedury i praktyki,

c) udostępniając, jeżeli będzie to stosowne, personel, sprzęt i inną pomoc.

4. Współpraca między regionalnymi układami lub organizacjami i Narodami Zjednoczonymi będzie zgodna z ich odpowiednimi mandatami, zakresem i składem i powinna odbywać się w formach odpowiadających każdej specyficznej sytuacji, zgodnie z Kartą.

5. Regionalne wysiłki podejmowane przez regionalne układy i organizacji w dziedzinie utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, w ramach ich kompetencji i zgodnie z celami i zasadami Karty, będą inspirowane, i jeżeli okaże się to stosowne, wspierane przez Radę Bezpieczeństwa.

6. Zachęca się państwa uczestniczące w regionalnych układach lub organizacjach do rozważenia możliwości wzmożenia wysiłków na płaszczyźnie regionalnej dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa zgodnie z Kartą.

7. Zachęca się państwa uczestniczące w regionalnych układach lub organizacjach do wzmożenia budowy zaufania na płaszczyźnie regionalnej w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

8. Zachęca się państwa uczestniczące w regionalnych układach lub organizacjach do rozważenia możliwości stosowania, lub jeżeli to okaże się właściwe, ustanowienie lub

udoskonalenie na płaszczyźnie regionalnej procedur i mechanizmów wczesnego wykrywania, zapobiegania i pokojowego załatwiania sporów przy ścisłym współdziałaniu z prewencyjnymi wysiłkami Narodów Zjednoczonych.

9. Zachęca się regionalne układy i organizacje do rozważenia, jeżeli okaże się to właściwe, w zakresie swoich kompetencji, środków i metod rozwijania ściślejszej współpracy i koordynacji z Narodami Zjednoczonymi w celu przyczynienia się do wypełnienia celów i zasad Karty, w tym w dziedzinie dyplomacji prewencyjnej, tworzenia pokoju i budowy pokoju po zakończeniu konfliktu i odpowiednio utrzymaniu pokoju.

10. Zachęca się regionalne układy lub organizacje do rozważenia, w zakresie swoich kompetencji, możliwości utworzenia i szkolenia obserwatorów wojskowych i cywilnych, misji ustalania faktów i kontyngentów sił utrzymania pokoju w celu ich użycia, jeżeli okaże się to właściwe, w koordynacji z Narodami Zjednoczonymi i w razie konieczności pod władzą lub z upoważnienia Rady Bezpieczeństwa, zgodnie z Kartą..."

Yearbook of the United Nations, 1994, s. 125-126.

2. Pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych

A. Rozwój instytucji pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych przed powstaniem ONZ

Zasada pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych i zasada niestosowania siły w stosunkach międzypaństwowych stanowią oddzielne, lecz nierozłączne, komplementarne elementy współczesnych systemów bezpieczeństwa i elementarne zasady stosunków międzynarodowych. Skuteczność zasady niestosowania siły zależy bowiem w znacznym stopniu od zakresu i skuteczności stosowania środków pokojowego załatwiania sporów i stopnia zdecydowania państw korzystanie z nich w razie powstania sporu lub konfliktu z ich udziałem.

Procedury pokojowego załatwiania sporów znane były już w bardzo wczesnych fazach rozwoju stosunków międzynarodowych. Jako pewien system pojawiły się jednak dopiero na przełomie XIX i XX wieku. Procedury te rozwijały się w miarę narastania tendencji do ograniczenia stosowania siły w stosunkach międzynarodowych, determinowanej różnymi względami gospodarczymi, politycznymi, moralnymi i ideologicznymi.

Proces ten znalazł wyraz w Konwencjach uzgodnionych na konferencjach pokojowych w Hadze w 1899 i 1907 r. Konwencja z 18 października 1907 r. o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych (tzw. I Konwencja Haska)[4]. Kodyfikowała i rozwijała wcześniej przyjętą w stosunkach międzynarodowych praktykę i normy postępowania państw w rozwiązywaniu sporów. W dziale II określiła zasady i procedurę stosowania dyplomatycznych metod pokojowego załatwiania sporów: dobrych usług i pośrednictwa[5], a w dziale III - instytucji badań, które miały ułatwiać ich rozstrzyganie, wyjaśniając w sposób bezstronny i sumienny „kwestie faktyczne"[6]. Szczególnie jednak zostały rozwinięte postanowienia działu IV dotyczące międzynarodowego arbitrażu i Stałego Trybunału Rozjemczego. Art. 38 ustanawiał zasadę, zgodnie z którą „w kwestiach prawnych, a w pierwszym rzędzie w kwestiach dotyczących interpretacji lub zastosowania konwencji międzynarodowych, arbitraż jest uznany przez Mocarstwa Umawiające się za sposób najbardziej skutecz-

ny i zarazem najbardziej sprawiedliwy załatwiania sporów, które nie zostały rozstrzygnięte drogą dyplomatyczną"[7].

Dla ułatwienia „niezwłocznego odwołania się do arbitrażu w zatargach międzynarodowych, które nie mogły być rozstrzygnięte drogą dyplomatyczną" utworzony został Stały Trybunał Rozjemczy w Hadze. W rozdziale III działu IV konwencji określone zostały szczegółowo zasady procedury rozjemczej.

Zawarte w konwencji definicje poszczególnych instytucji pokojowego załatwiania sporów i określenie w tym celu stosowanych procedur - tam gdzie nie zostały zastąpione nowymi regulacjami prawa międzynarodowego - pozostały aktualne po dzień dzisiejszy[8].

Pakt Ligi Narodów z 28 czerwca 1919 r. poddawał kontroli swoich organów sposób realizowania przez państwa środków pokojowego załatwiania sporów w celu ograniczenia możliwości uciekania się przez nie do wojny w stosunkach międzynarodowych. Artykuł 12, paragraf 1 przewidywał w razie powstania sporu mogącego doprowadzić do zerwania stosunków między państwami skierowanie go na drogę postępowania rozjemczego (arbitrażu) lub sądowego lub do rozpatrzenia przez Radę Ligi Narodów. Państwa w tym wypadku nie powinny uciekać się do wojny przed upływem trzech miesięcy od orzeczenia rozjemczego lub sądowego lub sprawozdania Rady. Artykuł 15, paragraf 1 Paktu przewidywał ponadto przedstawianie Radzie przez państwo sporów, które wcześniej nie poddały one postępowaniu rozjemczemu lub sądowemu. W takiej sytuacji Rada mogła wezwać strony do załatwienia sporu przy zastosowaniu proponowanej przez siebie procedury: utworzenia komisji badań lub komisji pojednawczej. Jeżeli również tym razem nie zdołanoby uregulować sporu. Rada opracowywała sprawozdanie z zaleceniami odnoszącymi się do sposobu jego załatwienia. Jeśli sprawozdanie było przyjęte jednomyślnie członkowie Ligi zobowiązani byli do nieuciekania się do wojny przeciwko stronie, która zastosowała się do zaleceń Rady (artykuł 15, paragraf 6). W razie braku takiej jednomyślności Pakt pozostawiał członkom Ligi swobodę podejmowania odpowiednich środków „do obrony prawa i sprawiedliwości"[9].

Tak ukształtowany mechanizm pokojowego załatwiania sporów nie mógł być w pełni skuteczny w ograniczeniu stosowania siły w stosunkach międzynarodowych. Próby usunięcia jego wad w tym zakresie, które wyraziły się w przygotowaniu i podpisaniu przez państwa w 1924 r. Protokołu w sprawie pokojowego rozstrzygania sporów międzynarodowych [10], a w 1928 r. w tzw. Akcie Generalnym w sprawie pokojowego załatwiania sporów, nie dały rezultatów w wyniku nieuzyskania przez nie wymaganej liczby ratyfikacji.

Pozytywnie natomiast należy ocenić doświadczenie uzyskane w okresie Ligi Narodów w dziedzinie sądownictwa międzynarodowego. Pakt Ligi Narodów ustanowił w artykule 14 Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej, którego doświadczenia, w tym zwłaszcza określenie jego kompetencji rzeczowej, a także sposób powoływania, zostały wykorzystane w opracowaniu postanowień Karty Narodów Zjednoczonych dotyczących Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości oraz jego statutu. Należy ponadto podkreślić, że jego orzecznictwo wniosło duży wkład do rozwoju zasad i norm współczesnego prawa międzynarodowego i jego kodyfikacji.

B. System pokojowego załatwiania sporów w Karcie Narodów Zjednoczonych

System pokojowego załatwiania sporów w Karcie Narodów Zjednoczonych opiera się na trzech podstawowych elementach: a) zasadzie ustanawiającej obowiązek pokojowego załatwiania tych sporów, b) wyczerpującym zestawieniu służących temu środków i procedur i c) jednoznacznym określeniu kompetencji w tym zakresie głównych organów Organizacji: Rady Bezpieczeństwa, Zgromadzenia Ogólnego, Sekretarza Generalnego oraz Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

a) Zasada pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych

Zasada ta została sformułowana w art. 2, paragrafie 3 Karty Narodów Zjednoczonych, stwierdzającym, że „wszyscy członkowie załatwiać będą swoje spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości". Została ona rozwinięta w późniejszych deklaracjach zgromadzenia Ogólnego: w rezolucji 2626 (XXV) z 24 października 1970 r. w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą, w rezolucji 2734 (XXV) z 16 grudnia 1970 r. dotyczącej umocnienia bezpieczeństwa międzynarodowego[11], a w szczególności w Deklaracji manilskiej w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych, zawartej w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego z 15 listopada 1982 r.

b) Środki i procedury pokojowego załatwiania sporów

Karta wylicza w art. 33, paragraf 1, jako środki pokojowego załatwiania sporów: rokowania, badania, pośrednictwo, postępowanie pojednawcze (koncyliację), rozjemstwo (arbitraż) i postępowanie sądowe. Podstawowym dyplomatycznym środkiem, stosowanym przez państwa-strony sporu, bez udziału państw lub organów trzecich, są rokowania. Obowiązek rokowań w celu rozwiązywania problemów i sporów międzynarodowych jest zwyczajową normą prawa. Rokowania stanowią podstawową instytucję współczesnej współpracy państw na rzecz utrwalenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Najczęściej poprzedzają one zastosowanie innych środków pokojowego załatwiania sporów, ale również ich uruchomienie wymaga wynegocjowania zgody przez strony sporu. Wynika to z zasady suwerennej równości państw, sformułowanej w art. 2, paragraf 1 Karty, która powinna być przestrzegana również w rozwiązywaniu sporów międzynarodowych. Zasada ta określa również prawo państw do swobodnego wyboru takiej czy innej metody lub procedury, a także zastosowania w takim przypadku procedury kombinowanej z kilku wyżej przedstawionych sposobów. Zakres swobody tego wyboru jest bardzo szeroki, jeżeli uwzględni się, że oprócz wymienionych już środków, Karta przewiduje również odwołanie się do „organów i układów regionalnych" lub zastosowanie „innych środków pokojowych". Państwa mogą jednak w konkretnych wypadkach zrezygnować z tej swobody wyboru i w umowach międzynarodowych zobowiązać się do stosowania w razie powstania sporu określonej procedury, jak np. pojednawczej lub rozjemczej.

c) Kompetencje głównych organów Narodów Zjednoczonych w dziedzinie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych

Gdy stronom w sporze, którego dalsze trwanie mogłoby zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, nie udała się próba załatwienia sporu sposobami wymienionymi w artykule 33, powinny one przekazać go Radzie Bezpieczeństwa, która

w tym wypadku może podjąć decyzję i zalecić sposób załatwienia sporu. Zalecenie takie może obejmować zarówno środki wymienione w art. 33, jak wszelkie inne środki, jakie Rada Bezpieczeństwa uzna za odpowiednie.

Również strony w każdym innym sporze, który nie posiada cech określonych w art. 33, mogą na podstawie art. 38 zwrócić się do Rady Bezpieczeństwa, która może, o ile strony tego zażądają, udzielić im zaleceń w celu pokojowego załatwienia sporu.

Powyższe postanowienia zostały wzmocnione zagrożeniem wkroczenia Rady Bezpieczeństwa lub Ogólnego Zgromadzenia w celu pokojowego załatwienia sporu, bez względu na to, czy strony tego zażądają, czy też nie.

Kompetencja ta spoczywa głównie na Radzie Bezpieczeństwa, na którą Narody Zjednoczone nałożyły w art. 24 Karty „główną odpowiedzialność za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa".

Ogólne Zgromadzenie może badać i udzielać zaleceń w związku z jakimkolwiek sporem lub sytuacją tylko wtedy, gdy tym samym zagadnieniem nie zajmuje się jednocześnie Rada Bezpieczeństwa lub wtedy, gdy od Ogólnego Zgromadzenia zażąda tego samego Rada. Ogólne Zgromadzenie może ponadto zwracać uwagę Rady Bezpieczeństwa na sytuacje, które mogą zagrozić międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu.

Wkroczenie Rady może być trojakie:

- jeżeli uzna to za stosowne, może wezwać strony do załatwienia sporu przy pomocy sposobów wymienionych w art. 33;
- może badać każdy spór lub każdą sytuację, których istnienie zawiera możliwość powstania tarć międzynarodowych albo wywołania sporu, w celu ustalenia, czy dalsze ich trwanie nie zagraża utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (art. 34);
- może w każdym stadium sporu określonego w art. 33 lub sytuacji podobnego rodzaju zalecić odpowiednie sposoby postępowania albo sposoby załatwienia, gdy uzna, że dalsze ich trwanie może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (art. 36).

Uprawnienia Rady Bezpieczeństwa w tej dziedzinie są jednak ograniczone:

- Ogólne ograniczenie zawarte jest w art. 2, paragraf 7 Karty, zgodnie z którym: „Żadne postanowienie niniejszej karty nie upoważnia Narodów Zjednoczonych do ingerencji w sprawy, które z istoty swej należą do kompetencji wewnętrznej któregokolwiek państwa i nie zobowiązuje członków, aby przekazywali takie sprawy do załatwienia w trybie przewidzianym niniejszą Kartą"[12],
- Rada Bezpieczeństwa powinna uwzględniać przyjętą już przez strony procedurę załatwienia danego sporu (artykuł 36, paragraf 2),
- Rada Bezpieczeństwa, udzielając zaleceń na podstawie artykułu 36, paragraf 1, powinna brać pod uwagę, że wszelkie spory prawne powinny być z reguły przekazywane przez strony do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

Działania mające na celu pokojowe rozwiązanie międzynarodowych problemów i sporów może również podejmować na podstawie art. 98 Karty również Sekretarz Generalny na zlecenie Rady Bezpieczeństwa i Zgromadzenia Ogólnego[13]. Może on ponadto zwrócić uwagę Radzie Bezpieczeństwa na każdą sprawę, która w jego mniemaniu mogłaby zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (art. 99).

Karta przewiduje możliwość zwrócenia uwagi Radzie Bezpieczeństwa lub Ogólnego Zgromadzenia na wszelki spór lub sytuację określoną w art. 33, przez każde państwo

członkowskie (art. 35, paragraf 1) oraz przez państwa nieczłonkowskie. W tym ostatnim jednak przypadku pod warunkiem, że jest ono stroną w sporze i że przyjmie uprzednio zobowiązanie o pokojowym załatwianiu sporów zawarte w Karcie (artykuł 35, paragraf 2).

Zagadnienia pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych dotyczą również art. 39 i 40 Karty z rozdziału „Akcja w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji". Różnica między tymi artykułami, a artykułami z rozdziału VI polega na odmiennej ocenie stanu faktycznego. Podczas, gdy w rozdziale VI chodzi o spory „których dalsze trwanie może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa" oraz sytuacje, które według artykułu 34 mogą „doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór", art. 39 i 40 dotyczą stanów faktycznych będących już zagrożeniem pokoju, naruszeniem pokoju lub aktem agresji. W takim wypadku Rada Bezpieczeństwa, by zapobiec dalszemu zaostrzeniu sytuacji, zanim postanowi, jakie środki należy przedsięwziąć dla utrzymania lub przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, może wezwać strony zainteresowane, aby „zastosowały się do zarządzeń tymczasowych, jakie Rada uzna za konieczne lub pożądane", nie przesądzających jednak w niczym ich praw, roszczeń lub położenia (art. 40). Chociaż Karta nie wymienia jakie środki tymczasowe może zalecać Rada Bezpieczeństwa, nie ulega wątpliwości, że mogą one obejmować również niektóre sposoby załatwiania sporów, z rozdziału VI[14]. Zalecenie przez Radę Bezpieczeństwa na podstawie art. 40 takiego sposobu posiada większą skuteczność, niż wezwanie, dokonane przez Radę na podstawie art. 33, paragraf 2, ponieważ w tym przypadku może ona zastosować środki, zapewniające skuteczność jej decyzji.

KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
San Francisco, 26 czerwca 1945 r.

„... Rozdział VI
Pokojowe rozstrzyganie sporów

Artykuł 33

1. Strony w sporze, którego dalsze trwanie może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, będą przede wszystkim dążyć do jego załatwienia w drodze rokowań, badań, pośrednictwa, koncyliacji, rozjemstwa, rozstrzygnięcia sądowego, odwołania się do organów lub układów regionalnych, albo w drodze innych środków pokojowych według własnego uznania.

2. Rada Bezpieczeństwa, o ile uzna to za konieczne, wezwie strony do uregulowania sporu takimi środkami.

Artykuł 34

Rada Bezpieczeństwa może badać każdy spór i każdą sytuację, która może doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór, w celu ustalenia, czy dalsze trwanie sporu lub sytuacji zagraża utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Artykuł 35

1. Każdy członek Organizacji Narodów Zjednoczonych może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego na wszelkie spory lub sytuacje wymienione w artykule 34.

2. Państwo, które nie jest członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych, może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego na spór, w którym jest stroną, o ile w odniesieniu do tego sporu przyjmie uprzednio zobowiązania wynikające z postanowień niniejszej Karty o pokojowym rozstrzyganiu sporów.

3. Postępowanie przed Zgromadzeniem Ogólnym w sprawach, na które zwrócono jego uwagę w myśl niniejszego artykułu, podlega postanowieniom artykułów 11 i 12[15].

Artykuł 36

1. W każdej fazie sporu lub w sytuacji podobnego rodzaju o charakterze określonym w art. 33 Rada Bezpieczeństwa może zalecić odpowiednią procedurę lub sposób załatwienia.

2. Rada Bezpieczeństwa weźmie pod uwagę procedurę już przyjętą przez strony dla rozstrzygnięcia tego sporu.

3. Przy udzieleniu zaleceń na podstawie niniejszego artykułu Rada Bezpieczeństwa uwzględnia również, że spory o charakterze prawnym powinny z reguły przekazywać do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości stosownie do postanowień jego statutu.

Artykuł 37

1. Jeżeli strony uczestniczące w sporze, należącym do kategorii określonej w artykule 33, nie zdołały go załatwić za pomocą środków wymienionych w tym artykule, powinny one przekazać go Radzie Bezpieczeństwa.

2. Jeżeli Rada Bezpieczeństwa uzna, że dalsze trwanie sporu może rzeczywiście zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, zdecyduje ona, czy należy zastosować środki przewidziane w artykule 36, czy też zalecić takie warunki rozstrzygnięcia sporu, jakie Rada Bezpieczeństwa uzna za stosowne.

Artykuł 38

Niezależnie od postanowień artykułów 37, Rada Bezpieczeństwa może na żądanie wszystkich storn w sporze udzielić im zaleceń w celu pokojowego rozstrzygnięcia sporu...

Rozdział XIV
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

Artykuł 92

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości jest głównym organem sądowym Organizacji Narodów Zjednoczonych. Trybunał działa według załączonego Statutu, który opiera się na Statucie Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej i stanowi integralną część niniejszej Karty.

Artykuł 93

1. Wszyscy członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych są ipso facto stronami Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

2. Państwo nie należące do Organizacji Narodów Zjednoczonych może stać się stroną Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości na warunkach, które w każdym przypadku określi Zgromadzenie Ogólne na zalecenie Rady Bezpieczeństwa.

Artykuł 94

1. Każdy członek Organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązuje się wykonać wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w każdej sprawie, w której jest stroną.

2. Jeżeli strona w sporze nie wykona zobowiązań, ciążących na niej z mocy wyroku Trybunału, druga strona może odwołać się do Rady Bezpieczeństwa, która o ile uzna za konieczne, zaleci lub zdecyduje, jakie środki należy zastosować w celu wykonania wyroku.

Artykuł 95

Nic w niniejszej Karcie nie stoi na przeszkodzie, by członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych oddawali swe spory do rozstrzygnięcia innym trybunałom na mocy umów, które już istniały lub mogą być zawarte w przyszłości[16].

Artykuł 96

1. Zgromadzenie Ogólne lub Rada Bezpieczeństwa mogą zwrócić się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o wydanie opinii doradczej w każdej kwestii prawnej.

2. Inne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz organizacje wyspecjalizowane, którym Zgromadzenie Ogólne może w każdym czasie udzielić do tego upoważnienia, mogą również zwracać się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o wydanie opinii doradczej w kwestach prawnych, wyłaniających się w toku ich działalności... .

STATUT MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI

Artykuł 1

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, ustanowiony przez Kartę Narodów Zjednoczonych jako główny organ sądowy Organizacji Narodów Zjednoczonych, zostaje utworzony i działa zgodnie z postanowieniami niniejszego Statutu.

Rozdział I
Ustrój Trybunału

Artykuł 2

Trybunał składa się z zespołu sędziów niezależnych, wybranych bez względu na ich obywatelstwo spomiędzy osób o wysokim poziomie moralnym, odpowiadającym warunkom wymaganym w ich odnośnych krajach do zajmowania najwyższych stanowisk w sądownictwie albo będących prawnikami, cieszącymi się uznaną powagą w zakresie prawa międzynarodowego.

Artykuł 3

1. Trybunał składa się z piętnastu członków, nie może w nim zasiadać dwóch sędziów, będących obywatelami tego samego państwa.

2. Osoba, która z punktu widzenia członkostwa Trybunału, może uchodzić za obywatela więcej niż jednego państwa, będzie uważana za obywatela tego państwa, w którym zwykle wykonuje swoje prawa cywilne i polityczne.

Artykuł 4

1. Członków Trybunału wybierać będzie Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa z listy osób wyznaczonych przez grupy narodowe Stałego Sądu Rozjemczego w trybie niżej określonym[17].

2. Co się tyczy tych członków Organizacji Narodów Zjednoczonych, którzy nie mają swojej reprezentacji w Stałym Sądzie Rozjemczym, kandydatów wyznaczą grupy narodowe mianowane w tym celu przez swoje rządy w taki sam sposób, jak to jest przewidziane dla członków Stałego Sądu Rozjemczego w artykule 44 Konwencji Haskiej z 1907 r. o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych.

3. W braku odrębnego porozumienia, Zgromadzenie Ogólne, na wniosek Rady Bezpieczeństwa, określi warunki na jakich państwo, które jest stroną niniejszego Statutu, a nie jest członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych, może uczestniczyć w wyborze członków Trybunału.

Artykuł 5

...2. Żadna grupa nie może mianować więcej niż cztery osoby, spośród których nie więcej jak dwie mogą posiadać obywatelstwo państwa reprezentowanego przez grupę. W żadnym przypadku liczba kandydatów, mianowanych przez daną grupę nie może przekraczać podwójnej liczby miejsc, które należy obsadzić... .

Artykuł 8

Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa niezależnie od siebie dokonają wyboru członków Trybunału.

Artykuł 9

Przy każdym wyborze wyborcy powinny mieć na względzie nie tylko, żeby osoby podlegające wyborowi odpowiadały osobiście wymaganym warunkom, ale również żeby w tym gremium jako całości były reprezentowane główne formy cywilizacji i zasadnicze systemy prawne świata.

Artykuł 10

1. Będą uważani za wybranych ci kandydaci, którzy uzyskali bezwzględną większość głosów w Zgromadzeniu Ogólnym i w Radzie Bezpieczeństwa.

2. Przy wyborze sędziów albo przy wyznaczaniu członków konferencji przewidzianej w artykule 12, nie będzie czyniona żadna różnica pomiędzy głosami stałych i niestałych członków Rady Bezpieczeństwa[18].

3. W przypadku, gdy więcej niż jeden obywatel tego samego państwa uzyska większość absolutną głosów zarówno Zgromadzenia Ogólnego, jak i Rady Bezpieczeństwa, wybrany będzie najstarszy wiekiem spośród nich.

Artykuł 11

W razie gdyby po pierwszym zebraniu wyborczym jedno lub więcej miejsc nie zostało obsadzonych, odbędzie się drugie, a w razie potrzeby i trzecie zebranie wyborcze...

Artykuł 13

1. Sędziowie są wybierani na lat dziewięć z prawem ponownego wyboru; zastrzega się jednak, że spośród sędziów wybranych na pierwszych wyborach, mandaty pięciu sędziów wygasną po upływie trzech lat, a mandaty innych pięciu sędziów wygasną po upływie sześciu lat.

2. Natychmiast po zakończeniu pierwszych wyborów Sekretarz Generalny wylosuje nazwiska tych sędziów, których mandaty wygasną po upływie wspomnianych wyżej okresów początkowych trzy i sześcioletniego.

3. Członkowie Trybunału będą w dalszym ciągu wykonywali swe czynności, dopóki ich miejsca nie zostaną obsadzone. Jednakowoż, pomimo zastąpienia ich przez innych, powinni oni dokończyć sprawy, które rozpoczęli.

4. W przypadku, gdyby jeden z członków Trybunału zrzekł się swego stanowiska, zrzeczenie to powinno być zgłoszone na ręce Prezesa Trybunału...[19].

Artykuł 16

1. Członkom Trybunału nie wolno zajmować jakichkolwiek stanowisk politycznych lub administracyjnych ani oddawać się innym zajęciom o charakterze zawodowym... .

Artykuł 17

1. Żaden z członków Trybunału nie może występować w jakiejkolwiek sprawie w charakterze przedstawiciela, doradcy lub adwokata...

Artykuł 18

1. Żaden członek Trybunału nie może być pozbawiony swego stanowiska, chyba, że pozostali członkowie jednomyślnie dojdą do przekonania, że przestał on czynić zadość wymaganym warunkom.

2. W takim przypadku Sekretarz Trybunału powiadomi o tym formalnie Sekretarza Generalnego.

3. Powiadomienie to czyni miejsce opróżnionym.

Artykuł 19

Członkom Trybunału w trakcie załatwiania spraw Trybunału przysługują przywileje i immunitety dyplomatyczne...

Artykuł 21

1. Trybunał wybiera swego Prezesa i Wiceprezesa na okres lat trzech; mogą oni być wybrani ponownie.

2. Trybunał mianuje swego Sekretarza oraz może powołać innych funkcjonariuszy, którzy mogliby okazać się niezbędni.

Artykuł 22

Siedzibą Trybunału jest Haga. Nie może to jednak stanowić przeszkody, żeby Trybunał odbywał swe sesje i wykonywał swe funkcje w innym miejscu, gdy kiedykolwiek uzna to za pożądane.

2. Prezes i Sekretarz przebywają w siedzibie Trybunału.

Artykuł 23

1. Trybunał jest czynny bez przerwy, wyjąwszy okres ferii sądowych, których terminy i długość ustali Trybunał...

3. Członkowie Trybunału obowiązani są być ciągle do rozporządzenia Trybunału, wyjąwszy okres urlopu, albo gdy staną im na przeszkodzie choroba lub inne poważne powody, należycie wyjaśnione Prezesowi.

Artykuł 24

1. Gdy z pewnych szczególnych względów, członek Trybunału uzna, że nie powinien brać udziału w orzekaniu w pewnej określonej sprawie, powinien donieść o tym Prezesowi.

2. Gdy Prezes uzna, że dla pewnych szczególnych względów jeden z członków Trybunału nie powinien orzekać w pewnej określonej sprawie, poda mu to do wiadomości...

Artykuł 25

1. Trybunał zasiada w pełnym składzie, o ile Statut niniejszy wyraźnie nie stanowi inaczej...

2. Quorum dziewięciu sędziów wystarcza dla utworzenia składu orzekającego Trybunału.

Artykuł 26

1. Trybunał władny jest tworzyć od czasu do czasu jedną lub więcej Izb, złożonych z trzech lub więcej sędziów, zależnie od decyzji Trybunału, dla zajmowania się odrębnymi kategoriami spraw, jak np. sprawy dotyczące pracy lub tranzytu i komunikacji...[20]

Artykuł 27

Wyrok wydany przez jedną z takich Izb, jakie przewidują artykuły 25 i 26, będzie uważany za wyrok wydany przez Trybunał... .

Rozdział II
Kompetencje Trybunału

... Artykuł 35

1. Przed Trybunałem mają prawo stawać państwa, będące stronami niniejszego Statutu.

2. Rada Bezpieczeństwa określi warunki na jakich inne państwa będą mogły stawać przed Trybunałem, z uwzględnieniem specjalnych przepisów, zawartych w obowiązujących umowach międzynarodowych; w żadnym jednak razie warunki te nie mogą pociągać za sobą nierówności położenia stron przed Trybunałem...

Artykuł 36

1. Orzecznictwu Trybunału podlegają wszelkie spory, przedłożone mu przez strony oraz wszelkie sprawy wyraźnie wymienione w Karcie Narodów Zjednoczonych albo w obowiązujących traktatach i Konwencjach.

2. Państwa, będące stronami niniejszego Statutu, mogą w każdym czasie oświadczyć, że w stosunku do każdego innego państwa, które przyjęło takie same zobowiązanie, uznają za obowiązkową ipso facto i bez specjalnego porozumienia, jurysdykcję Trybunału w sporach natury prawnej, dotyczących:

a) wykładni umowy międzynarodowej;

b) każdej kwestii prawa międzynarodowego;

c) istnienia faktu, który w razie stwierdzenia, stanowiłby naruszenie zobowiązania międzynarodowego;

d) rodzaju lub wysokości odszkodowania, należnego za naruszenie zobowiązania międzynarodowego.

3. Deklaracja wyżej wymieniona może być bezwarunkowa, albo pod warunkiem wzajemności ze strony kilku lub pewnych określonych państw, albo wreszcie złożona tylko na pewien okres czasu.

4. Deklaracje takie będą składane Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który prześle ich odpisy państwom, będącym stronami niniejszego Statutu, oraz Sekretarzowi Trybunału...

Artykuł 37

Gdy jakiś obowiązujący traktat lub Konwencja odsyła w danej sprawie do Trybunału utworzonego przez Ligę Narodów, albo do Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, sprawa będzie przekazana do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, tak jak to się dzieje w stosunkach między stronami niniejszego Statutu.

Artykuł 38

1. Trybunał, którego zadaniem jest orzekać na podstawie prawa międzynarodowego w sporach, które będą mu przekazane, będzie stosował:

a) umowy międzynarodowe, bądź ogólne, bądź specjalne, ustalające reguły, wyraźnie uznane przez państwa uczestniczące w sporze;

b) zwyczaj międzynarodowy, jako dowód istnienia powszechnej praktyki, przyjętej jako prawo;

c) ogólne zasady prawa, uznane przez narody cywilizowane;

d) z zastrzeżeniem postanowień artykułu 59, wyroki sądowe oraz opinie najznakomitszych znawców prawa publicznego różnych narodów, jako środek pomocniczy do stwierdzania przepisów prawnych.

2. Postanowienie niniejsze nie stanowi przeszkody, aby Trybunał mógł orzekać ex aequo et bono, o ile strony na to zgadzają się.

Rozdział III
Postępowanie

Artykuł 39

1. Językami urzędowymi Trybunału są francuski i angielski...

Artykuł 40

1. Sprawy wnoszone są do Trybunału, zależnie od okoliczności, bądź przez notyfikację specjalnego porozumienia, bądź w formie pisemnego wniosku, skierowanego do Sekretarza Trybunału; w obydwu przypadkach należy wymienić przedmiot sporu i strony procesowe... .

Artykuł 41

1. Jeżeli Trybunał uzna, że wymagają tego okoliczności, władny będzie wskazać, jakie środki zabezpieczające odpowiednio prawa każdej ze stron powinny być tymczasowo podjęte.

2. Zanim zapadnie ostateczna decyzja, wiadomość o proponowanych środkach zabezpieczających powinna być natychmiast podana do wiadomości stronom i Radzie Bezpieczeństwa.

Artykuł 42

1. Strony są reprezentowane przez przedstawicieli.

2. Mogą oni korzystać przed Trybunałem z pomocy doradców albo adwokatów... .

Artykuł 43

1. Postępowanie składa się z dwóch części: pisemnej i ustnej.

2. Postępowanie pisemne obejmuje podawanie do wiadomości sędziemu i stronom memoriałów, kontrmemoriałów i, w razie potrzeby replik, jak również wszelkich aktów i dokumentów, służących do ich poparcia...

5. Rozprawa ustna polega na przesłuchaniu przez Trybunał świadków, biegłych, przedstawicieli, doradców i adwokatów...[21]

Artykuł 55

1. Wszelkie uchwały zapadają większością głosów obecnych.

2. W przypadku równości głosów decyduje głos Prezesa, albo zastępującego go sędziego.

Artykuł 56

1. Wyrok podaje motywy, na podstawie których został wydany.

2. Wymienia ona nazwiska sędziów, którzy brali udział w wyrokowaniu.

Artykuł 57

Jeżeli wyrok, w całości lub części, nie opiera się na jednomyślnym zdaniu sędziów, każdemu sędziemu przysługuje prawo złożenia swej odrębnej opinii.

Artykuł 58

Wyrok podpisują Prezes i Sekretarz Trybunału. Odczytuje się go na posiedzeniu publicznym po uprzednim zawiadomieniu o tym przedstawicieli stron.

Artykuł 59

Wyrok sądu wiąże tylko strony będące w sporze i tylko w stosunku do danego sporu.

Artykuł 60

Wyrok jest ostateczny i nie podlega odwołaniu. W przypadku sporu co do znaczenia lub zakresu wyroku, Trybunał powinien dać swą interpretację na żądanie każdej ze stron.

Artykuł 61

1. Żądanie rewizji wyroku może być zgłoszone tylko wtedy, gdy opiera się na odkryciu faktu, kto w chwili wydania wyroku, nie był znany ani Trybunałowi, ani stronie żądającej rewizji, a mógł mieć wpływ decydujący, zawsze z zastrzeżeniem, że nieświadomość ta nie była zawiniona skutkiem niedbalstwa.

2. Postępowanie rewizyjne otwiera się orzeczeniem Trybunału, wyraźnie stwierdzającym istnienie nowego faktu, uznaniem, że jest on tego rodzaju, iż czyni sprawę nadającą się do rewizji oraz oświadczeniem, że wniosek o rewizję jest na tej podstawie dopuszczalny.

3. Trybunał może zażądać, żeby przed dopuszczeniem postępowania rewizyjnego osnowa wyroku była uprzednio wykonana.

4. Żądanie rewizji może być zgłoszone nie później niż w sześć miesięcy od chwili odkrycia nowego faktu.

5. Po upływie dziesięciu lat od daty wydania wyroku żadne żądanie rewizji nie może być zgłoszone.

Artykuł 62

Gdyby któreś państwo uznało, że posiada interes natury prawnej, który może być dotknięty wyrokiem w danej sprawie ma ono prawo żądać, aby Trybunał dopuścił je jako interwenienta.

Artykuł 63

1. W razie wysunięcia sprawy wykładni umowy międzynarodowej, której stronami są inne państwa niż strony będące w sporze, Sekretarz Trybunału zawiadomi je o tym natychmiast.

2. Każde państwo, które otrzymało takie zawiadomienie, ma prawo interwencji w procesie, i jeżeli z tego prawa skorzysta, to wykładnia zawarta w wyroku będzie dlań w równej mierze wiążąca... .

Rozdział IV
Opinie doradcze

Artykuł 65

1. Na żądanie jakiegobądź organu upoważnionego do tego, albo stosownie do postanowień Karty Narodów Zjednoczonych, Trybunał władny jest udzielać opinii doradczych w każdej sprawie o charakterze prawnym.

2. Sprawy, co do których żądana jest opinia doradcza Trybunału, są wnoszone do Trybunału w drodze pisemnego wniosku, zawierającego ścisłe przedstawienie sprawy, w której zażądano opinii Trybunału; dołącza się doń wszelkie dokumenty, mogące służyć do wyjaśnienia sprawy...

Artykuł 67

Trybunał ogłasza swe opinie doradcze na posiedzeniu publicznym, zawiadomiwszy o tym uprzednio Sekretarza Generalnego oraz przedstawicieli członków Organizacji Narodów Zjednoczonych i innych państw i organizacji międzynarodowych bezpośrednio zainteresowanych.

Artykuł 68

Przy wykonywaniu swych funkcji doradczych Trybunał będzie poza tym opierał się na postanowieniach niniejszego Statutu, stosowanych w sprawach spornych, w takim zakresie, w jakim uzna to za możliwe do zastosowania...".

Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Departament Informacji ONZ, Nowy Jork, 1956, s. 22-24, 50-52, 60-89.

DEKLARACJA MANILSKA W SPRAWIE POKOJOWEGO ZAŁATWIANIA SPORÓW MIĘDZYNARODOWYCH PRZYJĘTA W REZOLUCJI 37/10 ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Nowy Jork, 15 listopada 1982 r.

Zgromadzenie Ogólne...

uznając ważną rolę Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz potrzebę podniesienia jej efektywności w zakresie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, zgodnie z zasadami sprawiedliwości i prawa międzynarodowego, stosownie do Karty...

zdecydowane rozwijać międzynarodową współpracę w dziedzinie politycznej i popierać stopniowy rozwój prawa międzynarodowego i jego kodyfikację, szczególnie w odniesieniu do pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych,

uroczyście oświadcza, że:

I

1. Wszystkie państwa będą działać w dobrej wierze i zgodnie z celami i zasadami zawartymi w Karcie Narodów Zjednoczonych na rzecz unikania wzajemnych sporów, które mogłyby wpływać na przyjazne stosunki miedzy państwami, i przyczyniać się w ten sposób do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Będą one żyć razem w pokoju jak dobrzy sąsiedzi i dążyć do przyjęcia znaczących środków umocnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

2. Każde państwo będzie załatwiać swe spory międzynarodowe wyłącznie środkami pokojowymi, w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości.

3. Spory międzynarodowe będą załatwiane na zasadzie suwerennej równości państw i zgodnie z zasadą swobodnego wyboru środków, stosownie do rozwiązań przyjętych na mocy Karty Narodów Zjednoczonych oraz zasad sprawiedliwości i prawa międzynarodowego. Zastosowanie lub przyjęcie takiej procedury załatwienia sporu, na którą państwa swobodnie wyraziły zgodę w odniesieniu do istniejących lub przyszłych sporów, których są stronami, nie będzie uważane za sprzeczne z suwerenną równością państw.

4. Państwa-strony sporu będą nadal przestrzegać w swych wzajemnych stosunkach własnych zobowiązań przyjętych na mocy podstawowych zasad prawa międzynarodowego, dotyczących suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej państw, jak również innych powszechnie uznawanych i przepisów współczesnego prawa międzynarodowego.

5. Państwa będą dążyć w dobrej wierze i w duchu współpracy do szybkiego i sprawiedliwego załatwiania swych sporów międzynarodowych za pomocą któregoś z poniższych środków: negocjacji, badania, mediacji, pojednania, arbitrażu, postępowania sądowego, odwołania się do układów lub organizacji międzynarodowych lub innych środków pokojo-

wych według własnego wyboru, łącznie z dobrymi usługami. Dążąc do takiego załatwienia sporu, strony będą uzgadniać takie pokojowe warunki, jakie mogą być odpowiednie do okoliczności i charakteru ich sporu.

6. Państwa-strony regionalnych układów lub organizacji będą podejmować wszelkie wysiłki dla osiągnięcia pokojowego załatwienia ich lokalnych sporów za pośrednictwem tych regionalnych układów lub organizacji przed odwołaniem się do Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, na jakikolwiek spór.

7. W wypadku niemożności osiągnięcia przez strony szybkiego rozwiązania za pomocą któregokolwiek z powyższych środków załatwiania sporów, będą one nadal dążyć do pokojowego rozstrzygniecia i niezwłocznie skonsultują się w sprawie wzajemnie uzgodnionych środków dla pokojowego załatwienia sporu. Gdyby stronom nie udało się załatwić za pomocą któregokolwiek z powyższych środków sporu, którego trwanie może zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, przekażą go Radzie Bezpieczeństwa zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i bez uszczerbku dla funkcji i uprawnień Rady określonych w odpowiednich postanowieniach rozdziału VI Karty.

8. Państwa-strony sporu międzynarodowego, jak również inne państwa będą powstrzymywać się od jakiegokolwiek działania, które mogłoby zaostrzyć sytuację w sposób zagrażający utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i utrudnić pokojowe załatwienie sporu lub przeszkodzić w nim i będą działać w tym względzie zgodnie z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych.

9. Państwa powinny rozważyć zawieranie porozumień w sprawie pokojowego załatwiania sporów między sobą. Powinny one włączać, stosownie do potrzeb, do zawieranych dwustronnych porozumień i wielostronnych konwencji skuteczne postanowienia w sprawie pokojowego załatwiania sporów wynikających z ich interpretacji lub stosowania.

10. Państwa bez uszczerbku dla prawa swobodnego wyboru środków, powinny mieć na uwadze, że bezpośrednie rokowania są elastycznym i skutecznym środkiem pokojowego załatwiania ich sporów. Gdy państwa zdecydują się podjąć bezpośrednie rokowania, powinny prowadzić je w sposób konstruktywny, tak aby szybko osiągnąć załatwienie sporu możliwe do przyjęcia przez strony. Państwa powinny być również gotowe do załatwiania swych sporów za pomocą innych środków wspomnianych w niniejszej Deklaracji.

11. Zgodnie z prawem międzynarodowym państwa będą realizować w dobrej wierze wszystkie postanowienia zawartych przez nie porozumień w sprawie załatwiania sporów.

12. W celu ułatwienia wykonywania przez zainteresowane narody prawa do samostanowienia, w którym mowa w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego, dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy miedzy państwami zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, strony sporu mają możliwość, jeżeli uzgodnią to i gdy jest to właściwe, odwołać się do odpowiedniej procedury wspomnianej w niniejszej Deklaracji w celu pokojowego załatwienia sporu.

13. Ani istnienie sporu ani nieskuteczność procedury pokojowego załatwiania sporów nie pozwalają na użycie siły lub groźby jej użycia przez którekolwiek państwo-stronę sporu.

1. Państwa członkowskie powinny w pełni wykorzystywać postanowienia Karty Narodów Zjednoczonych, w tym procedury i środki w niej przewidziane, zwłaszcza rozdział VI dotyczący pokojowego załatwiania sporów.

2. Państwa członkowskie będą wypełniać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez nie zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. Zgodnie z Kartą powinny one, stosownie do potrzeb, należycie uwzględniać zalecenia Rady Bezpieczeństwa odnoszące się do pokojowego załatwiania sporów. zgodnie z Kartą powinny także należycie uwzględniać, stosownie do potrzeb, zalecenia przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne, będące przedmiotem artykułów 11 i 12 Karty, w dziedzinie pokojowego załatwiania sporów.

3. Państwa członkowskie potwierdzają ważną rolę w dziedzinie pokojowego załatwiania sporów powierzoną przez Kartę Narodów Zjednoczonych Zgromadzeniu Ogólnemu i podkreślają potrzebę skutecznego wykonywania przez nie jego obowiązków. Stosownie do tego powinny one:

a) mieć na uwadze to, że Zgromadzenie Ogólne może omawiać wszystkie sytuacje, bez względu na źródło ich powstania, które uzna za mogące naruszyć ogólny dobrobyt i przyjazne stosunki między narodami oraz stosownie do artykułu 12 Karty, zalecać środki ich pokojowego uregulowania;

b) rozważyć wykorzystanie, gdy uznają to za właściwe, możliwości zwracania uwagi Zgromadzenia Ogólnego na wszelkie spory lub sytuacje, które mogłyby prowadzić do napięć międzynarodowych lub wywołać spór;

c) rozważyć wykorzystanie, dla pokojowego załatwiania swych sporów, organów pomocniczych utworzonych przez Zgromadzenie Ogólne, zgodnie z jego funkcjami przewidzianymi w Karcie;

d) rozważyć, gdy są one stronami sporu, na który zwrócono uwagę Zgromadzenia Ogólnego, skorzystanie z konsultacji w ramach Zgromadzenia w celu szybkiego załatwienia ich sporu.

4. Państwa członkowskie powinny umacniać podstawową rolę Rady Bezpieczeństwa, tak aby mogła ona w pełni i skutecznie wywiązywać się ze swych obowiązków, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, w dziedzinie załatwiania sporów lub w jakiejkolwiek innej sytuacji, której trwanie mogłoby zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. W tym celu powinny one:

a) być w pełni świadome swego obowiązku przekazania sporu, którego są stronami Radzie Bezpieczeństwa, jeżeli nie uda się go załatwić środkami wskazanymi w artykule 33 Karty;

b) wykorzystywać w większym stopniu możliwości zwracania uwagi Rady Bezpieczeństwa na wszelkie spory lub sytuacje, które mogłyby prowadzić do napięć międzynarodowych lub wywołać spór;

c) zachęcać Radę Bezpieczeństwa do szerszego wykorzystywania możliwości przewidzianych przez Kartę w celu dokonywania przeglądu sporów lub sytuacji, których trwanie mogłoby zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa;

d) rozważyć większe wykorzystanie uprawnień Rady Bezpieczeństwa w zakresie badania faktów zgodnie z Kartą;

e) zachęcać Radę Bezpieczeństwa do szerszego wykorzystywania jako środka sprzyjającego pokojowemu załatwianiu sporów, organów pomocniczych utworzonych przez nią zgodnie z jej funkcjami przewidzianymi przez Kartę;

f) mieć na względzie, że Rada Bezpieczeństwa może na każdym etapie sporu o charakterze określonym w artykule 33 Karty, lub sytuacji o podobnym charakterze, zalecić odpowiednie procedury i sposoby jego załagodzenia;

g) zachęcać Radę Bezpieczeństwa do niezwłocznego działania, zgodnie z jej funkcjami i uprawnieniami, zwłaszcza w wypadkach, gdy spory międzynarodowe przekształcają się w konflikty zbrojne.

5. Państwa powinny być w pełni świadome roli Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, który jest głównym organem sądowym Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zwraca się ich uwagę na odpowiednie warunki stwarzane przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości dla rozstrzygnięcia sporów prawnych, zwłaszcza od czasu rewizji Regulaminu Trybunału.

Państwa mogą powierzać załatwianie swych sporów innym trybunałom na mocy porozumień już istniejących lub takich, które mogą być zawarte w przyszłości.

Państwa powinny mieć na uwadze:

a) że spory prawne powinny być z zasady przekazywane przez strony Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości, zgodnie z postanowieniami Statutu Trybunału;

b) że pożądane jest, aby:

i) rozważały one możliwość włączenie do traktatów, gdy to właściwe, klauzul przewidujących przedkładanie Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości sporów, które mogą wyniknąć z interpretacji lub stosowania takich traktatów,

ii) korzystając swobodnie ze swej suwerenności zbadały możliwość uznania za obowiązującą jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, zgodnie z artykułem 36 jego Statutu,

iii) ponownie zbadały możliwość określenia przypadków, w których można by wykorzystać Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości.

Organy Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz organizacje wyspecjalizowane powinny zbadać celowość wykorzystania możliwości zwracania się, o ile są do tego należycie upoważnione, do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o wydanie opinii doradczych w kwestiach prawnych wyłaniających się w toku ich działalności.

Odwoływanie się do sądowego załatwiania sporów prawnych, zwłaszcza odwołanie się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, nie powinno być uznawane przez państwa za akt nieprzyjazny.

6. Sekretarz Generalny powinien w pełni wykorzystywać postanowienia Karty Narodów Zjednoczonych dotyczące powierzonych mu obowiązków. Sekretarz może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa na wszelkie sprawy, które w jego opinii mogą zagrozić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Będzie on także pełnić inne funkcje, jakie zostaną mu powierzone przez Radę Bezpieczeństwa lub Zgromadzenie Ogólne. Sprawozdania z tym związane będą sporządzane kiedykolwiek zażąda tego Rada Bezpieczeństwa lub Zgromadzenie Ogólne".

Yearbook of the United Nations, 1982, s. 1372-1374.

C. Zasady, organy i procedury załatwiania sporów w regionalnych organizacjach międzynarodowych

Regionalne organizacje międzynarodowe opierające swoją działalność na zasadzie niestosowania siły, jako podstawowego warunku bezpieczeństwa i współpracy regionalnej przewidują obowiązek pokojowego załatwiania sporów i lub ustanawiają w tym celu specjalne organy, określając jednocześnie ich procedurę.

Zgodnie z postanowieniami artykułu 52 Karty Narodów Zjednoczonych powinnością tych organizacji i układów jest dokładanie „starań w celu pokojowego rozstrzygania sporów lokalnych na podstawie tych układów i przy pomocy tych organizacji". Logiczną konsekwencją tego jest uznanie w Karcie, a także w niektórych statutach organizacji regionalnych zasady, że dopiero po bezskutecznym wyczerpaniu możliwości pokojowego załatwienia sporu w ich ramach, możliwe jest przedstawienie ich Radzie Bezpieczeństwa lub Zgromadzeniu Ogólnemu (artykuł 35). Zasada ta została potwierdzona m.in. w części I, punkt 6 Deklaracji Zgromadzenia Ogólnego z 15 listopada 1982 r. w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych, a także w artykule 23 Karty Organizacji Państw Amerykańskich z 30 kwietnia 1948 r.

Europejskie regionalne organizacje międzynarodowe

UNIA ZACHODNIOEUROPEJSKA (UZE)

UKŁAD W SPRAWIE GOSPODARCZEJ, SPOŁECZNEJ I KULTURALNEJ WSPÓŁPRACY ORAZ KOLEKTYWNEJ OBRONY, PODPISANY W BRUKSELI 17 MARCA 1948 R. I ZMIENIONY NA MOCY PROTOKOŁU MODYFIKUJĄCEGO I UZUPEŁNIAJĄCEGO UKŁAD BRUKSELSKI Z 23 PAŹDZIERNIKA 1954 R.

„Artykuł X

Wierne swemu postanowieniu załatwiania sporów tylko drogą pokojową, Wysokie Umawiające się Strony uzgodniły, że w swych stosunkach wzajemnych stosować będą następujące postanowienia:

W czasie stosowania niniejszego Układu Wysokie Umawiające się Strony załatwiać będą wszelkie spory, o których mowa w artykule 36, ustęp 2 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, wnosząc je do Trybunału, z takimi zastrzeżeniami, jakie każda ze Stron zgłosiła przystępując do klauzuli o obowiązkowej jurysdykcji, o ile zastrzeżenia te utrzymała.

Wszelkie natomiast spory inne niż te, o których była mowa w artykule 36, ustęp 2 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Wysokie Umawiające się Strony poddadzą postępowaniu pojednawczemu.

W przypadku sporów o charakterze złożonym, w którym niektóre elementy podlegają postępowaniu pojednawczemu, inne zaś postępowaniu sądowemu, każda Strona sporu będzie miała prawo zażądać, aby postępowanie pojednawcze poprzedzone było rozstrzygnięciem elementów prawnych drogą sądową.

Postanowienia powyższe nie naruszają obowiązujących postanowień lub układów, które ustanawiają jakąkolwiek inną procedurę pokojowego załatwiania sporów..."

Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych, pod redakcję Stanisława Huberta, tom III, Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym, Warszawa 1973, s. 117-118.

UNIA EUROPEJSKA (UE)

TRAKTAT TWORZĄCY EUROPEJSKĄ WSPÓLNOTĘ GOSPODARCZĄ
Rzym, 25 marca 1957 r.

Traktat Rzymski tworzący Europejską Wspólnotę Gospodarczą powołał Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich z siedzibą w Luksemburgu; miał on zastąpić działający od 1951 r. Trybunał Wspólnoty Węgla i Stali. Od 1988 roku Trybunał jest dwuinstancyjny. Są pierwszej instancji składa się z 12 sędziów, właściwy trybunał natomiast z 13 sędziów i sześciu generalnych rzeczników. Sąd pierwszej instancji orzeka w „sprawach i postępowaniach" określonych przez Radę na wniosek Trybunału Sprawiedliwości i w porozumieniu z Parlamentem Europejskim i Komisją (art. 168, ustęp 1 i 2). Zadaniem rzeczników jest przedkładanie „publicznie, w sposób całkowicie bezstronny i niezależny" umotywowanych wniosków w zakresie spraw wniesionych do Trybunału. Sędziowie i rzecznicy generalni wybierani są według kryteriów przyjętych w procedurze powoływania sędziów do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości Narodów Zjednoczonych „spośród osób dających pełne gwarancje niezależności i odpowiadających warunkom wymaganym w ich odnośnych krajach do zajmowania najwyższych stanowisk w sądownictwie lub będących doradcami prawnymi cieszącymi się uznaną powagą". Są mianowani na sześć lat przez rządy państw-członkowskich na podstawie ich porozumienia. Częściowa rotacja składu sędziów i rzeczników następuje co trzy lata. Na ten okres mianuje się również spośród sędziów przewodniczącego Trybunału.

Kompetencje Trybunału określa Traktat Rzymski.

„... Artykuł 169

Jeżeli Komisja uzna, że Państwo Członkowskie nie wypełniło zobowiązań przyjętych na podstawie niniejszego Traktatu, wydaje w tej sprawie umotywowaną opinię, umożliwiając uprzednio temu Państwu przedstawienie swych uwag.

Jeżeli Państwo to nie zastosuje się do powyższej opinii w terminie ustalonym przez Komisję, Komisja może skierować sprawę do Trybunału.

Artykuł 170

Każde Państwo Członkowskie może skierować sprawę do Trybunału Sprawiedliwości, jeżeli uzna, że inne Państwo Członkowskie nie wypełniło zobowiązań przyjętych na podstawie niniejszego Traktatu.

Zanim jakiekolwiek Państwo Członkowskie wniesie przeciwko innemu Państwu Członkowskiemu skargę zarzucającą naruszenie zobowiązań przyjętych przez nie na podstawie niniejszego Traktatu powinno zwrócić się w tej sprawie do Komisji.

Komisja wydaje umotywowaną opinię, po uprzednim umożliwieniu zainteresowanym Państwom przedstawienia swych uwag, ustnie lub pisemnie.

Jeżeli Komisja nie wyda opinii w terminie trzech miesięcy, licząc od jej zażądania, brak takiej opinii nie będzie stał na przeszkodzie wniesieniu sprawy do Trybunału Sprawiedliwości.

Artykuł 171

1. Jeżeli Trybunał Sprawiedliwości stwierdza, że Państwo Członkowskie nie wypełnia zobowiązania wynikającego z niniejszego Traktatu, Państwo to jest obowiązane podjąć konieczne działania celem zastosowania się do orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości.

2. Jeżeli Komisja uznaje, że odnośne Państwo Członkowskie nie podjęło takich działań, po umożliwieniu temu Państwu przedstawienia swoich spostrzeżeń wyraża uzasadnioną opinię określającą kwestie, w których odnośne Państwo Członkowskie nie zastosowało się do orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości.

Jeżeli odnośne Państwo Członkowskie nie podejmuje działań koniecznych do zastosowania się do orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości w terminie ustalonym przez Komisję, ta może wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości. Czyniąc to, określa wysokość ryczałtu lub kary pieniężnej, którą uważa za stosowną ze względu na okoliczności, do zapłacenia przez odnośne Państwo Członkowskie.

Jeżeli Trybunał Sprawiedliwości stwierdza, że odnośne Państwo Członkowskie nie zastosowało się do jego orzeczenia, może nałożyć na nie ryczałt lub karę pieniężną.

Niniejsza procedura nie narusza postanowień artykułu 170.

Artykuł 172

Rozporządzenia przyjęte wspólnie przez Parlament Europejski i Radę oraz przez Radę zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu, mogą przyznawać Trybunałowi Sprawiedliwości prawo nieograniczonego orzekania w zakresie kar przewidzianych tymi rozporządzeniami.

Artykuł 173

Trybunał Sprawiedliwości kontroluje zgodność z prawem aktów przyjętych wspólnie przez Parlament Europejski i Radę, aktów Rady, Komisji i EBC innych niż zalecenia i opinie, oraz aktów Parlamentu Europejskiego wywołujących skutki prawne w stosunku do stron trzecich.

W tym celu posiada on właściwość w sprawach wniesionych przez Państwo Członkowskie, Radę lub Komisję, na podstawie braku kompetencji, naruszenia istotnego wymogu proceduralnego, naruszenia niniejszego Traktatu lub jakiegokolwiek postanowienia prawnego odnośnie jego stosowania lub na podstawie nadużycia władzy.

Trybunał posiada właściwość, na tych samych zasadach, w sprawach wniesionych przez Parlament Europejski i EBC dla ochrony ich uprawnień.

Każda osoba fizyczna lub prawna, na tych samych zasadach może wszcząć postępowanie przeciwko decyzji odnoszących się do niej lub przeciwko decyzji, która pomimo, iż jest w formie rozporządzenia lub decyzji odnoszącej się do innej osoby, dotyczy jej bezpośrednio i indywidualnie.

Postępowanie przewidziane niniejszym Artykułem wszczyna się w ciągu dwóch miesięcy od podania tego aktu do wiadomości publicznej lub zawiadomienia o nim powoda lub w przypadku jego nieobecności od dnia, w którym stało mu się wiadomym, zależnie od przypadku.

Artykuł 174

Jeżeli skarga jest uzasadniona, Trybunał Sprawiedliwości ogłasza zaskarżony akt jako nieważny i niebyły.

W zakresie jednak rozporządzeń Trybunał stwierdza, jeżeli uzna to za niezbędne, jakie skutki anulowanego rozporządzenia należy uznać za pozostające w mocy.

Artykuł 175

Jeżeli Parlament Europejski, Rada lub Komisja, naruszając niniejszy Traktat nie podejmują działania, Państwo Członkowskie i pozostałe instytucje Wspólnoty mogą wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości celem ustalenia naruszenia.

Skarga jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy odnośna instytucja została uprzednio wezwana do działania. Jeżeli w ciągu dwóch miesięcy od takiego wezwania, odnośna instytucja nie określiła swojego stanowiska, skarga może być wniesiona w ciągu następnych dwóch miesięcy.

Wszelkie osoby fizyczne lub prawne, zgodnie z warunkami określonymi w poprzednich akapitach, mogą zgłaszać skargi do Trybunału Sprawiedliwości, jeżeli nie został do nich skierowany jakikolwiek akt instytucji Wspólnoty, inny niż zalecenie lub opinia.

Trybunał Sprawiedliwości ma jurysdykcję, na tych samych zasadach, w sprawach wniesionych przez Europejski Bank Centralny, w zakresie kompetencji tego ostatniego, i w sprawach wniesionych przeciwko niemu.

Artykuł 176

Instytucja lub instytucje, których akt uznano za nieważny lub jeżeli jego brak uznano za sprzeczny z niniejszym Traktatem, są obowiązane podjąć konieczne kroki celem zastosowania się do orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości.

Obowiązek ten nie ma wpływu na żadne zobowiązanie, które może wynikać z zastosowania akapitu drugiego artykułu 215.

Niniejszy artykuł stosuje się także do Europejskiego Banku Centralnego.

Artykuł 177

Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy do wydawania orzeczeń wstępnych dotyczących:

a) interpretacji niniejszego Traktatu,

b) ważności i interpretacji aktów instytucji Wspólnoty i EBC,

c) interpretacji statutów organów powołanych aktem Rady, jeżeli jest to przewidziane w tych statutach...

Artykuł 181

Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy do orzekania na podstawie klauzuli arbitrażowej, jakiejkolwiek umowy prawa publicznego lub prywatnego, zawartej przez Wspólnotę lub w jej imieniu.

Artykuł 182

Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy do orzekania w każdym sporze, między Państwami Członkowskimi związanymi z przedmiotem niniejszego Traktatu, jeżeli spór ten jest mu przedłużony na podstawie specjalnej umowy..."

A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tafelska, Dokumenty Wspólnoty Europejskich, Lublin 1994, s. 140-145.

UKŁAD EUROPEJSKI USTANAWIAJĄCY STOWARZYSZENIE MIĘDZY POLSKĄ Z JEDNEJ STRONY A WSPÓLNOTAMI EUROPEJSKIMI I ICH PAŃSTWAMI CZŁONKOWSKIMI Z DRUGIEJ STRONY

Bruksela, 16 grudnia 1991 r.

„...Artykuł 105

1. Każda ze stron ma prawo przedstawić Radzie Stowarzyszenia każdy spór wynikający ze stosowania lub interpretacji niniejszego Układu.

2. Rada Stowarzyszenia może rozstrzygnąć spór przez podjęcie decyzji.

3. Każda ze Stron będzie zobowiązana do podjęcia środków związanych z wypełnieniem postanowień decyzji określonej w punkcie 2.

4. W przypadku, gdy nie będzie możliwe rozstrzygnięcie sporu, zgodnie z punktem 2 niniejszego Artykułu, każda ze Stron może powiadomić drugą Stronę o wyznaczeniu arbitra; druga strona jest zobowiązana do powołania, w ciągu dwóch miesięcy, drugiego arbitra. Przy stosowaniu tej procedury Wspólnoty i Państwa Członkowskie będą uważane za jedną stronę sporu. Rada Stowarzyszenia wyznaczy trzeciego arbitra. Decyzje arbitrów będą podejmowane większością głosów. Każda ze stron jest zobowiązana do podjęcia kroków wymaganych do realizacji decyzji arbitrów..."

Komentarz do Układu Europejskiego, ustanawiającego ustanawiającego stowarzyszenie między Rzecząpospolitą Polską z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi z drugiej strony. Urząd Rady Ministrów, Biuro do spraw integracji europejskiej oraz pomocy zagranicznej. Warszawa 1994, s. 309.

ORGANIZACJA BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓPRACY W EUROPIE (OBWE)

Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1 sierpnia 1975 r. w postanowieniach dotyczących wprowadzenia w życie sformułowanych w nim zasad rządzących stosunkami między Państwami Uczestniczącymi, zapowiedział kontynuację rozważań dotyczących ustanowienia systemu pokojowego załatwiania sporów „zmierzającego do uzupełnienia istniejących sposobów" i w tym celu podjecie prac nad projektem odpowiedniej konwencji.

Prace te, prowadzone od zwołania pierwszego spotkania ekspertów na ten temat w Montreux w dniach od 31 października do 11 grudnia 1987 r. zakończyły się opracowaniem i przyjęciem 8 lutego 1991 r. na spotkaniu ekspertów w La Valetta dokumentu określającego zasady i procedury KBWE pokojowego rozstrzygania sporów. Dokument ten został zatwierdzony na spotkaniu Rady Ministrów KBWE w Berlinie w dniach 19-20 czerwca 1991 r.

Tzw. druga konferencja przeglądowa KBWE w Helsinkach podjęła 10 lutego 1992 r. decyzję w sprawie dalszej rozbudowy zestawu środków pokojowego załatwiania sporów. W związku z tym zwołane zostało do Genewy 12 października 1992 r. spotkanie KBWE, które przygotowało projekty: a) poprawki do Procedury KBWE Pokojowego Załatwiania Sporów z La Valetta, b) konwencji o koncyliacji i arbitrażu w ramach KBWE, c) postanowień dotyczących utworzenia Komisji Koncyliacyjnej KBWE i d) postanowień w sprawie tzw. koncyliacji kierowanej. Wszystkie te dokumenty zostały przyjęte przez Radę Ministrów KBWE w Sztokholmie w dniach 14-15 grudnia 1992 r.

Zgodnie z przyjętymi założeniami, system KBWE pokojowego załatwiania sporów ma być rozwijany i poddawany w miarę rozwoju sytuacji adaptacji do zmieniających się jej wymogów. W dokumencie szczytu państw KBWE w Budapeszcie z grudnia 1994 r. zatytułowanym „W kierunku prawdziwego partnerstwa w nowej erze" wyrażono gotowość wzmożenia wszelkich wysiłków dla pokojowego załatwiania sporów i konfliktów lokalnych w ramach istniejącego już w ramach KBWE systemu, wyjątkowo tylko przekazując je do rozpatrzenia Radzie Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych.

ZASADY ROZSTRZYGANIA SPORÓW ORAZ POSTANOWIENIA DOTYCZĄCE PROCEDURY KBWE POKOJOWEGO ROZSTRZYGANIA SPORÓW

La Valetta, 8 lutego 1991 r.

Dokument z La Valetta, przypominając treść zasady V Aktu Końcowego KBWE z Helsinek z 1975 r. dotyczącej pokojowego rozstrzygania sporów międzynarodowych, podkreślił potrzebę usprawnienia mechanizmów służących zapobieganiu sporom oraz określił postępowanie w przypadku ich powstania. Proponowane w dokumencie procedury załatwiania sporów odpowiadają ogólnym standardom przyjętym w powszechnym prawie międzynarodowym.

Szczególne znaczenie mają jednak postanowienia dotyczące obowiązków państw OBWE, których celem jest zwiększenie skuteczności pokojowego rozstrzygania sporów w ich wzajemnych stosunkach:

„...Zwiększanie zobowiązań

9. Państwa Uczestniczące zwiększą swe zobowiązania dotyczące pokojowego rozstrzygania sporów. W tym celu będą w szczególności:

a) starały się umieszczać, w układach, które podpiszą w przyszłości, klauzule zakładające rozstrzyganie sporów wynikających z interpretacji lub stosowania tych układów, i rozważyć czy wskazane będzie przywołanie strony trzeciej - obligatoryjne lub nieobligatoryjne;

b) powstrzymywały się, w stopniu w jakim to możliwe, od wprowadzania zastrzeżeń w odniesieniu do stosowania procedur rozstrzygania sporów;

c) rozważą możliwość wycofania zastrzeżeń, które mogły poczynić, odnośnie procedur rozstrzygania sporów zawartych w umowach wielostronnych;

d) rozważą możliwość przyjęcia obowiązkowej jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w formie traktatowej lub w postaci jednostronnej deklaracji, zgodnie z artykułem 36, ustępem 2 Statutu Trybunału[22] oraz zmniejszą do minimum, wszędzie gdzie to będzie możliwe, zastrzeżenia dołączone do takiej deklaracji;

e) jeżeli poczyniły taką deklarację do której dołączone zostały jedno lub więcej zastrzeżeń, lub jeśli uczynią tak w przyszłości, rozważą możliwość wycofania wspomnianych zastrzeżeń;

f) rozważą przedłożenie, w drodze specjalnego porozumienia, Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości lub arbitrażowi, poprzez Stały Trybunał Arbitrażowy, jeśli to właściwe, tych sporów, które poddają się takim procedurom;

g) tam gdzie to możliwe, przystąpią do innych odpowiednich porozumień i umów międzynarodowych dotyczących rozstrzygania sporów;

h) będą korzystały w szerszym zakresie z międzynarodowych instytucji powołanych do rozstrzygania sporów;

i) rozważą przyjęcie jurysdykcji ciał międzynarodowych powołanych do rozstrzygania sporów lub mechanizmów kontroli, ustanowionych przez wielostronne umowy dotyczące, inter alia, ochrony praw człowieka lub, zależnie od sytuacji, wycofanie istniejących zastrzeżeń w odniesieniu do takich mechanizmów;

j) zbadają sposoby ustanawiania i wzmacniania mechanizmów zapewniających przestrzeganie wiążących decyzji podjętych w ramach pokojowego rozstrzygania sporów;

k) będą działały aktywnie, w ramach społeczności międzynarodowej, na rzecz zaawansowania metod pokojowego rozstrzygania sporów.

Informacje udzielane osobom fizycznym i prawnym

10. W odniesieniu do sporów pomiędzy Państwami Uczestniczącymi, które mają szczególne znaczenie dla osób fizycznych lub prawnych, Państwa Uczestniczące będą, jeśli uznają to za stosowne, udzielały osobom zainteresowanym informacji i wysłuchiwały ich opinii.

Postanowienia dotyczące procedury KBWE pokojowego rozstrzygania sporów

Dział I

W przypadku zaistnienia sporu pomiędzy Państwami Uczestniczącymi, będą one, bez niepotrzebnej zwłoki i w dobrej wierze, dążyły do rozstrzygnięcia sporu na drodze bezpośrednich konsultacji i rokowań, lub będą dążyły do uzgodnienia odpowiedniej alternatywnej procedury rozstrzygania sporu.

Dział II

Bez uszczerbku dla prawa któregokolwiek z Państw Uczestniczących do postawienia sprawy w ramach procesu KBWE, spór o znacznej doniosłości dla zachowania pokoju, bezpieczeństwa i stabilności Państw Uczestniczących może zostać skierowany do Komitetu Wysokich przedstawicieli przez każdą stronę sporu.

Dział III

Procedura opisana poniżej nie będzie zastosowana, jeśli spór był lub jest obecnie poddawany innej procedurze rozstrzygania sporów, jak określono w Dziale VIII lub jest poddawany innemu procesowi, na który strony sporu wyraziły zgodę.

Dział IV

Jeśli w uzasadnionym terminie oraz z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sporu strony nie są zdolne rozstrzygnąć tego sporu w drodze bezpośrednich konsultacji lub rokowań, ani uzgodnić przyjęcia odpowiedniej procedury dla rozstrzygnięcia sporu, każda strona sporu może zażądać powołania Mechanizmu Rozstrzygania Sporów KBWE, powiadamiając drugą stronę lub strony sporu.

Dział V [23]

1. W skład Mechanizmu Rozstrzygania Sporów KBWE wchodzą jedna lub więcej osób, wybrane za obopólną zgodą stron sporu z rejestru kompetentnych kandydatów, prowadzonego przez instytucję nominującą[24]. Rejestr zawiera nazwiska osób nominowanych przez każde Państwo Uczestniczące, które sobie tego życzy. Państwo takie nominuje nie więcej niż cztery osoby. Żaden członek Mechanizmu nie może być obywatelem ani stałym mieszkańcem terytorium żadnego Państwa uwikłanego w spór. W skład Mechanizmu, za porozumieniem stron, mogą wchodzić osoby, których nazwiska nie znajdują się w rejestrze... [25].

Dział VI

1. Z chwilą utworzenia Mechanizmu, będzie on dążył, indywidualnie lub zbiorowo, do nawiązania kontaktu ze stronami sporu. Mechanizm przyjmie metody pracy, postępując w sposób tak nieformalny i elastyczny jak uzna za właściwe...

Dział VII

Mechanizm będzie dążył do uzyskania takich informacji i uwag od stron, umożliwią mu udzielenie pomocy stronom w dokonaniu wyboru właściwych procedur dla rozwiązania sporu. Mechanizm może udzielać zarówno ogólnych, jak konkretnych uwag i rad.

Dział VIII

Uwagi lub rady Mechanizmu mogą się odnosić do podjęcia lub wznowienia procesu rokowań pomiędzy stronami czy też przyjęcia jakiejkolwiek innej procedury rozstrzygania sporu, takiej jak fact-finding, koncyliacja, mediacja, dobre usługi, arbitraż czy orzecznictwo lub każdej możliwej adaptacji każdej takiej procedury lub ich kombinacji, lub jakiejkolwiek innej procedury, którą może wskazać uwzględniając okoliczności sporu lub w związku z jakimkolwiek aspektem którejkolwiek z tych procedur.

Dział IX

Strony rozważą w dobrej wierze i w duchu współpracy każdą uwagę lub radę Mechanizmu. Jeśli mimo działania Mechanizmu i wszelkich udzielonych przez niego uwag czy rad, strony nie były zdolne, w uzasadnionym terminie rozstrzygnąć sporu ani uzgodnić procedury jego rozstrzygnięcia, każda strona sporu może powiadomić o tym fakcie Mechanizm i drugą stronę sporu. Każda strona może wtedy, zgodnie z postanowieniami Działu VI, ustępu 2, zwrócić uwagę Komitetu Wysokich Przedstawicieli na tę okoliczność.

Dział X

Nie podjęcie przez którąś ze storn działań w związku z uwagę czy radą Mechanizmu odnoszącą się do procedury rozstrzygania sporu, nie zwalnia żadnej ze stron z obowiązku kontynuowania wysiłków w celu rozstrzygnięcia sporu pokojowymi środkami".

Dział XII

1. Pomimo faktu przedłożenia przez stronę prośby, zgodnie z postanowieniami Działu IV lub XI, Mechanizm zależnie od sytuacji nie będzie ustanowiony albo nie będzie kontynuował postępowania, jeżeli zdaniem innej strony sporu nie powinien on być ustanawiany lub nie powinien kontynuować prac, gdyż w związku z zaistniałym sporem pojawiają się kwestie dotyczące jej integralności terytorialnej, obrony narodowej, prawa do suwerenności nad terytorium lądowym lub sprzeczne roszczenia w odniesieniu do jurysdykcji nad innymi obszarami.

2. W takim przypadku, każda inna strona sporu może zwrócić uwagę Komitetowi Wysokich Przedstawicieli na tę okoliczność..."

Dział XVI

Wszystkie strony sporu będą stosowały Procedurę Rozstrzygania Sporów w sposób rzetelny i w dobrej wierze..."

Zbiór Dokumentów, 1992, nr 1, s. 175-187.

KONWENCJA O KONCYLIACJI I ARBITRAŻU W RAMACH KBWE
Sztokholm, 15 grudnia 1992 r.

Konwencja ustanawia w artykule 1 Trybunał Koncyliacyjny i Arbitrażowy w celu rozstrzygania sporów przekazanych mu przez strony (art. 1). Trybunał stanowią koncyliatorzy i arbitrzy wylosowani z list sporządzonych zgodnie z przyjętą procedurą. Postępowanie pojednawcze jest prowadzone przez Komisję Koncyliacyjną, a rozjemcze przez Trybunał Arbitrażowy (art. 2). Siedzibą Trybunału jest Genewa. Decyzje Trybunału zapadają więk-

szością głosów członków uczestniczących w głosowaniu, orzeczenia natomiast Komisji Koncyliacyjnej i Trybunału Arbitrażowego większością głosów ich członków, którzy w odróżnieniu od poprzedniego przypadku, nie mogą wstrzymać się od głosu (art. 8). Biuro Trybunału składa się z Prezesa, jego zastępcy i trzech członków. Prezesa Trybunału wybierają spośród swego grona członkowie Trybunału (art. 7).

W konwencji stosunkowo dużo miejsca poświęcono sprawie ochrony istniejących środków rozstrzygania sporów. Ochrona ta polega na dostosowaniu utworzonego konwencją systemu i wynikających z niego zobowiązań stron do innych działających już systemów załatwiania sporów międzynarodowych i związanych z nimi zobowiązań państw.

Konwencja określa również sposób powoływania Komisji Koncyliacyjnej (art. 21) oraz Trybunału Arbitrażowego (art. 25-28) oraz ich procedurę. Procedura Trybunału opiera się na wzorach sformułowanych w I Konwencji Haskiej z 1907 r. w sprawie pokojowego załatwiania sporów.

POSTANOWIENIA DOTYCZĄCE KOMISJI KONCYLIACYJNEJ KBWE
Sztokholm, 15 grudnia 1992 r.

Postanowienia te stanowią procedurę uzupełniającą Procedurę Pokojowego Rozstrzygania Sporów z La Valetta.

Przewidują one:

- możliwość wniesienia sporu za zgodą stron do Komisji Koncyliacyjnej KBWE (dział I). W tym celu państwa mogą złożyć deklarację wyrażającą zgodę na wszczęcie na zasadzie wzajemności procedury koncyliacyjnej w razie powstania sporu między nimi a innymi Państwami Uczestniczącymi (dział II);
- powoływanie na wniosek stron Komisji Konsultacyjnej dla danego sporu, zgodnie z ustaloną procedurą i zapewnienie jej możliwości: a) zwracania uwagi stronom na środki, które mogłyby ułatwić polubowne rozwiązanie, b) proponowania warunków rozstrzygnięcia sporu możliwych do przyjęcia przez strony. Strony te, w określonym przez Komisję limicie czasowym są zobowiązane przyjąć lub odrzucić te warunki (dział XI).

Zgodnie z postanowieniami Państwa Uczestniczące mogą w dowolnym czasie złożyć deklarację ogólną lub odnoszącą się do konkretnego sporu, przyjmującą na zasadzie wzajemności jako wiążące warunki rozstrzygnięcia proponowane przez Komisję (dział IV)[27].

POSTANOWIENIA DOTYCZĄCE KONCYLIACJI KIEROWANEJ
Sztokholm, 15 grudnia 1992 r.

Zgodnie z nimi Rada Ministrów lub Komitet Wysokich Przedstawicieli mogą zalecić Państwom Uczestniczącym skorzystanie z koncyliacji w celu rozwiązania sporu, którego nie były w stanie uregulować w „rozsądnym okresie czasu" na zasadach określonych w Postanowieniach dotyczących Komisji Koncyliacyjnej KBWE (art. 1, ustęp 1). Procedura ta nie może jednak być zastosowana a) jeżeli w celu rozwiązania sporu zastosowano już inne procedury i b) jeżeli jedna ze stron uzna, że procedura ta nie może być zastosowana ze względu na charakter sporu dotyczący jej integralności terytorialnej, obrony narodowej, suwerenności nad terytorium lądowym lub roszczeń do wykonywania jurysdykcji nad innymi obszarami (art. 5)[28].

Pozaeuropejskie regionalne organizacje międzynarodowe

LIGA PAŃSTW ARABSKICH

KARTA LIGI PAŃSTW ARABSKICH
Kair, 23 marca 1945 r.

Artykuł 5 Karty przyznaje Radzie Ligi kompetencję rozstrzygania sporów między jej członkami, o ile spory te nie dotyczą niepodległości, suwerenności lub nietykalności terytorialnej i o ile zwrócą się do niej o to strony sporu. Orzeczenia Ligi są w takim przypadku wiążące dla stron[29].

ORGANIZACJA PAŃSTW AMERYKAŃSKICH

KARTA ORGANIZACJI PAŃSTW AMERYKAŃSKICH
Bogota, 30 kwietnia 1948 r.

Państwa amerykańskie wniosły duży wkład do rozwoju procedur pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych. Zawierane na początku XX wieku przez Stany Zjednoczone tzw. traktaty Bryana[30] rozwinęły instytucję stałych komisji badań i koncyliacji. W 1902 roku dziewięć państw południowej Ameryki podpisało regionalny traktat o arbitrażu, w 1923 roku zawarty został układ o zapobieganiu konfliktom, przewidujący w tym celu różne procedury pokojowego załatwiania sporów, a w 1936 r. traktat o zapobieganiu sporom o podobnym charakterze.

W umowach tworzących Organizację Państw Amerykańskich uwzględniono te doświadczenia i określono zasady, środki i procedury pokojowego załatwiania sporów, uwzględniając rozwój prawa międzynarodowego, jaki dokonał się w tej dziedzinie od momentu podpisania wspomnianych wyżej traktatów.

Ogólne zasady amerykańskiego systemu pokojowego załatwiania sporów zostały ujęte w Karcie OPA z 30 kwietnia 1948 r. Artykuły 23-25 zawierały ogólne postanowienia dotyczące zasad załatwiania sporów między państwami amerykańskimi. Zostały one bardziej szczegółowo sformułowane w odrębnym, specjalnym traktacie.

TRAKTAT MIĘDZYAMERYKAŃSKI O POKOJOWYM ZAŁATWIANIU SPORÓW
Bogota, 30 kwietnia 1948 roku

...Rozdział Pierwszy
Ogólne zobowiązanie załatwiania sporów sposobami pokojowymi

Artykuł I

Wysokie Strony Umawiające się, potwierdzając uroczyście zobowiązania zaciągnięte w poprzednich Konwencjach i deklaracjach międzynarodowych, jak również w Karcie Narodów Zjednoczonych, zgadzają się powstrzymać od stosowania groźby użycia przemocy lub innych sposobów przymusu przy załatwianiu swych sporów oraz stosować stale postępowanie pokojowe.

Artykuł II

Wysokie Strony Umawiające się uznają obowiązek załatwiania sporów międzynarodowych w trybie pokojowego postępowania regionalnego przed przekazywaniem ich Radzie Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych.

W przypadku przeto, gdy pomiędzy dwoma lub więcej państwami podpisującymi wyniknie spór, którego, zdaniem ich, nie można załatwić przez bezpośrednie rokowania w normalnej drodze dyplomatycznej, Strony zobowiązują się zastosować postępowanie ustalone w niniejszym traktacie w sposób i na warunkach przewidzianych w następnych artykułach[31] lub też, zamiast niego, taki specjalny tryb postępowania, który w ich mniemaniu pozwoli osiągnąć rozstrzygnięcie sporu.

Artykuł III

Porządek w jakim Traktat niniejszy wymienia pokojowe sposoby załatwiania sporów, nie oznacza, że strony nie mogą zastosować takiej procedury, jaką w danym przypadku uważają za najbardziej odpowiednią, albo że są one obowiązane zastosować wszystkie te sposoby, albo wreszcie, że jedne z nich mają pierwszeństwo przed innymi, chyba, że jest to wyraźnie powiedziane.

Artykuł IV

Gdy raz wszczęto pewien określony tryb postępowania czy to na skutek porozumienia stron, czy w wykonaniu postanowień niniejszego układu, żadne inne postępowanie nie może być wdrożone, dopóki postępowanie rozpoczęte nie zostanie zamknięte.

Artykuł V

Nie można stosować wyżej wymienionego postępowania w sprawach, które z istoty swej należą do wyłącznej kompetencji państw. Gdyby poglądy stron różniły się co do tego, czy dany spór dotyczy spraw należących do wyłącznej kompetencji państwa, ta kwestia przedwstępna, na żądanie którejkolwiek ze stron, będzie przekazana do rozstrzygnięcia Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości.

Artykuł VI

Wymienione sposoby postępowania nie mogą być również stosowane do spraw, które strony już załatwiły za wspólnym porozumieniem, albo które zostały rozstrzygnięte wyrokiem sądu rozjemczego lub orzeczeniem trybunału międzynarodowego, albo które podlegają postanowieniom porozumień lub traktatów obowiązujących w chwili zawarcia niniejszego Traktatu.

Artykuł VII

Wysokie Strony Umawiające się zobowiązują się nie występować w drodze dyplomatycznej o ochronę swych obywateli ani nie przekazywać sporu w tym przedmiocie trybunałowi międzynarodowemu, jeżeli ci obywatele mogą wnieść sprawę do właściwych sądów krajowych danego państwa.

Artykuł VIII

W razie zbrojnej napaści ani odwołanie się do sposobów pokojowych załatwiania sporów, ani zalecenie ich zastosowanie mogą stanowić powodu do odroczenia wykonania prawa samoobrony indywidualnej lub zbiorowej, jak to jest przewidziane w Karcie Narodów Zjednoczonych..."

Zbiór Dokumentów, 1948, s. 576-579.

Traktat przewiduje utworzenie Komisji Badań i Koncyliacji każdorazowo na żądanie jednej ze stron. Decyzję w tej sprawie podejmuje Rada OPA. Traktat nie tworzy nowego organu sądowniczego, lecz przewiduje powoływanie w trybie zbliżonym do tego jaki został przewidziany w Konwencji Haskiej o pokojowym załatwianiu sporów z 1907 r. trybunału arbitrażowego, powołanego na podstawie wspólnego porozumienia stron. W zakresie rozstrzygania sporów prawnych strony traktatu uznały kompetencję Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, utworzonego w Karcie Narodów Zjednoczonych za przymusową, bez potrzeby zawierania oddzielnego porozumienia przez strony. W zakresie natomiast sporów nieprawnych, których nie udało się rozwiązać w postępowaniu pojednawczym, przymusowo kompetencja Trybunału będzie występować wtedy, kiedy zwróci się do niego jedna ze stron. Obydwa te postanowienia w istotny sposób rozszerzają kompetencje MTS, jeżeli chodzi o rozstrzyganie sporów między państwami - sygnatariuszami omawianego Traktatu.

W 1985 r. uzgodniono, że oprócz państw również Sekretarz Generalny może wnieść pod obrady Stałej Rady OPA sprawy, które mogą zagrażać bezpieczeństwu „zachodniej hemisfery" i że Rada ta może przystąpić do pokojowego rozstrzygnięcia sporu bez wcześniej wymaganej zgody wszystkich jego stron. Uzgodnienia te nie zostały jeszcze ratyfikowane.

ORGANIZACJA JEDNOŚCI AFRYKAŃSKIEJ

KARTA ORGANIZACJI JEDNOŚCI AFRYKAŃSKIEJ
Addis Abera, 25 maja 1963 r.

Karta w artykule XIX zobowiązała państwa członkowskie do rozstrzygania swoich sporów w drodze pokojowej. W tym celu została utworzona Komisja Mediacji, Koncyliacji i Arbitrażu, której kompetencje i procedurę określono w specjalnym protokole z 21 lipca 1964 r., uzupełnionym w 1970 r. Komisja składa się z 21 członków wybieranych przez Zgromadzenie Szefów Rządów (artykuł II); jej kompetencja dotyczy jedynie sporów między państwami (artykuł XII). Spór może być wniesiony do komisji przez strony lub przez jedną z nich, Radę Ministerialną lub zgromadzenie Szefów Rządów lub przez rząd jakiegokolwiek państwa członkowskiego (artykuł XIII). W razie potrzeby możliwe jest podjęcie badań, niezbędnych dla wyjaśnienia faktów i okoliczności odnoszących się do sporu (artykuł XVIII). Protokół przewiduje zastosowanie przez Komisję odrębnych procedur załatwiania sporów: w części III - przez wyznaczonego pośrednika lub powołaną ad hoc komisję mediacyjną, w części IV - przez mieszaną grupę koncyliacyjną, a w części V - przez odpowiedni organ arbitrażowy[32].

W 1992 r. Zgromadzenie Organizacji Jedności Afrykańskiej utworzyło mechanizm, którego zadaniem jest, oprócz pokojowego rozstrzygania powstałych konfliktów, zapobieganie im oraz podejmowanie różnego rodzaju akcji utrzymania i tworzenia pokoju.

STOWARZYSZENIE PAŃSTW POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ AZJI

DEKLARACJA STOWARZYSZENIA PAŃSTW POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ AZJI
8 lipca 1967 r.

Deklaracja nie zawierała postanowień odnoszących się bezpośrednio do pokojowego załatwiania sporów. Wyrażała natomiast zdecydowanie przestrzegania we wzajemnych stosunkach sprawiedliwości i prawa oraz zasad Karty Narodów Zjednoczonych, obejmujących m.in. zasadę pokojowego załatwiania sporów. Zagadnienie to zostało jednak rozwinięte przez państwa członkowskie Stowarzyszenia w odrębnym układzie o przyjaźni i współpracy, zawartym w Denpasar (Bali) 24 lutego 1976 r. Artykuł 13 układu zawierał ogólną normą powstrzymywania się tych państw od stosowania siły w rozwiązywaniu sporów i nakazywał pokojowe ich rozwiązywanie, zwłaszcza sporów i sytuacji „mogących naruszać pokój lub regionalną harmonię". W razie niezałatwienia sporu w drodze bezpośrednich rokowań Wyższa Rada Stowarzyszenia, może zgodnie z artykułem 4 zalecać stronom właściwe środki jego rozstrzygnięcia, a w razie potrzeby może im udzielać dobrych usług lub przekształcić się w organ mediacyjny lub koncyliacyjny. Zgodnie z artykułem 16 na zastosowanie procedury pokojowej wymagana jest każdorazowo zgoda stron. Państwa członkowskie mają prawo korzystania również z procedur przewidzianych w Karcie Narodów Zjednoczonych, ale przed skorzystaniem z nich powinny zostać podjęte inicjatywy „zmierzające do rozwiązania sporu drogą polubownych rokowań"[33].

D. Zasady, organy i procedury załatwiania sporów w umowach dwustronnych

a) Współczesne dwustronne umowy dotyczące współpracy politycznej zawierają zazwyczaj zasadę pokojowego załatwiania sporów - wyliczoną w zestawie zasad mających rządzić wzajemnymi stosunkami stron lub - ujętą w oddzielnej klauzuli, często jako zobowiązanie i najczęściej połączone z zobowiązaniem nie uciekania się do groźby użycia lub użycia siły. Ilustracją tej praktyki są umowy zawarte w latach 1991-1994 przez RP z państwami sąsiedzkimi.

Układ między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Bułgarii o przyjaznych stosunkach i współpracy, podpisany w Warszawie 25 lutego 1993 r. jest przykładem pierwszego, wyżej przedstawionego wariantu[34].

Traktat między RP a Republiką Litewską z 8 lutego 1994 r. o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy w art. 3, ust. 1 jest natomiast przykładem drugiego ujęcia tej kwestii:

„Zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych oraz odpowiednimi dokumentami KBWE Układające się Strony zobowiązują się rozwiązywać swoje spory wyłącznie środkami pokojowymi i potwierdzają, że powstrzymają się od użycia siły lub groźby jej użycia w stosunkach wzajemnych"[35].

Innym przykładem podobnego ujęcia sprawy pokojowego załatwiania sporów jest art. 5, ust. 2 traktatu z 17 czerwca 1991 r. między RP a RFN o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, w którym w większym stopniu niż w poprzednim przykładzie podkreślone zostało znaczenie nieużycia siły dla zapewnienia efektywności zasady pokojowego rozstrzygania sporów:

„Umawiające się Strony będą rozstrzygały swe spory wyłącznie przy pomocy środków pokojowych i nigdy nie użyją żadnych ze swych broni, chyba, że dla indywidualnej lub zbiorowej samoobrony. Nigdy i w żadnych okolicznościach jako pierwsze nie skierują sił zbrojnych przeciwko sobie"[36].

b) Procedury pokojowego załatwiania sporów stanowią treść wielu odrębnych umów międzynarodowych. Dotyczy to zwłaszcza koncyliacji i arbitrażu[37], a także innych procedur, jak np. badań[38], a także postępowania sądowego, zwłaszcza po utworzeniu międzynarodowych trybunałów: Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Karcie Narodów Zjednoczonych, a wcześniej Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej. W tym ostatnim przypadku umowy dotyczące pokojowego załatwiania sporów zazwyczaj odsyłają do kompetencji tych trybunałów[39].

Umowy o pokojowym załatwianiu sporów zawarte przez Polskę i obowiązujące w dniu 1 stycznia 1996 r.

Traktat koncyliacyjno-arbitrażowy między Polską a Danią, 23 kwiecień 1926[40].

Traktat koncyliacyjno-arbitrażowy między Polską a Austrią, 16 kwiecień 1927[41].

Traktat arbitrażowy między RP w Stanami Zjednoczonymi, 16 sierpień 1928[42].

Traktat arbitrażowy między Polską a Węgrami, 30 listopad 1928[43].

Traktat o koncyliacji, postępowaniu sądowym i arbitrażu między Polską a Hiszpanią, 3 grudzień 1928[44].

Traktat o koncyliacji, arbitrażu i postępowaniu sądowym między Polską a Norwegią, 9 grudzień 1928[45].

Traktat o koncyliacji, postępowaniu sądowym i arbitrażu między Polską a Bułgarią, 31 grudzień 1929[46].

Traktat o postępowaniu sądowym, arbitrażu i koncyliacji między Polską a Holandią, 12 kwiecień 1930[47].

Traktat przyjaźni, koncyliacyjny i arbitrażowy między RP a Republiką Grecką, 4 styczeń 1932[48].

Traktat koncyliacyjny między Polską a Brazylią, 27 styczeń 1932[49].

Traktat koncyliacyjny i arbitrażowy między RP a Konfederacją Szwajcarską, 20 styczeń 1993[50].

Zawarte w tych umowach procedury odpowiadają normom przedstawionych wyżej międzynarodowych umów dotyczących pokojowego załatwiania sporów, mających charakter powszechny i odpowiadają ogólnie przyjętym w tej dziedzinie zwyczajom.

c) Umowy międzynarodowe dotyczące różnych dziedzin współpracy politycznej, gospodarczej, komunikacyjnej, handlowej zawierają klauzule określające procedury załatwiania sporów powstałych w związku z ich realizacją lub dotyczących interpretacji ich postanowień. Klauzule te najczęściej określają procedurę arbitrażową i koncyliacyjną[51], rzadziej inną[52], jaką należy w takich przypadkach zastosować.

3. Zapobieganie nagłej napaści i środki budowania zaufania i bezpieczeństwa

Koncepcja środków zabezpieczających przed niespodziewaną napaścią, jako zagadnienie odrębne od procedur pokojowego załatwiania sporów oraz kontroli zbrojeń i rozbrojenia, pojawiło się w połowie lat pięćdziesiątych z inicjatywy USA[53].

Próbę uzgodnienia tych środków podjęto na specjalnej konferencji ekspertów w Genewie w 1958 r. z udziałem dziesięciu państw, w tym Polski. Z powodu różnic dotyczących oceny istoty i funkcji tych środków oraz stopnia i zakresu związanej z nimi kontroli potencjałów wojskowych i działalności wojskowej stron nie uzgodniono jednak wspólnego stanowiska. Chociaż konferencja nie dała bezpośrednich wyników, to jednak stworzyła okazję do „pierwszego czytania" koncepcji i projektów takich rozwiązań jak: wymiana informacji w sytuacjach kryzysowych, ustanowienie posterunków dla obserwacji działalności wojskowej, plan „otwartych przestworzy" i innych, które później, niejednokrotnie po wielu latach, zostały uzgodnione i stanowią obecnie ważny czynnik stabilności bezpieczeństwa zarówno w skali globalnej, jak regionalnej, zwłaszcza w Europie.

W miarę rozwoju sytuacji międzynarodowej i związanego z nim łagodzenia istniejących w okresie zimnej wojny podziałów zmieniła się koncepcja i funkcja tych środków. O ile w początkowym okresie pomyślane były jako środki, przede wszystkim techniczne, mające dać określone zabezpieczenie (zwłaszcza przed niespodziewaną napaścią) jednej stronie wobec braku zaufania do drugiej strony, to w późniejszym okresie, w miarę postępów odprężenia w stosunkach międzynarodowych nadano im nową, jakościowo funkcję - środków budowania wspólnego bezpieczeństwa, ustanawiając w tym celu odpowiednie procedury i organy.

Środki budowania zaufania i bezpieczeństwa zostały, jako jeden z ważnych elementów, włączone do systemów zapobiegania konfliktom i ich pokojowego załatwiania zarówno Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również KBWE. Stanowią również ważny instrument kształtowania dwustronnych stosunków państw[54], zwłaszcza USA i ZSRR/Rosji[55].

A. Umowy między USA a ZSRR/Rosją w sprawie zapobiegania powstawaniu konfliktów i zmniejszenia ryzyka wojny nuklearnej

MEMORANDUM DOTYCZĄCE POROZUMIENIA MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI A ZWIĄZKIEM SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH W SPRAWIE USTANOWIENIA BEZPOŚREDNIEJ ŁĄCZNOŚCI

Genewa, 20 czerwca 1963 r.

W ramach starań o zapobieżenie ryzyka wojny z przypadku, błędu w kalkulacji lub w wyniku nagłej napaści, podjętych już w połowie lat pięćdziesiątych przez Stany Zjednoczone Ameryki i ZSRR ważnym problemem stała się kwestia zapewnienia możliwości szybkiego nawiązywania bezpośredniej łączności między rządami państw nuklearnych. Projekt układu o powszechnym i całkowitym rozbrojeniu, przedstawiony przez USA 18 kwietnia 1962 r. przewidywał „ustanowienia szybkiej i niezawodnej łączności" między szefami rządów i Sekretarzem Generalnym ONZ. Podobną propozycję zawierał projekt ZSRR z 16 lipca tego samego roku.

Kryzys kubański jaki powstał jesienią 1962 r. wykazał znaczenie bezpośredniej łączności miedzy szefami państw, przede wszystkim USA i ZSRR w poszukiwaniu i uzgadnianiu metod jego zażegnania. Wykorzystując te doświadczenia, delegacje USA i ZSRR w oparciu o propozycje USA z 12 grudnia 1962 r. podjęły w Genewie rozmowy i uzgodniły porozumienie w powyższej sprawie.

„Rząd Stanów Zjednoczonych i rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich postanowiły zgodnie założyć, gdy tylko będzie możliwe pod względem technicznym, linię bezpośredniej łączności między obu rządami dla użycia jej w razie nadzwyczajnych okoliczności.

Każdy z rządów będzie odpowiedzialny za założenie tego odcinka linii, który przebiega przez jego własne terytorium. Każdy z rządów podejmie konieczne kroki dla zapewnienia nieprzerwanego funkcjonowania linii oraz szybkiego dostarczenia swemu szefowi rządu wszelkich wiadomości otrzymanych za pośrednictwem tej linii..."[56]

W załączniku do memorandum, stanowiącym jego integralną część, zawarte zostały ustalenia dotyczące założenia i eksploatowania linii. Zgodnie z nimi linia bezpośredniej łączności składa się z trzech elementów: 1) bezpośredniej linii dalekopisowej, 2) dwukierunkowego łącza do przesyłania depesz (na trasie Waszyngton-Londyn-Kopenhaga-Sztokholm-Helsinki-Moskwa) i 3) obukierunkowego łącza radiotelegraficznego Waszyngton-Tanger-Moskwa dla przesyłania informacji służbowych i do koordynacji czynności obu wyżej wymienionych linii. Załącznik określił również sprawy wyposażenia stacji końcowych, kompetencje organów odpowiedzialnych za urządzenia połączeń i ich obsługę oraz podział związanych z tym kosztów[57].

POROZUMIENIE MIĘDZY ZWIĄZKIEM SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH A STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI W SPRAWIE ŚRODKÓW ZMIERZAJĄCYCH DO ZMNIEJSZENIA NIEBEZPIECZEŃSTWA WYBUCHU WOJNY NUKLEARNEJ

Waszyngton, 30 września 1971 r.

W rozmowach między USA a ZSRR w sprawie ograniczenia zbrojeń strategicznych, rozpoczętych w 1968 r. w Helsinkach, dużą uwagę poświęcono również uzgodnieniu odpowiednich zabezpieczeń przed ryzykiem wybuchu wojny nuklearnej.

W tym celu zawarły te państwa 30 września 1971 r. porozumienie, które stworzyło warunki sprzyjające rozmowom w sprawie ograniczenia ich zbrojeń strategicznych, pomyślnie zakończonych podpisaniem w 1972 r. układu SALT I.

„...Artykuł 1

Każda ze stron zobowiązuje się nadal realizować i udoskonalać w taki sposób, jaki uzna za konieczny, podejmowane przez nią środki organizacyjne i techniczne, mające na celu zapobieżenie przypadkowemu użyciu broni znajdującej się pod jego kontrolą broni nuklearnej lub użyciu tej broni bez upoważnienia.

Artykuł 2

Strony zobowiązują się do natychmiastowego poinformowania się nawzajem o wypadku jakiegokolwiek przypadkowego, pozbawionego upoważnienia lub innego niewyjaśnionego incydentu, związanego z ewentualnym wybuchem borni nuklearnej, który mógłby stwarzać niebezpieczeństwo wybuchu wojny nuklearnej. W wypadku takiego incydentu Strona, z której bronią nuklearną jest to związane, podejmie natychmiast wszelkie wysiłki w celu zastosowania niezbędnych środków, zmierzających do unieszkodliwienia lub zniszczenia tej broni w taki sposób, aby uniknąć szkód.

Artykuł 3

Strony zobowiązują się do niezwłocznego wzajemnego informowania w wypadku wykrycia przez systemy ostrzegające przed atakiem rakietowym nierozpoznawanych obiek-

tów, względnie w wypadku wystąpienia zakłóceń w działaniu tych systemów lub odpowiednich środków łączności, jeśli zjawiska takie mogłyby spowodować niebezpieczeństwo wybuchu wojny nuklearnej między obu krajami.

Artykuł 4

Każda ze stron zobowiązuje się zawczasu powiadamiać drugą stronę o planowanym wystrzeleniu rakiet, jeśli rakiety te wystrzeliwuje się poza granice jej terytorium państwowego w kierunku drugiej Strony.

Artykuł 5

Każda ze stron zobowiązuje się postępować w innych sytuacjach związanych z niewyjaśnionymi incydentami nuklearnymi w taki sposób, aby zmniejszyć możliwość niewłaściwej interpretacji jej postępowania przez drugą Stronę. We wszystkich takich sytuacjach każda ze Stron może informować drugą Stronę, względnie zwracać się do niej z pytaniami, kiedy jej zdaniem wymagają te interesy zapobieżenia wybuchu wojny nuklearnej.

Artykuł 6

Dla przekazywania pilnych informacji, powiadomień i pytań w sytuacjach wymagających szybkiego ustalenia sytuacji, Strony będą wykorzystywać przede wszystkim linię bezpośredniej łączności miedzy rządami Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich a Stanami Zjednoczonymi Ameryki.

Dla przekazywania innych informacji, powiadomień i pytań, Strony mogą wykorzystywać, według swego uznania, dowolne środki łączności, w tym kanały dyplomatyczne, w zależności od stopnia pilności sprawy.

Artykuł 7

Strony zobowiązują się do prowadzenia, na mocy wzajemnego uzgodnienia, konsultacji dla rozpatrzenia problemów związanych z realizacją postanowień niniejszego porozumienia, a także do omawiania ewentualnych poprawek do tego porozumienia zmierzających do dalszej realizacji celów niniejszego porozumienia..."

Zbiór Dokumentów, 1971, s. 915-991.

W późniejszych latach zawarto dalsze porozumienia mające stworzyć dodatkowe wzajemne gwarancje bezpieczeństwa USA oraz ZSRR-Rosji: 15 września 1987 r. w sprawie utworzenia Centrum Redukcji Zagrożenia Nuklearnego (Nuclear Risk Reduction Center) oraz 12 czerwca 1989 r. w sprawie zapobiegania eskalacji przypadkowych incydentów; przewiduje ono m.in. zakaz stosowania w czasie pokoju przez obie strony laserów wykrywających i zagłuszania łączności drugiej strony.

POROZUMIENIE MIĘDZY RZĄDEM ZWIĄZKU SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH A RZĄDEM STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI O ZAPOBIEGANIU INCYDENTOM NA MORZU OTWARTYM I W PRZESTRZENI POWIETRZNEJ NAD NIM

Moskwa, 25 maja 1972 r.

W celu zwiększenia efektywności wcześniej zawartego porozumienia w sprawie środków zmierzających do zmniejszenia niebezpieczeństwa wybuchu wojny nuklearnej i w związku z powtarzającymi się incydentami na morzu z udziałem okrętów i samolotów wojskowych USA i ZSRR i zmierzając do ich wyeliminowania rządy obu państw podjęły rokowania w sprawie zawarcia odpowiedniej umowy. Rokowania te, prowadzone przez

ekspertów marynarek wojennych obu mocarstw, doprowadziły do podpisania takiej umowy w Moskwie 25 maja 1972 r. przy okazji złożenia podpisów pod pierwszymi amerykańsko-radzieckimi porozumieniami dotyczącymi ograniczenia broni strategicznych.

Porozumienie określa zasady zachowywania się okrętów wojennych obu stron, działających w pobliżu siebie na morzu otwartym w celu wyeliminowania ryzyka zderzenia oraz nieutrudniania im manewrów (art. III). Zobowiązuje również do niepodejmowania przez te okręty „pozorowanych ataków" wobec napotkanych okrętów drugiej strony" (art. III, ust. 6).

Podobne zasady postępowania mają - zgodnie z porozumieniem - dotyczyć samolotów obu stron (art. IV i V). Porozumienie przewiduje wymianę informacji niezbędnych dla realizacji jego postanowień, zwłaszcza uprzednią notyfikację o podejmowanych przez strony na morzu pełnym działań, mogących stanowić zagrożenie dla żeglugi lub dla lotów samolotów (art. V, ust. 1) oraz stosowanie Międzynarodowego Kodu Sygnalizacyjnego (art. V, ust. 3).

Zbiór Dokumentów, 1972, s. 932-938.

POROZUMIENIE ZAWARTE MIĘDZY ZSRR A USA O ZAPOBIEŻENIU WOJNIE NUKLEARNEJ

Waszyngton, 22 czerwca 1973 r.

„Artykuł I

Stany Zjednoczone i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich postanawiają, że celem ich polityki jest wyeliminowanie niebezpieczeństwa wojny nuklearnej i użycia broni nuklearnej.

Zgodnie z tym Strony postanawiają, że będą postępować w taki sposób, aby zapobiec powstawaniu sytuacji mogących wywołać niebezpieczne zaostrzenie ich stosunków, unikać konfrontacji zbrojnych i wyeliminować wybuch wojny nuklearnej między nimi oraz między każdą ze stron a innymi krajami.

Artykuł II

Strony postanawiają - zgodnie z artykułem I i w imię urzeczywistnienia wymienionego w tym artykule celu - wychodzić z założenia, że każda z nich będzie się powstrzymywać od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko sojusznikom drugiej Strony i przeciwko innym krajom w okolicznościach, które mogłyby zagrozić międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu. Strony postanawiają, że będą kierować się tymi założeniami przy kształtowaniu swej polityki zagranicznej i w swych działaniach w dziedzinie stosunków międzynarodowych.

Artykuł III

Strony zobowiązują się rozwijać wzajemne stosunki oraz stosunki z innymi krajami w sposób zgodny z celami niniejszego Porozumienia.

Artykuł IV

Jeżeli w jakimkolwiek momencie stosunki między Stronami a innymi krajami znalazłyby się w takim stanie, że mogłoby powstać ryzyko konfliktu nuklearnego lub jeżeli stosunki między krajami nie będącymi uczestnikami niniejszego Porozumienia znajdą się w takim stanie, że powstałoby ryzyko wojny nuklearnej między Stanami Zjednoczonymi Ameryki a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, względnie między każdą ze Stron a innymi krajami, Stany Zjednoczone i Związek Radziecki, działając zgodnie z po-

stanowieniami niniejszego Porozumienia, niezwłocznie przystąpią do pilnych konsultacji wzajemnych i podejmą wszelkie wysiłki dla zapobieżenia temu ryzyku.

Artykuł V

Każda ze Stron będzie miała pełne prawo informować Radę Bezpieczeństwa ONZ, Sekretarza Generalnego ONZ oraz rządy krajów sojuszniczych lub innych o przebiegu i wynikach konsultacji podejmowanych zgodnie z artykułem IV niniejszego Porozumienia.

Artykuł VI

Żadne z postanowień niniejszego porozumienia nie powinny naruszać lub osłabiać:

a) niezbywalnego prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, przewidzianego w artykule 51 Karty Narodów Zjednoczonych,

b) postanowień Karty Narodów Zjednoczonych, łącznie z tymi, które mówią o zachowaniu lub przywróceniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; i

c) zobowiązań podjętych przez każdą ze Stron wobec swych sojuszników lub innych krajów w układach, porozumieniach i innych odpowiednich dokumentach.

Artykuł VII

Niniejsze Porozumienie jest zawarte na czas nieograniczony".

Zbiór Dokumentów, 1973, s. 808-811.

B. Środki budowania zaufania i bezpieczeństwa w Europie

Sytuacja w Europie w okresie zimnej wojny, występujące na niej duże potencjalne ryzyko konfliktu oraz napięcia w stosunkach politycznych, przede wszystkim na tle nieuregulowanego problemu niemieckiego, sprawiła, że kwestia uzgodnienia środków zapobiegających nagłej napaści zajęła wiele miejsca w wielostronnych rokowaniach dotyczących rozbrojenia i bezpieczeństwa europejskiego. W dyskusji na ten temat ujawniły się jednak istotne różnice stanowisk, a zwłaszcza zasadnicza sprzeczność dotycząca funkcji tych środków: między formułą Zachodu „najpierw zaufanie, potem rozbrojenie" i odmienną państw Układu Warszawskiego - traktującą realizację przedsięwzięć rozbrojeniowych jako warunek budowania wzajemnego zaufania.

Na Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Helsinkach w wyniku znacznej poprawy sytuacji międzynarodowej i stosunków Wschód-Zachód i postępów w rozmowach dotyczących kontroli zbrojeń między USA i ZSRR oraz uzgodnienia między nimi przedsięwzięć zmierzających do zmniejszenia ryzyka wojny przyjęto kompromisową formułę środków budowy zaufania, jako oddzielnych lecz nierozłącznych zarówno od wojskowych, jak i politycznych aspektów bezpieczeństwa metod budowy poczucia większego bezpieczeństwa państw.

AKT KOŃCOWY KONFERENCJI BEZPIECZEŃSTWA I WSPÓŁPRACY W EUROPIE
Helsinki, 1 sierpnia 1975 r.

W stanowiącym integralną część Aktu Końcowego Konferencji Dokumencie w sprawie środków budowy zaufania oraz niektórych aspektów bezpieczeństwa i rozbrojenia uzgodniono przedsięwzięcia dotyczące powiadamiania o wielkich manewrach.

Uzgodnienia te, mające precedensowe znaczenie i stopniowo rozwijane w czasie późniejszych negocjacji prowadzonych w ramach OBWE przewidywały:

- obowiązek państw-sygnatariuszy Aktu powiadamiania kanałami dyplomatycznymi wszystkich innych państw-sygnatariuszy o przeprowadzanych przez nie wielkich manewrach wojsk lądowych, których liczba przekracza 25 000 żołnierzy, prowadzonych samodzielnie lub przy udziale jednostek sił powietrznych lub morskich (piechoty morskiej i powietrznodesantowej). Obowiązek ten dotyczył manewrów przeprowadzanych w Europie na terytorium każdego z państw-sygnatariuszy oraz na przyległych obszarach morskich i w przestrzeni powietrznej. Powiadomienie miało być przekazane na 21 lub więcej dni przed rozpoczęciem manewrów lub w wypadku gdy manewry miały się odbyć w krótkim terminie - przy możliwie najbliższe sposobności przed datą ich rozpoczęcia. Każde powiadomienie miało zawierać informacje dotyczące nazwy, celu manewrów i państw w nich uczestniczących, rodzajów i liczebności biorących w nich udział, a także miejsca i przewidywanego okresu ich przeprowadzenia;
- możliwość zapraszania na zasadzie dobrowolności i dwustronnej obserwatorów na manewry wojskowe, a także uprzedniego powiadamiania o wielkich ruchach wojsk[58].

W Dokumencie z 6 września 1983 r. Spotkania Madryckiego Przedstawicieli Państw Uczestniczących KBWE uzgodniony został mandat przyszłych rokowań, których celem miało być: „podjęcie nowych, skutecznych i konkretnych działań zmierzających do poczynienia postępu w umacnianiu zaufania i bezpieczeństwa oraz w osiągnięciu rozbrojenia, tak aby nadać skuteczność i dać wyraz obowiązkowi państw powstrzymania się od groźby użycia siły lub użycia siły we wzajemnych stosunkach".

Jednocześnie w dokumencie określono obszar stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa:

„...4. Na podstawie równości praw, równowagi i wzajemności, równego poszanowania interesów bezpieczeństwa wszystkich Państw uczestniczących w KBWE i ich odpowiednich zobowiązań dotyczących środków budowy zaufania i bezpieczeństwa oraz rozbrojenia w Europie, te środki budowania zaufania i bezpieczeństwa obejmą całą Europę, jak również przyległy obszar morski[59] i przestrzeń powietrzną. Będą one wojskowo znaczące i politycznie wiążące oraz wyposażone we właściwe formy weryfikacji odpowiadające ich treści.

Co się tyczy przyległego obszaru morskiego[60] i przestrzeni powietrznej, środki te będą stosowane w odniesieniu do prowadzonej tam działalności wojskowej wszystkich Państw uczestniczących, kiedykolwiek działalność ta będzie dotyczyć bezpieczeństwa w Europie, jak również kiedy będzie stanowić ona część takiej działalności prowadzonej w całej Europie, jak to wspomniano wyżej, o której zgodzą się one powiadamiać. Konieczna konkretyzacja nastąpi w wyniku rokowań o środkach budowy zaufania i bezpieczeństwa na Konferencji.

Nic w podanym wyżej określeniu strefy nie umniejszy zobowiązań już podjętych na podstawie Aktu Końcowego. Środki budowania zaufania i bezpieczeństwa, które zostaną uzgodnione na Konferencji będą również stosowane na wszystkich obszarach objętych jakimkolwiek postanowieniem Aktu Końcowego odnoszącym się do środków budowania zaufania i niektórych aspektów bezpieczeństwa i rozbrojenia.

Postanowienia ustalone przez uczestników rokowań wejdą w życie w formach i zgodnie z procedurą uzgodnionymi na Konferencji".

Od Helsinek do Madrytu. Dokumenty Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie 1973-1983. Warszawa 1983, s. 285.

Określenie to obowiązuje w stosowaniu wszelkiego rodzaju tych środków, będących przedmiotem późniejszych ustaleń KBWE.

W rozwoju środków budowy zaufania i bezpieczeństwa KBWE po uzgodnieniu madryckim w 1983 r. można wyróżnić kilka etapów.

Pierwszy - do przyjęcia w dniu 19 września 1986 r. Dokumentu Sztokholmskiej Konferencji w sprawie środków budowy zaufania i bezpieczeństwa i rozbrojenia w Europie, zwołanej zgodnie z odnośnymi postanowieniami Dokumentu Końcowego Madryckiego Spotkania KBWE. Dokument ten:

- rozwinął postanowienia Aktu Końcowego KBWE z 1975 r. jeżeli chodzi o zakres zakazu stosowania siły oraz procedury informowania o działalności wojskowej, ustanawiając obowiązek opracowywania i wymiany tzw. rocznych kalendarzy działalności wojskowej podlegającej uprzedniemu powiadamianiu;
- konkretyzował postanowienia Aktu Końcowego, określając pułapy liczbowe sił zbrojnych objętych uprzednim powiadamianiu i podlegających obserwacji oraz ustalając ich procedurę, a także ustanawiając pułapy liczbowe dozwolonych określonych form działalności wojskowej.

Dalsze etapy rokowań obejmujące trzy okresy, do przyjęcia; Dokumentu Wiedeńskiego z 1990 r., Dokumentu Wiedeńskiego z 4 marca 1992 r.[61] i Dokumentu Wiedeńskiego z 28 listopada 1994 r. doprowadziły do ustanowienia spójnego i wyczerpującego systemu środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, uwzględniającego nabyte - od rozpoczęcia ich stosowania po 1986 r. - doświadczenia i potrzeby wynikające z rozwoju sytuacji europejskiej.

Oprócz tego uzgodniono inne dokumenty dotyczące budowy środków zaufania i bezpieczeństwa, jak zwłaszcza: 20 czerwca 1991 r. mechanizm konsultacji i współpracy dotyczący sytuacji wyjątkowych[62], traktat o otwartych przestworzach z 24 marca 1992 r., postanowienia części III Dokumentu Helsińskiego z 10 lipca 1992 r., dotyczącego wczesnego ostrzegania, zapobiegania konfliktom i postępowania na wypadek kryzysu[63] oraz IV część Decyzji Budapeszteńskich z 6 grudnia 1994 r. Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa. Razem z podpisanymi w 1990 i 1991 r. traktatami o konwencjonalnych siłach w Europie stanowią one skuteczny prawno-polityczny system zapewniający stabilność militarną w Europie.

DOKUMENT WIEDEŃSKI 1994 Z ROKOWAŃ W SPRAWIE ŚRODKÓW BUDOWY ZAUFANIA I BEZPIECZEŃSTWA
Wiedeń, 28 listopada 1994 r.

„... I. Coroczna wymiana informacji wojskowych

Informacja o siłach zbrojnych

(9) Państwa Uczestniczące będą corocznie wymieniać informacje o swoich siłach zbrojnych, dotyczące ich wojskowej organizacji, stanu osobowego oraz głównych systemów uzbrojenia i sprzętu, jak to podano niżej, znajdujących się w strefie stosowania środków budowy zaufana i bezpieczeństwa. Państwa Uczestniczące nie posiadające sił zbrojnych, o których zobowiązane by były przekazywać informacje, powiadomią o tym wszystkie Pozostałe Państwa Uczestniczące.

(10) Informacje będą podawane - na uzgodnionych formularzach - wszystkim pozostałych Państwom Uczestniczącym nie później niż do 15 grudnia każdego roku. Informacje stają się ważne od 1 stycznia następnego roku..."

Przekazywane informacje zawierają:

- dane dotyczące organizacji dowodzenia sił zbrojnych (nazwę oraz podporządkowanie) każdej formacji (tzn. armii, korpusów, dywizji i równorzędnych) i jednostki (brygad, pułków i równorzędnych) na każdym szczeblu dowodzenia, do szczebla brygady pułku włącznie (10.1);
- informacje dotyczące każdej formacji i jednostki bojowej do szczebla brygady pułku lub równorzędnego, zawierające następujące dane: nazwę i podporządkowanie, czy jest aktywna czy nieaktywna, pokojową dyslokację dowództwa, etatowy stan osobowy okresu pokoju, główne systemy uzbrojenia i sprzętu (z wyszczególnieniem ilości) (10.2);
- informacje o planowanym zwiększeniu stanu osobowego powyżej podanego, zgodnie z punktem 10.2.4 na okres dłuższy niż 21 dni o więcej niż 1500 żołnierzy w każdej aktywnej jednostce bojowej i o więcej niż 5000 żołnierzy w każdej aktywnej formacji (10.3.1) o planowanym czasowym uaktywnieniu każdej nieaktywnej formacji i jednostki bojowej w celu rutynowej działalności wojskowej na okres dłuższy niż 21 dni i w której bierze udział więcej niż 2000 żołnierzy (10.3.2);
- dane dotyczące każdej formacji i jednostki bojowej amfibijnej rozmieszczonej na stałe w strefie stosowania, w dół do szczebla brygady pułku włącznie lub równorzędnego (dane takie jak w punkcie 10.2) (10.4);
- dane dotyczące każdej lotniczej formacji i jednostki bojowej sił powietrznych, obrony powietrznej i lotnictwa morskiego stale bazującego na lądzie, w dół do szczebla skrzydła pułku lotniczego lub równorzędnego; dane mają dotyczyć: nazwy i podporządkowania, miejsca stałej dyslokacji okresu pokoju do dowództwa, nazwy lub nazwy bazy lotniczej lub lotniska wojskowego, jego lokalizacji, etatowego stanu osobowego czasu pokoju, ilości każdego typu, samolotów bojowych, śmigłowców organicznych należących do formacji lub jednostki (10.5).

Dane dotyczące głównych systemów uzbrojenia i sprzętu

„(11) Państwa Uczestniczące wymienią dane dotyczące ich głównych systemów uzbrojenia i sprzętu, wyszczególnionych w postanowieniach odnoszących się do Informacji o siłach zbrojnych, znajdujących się w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa.

(11.1) Dane o istniejących systemach uzbrojenia i sprzętu, jeśli nie zostały przekazane wcześniej, zostaną dostarczone jednorazowo wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym, nie później niż do 15 grudnia 1995 roku.

(11.2) Dane o nowych typach lub wersjach głównych systemów uzbrojenia i sprzętu zostaną przekazane przez każde Państwo w momencie, kiedy plany rozmieszczenia tych systemów przekazywane są po raz pierwszy zgodny z postanowieniami paragrafów (13) i (14), lub najpóźniej, kiedy dane Państwo rozmieszcza po raz pierwszy w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa..."

Zgodnie z paragrafem (12) dane dotyczą: czołgów bojowych, bojowych wozów opancerzonych, transporterów opancerzonych „podobnych" i bojowych wozów piechoty „podobnych", wyrzutni przeciwpancernych pocisków kierowanych stale zintegralnie zamon-

towanych na wozach opancerzonych, samobieżnych i ciągnionych środków artyleryjskich, moździerzy i wieloprowadnicowych wyrzutni pocisków rakietowych (kaliber 100 mm i większy), mostów czołgowych, samolotów bojowych i śmigłowców.

Informacja o planach rozmieszczenia głównych systemów uzbrojenia i sprzętu

„(13) Państwa Uczestniczące będą wymieniać corocznie informacje o swoich planach rozmieszczenia głównych systemów uzbrojenia i sprzętu, jak to wymieniono w postanowieniach dotyczących informacji o Siłach Zbrojnych w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa.

(14) Dane będą przekazane wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym, według uzgodnionych formularzy, nie później niż do 15 grudnia każdego roku..."

Dane mają zawierać: typ i nazwę systemu uzbrojenia sprzętu planowanego do rozmieszczenia, łączną ich ilość, w miarę możliwości ilość każdego systemu planowanego do przydzielenia każdej formacji lub jednostce, zakres, w jakim rozmieszczenie nowego systemu zwiększy lub zastąpi już istniejące.

Planowanie obronne

Wymiana informacji

„(15) Postanowienia ogólne.

Państwa Uczestniczące będą corocznie dokonywać wymiany informacji, w sposób określony poniżej w paragrafach od (15.1) do (15.4), dla zapewnienia przejrzystości informacji o średnich i długofalowych zamiarach każdego z Państw Uczestniczących w KBWE w odniesieniu do wielkości, struktury organizacyjnej, szkolenia i wyposażenia jego sił zbrojnych, a także o polityce obronnej, doktrynach i budżetach z nią związanych - opierając się na ich procedurach narodowych - oraz dla zapewnienia podstaw do dialogu pomiędzy Państwami Uczestniczącymi. Informacja taka będzie dostarczana innym Państwom Uczestniczącym nie później niż dwa miesiące po zatwierdzeniu przez odpowiednie władze narodowe budżetu wojskowego określonego w paragrafie (15.4.1).

15.1. Polityka obronna i doktryna...

15.2. Planowanie dotyczące sił zbrojnych...

15.3. Informacje o poprzednich wydatkach...

15.4. Informacje o budżetach..."

Wyjaśnienie, przegląd i dialog

(15.5) Prośba o wyjaśnienia.

W celu zwiększenia przejrzystości przekazanej informacji każde Państwo Uczestniczące może poprosić inne Państwo Uczestniczące o jej wyjaśnienie. Pytania winny być kierowane w czasie dwóch miesięcy od otrzymania informacji od danego Państwa Uczestniczącego...

(15.6) Coroczne spotkania dyskusyjne

Nie ograniczając możliwość doraźnej dyskusji na temat wymiany informacji i udzielanych wyjaśnień, Państwa Uczestniczące będą co roku prowadzić spotkania dla zorganizowanego i ukierunkowanego dialogu w celu przedyskutowania problemów związanych z planowaniem obronnym...

(15.7) Wizyty studyjne

W celu pogłębienia wiadomości o narodowych procedurach planowania obronnego oraz promowania dialogu każde Państwo Uczestniczące może organizować dla przedstawi-

(10) Informacje będą podawane - na uzgodnionych formularzach - wszystkim pozostałych Państwom Uczestniczącym nie później niż do 15 grudnia każdego roku. Informacje stają się ważne od 1 stycznia następnego roku..."

Przekazywane informacje zawierają:

- dane dotyczące organizacji dowodzenia sił zbrojnych (nazwę oraz podporządkowanie) każdej formacji (tzn. armii, korpusów, dywizji i równorzędnych) i jednostki (brygad, pułków i równorzędnych) na każdym szczeblu dowodzenia, do szczebla brygady pułku włącznie (10.1);
- informacje dotyczące każdej formacji i jednostki bojowej do szczebla brygady pułku lub równorzędnego, zawierające następujące dane: nazwę i podporządkowanie, czy jest aktywna czy nieaktywna, pokojową dyslokację dowództwa, etatowy stan osobowy okresu pokoju, główne systemy uzbrojenia i sprzętu (z wyszczególnieniem ilości) (10.2);
- informacje o planowanym zwiększeniu stanu osobowego powyżej podanego, zgodnie z punktem 10.2.4 na okres dłuższy niż 21 dni o więcej niż 1500 żołnierzy w każdej aktywnej jednostce bojowej i o więcej niż 5000 żołnierzy w każdej aktywnej formacji (10.3.1) o planowanym czasowym uaktywnieniu każdej nieaktywnej formacji i jednostki bojowej w celu rutynowej działalności wojskowej na okres dłuższy niż 21 dni i w której bierze udział więcej niż 2000 żołnierzy (10.3.2);
- dane dotyczące każdej formacji i jednostki bojowej amfibijnej rozmieszczonej na stałe w strefie stosowania, w dół do szczebla brygady pułku włącznie lub równorzędnego (dane takie jak w punkcie 10.2) (10.4);
- dane dotyczące każdej lotniczej formacji i jednostki bojowej sił powietrznych, obrony powietrznej i lotnictwa morskiego stale bazującego na lądzie, w dół do szczebla skrzydła pułku lotniczego lub równorzędnego; dane mają dotyczyć: nazwy i podporządkowania, miejsca stałej dyslokacji okresu pokoju do dowództwa, nazwy lub nazwy bazy lotniczej lub lotniska wojskowego, jego lokalizacji, etatowego stanu osobowego czasu pokoju, ilości każdego typu, samolotów bojowych, śmigłowców organicznych należących do formacji lub jednostki (10.5).

Dane dotyczące głównych systemów uzbrojenia i sprzętu

„(11) Państwa Uczestniczące wymienią dane dotyczące ich głównych systemów uzbrojenia i sprzętu, wyszczególnionych w postanowieniach odnoszących się do Informacji o siłach zbrojnych, znajdujących się w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa.

(11.1) Dane o istniejących systemach uzbrojenia i sprzętu, jeśli nie zostały przekazane wcześniej, zostaną dostarczone jednorazowo wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym, nie później niż do 15 grudnia 1995 roku.

(11.2) Dane o nowych typach lub wersjach głównych systemów uzbrojenia i sprzętu zostaną przekazane przez każde Państwo w momencie, kiedy plany rozmieszczenia tych systemów przekazywane są po raz pierwszy zgodny z postanowieniami paragrafów (13) i (14), lub najpóźniej, kiedy dane Państwo rozmieszcza po raz pierwszy w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa..."

Zgodnie z paragrafem (12) dane dotyczą: czołgów bojowych, bojowych wozów opancerzonych, transporterów opancerzonych „podobnych" i bojowych wozów piechoty „podobnych", wyrzutni przeciwpancernych pocisków kierowanych stale zintegralnie zamon-

towanych na wozach opancerzonych, samobieżnych i ciągnionych środków artyleryjskich, moździerzy i wieloprowadnicowych wyrzutni pocisków rakietowych (kaliber 100 mm i większy), mostów czołgowych, samolotów bojowych i śmigłowców.

Informacja o planach rozmieszczenia głównych systemów uzbrojenia i sprzętu

„(13) Państwa Uczestniczące będą wymieniać corocznie informacje o swoich planach rozmieszczenia głównych systemów uzbrojenia i sprzętu, jak to wymieniono w postanowieniach dotyczących informacji o Siłach Zbrojnych w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa.

(14) Dane będą przekazane wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym, według uzgodnionych formularzy, nie później niż do 15 grudnia każdego roku..."

Dane mają zawierać: typ i nazwę systemu uzbrojenia sprzętu planowanego do rozmieszczenia, łączną ich ilość, w miarę możliwości ilość każdego systemu planowanego do przydzielenia każdej formacji lub jednostce, zakres, w jakim rozmieszczenie nowego systemu zwiększy lub zastąpi już istniejące.

Planowanie obronne

Wymiana informacji

„(15) Postanowienia ogólne.

Państwa Uczestniczące będą corocznie dokonywać wymiany informacji, w sposób określony poniżej w paragrafach od (15.1) do (15.4), dla zapewnienia przejrzystości informacji o średnich i długofalowych zamiarach każdego z Państw Uczestniczących w KBWE w odniesieniu do wielkości, struktury organizacyjnej, szkolenia i wyposażenia jego sił zbrojnych, a także o polityce obronnej, doktrynach i budżetach z nią związanych - opierając się na ich procedurach narodowych - oraz dla zapewnienia podstaw do dialogu pomiędzy Państwami Uczestniczącymi. Informacja taka będzie dostarczana innym Państwom Uczestniczącym nie później niż dwa miesiące po zatwierdzeniu przez odpowiednie władze narodowe budżetu wojskowego określonego w paragrafie (15.4.1).

15.1. Polityka obronna i doktryna...

15.2. Planowanie dotyczące sił zbrojnych...

15.3. Informacje o poprzednich wydatkach...

15.4. Informacje o budżetach..."

Wyjaśnienie, przegląd i dialog

(15.5) Prośba o wyjaśnienia.

W celu zwiększenia przejrzystości przekazanej informacji każde Państwo Uczestniczące może poprosić inne Państwo Uczestniczące o jej wyjaśnienie. Pytania winny być kierowane w czasie dwóch miesięcy od otrzymania informacji od danego Państwa Uczestniczącego...

(15.6) Coroczne spotkania dyskusyjne

Nie ograniczając możliwość doraźnej dyskusji na temat wymiany informacji i udzielanych wyjaśnień, Państwa Uczestniczące będą co roku prowadzić spotkania dla zorganizowanego i ukierunkowanego dialogu w celu przedyskutowania problemów związanych z planowaniem obronnym...

(15.7) Wizyty studyjne

W celu pogłębienia wiadomości o narodowych procedurach planowania obronnego oraz promowania dialogu każde Państwo Uczestniczące może organizować dla przedstawi-

cieli innych Państw Uczestniczących wizyty studyjne, podczas których spotkaliby się oni z przedstawicielami instytucji biorących udział w planowaniu obronnym i innych odpowiednich organów...".

Ewentualne informacje dodatkowe

Paragraf 15.8 zachęca Państwa Uczestniczące do przekazywania innych materiałów informacyjnych i dokumentacyjnych dotyczących planowania obronnego (m.in. dokumenty dotyczące ich polityki obronnej, publicznie dostępne materiały informacyjne dotyczące tej kwestii).

„... II. Ograniczenie ryzyka

Mechanizm konsultacji i współpracy w sprawie niezwyczajnej działalności wojskowej

(16) Państwa Uczestniczące, zgodnie z poniższymi postanowieniami, będą się konsultować i współpracować ze sobą w odniesieniu do wszelkich niezwyczajnych i nie zaplanowanych działań swoich sił zbrojnych poza miejscem ich stałej dyslokacji okresu pokoju, które mają charakter militarnie znaczący i są prowadzone w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, co do których inne Państwo Uczestniczące daje wyraz zaniepokojenia o swoje bezpieczeństwo.

(16.1) Państwo Uczestniczące, które jest zaniepokojone taką działalnością może skierować do innego Państwa Uczestniczącego, gdzie taka działalność ma miejsce, prośbę o jej wyjaśnienie.

(16.1.1) Prośba taka będzie określać powód lub powody zaniepokojenia oraz - w miarę możliwości - rodzaj i miejsce lub rejon takiej działalności.

(16.1.2) Odpowiedź zostanie przekazana nie później niż w ciągu 48 godzin.

(16.1.3) Odpowiedź będzie zawierać wyjaśnienie podniesionych kwestii, jak także inne istotne informacje, które byłyby pomocne w wyjaśnieniu działalności budzącej zaniepokojenie.

(16.1.4) Prośba i odpowiedź zostaną niezwłocznie przekazane pozostałym Państwom Uczestniczącym.

(16.2) Państwo zwracające się z prośbą, po rozważeniu udzielonej odpowiedzi, może zażądać spotkania w celu przedyskutowania sprawy.

(16.2.1) Państwo zwracające się z prośbą może poprosić o spotkanie z państwem udzielającym odpowiedzi.

(16.2.1.1) Spotkanie takie zostanie zwołane nie później niż w ciągu 48 godzin.

(16.2.1.2) Prośba o zwołanie takiego spotkania zostanie niezwłocznie przekazana wszystkim Państwom Uczestniczącym.

(16.2.1.3) Państwo udzielające odpowiedzi ma prawo zaprosić do udziału w spotkaniu inne zainteresowane Państwa Uczestniczące, zwłaszcza te, które mogłyby być zaangażowane w tę działalność.

(16.2.3.4) Spotkanie takie odbędzie się w miejscu wspólnie uzgodnionym przez Państwo zwracające się z prośbą i Państwo udzielające odpowiedzi. Jeżeli zgoda nie zostanie osiągnięta spotkanie odbędzie się w Centrum Zapobiegania Konfliktom.

(16.2.1.5) Państwo zwracające się z prośbą oraz Państwo udzielające odpowiedzi niezwłocznie przekaże, wspólnie lub oddzielnie, sprawozdanie ze spotkania wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym.

(16.2.2) Państwo zwracające się z prośbą może wystąpić o spotkanie wszystkich Państw Uczestniczących.

(16.2.2.1) Spotkanie takie zostanie zwołane nie później niż w ciągu 48 godzin.

(16.2.2.2) Forum Stałego Komitetu będzie służyć jako miejsce takiego spotkania.

(16.2.2.3) Państwa Uczestniczące zaangażowane w sprawę mającą stać się przedmiotem dyskusji zobowiązują się być reprezentowane na spotkaniu.

(16.2.2.4) W świetle oceny danej sytuacji, Stały Komitet wykorzysta wszystkie kompetencje w celu wniesienia wkładu w jego rozwiązanie.

(16.3) Korespondencja między Państwami Uczestniczącymi dotycząca powyższej problematyki będzie przekazywana w miarę możliwości przez system łączności KBWE.

Współpraca dotycząca niebezpiecznych incydentów o charakterze militarnym

(17) Państwa Uczestniczące będą współpracować poprzez informowanie się o niebezpiecznych incydentach o charakterze militarnym w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, a także wyjaśnianie tych incydentów, w celu zapobiegania ewentualnym nieporozumieniom oraz łagodzenia ich skutków dla innego Państwa Uczestniczącego.

(17.1) Każde Państwo Uczestniczące wyznaczy punkt do kontaktowania się w przypadku zaistnienia tego rodzaju niebezpiecznych incydentów oraz poinformuje o nim wszystkie inne Państwa Uczestniczące. Wykaz takich punktów będzie dostępny w Centrum Zapobiegania Konfliktom.

(17.2) W przypadku tego rodzaju niebezpiecznego incydentu Państwo Uczestniczące, którego siły zbrojne są zamieszane w incydent, powinno w trybie pilnym udostępnić posiadane informacje innym Państwom Uczestniczącym. Każde Państwo Uczestniczące dotknięte takim incydentem może także poprosić o stosowne wyjaśnienia. Prośba taka powinna spotkać się z niezwłoczną odpowiedzią...

(17.3) Sprawy dotyczące informacji o tego rodzaju niebezpiecznych incydentach mogą być dyskutowane przez Państwa Uczestniczące na Spotkaniu Komitetu Specjalnego Forum Współpracy w Dziedzinie Bezpieczeństwa albo podczas dorocznego spotkania oceniającego realizację uzgodnionych środków budowy zaufania.

(17.4) Niniejsze postanowienia w niczym nie będą naruszać praw i obowiązków Państw Uczestniczących z tytułu jakiegokolwiek międzynarodowego porozumienia dotyczącego niebezpiecznych incydentów, nie będą też wykluczać dodatkowych sposobów informowania o niebezpiecznych incydentach i wyjaśniania ich".

Dobrowolne przyjmowanie wizyt mających na celu rozproszenie obaw związanych z działalnością wojskową

„(18) Mając na celu umożliwienie rozproszenia obaw związanych z działalnością wojskową, zachęca się Państwa Uczestniczące do zapraszania innych Państw Uczestniczących do udziału w wizytach na obszarach terytorium Państwa Gospodarza, gdzie mogą występować przyczyny takich obaw. Zaproszenia takie nie będą przesądzały o działaniach podejmowanych zgodnie z paragrafami od (16) do (16.2)".

III. Kontakty

Wizyty w bazach lotniczych

„(19) Każde Państwo Uczestniczące, które dysponują bojowymi jednostkami lotniczymi, podlegającymi wymianie informacji zgodnie z paragrafem (10), będzie organizować dla przedstawicieli innych Państw Uczestniczących wizyty w jednej ze swoich stałych baz lotniczych okresu pokoju, w których takie jednostki są zlokalizowane, w celu stworzenia wizytującym możliwości obserwacji działalności bazy lotniczej, oraz uzyskania wyobrażenia o przybliżonej ilości samolotowylotów i rodzaju wykonywanych zadań w czasie wylotów".

Program kontaktów wojskowych

Kontakty wojskowe

Paragrafy (30.1) do (30.1.9) przewidują: wymianę i wizyty personelu wszystkich szczebli dowodzenia, kontakty pomiędzy odpowiadającymi sobie instytucjami wojskowymi, wymianę wizyt okrętów wojennych i wizyt w jednostkach lotniczych, rezerwację miejsc w szkołach i akademiach oraz na kursach wojskowych dla personelu sił zbrojnych z Państw Uczestniczących, organizowanie w wojskowych ośrodkach szkoleniowych kursów języków obcych dla lektorów tych języków z innych Państw Uczestniczących, wymianę naukowców i ekspertów nauk wojskowych, udział w konferencjach naukowych, seminariach i sympozjach, wydawanie wspólnych publikacji, organizację przedsięwzięć sportowych i kulturalnych dla personelu sił zbrojnych.

Współpraca wojskowa

Zgodnie z paragrafami (30.2) do (30.16) ma obejmować:

- wspólne ćwiczenia i szkolenie wojskowe;
- dodatkowe wizyty w obiektach wojskowych, formacjach wojskowych i obserwację określonych rodzajów działalności wojskowej niezależnie od wizyt przewidzianych w paragrafach (18) i (19);
- wizyty obserwacyjne;
- konsultacje z ekspertami w sprawach bezpieczeństwa i obronności;
- organizowanie seminariów na temat współpracy sił zbrojnych Państw Uczestniczących;
- wymianę informacji o porozumieniach w dziedzinie kontaktów wojskowych i współpracy wojskowej.

Pokaz nowych typów głównych systemów uzbrojenia i sprzętu

„(31) Państwo Uczestniczące, które pierwsze wprowadza na uzbrojenie swoich sił zbrojnych, znajdujących się w strefie stosowania, nowy typ głównych systemów uzbrojenia i sprzętu, wyszczególnionych w postanowieniach dotyczących Informacji o Siłach Zbrojnych, zorganizuje przy najbliższej nadarzającej się okazji, ale nie później niż rok po rozpoczęciu wprowadzania, pokaz dla przedstawicieli pozostałych Państw Uczestniczących, który może być zorganizowany w połączeniu z innymi przedsięwzięciami przewidzianymi niniejszym dokumentem".

Sposób organizacji pokazu określa Załącznik II, mający zastosowanie również do obserwacji określonych rodzajów działalności wojskowej (rozdział V).

IV. Uprzednie powiadamianie o określonych rodzajach działalności wojskowej

„(36) Państwa Uczestniczące będą przekazywać pisemne powiadomienie, zgodnie z postanowieniami rozdziału IX, wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym, z wyprzedzeniem 42 lub więcej dni, o rozpoczęciu działalności wojskowej podlegającej powiadamianiu w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa...

(38) Powiadamiać się będzie o wszystkich następujących rodzajach działalności wojskowej w terenie, prowadzonej jako odrębna działalność w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa na lub powyżej poziomów określonych poniżej:

(38.1) Udział formacji wojsk lądowych Państw Uczestniczących w tej samej działalności ćwiczebnej, prowadzonej pod jednym dowództwem operacyjnym, samodzielnie albo z udziałem jakichkolwiek komponentów lotnictwa lub marynarki wojennej.

(38.1.1) Taka działalność wojskowa podlegać będzie powiadamianiu, jeśli w jakimkolwiek jej momencie uczestniczyć będzie:

- co najmniej 9000 żołnierzy, włącznie z wojskami wsparcia, lub
- co najmniej 250 czołgów bojowych, lub
- co najmniej 500 bojowych wozów opancerzonych... lub
- co najmniej 250 samobieżnych i ciągnionych środków artylerii, moździerzy oraz wieloprowadnicowych wyrzutni pocisków rakietowych (kaliber 100 mm lub większy).

Jeżeli zorganizowane będą w strukturę dywizji lub co najmniej w dwie brygady pułki, niekoniecznie podporządkowane tej samej dywizji.

(38.1.2) Udział sił powietrznych Państw Uczestniczących będzie włączony do powiadamiania, jeśli w czasie działalności przewiduje się 200 lub więcej samolotowylotów, z wyłączeniem śmigłowców.

(38.2) Udział sił zbrojnych w desancie amfibijnym, śmigłowcowym lub spadochronowym w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa.

(38.2.1) Taka działalność wojskowa będzie podlegać powiadomieniu, jeśli w którejkolwiek z nich brać będzie udział co najmniej 3000 żołnierzy.

(38.3) Udział formacji wojsk lądowych Państw Uczestniczących w przerzucie spoza strefy stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa do punktów ześrodkowania w strefie w celu udziału w działalności ćwiczebnej podlegającej powiadamianiu lub w celu ześrodkowania..."

W tym przypadku powiadamianie następuje, gdy w tych działaniach uczestniczyć będą żołnierze i główne systemy uzbrojenia o liczebności określonej w paragrafie (38.1.1).

Powiadamianie o każdej działalności wojskowej, podlegającej powiadomieniu powinno być przekazywane pisemnie, w uzgodnionej formie, i zawierać:

- A. Informacje ogólne: nazwę działalności wojskowej, jej cel, państwa uczestniczące, szczebel dowodzenia, daty rozpoczęcia i zakończenia działalności (41);
- B. Informacje o różnych rodzajach działalności wojskowej podlegającej powiadomieniu (42); dotyczące udziału formacji wojsk lądowych, udziału sił zbrojnych w desancie amfibijnym, śmigłowcowym lub spadochronowym w strefie stosowania, udziału formacji wojsk lądowych w przerzucie spoza strefy stosowania do punktów przybycia w strefie lub z punktów w strefie stosowania do punktów ześrodkowania w strefie w celu wzięcia udziału w ćwiczeniach podlegających powiadamianiu lub w celu ześrodkowania;

- C. Informacje o przewidywanym rejonie w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa oraz czasowe ramy działalności (43);

- D. Inne informacje (44), jak np. ewentualne zmiany dotyczące danej działalności w stosunku do informacji przedstawionej w rocznym planie kalendarzowym.

V. Obserwacja określonych rodzajów działalności wojskowej

Zgodnie z paragrafem (45) Państwa Uczestniczące zapraszają obserwatorów ze wszystkich pozostałych Państw Uczestniczących na rodzaje działalności wojskowej podlegającej powiadamianiu, określonej w paragrafie 38. Działalność ta będzie podlegała obserwacji zawsze wtedy, gdy liczebność uczestniczących wojsk osiągnie lub przekroczy 13 000 żołnierzy, liczba czołgów - 300, liczba bojowych wozów - 500, liczba samobieżnych i ciągnionych środków artylerii, moździerzy i wieloprowadnicowych wyrzutni pocisków rakietowych - 250. W przypadku desantu amfibijnego, śmigłowcowego lub spadochronowego działalność taka będzie podlegać obserwacji, kiedy liczba biorących w nich udział żołnierzy osiągnie lub przekroczy 3500.

„(48) Każde Państwo Uczestniczące może delegować do dwóch swoich przedstawicieli dla obserwowania działalności wojskowej podlegającej obserwacji. Państwo zaproszone może decydować, czy wyśle wojskowych i lub cywilnych obserwatorów, w tym członków swego personelu akredytowanego w państwie pełniącym rolę gospodarza. Obserwatorzy wojskowi będą w czasie wykonywania zadań nosić mundury i oznaki wojskowe.

(49) Sposób organizowania obserwacji określonych rodzajów działalności wojskowej będzie odpowiadać postanowieniom zawartym w Załączniku II.

(50) Państwo Gospodarz lub państwo delegowane będzie określać czas obserwacji w taki sposób, aby obserwatorzy mogli obserwować działalność wojskową podlegającą powiadomieniu od momentu osiągnięcia lub przekroczenia uzgodnionych pułapów aż do chwili, kiedy pułapy te w toku działalności nie będą już osiągane...

(52) W trakcie wykonywania swych zadań obserwatorzy będą korzystać z przywilejów i immunitetów przyznanych pracownikom służby dyplomatycznej w Konwencji Wiedeńskiej o Stosunkach Dyplomatycznych...

(54) Państwo Gospodarz lub delegowane państwo nie będzie zobowiązane do zezwalania na obserwację miejsc, budowli i obiektów, do których dostęp jest ograniczony...".

W myśl paragrafu (55) Państwo zapraszające obserwatorów jest zobowiązane zapewnić im warunki niezbędne dla realizacji ich zadań, a więc potwierdzenia, że działalność podlegająca powiadamianiu „nie niesie zagrożeń i że jest prowadzona zgodnie z treścią powiadomienia". W tym celu powinno ono: udzielać im wszelkich informacji dotyczących działalności, która była przedmiotem powiadomienia, zaopatrzyć ich w mapy i odpowiedni sprzęt obserwacyjny, ułatwiać organizowanie obserwacji rejonu działalności z powietrza, stwarzać możliwość bezpośredniej obserwacji wojsk uczestniczących w działalności wojskowej, tak aby mogli się zorientować o przebiegu ich całości, zapewniać przewodnictwo, środki transportu w rejonie działalności wojskowej oraz możliwość nawiązywania przez obserwatorów łączności z ich placówkami dyplomatycznymi i konsularnymi.

VI. Roczne plany kalendarzowe

„(59) Każde Państwo Uczestniczące będzie dokonywać z pozostałymi Państwami Uczestniczącymi wymiany rocznych planów kalendarzowych swej działalności wojskowej

podlegającej uprzedniemu powiadomieniu, prowadzonej w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, przewidywanych na następny rok kalendarzowy. Państwo Uczestniczące, które ma być gospodarzem działalności wojskowej podlegającej uprzedniemu powiadomieniu prowadzonej przez którekolwiek inne Państwo, Państwa Uczestniczące, włączy tę działalność do swojego planu kalendarzowego. Będzie on przekazywany corocznie, na piśmie, zgodnie z postanowieniami Rozdziału IX, najpóźniej do 15 listopada na rok następny.

(60) Jeżeli Państwo Uczestniczące nie przewiduje żadnej działalności wojskowej podlegającej uprzedniemu powiadomieniu, to o tym fakcie poinformuje wszystkie inne Państwa Uczestniczące w taki sposób, jak przewidziano dla wymiany rocznych planów kalendarzowych".

Zgodnie z paragrafem (61) państwa przekazują wykazy działalności podlegającej powiadomieniu w porządku chronologicznym. Powinny one zawierać następujące informacje: liczbę przewidzianej działalności wojskowej, jej numer, rodzaj i nazwę; charakterystykę i cel działalności wojskowej; uczestniczące w niej państwa; rejon działalności wojskowej; planowany czas jej trwania; przewidywana łączna liczebność wojsk biorących udział w działalności wojskowej; rodzaje uczestniczących w niej sił zbrojnych; przewidywany szczebel działalności wojskowej oraz nazwa bezpośredniego dowództwa operacyjnego; liczba i rodzaj dywizji, których udział jest przewidywany i inne dodatkowe informacje, które państwo planujące działalność uznaje za stosowne.

O wszelkich zmianach dokonywanych w rocznych planach kalendarzowych należy informować pozostałe Państwa Uczestniczące (paragrafy 62-63).

VII. Postanowienia ograniczające

„(65) Następujące postanowienia będą się odnosić do działalności wojskowych podlegających uprzedniemu powiadamianiu:

(65.1) Żadne Państwo Uczestniczące nie będzie prowadzić w ciągu dwóch lat kalendarzowych więcej niż jednej działalności wojskowej podlegającej uprzedniemu powiadamianiu, w której bierze udział więcej niż 40 000 żołnierzy lub 900 czołgów bojowych.

(65.2) Żadne Państwo Uczestniczące nie będzie prowadzić w ciągu roku kalendarzowego więcej niż sześciu działalności wojskowych podlegających uprzedniemu powiadamianiu, w których w każdej bierze udział więcej niż 13 000 żołnierzy lub 300 czołgów bojowych, ale nie więcej niż 40 000 żołnierzy lub 900 czołgów bojowych.

(65.2.1) Spośród tych sześciu działalności wojskowych żadne Państwo Uczestniczące nie będzie prowadzić w ciągu roku kalendarzowego więcej niż trzech działalności wojskowych podlegających uprzedniemu powiadamianiu, w których w każdej bierze więcej niż 25 000 żołnierzy lub 400 czołgów bojowych.

(65.3) Żadne Państwo Uczestniczące nie będzie prowadzić jednocześnie więcej niż trzech działalności wojskowych podlegających uprzedniemu powiadamianiu, w których w każdej bierze udział więcej niż 13 000 żołnierzy lub 300 czołgów bojowych.

(66) Każde Państwo Uczestniczące przekaże wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym - pisemnie, zgodnie z postanowieniami rozdziału IX do 15 listopada każdego roku - informacje dotyczące działalności wojskowych podlegających uprzedniemu powiadamianiu, w których bierze udział więcej niż 40 000 żołnierzy lub 900 czołgów bojowych, a które planuje przeprowadzić lub gościć w drugim kolejnym roku kalendarzo-

wym. Informacje takie będą zawierać wstępne dane o każdej działalności dotyczącej jej ogólnego celu, terminów i czasu trwania, rejonu wielkości oraz państw biorących w niej udział".

Zgodnie z paragrafem (68) bez takiego przekazania informacji żadne państwo nie będzie mogło przeprowadzić działalności wojskowej wspomnianej w powyższych paragrafach (66 i 68).

VIII. Przestrzeganie i weryfikacja

„(71) Państwa Uczestniczące uznają, że narodowe środki techniczne mogą odgrywać rolę w nadzorowaniu przestrzegania uzgodnionych środków budowy zaufania i bezpieczeństwa.

Inspekcja

(72) Zgodnie z postanowieniami zawartymi w niniejszym dokumencie, każde Państwo Uczestniczące ma prawo do przeprowadzenia inspekcji na terytorium każdego innego państwa w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa. Państwo inspekcjonujące może zapraszać inne państwa do uczestnictwa w inspekcji.

(73) Każde Państwo Uczestniczące będzie mogło zgłaszać prośbę o przeprowadzenie inspekcji w innym Państwie Uczestniczącym w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa.

(74) Żadne Państwo Uczestniczące nie będzie miało obowiązku przyjmowania na swym terytorium, w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, więcej niż trzech inspekcji w roku kalendarzowym.

(75) Jeżeli Państwo Uczestniczące zaakceptuje trzy inspekcje w roku kalendarzowym, to o tym fakcie poinformuje wszystkie pozostałe Państwa Uczestniczące.

(75) Żadne Państwo Uczestniczące nie będzie zobowiązane do przyjęcie więcej niż jednej inspekcji w roku kalendarzowym z tego samego Państwa Uczestniczącego...

(78) Państwu Uczestniczącemu, zwracającemu się z prośbą o przeprowadzenie inspekcji, zezwala się wyznaczyć na terytorium innego państwa, w strefie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, określony rejon. Rejon taki będzie nazwany „rejonem wskazanym". Rejon wskazany będzie obejmować terytorium, na którym prowadzone są działania wojskowe podlegające powiadamianiu lub na którym w przekonaniu innego Państwa Uczestniczącego odbywa się działalność wojskowa podlegająca powiadamianiu...

(79) We wskazanym rejonie zespół inspekcyjny, któremu towarzyszyć będą przedstawiciele państwa przyjmującego, będzie miał dostęp, prawo wjazdu i możliwość dokonania niezakłóconego przeglądu, z wyjątkiem rejonów lub wrażliwych punktów, do których dostęp jest zwykle zakazany lub ograniczony, wojskowych i innych obiektów obronnych, a także okrętów wojennych, pojazdów wojskowych i aparatów latających...

(80) W rejonie wskazanym wojska Państw Uczestniczących, inne niż państwa przyjmującego, będą również podlegać inspekcji.

(81) Inspekcja będzie dozwolona z ziemi, powietrza lub z wykorzystaniem obydwu sposobów...

(84) Odpowiedź na prośbę zostanie udzielona w możliwie najkrótszym terminie, ale nie dłuższym niż po 24 godzinach od jej otrzymania. W ciągu 36 godzin od momentu prze-

kazania prośby zespół inspekcyjny uzyska zezwolenie na wkroczenie na terytorium państwa przyjmującego...

(88) Inspekcja zostanie zakończona w ciągu 48 godzin od przybycia zespołu inspekcyjnego do rejonu wskazanego.

(89) Zespół inspekcyjny nie będzie liczył więcej niż czterech inspektorów. Państwo inspekcjonujące może zaprosić inne Państwa Uczestniczące do wzięcia udziału w inspekcji...

(103) państwo przeprowadzające inspekcję sporządzi sprawozdanie z inspekcji, wykorzystując w tym celu formularz uzgodniony przez Państwa Uczestniczące i bezzwłocznie dostarczy jego kopie wszystkim Państwom Uczestniczącym".

Paragrafy 90-102 określają warunki przeprowadzania inspekcji na miejscu oraz prawa i obowiązki państwa przyjmującego i inspekcjonującego w tym zakresie.

Ocena

„(105) Informacje dostarczone zgodnie z postanowieniami dotyczącymi Informacji o Siłach Zbrojnych oraz Informacji o Planach Rozmieszczenia Głównych Systemów Uzbrojenia i Sprzętu będą podlegać ocenie.

(106) Zgodnie z poniższymi postanowieniami, każde Państwo Uczestniczące stworzy możliwość wizytowania aktywnych formacji i jednostek w miejscach ich stałej dyslokacji okresu pokoju, jak jest to określone w postanowieniach zawartych w punktach 2 i 3 dotyczących Informacji o Siłach Zbrojnych, celu umożliwienia innym Państwom Uczestniczącym dokonanie oceny przekazanych informacji...

(107) Każde Państwo Uczestniczące będzie zobowiązane zaakceptować w ciągu roku kalendarzowego kwotę lub część kwoty wizyt oceniających, obliczoną według proporcji: jedna wizyta oceniająca na 60 jednostek, o których przekazano informację zgodnie z postanowieniami paragrafu (10). Jednakże żadne Państwo Uczestniczące nie będzie zobowiązane do zaakceptowania więcej niż 15 wizyt w ciągu roku kalendarzowego. Żadne Państwo Uczestniczące nie będzie zobowiązane do zaakceptowania więcej niż jednej piątej swojej kwoty wizyt przeprowadzanych przez to samo Państwo Uczestniczące; Państwo Uczestniczące posiadające kwotę mniejszą niż pięć wizyt nie będzie zobowiązane do zaakceptowania więcej niż jednej wizyty z tego samego Państwa Uczestniczącego w ciągu roku kalendarzowego. Żadna formacja lub jednostka nie może być wizytowana częściej niż dwa razy w roku kalendarzowym i nie częściej niż raz przez to samo Państwo Uczestniczące w roku kalendarzowym...

(108) Żadne Państwo Uczestniczące nie będzie zobowiązane do zaakceptowania więcej niż jednej wizyty w danym czasie na swoim terytorium...

(110) Prośby o złożeniu takich wizyt będą przedstawione z 5 dniowym wyprzedzeniem...

(112) Jeżeli formacja lub jednostka Państwa Uczestniczącego stacjonuje na terytorium innego Państwa Uczestniczącego prośba będzie przesłana i do Państwa Gospodarza, i do Państwa Stacjonującego.

(113) Odpowiedź na prośbę powinna być udzielona w ciągu 48 godzin po jej otrzymaniu...

(115) Odpowiedź wskaże, czy formacja lub jednostka będzie dostępna do oceny w proponowanym czasie i w jej miejscu stałej dyslokacji.

(116) Formacje lub jednostki mogą się znajdować w miejscu stałej dyslokacji okresu pokoju, ale nie być dostępne do oceny. Każde Państwo Uczestniczące w takich przypadkach będzie mieć prawo nie przyjąć wizyty; przyczyny nieprzyjęcia oraz liczbę dni, w czasie których formacja lub jednostka nie będą mogły być oceniane, zostaną określone w odpowiedzi. Każde Państwo Uczestniczące będzie mieć prawo odwołania się od tego postanowienia do pięciu razy, łącznie na najwyżej 30 dni w roku kalendarzowym.

(117) Jeżeli formacja lub jednostka jest nieobecna w miejscu stałej dyslokacji okresu pokoju, w odpowiedzi będą podane przyczyny i okres nieobecności. Państwo, do którego skierowano prośbę, może zaoferować możliwość wizytowania formacji lub jednostki poza jej miejscem stałej dyslokacji okresu pokoju...

(122) Zespół może mieć nie więcej niż dwóch członków...

(124) Wizyta zostanie przeprowadzona w ciągu jednego dnia roboczego, w czasie do 12 godzin...

(133) Państwo wizytujące sporządzi sprawozdanie ze swojej wizyty i - wykorzystując formularz uzgodniony przez Państwa Uczestniczące - szybko przekaże je wszystkim Państwom Uczestniczącym..."

Paragrafy 118-121 i 125-133 określają warunki przeprowadzania wizyt oraz prawa i obowiązki Państwa Gospodarza i Państwa Wizytującego.

„(135) Każde Państwo Uczestniczące ma prawo żądać - i uzyskać - od każdego innego Państwa Uczestniczącego wyjaśnień dotyczących stosowania uzgodnionych środków budowy zaufania i bezpieczeństwa. Państwo, do którego zwrócono się w takiej sprawie, niezwłocznie udzieli stosownego wyjaśnienia państwu, które poprosiło o takie wyjaśnienie, jeśli nie określono tego inaczej w niniejszym dokumencie. Informacje w tym zakresie będą, w miarę potrzeby, przekazywane wszystkim pozostałym Państwom Uczestniczącym.

(136) Zachęca się Państwa Uczestniczące do stosowania środków zwiększających przejrzystość i zaufanie o charakterze dwustronnym, wielostronnym lub regionalnym, włącznie ze środkami będącymi rezultatem oddzielnych porozumień. Środkami tego typu mogłyby być takie na przykład, jak:

(136.1) - przekazywanie sąsiednim Państwom Uczestniczącym informacji określonych rodzajach działalności wojskowej prowadzonej poniżej pułapów zobowiązujących do uprzedniego powiadamiania oraz prowadzonych w pobliżu ich granic;

(136.2) - zapraszanie przedstawicieli pozostałych, zwłaszcza sąsiednich, Państw Uczestniczących do obserwacji innych ćwiczeń niż te, które podlegają postanowieniom niniejszego dokumentu.

(137) Zachęca się Państwa Uczestniczące do przekazywania informacji o takich środkach do Centrum Zapobiegania Konfliktom, które rozpowszechni wykaz tego typu informacji i udostępni go na żądanie".

IX. Łączność

„(138) Państwa Uczestniczące utworzyły system bezpośredniej łączności między swoimi stolicami w celu przekazywania wiadomości dotyczących, między innymi, uzgodnionych środków zawartych w niniejszym dokumencie. System ten będzie stanowić uzupełnienie istniejących kanałów dyplomatycznych. Państwa Uczestniczące zobowiązują się korzystać z systemu w sposób elastyczny, skuteczny i oszczędny w komunikowaniu się

pomiędzy państwami w sprawie uzgodnionych środków budowy zaufania i bezpieczeństwa oraz pozostałych sprawach odnoszących się do KBWE".

Dalsze paragrafy dotyczące języków roboczych KBWE (141), wykorzystania sieci łączności i Standardowej Procedury Operacyjnej unifikującej formy informacji (142) i powołania grupy do spraw łączności, której zadaniem będzie rozważanie spraw dotyczących zasad proceduralnych, metod roboczych, formularzy i wszystkich innych spraw w celu zwiększenia efektywności sieci łączności (144).

X. Doroczne spotkania oceniające wykonanie uzgodnionych środków

„(145) Państwa Uczestniczące będą zwoływać każdego roku spotkanie w celu przedyskutowania bieżącego i przyszłego wprowadzenia w życie uzgodnionych środków budowania zaufania i bezpieczeństwa. Dyskusja może obejmować:

(145.1) - wyjaśnienie spraw wynikających z wykonywania uzgodnionych środków;

(145.2) - funkcjonowanie uzgodnionych środków, w tym wykorzystanie dodatkowego sprzętu podczas prowadzenia inspekcji i wizyt oceniających;

(145.3) - skutki wszelkich informacji wynikających z wykonywania któregokolwiek uzgodnionego środka dla procesu budowy zaufania i bezpieczeństwa w ramach KBWE...

(147) Spotkanie takie będzie przeprowadzać Komitet Specjalny Forum Współpracy w Dziedzinie Bezpieczeństwa. Rozważy on, w razie potrzeby, sugestie zgłoszone podczas spotkania, mające na celu poprawienie stosowania środków budowy zaufania i bezpieczeństwa...

(147.2) Każde Państwo Uczestniczące może się zwrócić z prośbą do innego Państwa Uczestniczącego o pomoc we wprowadzaniu w życie postanowień niniejszego dokumentu.

(147.3) Państwa Uczestniczące, które z jakichkolwiek powodów nie dokonały wymiany rocznej informacji, zgodnie z niniejszym dokumentem, podczas spotkania wyjaśnią, dlaczego tak się stało, i przedstawią przewidywaną datę wywiązania się z tego zobowiązania.

*

(148) Państwa Uczestniczące wprowadzą w życie ten zbiór wzajemnie uzupełniających się środków budowy zaufania i bezpieczeństwa w celu promowania współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa oraz zmniejszenia ryzyka konfliktu militarnego.

(149)W celu wzmocnienia przestrzegania reżimu uzgodnionych środków budowy zaufania i bezpieczeństwa oraz, dodatkowo do innych stosownych postanowień niniejszego dokumentu, Państwa Uczestniczące będą w razie potrzeby rozważać w ramach odpowiednich organów KBWE sposób zapewnienia pełnej realizacji tych środków.

(150) Środki przyjęte w tym dokumencie są politycznie wiążące i wejdą w życie 1 stycznia 1995 roku, o ile nie zostanie to określone inaczej".

Dokument Wiedeński, 1994, Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej. Studia i materiały nr 25, Warszawa 1995, s. 15-85.

TRAKTAT O OTWARTYCH PRZESTWORZACH
Helsinki, 24 marca 1992 r.

„Państwa zawierające niniejszy Traktat, określone dalej zbiorowo jako Państwa-Strony lub indywidualnie jako Państwo-Strona...

Pragnąc przyczynić się do dalszego rozwijania i umacniania pokoju, stabilności i kooperatywnego bezpieczeństwa na tym obszarze przez stworzenie reżimu Otwartych Przestworzy dla obserwacji lotniczej...

Dążąc do ustanowienia uzgodnionych procedur, które za wspólną zgodą ustanowią poddanie obserwacji lotniczej wszystkich terytoriów Państw-Stron z zamiarem obserwowania pojedynczego Państwa-Strony lub grupy Państw-Stron, na zasadach równości i efektywności i przy zachowaniu bezpieczeństwa lotu...

Uzgodniły, co następuje:

Artykuł I

Postanowienia ogólne

1. Traktat niniejszy ustala reżim, zwany reżimem Otwartych Przestworzy, prowadzenia lotów obserwacyjnych przez Państwo-Strony na terytoriami innych Państw-Stron oraz określa związane z tym prawa i obowiązki Państw-Stron ... (64)

Artykuł III

Kwoty lotów

Rozdział I. Postanowienia ogólne

1. Każdemu Państwu-Stronie przysługuje prawo do przeprowadzenia lotów obserwacyjnych zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu.

2. Każde Państwo-Strona jest zobowiązane do przyjęcia lotu obserwacyjnego nad swoim terytorium zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu.

3. Każdemu Państwu-Stronie przysługuje prawo do wykonania pewnej liczby lotów obserwacyjnych nad terytorium innego Państwa-Strony równej liczbie lotów obserwacyjnych, które to Państwo-Strona ma prawo przeprowadzić nad jego terytorium.

4. Łączna liczba lotów obserwacyjnych, które każde Państwo-Strona zobowiązane jest przyjąć nad swoim terytorium, stanowi całkowitą pasywną kwotę przyznaną temu Państwu-Stronie. Przydział całkowitych kwot pasywnych Państwom-Stronom jest podany w Rozdziale I Aneksu A do niniejszego Traktatu.

5. Liczba lotów obserwacyjnych, które Państwo-Strona ma prawo wykonać w ciągu roku nad terytorium każdego z pozostałych Państw-Stron jest równa indywidualnej kwocie aktywnej tego Państwa-Strony w odniesieniu do innego Państwa-Strony. Suma indywidualnych kwot aktywnych stanowi łączną aktywną kwotę tego Państwa-Strony. Łączna kwota aktywna Państwa-Strony nie może przekraczać jego łącznej kwoty pasywnej.

6. Wstępny przydział kwot aktywnych przedstawiony jest w Rozdziale II Aneksu A do niniejszego Traktatu ... (65)

Rozdział II. Postanowienia odnoszące się do grupy Państw-Stron.

1. (A) Nie ograniczając swoich praw i obowiązków wynikających z niniejszego Traktatu, dwa lub więcej Państwa-Strony posiadające kwoty lotów mogą utworzyć grupę Państw-Stron przy podpisywaniu niniejszego Traktatu i w terminie późniejszym.

(B) Grupa Państw-Stron będzie współpracować w kwestii kwot aktywnych i pasywnych, zgodnie z postanowieniami paragrafu 2, lub 3 niniejszego Rozdziału.

2. (A) Członkom grupy Państw-Stron przysługiwać będzie prawo do redystrybucji pomiędzy nimi własnych kwot aktywnych przyznanych im na dany rok bieżący, przy zachowaniu ich indywidualnych kwot pasywnych. Powiadomienie o redystrybucji powinno zostać bezzwłocznie przekazane wszystkim zainteresowanym Państwom-Stronom trzecim ...

3. (A) Grupa Państw-Stron może, na własne życzenie, być upoważniona do otrzymania wspólnej łącznej kwoty pasywnej, na podstawie której zostaną przyznane wspólne dla całej grupy indywidualne i łączne kwoty aktywne ...

(C) Lot obserwacyjny wynikający z łącznej kwoty aktywnej grupy Państw-Stron zostanie przeprowadzony w imieniu całej grupy.

(D) Loty obserwacyjne, które grupa Państw-Stron zobowiązana jest przyjąć, mogą być wykonane nad terytorium jednego lub kilku członków grupy.

Artykuł IV

Aparatura obserwacyjna

1. O ile nie postanowiono inaczej w paragrafie 3 niniejszego Artykułu, samolot obserwacyjny zostanie wyposażony jedynie w aparaturę obserwacyjną następujących kategorii:

(A) fotograficzne kamery panoramiczne i normalnokadrowe;

(B) kamery telewizyjne z zobrazowaniem w czasie rzeczywistym;

(C) termalne skanery liniowe; oraz

(D) radar obserwacji bocznej o syntetycznej apreturze...

2. Wprowadzenie innych kategorii sprzętu i udoskonaleń do podanych w niniejszym Artykule kategorii aparatury obserwacyjnej będzie rozpatrywane przez Komisję Konsultacyjną Otwartych Przestworzy zgodnie z artykułem X Traktatu...

Artykuł V

Wyznaczanie samolotu

1. Każdemu Państwu-Stronie przysługuje prawo do wyznaczania jednego lub kilku typów lub modeli samolotów, zarejestrowanych przez kompetentne władze danego Państwa-Strony, jako samolotu obserwacyjnego.

2. Każdemu Państwu-Stronie przysługuje prawo do wyznaczenia innych typów lub modeli samolotów obserwacyjnych lub dodania nowych typów lub modeli samolotów do wyznaczonych wcześniej przez to Państwo-Stronę, pod warunkiem powiadomienia o tym fakcie z 30 dniowym wyprzedzeniem wszystkich pozostałych Państw-Stron. Powiadomienie o wyznaczeniu samolotu danego typu lub modelu zawierać musi informacje wyszczególnione w Aneksie C do niniejszego Traktatu.

3. Każdemu Państwu-Stronie przysługuje prawo do wycofania typów lub modeli samolotów wyznaczonych wcześniej przez to Państwo-Stronę, pod warunkiem powiadomienia o tym fakcie z 90 dniowym wyprzedzeniem wszystkich pozostałych Państw-Stron.

Artykuł VI

Rozdział I. Wybór samolotu obserwacyjnego i postanowienia ogólne o prowadzeniu lotów obserwacyjnych.

1. Loty obserwacyjne należy wykonywać przy użyciu samolotu obserwacyjnego, który został wyznaczony przez Państwo-Stronę zgodnie z artykułem V. Stronie obserwującej przysługuje prawo do wystawienia samolotu obserwacyjnego, o ile Strona obserwowana nie wykorzysta przysługującego jej prawa do wystawienia wyznaczonego przez siebie

samolotu. W przypadku zapewnienia samolotu obserwacyjnego przez Stronę obserwującą, Stronie tej przysługiwać będzie prawo do wystawienia samolotu przez nią wyznaczonego lub samolotu wyznaczonego przez inne Państwo-Stronę. W przypadku, gdy Strona obserwowana zapewnia samolot, Stronie obserwującej przysługuje prawo do otrzymania samolotu, którego minimalny zasięg bez uzupełnienia paliwa, wraz z niezbędną jego rezerwą, pozwala na pokonanie połowy długości lotu określonej w podparagrafie G paragrafu niniejszego Rozdziału.

2. Każdemu Państwu-Stronie przysługuje prawo, zgodnie z paragrafem 1 niniejszego Rozdziału, do prowadzenia lotów obserwacyjnych z zastosowaniem samolotu obserwacyjnego wyznaczonego przez inne Państwo-Stronę. Zainteresowane Państwa-Strony wypracowują porozumienia w sprawie zastosowania takiego samolotu, aby umożliwić czynne uczestnictwo w reżimie Otwartych Przestworzy.

3. Państwa-Strony, którym przysługuje prawo do przeprowadzenia lotów obserwacyjnych, mogą koordynować swoje plany prowadzenia lotów obserwacyjnych zgodnie z Aneksem H do niniejszego Traktatu. Żadne Państwo-Strona nie ma obowiązku przyjęcia jednocześnie więcej, niż jednego lotu obserwacyjnego w okresie 96 godzin ...

5. Strona obserwująca powiadamia Stronę obserwowaną o zamiarze przeprowadzenia lotu inspekcyjnego, nie później, niż 72 godziny przed planowanym przybyciem Strony obserwującej do punktu wejścia Strony obserwowanej. Państwa-Strony dostarczające takie powiadomienia dołożą wszelkich starań, by przekazać je z odpowiednim wyprzedzeniem w przypadku weekendów.

6. Strona obserwowana, powiadomiona zgodnie z paragrafem 5 niniejszego Rozdziału, w ciągu 24 godzin potwierdza odbiór powiadomienia. W przypadku wykorzystania przez Stronę obserwowaną prawa do wystawienia samolotu obserwacyjnego, potwierdzenie zawiera informacje o samolocie obserwacyjnym wyszczególnione w punkcie (F) paragrafu 5 niniejszego Rozdziału.[67] Stronie obserwującej wolno przybyć do punktu wejścia w przewidywanym czasie przybycia przekazanym zgodnie z paragrafem 5 niniejszego Rozdziału. Przewidywany czas odlotu z punktu wejścia do lotniska Otwartych Przestworzy, z którego nastąpi start do lotu obserwacyjnego oraz miejsce, data i czas rozpoczęcia inspekcji przed lotem muszą być potwierdzone przez Stronę obserwowaną...

8. Powiadamiając Stronę obserwowaną zgodnie z paragrafem 5 niniejszego Rozdziału, Strona obserwująca powiadamia jednocześnie wszystkie pozostałe Państwa-Strony o zamiarze przeprowadzenia lotu obserwacyjnego.

9. Okres czasy od przewidywanej godziny przybycia do punktu wejścia do zakończenia lotu obserwacyjnego nie przekracza 96 godzin, chyba że Strony uzgodnią inaczej ...

14. Wszystkie samoloty obserwacyjne wykonujące lot obserwacyjny zgodnie z niniejszym Traktatem mają być użytkowane zgodnie z postanowieniami Traktatu i zatwierdzonym planem lotu...

17. Loty obserwacyjne mają pierwszeństwo przed wszelkim regularnym ruchem powietrznym. Strona obserwowana zapewni wszelkie ułatwienia ze strony jej organów kontroli ruchu powietrznego w odniesieniu do lotów obserwacyjnych wykonywanych zgodnie z niniejszym Traktatem...

Rozdział II. Warunki planowania misji

1. O ile nie uzgodniono inaczej, Strona obserwująca, po przybyciu na lotnisko Otwartych Przestworzy przedstawia Stronie obserwowanej plan misji dla proponowanego lotu obserwacyjnego, który spełnia wymogi paragrafu 2 i 4 niniejszego Rozdziału.

2. Plan misji może przewidywać lot obserwacyjny, który pozwala na obserwację dowolnego punktu na całym terytorium Strony obserwowanej łącznie z obszarami wskazanymi przez Stronę obserwowaną jako przestrzeń niebezpieczną w źródle wskazanym w Aneksie I.[68] Trasa samolotu obserwacyjnego może przebiegać w odległości do dziesięciu kilometrów (lecz nie mniej) od granicy państwa sąsiedniego, nie będącego Państwem Stroną ...

4. Plan misji zawiera wszelkie informacje niezbędne dla sporządzenia planu lotu ...[69]

6. Nie później niż na cztery godziny po przedłożeniu planu misji, Strona obserwowana zatwierdza plan misji lub proponuje wprowadzenie do niego zmian zgodnie z Artykułem VIII, Rozdział I, paragraf 4 i 5 niniejszego Rozdziału. Zmiany takie nie mogą uniemożliwiać obserwacji jakiegokolwiek punktu na terytorium Strony Obserwowanej, łącznie z obszarami wskazanymi przez Stronę obserwowaną jako niebezpieczna przestrzeń powietrzna w źródle określonym w Aneksie I do niniejszego Traktatu.[70] Z chwilą wyrażenia zgody, plan misji zostanie podpisany zarówno przez Stronę obserwującą jak i przez Stronę obserwowaną. W przypadku, gdy Strony nie osiągną porozumienia w sprawie planu misji w czasie ośmiu godzin od chwili przedłożenia pierwotnego planu misji, Strona obserwująca ma prawo odmowy przeprowadzenia lotu obserwacyjnego zgodnie z postanowieniami Artykułu VIII niniejszego Traktatu.

Artykuł VIII

Zakazy, odstępstwa od planów lotów i sytuacje nadzwyczajne.

Rozdział I. Zakaz lotów obserwacyjnych i zmiany planów misji.

1. Strona obserwowana ma prawo zakazać wykonania lotu obserwacyjnego niezgodnego z postanowieniami niniejszego Traktatu ...[71].

4. Strona obserwowana ma prawo do proponowania zmian w planie lotu w wyniku zaistnienia którejkolwiek z następujących okoliczności:

(A) warunki meteorologiczne wpływają negatywnie na bezpieczeństwo lotu;

(B) stan przewidzianego lotniska Otwartych Przestworzy, lotnisk zapasowych lub lotnisk służących do uzupełnienia paliwa uniemożliwia korzystanie z nich; lub

(C) plan misji jest niezgodny z Artykułem VI, Rozdział II, paragrafem 2 i 4 ...

Rozdział II. Odstępstwa od planu lotu.

1. W czasie lotu obserwacyjnego dopuszczalne są odstępstwa od planu lotu jeśli są one spowodowane:

(A) warunkami pogodowymi mającymi negatywny wpływ na bezpieczeństwo lotu;

(B) trudnościami technicznymi związanymi z samolotem obserwacyjnym;

(C) koniecznością udzielenia natychmiastowej pomocy medycznej dowolnej osobie na pokładzie; lub

(D) instrukcjami kontroli ruchu powietrznego związanymi z działaniem siły wyższej...

Rozdział III

Sytuacje awaryjne

1. W przypadku powstania sytuacji awaryjnej pierwszy pilot kieruje się „Procedurami Służb Nawigacji Powietrznej. Przepisy Służb Powietrznych i Kontroli Ruchu Powietrzne-

go" („Procedures for Air Navigation Services – Rules of the Air and Air Traffic Services"), dokumentu ICAO (72) nr 4444-RAC 501 12 z odpowiednimi poprawkami i zmianami krajowych przepisów Strony obserwowanej i instrukcji wykonywania lotów samolotu obserwacyjnego.

Artykuł IX

Dane otrzymywane z aparatury obserwacyjnej podczas lotów obserwacyjnych

Rozdział I. Postanowienia ogólne

1. Dla celów rejestracji danych zebranych przez aparaturę obserwacyjną w czasie lotów obserwacyjnych stosowane są następujące nośniki informacji:

(A) w przypadku panoramicznych i kadrujących aparatów fotograficznych – czarno-biały film fotograficzny;

(B) w przypadku kamer telewizyjnych – taśma magnetyczna;

(C) w przypadku termalnych skanerów liniowych – czarno-biały film fotograficzny lub taśma magnetyczna;

(D) w przypadku radaru obserwacji bocznej z syntetyczną aparaturą – taśma magnetyczna...

4. Dane zgromadzone przez aparaturę obserwacyjną w czasie lotu obserwacyjnego zostaną udostępnione Państwom-Stronom zgodnie z postanowieniami niniejszego Artykułu i są przeznaczone do wykorzystania wyłącznie w celu osiągnięcia celów niniejszego Traktatu...[73]

Artykuł X

Komisja Konsultacyjna Otwartych Przestworzy

1. W celu popierania celów i ułatwienia wdrażania postanowień niniejszego Traktatu, Państwa-Strony ustanawiają niniejszym Komisję Konsultacyjną Otwartych Przestworzy.

2. Komisja Konsultacyjna Otwartych Przestworzy podejmuje decyzje lub przedkłada zalecenia za jednomyślną zgodą. Jednomyślna zgoda oznacza brak sprzeciwu któregokolwiek z Państw-Stron wobec podjęcia decyzji lub przedłożenia zalecenia.

3. Każde Państwo-Strona ma prawo wniesienia przez Komisję Konstytucyjną Otwartych Przestworzy i włączenie do jej porządku obrad każdej kwestii odnoszącej się do niniejszego Traktatu, łącznie z wszelkimi sprawami związanymi z przypadkami zapewnienia samolotu obserwacyjnego przez Stronę obserwowaną.

4. W ramach Komisji Konsultacyjnej Otwartych Przestworzy, Państwa-Strony niniejszego Traktatu:

(A) rozstrzygają sprawy związane z przestrzeganiem postanowień niniejszego Traktatu;

(B) rozstrzygającą niejasności i różnice w interpretacji zaistniałe w czasie wdrażania Traktatu;

(C) rozstrzygają i podejmują decyzję w sprawie wniosków o przystąpienie do Traktatu; oraz

(D) zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu – uzgadniają środki techniczne i administracyjne uznane za niezbędne w następstwie przystąpienia do niniejszego Traktatu innych Państw.

5. Komisja Konsultacyjna Otwartych Przestworzy ma prawo do proponowania poprawek do niniejszego Traktatu, do rozważenia i zatwierdzenia ich zgodnie z postanowieniami Artykułu XVI. (74) Komisja Konsultacyjna Otwartych Przestworzy może również uzgad-

niać poprawki służące poprawieniu wykonalności i efektywności niniejszego Traktatu zgodne z jego postanowieniami ...[75]

Artykuł XII

Odpowiedzialność

Zgodnie z prawem i zwyczajami międzynarodowymi, Państwo-Strona jest zobowiązane do zapłacenia odszkodowań z tytułu szkód wyrządzonych innym Państwom-Stronom, osobom fizycznym i prawnym przynależnym do tych Państw-Stron, lub ich własności w czasie realizacji niniejszego Traktatu...[76]

Polski przekład tekstu traktatu, udostępniony przez Departament Prawno-Traktatowy Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

DECYZJE BUDAPESZTAŃSKIE
IV. KODEKS POSTĘPOWANIA W DZIEDZINIE POLITYCZNO-WOJSKOWYCH ASPEKTÓW BEZPIECZEŃSTWA
Budapeszt, 6 grudnia 1994 r.

„20. Państwa uczestniczące uznają demokratyczną kontrolę nad wojskiem, siłami paramilitarnymi i wewnętrznymi siłami bezpieczeństwa, jak też nad służbami wywiadowczymi i policją, za nieodzowny element stabilizacji i bezpieczeństwa. Będą wspierać integrację swych sił zbrojnych ze społeczeństwem obywatelskim jako ważny przejaw demokracji.

21. Każde Państwo uczestniczące zapewni i utrzyma skuteczne kierownictwo i kontrolę nad swymi siłami zbrojnymi, siłami paramilitarnymi i siłami bezpieczeństwa ze strony konstytucyjnie ustanowionych władz wyposażonych w demokratyczną legitymację. Każde Państwo uczestniczące ustanowi kontrolę w celu zapewnienia, że władze te wypełniają swe konstytucyjne i prawne obowiązki. Określi wyraźnie rolę i zadania tych sił oraz ich obowiązek działania wyłącznie w ramach konstytucyjnych.

22. Każde Państwo uczestniczące zapewni ustawodawczą akceptację swych wydatków na obronę. Każde Państwo uczestniczące będzie zgodnie z wymogami bezpieczeństwa narodowego, ograniczać swe wydatki wojskowe; zapewni też przejrzystość i powszechną dostępność informacji odnoszących się do sił zbrojnych.

23. Każde Państwo uczestniczące, gwarantując żołnierzowi odbywającemu służbę wojskową realizację jego praw obywatelskich zapewni też polityczną neutralność sił zbrojnych jako takich.

24. Każde Państwo uczestniczące zapewni skuteczne zabezpieczenie przed przypadkowym i nielegalnym użyciem środków wojskowych.

25. Państwa uczestniczące nie będą tolerować ani popierać sił, które nie są odpowiedzialne przed konstytucyjnie ustanowionymi władzami lub nie są przez nie kontrolowane. Jeśli państwo uczestniczące nie jest w stanie realizować swego zwierzchnictwa nad takimi siłami, może prosić o konsultacje w ramach KBWE w celu omówienia działań, które powinny zostać podjęte.

26. Każde Państwo uczestniczące zapewni, że zgodnie z obowiązkami międzynarodowymi jego siły paramilitarne powstrzymają od uzyskiwania zdolności bojowej większej niż ta, do jakiej zostały powołane.

27. Każde Państwo uczestniczące zapewni, że rekrutacja lub wezwanie do służby w siłach militarnych, paramilitarnych i w siłach bezpieczeństwa będą zgodne z jego zobowiązaniami związanymi z poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności.

28. Państwa uczestniczące odzwierciedlą w swych ustawach i innych stosownych dokumentach prawa i obowiązki personelu sił zbrojnych. Rozważą wprowadzenie zwolnień ze służby wojskowej lub zastosowanie służby zastępczej.

29. Państwa uczestniczące zapewnią możliwie szerokie rozpowszechnianie w swoich krajach międzynarodowego humanitarnego prawa wojennego. Swym zobowiązaniom w tej dziedzinie dadzą one wyraz – zgodnie z praktyką wewnętrzną – w programach szkolenia wojskowego i regulaminach.

30. Każde państwo uczestniczące zapozna personel swych sił zbrojnych z postanowieniami międzynarodowego prawa humanitarnego, zasadami, Konwencjami i zobowiązaniami odnoszącymi się do konfliktu zbrojnego oraz zapewni, że personel ten będzie świadom osobistej odpowiedzialności – na mocy ustawodawstwa wewnętrznego i prawa międzynarodowego – za swe działania.

31. Państwa uczestniczące zapewnią, że personel sił zbrojnych sprawujący władzę dowódczą będzie ją wykonywać zgodnie ze stosownymi przepisami ustawodawstwa wewnętrznego i prawa międzynarodowego oraz że będzie świadom, iż na mocy tego prawa może zostać indywidualnie pociągnięty do odpowiedzialności za niezgodne z prawem sprawowanie swej władzy i że nie może wydawać rozkazów sprzecznych z prawem krajowym i międzynarodowym. Odpowiedzialność zwierzchników nie zwalania podwładnych od osobistej odpowiedzialności.

32. Każde Państwo uczestniczące zapewni, że personel sił zbrojnych, paramilitarnych i sił bezpieczeństwa będzie mógł korzystać z praw człowieka i podstawowych wolności oraz realizować je w sposób zgodny z dokumentami KBWE i prawem międzynarodowym, a także ze stosownymi postanowieniami konstytucyjnymi przepisami prawnymi i wymogami służby.

33. Każde Państwo uczestniczące zapewni odpowiednie procedury prawne i administracyjne, chroniące prawa personelu wszystkich rodzajów wojsk.

VIII

34. Każde Państwo uczestniczące zapewni, że jego siły zbrojne będą w czasie pokoju i wojny dowodzone, obsadzane, szkolone i wyekwipowane w sposób zgodny z postanowieniami prawa międzynarodowego, a także z podjętymi przez nie zobowiązaniami i postanowieniami odnoszącymi się do użycia sił zbrojnych w konflikcie zbrojnym, włączając w to odpowiednie konwencje haskie z 1907 r. i z 1954 r.[77], konwencje genewskie z 1949 r.[78] i ich protokoły dodatkowe z 1977 r. jak również Konwencję w sprawie użycia określonych rodzajów broni konwencjonalnych z 1980 r.[79]

35. Każde Państwo uczestniczące zapewni, że jego polityka i doktryna obronna będą zgodne z prawem międzynarodowym odnoszącym się do użycia sił zbrojnych, także w konflikcie zbrojnym oraz z odpowiednimi zobowiązaniami tego Kodeksu.

36. Każde Państwo uczestniczące zapewni, że wszelkie decyzje desygnujące jego siły zbrojne do uczestnictwa w wewnętrznych misjach bezpieczeństwa będą podjęte zgodnie z konstytucyjnymi procedurami. Decyzje zlecające siłom zbrojnym takie misje stworzą gwarancje, że będą one przeprowadzane pod skuteczną kontrolą konstytucyjnie uprawnio-

nych władz i podlegać będą wymogom prawa. Jeśli nie będzie można uniknąć użycia siły i w pełnieniu misji dotyczącej bezpieczeństwa wewnętrznego, każde państwo uczestniczące zapewni, że jej użycie będzie współmierne do konieczności związanych z jej wprowadzeniem. Siły zbrojne zatroszczą się należycie o zapobieżenie wyrządzaniu szkody obywatelom lub ich mieniu.

37. Państwa uczestniczące nie użyją sił zbrojnych do ograniczenia pokojowego, zgodnego z prawem korzystania z praw człowieka i praw obywatela przez osoby jako jednostki oraz jako przedstawiciele grup, ani też w celu pozbawienia ich narodowej, religijnej, kulturowej, językowej lub etnicznej tożsamości.

IX

38. Każde państwo uczestniczące jest odpowiedzialne za wprowadzenie w życie tego Kodeksu. Państwo uczestniczące udzieli na żądanie stosownych wyjaśnień odnoszących się do realizacji Kodeksu – gdyby okazało się to niezbędne – zostaną wykorzystane właściwe organy, mechanizmy i procedury KBWE".

Czesław Marcinkowski, Kodeks postępowania w polityczno-militarnych aspektach bezpieczeństwa. Treść, znaczenie, zobowiązania, Warszawa 1996, s. 35-37.

4. Demilitaryzacja, kontrola zbrojeń i rozbrojenie

Karta ONZ zawiera jedynie ogólne postanowienia dotyczące kontroli zbrojeń i rozbrojenia. Utworzony na podstawie artykułu 47 Wojskowy Komitet Sztabowy miał służyć Radzie Bezpieczeństwa „radą" i „pomocą" również w zakresie „regulowania zbrojeń i możliwego rozbrojenia". W tej kwestii Karta ustanowiła jednak łączne kompetencje Rady Bezpieczeństwa i Zgromadzenia Ogólnego. Artykuł 26 określił odpowiedzialność Rady za opracowywanie przy pomocy tego Komitetu „planów ustanowienia systemu regulowania zbrojeń, które będą przedłożone wszystkim członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych. Miały one przyczynić się do „ustalenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa z jak najmniejszym zużyciem światowych zasobów ludzkich i gospodarczych na zbrojenia". Artykuł 11 natomiast przyznawał Zgromadzeniu Ogólnemu kompetencje rozważania ogólnych zasad współdziałania dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa „łącznie z zasadami dotyczącymi rozbrojenia i regulacji zbrojeń" i udzielania zaleceń w tych sprawach.

Użycie broni atomowej kilka miesięcy po podpisaniu Karty sprawiło, że szczególne miejsce w pracach ONZ od samego początku jej działalności, zajęła problematyka rozbrojenia nuklearnego. Pierwsza w ogóle rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1 (I), przyjęta 1 stycznia 1946 r. ustanawiała Komisję do Spraw Energii Atomowej której pilnym zadaniem było przygotowanie propozycji w sprawie usunięcia z narodowych zbrojeń broni atomowej i innych broni masowej zagłady. Na tej samej sesji Zgromadzenie Ogólne przyjęło 14 grudnia rezolucję 41 (I), podkreślającą centralną rolę rozbrojenia w odniesieniu do międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Ta właśnie rola zdeterminowała priorytetowe znaczenie problematyki rozbrojenia w późniejszych pracach ONZ i wielostronnej dyplomacji.

W wyniku ujawnienia się zasadniczych rozbieżności stanowisk przede wszystkim między USA a ZSRR Wojskowy Komitet Sztabowy nie zrealizował zleconego mu w art. 47

mandatu. W tej sytuacji Rada Bezpieczeństwa powołała w 1947 r. Komisję Zbrojeń Zwykłych, która w 1952 r. została połączona z Komisją do Spraw Energii Atomowej w jedną Komisję Rozbrojeniową. Początkowo składała się ona tylko z członków Rady Bezpieczeństwa, natomiast od 1958 r. uczestniczą w niej wszyscy członkowie ONZ.

Jednocześnie w różnych składach i na różnych szczeblach były prowadzone poza ONZ rozmowy w sprawie zakazu prób jądrowych, zapobiegania nagłej napaści i in. Szczególną rolę odgrywały w nich Francja, USA, Wielka Brytania i ZSRR. Z ich inicjatywy utworzono w 1960 r. Komitet Rozbrojeniowy Dziesięciu Państw, który w 1962 r. został zastąpiony przez Komitet Rozbrojeniowy osiemnastu Państw. W późniejszych latach jego skład uległ znacznemu poszerzeniu. Komitet, nie stanowiąc formalnie organu pomocniczego ONZ, składa jednak sprawozdania ze swoich prac każdorazowo przed sesją Zgromadzenia Ogólnego za pośrednictwem Komisji Rozbrojeniowej i otrzymuje od niego zalecenia dotyczące dalszych jego prac.

W wyniku prac Konferencji Komitetu Rozbrojeniowego przygotowano szereg umów, jak np. o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, denuklearyzacji dna morskiego, zakazu broni bakteriologicznej (biologicznej) i broni chemicznej i in. które odegrały ważną rolę w procesie ograniczenia wyścigu zbrojeń. Decydującą rolę w ostatecznym ich uzgodnieniu odegrały jednak wielkie mocarstwa.

Rokowania rozbrojeniowe były i są nadal prowadzone w oparciu o uzgodnione zasady a) jakim powinny odpowiadać porozumienia rozbrojeniowe oraz b) współdziałania państw w dziedzinie rozbrojenia jako ważnego elementu ich współpracy na rzecz utrzymania umocnienia międzynarodowego bezpieczeństwa. Dokumenty dotyczące tych kwestii, pochodzące z różnych okresów rokowań, stanowią swego rodzaju kodyfikację zasad w oparciu o które prowadzone są również obecnie rokowania i którym odpowiada treść zawartych w ich wyniku umów międzynarodowych.

Zasady rokowań i porozumień rozbrojeniowych

DEKLARACJA RZĄDU STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI I ZWIĄZKU SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH O UZGODNIONYCH ZASADACH ROKOWAŃ ROZBROJENIOWYCH, ZATWIERDZONA W REZOLUCJI 1722 (XVI) ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Nowy Jork, 20 grudnia 1961 r.[80]

„...5. Wszystkie posunięcia w dziedzinie powszechnego i całkowitego rozbrojenia powinny być zrównoważone, aby w żadnym stadium wykonywania porozumienia jakiekolwiek państwo albo grupa państw nie zyskała przewagi militarnej i aby bezpieczeństwo zostało zapewnione dla wszystkich jednakowo.

6. Wszystkie posunięcia w dziedzinie rozbrojenia powinny być wykonywane od początku do końca pod ścisłą i skuteczną kontrolą międzynarodową, będącą w stanie dostarczyć pewnych gwarancji, że wszystkie strony wykonują swoje zobowiązania ...

7. Postępom w rozbrojeniu powinny towarzyszyć środki zmierzające do wzmocnienia instytucji służących utrzymaniu pokoju i załatwianiu sporów przy użyciu środków pokojowych..."

United Nations, General Assembly, Document A/4879.

Zasady te zostały rozwinięte na potrzeby rokowań między USA a ZSRR – Rosją w sprawie ograniczenia broni strategicznych w późniejszych latach w oświadczeniach ich rządów zawierających wytyczne dla kolejnych etapów ich rozmów na ten temat. Dotyczyło to zwłaszcza zasady równego i jednakowego bezpieczeństwa stron, priorytetu środków odnoszących się do broni najbardziej destabilizujących równowagę strategiczną, niezbędności podejmowania środków towarzyszących wzmacniających skutki ograniczeń broni strategicznych w celu zmniejszenia groźby wybuchu konfliktu nuklearnego. W „klasycznej" formie zasady te znalazły wyraz we wspólnym amerykańsko-radzieckim oświadczeniu z 18 czerwca 1979 r. o zasadach i wytycznych dla następnych rokowań w sprawie ograniczenia broni strategicznych[81].

Zasady współpracy państw na rzecz rozbrojenia

REZOLUCJA 34/88 ZGROMADZENIA OGÓLNEGO ZAWIERAJĄCA DEKLARACJĘ O MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓŁPRACY NA RZECZ ROZBROJENIA
Nowy Jork, 11 grudnia 1979 r.

„Zgromadzenie Ogólne...

podkreślając fakt, że rządy wszystkich krajów, zwłaszcza krajów posiadających broń jądrową, podnoszą historyczną odpowiedzialność za wyeliminowanie wojen z życia ludzi, głównie poprzez przyjęcie efektywnych i zdecydowanych środków rozbrojeniowych nastawionych na powszechne i całkowite rozbrojenie pod ścisłą i skuteczną kontrolą międzynarodową...

I

uroczyście wzywa wszystkie państwa do aktywnego popierania rozwoju, umocnienia i intensyfikacji międzynarodowej współpracy zmierzającej do osiągnięcia celów rozbrojenia, tak jak to zostało określone przez Zgromadzenie Ogólne na jego X sesji specjalnej, i aby w tym celu przede wszystkim:

a) podejmowały inicjatywy zmierzające do wyeliminowania groźby wojny jądrowej i uchwalenia skutecznych nowych kroków dla zatrzymania i odwrócenia wyścigu zbrojeń i wytyczenia drogi dla ostatecznego celu działań w procesie rozbrojenia, to jest powszechnego i całkowitego pod skuteczną kontrolą międzynarodową;

b) wykonywały skutecznie swoje niezbywalne prawo uczestniczenia w procesie rozbrojeniowym, tak jak to zostało potwierdzone w Dokumencie Końcowym X sesji specjalnej Zgromadzenia Ogólnego;

c) uczestniczyły aktywnie, we właściwy sposób w środkach podejmowanych w dziedzinie rozbrojenia, mając na uwadze zarówno interes utrzymania międzynarodowego i narodowego bezpieczeństwa zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych oraz aktywnego popierania takich kroków;

d) prowadziły rokowania rozbrojeniowe, w dobrej wierze, równolegle na temat wszystkich problemów priorytetowych, łącznie z odpowiednimi środkami budowania zaufania w celu zapewnienia, że takie rokowania będą się nawzajem uzupełniały i będą prowadzić do szybkiego osiągnięcia zdecydowanego postępu w dziedzinie rozbrojenia;

e) podejmowały wszelkie wysiłki dla osiągnięcia stałego, przyspieszonego postępu w rokowaniach w sprawie powstrzymania wyścigu zbrojeń i osiągnięcia rozbrojenia oraz, aby w tym celu powstrzymały się od szkodzenia takim rokowaniom, zwłaszcza w sprawach nie związanych z rozbrojeniem;

f) dążyły w czasie rokowań rozbrojeniowych do zapewnienia, że będą one wyprzedzać jakościowy rozwój i gromadzenie broni, których dotyczą rokowania, i gdzie to możliwe, zapobiegać powstawaniu nowych typów i systemów broni, zwłaszcza broni masowej zagłady;

g) zapewniły, że wielostronne, regionalne i dwustronne rokowania w sprawach rozbrojeniowych będą konsekwentnie prowadzone z odpowiednimi postanowieniami Dokumentu Końcowego X sesji specjalne mając na uwadze, że Organizacja Narodów Zjednoczonych odgrywa główną rolę i ponosi główną odpowiedzialność w dziedzinie rozbrojenia;

h) rozwijały wspólne wysiłki dla osiągnięcia konkretnych kroków rozbrojeniowych, realizacja których mogłaby stopniowo umożliwić wykorzystanie istotnej części środków uzyskanych w ten sposób na zaspokojenie potrzeb społecznych i ekonomicznych, przyczyniając się tym samym do zmniejszenia luki ekonomicznej między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się, biorąc pod uwagę ścisły związek między rozbrojeniem i rozwojem.

Zbiór Dokumentów, 1975, s. 1031-1035.

A. Demilitaryzacja obszarów o ogólnym znaczeniu międzynarodowym

Tendencją współczesnego prawa międzynarodowego jest ustanawianie specjalnego reżimu prawnego dla obszarów mających ogólne międzynarodowe znaczenie. Jest ono determinowane przez takie czynniki jak: położenie geograficzne, funkcja gospodarcza lub transportowa danego obszaru w stosunkach międzynarodowych i możliwość jego wykorzystania do działalności zagrażającej międzynarodowemu bezpieczeństwu i pokojowi (np. objęcia go wyścigiem zbrojeń, zwłaszcza w zakresie broni masowej zagłady i in.

Celem przyjętych w tej dziedzinie regulacji jest z jednej strony zapewnienie wyłącznie pokojowego wykorzystania wspomnianych obszarów, z drugiej natomiast – ograniczenie lub wyeliminowanie prowadzenia na nich określonych rodzajów działalności wojskowej. Wzajemna relacja zobowiązań państw przyjętych w tym zakresie w traktatach międzynarodowych jest zróżnicowana w zależności od charakteru „przestrzeni" wchodzących w rachubę oraz zespołu czynników prawnych i faktycznych (w tym zwłaszcza rozwoju techniki wojskowej) odnoszących się do nich i określających jednocześnie priorytety mających być podjętych wobec nich środków demilitaryzacyjnych. I tak np. o ile w przypadku przestrzeni kosmicznej na pierwszy plan wysunięta była obawa przed objęciem jej wyścigiem zbrojeń rakietowych i sputnikowych, to w odniesieniu do dna morskiego przeważyły względy ekonomiczne, dążenie do stworzenia warunków sprzyjających eksploatacji jego zasobów mineralnych i biologicznych.

Obowiązujące obecnie regulacje prawno-międzynarodowe odnoszące się do obszarów o ogólnym znaczeniu międzynarodowym dotyczą dwóch obszarów lądowych (Spitsbergenu i Antarktyki), jedna – przestrzeni kosmicznej i ciał niebieskich i jedna – obszarów morskich (dna mórz i oceanów).

TRAKTAT DOTYCZĄCY SPITSBERGU
Paryż, dnia 9 lutego 1920 r.

„... Art. 9

Z zastrzeżeniem praw i obowiązków mogących wyniknąć dla Norwegii z jej przystąpienia do Ligi Narodów, Norwegia zobowiązuje się nie zakładać i nie pozwolić na utworzenie żadnej bazy morskiej na obszarach wskazanych w art. 1, nie budować żadnych fortyfikacji w tych obszarach, które nie mogą nigdy być używane do celów wojennych".

Dziennik Ustaw, 1931, nr 97, poz. 747.

UKŁAD W SPRAWIE ANTARKTYKI
Waszyngton, dnia 1 grudnia 1959 r.

„Rząd Argentyny, Australii, Belgii, Chile, Republiki Francuskiej, Japonii, Nowej Zelandii, Norwegii, Unii Południowo-Afrykańskiej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki.

przyznając, że w interesie całej ludzkości Antarktyka powinna być również w przyszłości zawsze wykorzystywana wyłącznie dla celów pokojowych i że nie powinna być areną ani przedmiotem sporów międzynarodowych;

przekonane również, że Układ zapewniający wykorzystywanie Antarktyki wyłącznie dla celów pokojowych i kontynuowanie międzynarodowej, zgodnej współpracy w Antarktyce przyczyni się do realizacji celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych;

uzgodniły co następuje:

Artykuł I

1. Antarktyka będzie wykorzystywana wyłącznie dla celów pokojowych. W szczególności będą zabronione tam wszelkie działania o charakterze militarnym, takie jak zakładanie baz wojskowych i umocnień, przeprowadzanie manewrów wojskowych oraz dokonywanie prób z bronią wszelkiego rodzaju.

2. Niniejszy Układ nie stoi na przeszkodzie wykorzystywania wojskowego personelu lub sprzętu do prowadzenia badań naukowych albo do jakichkolwiek innych celów pokojowych...

Artykuł V

1. Zabronione będzie dokonywanie w Antarktyce jakichkolwiek eksplozji jądrowych i wyrzucanie w tej strefie odpadów radioaktywnych.

2. W razie zawarcia międzynarodowych porozumień z udziałem wszystkich Układających się Stron, których przedstawiciele mają prawo uczestniczyć w konferencjach przewidzianych w artykule IX, odnośnie wykorzystania energii jądrowej, łącznie z eksplozjami jądrowymi i wyrzucaniem odpadów radioaktywnych – w Antarktyce stosowane będą przepisy ustanowione przez te porozumienia.

Artykuł VI

Postanowienia niniejszego Układu będą dotyczyć obszaru położonego na południe od 60 równoleżnika szerokości południowej, łącznie ze wszystkimi lodowcami szelfowymi, jednakże żadne z postanowień niniejszego Układu nie uszczupla i w niczym nie narusza

praw jakiegokolwiek państwa, ani też wykonywanie tych praw uznanych przez prawo międzynarodowe, a dotyczących morza pełnego, w granicach tego obszaru.

Artykuł VII

1. Aby przyczynić się do osiągnięcia celów i zapewnić przestrzeganie postanowień niniejszego Układu, każda z Układających się Stron, której przedstawiciele mają prawo do uczestniczenia w konferencjach przewidzianych w artykule IX niniejszego Układu, będzie miała prawo wyznaczać obserwatorów w celu przeprowadzenia wszelkich inspekcji przewidzianych w niniejszym artykule. Obserwatorami będą obywatele tych Układających się Stron, które ich wyznaczą. Nazwiska obserwatorów będą podawane do wiadomości każdej z Układających się Stron...

Artykuł IX

1. Przedstawiciele Układających się Stron, wymienionych we wstępie do niniejszego Układu, zbiorą się w mieście Canberra nie później niż dwa miesiące po wejściu w życie niniejszego Układu, a następnie będą się zbierać w odstępach czasu i w miejscach, które zostaną przez nich ustalone, w celu wymiany informacji i wzajemnych konsultacji w zagadnieniach Antarktyki stanowiących przedmiot wspólnego zainteresowania, a także w celu opracowania, rozważenia i zalecenia swoim rządom środków zmierzających do realizacji zasad i celów niniejszego Układu łącznie ze środkami dotyczącymi:

a) wykorzystywania Antarktyki tylko dla celów pokojowych,

b) popierania badań naukowych w Antarktyce,

c) popierania międzynarodowej współpracy naukowej w Antarktyce,

d) ułatwień w wykonywaniu prawa inspekcji przewidzianego w artykule VII niniejszego układu,

e) spraw związanych z wykonywaniem jurysdykcji w Antarktyce,

f) ochrony i zachowania biologicznych zasobów w Antarktyce"[82].

Zbiór Dokumentów, 1960, s. 24.

UKŁAD O ZASADACH DZIAŁALNOŚCI PAŃSTW W ZAKRESIE BADAŃ I UŻYTKOWANIA PRZESTRZENI KOSMICZNEJ ŁĄCZNIE Z KSIĘŻYCEM I INNYMI CIAŁAMI NIEBIESKIMI

Waszyngton, Londyn, Moskwa, 27 stycznia 1967.

„Państwa – Strony niniejszego Układu, przeświadczone, że badania i użytkowanie przestrzeni kosmicznej powinny być prowadzone dla dobra wszystkich narodów bez względu na stopień ich rozwoju gospodarczego lub naukowego pragnąc przyczynić się do rozwoju szerokiej współpracy międzynarodowej, zarówno w zakresie naukowych, jak i prawnych aspektów badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych ...

uzgodniły co następuje:

Artykuł I

Badanie i użytkowanie przestrzeni kosmicznej, łącznie z księżycem i innymi ciałami niebieskimi, prowadzone lub wykonywane są dla dobra i w interesie wszystkich krajów, niezależnie od stopnia ich rozwoju gospodarczego czy naukowego i stanowi dorobek całej ludzkości.

Przestrzeń kosmiczna, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, jest wolna dla badań i użytkowania przez wszystkie państwa bez jakiejkolwiek dyskryminacji, na

zasadzie równości i zgodnie z prawem międzynarodowym; dostęp do wszystkich obszarów ciał niebieskich jest wolny ...

Artykuł III

Państwa Strony Układu prowadzą działalność w zakresie badań i użytkowania przestrzeni, łącznie z księżycem i innymi ciałami niebieskimi, zgodnie z prawem międzynarodowym, łącznie z Kartą Narodów Zjednoczonych, w interesie utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz rozwoju współpracy i porozumienia między narodami.

Artykuł IV

Państwa Strony Układu zobowiązują się nie wprowadzać na orbitę wokół Ziemi jakichkolwiek obiektów przenoszących broń jądrową lub jakiekolwiek inne rodzaje broni masowego zniszczenia ani nie umieszczać tego rodzaju broni na ciałach niebieskich lub w przestrzeni kosmicznej w jakichkolwiek inny sposób.

Księżyc i inne ciała niebieskie użytkowane są przez wszystkie Państwa Strony Układu w celach pokojowych. Zakazuje się zakładania wojskowych baz, instalacji oraz fortyfikacji na ciałach niebieskich, dokonywania na nich prób z jakimikolwiek typami broni oraz przeprowadzanie manewrów wojskowych. Korzystanie z personelu wojskowego w celu badań naukowych lub w jakichkolwiek innych celach pokojowych nie jest zabronione. Nie zabrania się również korzystania z wszelkiego sprzętu lub urządzeń koniecznych dla pokojowych badań Księżyca i innych ciał niebieskich...

Artykuł IX

...Państwa - Strony Układu prowadzą studia i badania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, w taki sposób, aby uniknąć ich szkodliwego zanieczyszczenia, jak również niekorzystnych zmian w środowisku ziemskim, wynikających z wprowadzenia substancji poza ziemskich, a w razie konieczności podejmują właściwe kroki w tym celu...

Artykuł XII

Wszystkie stacje, urządzenia, wyposażenia i pojazdy kosmiczne na Księżycu i innych ciałach niebieskich są dostępne, na zasadzie wzajemności, dla przedstawicieli innych Państw Stron Układu. Przedstawiciele ci zawiadamiają uprzednio o zamierzonej wizycie, w celu umożliwienia przeprowadzenia odpowiednich konsultacji i podjęcia środków maksymalnej ostrożności dla zapewnienia bezpieczeństwa i usunięcia zakłócenia w normalnej działalności urządzenia, które ma być przedmiotem wizyty".

Dziennik Ustaw, 1968, nr 14, poz. 82.

UKŁAD O ZAKAZIE UMIESZCZANIA BRONI JĄDROWEJ I INNYCH RODZAJÓW BRONI MASOWEJ ZAGŁADY NA DNIE MÓRZ I OCEANÓW ORAZ W JEGO PODŁOŻU

Londyn, Moskwa, Waszyngton, 11 lutego 1970 r.

Demilitaryzacja przewidziana w układzie ma charakter częściowy. Zgodnie z artykułem I ogranicza się do ustanowienia zakazu instalowania i umieszczania na dnie mórz i oceanów oraz w jego podłożu[83] wszelkich rodzajów broni masowej zagłady oraz konstrukcji, wyrzutni i innych urządzeń przeznaczonych do przechowywania, wypróbowywania lub używania takiej broni[84].

Układ w artykule III, ustęp 1 przyznaje stronom prawo kontroli wykonywania jego postanowień w drodze obserwacji działalności innych jego stron na dnie mórz i oceanów i w jego podłożu.

W razie powstania w wyniku obserwacji wątpliwości, odnoszących się do wypełniania układu:

- państwa-strony, mające takie wątpliwości i państwo-strona odpowiedzialna za działalność je powodującą podejmują konsultacje w celu usunięcia wątpliwości (artykuł III, ustęp 2);
- w razie niepowodzenia tych konsultacji państwa-strony i inne państwa maja prawo podjąć współdziałanie kontrolne przewidujące między innymi inspekcję na miejscu w celu potwierdzenia naruszenia układu[85];
- jeżeli pomimo podjęcia tych działań wątpliwości co do wykonywania postanowień układu nie zostaną wyjaśnione państwo-strona może zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych przekazać tę sprawę do Rady Bezpieczeństwa, która może podjąć środki przewidziane w Karcie (Art. IV, ust. 4)[86].

W artykule V strony zobowiązały się do kontynuowania rokowań w celu całkowitej demilitaryzacji dna morskiego i jego podłoża[87]. Rokowania takie jednak nie zostały podjęte na forum międzynarodowych negocjacji rozbrojeniowych. Nakaz pokojowego wykorzystania dna mórz i oceanów został natomiast ustanowiony w aktach prawnych o szerszym zakresie, odnoszących się do prawa morskiego.

W deklaracji zasad dotyczących dna mórz i oceanów oraz jego podłoża poza granicami jurysdykcji państw, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 17 grudnia 1970 r. w rezolucji 2749 (XXV) stwierdzono, że obszar tej i jego zasoby stanowią wspólne dziedzictwo ludzkości i że będzie on „dostępny dla użytkowania wyłącznie w celach pokojowych przez wszystkie państwa.

Deklaracja stwierdzała ponadto, że:

„...8. Obszar ten powinien być zastrzeżony wyłącznie dla celów pokojowych bez szkody dla jakichkolwiek kroków, które zostały lub mogą być uzgodnione w kontekście międzynarodowych rokowań podjętych w dziedzinie rozbrojenia i które mogą mieć zastosowanie do szerszego obszaru.

9. Na podstawie tej Deklaracji powinien zostać ustalony międzynarodowy reżim dotyczący tego obszaru i jego zasobów, a także odpowiedni mechanizm międzynarodowy, mający umożliwić wprowadzenie w życie jego postanowień i ustanowiony w uniwersalnym traktacie międzynarodowym..."[88].

Reżim taki został określony w Konwencji prawa morskiego podpisanej 10 grudnia 1982 r. w Montego Bay. W części XI tej konwencji postanowiono mianowicie, że „obszar i jego zasoby stanowią wspólne dziedzictwo ludzkości" (art. 136), „generalne postępowanie państw wobec obszaru powinno pozostawać w zgodzie z postanowieniami tej części (konwencji - przyp. autora), z zasadami zawartymi w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz z innymi normami prawa międzynarodowego w interesach utrzymania pokoju i bezpieczeństwa oraz popierania międzynarodowej współpracy i wzajemnego zrozumienia" (art. 138); „obszar powinien być dostępny wyłącznie w celach pokojowych dla wszystkich państw, zarówno nadbrzeżnych, jak tych, które nie mają dostępu do morza, bez dyskryminacji i uszczerbku dla innych postanowień tej konwencji" (art. 141). W artykułach 143 i 147 zawarto zobowiązania do wykorzystywania badań i urządzeń instalowanych na obszarze wyłącznie w celach pokojowych.

B. Strefy bezatomowe

Koncepcje stref bezatomowych powstały w latach pięćdziesiątych w Europie w związku z dyskusją dotyczącą utworzenia na jej obszarze strefy rozrzedzonych zbrojeń, która rozdzielałaby siły zbrojne dwóch przeciwstawnych bloków wojskowych NATO i Układu Warszawskiego. Celem stref bezatomowych miało być zapobieżenie terytorialnemu rozprzestrzenianiu się broni jądrowej oraz wynikającemu z niego zagrożeniu dla państw nie posiadających tej broni. Dużą rolę w kształtowaniu modelu zobowiązań państw, mających stanowić treść prawnego statusu stref bezatomowych, przewidującego również odpowiedni system kontroli i gwarancji, odegrał polski plan utworzenia strefy bezatomowej w Europie Środowej (tzw. plan Rapackiego), przedstawiony w memorandum z 14 lutego 1958 r., a w ostatniej jego wersji w memorandum z 28 marca 1962 r. w Komitecie Rozbrojeniowym Osiemnastu Państw w Genewie. Plan Rapackiego był pierwszą propozycją utworzenia regionalnej strefy bezatomowej ujętą w formę projektu prawnomiędzynarodowych zobowiązań zarówno państw strefy jak i mocarstw nuklearnych. Zobowiązania te miały tworzyć w Europie regionalny reżim nierozprzestrzeniania broni jądrowej.

W późniejszym okresie przedstawiono projekty stref bezatomowych dla innych regionów świata. W tej sprawie Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło szereg rezolucji: (89) a) 27 listopada 1963 r. w sprawie utworzenia strefy Ameryki Łacińskiej (1911 (XVIII); 24 listopada 1964 r. Deklarację w sprawie dezatomizacji Afryki (1652 (XIX); 16 grudnia 1971 r. Deklarację w sprawie strefy pokoju na Oceanie Indyjskim (2832 (XXVI); 9 grudnia 1974 r. w sprawie strefy Środkowego Wschodu (3263 (XXIX); 9 grudnia 1974 r. w sprawie strefy Południowej Azji (3265 (XXIX); 27 października 1986 r. w sprawie strefy pokoju i współpracy południowego Atlantyku (41/11).

Pierwsza strefa bezatomowa została utworzona w Ameryce Łacińskiej 14 lutego 1967 r. w układzie z Tlatelolco.

UKŁAD W SPRAWIE ZAKAZU BRONI NUKELARNEJ W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ
Tlatelolco, Meksyk, 14 lutego 1967 r.

Idea utworzenia strefy bezatomowej Ameryki Łacińskiej została wysunięta w kwietniu 1963 r. w oświadczeniu prezydentów Boliwii, Brazylii, Chile, Ekwadoru i Meksyku. Na konferencji w Meksyku 27 listopada 1965 r. utworzono komitet przygotowawczy dla opracowania projektu układu. W wyniku jego prac 14 lutego 1967 r. podpisano układ tworzący strefę bezatomową Ameryki Łacińskiej. Układ obowiązuje na obszarach państw stron, a także na terytoriach położonych na półkuli zachodniej, z wyjątkiem kontynentalnej części terytorium Stanów Zjednoczonych.

W artykule 1 strony zobowiązały się do wykorzystywania „wyłącznie do celów pokojowych materiałów i instalacji nuklearnych znajdujących się pod ich władzą" i do ustanowienia na swoich terytoriach zakazów:

- „dokonywania doświadczeń, używania, wytwarzania, produkowania lub nabywania w jakikolwiek sposób jakiejkolwiek broni nuklearnej, przez same Strony, bezpośrednio lub pośrednio, na czyjekolwiek zlecenie lub w jakikolwiek inny sposób",
- „otrzymywania, składowania, instalowania, rozmieszczania i posiadania, w jakiejkolwiek formie, jakiejkolwiek broni nuklearnej, bezpośrednio lub pośrednio przez same Strony, przez kogokolwiek w ich imieniu lub w jakikolwiek inny sposób"[90].

Dla weryfikacji wykonywania przez państwa-strony zobowiązań układu stworzono system kontroli, którego zasady i procedury określono w art. 12-18. Obejmuje on: a) zawarcie umów z Międzynarodową Agencją Energii Atomowej w celu zastosowania jej systemu zabezpieczeń (art. 13), b) składanie utworzonej w układzie Agencji periodycznych sprawozdań stron, stwierdzających, że na ich terytorium nie prowadzi się działalności sprzecznej z układem (art. 14), c) składanie na życzenie Sekretarza sprawozdań dotyczących wszelkich spraw związanych z przestrzeganiem układu (art. 15), d) inspekcje na miejscu Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej w ramach funkcjonowania jej systemu zabezpieczeń oraz na mocy decyzji Rady na wniosek strony, podejrzewającej inną stronę o naruszenie układu (art. 16).

Układ stworzył skomplikowaną strukturę instytucjonalną obejmującą: Agencję do spraw zakazu broni nuklearnej w Ameryce Łacińskiej, której organami są: Konferencja Ogólna złożona z przedstawicieli wszystkich stron, Rada, w której skład wchodzi pięciu członków Agencji i do której należy zapewnienie należytego działania kontroli oraz Sekretariat.

Do układu zostały dołączone dwa protokoły:

I - dotyczący zobowiązań nie utrzymywania broni jądrowej przez państwa nie będące stronami układu, ale posiadające na obszarze strefy terytoria na których sprawują zwierzchnictwo (Francja, Holandia, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania,

II – zawierający zobowiązania mocarstw nuklearnych: a) przestrzegania statusu strefy. b) nie przyczyniania się do naruszeń zobowiązań przez strony układu, c) powstrzymywania się do groźby użycia lub użycia broni jądrowej przeciwko jakiemukolwiek państwu strefy[91].

REZOLUCJA 3472 (XXX) ZGROMADZENIA OGÓLNEGO NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W SPRAWIE WYCZERPUJĄCEGO STUDIUM WSZYSTKICH ASPEKTÓW PROBLEMU STREF BEZATOMOWYCH

Nowy Jork, 11 grudnia 1975 r.

Wobec przedstawienia w ONZ również innych projektów dotyczących utworzenia stref bezatomowych oraz tendencji do ich instytucjonalizacji, jako ważnego instrumentu ograniczenia zbrojeń jądrowych i bezpieczeństwa regionalnego w Specjalnym Komitecie Zgromadzenia Ogólnego podjęte zostały prace nad opracowaniem wyczerpującego studium dotyczącego wszystkich aspektów problemu stref bezatomowych. 11 grudnia 1975 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło w tej sprawie rezolucję 3472 (XXX). Określiła ona model strefy bezatomowej:

„I

Definicja koncepcji strefy wolnej od broni jądrowej

Za strefę wolną od broni jądrowej będzie uważana, jako zasada ogólna, każda strefa uznana za taką przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, którą jakakolwiek grupa państw, w swobodnym wykonaniu swej suwerenności, ustanowiła w traktacie lub konwencji, w której

a) zdefiniowany jest statut całkowitej nieobecności broni jądrowej w strefie, będącej przedmiotem tej konwencji, włączając w to sposób ustalenia granic strefy;

b) ustanowiony jest międzynarodowy system weryfikacji i kontroli dla zagwarantowania przestrzegania zobowiązań wynikających z tego statusu.

II

Określenie podstawowych zobowiązań państw posiadających broń nuklearną w stosunku do stref wolnych od broni jądrowej i w stosunku do państw do nich włączonych

W przypadku każdej strefy wolnej od broni jądrowej, uznanej za taką przez Zgromadzenie Ogólne, wszystkie państwa posiadające broń jądrową podejmą lub ponownie potwierdzą w uroczystym dokumencie międzynarodowym, posiadającym pełnoprawną moc obowiązującą, takim jak układ, Konwencja lub protokół, następujące zobowiązania:

a) poszanowania we wszystkich jego częściach statutu całkowitej nieobecności broni jądrowej, ustalonego w układzie lub konwencji, służącym jako dokument konstytucyjny strefy,

b) powstrzymania się od przyczyniania się w jakikolwiek sposób do działania na obszarach stanowiących część strefy, które łączyłoby się z naruszeniem wspomnianego wyżej układu lub konwencji,

c) powstrzymania się do użycia lub grożenia użyciem broni jądrowej przeciwko państwom należącym do strefy.

III

Powyższe definicje nie naruszają w żaden sposób rezolucji przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne lub które mogą zostać przyjęte w odniesieniu do szczególnych przypadków stref wolnych od broni jądrowej ani też praw wynikających z tych rezolucji dla państw członkowskich.

Zbiór Dokumentów, 1975, s. 872-873.

Model ten został przyjęty przy ustalaniu zobowiązań w kolejnych układach tworzących strefy bezatomowe południowego Pacyfiku, Azji Południowo-Wschodniej i Afryki.

UKŁAD W SPRAWIE STREFY BEZATOMOWEJ POŁUDNIOWEGO PACYFIKU
Rarotonga, 6 sierpnia 1985 r.

„... Artykuł 3

Wyrzeczenie się nuklearnych ładunków wybuchowych

Każda Strona zobowiązuje się:

a) nie produkować ani w inny sposób nabywać, posiadać lub wykonywać kontrolę nad jakimkolwiek nuklearnym ładunkiem wybuchowym, w jakikolwiek sposób, w strefie bezatomowej Południowego Pacyfiku lub poza nią,

b) nie starać się o, ani przyjmować jakiejkolwiek pomocy dla produkowania lub nabywania jakiegokolwiek nuklearnego ładunku wybuchowego,

c) nie podejmować jakiejkolwiek działalności w celu pomocy lub zachęcania do produkcji lub nabywania jakiegokolwiek nuklearnego ładunku wybuchowego jakiemukolwiek państwu...

Artykuł 5

Zapobieganie stacjonowaniu ładunków nuklearnych

1. Każda Strona zobowiązuje się zapobiegać stacjonowaniu na swym terytorium jakiegokolwiek nuklearnego ładunku wybuchowego.

2. Każda Strona, wykonując swoje suwerenne prawa, będzie miała swobodę decydowania za siebie, czy dopuścić wizyty obcych okrętów i samolotów do swoich portów i lotnisk, przelotów przez swoją przestrzeń powietrzną samolotów i przepływania obcych okrętów przez swoje morza terytorialne i wody archipelagów w sposób nie objęty prawem nieszkodliwego przepływu, przepływu przez wody archipelagów i przez cieśniny".

World Armements and Disarmament, SIPRI Yearbook 1986.

W pozostałych artykułach układ reguluje takie sprawy jak: wykorzystanie w celach pokojowych materiałów rozszczepialnych (art. 4), zakaz prób jądrowych na obszarze strefy (art. 6), zakaz składowania odpadów nuklearnych (art. 7). Układ ustanawia system kontroli przewidujący: składanie sprawozdań i wymianę informacji, dotyczących spraw związanych z realizacją układu, konsultacje, zastosowanie systemu zabezpieczeń Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (w tej sprawie podpisany został osobny dokument). Dla załatwiania sporów, jakie mogą wyniknąć w toku realizacji układu powołano Komitet Konsultacyjny. Integralną część układu stanowią protokoły: I i II o treści podobnej do odnośnych protokołów układu tworzącego strefę Ameryki Łacińskiej i III – o niedokonywaniu przez mocarstwa nuklearne prób z ładunkami wybuchowymi na obszarze strefy.

UKŁAD W SPRAWIE STREFY BEZATOMOWEJ POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ AZJI

Bangkok, 15 grudnia 1995 r.

Układ w kolejnych postanowieniach:

- ustanowił zakaz nabywania i utrzymywania broni jądrowej na obszarze strefy i zrzucania odpadów nuklearnych na morzu lub w powietrzu oraz na obcych terytoriach,
- zobowiązuje państwa-strony do używania energii atomowej wyłącznie w celach pokojowych i dla zapewnienia tego do przyjęcia zabezpieczeń Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej;
- nakłada na państwa-strony obowiązek informowania o awariach nuklearnych;
- pozostawił sprawę tranzytu samolotów i okrętów wojennych wyposażonych w środki przenoszenia broni jądrowej do regulacji poszczególnych państw-stron przez których terytoria tranzyt ten będzie się odbywał;
- utworzył dla spraw związanych z realizacją układu Komisję dla Południowo-Wschodniej Azji;
- dla zapewnienia realizacji wynikających z układu zobowiązań ustanowił system wyjaśniania wątpliwości według modelu przyjętego w niektórych wielostronnych umowach ustanawiających zakazy odnoszące się do poszczególnych broni, m.in. w konwencji z 13 stycznia 1993 r. w sprawie zakazu broni chemicznej.

Do układu załączono protokół w którym Chiny, Francja, Rosja, USA i Wielka Brytania zobowiązały się – jako mocarstwa nuklearne – do przestrzegania statusu bezatomowego strefy.

UKŁAD W SPRAWIE STREFY BEZATOMOWEJ W AFRYCE

Palindaba, 11 kwietnia 1996 r.

Układ zawiera typowe zobowiązania dotyczące zakazów badań, rozwoju, produkcji, składowania i stacjonowania nuklearnych ładunków wybuchowych i dokonywania prób na

obszarze strefy. Dodatkowo zobowiązano państwa strony do podjęcia środków w celu zapewnienia fizycznej ochrony materiałów i urządzeń nuklearnych i ustanowiono zakaz atakowania instalacji nuklearnych.

W układzie przewidziano system zabezpieczenia realizacji zobowiązań podobny do tego jaki został przyjęty w układzie o strefie Południowo-Wschodniej Azji. Do układu załączono trzy protokoły w których mocarstwa nuklearne zobowiązały się do nie używania i nie grożenia użyciem nuklearnych ładunków wybuchowych przeciwko jakiemukolwiek państwu-stronie układu (Protokół I) i do niedokonywania prób na obszarze strefy z tymi ładunkami (Protokół II), a Francja i Hiszpania jako państwa „międzynarodowo odpowiedzialne za terytoria na obszarze strefy" do „współpracy z układem", polegającym na przyjęciu przez nie określonych jego postanowień (Protokół III).

C. Ograniczenie zbrojeń i rozbrojenie w dziedzinie broni masowej zagłady

Wobec trudności osiągnięcia postępów w sprawie powszechnego i całkowitego rozbrojenia w rokowaniach rozbrojeniowych w połowie lat sześćdziesiątych przyznano priorytet środkom częściowym, dotyczącym najbardziej niebezpiecznych rodzajów broni masowej zagłady[92]: jądrowej oraz bakteriologicznej i chemicznej.

Biorąc pod uwagę zakres trudności obiektywnych wynikających ze złożoności systemów tych broni i ich charakteru oraz konieczność przezwyciężenia zasadniczych różnic w stanowiskach mocarstw rokowania w sprawie ich ograniczenia i eliminacji były długotrwałe i sporadycznie zakłócane powstającymi napięciami w stosunkach Wschód – Zachód, przede wszystkim między USA i ZSRR. Stopniowa poprawa sytuacji międzynarodowej, a zwłaszcza zawarcie przez te mocarstwa porozumienia w sprawie bezpośredniej łączności i osiągnięcie nieformalnego consensusu, iż rokowania w sprawie broni strategicznych powinny być prowadzone w oparciu o zasadę równego bezpieczeństwa, stworzyły warunki sprzyjające zawarciu pierwszych częściowych porozumień rozbrojeniowych. Wyraziło się to w podpisaniu układów o zakazie prób jądrowych w trzech środowiskach w 1963 r. ,o nie rozprzestrzenianiu broni jądrowej w 1968 r. ,o nie rozmieszczaniu tej broni w przestrzeni kosmicznej w 1967 r. a na dnie mórz i oceanów w 1971 r. Stworzyły one w dziedzinie zbrojeń jądrowych pewien stan stabilności, który sprzyjał podjęciu przez główne mocarstwa nuklearne: USA i ZSRR rokowań, które doprowadziły początkowo do ograniczenia ich strategicznych potencjałów nuklearnych, a następnie w wyniku zawarcia układów START I i START II do ich znacznej redukcji.

Obecnie głównymi problemami będącymi przedmiotem międzynarodowych organów rozbrojeniowych są: zakaz rozwoju i produkcji nowych typów broni masowej zagłady i nowych systemów tej broni, zakaz produkcji materiałów rozszczepialnych dla celów wojskowych, zawarcie skutecznych międzynarodowych porozumień dla zabezpieczenia państw nie posiadających broni jądrowej przed użyciem lub groźbą użycia tej broni przeciwko nim, środki zabezpieczające przed nadużywaniem technologii w celach wojskowych, zapobieganie rozprzestrzenianiu się broni i technologii rakietowej oraz broni masowej zagłady.

UKŁAD O ZAKAZIE PRÓB BRONI NUKLEARNEJ W ATMOSFERZE, W PRZESTRZENI KOSMICZNEJ I POD WODĄ

Moskwa, 5 sierpnia 1963 r.

Sprawa ustanowienia zakazu prób jądrowych była przedmiotem rozmów mocarstw nuklearnych: Stanów Zjednoczonych A.P. ,Wielkiej Brytanii i ZSRR od momentu przedstawienia w tej sprawie propozycji radzieckiej, stanowiącej element szerszego projektu rozbrojeniowego dotyczącego również zbrojeń konwencjonalnych. W toku tych rokowań osiągnięto porozumienie w sprawie wydzielenia sprawy prób jądrowych jako oddzielnego i samodzielnego tematu rokowań rozbrojeniowych. Wobec niemożliwości uzyskania zgody ZSRR na całkowity zakaz prób jądrowych pod ścisłą międzynarodową kontrolą, przewidującą również inspekcję na miejscu, Wielka Brytania i USA przedstawiły 27 marca 1962r. kompromisowy projekt częściowego zakazu prób w trzech środowiskach: w powietrzu, przestrzeni kosmicznej i pod wodą, z wyłączeniem prób podziemnych. Na podstawie tego projektu 15 lipca 1963 r. zostały podjęte w Moskwie rozmowy wspomnianych trzech mocarstw, które doprowadziły do uzgodnienia i podpisania układu o zakazie prób w wymienionych środowiskach. Stanowi on pierwszą międzynarodową umowę mającą na celu wstrzymanie zbrojeń jądrowych. Francja, realizując swoją doktrynę wojskową i zgodnie ze swoim stanowiskiem, że sprawa prób jądrowych nie może być oderwana od innych przedsięwzięć mających na celu całkowity zakaz i ograniczenie i likwidację zapasów broni jądrowej, nie brała od 1959 r. udziału w rokowaniach na temat zakazu prób i nie podpisała układu. Przystąpiła do niego dopiero 9 marca 1992 r.

Układ ustanowił w artykule I, ustęp 1 zobowiązanie państw sygnatariuszy do zakazu, zapobiegania i do niedokonywania jakichkolwiek próbnych eksplozji broni jądrowych i jakichkolwiek innych, w jakimkolwiek miejscu znajdującym się pod jego jurysdykcją lub kontrolą. Zakaz ten obejmuje próby w: a) atmosferze, b) przestrzeni kosmicznej i pod wodą, włącznie z wodami terytorialnymi i pełnym morzem[93]. Dodatkowo zakazem zostały objęte również próby „w jakimkolwiek innym środowisku, jeżeli tego rodzaju eksplozja powoduje przedostawanie się opadów radioaktywnych poza zasięg granic terytorialnych państwa, pod którego jurysdykcją lub kontrolą dokonuje się takiej eksplozji."[94]

Zgodnie z ustępem 2 tego artykułu strony układu zobowiązały się do powstrzymywania się od skłaniania, zachęcania lub jakiegokolwiek udziału w dokonywaniu wszelkich próbnych eksplozji broni nuklearnej i eksplozji nuklearnych, określony w ustępie 1.

Układ nie przewidywał ustanowienia systemu kontroli realizacji przez państwa-strony przyjętych zobowiązań. W chwili jego podpisywania istniały jedynie techniczne narodowe środki wykrywania prób z ładunkami jądrowymi w objętych nim trzech środowiskach.

W układzie sformułowano po raz pierwszy niespotykaną wcześniej w umowach międzynarodowych klauzulę wystąpienia. Przyznaje ona każdemu państwu-stronie Układu prawo wystąpienia z niego, w wykonaniu swej suwerenności państwowej, „jeśli uzna, że związane z treścią niniejszego układu wyjątkowe okoliczności, zagrażają najwyższym interesom jego kraju". Identyczne lub podobne klauzule były w późniejszym okresie włączane do wielostronnych umów dotyczących kontroli zbrojeń i rozbrojeniach oraz do odnośnych dwustronnych układów między USA a ZSRR – Rosją.

Dziennik Ustaw, 1963, nr 52, poz. 288.

TRAKTAT O CAŁKOWITYM ZAKAZIE BRÓB BRONI NUKLEARNEJ
Nowy Jork, 10 września 1996 r.

Formuła zakazu ustanowionego w artykule I Traktatu jest identyczna z treścią analogicznego artykułu Traktatu z 1963 r., nie zawiera jednak zawartego w nim ograniczenia jego zakresu do trzech środowisk. Zgodnie z artykułem I nowego traktatu strony zobowiązały się do „nie dokonywania jakichkolwiek próbnych eksplozji broni jądrowej i jakichkolwiek innych eksplozji jądrowych w jakimkolwiek miejscu znajdującym się pod ich jurysdykcją lub kontrolą". Strony zostały ponadto zobowiązane do „powstrzymywania się od skłaniania, zachęcania lub jakiegokolwiek udziału w dokonywaniu jakichkolwiek próbnych eksplozji broni jądrowej i jakichkolwiek innych eksplozji jądrowych".

Artykuł II traktatu przewiduje utworzenie w Wiedniu Organizacji Traktatu o całkowitym zakazie prób jądrowych w celu zapewnienia realizacji jego postanowień jako organ weryfikacji ich przestrzegania przez państwa i jednocześnie forum współpracy i konsultacji. Organami tej organizacji są:

- konferencja państw-stron jako główny organ podejmowania decyzji i dokonywania przeglądu realizacji traktatu;
- Rada Wykonawcza złożona z przedstawicieli 51 państw, reprezentujących sześć geograficznych regionów[95], jako organ wykonawczy,
- Sekretariat Techniczny, kierowany przez Generalnego Dyrektora, do którego kompetencji należy udzielanie pomocy państwom w realizacji Traktatu i jej weryfikacja. Nadzoruje i koordynuje prace Międzynarodowego Systemu Nadzoru (International Monitoring System – IMS) i współdziała z Międzynarodowym Centrum Danych (International Data Center – IDC).

W traktacie ustanowiono rozbudowany system kontroli, który zgodnie z artykułem IV obejmuje:

- Międzynarodowy System Nadzoru, którego zadaniem jest wykrywanie i identyfikowanie eksplozji jądrowych zakazanych w artykule I. W jego skład wchodzą: 50 głównych i 120 pomocniczych stacji sejsmologicznych, 80 stacji wyposażonych w radionuklidy, 11 stacji hydroakustycznych i 60 stacji infradźwiękowych;
- Międzynarodowe Centrum Danych, które ma zbierać, przetwarzać, analizować i przechowywać otrzymywane z IMS dane. Opracowywane na ich podstawie informacje mają być przekazywane państwom-stronom traktatu;
- system konsultacji i wyjaśnień, który umożliwia państwom bezpośrednio usuwać wątpliwości dotyczące przestrzegania postanowień traktatu;
- inspekcję na miejscu, która jest uruchamiana na wniosek jakiegokolwiek państwa, o ile nie zdoła ono wyjaśnić wspomnianych wątpliwości bezpośrednio z państwem podejrzewanym o nieprzestrzeganie postanowień traktatu; procedura inspekcji została określona w załączonym do traktatu protokole.
- środki budowania zaufania, m.in. obowiązek notyfikowania przez państwa jakiejkolwiek eksplozji chemicznej o sile równej 300 NTN dokonanej na ich terytorium.

Artykuł V przewiduje również możliwość podjęcia przez państwa-strony traktatu sankcji przeciwko państwu naruszającemu jego postanowienia oraz zwrócenia uwagi Rady Bezpieczeństwa na powstałą w wyniku tego sytuację.

Zgodnie z artykułem VIII pierwsza konferencja przeglądu odbędzie się 10 lat po jego wejściu w życie.

Traktat jest zawarty na czas nieograniczony i ma wejść w życie 180 dni po złożeniu dokumentów ratyfikacyjnych przez 44 państwa wyliczone w załączniku II do traktatu. Są to państwa, które w 1996 r. uczestniczyły w pracach Konferencji Rozbrojeniowej w Genewie, dysponujące reaktorami jądrowymi mocy i badawczymi. Wobec odmowy Indii, które znajdują się na tej liście, traktat dotychczas nie wszedł w życie.

SIPRI Yearbook 1997, Armaments, Disarmament and International Security, Sztokholm, 1997, s. 414-431.

UKŁAD O NIEROZPRZESTRZENIANIU BRONI JĄDROWEJ
Moskwa, Londyn, Waszyngton, 1 lipca 1968 r.

Rozwój techniki nuklearnej i dostępność materiałów rozszczepialnych, nie ujęta żadnymi międzynarodowymi regulacjami, stworzyły na początku lat sześćdziesiątych poważne niebezpieczeństwo proliferacji broni jądrowej. Zwiększyło ono ryzyko wojny nuklearnej i eskalacji lokalnych konfliktów. W 1961 r. Irlandia przedstawiła propozycję zawarcia układu zakazującego przekazywania lub nabywania broni jądrowej i w ten sposób zamknięcia „klubu państw nuklearnych". Zgromadzenie Ogólne jednomyślną rezolucją 1664 (XVI) z 4 grudnia 1961 r. zaakceptowało tę propozycję, a 14 listopada 1965r. w rezolucji 2028 (XX) wezwało Komitet Rozbrojeniowy w Genewie do przygotowania projektu układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej. W wyniku podjętych w 1996 r. nieoficjalnych rozmów USA i ZSRR przedstawiły 24 lipca 1997 r. dwa odrębne, chociaż jednobrzmiące projekty układu. Zostały one krytycznie przyjęte przez państwa nienuklearne, zwłaszcza niezaangażowane. Zgłosiły one do nich poprawki dotyczące w szczególności: zabezpieczeń realizacji układu (projekty wyłączały urządzenia nuklearne mocarstw jądrowych z przewidzianego w nim systemu kontroli), zrównoważenia zobowiązań państw nienuklearnych obowiązkiem mocarstw jądrowych realizacji dalszych przedsięwzięć w dziedzinie rozbrojenia jądrowego oraz udzielenia przez nie państwom nienuklearnym gwarancji bezpieczeństwa.

W wyniku dyskusji nad tymi poprawkami tekst proponowanego układu, uwzględniający w znacznym stopniu poprawki państw nienuklearnych, został ostatecznie zatwierdzony 12 czerwca 1968 r. rezolucją 2373 (XXII) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych.

Francja nie uczestniczyła w opracowywaniu układu i nie podpisała go razem z innymi państwami nuklearnymi.

„... Artykuł I

Każde z Państw-Stron niniejszego Układu dysponujących bronią jądrową zobowiązuje się do nieprzekazywania komukolwiek bezpośrednio lub pośrednio broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych oraz kontroli nad taką bronią lub takimi urządzeniami wybuchowymi, jak również do nieokazywania pomocy, niezachęcania i nienakłaniania w jakikolwiek sposób jakiegokolwiek państwa nie dysponującego bronią jądrową do produkowania lub uzyskania inną drogą broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych i kontroli nad taką bronią lub urządzeniami wybuchowymi.

Artykuł II

Każde z Państw Stron niniejszego Układu nie dysponujących bronią jądrową zobowiązuje się do nie przyjmowania od kogokolwiek bezpośrednio lub pośrednio, broni jądrowej

lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych oraz kontroli nad taką bronią lub takimi urządzeniami wybuchowymi, do nieprodukowania i nieuzyskiwania inną drogą broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych oraz do nieubiegania się i nie przyjmowania jakiejkolwiek pomocy w produkowaniu broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych.

Artykuł III

1. Każde z Państw Stron Układu nie dysponujących bronią jądrową zobowiązuje się do przyjęcia środków zabezpieczających ustalonych w porozumieniu, co do którego będą prowadzone rokowania i które będzie zawarte z Międzynarodową Agencją Energii Atomowej, zgodnie z jej Statutem i systemem środków zabezpieczających Agencji[96], wyłącznie w celu kontroli wykonania jego zobowiązań przyjętych zgodnie z niniejszym Układem, aby nie dopuścić do przekształcenia energii jądrowej przeznaczonej do celów pokojowych w broń jądrową lub inne jądrowe urządzenia wybuchowe. Procedura zastosowania środków zabezpieczających wymaganych na podstawie niniejszego artykułu będzie stosowana w odniesieniu do wyjściowego lub specjalnego materiału rozszczepialnego niezależnie od tego, czy jest on produkowany, przerabiany lub wykorzystywany w podstawowym urządzeniu jądrowym, czy poza nim. Środki zabezpieczające wymagane na podstawie niniejszego artykułu będą stosowane w odniesieniu do każdego wyjściowego lub specjalnego materiału rozszczepialnego w całej działalności w zakresie pokojowego wykorzystania energii jądrowej, prowadzonej na terytorium danego państwa, pod jego jurysdykcją lub gdziekolwiek pod kontrolą tego państwa.

2. Każde z Państw Stron Układu zobowiązuje się nie udostępniać: a) wyjściowego lub specjalnego materiału rozszczepialnego lub b) urządzenia lub materiału specjalnie przeznaczonego lub przygotowanego do przerabiania, wykorzystywania lub produkcji specjalnego materiału rozszczepialnego jakiemukolwiek państwu nie dysponującemu bronią jądrową dla celów pokojowych, jeżeli ten wyjściowy lub specjalny materiał rozszczepialny nie będzie podlegał środkom zabezpieczającym wymaganym na podstawie niniejszego artykułu.

3. Kontrola wymagana na podstawie niniejszego artykułu powinna być dokonywana w taki sposób, aby odpowiadała postanowieniom artykułu IV niniejszego Układu i nie utrudniała ekonomicznego i technicznego rozwoju Stron Układu i międzynarodowej współpracy w dziedzinie pokojowego wykorzystania energii jądrowej, obejmującego międzynarodową wymianę materiałów jądrowych i urządzeń do przerabiania, wykorzystania lub produkcji materiałów jądrowych dla celów pokojowych, zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu i zasadami stosowania środków zabezpieczających, przedstawionymi we wstępie Układu.

4. Państwa Strony Układu nie dysponujące bronią jądrową zawrą, indywidualnie lub wspólnie z innymi państwami, porozumienie z Międzynarodową Agencją Energii Atomowej, mające na celu realizację wymogów niniejszego artykułu, zgodnie ze Statutem Agencji. Rokowania w sprawie takich porozumień powinny rozpocząć się w ciągu 180 dni od dnia wejścia w życie niniejszego Układu. Dla państw które złożą swoje dokumenty ratyfikacyjne po upływie wspomnianego okresu 180 dni, rokowania w sprawie takich porozumień powinny rozpocząć się nie później niż w dniu złożenia tych dokumentów. Porozumienia te powinny wejść w życie nie później niż po upływie 18 miesięcy od dnia rozpoczęcia rokowań.

Artykuł IV

1. Żadne z postanowień niniejszego Układu nie może być interpretowane jako naruszające niepodłączne prawo wszystkich Stron Układu do rozwoju badań, produkcji i wykorzystania energii jądrowej dla celów pokojowych, bez dyskryminacji i zgodnie z artykułem I i II niniejszego Układu.

2. Wszystkie Strony Układu zobowiązują się ułatwia, w możliwie jak najszerszym zakresie, wymianę wyposażenia, materiałów oraz informacji naukowych i technicznych dotyczących pokojowego wykorzystania energii jądrowej i mają prawo uczestniczyć w tej wymianie. Strony Układu, będące w stanie to czynić, będą również współpracować w przyczynianiu się, indywidualnie lub wspólnie z innymi państwami lub organizacjami międzynarodowymi, do dalszego rozwoju wykorzystania energii jądrowej dla celów pokojowych, w szczególności na terytoriach Państw Stron Układu nie nie dysponujących bronią jądrową, z należytym uwzględnieniem potrzeb rozwijających się regionów świata.

Artykuł V

Każda ze Stron niniejszego Układu zobowiązuje się do podjęcia właściwych kroków w celu zapewnienia, zgodnie z niniejszym Układem, pod odpowiednim międzynarodowym nadzorem i przy pomocy właściwej procedury międzynarodowej, aby potencjalne korzyści wynikające z jakiegokolwiek pokojowego zastosowania wybuchów jądrowych były udostępnione bez dyskryminacji Państwom Stronom niniejszego Układu nie dysponującym bronią jądrową i aby cena za wykorzystanie urządzeń wybuchowych dla takich Stron Układu była możliwie jak najniższa i nie obejmowała kosztów badań i rozwoju. Państwa Strony niniejszego Układu nie dysponujące bronią jądrową będą mogły uzyskać takie korzyści, zgodnie ze specjalnym międzynarodowym porozumieniem lub porozumieniami, poprzez właściwy organ międzynarodowy, w którym państwa nie dysponujące bronią jądrową będą odpowiednio reprezentowane. Rokowania w tej sprawie powinny rozpocząć się możliwie jak najszybciej po wejściu w życie Układu. Państwa Strony Układu nie dysponujące bronią jądrową mogą również, jeżeli będą sobie tego życzyły, uzyskać takie korzyści na zasadzie dwustronnych korzyści.

Artykuł VI

Każda ze Stron niniejszego Układu zobowiązuje się do prowadzenia w dobrej wierze rokowań w sprawie skutecznych kroków mających na celu zaprzestanie w najbliższym czasie wyścigu zbrojeń jądrowych, w sprawie rozbrojenia jądrowego oraz w sprawie układu i powszechnym i całkowitym rozbrojeniu pod ścisłą i skuteczną kontrolą międzynarodową.

Artykuł VII

Żadne z postanowień niniejszego Układu nie narusza prawa jakiejkolwiek grupy państw do zawierania regionalnych układów mających na celu zapewnienie całkowitej nieobecności broni jądrowej na ich terytoriach.

Artykuł VIII

1. Każda ze Stron niniejszego Układu może zgłosić poprawki do tego Układu. Tekst każdej zgłoszonej poprawki przedstawia się Rządom-Depozytariuszom, które prześlą go wszystkim Stronom Układu. Następnie, jeżeli żąda tego jedna trzecia lub więcej Stron Układu, Rządy-Depozytariusze dla rozpatrzenia takiej poprawki zwołają konferencję, na którą zaproszą wszystkie Strony Układu.

2. Każda poprawka do niniejszego Układu powinna być przyjęta większością głosów wszystkich Stron Układu, włączając w to głosy wszystkich Państw Stron Układu dysponu-

jących bronią jądrową oraz wszystkich innych Stron Układu, które w dniu rozesłania poprawki są członkami Rady Gubernatorów Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej. Poprawka wchodzi w życie dla każdej Strony Układu, która złoży dokument ratyfikacyjny tej poprawki, po złożeniu dokumentów ratyfikacyjnych przez większość Stron Układu, włączając dokumenty ratyfikacyjne wszystkich Państw Stron Układu dysponujących bronią jądrową oraz wszystkich innych Stron Układu będących w dniu rozesłania poprawki członkami Rady Gubernatorów Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej. Następnie dla każdej innej Strony Układu poprawka wchodzi w życie w dniu złożenia przez nią dokumentu ratyfikacyjnego tej poprawki.

3. Po upływie pięciu lat od wejścia w życie niniejszego Układu powinna być zwołana w Genewie (Szwajcaria) konferencja Stron Układu mająca za zadanie zbadanie funkcjonowania Układu dla upewnienia się, że cele określone we wstępie oraz postanowienia Układu są realizowane. Po upływie każdych następnych pięciu lat większość Stron Układu może, występując z odpowiednią propozycją do Rządów Depozytariuszy, spowodować zwołanie kolejnych konferencji w celu sprawdzenia funkcjonowania niniejszego Układu.

Artykuł IX

1. Niniejszy układ jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw. Każde państwo, które nie podpisze Układu przed jego wejściem w życie zgodnie z ustępem 3 niniejszego artykułu, może przystąpić do niego w dowolnym czasie.

2. Niniejszy Układ podlega ratyfikacji przez państwa, które go podpisały. Dokumenty ratyfikacyjne i dokumenty przystąpienia składane będą Rządom Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki, które niniejszym zostają wyznaczone jako Rządy – Depozytariusze.

3. Niniejszy Układ wchodzi w życie po jego ratyfikacji przez państwa, których rządy zostały wyznaczone Depozytariuszami Układu i 40 innych państw, które podpisały niniejszy Układ, oraz po złożeniu przez te państwa dokumentów ratyfikacyjnych. Dla celów niniejszego Układu państwem dysponującym bronią jądrową jest państwo, które wyprodukowało i dokonało wybuchu broni jądrowej lub innego jądrowego urządzenia wybuchowego przed dniem 1 stycznia 1967 r.

Artykuł X [97]

2. Po upływie 25 lat od wejścia w życie Układu zostanie zwołana konferencja w celu podjęcia decyzji, czy Układ powinien pozostawać w mocy na czas nieokreślony, czy też obowiązywanie Układu powinno zostać przedłużone na dodatkowo ustalony okres lub okresy. Decyzja ta zostanie podjęta większością głosów Stron Układu ..."[98].

Dziennik Ustaw, 1970, nr 8, poz. 60.

Zgodnie z wcześniejszymi zapowiedziami trzy mocarstwa nuklearne – sygnatariusze układu złożyły w Radzie Bezpieczeństwa oświadczenia w sprawie gwarancji dla państw nie posiadających broni nuklearnej. Deklaracje te o jednakowej treści zostały przyjęte do wiadomości, a następnie zatwierdzone przez Radę Bezpieczeństwa w specjalnej rezolucji.

Gwarancje te odnoszą się również do Polski, jako państwa nie dysponującego bronią jądrową i sygnatariusza Układu o jej nierozprzestrzenianiu.

Podstawowe zobowiązanie trzech mocatrstw w sprawie gwarancji dla państw nie posiadających broni nuklearnej, zgodnie z Oświadczeniem rządu Stanów Zjednoczonych złożonym 17 czerwca 1968 r. Radzie Bezpieczeństwa, brzmiało:

„W wypadku agresji użyciem broni nuklearnej przeciwko państwu nie posiadającemu broni nuklearnej, lub groźby takiej agresji powstałaby jakościowo nowa sytuacja, w której państwa posiadające broń jądrową i będące stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa ONZ obowiązane byłyby niezwłocznie działać za pośrednictwem Rady Bezpieczeństwa, aby podjąć kroki niezbędne dla odparcia takiej agresji lub usunięcia groźby agresji zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, która wzywa do podjęcia „skutecznych środków zbiorowych dla zapobieżenia i usunięcia zagrożenia pokoju i stłumienia aktów agresji i innych naruszeń pokoju". Dlatego też każde państwo, które dokona agresji z użyciem broni nuklearnej lub będzie groziło taką agresją, powinno wiedzieć, że jego działania będą w skuteczny sposób odparte przy pomocy środków jakie powinny być podjęte zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych dla stłumienia agresji lub odwrócenia groźby agresji.

Stany Zjednoczone, jako stały członek Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, potwierdzają swój zamiar walki o niezwłoczne działanie ze strony Rady Bezpieczeństwa, aby zapewnić, zgodnie z Kartą, poparcie każdemu państwu nienuklearnemu, stronie układu o nierozprzestrzenianiu broni nuklearnej, które padnie ofiarą agresji lub będzie obiektem groźby agresji z użyciem broni nuklearnej".[99]

Rada Bezpieczeństwa w rezolucji 255 z 19 czerwca 1968 r. przyjęła do wiadomości oświadczenia trzech mocarstw nuklearnych i stwierdziła, że „agresja przy użyciu broni nuklearnej lub groźba dokonania takiej agresji na państwo nie posiadające broni nuklearnej stworzyłoby sytuację, w której Rada Bezpieczeństwa, a przede wszystkim jej stali członkowie posiadający broń nuklearną musieliby natychmiast przystąpić do działania zgodnie z ich zobowiązaniami wynikającymi z Karty Narodów Zjednoczonych".[100]

Niezależnie od systemu zabezpieczeń Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej, realizowanej na podstawie jej dwustronnych umów z poszczególnymi państwami stronami układu podjęto szereg innych przedsięwzięć mających na celu zapewnienie przestrzegania jego postanowień. 5 września 1997 r. podpisano dwie konwencje mające duże znaczenie dla umocnienia reżimu nierozprzestrzeniania broni jądrowej: w sprawie zabezpieczenia odpadów nuklearnych i w sprawie gospodarki zużytym paliwem nuklearnym.

W całym okresie realizacji układu podjęto różne działania w celu zwiększenia skuteczności systemu zabezpieczeń Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej, ostatnio uzgadniając 4 kwietnia 1997 r. t.zw. Protokół Modelowy (Model Protocol).

Zgodnie z ustaleniami układu co pięć lat odbywały się konferencje przeglądu wykonywania przez państwa jego postanowień. Na V konferencji przeglądowej 11 maja 1995 r. podjęto decyzję w sprawie jego przedłużenia na czas nieograniczony. Jednocześnie z tym zadecydowano dokonać do roku 2000 jego „roszerzonego" przeglądu i w tym celu powołano specjalny komitet przygotowawczy (PREPCOM), który w 1997 r. podjął prace.

W okresie poprzedzającym konferencję trzy państwa nuklearne – USA, Wielka Brytania i Rosja, które są sygnatariuszami układu od 1968 r. oraz Chiny i Francja, które przystąpiły do niego później złożyły w Radzie Bezpieczeństwa deklaracje o jednakowej treści w sprawie gwarancji bezpieczeństwa dla państw nienuklearnych. Zawierały one bardziej konkretne – w porównaniu z poprzednimi – zobowiązania państw nuklearnych udzielenia pomocy państwom nienuklearnym w razie agresji przeciwko któremukolwiek z nich przy

użyciu broni jądrowej lub groźby takiej agresji. Rada Bezpieczeństwa w Rezolucji 984 z 11 kwietnia 1995 r. przyjmując do wiadomości te zobowiązania mocarstw nuklearnych:

a) potwierdziła środki jakimi dysponuje w celu udzielania pomocy państwom nienuklearnym w takiej sytuacji, włączając w to możliwość zbadania sytuacji i podjęcia właściwych środków dla pokojowego rozwiązania sporu i przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa,

b) wezwała państwa członkowskie ONZ do udzielenia państwom nienuklearnym będącym przedmiotem agresji przy użyciu broni jądrowej pomocy technicznej, medycznej, naukowej i humanitarnej i ,

c) wyraziła gotowość zalecenia odpowiednich procedur w celu zaspokojenia roszczeń tych państw za straty i szkody poniesione w wyniku takiej agresji.[101]

KONWENCJA O ZAKAZIE PROWADZENIA BADAŃ, PRODUKCJI I GROMADZENIA ZAPASÓW BRONI BAKTERIOLOGICZNEJ (BIOLOGICZNEJ) I TOKSYCZNEJ ORAZ O ICH ZNISZCZENIU

Moskwa, Londyn, Waszyngton, 10 kwietnia 1972 r.

Protokół Genewski z 17 czerwca 1925 r., w którym ustanowiono zakaz stosowania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych[102] stanowił punkt wyjścia dla późniejszych starań o jego rozszerzenie również na produkcję i magazynowanie tych broni. Podjęte przed II wojną światową w latach 1932-1937 na Konferencji Rozbrojeniowej starania w tej sprawie nie dały jednak rezultatów.

Po wojnie, podobnie jak w przypadku broni atomowej, broń chemiczna i bakteriologiczna była początkowo przedmiotem propozycji i projektów o szerszym zasięgu, dotyczących powszechnego i całkowitego rozbrojenia: ZSRR z 15 marca 1962 r. i USA z 18 kwietnia 1962 r. W toku późniejszych prac Komitetu Rozbrojeniowego Osiemnastu Państw w Genewie podjęto jednak dyskusję nad oddzielnym rozwiązaniem kwestii zakazu obu tych broni. W sprawie tej wystąpiły zasadnicze różnice co do zakresu tego zakazu. Państwa zachodnie opowiedziały się za objęciem nim jedynie broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksyn, państwa Układu Warszawskiego natomiast domagały się ustanowienia łącznego zakazu broni bakteriologicznej i chemicznej, tak jak ujęto to w Protokole Genewskim z 1925 r. W projekcie przedstawionym 30 marca 1971 r. przyjęły ostatecznie koncepcję państw zachodnich.

Wcześniej Wielka Brytania, Kanada i Szwecja jednostronnymi aktami wyrzekły się broni biologicznej, a Stany Zjednoczone, które wtedy nie były jeszcze stroną Protokołu Genewskiego[103] – użycia jako pierwsze broni biologicznej i niektórych rodzajów broni chemicznej oraz zapowiedziały ograniczenie rozwoju środków biologicznych jedynie dla celów obronnych (immunizacji).

Ostateczny projekt konwencji przygotowany przez USA i ZSRR jako współprzewodniczących Komitetu Rozbrojeniowego w Genewie został zatwierdzony 16 grudnia 1971 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych.

„Artykuł I

Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się, że nigdy, w żadnych okolicznościach nie będzie prowadzić badań, produkować, gromadzić, nabywać w jakikolwiek inny sposób lub przechowywać:

1) mikrobiologicznych lub innych biologicznych środków czy toksyn, bez względu na pochodzenie lub sposób produkcji takich rodzajów i w takich ilościach, które nie są przeznaczone do wykorzystania w celach profilaktycznych, ochronnych lub w innych celach pokojowych;

2) broni, urządzeń lub środków przenoszenia mających służyć wykorzystaniu takich środków lub toksyn we wrogich zamiarach lub w konfliktach zbrojnych.

Artykuł II

Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się zniszczyć lub przekształcić na cele pokojowe możliwie jak najwcześniej, lecz nie później niż w terminie 9 miesięcy od wejścia w życie Konwencji wszystkie środki, toksyny, broni, urządzenia i środki przenoszenia wymienione w artykule I Konwencji, a będące w jego posiadaniu lub znajdujące się pod jego jurysdykcją czy kontrolą. Wykonując postanowienia niniejszego artykułu należy zachować wszelkie niezbędne środki ostrożności w celu ochrony ludności i środowiska.

Artykuł III

Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się nie przekazywać nikomu, bezpośrednio czy pośrednio, jak również w żaden sposób nie pomagać, nie zachęcać i nie skłaniać żadnego państwa, grupy państw czy organizacji międzynarodowych do produkcji bądź do nabywania w inny sposób jakichkolwiek środków, toksyn, broni, urządzeń lub środków przenoszenia, wymienionych w artykule I Konwencji.

Artykuł IV

Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się poczynić nieodzowne kroki, zgodnie ze swoją procedurą konstytucyjną, aby zakazać i zapobiec prowadzeniu badań, produkcji, gromadzeniu, nabywaniu lub przechowywaniu środków, toksyn, broni, urządzeń i środków przenoszenia wymienionych w artykule I Konwencji, a znajdujących się na terytorium tego państwa, pod jego jurysdykcją lub kontrolą w innym dowolnym miejscu.

Artykuł V

Państwa-Strony Konwencji zobowiązują się konsultować i współpracować ze sobą w rozstrzyganiu wszelkich problemów, jakie mogą wyniknąć w odniesieniu do celu lub w związku z wykonywaniem postanowień niniejszej Konwencji. Konsultacje i współpraca w wykonaniu postanowień niniejszego artykułu mogą się także odbywać przy wykorzystaniu odpowiedniej międzynarodowej procedury w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych i zgodnie z jej Kartą.

Artykuł VI

1. Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji stwierdzające, że jakiekolwiek inne Państwo-Strona Konwencji działa z naruszeniem obowiązków wypływających z postanowień niniejszej Konwencji, może wnieść skargę do Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych. Skarga taka powinna zawierać wszystkie możliwe dowody potwierdzające jej zasadność i prośbę o jej rozpatrzenie przez Radę Bezpieczeństwa.

2. Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się do współpracy w przeprowadzaniu wszelkich badań, jakie Rada Bezpieczeństwa może zainicjować zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych, na podstawie skargi otrzymanej przez Radę. Rada Bezpieczeństwa będzie informować Państwa-Strony Konwencji o rezultatach badań.

Artykuł VII

Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się udzielać pomocy i poparcia zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych każdemu Państwu-Stronie Konwencji, które zwróci się z taką prośbą, o ile Rada Bezpieczeństwa uzna, że państwo to zostało narażone na niebezpieczeństwo wskutek pogwałcenia niniejszej Konwencji.

Artykuł VIII

Żadne z postanowień niniejszej Konwencji nie może być interpretowane jako ograniczające lub pomniejszające zobowiązania przyjęte przez jakiekolwiek państwo zgodnie z Protokołem dotyczącym zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych, podpisanym w Genewie dnia 17 czerwca 1925 roku.

Artykuł IX

Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji potwierdza uznany cel skutecznego zakazu broni chemicznej i w związku z tym zobowiązuje się kontynuować w dobrej wierze rokowania w celu osiągnięcia jak najwcześniej porozumienia w sprawie skutecznych środków zakazu badań, produkcji i gromadzenia zapasów i zniszczenia tej broni oraz w sprawie podjęcia odpowiednich środków w odniesieniu do urządzeń i środków przenoszenia specjalnie przeznaczonych do produkcji lub wykorzystania środków chemicznych jako broni.

Artykuł X

1. Państwa-Strony niniejszej Konwencji zobowiązują się ułatwiać, w możliwie najszerszym zakresie, wymianę urządzeń, materiałów, informacji naukowej i technicznej dotyczących wykorzystania środków bakteriologicznych (biologicznych) i toksyn do celów pokojowych i mają prawo uczestniczyć w takiej wymianie. Państwa-Strony Konwencji, będące w stanie to uczynić, będą również współpracować w przyczynianiu się indywidualnie bądź wspólnie z innymi państwami lub organizacjami międzynarodowymi do dalszego rozwoju i stosowania odkryć naukowych w dziedzinie bakteriologii (biologii) dla zapobiegania chorobom lub w innych celach pokojowych.

2. Niniejsza Konwencja będzie realizowana w taki sposób aby nie stwarzać przeszkód dla gospodarczego i technologiczne rozwoju Państw-Stron Konwencji lub współpracy międzynarodowej w dziedzinie pokojowych prac w zakresie bakteriologii (biologii), w tym międzynarodowej wymiany środków bakteriologicznych (biologicznych) i toksyn oraz urządzeń służących do opracowywania, wykorzystywania lub wytwarzania środków bakteriologicznych (biologicznych) i toksyn w celach pokojowych zgodnie z postanowieniami niniejszej Konwencji...

Dziennik Ustaw, 1976, nr 1, poz. 1

Na kolejnych Konferencjach Przeglądu Konwencji oprócz spraw dotyczących jej stosowania na pierwszy plan wysunęły się problemy ustalenia metod i sposobów weryfikacji przestrzegania przez państwa przyjętych w niej zobowiązań, nierozprzestrzeniania broni bakteriologicznej (biologicznej) oraz interpretacji jej głównych postanowień w celu przygotowania propozycji dotyczących wprowadzenia do niej określonych zmian, podyktowanych potrzebą zwiększenia jej skuteczności.

Na III Konferencji Przeglądu w dniach 9-27 września 1991 r. uzgodniono środki budowania zaufania, które państwa-strony konwencji powinny stosować w celu zwiększenia przejrzystości swoich działań w zakresie spraw objętych konwencją. Mają one szczególne

znaczenie, jeżeli uwzględni się, że Konwencja w odróżnieniu od później zawartej konwencji dotyczącej zakazu broni chemicznej nie przewiduje żadnego systemu kontroli. Do środków tych włączono m.in. przekazywanie szczegółowych deklaracji zawierających informacje dotyczące programów i ułatwień w dziedzinie obrony biologicznej, publikowanie wyników badań biologicznych odnoszących się bezpośrednio do konwencji, przekazywanie informacji o imporcie i eksporcie chorobotwórczych mikroorganizmów, a także deklaracji o prowadzonych w przeszłości działaniach w dziedzinie obronnych i ofensywnych badań biologicznych.

KONWENCJA O ZAKAZIE PROWADZENIA BADAŃ, PRODUKCJI, SKŁADOWANIA I UŻYCIA BRONI CHEMICZNEJ ORAZ O ZNISZCZENIU JEJ ZAPASÓW

Paryż, 13 stycznia 1993 r.

Zgodnie z art. IX Konwencji o zakazie broni bakteriologicznej i biologicznej z 1972 r. podjęto w 1973 r. na Konferencji Rozbrojeniowej w Genewie rozmowy w sprawie zakazu broni chemicznej. W ich toku ujawniły się zasadnicze różnice stanowisk: z jednej strony ZSRR w sprawach kontroli (odrzucenie inspekcji na miejscu) z drugiej – USA w sprawie zakazu (opór wobec koncepcji całkowitego zakazu). W 1976 r. powołano grupę roboczą amerykańsko-radziecką, która zajęła się przede wszystkim problemami weryfikacji. W 1980 r. przerwała swoje prace, które wznowiła dopiero w 1984 r. W toku tych prac osiągnięto pewne postępy, chociaż ZSRR nadal utrzymywał swoje negatywne stanowisko w sprawach inspekcji, a Stany Zjednoczone opowiadały się za zachowaniem 2 procent zapasów broni chemicznej dopóki wszystkie państwa zdolne do jej produkcji nie przystąpią do traktatu o jej zakazie. W późniejszych rokowania USA zrezygnowały z tego postulatu podobnie jak z wcześniej postulowanej opcji użycia broni chemicznej jako retaliacji ataku dokonanego przy zastosowaniu tej broni.

Duże znaczenie dla stworzenia warunków umożliwiających zawarcie powszechnego traktatu o zakazie broni chemicznej miało dwustronne porozumienie między ZSRR a USA z 25 września 1989 r. Przewidywało ono, począwszy od 1992 r., zniszczenie przez obie strony 20% posiadanych przez nie zapasów broni chemicznej, współpracę w celu opracowania skutecznych i bezpiecznych metod jej likwidacji, zobowiązanie nie produkowania tej broni i współdziałanie w celu opracowania i wprowadzenia w życie odpowiednich procedur inspekcji.

W osiągnięciu ostatecznego porozumienia w sprawie zakazu broni chemicznej dużą rolę odegrała Wielka Brytania, RFN i niektóre państwa III świata, zwłaszcza Indie. Znaczny wkład do negocjacji wniosła Polska, która m.in. 26 czerwca 1976 r. przedstawiła „projekt założeń konwencji" w sprawie zakazu broni chemicznej, a w toku dalszych rokowań - szereg propozycji sprzyjających osiąganiu porozumienia w poszczególnych kwestiach.

„Państwa-Strony niniejszej Konwencji...

Uzgodniły, co następuje:

Artykuł I

Zobowiązania ogólne

1. Każde Państwo-Strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się nigdy, w żadnych okolicznościach:

(a) nie prowadzić badań, produkować, w żaden inny sposób nabywać, gromadzić lub przechowywać broń chemiczną lub przekazywać pośrednio lub bezpośrednio broni chemicznej komukolwiek;

(b) nie używać broni chemicznej;

(c) nie podejmować jakichkolwiek wojskowych przygotowań do użycia broni chemicznej;

(d) nie pomagać, zachęcać lub skłaniać kogokolwiek w dowolny sposób do podejmowania jakiejkolwiek działalności zabronionej Państwu-Stronie na mocy niniejszej Konwencji;

2. Każde Państwo-Strona zobowiązuje się zniszczyć broń chemiczną będącą jego własnością lub w jego posiadaniu albo znajdującą się w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli, zgodnie z postanowieniami niniejszej Konwencji;

3. Każde Państwo-Strona zobowiązuje się zniszczyć wszelką broń chemiczną, którą porzuciło na terytorium innego Państwa-Strony, zgodnie z postanowieniami niniejszej Konwencji;

4. Każde Państwa-Strona zobowiązuje się zniszczyć wszelkie obiekty służące do produkcji broni chemicznej, będące jego własnością lub w jego posiadaniu, albo znajdujące się w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli, zgodnie z postanowieniami niniejszej Konwencji.

5. Każde Państwo-Strona zobowiązuje się nie używać chemicznych środków policyjnych jako środka prowadzenia wojny ...".

Zgodnie z artykułem III każda strona przedstawia nie później niż 30 dni od wejścia w życie konwencji deklaracje dotyczące:

- broni chemicznej, której jest właścicielem lub posiadaczem, albo która jest rozmieszczona w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli; deklaracje powinny zawierać informacje dotyczące lokalizacji i ilości tej broni; istnienia na jej terytorium broni, której właścicielem lub posiadaczem jest inne państwo; ewentualnego przekazywania lub otrzymywania broni chemicznej od 1 stycznia 1946 r.; ogólnego planu zniszczenia tej broni;

- obiektów do produkcji broni chemicznej, którego była lub jest właścicielem lub posiadaczem albo który jest lub był rozmieszczony w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli; deklaracje powinny zawierać wyszczególnienie każdego obiektu, informację dotyczącą obiektów na swoim terytorium lub które znajdowały się na tym terytorium, których właścicielem lub posiadaczem jest lub było inne państwo; ewentualnego przekazywania lub otrzymywania bezpośrednio lub pośrednio jakiegokolwiek sprzętu do produkcji broni chemicznej począwszy od 1 stycznia 1946 r.; planu zniszczenia każdego obiektu do produkcji broni chemicznej; środków które powinny zostać podjęte w celu zamknięcia każdego takiego obiektu; planu czasowej konwersji dowolnego obiektu do produkcji broni chemicznej.

„Artykuł IV

Broń chemiczna ...

3. Wszystkie miejsca, gdzie broń chemiczna wyszczególniona w paragrafie 1[104] jest składowana lub niszczona, podlegają systematycznej kontroli za pośrednictwem inspekcji na miejscu oraz monitoringu za pomocą przyrządów zainstalowanych na miejscu stosownie do części IV (A) Załącznika dotyczącego weryfikacji.

4. Każde Państwo-Strona natychmiast po przedłożeniu deklaracji stosownie do paragrafu 1(a) artykułu III zapewni dostęp do broni chemicznej wyszczególnionej w paragrafie 1, w celu systematycznej kontroli tej deklaracji poprzez inspekcję na miejscu. Od tego czasu, każde Państwo-Strona nie przeniesie żadnej tego rodzaju broni chemicznej, chyba, że do obiektu niszczenia broni chemicznej. Zapewni ono dostęp do takiej broni chemicznej w celu systematycznej kontroli na miejscu.

5. Każde Państwo-Strona zapewni dostęp do każdego obiektu niszczenia broni chemicznej i każdego obszaru jej składowania, które są jego własnością lub w jego posiadaniu, albo które są rozmieszczone w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli, w celu systematycznej kontroli za pośrednictwem inspekcji na miejscu oraz monitoringu za pomocą instrumentów zainstalowanych na miejscu.

6. Każde Państwo-Strona zniszczy wszelką broń chemiczną wyszczególnioną w paragrafie 1 zgodnie z Załącznikiem dotyczącym weryfikacji i stosownie do uzgodnionego tempa i kolejności niszczenia określonych dalej jako „porządek niszczenia". Takie niszczenie rozpocznie się nie później niż dwa lata po wejściu dla niego w życie niniejszej Konwencji i zakończy się nie później niż 10 lat od dnia wejścia w życie niniejszej Konwencji. Nie zabrania się Państwu-Stronie niszczenia takiej broni chemicznej w szybszym tempie...

11. Każde Państwo-Strona posiadająca na swoim terytorium broń chemiczną, którego właścicielem lub posiadaczem jest inne Państwo, albo która jest rozmieszczona w dowolnym miejscu podlegającym jurysdykcji lub kontroli innego Państwa, uczyni wszystko w celu usunięcia tej broni chemicznej z jego terytorium, nie później niż rok po wejściu dla niego w życie niniejszej Konwencji. Jeśli ta broń nie zostanie usunięta w ciągu roku, Państwo-Strona może żądać od Organizacji i innych Państw-Stron okazania pomocy w jej zniszczeniu...

Artykuł V

Obiekty do produkcji broni chemicznej...

3. Wszystkie obiekty do produkcji broni chemicznej wyszczególnione w paragrafie 1[105] podlegają systematycznej kontroli za pośrednictwem inspekcji na miejscu oraz monitoringowi za pomocą przyrządów zainstalowanych na miejscu, stosownie do części V Załącznika dotyczącego weryfikacji.

4. Każde Państwo-Strona natychmiast przerwie wszelką działalność w obiektach do produkcji broni chemicznej wyszczególnionych w paragrafie 1 z wyłączeniem działalności wymaganej do ich zamknięcia.

5. Żadne Państwo-Strona nie będzie budować żadnych nowych obiektów do produkcji broni chemicznej, ani modyfikować żadnych istniejących obiektów do produkcji broni chemicznej albo do każdego innego rodzaju działalności zabronionej przez niniejszą Konwencję.

6. Każde Państwo-Strona natychmiast po przedłożeniu deklaracji stosownie do paragrafu 1 c Artykułu III, zapewni dostęp do obiektów do produkcji broni chemicznej, wyszczególnionych w paragrafie 1 w celu systematycznej kontroli deklaracji za pośrednictwem inspekcji na miejscu.

7. Każde Państwo-Strona:

(a) zamknie, nie później niż 90 dni od dnia wejścia w życie niniejszej Konwencji, wszystkie obiekty do produkcji broni chemicznej, wyszczególnione w paragrafie 1, stosownie do części V Załącznika dotyczącego weryfikacji i poinformuje o tym;

(b) zapewni dostęp do obiektów do produkcji broni chemicznej, wyszczególnionych w paragrafie 1, po ich zamknięciu w celu systematycznej kontroli za pośrednictwem inspekcji na miejscu oraz monitoringu za pomocą przyrządów zainstalowanych na miejscu w celu zapewnienia, że obiekty pozostaną zamknięte i zostaną następnie zniszczone.

8. Każde Państwo-Strona zniszczy wszystkie obiekty do produkcji broni chemicznej wyszczególnione w paragrafie 1 oraz związane z nim obiekty i sprzęt zgodnie z Załącznikiem dotyczącym weryfikacji i stosownie do uzgodnionego tempa i kolejności niszczenia (określanym dalej jako „porządek niszczenia"). Tak niszczenie zacznie się nie później niż rok od dnia wejścia dla niego w życie niniejszej Konwencji i zakończy się nie później niż 10 lat od dnia wejścia w życie niniejszej Konwencji. Nie zabrania się Państwu-Stronie niszczenia takich obiektów w szybszy tempie...

Artykuł VI

Działalność nie zabroniona przez niniejszą Konwencję

1. Każde Państwo-Strona ma prawo z zastrzeżeniem postanowień niniejszej Konwencji, rozwijać, wytwarzać, nabywać w inny sposób , przechowywać, przekazywać i używać toksyczne związki chemiczne i ich prekursory do celów nie zabronionych przez niniejszą konwencję.

2. Każde Państwo-Strona podejmie niezbędne środki w celu zagwarantowania, że toksyczne związki chemiczne i ich prekursory będą rozwijane, wytwarzane, nabywane w inny sposób, przechowywane, przekazywane i używane na jego terytorium albo w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli wyłącznie do celów nie zabronionych na mocy niniejszej Konwencji. W tym celu i dla zapewnienia zgodności tej działalności ze zobowiązaniami wynikającymi z niniejszej Konwencji, każde Państwo-Strona podda toksyczne związki chemiczne i ich prekursory wymienione w wykazach 1, 2 i 3 Załącznika dotyczącego związków chemicznych[106] jak również obiekty odnoszące się do takich związków chemicznych oraz inne obiekty wyszczególnione w Załączniku dotyczącym weryfikacji, które są rozmieszczone na jego terytorium albo w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli, środkom kontrolnym zgodnie z postanowieniami Załącznika dotyczącego weryfikacji...

Artykuł VII

Krajowe środki realizacji

Zobowiązania ogólne

1. Każde Państwo-Strona, stosownie do swojej procedury konstytucyjnej, zastosuje środki konieczne do wypełnienia zobowiązań wynikających dla niego z niniejszej Konwencji, w szczególności:

(a) zakaże ono osobom fizycznym i prawnym znajdującym się w jakimkolwiek miejscu na jego terytorium lub w każdym innym miejscu podlegającym jego jurysdykcji, uznanej przez prawo międzynarodowe, podejmowania wszelkiej działalności zabronionej Państwu-Stronie przez niniejszą Konwencję, a w szczególności wprowadzi przepisy karne w tym zakresie;

(b) nie zezwoli ono w żadnym miejscu znajdującym się pod jego kontrolą na jakąkolwiek działalność zabronioną Państwu-Stronie przez niniejszą Konwencję;

(c) stosuje ono przepisy karne przyjęte zgodnie z ustępem (a) do wszelkiej działalności zabronionej Państwu-Stronie przez niniejszą Konwencję, podejmowanej w jakimkolwiek

miejscu przez osoby fizyczne posiadającego jego narodowość, zgodnie z prawem międzynarodowym.

2. Każde Państwo-Strona współpracuje z innymi Państwami-Stronami i okazuje w odpowiedniej formie pomoc prawną w celu ułatwienia wykonywania zobowiązań wynikających z paragrafu 1.

3. Każde Państwo-Strona, realizując swoje zobowiązania wynikające z Konwencji, przyznaje najwyższą wagę zagwarantowaniu bezpieczeństwa ludzi i ochrony środowiska oraz współpracuje stosownie do potrzeb z innymi Państwami-Stronami w tym zakresie.

Stosunki między Państwem-Stroną i Organizacją

4. W celu wykonania zobowiązań wynikających dla niego z niniejszej Konwencji, każde Państwo-Strona wyznaczy lub ustanowi krajowy organ, który będzie służył jako krajowe centrum dla zapewnienia skutecznej łączności z Organizacją i innymi Państwami-Stronami i poinformuje o tym Organizację w momencie wejścia dla niego w życie niniejszej Konwencji.

5. Każde Państwo-Strona poinformuje Organizację o środkach ustawodawczych i administracyjnych podjętych w celu stosowania niniejszej Konwencji ...

Artykuł VIII

Organizacja

A. Postanowienia ogólne

1. Państwa-Strony ustanawiają niniejszym Organizację ds. Zakazu Broni Chemicznej dla realizacji przedmiotu i celu niniejszej Konwencji, oraz zagwarantowania stosowania jej postanowień, włączając w to postanowienia o międzynarodowej kontroli jej przestrzegania, a także stworzenia forum konsultacji i współpracy między Państwami-Stronami.

2. Wszystkie Państwa-Strony niniejszej Konwencji są członkami Organizacji. Żadne Państwo-Strona nie może być pozbawione członkostwa w Organizacji.

3. Siedzibą Organizacji jest Haga i Królestwo Holandii.

4. Niniejszym ustanawia się jako organy Organizacji: Konferencję Państw-Stron[107], Radę Wykonawczą[108] oraz Sekretariat Techniczny[109]...

B. Konferencja Państw-Stron ...

Uprawnienia i funkcje

19. Konferencja jest głównym organem Organizacji. Rozpatruje ona wszystkie punkty, sprawy i problemy z zakresu niniejszej Konwencji nie wyłączając tych, które dotyczą uprawnień i funkcji Rady Wykonawczej i Sekretariatu Technicznego. Konferencja może przedstawiać zalecenia i wypowiada się odnośnie wszystkich punktów, spraw i problemów z zakresu niniejszej Konwencji, poniesionych przez Państwo-Stronę lub skierowanych do niej przez Radę Wykonawczą.

20. Konferencja nadzoruje stosowanie niniejszej Konwencji oraz podejmuje działania w celu zrealizowania jej przedmiotu i celu. Konferencja ocenia w jakim stopniu jest przestrzegana niniejsza Konwencja. Nadzoruje również działalność Rady Wykonawczej i Sekretariatu Technicznego oraz może stosownie do postanowień niniejszej Konwencji kierować wytyczne do każdego z tych organów w związku z wykonywaniem przez nie swoich funkcji ...[110]

C. Rada Wykonawcza

Uprawnienia i funkcje...

30. Rada Wykonawcza jest organem wykonawczym Organizacji. Odpowiada ona przed Konferencją. Rada Wykonawcza wykonuje swoje uprawnienia i funkcje powierzone jej niniejszą Konferencją, jak również funkcje, które deleguje jej Konferencja. Przy tym działa ona zgodnie z zaleceniami, decyzjami i wytycznymi Konferencji, zapewniając ich właściwą i stałą realizację.

31. Rada Wykonawcza działa na rzecz skutecznej realizacji i przestrzegania niniejszej Konwencji. Nadzoruje ona działalność Sekretariatu Technicznego, współpracuje z organem krajowym każdego Państwa-Strony i ułatwia konsultacje i współpracę między Państwami-Stronami, na ich wniosek...[111]

D. Sekretariat Techniczny

37. Sekretariat Techniczny pomaga Organizacji i Radzie Wykonawczej w wypełnianiu ich funkcji, Sekretariat Techniczny realizuje środki kontroli przewidziane niniejszą Konwencją. Realizuje on inne funkcje powierzone mu zgodnie z Konwencją, jak również funkcje przekazane mu przez Konferencję i Radę Wykonawczą ...[112]

Artykuł IX

Konsultacje, współpraca i ustalanie faktów

1. Państwa-Strony konsultują się i współpracują, bezpośrednio między sobą lub za pośrednictwem Organizacji albo za pomocą innych stosownych procedur międzynarodowych, włączając w to procedury ustalone w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych i stosownie do jej Karty, w dowolnej sprawie, która może być podniesiona w związku z przedmiotem i celem albo realizacją postanowień niniejszej Konwencji.

2. Bez uszczerbku dla prawa jakiegokolwiek Państwa-Strony do zażądania inspekcji na żądanie, Państwa-Strony we wszystkich przypadkach kiedy jest to możliwe, powinny przede wszystkim podejmować wszelkie wysiłki dla wyjaśnienia i rozwiązania na drodze wymiany informacji i konsultacji między sobą, każdej sprawy, która może wywołać wątpliwości co do przestrzegania niniejszej Konwencji albo zaniepokojenie co do związanej z tym kwestii, która może być uważana za niejasną. Państwo-Strona otrzymujące żądanie innego Państwa o wyjaśnienie dowolnej sprawy, którą żądające Państwo-Strona uważa za wywołującą wątpliwości albo zaniepokojenie, przedstawia żądającemu Państwu-Stronie możliwie najszybciej, a w każdym razie nie później niż 10 dni od dnia otrzymania żądania, informacje wystarczające do usunięcia tych wątpliwości lub zaniepokojenia, jak również wyjaśnienia w jaki sposób dostarczone informacje regulują daną sprawę. Żadne postanowienia niniejszej Konwencji nie narusza prawa dwóch lub większej liczby Państw-Stron do prowadzenia za zgodą wszystkich stron inspekcji lub przyjęcia innych uzgodnień w celu wyjaśnienia i uregulowania każdej sprawy, która może wywołać wątpliwości co do przestrzegania Konwencji lub zaniepokojenie co do związanej z tym innej kwestii, która może być uznana za niejasną. Takie ustalenia nie naruszają praw i obowiązków żadnego Państwa-Strony wynikających z innych postanowień niniejszej Konwencji.

Procedura żądania wyjaśnienia

3. Państwo-Strona ma prawo zażądać od Rady Wykonawczej współdziałania w wyjaśnianiu każdej sytuacji, która mogłaby być uważana za niejasną lub która wywołuje zaniepokojenie co do możliwego nieprzestrzegania przez inne Państwo-Stronę niniejszej Kon-

wencji. Rada Wykonawcza przedstawi stosowne informacje na ten temat, które znajdują się w jej posiadaniu.

4. Państwo-Strona ma prawo zażądać od Rady Wykonawczej otrzymania wyjaśnienia do innego Państwa-Strony co do każdej sytuacji, która może być uważana za niejasną lub która wywołuje zaniepokojenie co do możliwego nieprzestrzegania przez nie niniejszej Konwencji...

Procedura inspekcji na żądanie

8. Każde Państwo-Strona ma prawo domagać się przeprowadzenia inspekcji na żądanie na miejscu w każdym obiekcie lub miejscu na terytorium innego Państwa lub w dowolnym innym miejscu znajdującym się pod jego jurysdykcją lub kontrolą wyłącznie w celu wyjaśnienia i rozwiązania wszelkich kwestii dotyczących ewentualnego nieprzestrzegania postanowień niniejszej Konwencji, a także niezwłocznego przeprowadzenia inspekcji w dowolnym miejscu przez zespół inspekcyjny wyznaczony przez Dyrektora Generalnego i stosownie do Załącznika dotyczącego weryfikacji.

Artykuł X

Pomoc i ochrona przed bronią chemiczną

1. Dla celów niniejszego artykułu, „pomoc" oznacza koordynację i dostarczanie Państwom-Stronom ochrony przed bronią chemiczną, a w szczególności środków do wykrywania i systemów alarmowania, sprzętu ochronnego, sprzętu do odkażania i środków odkażających, medycznych odtrutek i metod leczenia oraz konsultacji w sprawie każdego z tych środków ochrony.

2. Żadne postanowienie niniejszej Konwencji nie powinno być interpretowane jako utrudnienie prawa jakiegokolwiek Państwa-Strony do prowadzenia badań, rozwijania, wytwarzania, nabywania, przekazywania lub użycia środków ochrony przed bronią chemiczną do celów nie zabronionych przez niniejszą Konwencję.

3. Każde Państwo-Strona zobowiązuje się ułatwiać, oraz ma prawo uczestniczyć w możliwie najszerszej wymianie sprzętu, materiałów i informacji naukowo-technicznej o środkach ochrony przed bronią chemiczną...

9. Każde Państwo-Strona ma prawo zwracać się i, z zastrzeżeniem procedury przedstawionej w paragrafach 9, 10, 11, otrzymać pomoc i ochronę przed użyciem albo groźbą użycia broni chemicznej, jeśli uzna ono, że:

a) użyto przeciwko niemu broni chemicznej;

b) zostały użyte przeciwko niemu policyjne środki chemiczne jako sposób prowadzenia wojny;

c) jest ono zagrożone przez działania lub działalność jakiegokolwiek innego Państwa, które są zabronione Państwom-Stronom przez artykuł I.

9. Wniosek poparty stosowną informacją, kieruje się do Dyrektora Generalnego, który przekazuje go niezwłocznie Radzie Wykonawczej i wszystkim Państwom-Stronom...

Artykuł XI

Rozwój ekonomiczny i technologiczny

1. Postanowienia niniejszej Konwencji są realizowane w taki sposób, aby uniknąć opóźnienia rozwoju ekonomicznego i technologicznego Państw-Stron, oraz współpracy międzynarodowej w dziedzinie działalności chemicznej dla celów nie zabronionych przez niniejszą Konwencję, włączając w to międzynarodową wymianę informacji naukowo-tech-

nicznej, związków chemicznych oraz sprzętu do produkcji, przetwarzania lub użycia związków chemicznych do celów nie zabronionych przez niniejszą Konwencję...

Artykuł XII

1. Konferencja podejmuje niezbędne środki przewidziane w paragrafach 2, 3 i 4 dla zagwarantowania przestrzegania niniejszej Konwencji i do każdej sytuacji, która stoi w sprzeczności z postanowieniami niniejszej Konwencji...

2. W przypadkach, kiedy Rada Wykonawcza skierowała do Państwa-Strony wniosek o podjęcie środków mających na celu poprawę sytuacji stanowiącej zagrożenie dla przestrzegania niniejszej Konwencji a Państwo-Strona nie stosuje się do tego wniosku w ustalonym czasie, Konferencja może, między innymi na zalecenie Rady Wykonawczej ograniczyć lub zawiesić prawa i przywileje, z których korzysta Państwo-Strona na mocy niniejszej Konwencji do czasu podjęcia przez to Państwo niezbędnych działań, aby było ono w zgodzie ze zobowiązaniami wynikającymi dla niego z niniejszej Konwencji.

3. W przypadkach, kiedy w rezultacie działań zabronionych przez niniejszą Konwencję, w szczególności przez artykuł I, może nastąpić poważne naruszenie przedmiotu i celu niniejszej Konwencji, Konferencja może zalecić Państwom-Stronom podjęcie zbiorowych środków zgodnych z prawem międzynarodowym.

4. Konferencja w przypadkach szczególnie poważnych, przekazuje sprawę, w tym stosowne informacje i wnioski do rozważenia Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych i Radzie Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych.

Artykuł XIII

Stosunek do innych umów międzynarodowych

1. Żadne postanowienie niniejszej Konwencji nie może być interpretowane jako ograniczające lub zmniejszające w jakikolwiek sposób zobowiązania przyjęte przez jakiekolwiek Państwo na mocy Protokołu o zakazie używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych podpisanego w Genewie 17 czerwca 1925 r. oraz na mocy Konwencji o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej i toksycznej oraz o ich zniszczeniu, podpisanej w Londynie, Moskwie i Waszyngtonie 10 kwietnia 1972 r.

Artykuł XIV

Rozstrzyganie sporów

1. Spory, które mogą powstać w związku z zastosowaniem lub interpretacją niniejszej Konwencji są rozstrzygane zgodnie ze stosownymi postanowieniami niniejszej Konwencji i w zgodzie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

2. W przypadku sporu między dwoma lub wieloma Państwami-Stronami lub między jednym lub wieloma Państwami-Stronami i Organizacją, co do interpretacji lub stosowania niniejszej Konwencji zainteresowane strony prowadzą wspólne konsultacje w celu jak najszybszego rozstrzygnięcia sporu za pośrednictwem rokowań lub za pośrednictwem innych pokojowych środków wybranych przez strony, włączając w to zwrócenie się do odpowiednich organów niniejszej Konwencji i, za obopólną zgodą stron, zwrócenie się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości zgodnie ze Statutem Trybunału. Zainteresowane Państwa-Strony informują Radę Wykonawczą o podjętych działaniach.

3. Rada Wykonawcza może przyczynić się do rozstrzygnięcia sporu, stosując wszelkie środki, które uzna za stosowne, w tym zaoferowanie swojej misji dobrych usług, wezwanie

Państw-Stron w sporze do rozpoczęcia procesu rozstrzygania sporu przy pomocy wybranych przez nie środków oraz zalecenie ram czasowych dla każdej uzgodnionej procedury...

Artykuł XVI

Czas trwania i wypowiedzenie

1. Niniejsza Konwencja jest zawarta na czas nieokreślony.

2. Każde Państwo-Strona zgodnie ze swoją narodową suwerennością ma prawo wypowiedzenia niniejszej Konwencji, jeśli uzna, że nadzwyczajne okoliczności związane z przedmiotem niniejszej Konwencji zagroziły jego najwyższym interesom. O takim wypowiedzeniu zawiadamia ono na 90 dni wcześniej wszystkie Państwa-Strony, Radę Wykonawczą, Depozytariusza, oraz Radę Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych. Takie zawiadomienie zawiera oświadczenie o nadzwyczajnych okolicznościach, które Państwo-Strona uważa za zagrażające jego najwyższym interesom.

3. Wypowiedzenie przez Państwa-Strony niniejszej Konwencji w żaden sposób nie wpływa na ich obowiązek kontynuowania wykonywania zobowiązań przyjętych zgodnie z wszelkimi stosownymi normami prawa międzynarodowego, w szczególności Protokołu Genewskiego z 1925 r. ...[113]

Polski przekład tekstu konwencji, udostępniony przez Departament Prawno-Traktatowy Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

D. Układy o ograniczeniu zbrojeń i rozbrojeniu między Stanami Zjednoczonymi Ameryki a ZSRR/Rosją

Niezależnie od wielostronnych rokowań rozbrojeniowych prowadzone są dwustronne rozmowy między USA a Rosją (w przeszłości z ZSRR) w sprawie strategicznych broni jądrowych. Jest to wyrazem odpowiedzialności jakie ponoszą one, jako główne mocarstwa nuklearne, w dziedzinie rozbrojenia oraz utrzymania międzynarodowego pokoju.

Rozmowy te rozpoczęte w listopadzie 1969 r. były uwarunkowane ogólnym stanem stosunków między USA i ZSRR, który w tym okresie nie sprzyjał rozmowom i często prowadził do ich przerwania. Stopniowa jednak poprawa tych stosunków, oparcie ich na uzgodnionej zasadzie „równości i jednakowego bezpieczeństwa", uzgodnienie i wprowadzenie w życie ważnych środków budowy wzajemnego zaufania[114] stworzyły warunki umożliwiające zawarcie umów, które w znacznym stopniu zamroziły potencjały strategicznych broni ofensywnych obu tych mocarstw na uzgodnionych poziomach i ograniczyły ich rozwój, a w późniejszych traktatach zobowiązały je do ich redukcji.

W rokowaniach tych można wyróżnić dwa zasadnicze etapy:

- od listopada 1969 r. do czerwca 1979 r., w którym, kolejno zawarto: Traktat z 26 maja 1972 r. o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej (SALT I –ABM) i Porozumienie tymczasowe, podpisane w tym samym dniu, o niektórych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych broni ofensywnych (SALT – Interim Agreement) oraz Traktat z 18 czerwca 1979 r. w sprawie ograniczenia strategicznych broni ofensywnych (SALT II)

- od rozpoczęcia rozmów w sprawie redukcji broni strategicznych w czerwcu 1982 r. do zawarcia 1 lipca 1991 r. Traktatu o redukcji i ograniczeniu broni ofensywnych START I

uzupełnionego później 3 stycznia 1993 r. Traktatem o dalszej redukcji i ograniczeniu strategicznych broni ofensywnych (START II) i kolejnym analogicznym traktatem z 21 marca 1997 r. (START III)

Umowy SALT (Strategic Arms Limitation Talks)

Umowy te nie przewidywały redukcji potencjałów broni strategicznych USA i ZSRR, lecz jedynie ograniczenie polegające na ich zamrożeniu na uzgodnionym poziomie i zakazie podejmowania różnego rodzaju działań mogących prowadzić do jakościowych zmian tych potencjałów na niekorzyść którejkolwiek ze stron. Z zachowaniem określonych warunków dopuszczały jednak możliwość ich modernizacji. Umowy nie przewidywały utworzenia struktur kontroli przestrzegania zobowiązań stron. Miała być ona wykonywana przy pomocy środków technicznych każdej ze stron.

Umowy SALT zawierały definicje poszczególnych rodzajów broni strategicznej, objętych jej postanowieniami i modele dotyczących ich zobowiązań, które w znacznym stopniu zostały wykorzystane również w późniejszych umowach START. Dotyczy to również klauzuli wypowiedzenia umowy w razie powstania związanych z treścią owych umów nadzwyczajnych okoliczności zagrażających najwyższym interesom którejkolwiek ze stron. W odróżnieniu od zawieranych w tym czasie wielostronnych umów ograniczających bronie masowej zagłady pierwsza z wyżej wymienionych umów SALT I – ABM tworzyła wspólny organ konsultacyjny, do którego kompetencji należały sprawy związane z jej realizacją i dalszymi rokowaniami dotyczącymi broni strategicznych. Jego kompetencje były stopniowo rozszerzane w późniejszych umowach.

TRAKTAT MIĘDZY ZWIĄZKIEM SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH A STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI O OGRANICZENIU SYSTEMÓW OBRONY PRZECIWRAKIETOWEJ (SALT – ABM)

Moskwa, dnia 26 maja 1972 r.[115]

Celem tego układu, nadal obowiązującego, jest stworzenie stabilnego układu sił w dziedzinie systemów obrony przeciwlotniczej (OP), mającego duże znaczenie dla utrzymania globalnej równowagi między USA i Rosją w dziedzinie broni strategicznych.

Zgodnie z artykułem III traktatu każda ze stron może dysponować jedynie dwoma ograniczonymi systemami obrony przeciwrakietowej: jednego dla ochrony stolicy i drugiego oddalonego co najmniej o 1300 km, mającego chronić wyrzutnie rakiet balistycznych. Na obszarze każdego z tych systemów strony zobowiązały się do utrzymywania nie więcej niż 100 rakiet przechwytujących i 100 wyrzutni. W związku z tym w artykułach I i V ustanowiono zakaz rozmieszczania jakichkolwiek nowych systemów obrony przeciwrakietowej. Ograniczenia te nie obejmują jednak a) systemów używanych do badań na już istniejących poligonach ćwiczebnych (artykuł IV), b) modernizacji i wymiany systemów OP lub jego części składowych pod warunkiem, że nie będą one przyczyniać się do jakościowego udoskonalenia tych systemów, zwłaszcza nadawania wyrzutniom zdolności odpalania jednocześnie więcej niż jednej rakiety lub rakiet wielogłowicowych. Ustanowiono również zakaz rozmieszczania nowych stacji radarowych wczesnego ostrzegania o ataku strategicznych rakiet balistycznych, z wyjątkiem stacji radiolokacyjnych, na peryferiach terytorium kraju (artykuł VI). W artykule XII strony zobowiązały się do powstrzymywania się od

wszelkich działań, utrudniających stosowanie technicznych środków kontroli drugiej strony poprzez ich zakłócanie lub używanie „środków świadomego maskowania" broni objętych Traktatem. W artykule XIII powołano Stałą Komisję Konsultatywną, do której oprócz spraw odnoszących się do realizacji celów i postanowień Traktatu, należy rozważanie zmian w sytuacji strategicznej, mających wpływ na skuteczność Traktatu, propozycji dotyczących dalszych środków ograniczenia zbrojeń strategicznych i ewentualnych poprawek do niego.

Zbiór Dokumentów, 1972, s. 944-951.

TYMCZASOWE POROZUMIENIE MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI A ZWIĄZKIEM SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH O NIEKTÓRYCH ŚRODKACH W ZAKRESIE OGRANICZENIA STRATEGICZNYCH ZBROJEŃ OFENSYWNYCH (SALT – INTERIM AGREEMENT)
Moskwa, 26 maja 1972 r.

Układ ten został zawarty na okres do momentu zawarcia Traktatu SALT II. Przewidywał ograniczenia polegające na:

- nie rozpoczynaniu budowy stałych naziemnych wyrzutni międzykontynentalnych balistycznych pocisków rakietowych (MRB) (artykuł I),
- nie przekształcaniu naziemnych wyrzutni MRB i starych typów MRB zainstalowanych przed rokiem 1964 w naziemne wyrzutnie ciężkich MRP (artykuł II),
- zachowaniu liczebności wyrzutni rakiet balistycznych okrętów podwodnych, znajdujących się na uzbrojeniu lub w budowie w dniu podpisania porozumienia i tych, które „zostały zbudowane dodatkowo w trybie ustalonym dla Stron w celu zastąpienia równej liczby wyrzutni MBPR starszych typów okrętów podwodnych" (artykuł III).

Porozumienie zawierało wszystkie typowe klauzule umów SALT dotyczące modernizacji i wymiany rakiet i wyrzutni objętych porozumieniem, kontroli, warunków wystąpienia a także działalności utworzonej traktatem SALT-ABM Stałej Komisji Konsultatywnej.

Zbiór Dokumentów, 1972, s. 939-943.

TRAKTAT MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI A ZWIĄZKIEM SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH W SPRAWIE OGRANICZENIA STRATEGICZNYCH BRONI OFENSYWNYCH ORAZ UZGODNIONE OŚWIADCZENIA I WSPÓLNE POROZUMIENIA ZAŁĄCZONE DO TRAKTATU (SALT II)[116]

Traktat zastąpił tymczasowe porozumienie z 1972 r. Zgodnie z nim strony zobowiązały się do:

- ograniczenia liczby wyrzutni międzykontynentalnych rakiet balistycznych (MRB), wyrzutni balistycznych rakiet wystrzeliwanych z okrętów podwodnych (BROP), ciężkich bombowców, a także rakiet balistycznych powietrze-ziemia (RBPZ) do pułapu nie przekraczającego 2 400 jednostek (artykuł III),
- nie rozpoczynania budowy dodatkowych stałych wyrzutni MRB i ich nie przemieszczania (artykuł IV);
- ograniczenia strategicznych broni ofensywnych do pułapu nie przekraczającego 2250 jednostek i ich redukcji w razie gdyby ich stan z dniem 1 stycznia 1981 r. przewyższał powyższy pułap ilościowy.

Traktat szczegółowo określił warunki modernizacji i wymiany wyrzutni i rakiet:

- w artykule IV ustanowił szereg ograniczeń dotyczących rozbudowy wyrzutni, dostarczania do regionów ich rozmieszczenia rakiet, niewypróbowywania i nierozmieszczania nowych typów rakiet międzykontynentalnych z liczbą głowic przekraczającą 10 jednostek;

- w artykule V ograniczył w ramach ustalonych pułapów liczbę wyrzutni rakiet wystrzeliwanych z okrętów podwodnych uzbrojonych w wieloczłonowe głowice, a także ciężkich bombowców przystosowanych do przenoszenia rakiet samosterujących;

- w artykule IX ustanowił zakaz produkcji, wypróbowywania i rozmieszczania balistycznych rakiet i wyrzutni takich rakiet na jednostkach pływających nie będących łodziami podwodnymi, określonych rodzajów rakiet i ich wyrzutni pod wodą, systemów umieszczania na orbicie wokółziemskiej broni masowej zagłady oraz ruchomych wyrzutni ciężkich MRB.

Traktat zawierał klauzule dotyczące kontroli, działalności Stałej Komisji Konsultatywnej i warunków wystąpienia identyczne z wcześniejszymi umowami SALT I.

Zbiór Dokumentów, 1979, nr 4-6, s. 429 i nast.

Umowy START (Strategic Arms Reduction Talks)

Umowy te oprócz postanowień dotyczących ograniczeń broni strategicznych zawierają postanowienia dotyczące ich fizycznej redukcji. W związku z tym określają jej procedurę oraz system kontroli obejmujący oprócz środków narodowych, notyfikację, wymianę informacji telemetrycznych, inspekcję na miejscu i utworzenie specjalnego organu kontrolnego.

TRAKTAT MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI A ZWIĄZKIEM SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH W SPRAWIE REDUKCJI I OGRANICZENIA STRATEGICZNYCH BRONI OFENSYWNYCH (START I)
Moskwa, 31 lipca 1991 r.

Zadaniem traktatu było zapewnienie stabilności militarnej między USA-ZSRR na obniżonym poziomie zbrojeń nuklearnych. Temu celowi miała służyć redukcja do uzgodnionego wspólnego poziomu strategicznych broni ofensywnych, realizowana w trzech fazach w ciągu siedmiu lat od daty wejścia w życie traktatu.

Po redukcji stan tych zbrojeń ma wynosić:

- 1600 rozmieszczonych międzykontynentalnych rakiet balistycznych (MRB) i ich wyrzutni, rakiet balistycznych wystrzeliwanych z okrętów podwodnych (RBOP) i ich wyrzutni, ciężkich bombowców, włączając 154 dla rozmieszczenia ciężkich międzykontynentalnych rakiet balistycznych i ich wyrzutni;

- 6000 głowic przeznaczonych dla rozmieszczonych międzykontynentalnych rakiet balistycznych (MRB), rakiet balistycznych wystrzeliwanych z okrętów podwodnych (RBOP) i ciężkich bombowców, włączając:

i) 4900 głowic przeznaczonych dla rozmieszczonych międzykontynentalnych rakiet balistycznych (MRB), rakiet balistycznych wystrzeliwanych z okrętów podwodnych,

ii) 1100 głowic dla rozmieszczonych międzykontynentalnych rakiet balistycznych (MRB) na ruchomych wyrzutniach,

iii) 1540 głowic dla rozmieszczonych ciężkich międzykontynentalnych rakiet balistycznych (art. II, ustęp 1).

Podobnie jak w traktacie SALT II w traktacie START I ustanowiono zakaz produkcji, wypróbowywania i rozmieszczania:

- międzykontynentalnych rakiet balistycznych i rakiet SLBM z więcej niż 10 głowicami,
- nowych typów ciężkich międzykontynentalnych rakiet balistycznych,
- ruchomych wyrzutni tych rakiet (artykuł IV).

Podobnie jak we wcześniejszych umowach zezwala się na modernizację i wypróbowywanie istniejących typów ciężkich międzykontynentalnych rakiet balistycznych.

Ograniczeniu podlega przemieszczanie ruchomych wyrzutni. Ustanawia się ponadto limit 250 nie rozmieszczonych jeszcze rakiet balistycznych, które odbyły już loty ćwiczebne z ruchomych wyrzutni.

Rakiety i wyrzutnie, których liczebność przekracza ustalone poziomy ulegają eliminacji, zgodnie z przyjętymi zasadami i procedurami określonymi w załączonym do Traktatu Protokole w sprawie procedur dotyczących konwersji lub eliminacji.

System kontroli opiera się na narodowych środkach technicznych, włączając w to satelity oraz na systemie inspekcji na miejscu i stałym nadzorze. Został on określony w specjalnym Protokole o inspekcji i stałym nadzorze. System ten uzupełniono obowiązkiem notyfikowania przez strony stanu swoich broni strategicznych. Dla realizacji zadań kontrolnych utworzono Komisję Wspólną, której kompetencje zostały określone w oddzielnym protokole, załączonym do Traktatu.

Strony zobowiązały się ponadto do wzajemnego przekazywania zapisów telemetrycznych oraz innych danych i dokumentów dotyczących ćwiczebnych lotów rakiet.[117]

TRAKTAT MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI I FEDERACJA ROSYJSKA O DALSZEJ REDUKCJI I OGRANICZENIU STRATEGICZNYCH BRONI OFENSYWNYCH (START II)

Moskwa, 3 stycznia 1993 r.

Federacja Rosyjska jako sucesor ZSRR przejęła po nim pozostające w mocy zobowiązania i uprawnienia wynikające z wcześniej zawartych umów dotyczących strategicznych broni ofensywnych. Traktat START II jest pierwszym układem podpisanym w tej sprawie przez nią z USA.

Traktat wprowadził nowe, jeszcze bardziej obniżone pułapy docelowe przewidywanej redukcji strategicznych broni ofensywnych. Zgodnie z nim siedem lat po wejściu w życie traktatu START I ilość głowic przeznaczonych dla rozmieszczonych między kontynentalnych rakiet balistycznych (MRB) i rozmieszczonych rakiet balistycznych wystrzeliwanych z łodzi podwodnych (RBOP) i rozmieszczonych ciężkich bombowców nie powinna przekraczać liczby między 3800 i 4250, albo być niższa, na poziomie o którym zadecyduje dla siebie każda ze stron, lecz w żadnym przypadku nie przekraczającego 4250 jednostek. W ramach tego uzgodnionego pułapu liczba poszczególnych rodzajów głowic nie powinna przekraczać 2160 jeśli chodzi o głowice przeznaczone dla rozmieszczonych międzykontynentalnych rakiet balistycznych (MRB) typu wielogłowicowego, 650 głowic dla rozmieszczonych ciężkich międzykontynentalnych rakiet balistycznych.

Traktat postanawia ponadto, że po zrealizowaniu tych zobowiązań strony powinny dokonać dalszych redukcji, najpóźniej do 1 stycznia 2003 r., tak aby liczba głowic każdej ze stron dla wyliczonych wyżej typów rozmieszczonych rodzajów rakiet i ciężkich bombow-

ców nie przekraczała liczby między 3000 i 3500 albo była niższa, na poziomie o którym zadecyduje dla siebie każda z nich.

W takim przypadku liczba głowic przeznaczonych dla rakiet balistycznych wystrzeliwanych z łodzi podwodnych (RBOP) nie powinna przekraczać 1700 i 1750 a 0, jeżeli chodzi o głowice dla rakiet wielogłowicowych i ciężkich międzykontynentalnych rakiet balistycznych.

Utrzymując w mocy dotychczasowe postanowienia dotyczące kontroli, traktat powołał nową Dwustronną Komisję Implementacyjną do rozważania całokształtu problemów wynikających z jego realizacji.[118]

Pomimo nieratyfikowania przez Rosję traktatu START II 21 marca 1997 r. podpisany został Traktat START III, który ustanowił, że w roku 2007 ogólna liczba głowic przeznaczonych dla międzkontynentalnych rakiet balistycznych, rakiet balistycznych wystrzeliwanych z łodzi podwodnych (RBOP) i ciężkich bombowców nie powinna przekraczać 2000 – 2500.

E. Rozbrojenie w Europie

Rozbrojenia regionalnego w Europie dotyczą dwie umowy: dwustronny traktat między Stanami Zjednoczonymi Ameryki i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich z 8 grudnia 1987 r. przewidujący usunięcie z Europy i całkowitą likwidację rakiet średniego i krótszego zasięgu i wielostronny traktat o konwencjonalnych siłach w Europie z 19 listopada 1990 r. dotyczący ograniczenia pięciu kategorii uzbrojenia konwencjonalnego.

Traktat o konwencjonalnych siłach w Europie jest pierwszym tego rodzaju regionalnym przedsięwzięciem rozbrojeniowym o tak szerokim zakresie, obejmującym rozbudowany system weryfikacji i instytucjonalne formy współpracy państw w realizacji jego postanowień. Ma on znaczenie precedensowe i fakt jego zawarcia, podobnie zresztą jak podjęcia wcześniej rokowań na jego temat, w znacznym stopniu wywarł wpływ na rozważania dotyczące rozbrojenia regionalnego w pracach Organizacji Narodów Zjednoczonych. Kwestii tej Zgromadzenie Ogólne poświęciło szereg rezolucji, określających zasady tego rozbrojenia.[119]

TRAKTAT MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI AMERYKI I ZWIĄZKIEM SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH W SPRAWIE ELIMINACJI ICH RAKIET ŚREDNIEGO I KRÓTSZEGO ZASIĘGUU
Waszyngton, 8 grudnia 1987 r.

12 grudnia 1979 r. NATO zaproponowało podjęcie w ramach amerykańsko-radzieckich rokowań rozbrojeniowych rozmów w sprawie redukcji broni nuklearnej średniego zasięgu. Rokowania te miały być prowadzone w oparciu o zasady wzajemności w celu ustanowienia ich równych pułapów pod ścisłą kontrolą. Propozycja ta była wynikiem tzw. podwójnej decyzji NATO, która przewidywała jednocześnie modernizację istniejącego potencjału wspomnianych broni. Rozmowy rozpoczęły się dopiero 30 listopada 1981 r. w Genewie. W listopadzie 1983 r. zostały jednak przerwane i wznowione dopiero 12 marca 1985 r. W toku rokowań USA przedstawiły tzw. operację „zerową" przewidującą całkowitą likwidację rakiet będących ich przedmiotem. Rozpoczęcie końcowe fazy prac nad traktatem umożliwiło wyrażenie 28 lutego 1987 r. przez ZSRR zgody na rozwiązanie kwestii rakiet średniego zasięgu w odrębnej umowie, a nie w ramach negocjowanego w tym okresie układu START I.

Zgodnie z artykułem I traktatu każda ze stron zobowiązała się do wyeliminowania wszystkich swoich rakiet średniego i krótszego zasięgu. Zakres i ogólne zasady tej eliminacji zostały określone w artykule IV – dla rakiet średniego zasięgu, a w artykule V – dla rakiet krótszego zasięgu.

Artykuł IV zobowiązywał do eliminacji wszystkich rakiet średniego zasięgu i ich wyrzutni oraz wszelkich pomocniczych struktur i urządzeń związanych z nimi w taki sposób, aby po upływie trzech lat od wejścia w życie traktatu żadne z nich nie pozostawały w posiadaniu żadnej ze stron. W tym celu, w momencie wejścia w życie traktatu obie strony zobowiązały się przystąpić do redukcji, w dwóch etapach, rozmieszczonych i nie rozmieszczonych rakiet, wyrzutni i pomocniczych struktur i urządzeń. Jeżeli chodzi o rakiety o krótszym zasięgu, to zgodnie z artykułem V czas trwania procesu ich eliminacji został ustalony na 18 miesięcy. Najpóźniej 90 dni po wejściu w życie traktatu strony powinny przenieść wszystkie rozmieszczone rakiety krótszego zasięgu do miejsc ich likwidacji, w których będą przechowywane do momentu ich eliminacji, zgodnie z Protokołem o eliminacji, załączonym do Traktatu. Podobna procedura została przyjęta dla rakiet tego rodzaju nierozmieszczonych, które strony zobowiązały się przekazać do wspomnianych miejsc 12 miesięcy po wejściu w życie traktatu.

Zgodnie z artykułem VI z chwilą wejścia w życie traktatu żadna ze stron nie powinna produkować, dokonywać lotów ćwiczebnych wszelkich rakiet średniego i krótszego zasięgu lub produkować stopni dla tego rodzaju rakiet oraz ich wyrzutni.

Sposób likwidacji rakiet i wyrzutni oraz pomocniczych struktur i urządzeń został określony szczegółowo w odrębnym Protokole o likwidacji. Strony zostały zobowiązane do uprzedniego powiadamiania o ich zamierzonym niszczeniu, aby umożliwić drugiej stronie możliwość weryfikacji. Postanowienia dotyczące kontroli przewidują, podobnie jak w innych rozbrojeniowych układach amerykańsko-radzieckich, zastosowanie narodowych środków technicznych. Po raz pierwszy jednak w tej dwustronnej umowie przewidziano możliwość dokonywania inspekcji na miejscu, wszelkich instalacji, służących do obsługi tych rakiet, z wyjątkiem zakładów produkujących rakiety. Systemem inspekcji objęte zostały nie tylko terytoria sygnatariuszy, lecz również terytoria wszystkich państw, na których utrzymywali oni rakiety podlegające eliminacji (w NATO – na obszarze: RFN, Wielkiej Brytanii, Włoch, Belgii, Holandii, w Układzie Warszawskim – NRD i CSRS). Kontrola zakazu produkcji rakiet, w myśl artykułu XI, dokonywana jest przez ciągłą obserwację wejścia-wyjścia dwóch fabryk na terytorium USA i ZSRR. Kontrolerzy korzystają z czujników i innych urządzeń technicznych i mają prawo dokonywania, w stałych punktach (wjazdowych i wyjazdowych), przeglądu ładunków opuszczających fabrykę.

W formułowaniu postanowień dotyczących kontroli i inspekcji wykorzystano w pierwszej kwestii doświadczenia nabyte w realizacji amerykańsko-radzieckich układów SALT I i SALT II w drugiej natomiast rozwiązania przyjęte w sztokholmskim dokumencie z 1986 r. dotyczących środków zaufania i bezpieczeństwa w Europie. Dla ułatwienia realizacji traktatu strony ustanowiły Specjalną Komisję ds. weryfikacji.[120]

TRAKTAT O KONWENCJONALNYCH SIŁACH W EUROPIE
Paryż, 19 listopada 1990 r.

W pierwszej fazie międzynarodowego dialogu dotyczącego kontroli zbrojeń w Europie koncentrowano się na częściowych rozwiązaniach zmierzających do ograniczenia możliwości nagłej napaści i propozycjach dotyczących utworzenia stref rozrzedzonych zbrojeń na obsza-

rach położonych wzdłuż linii styku między NATO i Układem Warszawskim. Zagadnienia te były przedmiotem dyskusji od połowy lat pięćdziesiątych, m.in. na konferencji genewskiej Francji, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i ZSRR w dniach 18-23 lipca 1955 r. Różne propozycje dotyczące obu tych kwestii, m.in. polskie propozycje dotyczące strefy rozrzedzonych zbrojeń w Środkowej Europie (plan Rapackiego) ze względu na ówczesny stan stosunków Wschód-Zachód nie miały szans powodzenia, chociaż wniosły duży wkład w kształtowanie późniejszych koncepcji bezpieczeństwa europejskiego.

Dyskusja nad konkretnymi przedsięwzięciami dotyczącymi redukcji konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie rozpoczęła się na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Korzystny rozwój w stosunkach Wschód-Zachód, który znalazł wyraz m.in. w układach zawartych przez RFN w 1970 r. z ZSRR i Polską, czterostronnym porozumieniu z 1972 r. w sprawie Berlina, postępach w rokowaniach między USA a ZSRR w sprawie ograniczenia zbrojeń ofensywnych i systemów antyrakietowych. Stworzyło to korzystną atmosferę dla podjęcia w wyniku uzgodnień między NATO i Układem Warszawskim 31 stycznia 1973 r. równolegle do Konferencji Przygotowawczej KBWE w Helsinkach, wstępnych konsultacji na temat redukcji konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie. W ich toku ustalono termin rozpoczęcia negocjacji na ich temat 30 października 1973 r. w Wiedniu i określono ich mandat. Rokowania te miały charakter międzyblokowy. Ich celem było ustanowienie bezpiecznej i stabilnej równowagi konwencjonalnych sił zbrojnych NATO i Układu Warszawskiego w Europie na niższych niż poprzednio poziomach i wyeliminowanie w ten sposób zdolności do dokonania niespodziewanej napaści i rozpoczęcia działań ofensywnych na dużą skalę.

Ze względu na obiektywne trudności, wynikające z precedensowego charakteru tego przedsięwzięcia oraz konieczności przezwyciężania różnic i sprzeczności stanowisk nie tylko między NATO i Układem Warszawskim, lecz również w ramach obu tych struktur polityczno-wojskowych rozmowy wiedeńskie trwały bardzo długo i weszły w decydującą fazę, w ramach KBWE, dopiero po 16 latach 9 marca 1989 r. Zakończyły się 19 listopada 1990 r. w Paryżu podpisaniem Traktatu o Konwencjonalnych Siłach w Europie w sytuacji politycznej różniącej się zasadniczo od tej jaka istniała w chwili rozpoczęcia rokowań na jego temat.

Podpisując traktat, państwa wyraziły jednocześnie swoje zobowiązanie do kontynuacji działań zmierzających do dalszej redukcji zbrojeń konwencjonalnych, uwzględniając przyszłe wymogi bezpieczeństwa wynikające z rozwoju sytuacji politycznej w Europie.

„... Artykuł I

1. Każde Państwo-Strona będzie wykonywać zobowiązania zawarte w niniejszym Traktacie zgodnie z jego postanowieniami, w tym zobowiązania odnoszące się do następujących pięciu kategorii konwencjonalnych sił zbrojnych: czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone, artyleria, samoloty bojowe i śmigłowce bojowe.

2. Każde Państwo-Strona będzie realizować także inne przedsięwzięcia zawarte w niniejszym Traktacie, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa i stabilności zarówno w okresie redukcji konwencjonalnych sił zbrojnych, jak i po zakończeniu redukcji...

Artykuł II

1. Dla celów niniejszego Traktatu:

A) Termin „grupa Państw-Stron oznacza grupę Państw-Stron które podpisały Układ Warszawski z 1955 r., składającą się z Republiki Bułgarii, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej, Rumunii, Republiki Węgierskiej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich lub grupę Państw-Stron, które podpisały lub przystąpiły

do Traktatu Brukselskiego[121] lub Traktatu Waszyngtońskiego[122] z 1949 r., składającą się z Królestwa Belgii, Królestwa Danii, Republiki Francuskiej, Republiki Greckiej, Królestwa Hiszpanii, Królestwa Holandii, Republiki Islandii, Kanady, Wielkiego Księstwa Luksemburg, Republiki Federalnej Niemiec, Królestwa Norwegii, Republiki Portugalskiej, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Republiki Tureckiej, Republiki Włoskiej oraz Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.

B) Termin „strefa stosowania" oznacza całe lądowe terytorium Państw-Stron w Europie od Oceanu Atlantyckiego do Uralu, które obejmuje także wszystkie europejskie terytoria wysp Państw-Stron, w tym Wyspy Owcze należące do Królestwa Danii, Svalbard, z Wyspą Niedźwiedzią włącznie, należące do Królestwa Norwegii, Wyspy Azorskie i Maderę należące do Republiki Portugalskiej, Wyspy Kanaryjskie należące do Królestwa Hiszpanii oraz Ziemię Franciszka Józefa i Nową Ziemię należące do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W przypadku ZSRR strefa stosowania obejmuje całe terytorium leżące na zachód od rzeki Ural i Morza Kaspijskiego. W przypadku Republiki Tureckiej strefa stosowania obejmuje terytorium Republiki Tureckiej na północ i zachód od linii ciągnącej się od punktu przecięcia się granicy tureckiej z 39 równoleżnikiem do Muradiye, Patnos, Karayazi, Tekman, Kemaliye, Feke, Ceyhan, Dogankent, Gőzne i dalej do morza...

Artykuł III

1. Dla celów niniejszego Traktatu Państwa-Strony stosowane będą następujące zasady liczenia:

Ograniczeniom liczbowym i innym postanowieniom zawartym w artykułach IV, V i VI będą podlegać wszystkie czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone, artyleria, samoloty bojowe i śmigłowce uderzeniowe, zgodnie z definicją zawartą w artykule II, znajdujące się w strefie stosowania, z wyjątkiem tych, które zgodnie z normalną praktyką Państwa-Strony:

A) znajdują się na etapie produkcji, w tym prób fabrycznych,

B) są używane wyłącznie do celów badawczych i rozwojowych,

C) należą do zbiorów historycznych,

D) czekają na zniszczenie po wycofaniu ich z wyposażenia,

E) oczekują na eksport lub reeksport lub są na etapie odnawiania z przeznaczeniem na eksport lub reeksport i są częściowo przetrzymywane w strefie stosowania...

F) znajdują się, w przypadku transporterów opancerzonych bojowych wozów piechoty i wozów bojowych z ciężkim uzbrojeniem lub wielozadaniowych śmigłowców uderzeniowych, w posiadaniu organów powołanych i zorganizowanych do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie pokoju lub

G) są w trakcie tranzytu przez strefę stosowania...

Artykuł IV

1. W granicach strefy stosowania, jak określa to artykuł II, każde Państwo-Strona ograniczy i, jeżeli to konieczne zredukuje posiadane przezeń czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone, artylerię, samoloty bojowe i śmigłowce uderzeniowe, tak aby 40 miesięcy po wejściu w życie niniejszego traktatu i później ogólne liczby dla grupy Państw-Stron, do której ono należy, jak określa to artykuł II, nie przekraczały:

A) 20 000 czołgów bojowych, w tym nie więcej niż 16 500 w jednostkach czynnych;

B) 30 000 bojowych wozów opancerzonych, w tym nie więcej niż 27 300 w jednostkach czynnych. Spośród 30 000 bojowych wozów opancerzonych nie więcej niż 18 000 stanowić będą bojowe wozy piechoty i bojowe wozy z ciężkim uzbrojeniem; spośród bo-

jowych wozów piechoty i wozów bojowych z ciężkim uzbrojeniem nie więcej niż 1500 stanowić będą bojowe wozy z ciężkim uzbrojeniem;

C) 20 000 środków artyleryjskich, w tym nie więcej niż 17 000 w jednostkach czynnych;

D) 6 800 samolotów bojowych oraz

E) 2 000 śmigłowców uderzeniowych.

Czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone i artyleria poza jednostkami czynnymi będą umieszczone w wyznaczonych miejscach stałego składowania, jak to określono w artykule II, i będą rozmieszczone wyłącznie w rejonie określonym w paragrafie 2 niniejszego artykułu. Tego rodzaju wyznaczone miejsca stałe składowania mogą być także zlokalizowane w tej części terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, która obejmuje Odeski Okręg Wojskowy i południową część Leningradzkiego Okręgu Wojskowego. W odeskim Okręgu Wojskowym może zatem być składowane nie więcej niż 400 czołgów bojowych i 500 środków artyleryjskich. W południowej części Leningradzkiego Okręgu Wojskowego może zatem być składowane nie więcej niż 600 czołgów bojowych, 800 bojowych wozów opancerzonych, w tym nie więcej niż 300 bojowych wozów opancerzonych jakiegokolwiek typu, przy czym pozostała liczba będzie się składać z transporterów opancerzonych, oraz 400 środków artyleryjskich. Przez południową część Leningradzkiego Okręgu Wojskowego rozumie się terytorium znajdujące się w tym okręgu wojskowym, położone na południe od linii wschód-zachód 60 stopni i 15 minut szerokości północnej.

2. W granicach rejonu składającego się z całego terytorium lądowego w Europie, który obejmuje także wszystkie europejskie terytoria wyspiarskie, Królestwa Belgii, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federalnej, Królestwa Danii z Wyspami Owczymi, Republiki Francuskiej, Królestwa Hiszpanii wraz z Wyspami Kanaryjskimi, Królestwa Holandii, Wielkiego Księstwa Luksemburg, Republiki Federacyjnej Niemiec, Rzeczpospolitej Polskiej, Republiki Portugalskiej wraz w Wyspami Azorskimi i Maderą, Republiki Węgierskiej, Republiki Włoskiej, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej i tę część terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich na zachód od gór Uralu obejmującą Okręgi Wojskowe: Nadbałtycki, Białoruski, Przykarpacki, Kijowski, Moskiewski oraz Nadwożańsko-Uralski, każde Państwo-Strona ograniczy i, jeżeli to konieczne, zredukuje swoje czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone i artylerię, tak aby 40 miesięcy po wejściu w życie niniejszego Traktatu i później, dla grupy Państw-Stron, do którego należy, łączne liczby nie przekraczały:

A) 15 300 czołgów bojowych; w tym nie więcej niż 11 800 jednostek czynnych;

B) 24 100 bojowych wozów opancerzonych, w tym nie więcej niż 21 400 w jednostkach czynnych;

C) 14 000 środków artyleryjskich, w tym nie więcej niż 11 000 w jednostkach czynnych.

3. W granicach rejonu składającego się z całego terytorium lądowego w Europie, które obejmuje także wszystkie europejskie terytoria wyspiarskie, Królestwo Belgii, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Królestwa Danii wraz w Wyspami Owczymi Republiki Francuskiej, Królestwa Holandii, Wielkiego Księstwa Luksemburg, Republiki Federalnej Niemiec, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Włoskiej, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz te części terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich która obejmuje Okręgi Wojskowe: Nad-

bałtycki, Białoruski, Przykarpacki, Kijowski, każde Państwo-Strona ograniczy i, jeżeli to konieczne, zredukuje swoje czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone i artylerię, tak aby 40 miesięcy po wejściu w życie niniejszego Traktatu i później, dla grupy Państw-Strony, do której ono należy, łączne liczby w jednostkach czynnych nie przekraczały:

A) 10 300 czołgów bojowych;

B) 19 260 bojowych wozów opancerzonych;

C) 9 100 środków artyleryjskich oraz

D) w Kijowskim Okręgu Wojskowym łączne liczby w jednostkach czynnych i wyznaczonych miejscach stałego składowania nie będą przekraczały:

1) 2 250 czołgów bojowych;

2) 2 500 bojowych wozów opancerzonych;

3) 1 500 środków artyleryjskich.

4. W granicach rejonu składającego się z całego terytorium lądowego w Europie, które obejmuje także wszystkie europejskie terytoria wyspiarskie, Królestwa Belgii, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Królestwa Holandii, Wielkiego Księstwa Luksemburg, Republiki Federalnej Niemiec, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej, każde Państwo-Strona ograniczy i, jeżeli to konieczne, zredukuje swoje czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone i artylerię, tak aby 40 miesięcy po wejściu w życie niniejszego Traktatu i później, dla grupy Państw-Stron, do której ono należy, łączne liczby w jednostkach czynnych nie przekraczały:

A) 7 500 czołgów bojowych;

B) 11 250 bojowych wozów opancerzonych;

C) 5 000 środków artyleryjskich...

Artykuł V

1. W celu zapewnienia, że bezpieczeństwo żadnego Państwa-Strony nie będzie zagrożone w jakimkolwiek momencie:

A) w granicach rejonu składającego się z całego terytorium lądowego Europy, które obejmuje także wszystkie europejskie terytoria wyspiarskie, Republiki Bułgarii, Republiki Greckiej, Republiki Islandii, Królestwa Norwegii, Rumunii, tej części Republiki Tureckiej, która leży w granicach strefy stosowania oraz tej części Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, która obejmuje Okręgi Wojskowe: Leningradzki, Odeski, Kaukaski i Północnokaukaski, każde Państwo-Strona ograniczy i jeżeli to konieczne, zredukuje swoje czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone i artylerię, tak aby 40 miesięcy po wejściu w życie niniejszego Traktatu i później, dla grupy Państw-Stron, do której ono należy, łączne liczby w jednostkach czynnych nie przekraczały liczby stanowiącej różnicę między ogólnymi ograniczeniami liczbowymi ustalonymi w artykule IV, paragraf 1 a tymi określonymi w artykule IV, paragraf 2, to jest:

1) 4 700 czołgów bojowych

2) 5 900 bojowych wozów opancerzonych;

3) 6 000 środków artyleryjskich.

B) Niezależnie od ograniczeń liczbowych, ustalonych w podparagrafie A niniejszego paragrafu, Państwo-Strona lub Państwa-Strony mogą tymczasowo rozmieścić na terytorium należącym do członków tej samej grupy Państw-Stron w granicach rejonu określonego w podparagrafie A niniejszego paragrafu dodatkowe łączne liczby w jednostkach czynnych, które nie przekroczą dla każdej grupy Państw-Stron:

1) 459 czołgów bojowych;

2) 723 bojowych wozów opancerzonych;

3) 420 środków artyleryjskich oraz

C) pod warunkiem, że dla każdej grupy Państw-Stron nie więcej niż jedna trzecia w wymienionych dodatkowych łączonych liczb będzie rozmieszczona w jakimkolwiek Państwie-Stronie, którego terytorium znajduje się w granicach rejonu określonego w podparagrafie A niniejszego paragrafu, to jest:

1) 153 czołgów bojowych;

2) 241 bojowych wozów opancerzonych;

3) 140 środków artyleryjskich...

Artykuł VI

W celu zapewnienia, że żadne Państwo-Strona nie będzie posiadało więcej niż około jednej trzeciej uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem w granicach strefy stosowania, każde Państwo-Strona ograniczy i jeżeli to konieczne, zredukuje swoje czołgi bojowe, bojowe wozy opancerzone, artylerię, samoloty bojowe i śmigłowce uderzeniowe, tak aby 40 miesięcy po wejściu w życie niniejszego Traktatu i później, ich liczby w granicach strefy stosowania dla tego Państwa-Strony nie przekraczały:

A) 13 300 czołgów bojowych;

B) 20 000 bojowych wozów opancerzonych;

C) 13 700 środków artyleryjskich;

D) 5 150 samolotów bojowych;

E) 1 500 śmigłowców uderzeniowych.

Artykuł VII

1. W celu nie przekroczenia ograniczeń ustalonych w artykułach IV, V i VI żadne Państwo-Strona po upływie 40 miesięcy od wejścia w życie niniejszego Traktatu nie przekroczy maksymalnych pułapów swoich stanów posiadania uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem, na które wyraziło uprzednio zgodę w ramach swojej grupy Państw-Stron, zgodnie z paragrafem 7 niniejszego artykułu.

2. Każde Państwo-Strona przy podpisaniu niniejszego Traktatu przekaże wszystkim innym Państwom-Stronom notyfikacje maksymalnych pułapów swoich stanów posiadania uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem...

3. Zgodnie z ograniczeniami ustalonymi w artykułach IV, V i VI każde Państwo-Strona będzie mieć prawo zmiany maksymalnych pułapów swoich stanów posiadania uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem. Jakakolwiek zmiana maksymalnych pułapów stanów posiadania Państwa-Strony będzie notyfikowana wszystkim innym Państwom-Stronom co najmniej 90 dni przed wymienioną w notyfikacji datą takiej zmiany. W celu nie przekraczania jakichkolwiek ograniczeń ustalonych w artykułach IV i V każde zwiększenie maksymalnych pułapów stanów posiadania Państwa-Strony, które powodowałoby w innym przypadku przekroczenie takich ograniczeń, będzie poprzedzone lub realizowane razem z odpowiednim zmniejszeniem uprzednio notyfikowanych maksymalnych pułapów stanów posiadania uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem jednego lub więcej Państw-Stron należących do tej samej grupy Państw-Stron.[123]

7. Każde poszczególne Państwo-Strona będzie ponosiło wyłączną odpowiedzialność za nie przekraczanie maksymalnych pułapów swoich stanów posiadania, notyfikowanych zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu...

Artykuł VIII

1. Ograniczenia liczbowe ustalone w artykułach IV, V i VI zostaną zrealizowane jedynie w drodze redukcji, zgodnie z „Protokołem o redukcji", „Protokołem o rekategoryzacji śmigłowców", „Protokołem o reklasyfikacji samolotów", odnośnikiem do rozdziału I, paragraf 2, podparagraf A „Protokołu o istniejących typach" oraz „Protokołem o inspekcji"...[124]

9. W chwili wejścia w życie niniejszego Traktatu każde Państwo-Strona powiadomi wszystkie inne Państwa-Strony, zgodnie z „Protokołem o wymianie informacji", o położeniu swych miejsc redukcji, włącznie z tymi miejscami, gdzie dokonywana będzie ostateczna konwersja czołgów bojowych i bojowych wozów opancerzonych na cele niewojskowe...

13. Proces redukcji, w tym wyniki konwersji uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem na cele nie wojskowe, zarówno w okresie redukcji, jak i w ciągu 24 miesięcy po okresie redukcji, będzie przedmiotem inspekcji bez prawa odmowy, zgodnie z „Protokołem o inspekcji"...

Artykuł X

1. Wyznaczone miejsca stałego składowania będą notyfikowane, zgodnie z „Protokołem o wymianie informacji", wszystkim pozostałym Państwom-Stronom przez Państwo-Stronę, do którego należy uzbrojenie konwencjonalne i sprzęt ograniczane Traktatem znajdujące się w tych miejscach. Notyfikacja będzie zawierać nazwę i położenie wyznaczonego miejsca stałego składowania, w tym współrzędne geograficzne oraz liczby, według typów, każdej kategorii uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem w każdym tego rodzaju miejscu składowania...

4. Uzbrojenie konwencjonalne i sprzęt ograniczane Traktatem, umieszczone w wyznaczonych miejscach stałego składowania będzie liczone jako uzbrojenie konwencjonalne i sprzęt ograniczane Traktatem, nie znajdujące się w jednostkach czynnych...

6. Jedynie personel związany z ochroną lub funkcjonowaniem wyznaczonych miejsc stałego składowania lub obsługą składowanego tam uzbrojenia i sprzętu będzie rozlokowany na terenie wyznaczonych miejsc stałego składowania.

7. W celu obsługi, remontu lub modyfikacji uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem, rozmieszczonych w wyznaczonych miejscach stałego składowania, każde Państwo-Strona będzie mieć prawo, bez potrzeby uprzedniej notyfikacji, wycofania lub zatrzymania poza miejscem stałego składowania jednocześnie do 10%, zaokrąglając do pełnej liczby notyfikowanych stanów posiadania każdej kategorii uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem znajdujących się w każdym wyznaczonym miejscu składowania...

11. Każde Państwo-Strona będzie mieć prawo wymiany uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem, rozmieszczonych w wyznaczonych miejscach stałego składowania. Każde Państwo-Strona będzie powiadamiać inne Państwa-Strony, na początku wymiany o liczbie, miejscu, typie i rozmieszczeniu wymienianego uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczanych Traktatem.

Artykuł XI

1. Każde Państwo-Strona ograniczy liczbę mostów czołgowych tak aby 40 miesięcy po wejściu w życie Traktatu i później, łączna liczba mostów czołgowych dla grupy Państw-Stron, do której ono należy, nie przekroczyła 740 sztuk w jednostkach czynnych w strefie stosowania...

Artykuł XII

1. Bojowe wozy piechoty, będące w posiadaniu organów Państwa-Strony powołanych i zorganizowanych do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie pokoju, które nie są strukturalnie i organizacyjnie przewidziane do walki lądowej z wrogiem zewnętrznym nie są ograniczane niniejszym Traktatem ...[125]

2. Państwo-Strona, która zamierza wydzielić ze swoich konwencjonalnych sił zbrojnych czołgi bojowe, bojowe wozy piechoty, artylerię, samoloty bojowe, śmigłowce uderzeniowe i mosty czołgowe oraz przekazać je jakiejkolwiek organizacji, nie stanowiącej części jego konwencjonalnych sił zbrojnych, powiadomi o tym wszystkie inne Państwa-Strony nie później niż w dniu, w którym tego rodzaju przekazanie nastąpi. Notyfikacja powinna określać datę wejścia w życie takiego przekazania, datę faktycznego przekazania takiego uzbrojenia, a także liczbę poszczególnych typów uzbrojenia konwencjonalnego i sprzętu ograniczonych Traktatem, która jest przekazywana.

Artykuł XIII

1. W celu zapewnienia weryfikacji przestrzegania postanowień niniejszego Traktatu każde Państwo-Strona będzie notyfikować i wymieniać informacje dotyczące swojego uzbrojenia konwencjonalnego, zgodnie z „Protokołem o wymianie informacji".

2. Tego rodzaju notyfikacje i wymiana informacji będą dokonywane zgodnie z artykułem XVII.[126]

3. Każde Państwo-Strona będzie odpowiedzialne za swoje informacje. Otrzymanie takiej informacji i notyfikacji nie będzie oznaczać uprawomocnienia lub akceptacji informacji.

Artykuł XIV

1. W celu zapewnienia weryfikacji przestrzegania postanowień niniejszego Traktatu każde Państwo-Strona będzie mieć prawo przeprowadzania i obowiązek przyjmowania inspekcji w strefie stosowania, zgodnie z postanowieniami „Protokołu o inspekcji".

2. Celem takiej inspekcji będzie:

A) weryfikowanie na podstawie informacji przekazanych zgodnie z „Protokołem o wymianie informacji" przestrzegania przez Państwa-Strony ograniczeń ustalonych w artykułach IV, V, VI;

B) kontrolowanie procesu redukcji czołgów bojowych, bojowych wozów opancerzonych, artylerii, samolotów bojowych i śmigłowców uderzeniowych, prowadzonego w miejscu redukcji zgodnie z artykułem VIII oraz z „Protokołem o redukcji", jak też

C) kontrolowanie procesu legalizacji rekategoryzowanych wielozadaniowych śmigłowców uderzeniowych i reklasyfikowanych samolotów szkoleniowo-bojowych...

5) Liczba inspekcji zgodnie z rozdziałami VII i VII „Protokołu o inspekcji", która każde Państwo-Strona będzie miało prawo przeprowadzić i obowiązek przyjąć w ciągu każdego określonego czasu, zostanie ustalona zgodnie z postanowieniami rozdziału II tego Protokołu.

6) Po upływie 120- dniowego okresu uprawomocnienia danych o pułapach poredukcyjnych każde Państwo-Strona będzie miało prawo przeprowadzić, a każde Państwo-Strona, którego terytorium leży w strefie stosowania, będzie miało obowiązek przyjąć uzgodnioną liczbę inspekcji powietrznych w strefie stosowania. Takie uzgodnione liczby oraz inne odnośne postanowienia zostaną wypracowane w trakcie rokowań wzmiankowych w artykule XVIII.

Artykuł XV

1. W celu zapewnienia weryfikacji przestrzegania postanowień niniejszego Traktatu, Państwo-Strona będzie mieć prawo korzystania w sposób zgodny z generalnie uznawanymi zasadami prawa międzynarodowego, niezależnie od procedur wymienionych w artykule XIV, z będących w jego dyspozycji narodowych lub wielonarodowych technicznych środków kontroli.

2. Państwo-Strona nie będzie zakłócać działania narodowych lub wielonarodowych technicznych środków kontroli innego Państwa-Strony, działającego zgodnie z paragrafem 1 niniejszego artykułu.

3. Państwo-Strona nie będzie uciekać się do stosowania środków maskowania, utrudniających weryfikację przestrzegania postanowień niniejszego Traktatu przy życiu narodowych lub wielonarodowych technicznych środków weryfikacji innego Państwa-Strony, działającego zgodnie z paragrafem 1 niniejszego artykułu...

Artykuł XVI

1. W celu promowania celów oraz realizacji ustaleń niniejszego Traktatu Państwa-Strony niniejszym ustanawiają Wspólną Komisję Konsultacyjną.

2. W ramach Wspólnej Grupy Konsultacyjnej Państwa-Strony będą:

A) rozpatrywać problemy związane z przestrzeganiem lub ewentualnym obchodzeniem postanowień niniejszego Traktatu;

B) dążyć do rozwiązania niejasności i różnic interpretacyjnych które mogą się wyłonić w odniesieniu do sposobu realizacji niniejszego Traktatu;

C) rozważać i jeżeli to możliwe, uzgadniać środki zwiększające trwałość i skuteczność niniejszego Traktatu;

E) uaktualniać wykazy zawarte w „Protokole o istniejących typach", zgodnie z wymaganiami artykułu II, paragraf 2...

G) rozważać i opracowywać stosowne środki do zapewnienia, że informacje uzyskiwane w ramach wymiany informacji między Państwami-Stronami lub w wyniku inspekcji przeprowadzanych zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu będą wykorzystywane wyłącznie do celów niniejszego Traktatu, z uwzględnieniem konkretnych wymogów każdego Państwa-Strony, dotyczących ochrony informacji, które dane Państwo-Strona uzna za poufne;

H) rozważać na żądanie każdego Państwa-Strony jakąkolwiek sprawę, którą Państwo-Strona pragnie zaproponować do rozpatrzenia na konferencji zwoływanej zgodnie z artykułem XXI...

I) rozstrzygać sprawy sporne wyłaniające się w trakcie realizacji niniejszego Traktatu.

3. Każde Państwo-Strona będzie mieć prawo podnoszenia na forum Wspólnej Grupy Konsultacyjnej i umieszczania na jej porządku dziennym każdej sprawy związanej z niniejszym Traktatem.

4. Wspólna Grupa Konsultacyjna będzie podejmować decyzje lub formułować zalecenia na zasadzie consensusu...

5. Wspólna Grupa Konsultacyjna może proponować poprawki do niniejszego Traktatu w celu ich rozważenia i zatwierdzenia zgodnie z artykułem XX. Wspólna Grupa Konsultacyjna może również uzgadniać udoskonalenia w zakresie trwałości i skuteczności niniejszego Traktatu zgodnie z jego postanowieniami...

6. Nic w niniejszym Artykule nie będzie poczytane za zakaz lub ograniczenie możliwości wystąpienia przez Państwo-Stronę z żądaniem informacji od lub podjęcia konsultacji z innym Państwem-Stroną w sprawach dotyczących niniejszego Traktatu i jego realizacji kanałami dyplomatycznymi lub na innych forach niż Wspólna Grupa Konsultacyjna.

7. Wspólna Grupa Konsultacyjna będzie się kierować zasadami procedury ustalonymi w „Protokole o Wspólnej Grupie Konsultacyjnej"...

Artykuł XVIII

1. Państwa-Strony, po podpisaniu niniejszego Traktatu, będą kontynuować rokowania w sprawie konwencjonalnych sił zbrojnych na podstawie tego samego mandatu oraz w celu dalszej rozbudowy niniejszego Traktatu.

2. Celem tych rokowań będzie zawarcie porozumienia w sprawie dodatkowych środków dalszego umacniania bezpieczeństwa i stabilności w Europie oraz, zgodnie z mandatem, włączenie środków mających na celu ograniczenie liczby personelu ich konwencjonalnych sił zbrojnych w strefie stosowania.

3. Państwa-Strony będą dążyć do zakończenia tych rokowań nie później niż przed kolejnym spotkaniem Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, która odbędzie się w Helsinkach w 1992 roku.

Artykuł XIX

1. Niniejszy Traktat będzie bezterminowy. Może on być uzupełniony przez kolejny Traktat.

2. Każde Państwo-Strona, w wykonaniu swojej narodowej suwerenności, mieć będzie prawo wystąpienia z niniejszego Traktatu, jeżeli uzna, że nadzwyczajne okoliczności, dotyczące treści niniejszego Traktatu zagrażają jego najwyższym interesom. Państwo-Strona, nosząca się z zamiarem wystąpienia z Traktatu, powiadomi Depozytariusza[127] i inne Państwa-Strony o swojej decyzji w tym względzie...

3. Każde Państwo-Strona, w wykonywaniu swojej narodowej suwerenności, ma zwłaszcza prawo wystąpienia z niniejszego Traktatu, jeśli inne Państwo-Strona zwiększy swój stan posiadania czołgów bojowych, bojowych wozów opancerzonych, artylerii, samolotów bojowych lub śmigłowców uderzeniowych, zgodnie z definicjami zawartymi w artykule II, które są poza zakresem ograniczeń niniejszego Traktatu, w takich proporcjach, które stanowią oczywiste zagrożenie dla równowagi sił w strefie stosowania.

Artykuł XX

1. Każde Państwo-Strona może zgłaszać poprawki do niniejszego Traktatu. Tekst proponowanej poprawki zostanie przedstawiony Depozytariuszowi, który przekaże go wszystkim Państwom-Stronom.

2. Jeśli poprawka spotka się z aprobatą wszystkich Państw-Stron, wejdzie ona w życie zgodnie z procedurą zawartą w artykule XXII, określającym wejście w życie niniejszego Traktatu.

Artykuł XXI

1. Po upływie 46 miesięcy od wejścia w życie niniejszego Traktatu, a następnie w odstępach pięcioletnich Depozytariusz będzie zwoływać konferencje Państw-Stron w celu dokonania przeglądu funkcjonowania niniejszego Traktatu.

2. Depozytariusz zwoła konferencję nadzwyczajną Państw-Stron na prośbę Państwa-Strony, która uważa, że zaistniały wyjątkowe okoliczności odnoszące się do Traktatu, zwłaszcza w przypadku gdy Państwo-Strona zapowiedziało zamiar wystąpienia ze swojej

grupy Państw-Stron lub przystąpienia do innej grupy Państw-Stron jak zdefiniowano w artykule II, paragraf 1, podparagraf A..."

Zbiór Dokumentów, 1991, nr 4, s. 126-166.

Ponieważ traktat ten przewidywał ustalenie grupowych pułapów dla państw NATO i Układu Warszawskiego, państwa UW podpisały 3 listopada 1990 r. w Budapeszcie umowę, ustalającą narodowe pułapy uzbrojenia i sprzętu dla poszczególnych jego sygnatariuszy, będących stronami traktatu.

W związku z rozpadem ZSRR i powstaniem na jego obszarze niepodległych republik 15 czerwca 1992 r. przyjęto w Oslo aneks do traktatu, wprowadzający do niego niezbędne poprawki, między innymi z powodu przystąpienia do niego Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Kazachstanu, Kyrgyzstanu, Mołdowy, Federacji Rosyjskiej (na zasadzie sukcesji po ZSRR), Tadżykistanu, Turkemistanu, Ukrainy i Uzbekistanu.

Na szczycie państw KBWE w Helsinkach 10 lipca 1992 r. a) podjęto decyzję w sprawie tymczasowego stosowania traktatu w ciągu 120 dni począwszy od 17 lipca 1992 r., b) przyjęto Akt końcowy negocjacji w sprawie liczebności personelu konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie (CFE IA Agreement), który określił pułapy tych sił poszczególnych państw-sygnatariuszy traktatu oraz sprawy związane z ich redukcją. Dokument ten, w odróżnieniu od traktatu z 1990 r., ma charakter polityczny i nie podlega rejestracji w Sekretariacie Generalnym ONZ.

AKT KOŃCOWY NEGOCJACJI O LICZEBNOŚCI PERSONELU KONWENCJONALNYCH SIŁ ZBROJNYCH W EUROPIE (CFE IA AGREEMENT) Helsinki, 10 lipca 1992 r.

Sekcja I dokumentu ustanawia obowiązek ograniczenia na obszarze stosowania Traktatu o konwencjonalnych siłach w Europie szczegółowo określonych rodzajów sił zbrojnych, stacjonujących na lądzie, obejmujących zarówno siły lądowe, jak i lotnicze i morskie z wyłączeniem personelu służącego w jednostkach zapewniających bezpieczeństwo wewnętrzne kraju, personelu w tranzycie między miejscami położonymi poza strefą stosowania traktatu jeżeli przebywa w związku z tym na obszarze jego stosowania nie dłużej niż siedem dni oraz personelu w siłach pokojowych ONZ. W sekcji II ustalono obowiązek dostosowania liczebności, określonego w Sekcji I personelu sił zbrojnych stacjonujących na lądzie w ciągu 40 miesięcy po wejściu w życie Traktatu, tak, aby nie przekraczała ona ustalonych w tej sekcji dla każdego sygnatariusza pułapów.[128] Sekcja III Aktu określa możliwości rewizji ustalonych pułapów, zarówno w dół, jak w górę, określając ponadto procedurę informowania o takiej rewizji i konieczność uzyskania zgody pozostałych sygnatariuszy w razie zamiaru podwyższenia pułapu przez jakiekolwiek państwo. Zgodnie z postanowieniami Sekcji IV państwa sygnatariusze zobowiązane są do wymiany informacji dotyczących stanu sił zbrojnych przed dostosowaniem ich liczebności do ustalonych pułapów i przed datą realizacji określonych w Sekcji II pułapów tych sił. Sekcja V zobowiązuje do powiadamiania przez państwa o zwiększeniu liczebności jednostek, o powołaniu rezerwistów, zmianach podległości jednostek. W celu weryfikacji postanowień Aktu przewiduje się w Sekcji VI zastosowanie zasad i procedur inspekcji, przyjętych w Protokole o inspekcji załączonym do Traktatu z 1990 r.[129].

Na I konferencji Przeglądu Traktatu w dniach 15-31 maja 1996 r. omówiono trzy problemy: stan realizacji jego postanowień, problem flank i sprawę przyszłego dostosowania traktatu do zmienionych politycznych warunków bezpieczeństwa w Europie.

W wyniku obrad Konferencji uzgodniono stosownie do życzeń Federacji Rosyjskiej przedstawionych w 1993 r. nowe uregulowania dotyczące flank na obszarze Federacji Rosyjskiej. Przewiduje ono prawie dwukrotne podniesienie pułapów poszczególnych rodzajów uzbrojenia: czołgów, opancerzonych pojazdów bojowych i systemów artyleryjskich w określonych południowych okręgach Federacji Rosyjskiej. Stanowisko swoje w tej sprawie rząd rosyjski uzasadniał względami bezpieczeństwa w związku z konfliktami na południu Rosji.

Zgodnie z ustaleniami I Konferencji Przeglądu Traktatu i mandatem określonym na konferencji szczytu OBWE w Lizbonie 2-3 grudnia 1996 r.[130] 21 stycznia 1997 r. rozpoczęły się rozmowy dotyczące dostosowania traktatu do nowych realiów sytuacji w Europie, m.in. w związku z decyzjami w sprawie rozszerzenia NATO. 23 lipca przyjęto dokument określający „Niektóre podstawowe elementy dostosowania traktatu", zakładające ustalenie nowych narodowych i terytorialnych pułapów sił zbrojnych i zbrojeń w celu zastąpienia dawnych grupowych i strefowych, zawartych w traktacie.

F. Środki mające na celu przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się broni masowej zagłady i kontrolę transferu broni konwencjonalnej

Sprawa ta nabrała szczególnego znaczenia w ostatnim dziesięcioleciu, w którym w wyniku rozwoju technologii wzrosło zagrożenie rozprzestrzeniania się, pomimo obowiązujących w tej dziedzinie umów, broni masowej zagłady i nielegalnego transferu materiałów, urządzeń i technologii podwójnego zastosowania. Powstała również pilna potrzeba, w związku z powstaniem licznych konfliktów lokalnych, przeciwdziałania nielegalnemu transferowi broni konwencjonalnych do objętych nimi obszarów. W celu zapobieżenia dalszemu rozwojowi tych ujemnych z punktu widzenia stabilności bezpieczeństwa międzynarodowego zjawisk podjęte zostały określone działania międzynarodowe, w których szczególną rolę odgrywają mocarstwa – stali członkowie Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych.

Działania w zakresie broni masowej zagłady

Działaniom w tym zakresie nadano znaczenie priorytetowe.

1. Pięciu stałych członków Rady Bezpieczeństwa uzgodniło w Waszyngtonie w komunikacie z 29 maja 1992 r. wytyczne dotyczące ograniczenia transferu broni masowej zagłady. W pkt. 8 komunikatu poświęcono szczególną uwagę sprawie dostaw materiałów i urządzeń podwójnego zastosowania, które mogą być oprócz cywilnego zastosowania wykorzystane do produkcji broni masowej zagłady. Ustalono w nim, że państwa dokonujące ich transferu powinny brać pod uwagę: a) zdolności, cele, politykę i działalność państwa-odbiorcy, b) znaczenie i przydatność przedmiotów transferu i c) potrzebę dokonania oceny proponowanego przez odbiorcę ich końcowego zastosowania, włączając w to odpowiednie gwarancje państwa-odbiorcy i kontrolę w celu zapobieżenia ich retransferu.

2. W realizacji tych wytycznych uczestniczą trzy grupy państw:

- Komitet Zenggera, utworzony w 1970 r., który monitoruje transfer materiałów i urządzeń nuklearnych i systematycznie opracowuje jego wykazy, które przekazuje Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej w celu objęcia przekazywanych przedmiotów jej systemem zabezpieczeń;

- Grupa dostawców nuklearnych, utworzona w 1974 r. z siedzibą w Londynie, która 3 kwietnia 1992 r. na posiedzeniu w Warszawie przyjęła wytyczne dla transferu urządzeń, materiałów i technologii nuklearnej podwójnego zastosowania. Zostały w nich ustalone zasady uzależniania dostaw urządzeń i materiałów ze sporządzonej listy ich 67 grup od poddania się przez odbiorcę weryfikacji ich wykorzystania.

- Tzw. Grupa Australijska, która od 1985 r. podejmuje działania mające na celu ograniczenie przekazywania prekursorów, sprzętu służącego do produkcji broni bakteriologicznej (biologicznej) i chemicznej, biologicznych materiałów mogących być wykorzystywanych w celach zbrojeniowych oraz mikroorganizmów.

3. Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej podjęła działania w celu zapewnienia większej skuteczności systemu zabezpieczeń, działającego na podstawie umów zawartych z nią przez państwa-strony traktatu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1968 r. i umów tworzących regionalne strefy bezatomowe. Znalazło to wyraz w uzgodnieniu przez Agencję 4 kwietnia 1997 r. tzw. Modelowego Protokołu.

4. 5 września 1997 r. podpisano dwie konwencje mające duże znaczenie dla zapewnienia reżimu nierozprzestrzeniania broni jądrowej: w sprawie zabezpieczenia odpadów nuklearnych i w sprawie gospodarki zużytym paliwem nuklearnym.

5. Latem 1998 r. rozpoczęto negocjacje w sprawie przygotowania konwencji dotyczącej zakazu produkcji materiałów rozszczepialnych dla celów wojskowych (produkcji broni jądrowej).

Działania w zakresie broni konwencjonalnych

W Londynie na posiedzeniu stałych członków Rady Bezpieczeństwa w dniach 17-18 września 1991 r. przyjęto wytyczne dotyczące transferu broni konwencjonalnych i zwiększenia skuteczności weryfikacji przez władze poszczególnych państw przeznaczenia tej broni. Powinny one zapobiegać: a) transferowi mogącemu przyczynić się do zaostrzenia istniejącego konfliktu i wzrostu napięcia w stosunkach między państwami oraz niezgodnemu z przyjętymi międzynarodowymi decyzjami dotyczącymi embarga na dostawy broni i sprzętu wojskowego dla określonych państw, b) transferowi broni do użytku w celach innych niż obronnych, przede wszystkim terroryzmu i w konfliktach wewnętrznych, a także c) transferowi mogącemu przynieść uszczerbek gospodarce państwa przejmującego.

Wśród okoliczności, w których transfer może być dopuszczony wyliczono w wytycznych: umocnienie zdolności danego państwa do samoobrony i do przeciwstawienia się zagrożeniom oraz jego uczestniczenia w obronnych układach regionalnych.

Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych na podstawie rezolucji 46/36 H z 6 grudnia 1991 r. podjęło decyzję o utworzeniu z dniem 1 stycznia 1992 r.[131] rejestru transferu tych rodzajów broni konwencjonalnych, które mają charakter najbardziej destabilizujących, do których zaliczono czołgi, uzbrojone pojazdy bojowe, systemy ciężkiej artylerii, samoloty bojowe, okręty wojenne i systemy rakietowe.

W czerwcu 1996 r. zostało zawarte porozumienie z Wassenar dotyczące kontroli eksportu broni konwencjonalnej oraz towarów i technologii podwójnego zastosowania. Zgodnie z tym porozumieniem państwa a) zapewniają kontrolę tego transferu na podstawie wspólnie uzgodnionych list, obejmujących oprócz obu tych przedmiotów również amunicję; b) wymieniają pomiędzy sobą w celu zapewnienia skuteczności tej kontroli informacje dotyczące dokonywanych z jego terytorium transferów oraz innych spraw budzących ich niepokój i podejrzenia o dokonującym się destabilizującym nagromadzeniu broni konwencjonalnych oraz materiałów i technologii podwójnego zastosowania.

Szczególną rolę odgrywa w zapobieganiu rozprzestrzeniania się technologii rakietowej System Kontroli Technologii Rakietowej (Missile Technology Control Regime), utworzony w kwietniu 1987 r. w którym uczestniczą m.in. Francja, Rosja, Wielka Brytania i USA. Przedmiotem jego działalności są kompletne systemy rakietowe, ich komponenty, a także technologia ich produkcji.

W maju 1998 r. państwa Unii Europejskiej przyjęły Kodeks postępowania w sprawie eksportu broni, który w znacznym stopniu uwzględnia przedstawione wyżej wytyczne.

Przedstawione przedsięwzięcia odgrywają pewną rolę w ograniczeniu transferu broni, ich skuteczność jest jednak w ostatecznej instancji zdeterminowana względami ekonomicznymi uczestniczących w nich państw i dobrą wolą zarówno ich, jak potencjalnych odbiorców transferowanej broni oraz materiałów i technologii podwójnego zastosowania.

G. Prawnomiędzynarodowe zakazy stosowania broni jako instrument kontroli zbrojeń

Prawnomiędzynarodowe zakazy stosowania określonych rodzajów broni spełniają trojaką rolę:

a) jako normy międzynarodowego prawa wojny przyczyniają się do humanitaryzacji działań wojennych i ochrony ludności cywilnej poprzez ograniczenie stosowania broni, które powodują zbędne szkody i nadmierne cierpienia;

b) stanowią prawny instrument kontroli zbrojeń jako wstępny akt w procesie ustanawiania całkowitego zakazu tych broni obejmującego również ich nabywanie i posiadanie i którego konsekwencją jest ich likwidacja. Taką funkcję spełnił Protokół Genewski z 1925 r. o zakazie stosowania broni bakteriologicznej i chemicznej, który został w 1972 r. uzupełniony zakazem prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej i zobowiązaniem ich zniszczenia, a w 1993 r. analogicznym zakazem dotyczącym broni chemicznej;

c) stanowią ważny czynnik ograniczający stosowanie siły zbrojnej w czasie wojny, ustanawiając ograniczenia i zakazy używania jej najbardziej drastycznej formy, jaką jest stosowanie broni powodującej zbędne szkody i nadmierne cierpienia.

W ostatnim ćwierćwieczu wcześniej ustanowione zakazy stosowania tego rodzaju broni[132] zostały uzupełnione nowymi dotyczącymi: a) technicznych środków oddziaływania na środowisko w celach militarnych lub w jakichkolwiek innych celach wrogich (1977), b) broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki: broni rażących odłamkami niemożliwymi do wykrycia, min pułapek i innych urządzeń i broni zapalających (1980) i c) lądowych min antypersonalnych (1997). Zakaz ten został uzupełniony zobowiązaniem państw do nie gromadzenia, nie produkowania, nie przekazywania tych min i do ich zniszczenia.

KONWENCJA O ZAKAZIE UŻYWANIA TECHNICZNYCH ŚRODKÓW ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO W CELACH MILITARNYCH LUB JAKICHKOLWIEK INNYCH CELACH WROGICH

Genewa, 5 maja 1977 r.

Artykuł I konwencji zakazuje wykorzystywania w celach militarnych lub jakichkolwiek innych celach wrogich „technicznych środków oddziaływania na środowisko, powodujących rozległe, trwałe lub poważne następstwa, jako sposobów powodowania zniszczeń, wyrządzania szkód lub strat jakiemukolwiek innemu Państwu będącemu Stroną". Zgodnie z art. II określenie „techniczne środki oddziaływania ma środowisko" oznacza „każdy środek mający na celu - poprzez rozmyślne kierowanie procesami naturalnymi - dokonywanie zmian w dynamice, składzie lub strukturze ziemi, włączając w to jej biosferę, listosferę, hydrosferę i atmosferę lub przestrzeń kosmiczną".

System zabezpieczeń przestrzegania postanowień konwencji obejmuje, oprócz narodowych środków, konsultacje i współpracę państw dla wyjaśnienia problemów powstałych w jej realizacji, możliwość stosowania w tym celu innych środków, w tym usług Doradczego Komitetu Ekspertów[133], składanie skarg do Rady Bezpieczeństwa ONZ na naruszenia konwencji przez inne państwa oraz procedurę ich dochodzenia przez Radę (art. V, ust. 3 i 4).

Artykuł V konwencji zobowiązuje państwa do udzielania pomocy lub poparcia każdemu Państwu-Stronie, jeżeli „Rada Bezpieczeństwa stwierdzi, że Strona ta poniosła szkodę lub jest narażona na nią wskutek naruszenia Konwencji ..."[134]

Dziennik Ustaw, 1978, nr 31, poz. 134.

KONWENCJA O ZAKAZIE LUB OGRANICZENIU UŻYCIA PEWNYCH BRONI KONWENCJONALNYCH, KTÓRE MOGĄ BYĆ UWAŻANE ZA POWODUJĄCE NADMIERNE CIERPIENIA LUB MAJĄCE NIEKONTROLOWANE SKUTKI, WRAZ Z ZAŁĄCZNIKAMI

Genewa, 10 października 1980 r.

„Wysokie Umawiające się Strony ... uzgodniły co następuje,

Artykuł 1

Zakres stosowania

Niniejsza Konwencja i załączone do niej protokoły mają zastosowanie w sytuacjach przewidzianych w artykule 2 wspólnym dla Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar wojny[135], łącznie z sytuacjami określonymi w artykule 1 ustęp 4 Dodatkowego Protokołu I do tych Konwencji.[136]

Artykuł 2

Stosunek do innych umów międzynarodowych

Żadne postanowienia niniejszej Konwencji lub załączonych do niej protokołów nie może być interpretowane jako zawężające inne zobowiązania nałożone na Wysokie Umawiające się Strony przez międzynarodowe prawo humanitarne, mające zastosowanie w konfliktach zbrojnych.

Artykuł 3

Podpisanie

Niniejsza Konwencja będzie otwarta do podpisu dla wszystkich państw w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku przez okres dwunastu miesięcy od dnia 10 kwietnia 1981 r. ...

Artykuł 4

Ratyfikacja, przyjęcie, zatwierdzenie lub przystąpienie

1. Niniejsza Konwencja podlega ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu przez sygnatariuszy. Każde państwo, które nie podpisało niniejszej konwencji, może do niej przystąpić.

2. Dokumenty ratyfikacyjne, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia będą złożone u depozytariusza.

3. Wyrażenie zgody na związanie się z każdym z protokołów załączonych do niniejszej Konwencji jest pozostawione uznaniu każdego państwa, pod warunkiem, ze w chwili złożenia dokumentu ratyfikacyjnego, przyjęcia lub zatwierdzenia niniejszej Konwencji albo przystąpienia do niej, państwo to zawiadomi depozytariusza o swojej zgodzie na związanie się co najmniej dwoma z tych protokołów.

4. W każdej chwili po złożeniu dokumentu ratyfikacyjnego przyjęcia lub zatwierdzenia niniejszej Konwencji albo przystąpienia do niej państwo może zawiadomić depozytariusza o swojej zgodzie na związanie się każdym załączonym do niej protokołem, którym nie było ono jeszcze związane.

5. Każdy protokół, który wiąże Wysoką Umawiającą się Stronę, stanowi dla tej Strony integralną część niniejszej Konwencji ...

Artykuł 6

Rozpowszechnienie

Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się, w czasie pokoju i w czasie konfliktu zbrojnego, jak najszerzej rozpowszechniać w swoich krajach Konwencję i załączone do niej wiążące protokoły, a w szczególności włączyć studiowanie ich do programów szkolenia wojskowego, tak aby dokumenty te były znane ich siłom zbrojnym.

Artykuł 7

Stosunki umowne po wejściu w życie niniejszej Konwencji

1. Jeżeli jedna ze stron konfliktu nie jest związana protokołem załączonym do niniejszej Konwencji, Strony związane niniejszą Konwencją i tym załączonym do niej protokołem pozostaną nimi związane w swych wzajemnych stosunkach.

2. Każda Wysoka Umawiająca się Strona jest związana niniejszą Konwencją i każdym załączonym do niej protokołem, który wszedł wobec niej w życie, w każdej sytuacji przewidzianej w artykule 1 w stosunku do każdego państwa, które nie jest stroną niniejszej Konwencji lub nie jest związane właściwym załączonym do niej protokołem, jeżeli państwo to przyjmuje i stosuje niniejszą Konwencję lub właściwy protokół i zawiadamia o tym depozytariusza.

3. Depozytariusz niezwłocznie zawiadomi zainteresowane Wysokie Umawiające się Strony o każdym zawiadomieniu otrzymanym zgodnie z ustępem 2 niniejszego artykułu.

4. Niniejsza Konwencja i załączone do niej protokoły, którymi jest związana Wysoka Umawiająca się Strona mają zastosowanie do każdego konfliktu zbrojnego, skierowanego przeciw tej Wysokiej Umawiającej się Stronie, przewidzianego w artykule 1 ustęp Dodatkowego protokołu I do Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar wojny:

a) jeżeli Wysoka Umawiająca się Strona jest również stroną Dodatkowego Protokołu I i władza, o której mowa w artykule 96 ustęp 3 tego protokołu, zobowiązała się do stosowania Konwencji Genewskich i Dodatkowego protokołu I zgodnie z artykułem 96 ustęp 3

tego protokołu oraz zobowiązuje się stosować niniejszą Konwencję i właściwe załączone do niej protokoły w odniesieniu do tego konfliktu lub

b) jeżeli Wysoka Umawiająca się Strona nie jest stroną Dodatkowego protokołu I, a władza tego rodzaju o której mówi się wyżej pod lit. a), przyjmuje i stosuje zobowiązania wynikające z Konwencji Genewskich i z niniejszej Konwencji oraz właściwych załączonych do niej protokołów w odniesieniu do tego konfliktu. Takie przyjęcie i stosowanie będzie miało w odniesieniu do tego konfliktu następujące skutki:

i) Konwencje Genewskie i niniejsza Konwencja oraz właściwe załączone do niej protokoły wchodzą w życie w stosunku do stron konfliktu ze skutkiem natychmiastowym,

ii) wspomniana władza ma takie same prawa i obowiązki jak Wysoka Umawiająca się Strona Konwencji Genewskich, niniejszej Konwencji i właściwych załączonych do niej protokołów,

iii) Konwencje Genewskie, niniejsza Konwencja i właściwe załączone do niej protokoły są jednakowo wiążące dla wszystkich stron konfliktu.

Wysoka Umawiająca się Strona oraz władza mogą również, na podstawie wzajemności, uzgodnić przyjęcie i wypełnianie zobowiązań zawartych w Dodatkowym protokole I do Konwencji Genewskich ...

Artykuł 9

1. Każda Wysoka Umawiająca się Strona może wypowiedzieć niniejszą Konwencję lub każdy z załączonych do niej protokołów w drodze zawiadomienia o tym depozytariusza.

2. Każde takie wypowiedzenie nabierze mocy dopiero po upływie jednego roku od otrzymania przez depozytariusza zawiadomienia o wypowiedzeniu. Jeżeli jednak w chwili upływu tego roku wypowiadająca Wysoka Umawiająca się Strona zaangażowana jest w jedną z sytuacji przewidzianych w artykule 1. Strona ta nadal będzie związana zobowiązaniami wynikającymi z niniejszej Konwencji i właściwych załączonych do niej protokołów do zakończenia konfliktu zbrojnego lub okupacji oraz w każdym przypadku do zakończenia działań związanych z ostatecznym uwolnieniem, repatriacją lub urządzeniem się osób chronionych przez normy prawa międzynarodowego mające zastosowanie w konfliktach zbrojnych, w przypadku zaś każdego załączonego do niej protokołu zawierającego postanowienia dotyczące sytuacji, w których siły lub misje Organizacji Narodów Zjednoczonych pełnią w danym rejonie funkcje pokojowe, obserwacyjne lub podobne - do zakończenia tych funkcji.

3. Każde wypowiedzenie niniejszej Konwencji uważane jest za dotyczące również wszystkich załączonych do niej protokołów wiążących wypowiadającą Wysoką Umawiającą się Stronę.

4. Wypowiedzenie nabiera mocy wyłącznie w stosunku do wypowiadającej Wysokiej Umawiającej się Strony.

5. Wypowiedzenie nie narusza zobowiązań przyjętych już w związku z konfliktem zbrojnym zgodnie z niniejszą Konwencją i załączonymi do niej protokołami oraz wypowiadającą Wysoką Umawiającą się Stronę odnośnie do wszelkich działań dokonanych przed nabraniem mocy przez to wypowiedzenie ...

PROTOKÓŁ W SPRAWIE NIEWYKRYWALNYCH ODŁAMKÓW (PROTOKÓŁ I)

Zabrania się użycia broni, których zasadnicze działanie polega na rażeniu odłamkami niemożliwymi do wykrycia w ciele ludzkim za pomocą promieni Roentgena.

PROTOKÓŁ W SPRAWIE ZAKAZÓW LUB OGRANICZENIA UŻYCIA MIN, MIN-PUŁAPEK I INNYCH URZĄDZEŃ (PROTOKÓŁ II)

Artykuł 1

Materialny zakres stosowania

Niniejszy Protokół dotyczy użycia na lądzie min, min-pułapek i innych urządzeń określonych niżej, włącznie z minami ustawionymi w celu uniemożliwienia dostępu do pasów przybrzeżnych, dróg wodnych i rzek, jednakże nie stosuje się go do min przeciw okrętom na morzu lub na wodach śródlądowych.

Artykuł 2

Definicje

1. „Mina" oznacza dowolny środek wybuchowy umieszczony w ziemi, na lub w pobliżu ziemi lub innej powierzchni i przeznaczona do wybuchu lub odpalenia wskutek obecności, bliskości lub zetknięcia się z nim osoby albo pojazdu, a „zdalnie ustawiana mina" oznacza tak zdefiniowaną minę ustawianą za pomocą działa, rakiety, moździerza lub podobnego środka albo też zrzuconą ze statku powietrznego.

2. „Mina-pułapka" oznacza urządzenie lub materiał, który jest przeznaczony, skonstruowany albo przystosowany do zabijania lub ranienia i który działa nieoczekiwanie, gdy człowiek poruszy pozornie nieszkodliwy przedmiot, przybliży się do niego lub wykona pozornie bezpieczną czynność.

3. „Inne urządzenia" oznaczają ręcznie umieszczane środki wybuchowe i urządzenia przeznaczone do zabijania, ranienia lub wyrządzania szkód i które są zdalnie lub samoczynnie pobudzane po upływie określonego czasu ....

Artykuł 3

Ogólne ograniczenia użycia min, min-pułapek i innych urządzeń.

1. Niniejszy artykuł stosuje się do: a) min, b) min-pułapek, c) innych urządzeń.

2. Zabrania się niezależnie od okoliczności użycia broni, o których mowa w niniejszym artykule, przeciwko ludności cywilnej jako takiej oraz przeciwko poszczególnym osobom cywilnym, zarówno w celach ofensywnych, jak i obronnych lub odwetowych.

3. Niekontrolowane użycie broni, do której stosuje się niniejszy artykuł, jest zabronione. Niekontrolowanym użyciem jest takie umieszczenie tych broni:

a) które nie jest dokonane na obiekcie wojskowym albo nie jest bezpośrednio skierowane przeciw niemu lub

b) które wykorzystuje metodę albo środek przenoszenia nie zapewniający skierowania ich przeciw konkretnemu obiektowi wojskowemu, lub

c) które, jak można oczekiwać, doprowadzi do przypadkowej utraty życia przez osoby cywilne, zranień osób cywilnych lub uszkodzenia obiektów cywilnych albo wszelkich takich strat i szkód jednocześnie, jeżeli byłoby to niewspółmierne w stosunku do przewidywanych konkretnych i bezpośrednich korzyści wojskowych.

4. Należy zastosować wszelkie możliwe środki ostrożności w celu ochrony osób cywilnych przed działaniem broni, do których stosuje się niniejszy artykuł. Takimi środkami ostrożności są środki praktycznie dostępne lub możliwe do zastosowania z uwzględnieniem wszystkich okoliczności występujących w danej chwili, w tym również wymagań humanitarnych i wojskowych.

Artykuł 4

Ograniczenia użycia min innych niż zdalnie ustawiane, min-pułapek i innych urządzeń w rejonach zamieszkałych

1. Niniejszy artykuł stosuje się do: a) innych min niż zdalnie ustawiane, b) min-pułapek, c) innych urządzeń.

2. Zabrania się użycia broni, do których stosuje się niniejszy artykuł, w miastach, osiedlach, wsiach i innych rejonach o podobnym skupieniu osób cywilnych, w których nie toczą się walki między siłami lądowymi lub walki takie bezpośrednio nie zagrażają, z wyjątkiem przypadków kiedy:

a) są one umieszczone na lub bezpośrednio w pobliżu obiektu wojskowego, należącego do strony przeciwnej lub znajdującego się pod jej kontrolą, lub

b) podjęto środki w celu ochrony osób cywilnych przed ich działaniem, na przykład ustawiono znaki ostrzegawcze, wystawiono wartowników, dokonano ostrzeżeń lub ustawiono ogrodzenia.

Artykuł 5

Ograniczenie użycia min zdalnie ustawianych

1. Użycie min zdalnie ustawianych jest zabronione, chyba że miny takie zostały użyte jedynie w rejonie, który jest obiektem wojskowym lub w którym znajdują się obiekty wojskowe, gdy:

a) można dokładnie zarejestrować ich rozmieszczenie zgodnie z artykułem 7 ust. 1 lit. a) lub

b) zastosowany będzie skuteczny mechanizm samolikwidujący w każdej z min, tj. mechanizm samoczynny, którego zadaniem jest rozbrojenie miny lub jej zniszczenie, jeżeli przewiduje się, że mina nie będzie już służyła celom wojskowym dla których została ustawiona, albo zdalnie kontrolowany mechanizm przeznaczony do rozbrojenia lub zniszczenia miny, jeżeli mina ta nie służy wojskowemu celowi, dla którego została ustawiona.

2. Należy dokonać uprzednich skutecznych ostrzeżeń o każdym zdalnym nanoszeniu lub zrzucie zdalnie ustawianych min, który może spowodować straty wśród ludności cywilnej, chyba że nie pozwalają na to okoliczności.

Artykuł 6

Zakaz użycia niektórych min-pułapek

1. Bez uszczerbku dla norm prawa międzynarodowego, mających zastosowanie w konfliktach zbrojnych, a dotyczących zdradzieckiego zachowania i wiarołomstwa, zabrania się, niezależnie od okoliczności użycia:

a) min-pułapek w postaci pozornie bezpiecznego przedmiotu przenośnego, który jest specjalnie przeznaczony i skonstruowany do umieszczenia w nim materiału wybuchowego w celu wybuchu przy zbliżeniu się albo poruszeniu, lub

b) min-pułapek, które w jakikolwiek sposób są dołączone lub upodobnione:

i) do międzynarodowo uznanych ochronnych oznak, znaków lub sygnałów,

ii) do chorych, rannych lub zwłok,

iii) do miejsc grzebania lub kremacji albo mogił,

iv) do urządzeń medycznych, sprzętu medycznego, zasobów medycznych lub transportu sanitarnego,

v) do zabawek dziecięcych lub innych przenośnych przedmiotów lub produktów specjalnie przeznaczonych do żywienia, ochrony zdrowia, higieny, ubioru lub nauczania dzieci,

vi) do żywności lub napojów,

vii) do wyposażenia lub akcesoriów kuchennych, z wyjątkiem znajdujących się w jednostkach wojskowych, miejscach rozmieszczenia wojsk lub składach wojskowych,

viii) do przedmiotów o wyraźnie religijnym charakterze,

ix) do zabytków, dzieł sztuki lub miejsc kultury, które stanowią kulturowe lub duchowe dziedzictwo narodów,

x) do zwierząt i ich szczątków.

2. Zabronione jest, niezależnie od okoliczności, używanie min pułapek mających spowodować zbędne ranienia lub nadmierne cierpienia.

Artykuł 7

Ewidencja i ujawnianie danych o rozmieszczeniu pól minowych min i min pułapek

1. Strony konfliktu rejestrują:

a) wszystkie planowo ustawiane przez nie pola minowe,

b) wszystkie rejony, w których planowo i na dużą skalę zastosowały miny-pułapki.

2. Strony będą dążyć do zapewnienia ewidencji rozmieszczenia wszystkich innych pól minowych i min-pułapek, które postawiły lub rozmieściły.

3. Cała dokumentacja ewidencyjna powinna być zachowana przez strony, które:

a) natychmiast po zaprzestaniu działań wojennych:

i) podejmą wszelkie niezbędne i właściwe kroki, łącznie z wykorzystaniem takiej ewidencji w celu ochrony osób cywilnych przed polami minowymi, minami i minami-pułapkami, a także

ii) w razie gdy siły zbrojne żadnej ze stron nie znajdują się na terytorium strony przeciwnej, wymienią między sobą oraz przekażą Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych wszelkie posiadane informacje, dotyczące rozmieszczenia pól minowych, min i min-pułapek na terytorium strony przeciwnej, lub

iii) z chwilą całkowitego wycofania się sił zbrojnych strony z terytorium strony przeciwnej wymienią ze stroną przeciwną oraz przekażą Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych wszelkie posiadane informacje dotyczące rozmieszczenia pól minowych, min i min-pułapek na terytorium strony przeciwnej,

b) jeżeli siły lub misje Organizacji Narodów Zjednoczonych wykonują swoje funkcje w jakimś rejonie, udostępnią organowi wymienionemu w artykule 8 informacje wymagane przez ten artykuł,

c) jeżeli jest to możliwe, w drodze wzajemnego porozumienia zapewnią udostepnienie informacji dotyczących rozmieszczenia pól minowych, min i min-pułapek, w szczególności w ramach porozumień w sprawie przerwania działań wojennych.

Artykuł 8

Ochrona sił i misji Organizacji Narodów Zjednoczonych przed polami minowymi, minami i minami-pułapkami

1. Jeżeli siły lub misje Organizacji Narodów Zjednoczonych wykonują funkcje pokojowe, obserwacyjne lub podobne w jakimkolwiek rejonie, każda strona konfliktu obowią-

zana jest, gdy zostanie o to poproszona przez dowódcę sił lub szefa misji Organizacji Narodów Zjednoczonych w tym rejonie, w takim stopniu, w jakim jest to możliwe:

a) usunąć lub unieszkodliwić wszelkie miny lub miny-pułapki w tym rejonie,

b) podjąć niezbędne kroki w celu zabezpieczenia sił lub misji przed polami minowymi, minami i minami-pułapkami w czasie wykonywania przez te siły lub misje ich zadań oraz

c) udostępnić dowódcy sił lub szefom misji Organizacji Narodów Zjednoczonych w danym rejonie wszelkie posiadane informacje dotyczące rozmieszczenia pół minowych, min i min-pułapek w danym rejonie.

2. Jeżeli w danym rejonie wykonuje swoje funkcje misja Organizacji Narodów Zjednoczonych powołana dla ustalenia faktów, każda strona konfliktu obowiązana jest zapewnić bezpieczeństwo misji, chyba że ze względu na rozmiary misji strona ta nie będzie w stanie zapewnić takiego bezpieczeństwa. W takim przypadku strona powinna udostępnić szefowi misji posiadane informacje dotyczące rozmieszczenia pól minowych, min o min-pułapek w danym regionie.

Artykuł 9

Współpraca międzynarodowa przy usuwaniu pól minowych min i pułapek

Po ustaniu działań wojennych strony będą dążyć do porozumienia się zarówno między sobą, jak i w miarę potrzeby z innymi państwami i międzynarodowymi organizacjami, w sprawie przedstawienia informacji oraz udzielenia niezbędnej pomocy technicznej i materiałowej - włączając w to, w odpowiednich okolicznościach, wspólne działania - koniecznej dla usunięcia lub unieszkodliwienia w innych sposób pól minowych, min i min-pułapek ustawionych w czasie konfliktu zbrojnego.

PROTOKÓŁ W SPRAWIE ZAKAZÓW LUB OGRANICZEŃ UŻYCIA BRONI ZAPALAJĄCYCH

Artykuł 1

W rozumieniu niniejszego Protokołu:

1. „Broń zapalająca" - oznacza broń lub amunicję, która zasadniczo przeznaczona jest do powodowania pożarów obiektów lub oparzeń osób wskutek działania płomieniowego lub cieplnego albo obu jednocześnie, wywołanych przez reakcję chemiczną substancji przeniesionych do celu:

a) bronie zapalające mogą mieć, na przykład, formę miotaczy ognia, fugasów, pocisków, rakiet, granatów, min, bomb i innych zasobników z substancjami zapalającymi,

b) bronie zapalające nie obejmują:

i) amunicji, której działanie zapalające może być przypadkowe, takiej jak oświetlająca, smugowa, dymotwórcza lub sygnałowa,

ii) amunicji przeznaczonej do przebijania, działania podmuchowego lub działania odłamkowego w połączeniu z dodatkowym działaniem zapalającym, takiej jak pociski przeciwpancerne, pociski odłamkowe, bomby burzące lub podobnej amunicji o różnorodnym działaniu, której działanie zapalające nie zostało specjalnie przewidziane w celu wywoływania oparzeń osób, lecz w celu użycia przeciwko obiektom wojskowy takim jak pojazdy pancerne, statki powietrzne oraz instalacje lub urządzenia.

2. „Skupienie osób cywilnych" - oznacza każde skupienie osób cywilnych o charakterze stałym lub przejściowym, takie jak występujące w zamieszkałych częściach miast,

osiedlach lub wsiach, w obozach albo w kolumnach uchodźców lub ewakuowanych albo w grupach koczowniczych ...

5. „Możliwe środki ostrożności" - są to środki praktycznie dostępne lub możliwe do zastosowania z uwzględnieniem wszystkich okoliczności występujących w danej chwili, w tym wymagań humanitarnych i wojskowych.

Artykuł 2

Ochrona osób cywilnych i obiektów cywilnych

1. Zabrania się, niezależnie od okoliczności, czynić przedmiotem ataku za pomocą broni zapalających ludność cywilną, poszczególne osoby cywilne oraz obiekty cywilne.

2. Zabrania się, niezależnie od okoliczności, czynić przedmiotem ataku za pomocą lotniczych broni zapalających obiekty wojskowe rozmieszczone w rejonach skupienia osób cywilnych.

3. Zabrania się również czynić przedmiotem ataku obiekty wojskowe rozmieszczone w rejonach skupienia osób cywilnych za pomocą broni zapalających innych niż lotnicze, chyba, że takie obiekty wojskowe są wyraźnie oddzielone od skupienia osób cywilnych i zostaną zastosowane możliwe środki ostrożności w celu ograniczenia działania zapalającego do obiektów wojskowych oraz w celu uniknięcia, a w każdym razie zminimalizowania przypadkowych ofiar wśród osób cywilnych, ranienia osób cywilnych i szkód w obiektach cywilnych.

4. Zabrania się czynienia przedmiotem ataku za pomocą broni zapalających lasów i innej roślinności, chyba że składniki środowiska naturalnego są wykorzystywane do ukrycia, zakrycia lub maskowania żołnierzy albo obiektów wojskowych bądź same stanowią obiekty wojskowe".

Dziennik Ustaw, 1984, nr 23, poz. 104.

W czasie konferencji przeglądu konwencji 3 maja 1996 r. przyjęto poprawki do Protokołu II dotyczącego min:

- włączono do zakresu jego obowiązywania wszelkie „niemiędzynarodowe konflikty zbrojne" z wyjątkiem zamieszek i zobowiązano do przestrzegania zawartych w nim rozkazów zarówno w czasie konfliktu, jak i pokoju;
- ustanowiono zakaz wszelkich niewykrywalnych lądowych min antypersonalnych i obowiązek przekształcenia wszystkich posiadanych min tego rodzaju w miny wykrywalne;
- zobowiązanie do zapewnienia wykrywalności min lądowych i zaopatrzenia ich w instalacje samoniszczące oraz do oznaczenia i zapewnienia ochrony pól minowych;
- określono odpowiedzialność za zachowanie lub usunięcie min tych, którzy je rozmieścili;
- ustanowiono zakaz transferu zakazanych min, w tym również antypersonalnych, do państw, które nie są stronami konwencji.

W późniejszym okresie, wobec niespotykanego wcześniej zakresu stosowania min i ofiar cywilnych przez nie powodowanych w trybie pilnym podjęto rokowania w celu wyeliminowania zagrożeń wynikających z masowego ich używania w licznych konfliktach lokalnych. W ich wyniku podpisano w 1997 r. odrębną konwencję o zakazie użycia, składowania, produkowania i przekazywania min antypersonalnych i o ich zniszczeniu.

KONWENCJA O ZAKAZIE UŻYCIA, SKŁADOWANIA, PRODUKOWANIA I PRZEKAZYWANIA MIN ANTYPERSONALNYCH I O ICH ZNISZCZENIU

Oslo, 18 września 1997 r.

Konwencja uzupełnia wcześniejsze zakazy i ograniczenia zawarte w protokole z 10 października 1980 r. i w poprawkach do niego z 1996 r.

W artykule 1 konwencji, zawierającej ogólne zobowiązania państw-stron ustanowiono w ust. 1 zakazy: a) używania min antypersonalnych, b) rozwijania, produkowania, nabywania, składowania, przechowywania lub przekazywania ich komukolwiek bezpośrednio lub pośrednio, c) pomagania, zachęcania lub skłaniania kogokolwiek w jakikolwiek sposób do podejmowania jakiejkolwiek działalności zabronionej na mocy konwencji.

W ust. 2 tego artykułu państwa zobowiązały się do „zniszczenia lub zapewnienia zniszczenia" wszystkich min antypersonalnych, zgodnie ze szczegółowymi postanowieniami konwencji. Zgodnie z art. 3 nie dotyczy to jednak min przeznaczonych do rozwoju metod wykrywania min, rozminowywania i niszczenia min i do szkolenia w dziedzinie stosowania tych metod.

W konwencji określono zróżnicowaną procedurę eliminacji min. Stosownie do tego:

- w art. 4 państwa-strony zostały zobowiązane do zniszczenia lub zapewnienia zniszczenia możliwie jak najrychlej w ciągu trzech lat po wejściu w życie konwencji, wszelkich składowanych min antypersonalnych, własnych i posiadanych lub pozostających pod ich jurysdykcją lub kontrolą;
- zgodnie z art. 5 państwa te zostały zobowiązane do zniszczenia w ciągu dziesięciu lat min na obszarach zaminowanych, znajdujących się po ich jurysdykcją lub kontrolą. Termin ten może być jednak przedłużony w trybie ustalonym w tym artykule, jeżeli którekolwiek z państw-stron uzna, że nie będzie zdolne zniszczyć wspomniane miny w ustalonym terminie.

W art. 6 konwencji określono:

- prawo każdego państwa-strony poszukiwania pomocy i jej otrzymywania, jeżeli będzie to możliwe, od innych państw-stron konwencji. Udzielana pomoc ma dotyczyć usuwania oraz niszczenia min antypersonalnych;
- zobowiązanie państw-stron do ułatwiania i ich prawo do uczestnictwa w możliwie jak najszerszej wymianie sprzętu, materiałów i informacji naukowych i technologicznych dotyczących realizacji konwencji;
- zobowiązanie do udzielania w miarę możliwości pomocy w realizacji programów opieki i rehabilitacji oraz reintegracji społecznej i gospodarczej ofiar min;
- zobowiązanie państw-stron do przekazywania do banku danych ONZ informacji dotyczących różnych sposobów i technologii usuwania min, list ekspertów i ich instytucji oraz krajowych punktów kontaktowych do spraw usuwania min.

Zgodnie z art. 6, ust. 7 państwa-strony mogą zwracać się do Organizacji Narodów Zjednoczonych, organizacji regionalnych i innych oraz do innych państw o pomoc w opracowywaniu krajowych planów rozminowywania.

W art. 7 uzgodniono środki mające zapewniać przejrzystość działań państw w sprawach będących przedmiotem konwencji. Polegają one na przekazaniu Sekretarzowi Generalnemu ONZ, najpóźniej 180 dni po wejściu w życie konwencji, informacji dotyczących m.in. podjętych krajowych zarządzeń w celu realizacji konwencji, zapasów min antyperso-

nalnych, rozmieszczenia pól minowych z tymi minami, programów dotyczących zaprzestania produkcji zakazanych min i ich zniszczenia.

Konwencja nie ustanawia systemu kontroli podobnej do tej jaką przewidziano w Konwencji o zakazie broni chemicznej, na podstawie której utworzono specjalne organy kontroli. Zabezpieczenie przestrzegania postanowień konwencji ma - zgodnie z art. 8, ust. 1 - zapewniać przede wszystkim współpraca państw-stron. W związku z tym w konwencji poświęcono wiele miejsca procedurom wyjaśniania powstających wątpliwości państw-stron co do przestrzegania postanowień konwencji przez inne państwa. Przyjęta procedura jest wielostopniowa i przewiduje kolejno:

- zwrócenia się państwa mającego wątpliwości o wyjaśnienie do państwa, którego działalność budzi jego wątpliwości;
- w razie nie otrzymania odpowiedzi lub niedostatecznego wyjaśnienia wątpliwości przekazanie sprawy, za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych do Spotkania Państw-Stron lub ewentualne zwrócenia się o zwołanie specjalnego posiedzenia państw-stron konwencji, które może podjąć decyzję o wysłaniu do państwa, którego postępowanie budzi wątpliwości specjalnej misji dla ustalenia faktów. Państwo to jest zobowiązane zgodnie z ust. 14 art. 8 - zapewnić jej dostęp do wszelkich obszarów i instalacji znajdujących się pod jego kontrolą;
- jeżeli sprawozdanie misji potwierdzi zgłoszone wątpliwości wtedy Spotkanie Państw--Stron zwraca się do danego państwa o podjęcie wszelkich działań w celu zapewnienia przestrzegania konwencji i zobowiązuje je do poinformowania o podjętych w tym celu środkach.

W art. 9 strony zobowiązały się do podejmowania wszelkich stosownych środków prawnych, administracyjnych i innych, włączając w to ustanowienie sankcji karnych w celu zapobiegania i likwidowania wszelkiej zakazanej działalności jakichkolwiek osób znajdujących się na ich terytorium i pod ich jurysdykcją.

The Arms Control Reporter, 1997, 708.D, s. 7-18.

PRZYPISY

[1] Yearbook of the United Nations, vol. 35, 1981, s. 104. W tej sprawie przyjęto również 13 grudnia 1982 r. rezolucję 37/100.

[2] W dokumentach ONZ używa się terminologii: „spór i sytuacja" dla określenia „sporów i sytuacji, które mogą zagrażać międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu".

[3] Zgodnie z tym artykułem Sekretarz Generalny „może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa na każdą sprawę, która jego zdaniem może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa".

[4] I Konwencja Haska z 1907 r. zastąpiła Konwencję w sprawie pokojowego załatwiania sporów podpisaną w Hadze w 1899 r. Rozbudowane zostały w niej przede wszystkim postanowienia dotyczące instytucji badań.

[5] Konwencja określiła w artykule 4 funkcje pośrednika, nie zawierała jednak definicji dobrych usług. Polegają one na umożliwieniu stronom sporu przez państwo ich udzielające nawiązania kontaktu dla ewentualnego podjęcia rokowań i w razie potrzeby na podsunięciu im kompromisowej podstawy jego pokojowego rozwiązania. Dobre usługi są obecnie świadczone również przez Sekretarza Generalnego, a także przez osoby cieszące się dużym międzynarodowym autorytetem.

[6] Instytucja badań ma w ostatnich latach duże zastosowanie w systemie bezpieczeństwa ONZ w formie procedury ustalania faktów (por. s. 99) oraz jako jeden ze środków zabezpieczających realizację umów rozbrojeniowych (por. s. 185).

[7] Zasada ta jest powszechnie stosowana w dwustronnych umowach arbitrażowych zawieranych przez państwa.

[8] Np. przy powoływaniu sędziów Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (artykuły 4 i 5 Statutu MTS).

[9] Dziennik Ustaw, 1920, nr 35, poz. 200.

[10] Por. tekst w Prawo Międzynarodowe i historia dyplomatyczna, Wybór Dokumentów pod red. L. Gelberga, t. II, Warszawa 1958, s. 243-252.

[11] Por. Zbiór Dokumentów, 1970, s. 1943.

[12] Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Departament Informacji ONZ, Nowy York 1956, s. 8-9.

[13] Np. na zalecenie Zgromadzenia Ogólnego w sprawie rokowań między Afganistanem, Iranem i Pakistanem, na zalecenie Rady Bezpieczeństwa (rezolucja 348 z 1974 r.) w sporze granicznym między Irakiem a Iranem. Sekretarz Generalny z własnej inicjatywy niejednokrotnie udzielał swoich dobrych usług, np. w sprawie sporu między Indonezją a Holandią dotyczącego Iranu Zachodniego. Dzięki działalności Sekretarza Generalnego spór został w 1962 r. uregulowany w specjalnej umowie.

[14] Np. rezolucja Rady Bezpieczeństwa z 1 sierpnia 1947 r. która wezwała Holandię i Republikę Indonezyjską do zaprzestania ognia zalecała jednocześnie stronom pokojowe załatwienie sporu, a 25 sierpnia 1947 r. zaproponowała w tym celu swoje dobre usługi.

[15] Por. tekst na s. 16-17.

[16] Np. Trybunału Prawa Morza utworzonego na podstawie konwencji z Montego Bay z 1982 r.

[17] Por. art. 44 I Konwencji Haskiej o pokojowym załatwianiu sporów.

[18] Jest to wyjątek od zasady jednomyślności stałych członków Rady Bezpieczeństwa.

[19] Art. 14 i 15 określają procedurę obsadzania zwolnionego miejsca sędziego.

[20] Art. 26, ust. 2 przewiduje możliwość tworzenia Izby do zajęcia się konkretną sprawą, a w ust. 3 stanowi, sprawy w izbach są rozpatrywane i rozstrzygane „o ile strony tego zażądają".

[21] Art. 44 i 45 zawierają postanowienia opierające się na zasadach procedury postępowania arbitrażowego, określonego w I Konwencji Haskiej.

[22] Por. s. 110.

[23] Tekst działu V jest podany według wersji uchwalonej na spotkaniu Rady KBWE w Sztokholmie (14-15 grudnia 1992 r.), zmieniającej jego pierwotny tekst. Zbiór Dokumentów, 1992, nr 4, s. 89-90.

[24] Zgodnie z dokumentem Berlińskiego Spotkania Rady KBWE (19-20 czerwca 1991 r.) wyznaczono Centrum Zapobiegania Konfliktów jako przewidzianą w dziale V instytucję nominującą. Zbiór Dokumentów, 1992, nr 1, s. 209.

[25] Dalsze ustępy tego działu określają postępowanie w razie nie osiągnięcia przez strony porozumienia co do składu mechanizmu (ustęp 2) oraz prawo stron sporu odrzucenia nominowanych członków mechanizmu.

[26] Z postanowień art. 26, ust. 1 konwencji o koncyliacji i arbitrażu można wyciągnąć wniosek, że procedura przewidziana w tych postanowieniach dotyczy sporów, w których żadna ze stron nie jest sygnotariuszem tej konwencji.

[27] Zbiór Dokumentów, 1992, nr 4, s. 113-117.

[28] Zbiór Dokumentów, 1992, nr 4, s. 118-119.

[29] Rada jest ponadto uprawniona do: a) udzielania dobrych usług w przypadku jakiegokolwiek sporu mogącego wywołać wojnę pomiędzy dwoma państwami członkowskimi, albo między państwem członkowskim a państwem trzecim i b) podejmowania większością głosów decyzji o zastosowaniu arbitrażu i postępowania pojednawczego. Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych, pod red. St. Huberta, T. III, Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym. Warszawa 1973, s. 104.

[30] Nazwa pochodzi od nazwiska amerykańskiego sekretarza stanu, który był inicjatorem zawieranych przez USA traktatów tworzących stałe komisje badań. Jednym z elementów tych traktatów było zobowiązanie stron do niewszczynania działań wojennych do momentu przedstawienia przez komisję sprawozdania z przeprowadzonych badań.

[31] Dotyczy to dobrych usług, pośrednictwa, badań i koncyliacji, arbitrażu i postępowania sądowego. Por. Zbiór Dokumentów, 1948, s. 579 i nast.

[32] International Organizations. Constitutional Documents... Part one. vol. II, s. 1172-1174.

[33] Zbiór Dokumentów, 1976, s. 189.

[34] Dziennik Ustaw, 1993, nr 118, poz. 259.

[35] Dziennik Ustaw, 1995, nr 15, poz. 71.

[36] Dziennik Ustaw, 1992, nr 14, poz. 56.

[37] W okresie międzywojennym zawarto kilkaset umów dotyczących koncyliacji i arbitrażu oraz umów zawierających klauzule arbitrażowe, zwłaszcza po podpisaniu w 1994 r. tzw. Generalnego Protokołu o pokojowym załatwianiu sporów. Por. s. 102.

[38] Zwłaszcza między państwami amerykańskimi.

[39] M.in. traktat z 31 grudnia 1929 r. o koncyliacji, postępowaniu sądowym i arbitrażu między Polską a Bułgarią.

[40] Dziennik Ustaw, 1927, nr 40, poz. 352.

[41] Dziennik Ustaw, 1927, nr 40, poz. 350.

[42] Dziennik Ustaw, 1930, nr 4, poz. 29.

[43] Dziennik Ustaw, 1930, nr 13, poz. 93.

[44] Dziennik Ustaw, 1930, nr 20, poz. 162.

[45] Dziennik Ustaw, 1930, nr 39, poz. 346.

[46] Dziennik Ustaw, 1931, nr 20, poz. 118.

[47] Dziennik Ustaw, 1931, nr 15, poz. 77.

[48] Dziennik Ustaw, 1932, nr 66, poz. 614.

[49] Dziennik Ustaw, 1933, nr 89, poz. 688.

[50] Dziennik Ustaw, 1994, nr 67, poz. 289.

[51] Np. w umowach handlowych, żeglugowych, komunikacyjnych.

[52] Np. porozumienie między Irakiem a Iranem z 13 maja 1975 r. w sprawie zasad normalizacji wzajemnych stosunków przewidywało w art. 6, ust. 2-5 stosowanie dobrych usług, a w razie ich niepowodzenia postępowanie arbitrażowe. Zbiór Dokumentów, 1975, s. 405-406.

[53] Propozycja USA na Konferencji Szefów Rządów Francji, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i ZSRR przedstawiona 21 lipca 1955 r., przewidująca m.in. porozumienie w sprawie „otwartych przestworzy".

[54] Por. art. 6, ust. 3 Traktatu z 17 czerwca 1991 r. między RP a RFN o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy na s. 51.

[55] Porozumienia dotyczące budowy zaufania wyprzedzały lub towarzyszyły każdej fazie rozmów między ZSRR Rosja a Stanami Zjednoczonymi w sprawie rozbrojenia strategicznego, tworząc sprzyjający klimat dla przygotowania i podpisania traktatów dotyczących tej sprawy.

[56] Zbiór Dokumentów, 1963, s. 661-666.

[57] W miarę rozwoju technik łączności i komunikacji odpowiednio modernizowano system bezpośredniej łączności, na podstawie dodatkowych porozumień amerykańsko-radzieckich z 30 września 1971 r. i 24 czerwca 1988 r.

[58] Por. tekst w Od Helsinek do Madrytu. Dokumenty Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie 1973-1983. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Warszawa 1983, s. 124-130.

[59] Do tego tekstu włączono odsyłacz brzmiący „w tym kontekście przyjmuje się, że pojęcie „przyległy obszar morski" odnosi się również do obszarów oceanicznych przyległych do Europy.

[60] jak wyżej.

[61] Zbiór Dokumentów, 1992, nr 2, s. 75-129.

[62] Por. Zbiór Dokumentów, 1992, nr 1, s. 206-209.

[63] KBWE. Dokument Helsiński 1992, Wezwania czasu przemian. Warszawa 1992, s. 35-42.

[64] Dwanaście załączników dot. szczegółowych problemów poruszonych w poszczególnych artykułach Traktatu: przyznanych limitów i maksymalnych odległości lotu (Aneks A) informacji o aparaturze obserwacyjnej (B), informacji dotyczącej samolotu obserwacyjnego (C), homologii samolotu (D), procedury przylotów i odlotów (E), kontroli przed lotem i lotów pokazowych (F), osób nadzorujących lot, przedstawicieli uczestniczących w locie oraz przedstawicieli (G), koordynacji planowanych lotów (H), informacji na temat przestrzeni lotniczej (I), konwencji z Montreux (J), informacji na temat obróbki montażu materiałów fotograficznych (K), Komisji Konsultacyjnej (L).

[65] Zgodnie z pierwszym przyznaniem lotów Polska ma prawo przeprowadzenia po jednym locie nad terytoriami RFN, grup państw Republiki Białoruś i Federacji Rosyjskiej oraz Ukrainy. Prawo natomiast lotów nad Polską przyznano po jednym Beneluksowi, Kanadzie, Danii, Norwegii, Ukrainie.

[66] Powiadomienie powinno zawierać: a) planowany punkt wejść oraz lotnisko Otwartych Przestworzy, b) datę i przewidywany czas przybycia Strony obserwującej do punktu wejścia i data i przewidywany czas odlotu, c) miejsce, w którym planowane jest przeprowadzenie inspekcji przed lotem obserwacyjnym oraz datę i czas rozpoczęcia inspekcji, d) środek transportu, którym Strona obserwująca przybędzie do punktu wejścia, w przypadku, gdy samolot obserwacyjny zapewnia Strona obserwowana, e) numer przepustki dyplomatycznej lotu obserwacyjnego, f) identyfikatory samolotu obserwacyjnego, g) przybliżoną długość lotu obserwacyjnego i h) nazwiska personelu i jego dane dot. daty i miejsca urodzenia, płci, numeru paszportu i funkcje.

[67] Identyfikatory samolotu obserwacyjnego.

[68] Aneks zobowiązuje do dostarczenia - na życzenie któregokolwiek Państwa-Strony - przez inną Stronę nie później niż 30 po otrzymaniu takiego życzenia informacji dot. struktury swojej przestrzeni powietrznej, wszystkich niebezpiecznych przestrzeni powietrznych i lądowisk i procedur przylotów i odlotów.

[69] Dotyczące odległości lotu, trasy i profilu lotu, przestrzeni niebezpiecznych, wysokości lotu samolotu obserwacyjnego i innych informacji dot. rozpoczęcia lotu i jego trasy.

[70] Por. przypis 68.

[71] Prawo takie przysługuje jeśli Strona obserwująca nie stawi się na punkcie wejścia w ciągu 24 godzin po przybliżonym czasie przybycia wskazanym w powiadomieniu. W przypadku zabronienia wykonywania lotu przez Stronę obserwowaną zobowiązana jest ona do niezwłocznego przedstawienia faktów uzasadniających taką decyzję.

[72] Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego, którego zadaniem jest przyczynianie się do rozwoju lotnictwa cywilnego oraz przygotowywanie konwencji i innych przepisów dot. żeglugi powietrznej.

[73] Artykuł ten określa szczegółowo postępowanie z danymi pochodzącymi z poszczególnych aparatów obserwacyjnych. Ustanawia w rozdziale I, pkt. 2 dodatkowy zakaz przekazywania danych zebranych przez aparaturę obserwacyjną z obserwującego samolotu w czasie jego lotu. Rozdział IV tego artykułu postanawia, że każde Państwo-Strona ma prawo do żądania i otrzymania od Strony obserwującej kopii danych zgromadzonych w czasie lotu obserwacyjnego.

[74] Projekt poprawki należy przekazać Depozytariuszowi, który przekazuje go wszystkim Stronom Traktatu. Poprawka wymaga zatwierdzenia przez wszystkie strony.

[75] Ten rodzaj poprawek nie jest traktowany jako poprawki do Traktatu. Dotyczą one mniej istotnych spraw o charakterze administracyjnym lub technicznym.

[76] Zgodnie z art. XIV Strony przedstawiają pozostałym Stronom listę personelu wyznaczonego do realizacji zadań obserwacyjnych. Ich liczebność nie może w danym okresie przekraczać 400 osób. Personel w czasie wykonywania swoich funkcji obserwacyjnych korzysta z przywilejów i immunitetów przysługujących personelowi dyplomatycznemu.

Zgodnie z art. XV traktat jest zawarty na czas nieograniczony i podlega rejestracji, zgodnie z art. 102 Karty Narodów Zjednoczonych. Ma charakter otwarty do podpisu przez Armenię, Azerbejdżan, Gruzję, Kazachstan, Kyrgizstan, Mołdawię, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Zgodnie z art. XVIII w okresie 12 miesięcy od daty otwarcia Traktatu do podpisu (niezależnie od formalnego wejścia jego w życie, które wymaga złożenia 20 dokumentów ratyfikacyjnych) niektóre jego postanowienia mogą być wprowadzone w życie, np. aneks L dotyczący Komisji Konsultacyjnej, postanowienia dot. przygotowań do podjęcia lotów obserwacyjnych itp.

[77] Chodzi o 10 konwencji haskich, stanowiących kodyfikację prawa wojennego i Konwencję z 1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego.

[78] Cztery Konwencje Genewskie z 1949 r. dotyczą ochrony ofiar wojny. Por. Dziennik Ustaw 1956, nr 38, poz. 171.

[79] Por. s . 209.

[80] Deklaracja jest wynikiem wcześniejszych ustaleń między USA a ZSRR z marca 1961 r. w sprawie podjęcia rokowań w celu uzgodnienia stanowiska wobec problemu rozbrojenia.

[81] Zbiór Dokumentów, 1979, s. 483-484.

[82] 4 października 1991 r. w Madrycie podpisano protokół w sprawie ochrony środowiska Antarktyki.

[83] Zgodnie z art. II Układu zewnętrzna granica strefy dna morskiego pokrywa się z dwunastomilową granicą zewnętrzną strefy określonej w części II Konwencji o morzu terytorialnym i strefie przyległej, podpisanej w Genewie dnia 29 kwietnia 1959 r. i jest mierzona zgodnie z postanowieniami części I, rozdziału II tej konwencji oraz zgodnie z prawem międzynarodowym. Zbiór Dokumentów, 1959, s. 422-443.

[84] Zobowiązanie to zostało potwierdzone w Układzie między USA i ZSRR w sprawie ograniczenia strategicznych broni ofensywnych z 18 czerwca 1979 r. Por. art. IX, ust. 1b. Zbiór Dokumentów, 1979, nr 4-6, s. 420-474.

[85] Zgodnie z artykułem III, ustępem 3 w procedurze wyjaśniającej mogą brać udział państwa, które nie są stronami Układu.

[86] Rada Bezpieczeństwa może na podstawie art. 39 zbadać sprawę i udzielić zaleceń lub podjąć odpowiednią decyzję, jeżeli uzna, że powstała sytuacja zagraża lub narusza międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo.

[87] Por. tekst Układu w Dzienniku Ustaw, 1972, nr 44, poz. 275.

[88] Zbiór Dokumentów, 1970, s. 1974-1975.

[89] Część z tych rezolucji została później zrealizowana. Por. teksty i omówienia umów tworzących regionalne strefy bezatomowe na s. 165-169.

[90] Zgodnie z art. 3 Układu określenie „terytorium" na którym miał obowiązywać „obejmuje wody terytorialne, obszar powietrzny oraz wszelkie inne obszary, nad którymi dane państwo sprawuje władzę suwerenną, zgodnie z własnym ustawodawstwem". Zgodnie z art. 4 obszar stosowania Układu obejmuje po jego ratyfikacji oraz wejścia w życie jego protokołu 1 obejmuje także terytoria położone na półkuli zachodniej, z wyjątkiem kontynentalnej części terytorium USA i ich wód terytorialnych. Ustęp 2 tego artykułu określa szczegółowo ich granice.

[91] Zbiór Dokumentów, 1967, s. 256-259.

[92] Bronie masowej zagłady są to nowoczesne bronie, posiadające wielką siłę niszczycielską, których działania nie można ograniczyć do ściśle określonych celów wojskowych i które powodują znaczne straty ludności. Do tych broni zalicza się broń atomową (nuklearną), bakteriologiczną (biologiczną) i chemiczną, czyli tzw. bronie ABC.

[93] Strony Układu zobowiązały się ponadto do powstrzymywania się od skłaniania, zachęcania lub jakiegokolwiek udziału w dokonywaniu jakichkolwiek próbnych eksplozji broni nuklearnej i jakichkolwiek innych eksplozji nuklearnych gdziekolwiek by to nie było, których dokonywano by sprzecznie z postanowieniami ustępu 1 tego artykułu.

[94] Dziennik Ustaw, 1963, nr 52, poz. 288.

[95] Podobną zasadę przyjęto w konwencji z 1983 r. w sprawie zakazu broni chemicznej. Por. przypis 108.

[96] System zabezpieczeń M.A.E.A. powstał w 1965 r. Jego zadania określa art. II, A, 5 statutu Agencji, jako zapewnienie, że specjalne materiały rozszczepialne i inne materiały nuklearne, usługi, urządzenia i ułatwienia uzyskiwane od Agencji nie będą przez ich odbiorców używane do celów wojskowych. System bazuje na wymianie informacji dotyczących ilości i rozmieszczenia wszelkich materiałów rozszczepialnych, procesów w urządzeniach nuklearnych oraz na systemie inspekcji. System ten obejmuje przegląd projektów obiektów i instalacji, badanie protokołów i raportów, inspekcję na miejscu doraźną bez uprzedzenia lub stałą, instalowanie monitorów w instalacjach nuklearnych. System zabezpieczeń został zastosowany również do kontroli porozumień rozbrojeniowych.

[97] Artykuł X, ust. 1 zawiera, podobnie jak artykuł IV moskiewskiego układu o zakazie prób jądrowych postanowienia zezwalające na wystąpienie z układu państwu, które uzna, że „wyjątkowe okoliczności" związane z przedmiotem układu zagroziły jego „najwyższym interesom".

[98] Na V konferencji przeglądowej Układu 11 maja 1995 r. przedłużono układ na czas nieograniczony.

[99] Zbiór Dokumentów, 1968, s. 636-639.

[100] Zbiór Dokumentów, 1968, s. 640-641.

[101] United Nations, Security Council, Document 984.

[102] Dziennik Ustaw, 1929, nr 28, poz. 279.

[103] Stany Zjednoczone przystąpiły do Protokołu Genewskiego 22 stycznia 1975 r. jednocześnie z ratyfikacją konwencji o zakazie broni bakteriologicznej (biologicznej).

[104] Artykuł IV, ust. 1 mówi „w dowolnym miejscu podlegającym jurysdykcji państwa".

[105] Artykuł V, ust. 1 odnosi się do „każdego obiektu do produkcji broni chemicznej będącego własnością lub w posiadaniu Państwa-Strony albo który znajduje się w dowolnym miejscu podlegającym jego jurysdykcji lub kontroli".

[106] Załącznik stanowi integralną część konwencji.

[107] W skład Konferencji wchodzą wszyscy członkowie Organizacji. Konferencja obraduje na sesjach zwyczajnych, które odbywają się corocznie. Podejmuje decyzje w sprawach proceduralnych większością głosów, w sprawach merytorycznych - w miarę możliwości - na zasadzie consensusu. Jeżeli nie jest on możliwy, decyzję podejmuje się większością dwóch trzecich głosów.

[108] Rada Wykonawcza składa się z 41 członków. Stosownie do zasady rotacji każde państwo ma prawo być wybranym do Rady przez Konferencję na okres dwóch lat. Przy wyborze do Rady przestrzegana jest zasada „zrównoważonego podziału geograficznego oraz znaczenia przemysłu chemicznego, jak również interesów politycznych i bezpieczeństwa". Do Rady wchodzi: po dziewięć państw z Afryki i Azji, pięć państw z Europy

Wschodniej, siedem państw z Ameryki Łacińskiej i Karaibów, 10 państw z Europy zachodniej, dodatkowe państwo jest wyznaczane kolejno przez Państwa-Strony położone w regionach Azji oraz Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Rada zbiera się na sesjach zwyczajnych, a między nimi tak często jak jest to niezbędne dla wykonywania jej funkcji. Decyzje podejmowane są w sprawach proceduralnych zwykłą, a w merytorycznych kwalifikowaną większością dwóch trzecich głosów.

[109] Dyrektor Generalny Sekretariatu Technicznego jest mianowany przez Konferencję. Oprócz niego w skład Sekretariatu wchodzą inspektorzy i personel naukowy, techniczny i inny. Dyrektor odpowiada przed Konferencją i Radą w kwestiach mianowania personelu i funkcjonowania Sekretariatu.

[110] Artykuł VIII, ust. 21 szczegółowo omawia kompetencje Konferencji.

[111] Szczegółowe kompetencje Rady Wykonawczej przedstawione są w ustępie 32, art. VIII.

[112] Szczegółowe kompetencje Sekretariatu Technicznego są przedstawione w ust. 38, art. VIII.

[113] Por. przypis 102.

[114] Por. s. 135-157.

[115] Układ ten obowiązuje do dzisiaj. Zawiera postanowienia dotyczące konsultacji, które miały charakter precedensowy ustanawiając w tym celu specjalny stały organ: Komisję Konsultatywną, która przez wiele lat spełniała - nawet w okresie politycznych napięć między USA a ZSRR - dogodne dla obu stron forum dialogu nie tylko na tematy związane z realizacją traktatu, lecz również szersze o charakterze politycznym.

[116] Publikuje się jedynie streszczenie układu bez uzgodnionych oświadczeń i wspólnych porozumień załączonych do Układu dotyczących szeregu oddzielnych zagadnień.

[117] The United Nations Disarmament Yearbook, 1991, Office of Disarmament Affairs, 1992, s. 475-477.

23 maja został podpisany Protokół do Traktatu START I, który w artykule I stwierdzał, że Republika Białoruś, Republika Kazachstanu, Federacja Rosyjska i Ukraina jako państwa sukcesyjne po ZSRR przejmą zobowiązania Związku Radzieckiego wynikające z traktatu START I. Stronami protokołu oprócz wymienionych państw były Stany Zjednoczone. Artykuł II protokołu zobowiązywał wspomniane państwa do zawarcia w tym celu odpowiednich porozumień. Zostały one zawarte w latach 1992-1993. Artykuł V zobowiązywał Białoruś, Kazachstan i Ukrainę do przystąpienia możliwie jak najszybciej do układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1968 r.

[118] The United Nations Disarmament Tearbook 1993, Centre for Disarmament Affaires. New York 1994, s. 314-322.

[119] Rezolucje 47/52 G i 47/52 J z 9 grudnia 1992 r., 48/75 G i 48/75 I z 16 grudnia 1993r., a zwłaszcza rezolucja 48 J z tej samej daty, dotycząca opracowania zasad kontroli zbrojeń w skali regionalnej i subregionalnej.

[120] Tekst w Politique Etrangère, 1988, nr 1, s. 183 i nast.

[121] Odnosi się to do układu podpisanego w Brukseli 17 marca 1948 r. zmienionego 23 października 1954 r. na mocy „Protokołu modyfikującego i uzupełniającego Układ Brukselski", tworzącego Unię Zachodnioeuropejską.

[122] Odnosi się to do Traktatu Północnoatlantyckiego.

[123] Zgodnie z ust. 4 tego artykułu redukcje miały być przeprowadzone w trzech fazach.

[124] Notyfikacja przewidziana w ust. 2 i 3 tego artykułu, zgodnie z ust. 4, obejmuje także maksymalne pułapy stanów posiadania bojowych wozów piechoty i bojowych wozów z ciężkim uzbrojeniem.

[125] Zgodnie z art. XII, ust. 1 każda liczba uzbrojenia tego rodzaju ponad 1000 bojowych wozów piechoty, przekazana przez którąkolwiek ze stron organom powołanym i zorganizowanym do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie pokoju będzie stanowić część dozwolonych pułapów określonych w artykułach IV, V i VI.

[126] Artykuł XVII postanawia, że informacje i notyfikacje wymagane traktatem będą przekazywane w formie pisemnej kanałami dyplomatycznymi lub innymi kanałami, w tym zwłaszcza przez sieć łączności utworzoną w wyniku oddzielnego porozumienia.

[127] Zgodnie z art. XXII depozytariuszem jest rząd Holandii.

[128] Dla Polski pułap został ustalony na poziomie 234 000 żołnierzy. Dla porównania pułapy dla państw sąsiadujących z Polską wynoszą: dla Republiki Białoruś - 100 000, Ukrainy - 400 000, Federacji Rosyjskiej 1 450 000, Czech i Słowacji łącznie - 140 000, Republiki Federalnej Niemiec - 345 000.

[129] Tekst w World Armament and Disarmament, SIPRI Yearbook 1993, s. 683-689.

[130] Przyjęty został również dokument „A framework for arms control", który określa cele, zasady i metody przyszłych działań OBWE w dziedzinie kontroli zbrojeń. OSCE Decisions, 1996, s. 25-30.

[131] Rejestr rozpoczął działalność dopiero 30 kwietnia 1993 r.

[132] M.in. Deklaracja Petersburska z 1868 r., uzupełniona postanowieniami Deklaracji Haskiej z 1899 r., dotycząca zakazu stosowania pocisków wybuchających małego kalibru i pocisków rozrywających się (dum-dum); deklaracja haska z 1899 r. zakazująca rzucania pocisków i środków wybuchowych z balonów i innych urządzeń latających; deklaracja haska z tego samego roku zakazująca używania pocisków, których jedynym celem jest wydzielanie gazów duszących lub zabijających. Zakaz ten został w Protokole Genewskim z 1925 r. rozszerzony na bronie bakteriologiczne.

[133] Doradczy Komitet Ekspertów został powołany do realizacji celów określonych w art. 5, ust. 1. Składa się z ekspertów wyznaczonych przez sygnatariuszy konwencji.

[134] Zakazy „używania metod i środków prowadzenia wojny, które mają na celu zadawanie rozległych, trwałych i ciężkich szkód w środowisku naturalnym lub co do których można przewidywać, że je spowodują" zawarte są w art. 35, ust. 1 i w art. 55 protokołu dodatkowego do Konwencji genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącej ochrony ofiar konfliktów zbrojnych o charakterze międzynarodowym, Zbiór Dokumentów, 1977, s. 854, 868-869.

[135] Dziennik Ustaw, 1956, nr 38, poz. 171.

[136] Zbiór Dokumentów, 1977, s. 854 i nast.

Rozdział V

LEGALNE PRZYMUSOWE ŚRODKI REAKCJI NA NARUSZENIE POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Ustanowienie zakazu użycia siły ograniczyło również jej stosowanie w odpowiedzi na jego naruszanie. Po pierwsze do odnośnych umów wielo- i dwustronnych włączono obowiązek wyczerpania przez strony lub organy międzynarodowe wszelkich możliwości pokojowego uregulowania konfliktu. Po drugie ograniczona została częsta w XIX w. i na początku XX w. praktyka stosowania samopomocy, polegająca na arbitralnym decydowaniu przez państwa, na zasadzie swobodnego uznania, czy okoliczności uzasadniają uciekanie się do siły zbrojnej w celu samoobrony, nawet jeżeli nie dokonano na nie napaści.

Zgodnie z zasadami i normami współczesnego prawa legalne jest:

- zastosowanie siły zbrojnej w celu odparcia napaści określonej w artykule 2 ustęp 4 Karty Narodów Zjednoczonych; stosowanie tego prawa jest jednak ograniczone i podlega międzynarodowej ocenie i kontroli;
- stosowanie w określonych sytuacjach środków przymusu niezbrojnego (retorsji, represaliów) zgodnie z powszechnie przyjętymi zasadami (np. proporcjonalności);
- użycie siły zbrojnej w ramach akcji zbiorowych, realizowanych przez Radę Bezpieczeństwa ONZ w celu utrzymania i przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa lub przez organizacje regionalne, zgodnie z art. 53 i 54 Karty Narodów Zjednoczonych, a także w innych przypadkach, jeżeli Rada Bezpieczeństwa uzna, że wymaga tego sytuacja, np. w celu zapewnienia warunków realizacji mandatu operacji pokojowej lub ochrony misji humanitarnych.

1. Prawo do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej

A. Prawo do samoobrony w Karcie Narodów Zjednoczonych

Prawo do samoobrony przysługuje każdemu podmiotowi prawa. W prawie wewnętrznym - jednostkom fizycznym, w prawie międzynarodowym - państwom. Prawo to ma charakter normy zwyczajowej i jest powszechnie traktowane jako „naturalne" lub „niezbywalne".

Prawo to może być wykonywane indywidualnie lub zbiorowo, jednak w razie napaści zbrojnej - zgodnie z warunkami określonymi w art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych. Prawo do samoobrony zbiorowej stanowi instytucję stosunkowo młodą. W zasadzie rozwinęło się dopiero w XX w. w ścisłym związku z rozwojem koncepcji bezpieczeństwa zbiorowego.

Samoobrona zbiorowa występuje wtedy, kiedy dwa lub więcej państw organizują swoją obronę na podstawie porozumienia zobowiązującego i (lub uprawniającego strony do wzajemnej pomocy w wypadku, gdy jedno z nich zostanie zaatakowane przez jakiekolwiek

państwo lub państwa trzecie. Polega ona na fikcyjnej konstrukcji prawnej, polegającej na tym, że napaść zbrojną dokonaną na jedno państwo uważa się za napaść na wszystkie państwa będące stronami porozumienia o pomocy wzajemnej.

Chociaż zgodnie z artykułem 51 Karty „Zbrojna napaść" musi być skierowana przeciwko-państwu członkowi ONZ, nie przeszkadza to jednak w przypadku samoobrony zbiorowej przyjścia z pomocą państwu nieczłonkowskiemu, będącemu przedmiotem agresji, na podstawie porozumienia zgodnego z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych. Art. 51 nie narusza zatem suwerennego prawa państwa do zawierania tego rodzaju porozumień również z państwami nieczłonkowskimi. Wynika to zresztą ze wstępnego sformułowania art. 51, które wyraźnie podkreśla, że „żadne postanowienie Karty nie narusza naturalnego prawa państwa do samoobrony".

Przy interpretacji postanowień tego artykułu należy ponadto mieć na uwadze art. 2, paragraf 7 Karty, zgodnie z którym państwa nie mogą interweniować w te sprawy innych państw, które „z istoty swej należą do kompetencji któregokolwiek państwa". Z zasady tej wynika, że warunkiem uruchomienia samoobrony zbiorowej jest zgoda zainteresowanego lub zainteresowanych państw.

Art. 51 określa okoliczności w jakich państwa mogą wykonywać prawo do samoobrony:

1. w wypadku napaści zbrojnej. W rozumieniu art. 51 napaść zbrojna musi być aktualna i rzeczywista. Groźba napaści nie upoważnia jeszcze państwa do podejmowania środków przymusu przewidzianych w tym artykule, podobnie zresztą jak również w innych przypadkach, nie mających charakteru takiej napaści. Pojęcie „napaści zbrojnej" posiada, zarówno w świetle Karty Narodów Zjednoczonych, jak i współczesnego pozytywnego prawa międzynarodowego określoną treść[1] i nie może być dowolnie, arbitralnie interpretowane.

2. zanim Rada Bezpieczeństwa nie podejmie niezbędnych zarządzeń w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Z postanowień artykułu 51 wynika więc, że prawo do samoobrony ma charakter subsydiarny. Polega na tym, że Rada Bezpieczeństwa może, zgodnie z art. 39 Karty, w każdej chwili podjąć akcję w celu przywrócenia pokoju. Zarządzenia podjęte przez Radę Bezpieczeństwa mogą mieć różny charakter, np. zalecenia pokojowego załatwienia sporu czy konfliktu przy pomocy środków wymienionych w art. 33 Karty[2] lub akcji zbiorowej w rozumieniu art. 41 (zastosowanie środków nie polegających na użyciu siły zbrojnej) i art. 42 (zastosowanie powietrznych, morskich i lądowych sił zbrojnych). Z chwilą podjęcia zarządzeń przez Radę Bezpieczeństwa państwa-członkowie ONZ są obowiązane do zawieszenia akcji podjętej w ramach samoobrony i do porządkowania się zaleceniom Rady Bezpieczeństwa. Wynika to z postanowień art. 51 i z ogólnej normy art. 25, zgodnie z którą, państwa przekazując Radzie Bezpieczeństwa główną odpowiedzialność za utrzymanie pokoju, zobowiązują się jednocześnie w sposób generalny podporządkowywać się i wykonywać decyzje Rady.

Art. 51 zawiera ponadto dwa postanowienia, które wytyczają państwom-członkom ONZ granice wykonywania prawa do samoobrony:

1. w sposób pośredni - nakładając na państwa obowiązek natychmiastowego zawiadamiania Rady Bezpieczeństwa o środkach podjętych w ramach wykonywania prawa do samoobrony; w ten sposób Rada Bezpieczeństwa zapewnia sobie możliwość kontrolowania czy państwo nie nadużywa przyznanych mu w art. 51 uprawnień i podjęcia odpowiednich

kroków w celu zapobieżenia próbom wykorzystania prawa do samoobrony jako pretekstu do agresji;

2. w sposób bezpośredni - zobowiązując państwa do stosowania samoobrony w taki sposób, aby nie naruszały kompetencji i odpowiedzialności Rady Bezpieczeństwa za utrzymanie międzynarodowego bezpieczeństwa. W ten sposób określona została granica między sferą działania zastrzeżoną dla wewnętrznej kompetencji państw w realizacji prawa do samoobrony, a sferą wyłącznego działania Rady Bezpieczeństwa, uniemożliwiając przekształcenie samoobrony zbiorowej, zwłaszcza realizowanej przez organizacje regionalne w system zastępujący mechanizm zbiorowego bezpieczeństwa, ustanowiony w Karcie Narodów Zjednoczonych.

KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
San Francisko, 26 czerwca 1945 r.

„Art. 51

Żadne postanowienie niniejszej Karty nie narusza naturalnego prawa każdego członka Organizacji Narodów Zjednoczonych, przeciwko któremu dokonano zbrojnej napaści, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki konieczne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony powinny być natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie powinny naruszać wynikającej z niniejszej Karty kompetencji i odpowiedzialności Rady do podjęcia w każdym czasie akcji, jaką uzna ona za konieczną dla utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Rozdział VIII
Układy regionalne

Art. 52

1. Żadne postanowienie niniejszej Karty nie wyłącza istnienia układów lub organizacji regionalnych dla załatwienia spraw dotyczących utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, które nadają się do akcji o charakterze regionalnym, pod warunkiem, że takie układy lub organizacje oraz ich działalność zgodne są z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych....

Art. 53

1. Rada Bezpieczeństwa, posługiwać się będzie układami lub organizacjami regionalnymi w odpowiednich przypadkach w celu stosowania środków przymusu pod jej kierownictwem. Jednakże żadne środki przymusu nie będą stosowane na podstawie układów regionalnych lub przez organizacje regionalne bez upoważnienia Rady Bezpieczeństwa, z wyjątkiem środków, stosowanych przeciw jakiemukolwiek państwu nieprzyjacielskiemu w rozumieniu punktu 2 niniejszego artykułu ...[3].

Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Departament Informacji ONZ, 1956, s. 30-32.

Umowy o wzajemnej pomocy, podpisane po 1945 r., zawierają w zasadzie podstawowe elementy praw i obowiązków państw odnoszących się do realizacji samoobrony i sformułowanych w Karcie Narodów Zjednoczonych. W niektórych szczegółowych sprawach

wyrażają jednak niejednokrotnie specyfikę stosunków dwustronnych lub regionalnej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa. Zawarte w tych umowach obowiązki dotyczą trzech form wzajemnej pomocy: a) przy użyciu sił zbrojnych (w rozumieniu art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych, b) przy użyciu środków niewojskowych i c) powstrzymywania się od udzielania wszelkich form pomocy agresorowi. Cechą tych umów, świadczącą ponadto o dążeniu państw do ograniczenia stosowania siły zbrojnej, również w wykonywaniu prawa do samoobrony, jest włączenie do nich zazwyczaj zobowiązania do podejmowania starań o pokojowe uregulowanie konfliktu i prowadzenia konsultacji mających na celu usunięcie groźby konfliktu i samego konfliktu w sposób sprzyjający zachowaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

B. Prawo do samoobrony w wielostronnych umowach o pomocy wzajemnej i w układach regionalnych

Europejskie wielostronne układy o pomocy wzajemnej

UNIA ZACHODNIOEUROPEJSKA

UKŁAD W SPRAWIE GOSPODARCZEJ, SPOŁECZNEJ I KULTURALNEJ WSPÓŁPRACY ORAZ KOLEKTYWNEJ OBRONY, PODPISANY W BRUKSELI 17 MARCA 1948 R. I ZMIENIONY NA MOCY "PROTOKOŁU MODYFIKUJĄCEGO I UZUPEŁNIAJĄCEGO UKŁAD BRUKSELSKI"

"Wysokie Umawiające się Strony

postanowiły ...

udzielać sobie wzajemnej pomocy, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, w celu zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego i przeciwdziałania wszelkiej polityce agresji ...

włączyć stopniowo do swych wysiłków inne państwa ożywione takimi samymi zasadami i kierujące się takimi samymi postanowieniami ...

Artykuł V

W przypadku, gdyby jedna z Wysokich Umawiających się Stron stała się przedmiotem napaści zbrojnej w Europie, pozostałe Strony udzielą jej, zgodnie z postanowieniami artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, pomocy i poparcia wszelkimi będącymi w ich dyspozycji środkami - wojskowymi i innymi.

Artykuł VI

Wszystkie środki podjęte w wykonaniu poprzedniego artykułu powinny być niezwłocznie podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa. Zostaną one wstrzymane z chwilą, gdy Rada Bezpieczeństwa podejmie środki niezbędne dla utrzymania lub przywrócenia pokoju lub bezpieczeństwa międzynarodowego.

Układ niniejszy nie narusza zobowiązań Wysokich Umawiających się Stron wynikających z postanowień Karty Narodów Zjednoczonych. Nie będzie on interpretowany w sposób, który naruszałby w czymkolwiek wynikające z Karty prawo i obowiązek Rady Bezpieczeństwa działania w każdej chwili w sposób, jaki uzna za konieczny dla utrzymania lub przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Artykuł VII

Wysokie Umawiające się Strony oświadczają, każda w swoim zakresie, że żadne z wiążących je między nimi lub wobec państw trzecich zobowiązań międzynarodowych nie stoi w sprzeczności z postanowieniami niniejszego Układu.

Nie zawrą one żadnego sojuszu, ani nie wezmą udziału w żadnej koalicji wymierzonej przeciwko jednej z Wysokich Umawiających się Stron.

Artykuł VIII

1. Wysokie Umawiające się Strony Układu Brukselskiego, w celu umocnienia pokoju i bezpieczeństwa, rozwijania jedności i popierania postępującej integracji Europy oraz w celu ściślejszej współpracy miedzy nimi, jak i z innymi europejskimi organizacjami, utworzą Radę, która będzie rozważała sprawy dotyczące wykonywania niniejszego Układu, jego protokołów i załączników do nich.

2. Rada zwoływana będzie bezzwłocznie na żądanie jednej ze Stron w celu umożliwienia Wysokim Umawiającym się Stronom porozumienia się w każdej sytuacji mogącej zagrażać pokojowi, bez względu na miejsce gdzie taka sytuacja powstała lub mogącej stanowić niebezpieczeństwo dla równowagi gospodarczej".

Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych pod redakcją Stanisława Huberta, tom III, Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym, Warszawa 1973, s. 27.

ORGANIZACJA TRAKTATU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO

TRAKTAT PÓŁNOCNOATLANTYCKI
Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r.

Określając jako jeden ze swoich celów pogodzenie starań o „wspólną obronę" państw sygnatariuszy i zadania utrzymania pokoju i bezpieczeństwa, Traktat potwierdza wynikające z Karty zobowiązania niestosowania siły w stosunkach międzynarodowych i pokojowego regulowania sporów międzynarodowych, a jednocześnie określa warunki współpracy obronnej i udzielania pomocy wzajemnej.

„Artykuł 3

Dla skuteczniejszego osiągnięcia celów niniejszego traktatu Strony, każda z osobna i wszystkie razem, przez stałą i skuteczną samopomoc i pomoc wzajemną będą utrzymywały i rozwijały swoją indywidualną i zbiorową zdolność do odparcia zbrojnej napaści.

Artykuł 4

Strony będą naradzały się ze sobą, ilekroć zdaniem którejkolwiek z nich, zagrożona będzie całość terytorialna, niezależność polityczna lub bezpieczeństwo, którejkolwiek z nich.

Artykuł 5

Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub kilka z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uważana za napaść przeciwko nim wszystkim, wskutek tego zgadzają się one na to, że jeżeli taka napaść zbrojna nastąpi to każda z nich, w wykonaniu prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego przez artykuł 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom tak napadniętym, podejmując natychmiast indywidualnie i w porozumieniu z innymi stronami taką akcję, jaką uzna za ko-

nieczną, nie wyłączając użycia siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa strefy północnoatlantyckiej.

O każdej takiej zbrojnej napaści i o wszystkich środkach podjętych w jej wyniku, Rada Bezpieczeństwa będzie niezwłocznie zawiadamiana. Środki takie powinny być zaniechane, gdy tylko Rada Bezpieczeństwa podejmie zarządzenia konieczne dla przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Artykuł 6

Do celów artykułu 5 za napaść zbrojną, wymierzoną przeciwko jednej lub kilku stronom uważa się napaść zbrojną na terytorium którejkolwiek ze stron w Europie lub Ameryce Północnej, na algierskie departamenty Francji, na wojska okupacyjne którejkolwiek ze stron w Europie, na wyspy znajdujące się pod władzą którejkolwiek ze stron, położone na obszarze północnoatlantyckim na północ od Zwrotnika Raka albo na okręty i samoloty którejkolwiek ze Stron, znajdujące się na tym obszarze[4].

Artykuł 7

Traktat niniejszy nie narusza ani nie będzie rozumiany jako w jakikolwiek sposób naruszający przewidziane w Karcie prawa i obowiązki stron, będących członkami Narodów Zjednoczonych ani też szczególnej odpowiedzialności Rady Bezpieczeństwa za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa ...."

Zbiór Dokumentów, 1949, s. 288-290.

Dla realizacji zadań określonych w artykule 5 Traktatu Północnoatlantyckiego stworzona została odpowiednia organizacja, obejmująca siły zbrojne, system dowodzenia, struktury planowania i logistyki oraz polityczne organy decyzyjne.

Prawne podstawy działalności tej organizacji, oprócz Traktatu mającego konstytucyjne znaczenie dla jej egzystencji, zostały stworzone w umowach określających jej status oraz obowiązki i uprawnienia jej państw członkowskich. Stanowią one tzw. dorobek prawny NATO. Jego przejęcie stanowi warunek przyjęcia do niej nowych członków, w tym również Polski. Wśród tych umów szczególne znaczenie mają:

- Porozumienie z 20 września 1951 r. o statusie Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, przedstawicieli narodowych i personelu międzynarodowego, podpisane w Ottawie. Reguluje ogólne pozamilitarne aspekty statusu organizacji i opiera się w znacznym stopniu na standardach przyjętych w tym zakresie również w umowach określających status ONZ[5] i później Unii Zachodnioeuropejskiej[6];
- Porozumienie z 19 czerwca 1951 r. między stronami Traktatu Pólnocnoatlantyckiego dotyczące statusu ich sił zbrojnych, podpisane w Londynie i uzupełniające je porozumienie z 28 sierpnia 1951 r. w sprawie statusu wojskowych międzynarodowych kwater głównych ustanowionych na podstawie Traktatu Północnoatlantyckiego, podpisane w Paryżu.

Oprócz tego zawierane są dodatkowe umowy między NATO a poszczególnymi jej państwami członkowskimi dotyczące statusu prawnego wojsk sygnatariuszy Traktatu, odnoszące się do obcych sił zbrojnych stacjonujących na ich terytorium. Taką umowę z NATO zawarła m.in. Niemiecka Republika Federalna 3 sierpnia 1959 r.

POROZUMIENIE MIĘDZY STRONAMI TRAKTATU PÓŁNOCNOATLANTYCKIEGO DOTYCZĄCE STATUSU ICH SIŁ ZBROJNYCH (AGREEMENT BETWEEN THE PARTIES TO THE NORTH ATLANIC TREATY REGARDING THE STATUS OF THEIR FORCES - SOFA)

Londyn, 19 czerwca 1951 r.

„Strony Traktatu Północnoatlantyckiego podpisanego w Waszyngtonie 4 kwietnia 1949 r.

Uważając, że siły zbrojne jednej ze Stron mogą być za porozumieniem wysłane w celach służbowych na terytorium innej Strony.

Mając na uwadze, że decyzja o ich wysłaniu i warunki na których będą one wysłane, w zakresie w jakim nie są one określone w niniejszym Porozumieniu, w dalszym ciągu będą przedmiotem odrębnych uregulowań pomiędzy zainteresowanymi Stronami.

Pragnąc jednakże określić status takich sił zbrojnych na terytorium innej Strony,

Uzgodniły co następuje:

Artykuł I

1. W niniejszym Porozumieniu wyrażenie:

a. „Siły zbrojne" oznacza personel należący do lądowych, morskich lub powietrznych sił zbrojnych jednej z Umawiających się Stron, gdy znajduje się on na terytorium innej z Umawiających się Stron, na obszarze Traktatu Północnoatlantyckiego w związku z obowiązkami oficjalnymi, pod warunkiem, że wspomniane dwie Umawiające się Strony nie uzgodnią, że poszczególne osoby, oddziały lub formacje nie będą uważane za tworzące lub wchodzące w skład sił zbrojnych w rozumieniu niniejszego Porozumienia.

b. „Personel cywilny" oznacza pracowników cywilnych sił zbrojnych Umawiających się Stron, którzy są zatrudnieni w siłach zbrojnych tej Umawiającej się Strony i którego członkowie nie są osobami bezpaństwowymi ani też obywatelami jakiegokolwiek państwa, które nie jest Stroną Traktatu Północnoatlantyckiego, ani też obywatelami czy też osobami mającymi zwyczajowe miejsce zamieszkania w państwie, w którym przebywają siły zbrojne.

c. „Członek rodziny" oznacza małżonkę lub małżonka członka sił zbrojnych lub personelu cywilnego albo dziecko takiego członka będące na jego utrzymaniu.

d. „Państwo wysyłające" oznacza Umawiającą się Stronę, do której należą siły zbrojne.

e. „Państwo przyjmujące" oznacza Umawiającą się Stronę, na której terytorium przebywają siły zbrojne lub ich personel cywilny, niezależnie od tego czy są tam stacjonowane czy też przemieszczają się w tranzycie.

f. „Władze wojskowe państwa wysyłającego" oznacza te władze państwa wysyłającego, które są upoważnione przez prawo do stosowania prawa wojskowego tego państwa w odniesieniu do członków jego sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego.

g. „Rada Północnoatlantycka" oznacza Radę ustanowioną w art. IX Traktatu Północnoatlantyckiego lub też jej organy pomocnicze upoważnione do działania w jej imieniu.

2. Niniejsze porozumienie będzie się stosować do władz jednostek podziału terytorialnego Umawiającej się Strony w granicach jej terytorium, do których stosuje się niniejsze Porozumienie w zakresie określonym w art. XX tak, jak stosuje się do władz centralnych tej Umawiającej się Strony, pod warunkiem jednakże, że mienie posiadane przez jednostki podziału terytorialnego nie będzie uważane za mienie Umawiającej się Strony w znaczeniu określonym w art. VIII.

Artykuł II

Siły zbrojne i ich członkowie oraz personel cywilny, a także członkowie ich rodzin mają obowiązek przestrzegać prawa państwa przyjmującego i powstrzymać się od jakiejkolwiek działalności niezgodnej z duchem niniejszego Porozumienia oraz w szczególności od jakiejkolwiek działalności politycznej w państwie przyjmującym. Jest także obowiązkiem państwa wysyłającego podjęcie niezbędnych kroków dla osiągnięcia tego celu.

Artykuł III

1. Na warunkach określonych w ust. 2 niniejszego artykułu i zgodnie z wymogami ustanowionymi przez państwo przyjmujące odnośnie wjazdu i wyjazdu sił zbrojnych lub ich członków, członkowie tacy będą wyłączeni od stosowania w stosunku do nich przepisów wizowych i paszportowych oraz inspekcji imigracyjnej przy wjeździe i wyjeździe z terytorium państwa przyjmującego. Będą oni także wyłączeni od stosowania w stosunku do nich przepisów państwa przyjmującego, dotyczących rejestracji i kontroli cudzoziemców, jednakże nie będzie to oznaczało, że uzyskują oni jakiekolwiek prawo do stałego pobytu lub zamieszkania na terytorium państwa przyjmującego.

2. W odniesieniu do członków sił zbrojnych będą jedynie wymagane następujące dokumenty, które powinny być okazywane na żądanie:

a. osobista karta identyfikacyjna wystawiona przez państwo wysyłające, zawierająca imię i nazwisko, datę urodzenia, stopień i numer (o ile taki posiadają), miejsce pełnienia służby i fotografię;

b. indywidualny lub zbiorowy rozkaz wyjazdu w języku państwa wysyłającego oraz w językach angielskim i francuskim, wystawiony przez odpowiedni organ państwa wysyłającego lub Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, potwierdzający status osoby lub grupy osób, jako członka lub członków sił zbrojnych i potwierdzający rozkaz wyjazdu. Państwo przyjmujące może zażądać, aby rozkaz wyjazdu był kontrasygnowany przez jego odpowiedniego przedstawiciela.

3. Członkowie personelu cywilnego i członkowie ich rodzin powinni posiadać odpowiednie wpisy w swoich paszportach, potwierdzające ich status członka personelu cywilnego lub członka jego rodziny.

4. Jeżeli członek sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego opuszcza miejsce służby pełnionej dla państwa wysyłającego i nie jest repatriowany, władze państwa wysyłającego informują niezwłocznie o tym władze państwa przyjmującego, przedstawiając im wszelkie niezbędne szczegóły sprawy. Władze państwa wysyłającego w podobny sposób informują władze państwa przyjmującego o jakimkolwiek członku ich sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego, który jest nieobecny przez okres dłuższy niż 21 dni.

5. Jeżeli państwo przyjmujące zwróci się o usunięcie ze swojego terytorium członka sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego lub wyda nakaz wydalenia byłego członka sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego, jak również członka rodziny wspomnianego członka lub byłego członka, władze państwa wysyłającego będą odpowiedzialne za przyjęcie takiej osoby na swoje terytorium lub za inne zadysponowanie taką osobą poza państwem przyjmującym. Niniejszy ustęp ma zastosowanie tylko do osób, które nie są obywatelami państwa przyjmującego i wjechały do państwa przyjmującego będąc członkiem sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego albo w celu zostania takim członkiem oraz w stosunku do członków rodzin wymienionych osób.

Artykuł IV

Państwo przyjmujące:

a. uzna bez przeprowadzania dodatkowego egzaminu z kierowania pojazdem i pobierania opłaty, pozwolenie na kierowanie pojazdem lub prawo jazdy albo wojskowe pozwolenie na kierowanie pojazdem wystawione przez państwo wysyłające lub jego część składową członkowi sił zbrojnych lub jego personelu cywilnego, albo

b. wystawi swoje własne pozwolenie na kierowanie pojazdem lub prawo jazdy każdemu członkowi sił zbrojnych i ich personelu cywilnego, który posiada pozwolenie na kierowanie pojazdem lub prawo jazdy albo wojskowe pozwolenie na kierowanie pojazdem wystawione przez państwo wysyłające lub jego część składową, przy czym egzamin z kierowania pojazdem nie jest wymagane.

Artykuł V

1. Członkowie sił zbrojnych będą normalnie nosić mundury, o ile władze państwa wysyłającego i przyjmującego nie uzgodnią inaczej; używanie odzieży cywilnej będzie dopuszczone na takich samych warunkach, jakie mają zastosowanie do sił zbrojnych państwa przyjmującego; podczas przekraczania granicy regularne oddziały lub formacje sił zbrojnych powinny być umundurowane.

2. Pojazdy służbowe sił zbrojnych i ich personelu cywilnego będą posiadać symbol państwa umieszczony obok numerów rejestracyjnych.

Artykuł VI

Członkowie sił zbrojnych mogą posiadać i nosić broń pod warunkiem, że są oni do tego upoważnieni na podstawie wydanych im rozkazów. Władze państwa wysyłającego rozpatrzą życzliwie stosowne wnioski państwa przyjmującego.

Artykuł VII

1. Z zastrzeżeniem postanowień niniejszego artykułu:

a. władze wojskowe państwa wysyłającego mają prawo wykonywania w granicach państwa przyjmującego jurysdykcji karnej i dyscyplinarnej, przyznanej im przez prawo państwa wysyłającego w stosunku do wszystkich osób podlegających prawu wojskowemu tego państwa;

b. władze państwa przyjmującego sprawują jurysdykcję nad członkami sił zbrojnych i ich personelu cywilnego oraz członkami ich rodzin w odniesieniu do przestępstw popełnionych na terytorium tego państwa i karalnych zgodnie z prawem tego państwa;

2. a. Władze wojskowe państwa wysyłającego mają prawo wykonywania wyłącznej jurysdykcji w stosunku do osób podlegających prawu wojskowemu tego państwa w odniesieniu do przestępstw karalnych zgodnie z prawem państwa wysyłającego, ale nie karalnych zgodnie z prawem państwa przyjmującego, w tym przestępstw przeciwko jego bezpieczeństwu;

b. Władze państwa przyjmującego mają prawo wykonywania wyłącznej jurysdykcji w stosunku do członków sił zbrojnych i personelu cywilnego oraz członków ich rodzin w odniesieniu do przestępstw karalnych zgodnie z jego prawem ale nie karalnych zgodnie z prawem państwa wysyłającego, w tym przestępstw przeciwko bezpieczeństwu tego państwa.

c. Dla celów niniejszego ustępu oraz ustępu 3 niniejszego artykułu pojęcie „przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu państwa" obejmuje:

(i) zdradę państwa,

(ii) sabotaż, szpiegostwo lub naruszenie jakichkolwiek przepisów dotyczących tajemnicy państwowej tego państwa lub tajemnicy związanej z obroną narodową tego państwa.

3. W sytuacjach, gdy prawo wykonywania jurysdykcji jest zbieżne będą mieć zastosowanie następujące zasady:

a. Władze wojskowe państwa wysyłającego mają pierwszeństwo w wykonywaniu jurysdykcji w stosunku do członków sił zbrojnych i ich personelu cywilnego w odniesieniu do:

(i) przestępstw wyłącznie przeciwko mieniu lub bezpieczeństwu tego państwa oraz przestępstw wyłącznie przeciwko osobie lub mieniu innego członka sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego tego państwa albo członka ich rodziny;

(ii) przestępstw wynikających z jakiegokolwiek zaniechania podczas wykonywania obowiązków służbowych;

b. W przypadku jakiegokolwiek innego przestępstwa pierwszeństwo w wykonywaniu jurysdykcji będą mieć władze państwa przyjmującego.

c. Jeżeli państwo mające pierwszeństwo w wykonywaniu jurysdykcji decyduje się tej jurysdykcji nie wykonywać powinno ono zawiadomić o tym władze drugiego państwa, tak szybko jak to jest w zwyczaju. Władze państwa mającego pierwszeństwo rozpatrzą życzliwie wniosek władz drugiego państwa o zrzeczenie się prawa pierwszeństwa w przypadku, gdy druga Strona uważa, iż takie zrzeczenie ma dla niej szczególne znaczenie.

4. Powyższe postanowienia niniejszego artykułu nie oznaczają jakiegokolwiek prawa władz wojskowych państwa wysyłającego do wykonywania jurysdykcji w stosunku do osób, które są obywatelami lub zamieszkują na stałe w państwie przyjmującym, chyba że są one członkami sił zbrojnych państwa wysyłającego.

5. a. Władze państwa przyjmującego i wysyłającego będą udzielać sobie wzajemnie pomocy przy aresztowaniu członków sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego albo członków ich rodzin na terytorium państwa przyjmującego i przy przekazywaniu tych osób władzom, które w stosunku do nich wykonują jurysdykcję na podstawie powyższych postanowień.

b. Władze państwa przyjmującego zawiadomią niezwłocznie władze wojskowe państwa wysyłającego o aresztowaniu jakiegokolwiek członka sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego albo członka ich rodziny.

c. Nadzór nad oskarżonym członkiem sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego, w stosunku do którego państwo przyjmujące wykonuje jurysdykcję zostanie pozostawione państwu wysyłającemu do czasu, kiedy zostanie on oskarżony przez państwo przyjmujące, jeżeli osoba taka znajduje się w rękach państwa wysyłającego.

6. a. Władze państwa przyjmującego i wysyłającego będą udzielać sobie wzajemnej pomocy przy prowadzeniu wszelkich niezbędnych dochodzeń w sprawach przestępstw, w tym zbieraniu lub przedstawianiu dowodów, łącznie z zajmowaniem i w odnośnych przypadkach przekazywaniem przedmiotów związanych z przestępstwem. Przekazywanie takich przedmiotów będzie dokonywane z zastrzeżeniem ich zwrotu, w terminie określonym przez władze, które je dostarczyły.

b. Władze Umawiających się Stron będą informować się wzajemnie o postępowaniu we wszystkich sprawach, w których zachodzi zbieżność prawa do wykonywania jurysdykcji.

7. a. Kara śmierci nie będzie wykonywana w państwie przyjmującym przez władze państwa wysyłającego, jeżeli przepisy państwa przyjmującego nie przewidują kary śmierci w podobnej sprawie.

b. Władze państwa przyjmującego rozpatrzą ze zrozumieniem wnioski władz państwa wysyłającego dotyczące współpracy w wykonywaniu na terytorium państwa przyjmującego wyroku pozbawienia wolności orzeczonego przez władze państwa wysyłającego, zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu.

8. W przypadku gdy osoba oskarżona została osądzona zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu przez władze Umawiających się Stron i została uniewinniona, albo też skazana i pełniła lub pełni służbę, a wyrok został jej darowany, nie będzie ona sądzona ponownie za to samo przestępstwo w tym samym państwie przez władze innej Umawiającej się Strony. Jednakże żadne z postanowień niniejszego ustępu nie może powstrzymywać władz wojskowych państwa wysyłającego od sądzenia członka ich sił zbrojnych za jakiekolwiek naruszenie zasad dyscypliny, wynikające z działania lub zaniechania stanowiącego przestępstwo, za które był sądzony przez władze innej Umawiającej się Strony.

9. Jeżeli członek sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego albo członek jego rodziny jest ścigany zgodnie z jurysdykcją państwa przyjmującego, osoba taka będzie uprawniona:

a. do niezwłocznego i szybkiego procesu,

b. do zapoznania się przed procesem z zarzutem lub zarzutami przeciwko niemu,

c. do konfrontacji ze świadkami świadczącymi przeciwko niemu,

d) do korzystania z obowiązkowego wstawiennictwa osób świadczących na jego korzyść, jeżeli znajdują się one w granicach jurysdykcji państwa przyjmującego,

e) do posiadania obrońcy z własnego wyboru albo do posiadania swobodnej lub pomocniczej reprezentacji prawnej, zgodnie a warunkami panującymi w czasie pobytu w państwie przyjmującym,

f) do korzystania, jeżeli uzna za konieczne, z usług kompetentnego tłumacza,

g) do komunikowania się z przedstawicielem rządu państwa wysyłającego i, jeżeli zasady postępowania sądowego na to pozwalają, do obecności takiego przedstawiciela podczas procesu.

10. a. Regularne oddziały wojskowe lub formacje sił zbrojnych będą miały prawo nadzorowania wszelkich obozów, urządzeń i innych nieruchomości, które zajmują w wyniku porozumienia z państwem przyjmującym. Policja wojskowa sił zbrojnych może podejmować wszelkie potrzebne środki dla zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w granicach takich nieruchomości.

b. Poza wymienionymi wyżej nieruchomościami, wspomniana policja wojskowa może działać wyłącznie zgodnie z ustaleniami z władzami państwa przyjmującego, w porozumieniu z tymi władzami i tylko w takim zakresie, w jakim działanie takie jest niezbędne dla zapewnienia dyscypliny i porządku wśród członków sił zbrojnych.

11. Każda z Umawiających się Stron może wprowadzić takie przepisy, jakie uważa za potrzebne dla zapewnienia odpowiedniego bezpieczeństwa i ochrony w granicach swojego terytorium w odniesieniu do instalacji, sprzętu, mienia, zapisów i oficjalnych informacji innej Umawiającej się Strony oraz karania osób naruszających przepisy w tym celu ustanowione.

Artykuł VIII

1. Każda z Umawiających się Stron zrzeka się wszelkich roszczeń przeciwko innej Umawiającej się Stronie z tytułu szkód we wszelkim mieniu posiadanym przez drugą Stronę i używanym przez jej lądowe, morskie i powietrzne siły zbrojne, jeżeli taka szkoda:

(i) została spowodowana przez członka lub osobę zatrudnioną w siłach zbrojnych drugiej Umawiającej się Strony podczas wykonywania przez nią obowiązków związanych z działalnością w ramach Traktatu Północnoatlantyckiego.

(ii) jest wynikiem użycia pojazdu, statku lub samolotu posiadanego przez inną Umawiającą się Stronę i używanego przez jej siły zbrojne, pod warunkiem, że taki pojazd, statek lub samolot spowodował szkodę w związku z działalnością w ramach Traktatu Północnoatlantyckiego albo szkoda taka została spowodowana w mieniu w tym celu używanym.

Jedna Umawiająca się Strona może zrzec się roszczenia przeciwko innej Umawiającej się Stronie z tytułu ratownictwa morskiego, pod warunkiem, że uratowany statek lub ładunek należał do Umawiającej się Strony i był używany przez jej siły zbrojne w związku z działalnością w ramach Traktatu Północnoatlantyckiego.

2. a. W przypadku szkody spowodowanej lub wynikłej w stosunku do innego mienia posiadanego przez Umawiającą się Stronę i położonego na jej terytorium zgodnie z ust. 1 odpowiedzialność jakiejkolwiek innej Umawiającej się Strony zostanie określona i rozmiar szkody będzie oznaczony przez arbitra wybranego zgodnie z literą b. niniejszego ustępu, o ile zainteresowane Umawiające się Strony nie postanowią inaczej.

b. Arbiter o którym mówi litera a. niniejszego ustępu zostanie wybrany za porozumieniem pomiędzy zainteresowanymi Umawiającymi się Stronami, spośród obywateli państwa przyjmującego, którzy zajmowali lub zajmują wysokie stanowisko w organach wymiaru sprawiedliwości. Jeżeli zainteresowanie Umawiające się Strony w terminie dwóch miesięcy nie osiągną porozumienia co do wyboru arbitra, mogą one zwrócić się do Sekretarza Rady Północnoatlantyckiej o wybór osoby posiadającej wyżej wymienione kwalifikacje.

c. Każde orzeczenie arbitra będzie miało charakter wiążący i ostateczny w odniesieniu do Umawiających się Stron.

d. Rozmiar odszkodowania przyznanego przez arbitra zostanie podzielony zgodnie z postanowieniami ust. 5 e. (i), (ii) oraz (iii) niniejszego artykułu.

e. Wynagrodzenie arbitra zostanie określone w drodze porozumienia między zainteresowanymi Umawiającymi się Stronami i będzie, łącznie z niezbędnymi wydatkami poniesionymi podczas wypełniania jego obowiązków, pokrywane w równych częściach przez Umawiające się Strony.

f. Niezależnie od powyższego, każda z Umawiających się Stron zrzeka się swoich roszczeń w każdej sprawie, w której rozmiary szkody są mniejsze od:

Belgia - 70 000 fr.
Kanada - 1460 dol. Can.
Dania - 9670 kr.
Francja - 49 000 F. fr.
Islandia - 22 800 kr.
Włochy - 850 000 lir.
Luksemburg - 70 000 fr. L.
Holandia - 5320 Fl.
Norwegia 10 000 kr.
Portugalia - 40 250 Es.
Wielka Brytania - 500 f.
Stany Zjednoczone - 1400 dol.[7]

Którakolwiek z Umawiających się Stron, w której mieniu została wyrządzona szkoda w tym samym zdarzeniu również zrzeka się swoich roszczeń do wyżej określonej sumy. W przypadku istotnych wahań kursów wymiany pomiędzy tymi walutami Umawiające się Strony zgodzą się na odpowiednie uaktualnienie tych sum.

3. Dla celów ust. 1 i 2 niniejszego artykułu wyrażenie „posiadane przez Umawiającą się Stronę" użyte w odniesieniu do statków dotyczy również statków wyczarterowanych przez Umawiającą się Stronę albo zajętych na warunkach „bare boat" lub uzyskanych jako pryzy (poza rozmiarem, w którym ryzyko utraty lub odpowiedzialności jest ponoszone przez osobę inną niż Umawiająca się Strona).

4. Każda z Umawiających się Stron zrzeka się wszelkich swoich roszczeń przeciwko innej Umawiającej się Stronie z tytułu zranienia lub śmierci poniesionej przez jakiegokolwiek członka swoich sił zbrojnych, gdy osoba taka wykonywała obowiązki służbowe.

5. Z roszczeniami (innymi niż roszczenia umowne i tymi, do których maja zastosowanie ust. 6 lub 7 niniejszego artykułu) wynikającymi z działania lub zaniechania członków sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego, dokonanego podczas wykonywania obowiązków służbowych, albo wynikającymi z jakiegokolwiek innego działania, zaniechania lub zdarzenia, za które siły zbrojne lub ich personel cywilny ponoszą prawną odpowiedzialność i powodującego jego szkodę na terytorium państwa przyjmującego w odniesieniu do Stron trzecich innych niż Umawiające się Strony, państwo przyjmujące będzie postępować zgodnie z następującymi zasadami:

a. Roszczenia będą ewidencjonowane, rozpatrywane i zaspakajane lub zasądzane zgodnie z prawem i przepisami państwa przyjmującego, dotyczącymi roszczeń wynikających z działalności jego własnych sił zbrojnych.

b. Państwo przyjmujące może zaspokoić każde takie roszczenie, a zapłatą uzgodnionej sumy lub określonej na mocy orzeczenia o zasądzeniu zostanie dokonana przez państwo przyjmujące w jego walucie.

c. Zapłata taka, dokonana na mocy ugody lub osądzenia sprawcy przez kompetentny trybunał państwa przyjmującego albo ostateczna odmowa przyznania takiej płatności przez taki trybunał, będzie obowiązująca i ostateczna w stosunku do Umawiających się Stron.

d. Każde roszczenie uregulowane przez państwo przyjmujące będzie notyfikowane państwu wysyłającemu łącznie z wszelkimi szczegółami oraz proponowanym podziałem kosztów, zgodnie z literą e. (i), (ii) i (iii). W przypadku braku odpowiedzi w terminie dwóch miesięcy proponowany podział kosztów będzie uważany za przyjęty.

e. Koszty wynikłe podczas zaspokojenia roszczeń zgodnie z postanowieniami poprzednich punktów oraz ust. 2 niniejszego artykułu zostaną rozdzielone pomiędzy Umawiające się Strony w następujący sposób:

(i) w sytuacji, kiedy odpowiedzialność ponosi wyłącznie państwo wysyłające przyznana lub zasądzona suma zostanie podzielona w proporcji 25% płatnych przez państwo przyjmujące i 75% płatnych przez państwo wysyłające,

(ii) gdy z tytułu wyrządzenia szkody jest odpowiedzialne więcej niż jedno państwo, przyznana lub zasądzona suma zostanie podzielona w równych częściach pomiędzy nimi; jednakże gdy państwo przyjmujące nie jest jednym z państw ponoszących odpowiedzialność za szkodę, jego udział będzie wynosić połowę udziału każdego z państw wysyłających,

(iii) w sytuacji gdy szkoda została spowodowana przez siły zbrojne Umawiających się Stron i nie jest możliwe obciążenie odpowiedzialnością jednych lub kilku sił zbrojnych,

przyznana lub zasądzona suma zostanie rozdzielona w częściach równych pomiędzy wspomnianymi Umawiającymi się Stronami; jednakże jeżeli państwo przyjmujące nie jest jednym z państw, których siły zbrojne spowodowały szkodę, jego udział będzie wynosić połowę udziału każdego z państw wysyłających,

(iv) co pół roku bilans sum wpłaconych przez państwo przyjmujące w każdej sprawie, co do której proponowany podział procentowy został przyjęty, będzie wysłany zainteresowanym państwom wysyłającym wraz z wnioskiem o refundację. Taka refundacja będzie dokonywana w możliwie najkrótszym czasie w walucie państwa przyjmującego.

f. W przypadkach, gdy stosowanie postanowień liter b. i e. niniejszego ustępu mogłoby spowodować poważne trudności dla Umawiającej się Strony, może ona poprosić Radę Północnoatlantycką o rozstrzygnięcie sprawy w inny sposób.

g. Członek sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego nie będzie podlegał jakiemukolwiek postępowaniu mającemu na celu wymuszenie jakiegokolwiek orzeczenia na jego niekorzyść w państwie przyjmującym w sprawach wynikających z wykonywania przez niego obowiązków służbowych.

h. Poza zakresem, w jakim litera e. niniejszego ustępu stosuje się do roszczeń uregulowanych w ust. 2 niniejszego artykułu, postanowienia niniejszego ustępu nie będą mieć zastosowania do jakiegokolwiek roszczenia wynikającego z lub związanego z nawigacją lub eksploatacją statku albo załadunkiem, przewozem i wyładunkiem, innych niż roszczenia z tytułu śmierci lub zranienia, do których ust. 4 niniejszego artykułu nie ma zastosowania.

6. Roszczenia przeciwko członkom sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego wynikające z działań umyślnych lub zaniechań w państwie przyjmującym, poza wykonywaniem obowiązków służbowych będą rozpatrywane w następujący sposób:

a. władze państwa przyjmującego rozpatrzą roszczenia i przyznają odszkodowanie występującemu z roszczeniem we właściwy i sprawiedliwy sposób, biorąc pod uwagę wszelkie okoliczności sprawy, łącznie z postępowaniem osoby poszkodowanej i przygotują raport w tej sprawie,

b. raport zostanie przedłożony władzom państwa wysyłającego, które zdecydują bez zwłoki, czy są gotowe zaspokoić „ex gratia", a jeśli tak, to w jakim rozmiarze,

c. jeżeli złożono ofertę zapłaty ex gratia i została ona przyjęta przez występującego z roszczeniem jako pełne zaspokojenie jego roszczenia, władze państwa wysyłającego dokonują wpłaty samodzielnie i informują władze państwa przyjmującego o ich decyzji oraz o wpłaconej sumie,

d. żadne z postanowień niniejszego ustępu nie narusza jurysdykcji sądów państwa przyjmującego w zakresie podjęcia działań przeciwko członkowi sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego, o ile i aż do czasu pełnego zaspokojenia roszczenia w drodze zapłaty.

7. Roszczenia wynikające z dozwolonego użycia jakiegokolwiek pojazdu sił zbrojnych państwa wysyłającego będą rozpatrywane zgodnie z ust. 6 niniejszego artykułu, z wyjątkiem sytuacji, gdy odpowiedzialność ponoszą siły zbrojne lub ich personel cywilny.

8. W przypadku powstania sporu odnośnie tego, czy działanie umyślne lub zaniechanie członka sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego miało miejsce podczas wykonywania obowiązków służbowych albo też czy użycie jakiegokolwiek pojazdu sił zbrojnych państwa wysyłającego było niedozwolone, kwestia ta zostanie przedłożona arbitrowi powołanemu zgodnie z ust. 2 b. niniejszego artykułu, którego decyzja w tym względzie będzie ostateczna i wiążąca.

9. Państwo wysyłające nie będzie domagać się wyłączenia spod jurysdykcji sądów państwa przyjmującego członków sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego, w odniesieniu do cywilnej jurysdykcji sądów państwa przyjmującego z wyjątkiem sytuacji określonej w ust. 5 g. niniejszego artykułu.

10. Władze państwa wysyłającego i przyjmującego będą współpracować w celu dostarczenia dowodów niezbędnych dla właściwego przeprowadzenia rozprawy i rozstrzygnięcia roszczenia, którym Umawiające się Strony są zainteresowane.

Artykuł IX

1. Członkowie sił zbrojnych i ich personelu cywilnego oraz członkowie ich rodzin mogą nabywać towary miejscowe potrzebne do ich własnego użytku, jak również niezbędne usługi, na tych samych zasadach co obywatele państwa przyjmującego.

2. Towary miejscowe, niezbędne dla utrzymania sił zbrojnych i ich personelu cywilnego będą normalnie nabywane przez władze, które dokonują zakupów takich towarów na potrzeby sił zbrojnych państwa przyjmującego. W celu uniknięcia niekorzystnego wpływu takich zakupów na gospodarkę państwa przyjmującego, kompetentne władze tego państwa uprzedzą w przypadkach kiedy będzie to konieczne o ograniczeniu lub zakazach w odniesieniu do zakupu danych artykułów.

3. Z uwzględnieniem aktualnie obowiązujących porozumień lub porozumień, które mogą być zawarte w przyszłości między upoważnionymi przedstawicielami państwa wysyłającego i przyjmującego i przyjmującego, władze państwa przyjmującego biorą na siebie wyłączną odpowiedzialność za poczynienie odpowiednich kroków mających na celu udostępnienie siłom zbrojnym i ich personelowi cywilnemu niezbędnych budynków i gruntów, jak również urządzeń i usług z tym związanych. Takie porozumienia i kroki powinny być, o ile jest to możliwe, zgodne z przepisami dotyczącymi zakwaterowania i wyżywienia analogicznego personelu państwa przyjmującego. O ile nie istnieją szczegółowe umowy stanowiące inaczej, wynikające z zajmowania lub korzystania z takich budynków, gruntów, urządzeń i usług.

4. Miejscowe wymagania dla zatrudnienia pracowników cywilnych przez siły zbrojne będą regulowane w ten sam sposób co analogiczne wymagania państwa przyjmującego i przy pomocy władz państwa przyjmującego poprzez wymianę zatrudnienia. Warunki zatrudnienia i pracy, a w szczególności pensji, dodatkowych płatności i warunków ochrony pracowników określają przepisy państwa przyjmującego. Pracownicy cywilni zatrudnieni przez siły zbrojne nie będą uważani dla jakichkolwiek celów za członków tych sił zbrojnych, lub ich personelu cywilnego.

5. W przypadku kiedy siły zbrojne lub ich personel cywilny znajdą się w miejscu, gdzie nie ma odpowiedniego wyposażenia medycznego lub dentystycznego, ich członkowie będą korzystać z pomocy medycznej i dentystycznej, łącznie z hospitalizacją, na tych samych warunkach co analogiczny personel państwa przyjmującego.

6. Państwo przyjmujące rozpatrzy życzliwe prośby o przyznanie członkom sił zbrojnych lub personelu cywilnego ułatwień podróżnych oraz zniżek w odniesieniu do opłat za przejazd. Takie ułatwienia i zniżki zostaną określone na mocy szczegółowych uzgodnień podjętych przez rządy zainteresowanych państw.

7. Z uwzględnieniem jakichkolwiek ogólnych lub szczegółowych postanowień finansowych uzgodnionych przez Umawiające się Strony, władze sił zbrojnych dokonają nie-

zwłocznie zapłaty w walucie lokalnej za towary, zakwaterowanie i usługi nabyte zgodnie z ust. 2, 3, 4 oraz, jeśli to konieczne, 5 i 6 niniejszego artykułu.

8. Ani siły zbrojne ani ich personel cywilny, ani też ich członkowie czy też członkowie ich rodzin nie będą na mocy niniejszego artykułu korzystać z jakichkolwiek zwolnień od podatków i wpłatności odnoszących się do zakupów towarów i usług, należnych zgodnie z przepisami podatkowymi państwa przyjmującego.

Artykuł X

1. Gdy jakakolwiek forma opodatkowania w państwie przyjmującym zależy od pobytu lub zamieszkiwania, okres podczas którego członek sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego przebywa na terytorium tego państwa wyłącznie z powodu bycia członkiem takich sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego, nie będzie uważany jako okres pobytu wpływający na zmianę miejsca pobytu lub zamieszkania dla celów takiego opodatkowania. Członkowie sił zbrojnych i ich personelu cywilnego będą zwolnieni od opodatkowania w państwie przyjmującym w odniesieniu do wynagrodzenia i dodatków płynących na ich korzyść z tego tytułu przez państwo wysyłające lub w stosunku do mienia ruchomego, które znajduje się na terytorium państwa przyjmującego wyłącznie w związku z ich czasowym pobytem w tym państwie.

2. Żadne z postanowień niniejszego artykułu nie uprawnia do zwolnienia z opodatkowania członka sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego w odniesieniu do jakiejkolwiek przynoszącej zyski działalności innej niż dokonywana w charakterze członka, którą mogą się zajmować w państwie przyjmującym, jak również z wyłączeniem ich pensji, wynagrodzenia i mienia ruchomego określonego w ust. 1; żadne z postanowień niniejszego artykułu nie uprawnia do zwolnienia ich z opodatkowania, nawet jeśli są uważani za mających miejsce pobytu lub zamieszkiwania poza terytorium państwa przyjmującego, które członkowie tacy są zobowiązani płacić zgodnie z prawem tego państwa.

3. Nic w niniejszym artykule nie wpływa na kwestię „obowiązku" określonego w ust. 12 art. XI.

4. Dla celów niniejszego artykułu wyrażenie „członek sił zbrojnych" nie odnosi się do jakiejkolwiek osoby, która jest obywatelem państwa przyjmującego.

Artykuł XI

1. O ile niniejsze Porozumienie nie postanawia inaczej, członkowie sił zbrojnych i ich personel cywilny, jak również członkowie ich rodzin podporządkowują się prawu i przepisom stosowanym przez władze celne państwa przyjmującego. W szczególności władze celne państwa przyjmującego będą miały prawo na ogólnych warunkach określonych przez ustawodawstwo i przepisy państwa przyjmującego, do przeszukiwania członków sił zbrojnych i ich personelu cywilnego oraz członków ich rodzin i do zbadania ich bagażu i pojazdów oraz do zajęcia artykułów zgodnie z wyżej wymienionym ustawodawstwem i przepisami.

2. a. Czasowy import i reeksport pojazdów służbowych sił zbrojnych i ich personelu cywilnego znajdujących się w ich dyspozycji własnej będzie zwolniony z opłat po przedstawieniu formularza w formie wskazanej w załączniku do niniejszego Porozumienia.

b. Czasowy import takich pojazdów nie znajdujących się w ich własnej dyspozycji będzie podlegał postanowieniom ust. 4 niniejszego artykułu a reeksport postanowieniom ust. 8.

c. Pojazdy służbowe sił zbrojnych i ich personelu cywilnego będą zwolnione z jakichkolwiek podatków należnych w związku z korzystaniem z dróg.

3. Oficjalne dokumenty oznaczone urzędową pieczęcią nie będą podlegać inspekcji celnej. Kurierzy, niezależnie od ich statusu, przewożący takie dokumenty, powinni posiadać indywidualny rozkaz wyjazdu wystawiony zgodnie z ust. 2 b. art. III. Taki rozkaz wyjazdu będzie obejmować wskazanie co do ilości przewożonych przesyłek i zaświadczać, że zawierają one tylko dokumenty urzędowe.

4. Siły zbrojne mogą wwozić bez opłat wyposażenie dla sił zbrojnych oraz uzasadnione ilości dostaw, zaopatrzenia i innych towarów do wyłącznego użytku sił zbrojnych, i w przypadku gdy jest to dozwolone przez państwo przyjmujące również ich personelu cywilnego i członków rodzin. Taki wolny od cła import będzie podlegał złożeniu do depozytu w biurze celnym w miejscu przekroczenia granicy łącznie z dokumentami celnymi jakie będą określone w zaświadczeniu w formie uzgodnionej pomiędzy państwem przyjmującym a wysyłającym, podpisanym przez osobę upoważnioną przez państwo wysyłające. O ustanowieniu osoby upoważnionej do podpisywania zaświadczeń, jak również do uwierzytelniania podpisów i pieczątek, które mogą być użyte zostaną poinformowane władze celne państwa przyjmującego.

5. Członek sił zbrojnych i ich personelu cywilnego może przy swoim przyjeździe (pierwszym do państwa przyjmującego) w celu podjęcia służby albo przy pierwszym przyjeździe członka jego rodziny w celu spotkania z nim wwieźć bez cła swoje rzeczy osobiste i meble, z których będzie korzystać przez okres swojej służby.

6. Członkowie sił zbrojnych i ich personelu cywilnego mogą czasowo wwozić bez cła swoje prywatne pojazdy mechaniczne na użytek swój osobisty i członków ich rodzin. Niniejszy artykuł nie powoduje zobowiązania odnośnie zwolnienia pojazdów prywatnych wyżej wymienionych osób z podatków z tytułu korzystania z dróg.

7. Wwiezienie dokonane przez władze sił zbrojnych w innym celu niż do wyłącznego użytku sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego oraz wwiezienie inne niż przewidziane w ust. 5 i 6 niniejszego artykułu dokonane przez członków sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego nie upoważniają na mocy niniejszego artykułu do zwolnienia ich z jakichkolwiek opłat lub innych wymagań.

8. Towary wwiezione bez cła zgodnie z ust. 2.b., 4, 5 lub 6:

a) mogą być reeksportowane dowolnie pod warunkiem, że w przypadku dóbr wwiezionych zgodnie z paragrafem 4 zaświadczenie wystawione zgodnie z tym ustępem zostanie przedstawione urzędowi celnemu. Urząd celny może sprawdzić, czy reeksportowane towary są tymi, które opisano w zaświadczeniu, jeśli jakiekolwiek z nich mogło być lub zostało faktycznie wwiezione na mocy ust. 2.b., 4, 5 lub 6,

b) nie powinny być zbywane w państwie przyjmującym w drodze sprzedaży lub darowizn. Jednakże w szczególnych przypadkach takie zbywanie może zostać dokonane w warunkach określonych przez władze państwa przyjmującego (np. po opłaceniu cła, podatku i opłaty, zgodnie z wymaganiami odnośnie kontroli handlu i wymiany).

9. Towary zakupione w państwie przyjmującym, mogą być z niego wywiezione tylko w zgodzie z przepisami tego państwa.

10. W odniesieniu do regularnych oddziałów lub formacji władze celne mogą zastosować szczególny tryb przekraczania granicy, pod warunkiem, że odpowiednie władze celne zostaną wcześniej powiadomione o takim zamiarze.

11. W odniesieniu do paliw, olejów i smarów używanych w służbowych pojazdach, samolotach i statkach sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego państwo przyjmujące może podjąć szczególne działania, mające na celu zwolnienie ich z cła i podatków.

12. W ustępach od 1 do 10 niniejszego artykułu „cło" oznacza opłaty celne oraz wszelkie inne opłaty i podatki płatne przy wwozie lub wywozie w zależności od sytuacji, poza opłatami i podatkami, które nie są niczym innym jak opłatami za korzystanie z usług. „Wwóz" obejmuje również zabranie z magazynów celnych towarów, pod warunkiem, że nie zostały one wyprodukowane lub przetworzone w państwie przyjmującym.

13. Postanowienia niniejszego artykułu mają zastosowanie do danych towarów tylko wtedy, gdy są one wwożone lub wywożone z państwa przyjmującego, lecz także kiedy są one przewożone na terytorium Umawiającej się Strony, i w takim przypadku pod pojęciem „państwo przyjmujące" będzie się uważać także każdą Umawiającą się Stronę, przez terytorium której towary są przewożone.

Artykuł XII

1. Władze celne i skarbowe państwa przyjmującego jako warunek przyznania jakiegokolwiek przywileju celnego lub podatkowego przewidzianego w niniejszym Porozumieniu mogą żądać przestrzegania warunków, jakie uznają za konieczne w celu przeciwdziałania nadużyciom.

2. Wyżej wspomniane władze mogą odmówić zwolnienia przewidzianego w niniejszym Porozumieniu w odniesieniu do wwozu do państwa przyjmującego artykułów wyhodowanych, wyprodukowanych lub przetworzonych w tym państwie, które zostały wwiezione bez uiszczenia podatków lub ceł, które są wymagane przy takim wwozie. Towary pobierane z magazynów celnych będą traktowane jako rzeczy wwiezione, jeżeli uważało się je za towary wwiezione z powodu zdeponowania w magazynie.

Artykuł XIII

1. W celu zapobieżenia przestępstwom skarbowym i celnym, władze państw przyjmującego i wysyłającego będą udzielać sobie wzajemnej pomocy przy prowadzeniu odpowiednich dochodzeń oraz zbierania dowodów.

2. Władze sił zbrojnych zapewnią wszelką pomoc w granicach swoich kompetencji, w celu dostarczenia władzom celnym lub skarbowym państwa przyjmującego wszelkich artykułów podlegających zajęciu.

3. Władze sił zbrojnych powinny zapewnić wszelką pomoc w celu wyegzekwowania opłat celnych , podatków i kar od członków sił zbrojnych, personelu cywilnego i członków ich rodzin.

4. Pojazdy służbowe i artykuły należące do sił zbrojnych lub do personelu cywilnego lecz nie do członka takich sił lub personelu cywilnego skonfiskowane przez władze państwa przyjmującego w związku z naruszeniem praw celnych i skarbowych będą przekazane odpowiednim władzom sił zbrojnych państwa wysyłającego.

Artykuł XIV

1. Siły zbrojne, personel cywilny, ich członkowie i członkowie ich rodzin podlegają normom państwa wysyłającego, w odniesieniu do wymiany dewiz, a także normom obowiązującym w państwie przyjmującym.

2. Władze państwa przyjmującego i wysyłającego mogą nałożyć specjalne zobowiązania na siły zbrojne i personel cywilny, ich członków oraz członków ich rodzin w odniesieniu do wymiany dewiz.

Artykuł XV

1. Z uwzględnieniem postanowień ust. 2 tego artykułu niniejsze Porozumienie pozostanie w mocy w przypadku działań zbrojnych w stosunku do których ma zastosowanie Traktat Północnoatlantycki, przy czym postanowienia dotyczące zaspakajania roszczeń określone w ust. 2 i 5 art. VIII, które nie będą mieć zastosowania do zniszczeń wojennych oraz postanowienia Porozumienia wynikające w szczególności z art. III i VII zostaną niezwłocznie skorygowane przez zainteresowane Umawiające się Strony, które mogą uzgodnić wprowadzenie zmian, jakie uznają za stosowne, w odniesieniu do stosowania Porozumienia między nimi.

2. W przypadku działań zbrojnych każda Umawiająca się Strona może poinformować drugą Stronę o zawieszeniu stosowania postanowień niniejszego Porozumienia na okres 60-ciu dni w zakresie w jakim uzna to za stosowne. Jeżeli dana Strona skorzysta z powyższego prawa, Umawiające się Strony powinny niezwłocznie przystąpić do konsultacji w celu uzgodnienia odpowiednich postanowień, które zastąpią zawieszone postanowienia.

Artykuł XVI

Wszelkie spory pomiędzy Umawiającymi się Stronami odnoszące się do interpretacji i stosowania niniejszego Porozumienia będą rozstrzygane w drodze negocjacji pomiędzy nimi bez odwołania się do jakiejkolwiek zewnętrznej jurysdykcji. O ile postanowienia niniejszego Porozumienia wyraźnie nie mówią inaczej, spory, które nie mogą być rozstrzygnięte w drodze bezpośrednich negocjacji powinny być przedstawione Radzie Północnoatlantyckiej.

Artykuł XVII

Każda z Umawiających się Stron może w każdym czasie zażądać zmiany jakiegokolwiek artykułu niniejszego Porozumienia. Wniosek taki zostanie zgłoszony Radzie Północnoatlantyckiej ..."

Postanowienia końcowe Porozumienia określają:

- w art. XVIII procedurę ratyfikacji, wejścia w życie Porozumienia i akcesji państw, które przystąpią do traktatu Pólnocnoatlantyckiego.;
- w art. XIX procedurę wypowiedzenia Porozumienia;
- w art. XX zakres stosowania Porozumienia „jedynie wobec terytorium metropolii Umawiającej się Strony". Zgodnie z ust. 2 tego paragrafu każde państwo w chwili złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia lub w każdym czasie będzie „notyfikować Rządowi USA, że Porozumienie będzie rozciągnięte na wszystkie terytoria, za które państwo to ponosi odpowiedzialność w ramach Traktatu Północnoatlantyckiego".

Biuletyn Departamentu Integracji z NATO Biura Bezpieczeństwa Narodowego. 1997, nr 7, s. 11-40.

WSPÓLNOTA NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW

KARTA WSPÓLNOTY NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW
22 stycznia 1993 r.

„Artykuł 12

W razie zagrożenia suwerenności, bezpieczeństwa i integralności terytorialnej jednego lub kilku Członków albo pokoju światowego lub bezpieczeństwa międzynarodowego

Członkowie uruchomią bezzwłocznie mechanizm wzajemnych konsultacji w celu koordynacji ich stanowiska i środków, jakie należy podjąć dla usunięcia zagrożenia, włącznie z operacjami przywrócenia pokoju i jeżeli to będzie potrzebne użycia sił zbrojnych w wykonaniu indywidualnego lub zbiorowego prawa do samoobrony, zgodnie z artykułem 51 Karty. Decyzja o wspólnym użyciu sił zbrojnych będzie podjęta przez Radę Szefów Sztabów Wspólnoty albo przez odnośne Państwo Członkowskie ze względu na interesy narodowe ..."

Europa-Archiv, 1993, s. D 432-433.

Pozaeuropejskie wielostronne układy o pomocy wzajemnej

LIGA PAŃSTW ARABSKICH

Pakt Ligi Państw Arabskich z 22 marca 1945 r. postanawiał w art. 6, że państwo członkowskie będące ofiarą napaści lub któremu grozi napaść może żądać natychmiastowego zebrania się Rady Ligi dla podjęcia środków koniecznych dla jej odparcia[8].

W oparciu o ten artykuł został podpisany 13 kwietnia 1950 r. Układ w sprawie połączonej obrony i współpracy gospodarczej między państwami Ligi Arabskiej. Jego art. 2 przewiduje w razie napaści zbrojnej na którąkolwiek ze stron udzielenie jej przez pozostałe strony, zgodnie z prawem do samoobrony bezzwłocznej pomocy i podjęcie przez nie indywidualnie lub zbiorowo wszelkich niezbędnych kroków, włączając użycie sił zbrojnych dla odparcia agresji i przywrócenia bezpieczeństwa i pokoju. Zgodnie z art. 3 strony podejmują konsultacje na prośbę którejkolwiek ze stron, jeżeli będą uzasadnione podstawy dla przekonania, że zagrożone zostały jej integralność terytorialna, niepodległość i bezpieczeństwo. W razie groźby wojny lub powstania międzynarodowego stanu wyjątkowego strony przystępują natychmiast do ujednolicenia swoich obronnych planów i działań, stosownie do sytuacji. Artykuł 4 przewiduje ponadto dla zapewnienia skutecznego wprowadzania w życie powyższych zobowiązań współpracę stron dla konsolidacji i koordynacji swych sił zbrojnych i zobowiązuje je do uczestnictwa, odpowiednio do ich zasobów i potrzeb w „przygotowaniu indywidualnych i zbiorowych przedsięwzięć obronnych dla odparcia wspomnianej napaści zbrojnej"[9].

ORGANIZACJA PAŃSTW AMERYKAŃSKICH

Generalne cele i zasady systemu bezpieczeństwa państw amerykańskich, opierające się na zakazie stosowania siły lub groźby ich użycia oraz obowiązku pokojowego regulowania sporów zostały określone w Karcie Organizacji Państw Amerykańskich, podpisanej 30 kwietnia 1948 r. w Bogocie, z poprawkami wniesionymi później, m.in. w Buenos Aires 22 lutego 1967 r. Rozdział VI Karty potwierdził generalną normę bezpieczeństwa zbiorowego tych państw, która następnie została szczegółowo rozwinięta w dwóch odrębnych traktatach z 1947 r. o pomocy wzajemnej i z 1948 r. o pokojowym załatwianiu sporów[10]. Artykuł 27 i 28 zawierają postanowienia odpowiadające treści art. 3 i 6 międzyamerykańskiego traktatu o pomocy wzajemnej[11].

TRAKTAT MIĘDZYAMERYKAŃSKI O POMOCY WZAJEMNEJ
Rio de Janeiro, 2 września 1947 r.

„Artykuł 3

1. Wysokie Strony Umawiające Się zgodne są co do tego, że będą uważały każdy atak zbrojny ze strony któregokolwiek państwa nieamerykańskiego przeciwko państwu amerykańskiemu za wymierzony przeciwko wszystkim państwom amerykańskim, wobec czego każda z wyżej wymienionych Stron Umawiających Się zobowiązuje się pomóc w stawieniu mu czoła, korzystając z uprawnień związanych z obroną konieczną indywidualną lub zbiorową uznaną w artykule 51 Karty Narodów Zjednoczonych.

2. Na żądanie państwa lub państw bezpośrednio zaatakowanych i zanim zapadnie decyzja Organu Doradczego systemu międzyamerykańskiego, każda ze Stron Umawiających Się będzie mogła określić jakie środki zastosuje indywidualnie, wykonując zobowiązania zawarte w poprzednim paragrafie i zgodnie z zasadą solidarności kontynentalnej. Organ Doradczy zbierze się bezzwłocznie w celu skontrolowania tych środków i obmyślenia sposobów zbiorowych najodpowiedniejszych do przyjęcia.

3. Postanowienia niniejszego artykułu będą stosowane do wszystkich wypadków zbiorowego ataku, który nastąpi na obszarze określonym w art. 4 lub wewnątrz terytorium jednego z państw amerykańskich. Jeżeli atak nastąpi poza wymienionymi obszarami, zostaną zastosowane postanowienia artykułu 6.

4. Środki o których mówi ten artykuł, będą mogły być stosowane jako obrona konieczna aż do chwili kiedy Rada Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych podejmie zarządzenia niezbędne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa ...

Artykuł 5

Wysokie Strony Umawiające Się, stosując się do postanowień artykułów 51 i 54 Karty z San Francisko, wyślą natychmiast do Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych szczegółowe informacje o akcji będącej w toku lub projektowanej w wykonaniu prawa obrony koniecznej lub mającej na celu utrzymanie pokoju lub bezpieczeństwa.

Artykuł 6

W przypadku gdyby nietykalność lub całość terytorium albo suwerenność lub niezależność polityczna któregokolwiek państwa amerykańskiego zostały naruszone przez agresję nie będącą atakiem zbrojnym, albo na skutek konfliktu pozakontynentalnego lub powstałego na kontynencie, albo na skutek jakiegokolwiek innego faktu lub sytuacji, mogących wystawić na niebezpieczeństwo pokój w Ameryce, Organ Doradczy zbierze się natychmiast dla uzgodnienia środków, które należałoby zastosować w celu przyjścia z pomocą napadniętemu, a w innym wypadku dla wspólnej obrony lub dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzyamerykańskiego.

Artykuł 7

W razie konfliktu między dwoma lub więcej państwami amerykańskimi i bez uszczerbku dla prawa obrony koniecznej, zgodnie z artykułami 51 i 54 Karty Narodów Zjednoczonych, Wysokie Strony Umawiające Się, zgromadziwszy się na naradę, zwrócą się do państw będących w sporze z żądaniem wstrzymania działań wojennych i przywrócenia statusu quo ante bellum. Poza tym zastosują one wszystkie inne środki niezbędne dla przywrócenia lub utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzyamerykańskiego oraz do rozstrzygnięcia zatargu sposobami pokojowymi. Odrzucenia akcji pacyfikacyjnej będzie

uwzględnione przy ustalaniu kto jest agresorem i przy niezwłocznym zastosowaniu środków uzgodnionych na zebraniu Rady Doradczej.

Artykuł 8

W celu zrealizowania postanowień niniejszego traktatu, Organ Doradczy może zastosować jedno lub więcej z następujących zarządzeń: odwołanie szefów misji, zerwanie stosunków dyplomatycznych, zerwanie stosunków konsularnych, przerwa częściowa lub zupełna w stosunkach gospodarczych, przerwanie komunikacji kolejowej, morskiej, lotniczej, pocztowej, telegraficznej, telefonicznej, radiotelefonicznej lub radiotelegraficznej, wreszcie użycia sił zbrojnych.

Artykuł 9

Poza innymi aktami, które na zebraniu Rady Doradczej będą mogły być uznane za agresję, będą za nie uważane:

a) atak zbrojny nie sprowokowany, wymierzony przez jedno państwo przeciwko terytorium, ludności lub siłom zbrojnym lądowym, morskim lub powietrznym innego państwa,

b) najazd przy użyciu sił zbrojnych jednego państwa na terytorium państwa amerykańskiego z przekroczeniem granic wyznaczonych zgodnie z traktatem, wyrokiem sądowym lub orzeczeniem arbitra albo w braku granic w ten sposób wyznaczonych; najazd na obszar znajdujący się pod rzeczywistą władzą innego państwa".

Zbiór Dokumentów, 1947, s. 230-236.

ORGANIZACJA TRAKTATU O BEZPIECZEŃSTWIE MIĘDZY STANAMI ZJEDNOCZONYMI, AUSTRALIĄ I NOWĄ ZELANDIĄ

Traktat podpisany w San Francisco 1 września 1951 r. zawiera postanowienia, których treść jest podobna do artykułu 5 Traktatu Północnoatlantyckiego z 4 kwietnia 1949 r.

„... Artykuł 4

Wszystkie Strony uznają, że jakakolwiek napaść zbrojna na obszarze Pacyfiku na którąkolwiek ze Stron będzie groźna dla ich własnego pokoju i bezpieczeństwa i oświadczają, że podejmą działania w celu przeciwstawienia się wspólnemu niebezpieczeństwu zgodnie z ich procedurami konstytucyjnymi ...

Artykuł 5

Dla celów artykułu 4 za napaść zbrojną na którąkolwiek ze Stron uważać się będzie napaść zbrojną przeciwko terytorium metropolii którejś ze Stron, terytorium wysp znajdujących się pod ich jurysdykcją na Pacyfiku i przeciwko ich siłom zbrojnym, okrętom i samolotom na Pacyfiku".

International Organizations, Constitutional Documents by Amos J. Peaslee, Part One, General and Regional, Political, Economic, Social, Legal, Defense, vol. I, The Hague 1974, s. 76.

C. Prawo do samoobrony w umowach dwustronnych

W celu realizacji prawa do samoobrony państwa podpisują, oprócz umów wielostronnych, również umowy dwustronne. Umowy te, opierające się na zasadzie suwerennej równości ustanawiają zobowiązania wzajemnej pomocy w razie powstania sytuacji zagrażającej bezpieczeństwu którejkolwiek ze stron lub w razie napaści na jedną z nich ze strony

państwa trzeciego lub państw trzecich. Umowy te zazwyczaj pozostawiają sprawę określenia zakresu i form wzajemnej pomocy do uzgodnienia między stronami w razie powstania którejś z przedstawionych sytuacji. Zagadnienia te, jak również szczegółowe regulacje dotyczące realizacji tej pomocy są niekiedy przedmiotem oddzielnych umów, najczęściej o charakterze wojskowym[12].

Polska przed rokiem 1989 oprócz zobowiązań o wzajemnej pomocy wynikających z artykułu 3 Układu Warszawskiego o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej z 14 maja 1955 r. była w tej sprawie związana ze stronami tego układu dwustronnymi umowami. W wyniku przemian jakie nastąpiły w Europie Środkowej i Wschodniej i po utracie mocy wiążącej Układu Warszawskiego na mocy protokołu z 1 lipca 1991 r. umowy te okazały się nieprzydatne jako podstawa nowych jakościowo stosunków politycznych z tymi państwami i zastąpione umowami o dobrosąsiedzkich stosunkach i współpracy.

Zagadnienie wzajemnej pomocy występuje w nich jako jeden z elementów postanowień określających współpracę stron w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego i w zróżnicowanej formie, w trzech zasadniczych wersjach:

- w formie zobowiązań do podjęcia konsultacji lub prawa zwrócenia się do drugiej umawiającej się strony o podjęcie konsultacji w razie powstania uzasadniającej je sytuacji. Układ z 6 października 1991 r. miedzy RP a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy w ustępie 2 artykułu 5 mówi o „sytuacji międzynarodowej, która może zagrozić lub naruszyć suwerenność, całość terytorialną lub inne żywotne interesy bezpieczeństwa" którejkolwiek ze stron[13]. W artykule 6, ustęp. 1 traktatu z Rosją użyto natomiast sformułowań z rozdziału VI Karty Narodów Zjednoczonych i przewidziano podejmowanie konsultacji nie tylko w „sytuacjach", lecz również w sporach, które „zdaniem jednej ze stron mogą zagrażać lub zagrażają utrzymaniu pokoju międzynarodowego lub bezpieczeństwa lub naruszają pokój międzynarodowy lub bezpieczeństwo, w szczególności gdy taki spór lub sytuacja dotyczy bezpieczeństwa obu stron"[14]. Konsultacje te mają służyć pokojowemu uregulowaniu sporu lub sytuacji albo usunięciu zagrożenia. To drugie pojecie jest bardzo szerokie, ponieważ może objąć również pewne kroki o charakterze wojskowym, jak demonstracje wojskowe, podniesienie systemu gotowości bojowej sił zbrojnych czy też inne jeszcze kroki, jak np. represalia czy też zwrócenie - zgodnie z artykułem 35 Karty Narodów Zjednoczonych - uwagi Rady Bezpieczeństwa na spór lub sytuację;

- pomocy wzajemnej w razie napaści zbrojnej, zgodnie z artykułem 51 Karty. Przewidziana jest ona w art. 5, ust. 3 Układu z Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną i w artykule 3, ust. 2 Układu z 25 stycznia 1993 r. miedzy RP a Rumunią o przyjaznych stosunkach i współpracy. Pierwszy z tych układów przewiduje, że „w razie zbrojnej napaści na jedną z umawiających się stron" porozumieją się one w sprawie „możliwości udzielenia napadniętej stronie pomocy, stosownie do artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych oraz będą czynić wysiłki, aby konflikt został rozwiązany zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i Dokumentami KBWE"[15]. Podobne postanowienia zawiera układ z Rumunią[16];

- zobowiązania nie udzielenia pomocy i poparcia państwu trzeciemu lub państwom trzecim w razie dokonania przez nie zbrojnej napaści na jedną ze stron. Klauzula taka zawarta jest w traktacie z Rosją[17].

2. Przymusowe środki o charakterze niewojskowym

Środki te mogą być podejmowane wyłącznie jako „odpowiedź" na działania drugiego lub drugich państw. Polegają one na:

1. retorsji. Oznacza ona na zastosowaniu analogicznych lub identycznych środków w odpowiedzi na niesłuszne, dyskryminujące, wyrządzające szkodę, a również bezprawne działania drugiego lub drugich państw. Państwa je stosujące mają - zgodnie ze zwyczajowym prawem międzynarodowym - swobodę wyboru formy takiej „odpowiedzi", podjęte jednak środki powinny być zgodne z imperatywnymi normami prawa międzynarodowego. Zazwyczaj są nimi: a) embargo handlowe, b) wydalenie dyplomatów, c) zawieszenie lub zmniejszenie pomocy, d) zaniechanie realizacji pewnych wcześniej uzgodnionych działań,

2. represaliach, które również polegają na „odpowiedzi" na bezprawne działania drugiego państwa, lecz w odróżnieniu od retorsji także przy użyciu środków bezprawnych.

Tendencją współczesnego prawa międzynarodowego jest jednak prawne uregulowanie stosowania represaliów. Znalazło to wyraz w:

- uznawaniu podjętych w ich ramach środków za legalne, o ile a) skierowane są przeciwko państwu którego bezprawne działanie spowodowało ich zastosowanie, b) są proporcjonalne do tego działania, c) zastosowane w ostateczności, w razie niemożliwości uzyskania satysfakcji przy użyciu innych np. negocjacyjnych środków i d) gdy uprzednie ostrzeżenia okażą się bezskuteczne;

- przyjęcie zasady, że represalia nie powinny polegać na stosowaniu środków mogących prowadzić do zagrożenia pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości i powinny być zgodne z zakazem stosowania groźby użycia lub użycia siły zbrojnej. Zasadę tę sformułowano w konstytucyjnych dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych: w ustępie 4 artykułu 2 Karty, a także w Deklaracji zasad prawa międzynarodowego, dotyczącej przyjaznych stosunków i współpracy między państwami zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych[18].

Represalia są często stosowane w praktyce międzynarodowej: indywidualnie, zbiorowo przez państwa należące do określonej organizacji o charakterze regionalnym lub zbiorowo na wezwanie organów ONZ.

3. Akcje w ramach ONZ w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji

Utrzymanie i umocnienie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa jest głównym celem ONZ. Skuteczność systemu bezpieczeństwa zbiorowego utworzonego w Karcie wymaga jednocześnie powołania określonego mechanizmu i organów monitorujących realizację zasad tego systemu i w razie stwierdzenia ich naruszenia, podejmującego odpowiednie działania w celu utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. W tym celu do Karty zostały włączone odpowiednie postanowienia określające sytuacje, które wymagają podjęcia akcji przez organy ONZ, ustanawiające ich kompetencje w tym zakresie oraz wyliczające niezbędne w tym celu środki i metody.

Procedura uruchamiania akcji, określonych w artykule VII Karty w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji składa się z kilku faz:

1. Ocena sytuacji w celu sprawdzenia czy stanowi ona zagrożenie czy naruszenie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, a więc sytuację uzasadniającą wkroczenie orga-

nów ONZ. Istnienie takiej sytuacji stwierdza, zgodnie z artykułem 39 Karty, Rada Bezpieczeństwa i w tym celu podejmuje odpowiednie badania w celu ustalenia, czy - jak to stwierdza artykuł 34 - dalsze jej trwanie zagraża utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

2. Podjęcie zarządzeń tymczasowych. Rada może jeszcze przed udzieleniem zaleceń lub podjęciem decyzji o zastosowaniu środków przewidzianych w artykule 39 wezwać strony, aby zastosowały się do jej zarządzeń tymczasowych, jak np. zaprzestania działań wojennych, aby uniemożliwić dalsze pogorszenie się sytuacji. Zarządzenia te nie mogą jednak przesądzać praw i roszczeń oraz położenia tych stron. Wezwanie to nie ma mocy wiążącej, lecz stanowi zalecenie. Rada może jednak w razie nie zastosowania się do tych środków i w jego wyniku powstania sytuacji zagrażającej pokojowi, podjąć odpowiednie kroki, w tym również o charakterze sankcji[19].

3. Podjęcie decyzji o zastosowaniu sankcji. Rada Bezpieczeństwa podejmuje decyzje w sprawie zastosowania sankcji o charakterze zależnym od zakresu i stopnia stwierdzonego zagrożenia lub naruszenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Może zastosować środki, nie pociągające za sobą użycia siły zbrojnej, wymienione w artykule 41 Karty, a w razie ich nieskuteczności sięgnąć po środki o charakterze wojskowym określone w artykule 42.

Funkcjonowanie mechanizmu działania Rady Bezpieczeństwa w tej kwestii ukazuje w pełni sprawa konfliktu między Irakiem a Kuwejtem (1990-1991). Sekwencja działań Rady Bezpieczeństwa była następująca: stwierdzenie naruszenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego w rezolucji 660 z 2 sierpnia 1990 r.; określenie Iraku jako agresora w rezolucji 662 z 9 sierpnia 1990 r. i w konsekwencji uznanie dokonanej przez Irak aneksji części terytorium Kuwejtu za „nieważne i niebyłe"; zarządzenie wobec Iraku embarga obowiązującego wszystkie państwa w rezolucji 665 z 25 sierpnia 1990 r.; upoważnienie do użycia sił zbrojnych przeciwko Irakowi w rezolucji 678 z 29 listopada 1990 r.; po skutecznym przeprowadzeniu akcji zarządzenie rozejmu w rezolucji 687 z 3 kwietnia 1991 r.

Rada Bezpieczeństwa może upoważnić organizacje regionalne, zgodnie z artykułem 53 Karty do realizacji określonych zadań, w tym również stosowania środków przymusu, w ramach akcji zbiorowych ONZ przewidzianych w rozdziale VII Karty[20].

KARTA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
San Francisco, 6 czerwca 1945 r.

"Rozdział VII
Akcja w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji

Artykuł 39

Rada Bezpieczeństwa stwierdza istnienie zagrożenia lub naruszenia pokoju, bądź akty agresji, oraz udziela zaleceń lub decyduje, jakie środki należy zastosować w myśl artykułów 41 i 42 w celu utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Artykuł 40

Aby zapobiec zaostrzeniu się sytuacji, Rada Bezpieczeństwa może, przed udzieleniem zaleceń lub wydaniem decyzji o zastosowaniu środków przewidzianych w artykule 39, wezwać zainteresowane strony, aby zastosowały się do zarządzeń tymczasowych, jakie Rada uzna za konieczne lub pożądane. Takie zarządzenia tymczasowe nie przesądzają

spraw, roszczeń lub położenia zainteresowanych stron. Rada Bezpieczeństwa wyciągnie odpowiednie wnioski z niezastosowania się do takich środków.

Artykuł 41

Rada Bezpieczeństwa może zdecydować, jakie środki, nie pociągające za sobą użycia siły zbrojnej należy zastosować dla wykonania jej decyzji, oraz może zażądać od członków Organizacji Narodów Zjednoczonych zastosowania takich środków. Środki te mogą obejmować całkowite lub częściowe zerwanie stosunków gospodarczych oraz komunikacji kolejowej, morskiej, lotniczej, pocztowej, telegraficznej, radiowej i innej, jak również zerwanie stosunków dyplomatycznych.

Artykuł 42

Jeśli Rada Bezpieczeństwa uzna, że środki przewidziane w artykule 41 będą niedostateczne, lub się takimi okazały, może ona przeprowadzić siłami powietrznymi, morskimi lub lądowymi taką akcję, jaką uzna za konieczną dla utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Akcja ta może obejmować demonstracje, blokadę i inne operacje sił zbrojnych, powietrznych, morskich lub lądowych członków Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 43

1. Aby przyczynić się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wszyscy członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązują się postawić do dyspozycji Rady Bezpieczeństwa, na jej żądanie i stosownie do specjalnego układu lub specjalnych układów, konieczne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa siły zbrojne, pomoc i ułatwienia, włączając w to prawo przemarszu.

2. Taki układ lub układy określą liczebność i rodzaj sił zbrojnych, stopień ich pogotowia i ogólne rozmieszczenie oraz rodzaj ułatwień i pomocy, jakich należy udzielić.

3. Rokowania o zawarcie układu lub układów zostaną podjęte możliwie najprędzej z inicjatywy Rady Bezpieczeństwa. Będą one zawarte między Radą Bezpieczeństwa a członkami Organizacji lub między Radą Bezpieczeństwa a grupami członków i będą podlegały ratyfikacji przez państwa - sygnatariuszy w trybie przewidzianym przez ich konstytucje.

Artykuł 44

Gdy Rada Bezpieczeństwa postanowiła użyć siły, to przed zażądaniem od członka nie reprezentowanego w Radzie dostarczenia sił zbrojnych w wykonaniu zobowiązań, zaciągniętych przez niego na podstawie artykułu 43, zaprosi tego członka, jeżeli on będzie sobie tego życzyć, do wzięcia udziału w decyzjach Rady, dotyczących użycia kontyngentów jego sił zbrojnych.

Artykuł 45

W celu umożliwienia Organizacji Narodów Zjednoczonych podejmowania nie cierpiących zwłoki środków wojskowych członkowie Organizacji utrzymywać będą w stanie gotowości do natychmiastowego użycia kontyngentu swoich sił lotniczych przeznaczone do zastosowania zbiorowych międzynarodowych środków przymusu. Liczebność i stopień gotowości tych kontyngentów oraz plany ich wspólnej akcji określa Rada Bezpieczeństwa przy pomocy Wojskowego Komitetu Sztabowego w granicach przewidzianych w układzie lub układach specjalnych, wymienionych w artykule 43.

Artykuł 46

Rada Bezpieczeństwa przy pomocy Wojskowego Komitetu Sztabowego ustala plany użycia sił zbrojnych.

Artykuł 47

1. Tworzy się Wojskowy Komitet Sztabowy, którego zadaniem jest służyć Radzie Bezpieczeństwa radą i pomocą we wszystkich sprawach, dotyczących wojskowych potrzeb Rady w zakresie utrzymywania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, użycia oddanych do jej rozporządzenia sił zbrojnych i dowodzenia nimi, regulowania zbrojeń i możliwego rozbrojenia.

2. Wojskowy Komitet Sztabowy składa się z szefów sztabów stałych członków Rady Bezpieczeństwa albo ich przedstawicieli. Członkowie Narodów Zjednoczonych, którzy nie mają stałych przedstawicieli w Komitecie, zapraszani są do udziału w jego pracach, o ile udział danego członka jest potrzebny do skutecznego wykonania przez Komitet jego zadań.

3. Wojskowy Komitet Sztabowy, podlegając Radzie Bezpieczeństwa, odpowiada za strategiczne kierownictwo wszelkimi siłami zbrojnymi, oddanymi do dyspozycji Rady Bezpieczeństwa. Zagadnienia dotyczące dowodzenia tymi siłami zostaną unormowane w terminie późniejszym.

4. Wojskowy Komitet Sztabowy może z upoważnienia Rady Bezpieczeństwa tworzyć podkomitety regionalne po porozumieniu się z odpowiednimi organizacjami regionalnymi.

Artykuł 48

1. Akcję, konieczną dla wykonania decyzji Rady Bezpieczeństwa w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa podejmują wszyscy lub niektórzy członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych, według uznania Rady.

2. Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych wykonują takie decyzje bezpośrednio oraz przez swą działalność w odpowiednich organizacjach międzynarodowych, których są członkami.

Artykuł 49

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych jednoczą się w celu okazywania sobie wzajemnej pomocy w stosowaniu środków uchwalonych przez Radę Bezpieczeństwa.

Artykuł 50

Jeżeli Rada Bezpieczeństwa podejmie w stosunku do jakiegokolwiek państwa środki zapobiegawcze lub środki przymusu, każde inne państwo, które z powodu stosowania tych środków znalazło się w obliczu szczególnych trudności gospodarczych, bez względu na to, czy jest, czy nie jest członkiem Organizacji może zwrócić się do Rady Bezpieczeństwa o radę co do rozwiązania tych trudności."

Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Nowy York, 1956, s. 25-30.

Brak jednomyślności wielkich mocarstw, członków Rady Bezpieczeństwa, niezbędnej dla podejmowania przez nią decyzji uniemożliwiał stosowanie przez nią podejmowanie akcji zbiorowych przewidzianych w art. 41 i 42. Niemniej jednak odegrała ona dużą rolę w uruchamianiu licznych operacji pokojowych: utrzymania pokoju („peace keeping operations" i przywrócenia pokoju („peace making operations").

4. Operacje pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych

Operacje te polegają na podejmowaniu przez ONZ na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa określonych działań związanych z konfliktem zbrojnym, którego istnienie i ewentualna eskalacja - według jej oceny - mogą zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

W pierwszym okresie ich model, jako operacji utrzymania pokoju, polegał na wysyłaniu w związku z międzynarodowym zbrojnym zatargiem misji obserwatorów lub sił pokojowych ONZ w celu obserwacji i czuwania nad przestrzeganiem przez strony uzgodnionych przez nie zawieszeń działań bojowych oraz stref buforowych i linii oddzielających ich siły zbrojne. Do zadań operacji tego typu należy również zapobieganie lub w miarę możliwości tłumienie prób wznawiania walk i w tym celu utrzymywanie kontaktu ze stronami walczącymi. Realizacja tych zadań ma służyć utrzymaniu pokoju, chociażby w sensie militarnym i stworzyć warunki sprzyjające podjęciu rozmów politycznych w celu pokojowego uregulowania konfliktu. Przykładem tego rodzaju operacji jest Misja Obserwatorów Narodów Zjednoczonych w Iraku- Kuwejcie utworzona na podstawie rezolucji 687 Rady Bezpieczeństwa 3 kwietnia 1891 r.

W ostatnich latach zadania operacji pokojowych uległy znacznemu rozszerzeniu. Wynika to przede wszystkim ze zmiany charakteru konfliktów uzasadniających ich podejmowanie. Przewagę bowiem mają obecnie konflikty wewnętrzne, toczące się w warunkach paraliżu władzy i załamania się porządku prawnego, powodujące powstanie szerokiej skali problemów humanitarnych wobec naruszania przez ich strony międzynarodowego prawa zapewniającego ochronę ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych oraz podstawowych praw człowieka. W takiej sytuacji operacje podejmowane przez ONZ, które niejednokrotnie działają w warunkach wojennych, mają służyć nie tylko „utrzymaniu" pokoju, lecz również jego „tworzeniu" poprzez nie tylko zapobieganie i kontrolowanie konfliktów, lecz również przez ich rozwiązywanie. Stosownie do tego mandaty sił pokojowych mają obecnie charakter wielofunkcyjny i oprócz wyżej przedstawionych „klasycznych" zadań i obejmują obecnie również takie działania jak: rozbrajanie sił walczących, nadzorowanie ich demobilizacji, rozminowywanie i w tym celu szkolenie miejscowego personelu, zapewnienie porządku publicznego i przestrzegania praw człowieka, organizowanie działalności organów władzy, różnego rodzaju akcji humanitarnych, ochrona uchodźców i zapewnienie ich repatriacji, a także wspomaganie różnego rodzaju działań sprzyjających realizacji wynegocjowanych przez strony rozwiązań pokojowych. Jednym z przykładów takiej operacji była Misja Weryfikacyjna Narodów Zjednoczonych w Angoli (UNAVEM I i II).

Odmianą operacji „tworzenia" pokoju są operacje „wymuszania pokoju" przy zastosowaniu środków przymusu, w tym zbrojnego w zakresie niezbędnym dla stworzenia warunków pokojowego rozwiązania konfliktu. Operacje te polegają na podejmowaniu różnego rodzaju działań w celu zmuszenia stron do zaprzestania działań bojowych lub jako sankcji za naruszanie przez którąkolwiek ze stron przyjętych ustaleń w sprawie ich zawieszenia. Taki charakter w ostatniej swej fazie miała operacja UNPROFOR w byłej Jugosławii. Zgodnie z postanowieniami rezolucji 836 Rady Bezpieczeństwa jej siły pokojowe razem z siłami szybkiego reagowania NATO podjęły działania, które zmusiły Serbów bośniackich do wyrażenia zgody na zaprzestanie działań wojennych i stworzyły warunki sprzyjające

podjęciu rokowań, które doprowadziły do zawarcia, przez strony konfliktu w byłej Jugosławii, w listopadzie 1995 r. układu pokojowego w Dayton.

Rozwinął się również nowy typ operacji „budowania" pokoju. Taką funkcję w szerokim zakresie pełniły realizowane przez NATO operacje IFOR i SFOR z upoważnienia Rady Bezpieczeństwa ONZ. Celem tego rodzaju operacji jest: a) nie tylko odbudowa zniszczonych w wyniku konfliktu instytucji publicznych i infrastruktur gospodarczych, lecz również pojednanie stron i budowanie więzów wzajemnych korzyści z pokoju między narodami będącymi wcześniej w stanie wojny i b) usuwanie w planie długookresowym przyczyn konfliktów: złej sytuacji gospodarczej, niesprawiedliwości społecznej, ucisku politycznego, naruszania podstawowych praw człowieka i dyskryminacji na tle rasowym, narodowościowej i religijnej.

Mandat operacji pokojowej jest ustalany w rezolucji Rady Bezpieczeństwa oddzielnie dla każdego przypadku. Plan działania sił pokojowych opracowuje natomiast Sekretarz Generalny, któremu są one podporządkowane i który jest odpowiedzialny za przeprowadzenie operacji. Kierownictwo operacji w terenie zapewnia dowódca sił pokojowych lub szef misji. Realizacja misji pokojowej wymaga zgody państwa lub państw na których terytoriach mają one działać. Z państwami tymi Sekretarz Generalny zawiera umowy określające status tych sił. Siły uczestniczące w akcjach mają charakter międzynarodowy, a ich dowódca jest mianowany przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Państwo oddające swe siły do dyspozycji ONZ dla ich wykorzystania w określonej operacji pokojowej podpisuje z organizacją stosowną umowę, określającą warunki tego uczestnictwa. 9 grudnia 1994 r. została zawarta specjalna konwencja w sprawie bezpieczeństwa personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego[21].

Zgodnie z kryteriami opracowanymi przez Przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa, zawartymi w dokumencie S/125859 z 28 maja 1993 r. do operacji pokojowych odnoszą się następujące zasady:

- jasny polityczny cel i precyzyjny mandat, podlegający okresowemu przeglądowi Rady Bezpieczeństwa;
- zgoda rządu państwa na którego obszarze ma zostać rozmieszczona operacja lub zainteresowanych stron (np. w konflikcie wewnętrznym); pomijana w wyjątkowych sytuacjach naruszenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa;
- poparcie dla politycznych procesów lub dla pokojowego rozwiązania sporu;
- bezstronność w realizacji mandatu Rady Bezpieczeństwa;
- gotowość Rady Bezpieczeństwa do podejmowania stosownych środków przeciwko stronom, które nie przestrzegają jej decyzji;
- prawo Rady Bezpieczeństwa do dania siłom ONZ możliwości stosowania wszelkich niezbędnych środków, w tym przymusu, dla realizacji ich mandatu;
- niezbywalne prawo tych sił do zastosowania środków przymusu w celach samoobrony;
- nacisk na potrzebę znalezienia politycznego rozwiązania, tak, aby operacja pokojowa nie przeciągała się w nieskończoność.

W ostatnich latach zwiększa się rola organizacji regionalnych w operacjach pokojowych[22]. Sprawa udziału w operacjach pokojowych została uwzględniona również w reformie strategii NATO. W Deklaracji Szefów Państw i Rządów NATO przyjętej na posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Brukseli 10-11 stycznia 1994 r.: a) potwierdzono gotowość wspierania przez NATO operacji pokojowych prowadzonych przez ONZ i w ramach

odpowiedzialności OBWE, b) podkreślono potrzebę odpowiedniego dostosowania struktur dowodzenia i sił zbrojnych do wymogów prowadzenia przez NATO misji poza „tradycyjnym podstawowym zadaniem zbrojnej obrony swoich członków", c) wyrażono gotowość popierania uczestnictwa państw biorących udział w Partnerstwie dla Pokoju, nie będących członkami NATO we wspólnych operacjach pokojowych i innych przewidywanych działaniach[23].

OBWE prowadziła lub prowadzi również różnego rodzaju misje pokojowe o charakterze niewojskowym. Większość z nich stanowią misje długotrwałe. Do końca 1996 r. OBWE przeprowadziła 17 takich misji, przede wszystkim w nowopowstałych państwach na obszarze b. ZSRR, w republikach bałtyckich i w różnych regionach b. Jugosławii.

PRZYPISY

[1] Elementy tej definicji są zawarte w art. 2, par. 4. Zostały one rozwinięte w późniejszych konstytutywnych doukemntach ONZ, w tym również w definicji agresji przyjętej w rezolucji 3314 (XXIX) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 14 grudnia 1974 r. Por. tekst na s. 79-80.

[2] Por. s. 105.

[3] Ust. 2 stwierdza, że określenie „państwo nieprzyjacielskie" stosuje się do „każdego państwa, które podczas drugiej wojny światowej było nieprzyjacielem któregokolwiek sygnatariusza niniejszej Karty".

[4] W wyniku przyjęcia do NATO 15 października 1951 r. Turcji i Grecji do przyjętego w art. 6 określenia napaści zbrojnej włączono również taką napaść na terytorium Turcji oraz na okręty lub samoloty którejkolwiek ze stron znajdujące się „na jakimkolwiek innym obszarze europejskim na którym którekolwiek państwo Traktatu w chwili wejścia jego w życie sprowokowało okupację, lub na obszarze Morza Śródziemnego albo na obszarze północnoatlantyckim na północ od zwrotnika Raka".

[5] Konwencja dotycząca przywilejów i immunitetów Narodów Zjednoczonych z 13 lutego 1946 (Dziennik Ustaw, 1948, nr 39, poz. 286) i porozumienie w sprawie siedziby ONZ zawarte z rządem USA 26 czerwca 1947 r. (Official records of the Second Session of the General Assembly, Resolutions, s. 92-102).

[6] Umowa z 11 maja 1955 r. podpisana w Paryżu w sprawie statusu Unii Zachodnioeuropejskiej, przedstawicieli narodowych i międzynarodowego personelu.

[7] Dokument jest drukowany w wersji z 1951 r. i nie uwzględnia w wykazie Grecji, Hiszpanii, Niemiec i Turcji przyjętych po zawarciu porozumienia.

[8] Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych pod red. St. Huberta, t. III, Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym, Warszawa 1973, s. 102.

[9] International Organizations. Constitutional Documents by Amos J. Peaslee, Part One, General and Regional, Political, Economic, Social, Legal, Defense, vol. II, The Hague, 1974, s. 1122-1123.

[10] Por. s. 126-127.

[11] Zbiór statutów i regulaminów organizacji międzynarodowych pod red. St. Huberta, t. III, Organizacje międzynarodowe o charakterze regionalnym, Warszawa 1973, s. 27.

[12] Możliwość taką przewiduje m.in. art. 6 układu z 6 października 1991 r. między RP a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy. Dziennik Ustaw, 1992, nr 59, poz. 296.

[13] j.w.

[14] Dziennik Ustaw, 1993, nr 61, poz. 291.

[15] Por. przypis 12.

[16] Dziennik Ustaw, 1994, nr 29, poz. 109.

[17] Por. przypis 14.

[18] Por. s. 59.

[19] Zgodnie z art. 41 Karty Narodów Zjednoczonych.

[20] Por. tekst art. 53 Karty na s. 225.

[21] Por. tekst konwencji na s. 266-269.

[22] 9 grudnia 1994 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło „Deklarację w sprawie wzmocnienia współpracy między Narodami Zjednoczonymi i regionalnymi układami i agencjami w utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa", która określa rolę regionalnych organizacji wspierających utrzymanie pokoju. Przejawem tej współpracy jest rozmieszczenie sił pokojowych ONZ i organizacji regionalnych jak np. Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Zachodniej w Liberii w 1993 r. czy też Wspólnoty Niepodległych Państw w tym samym roku w Gruzji, a w 1994 r. w Tadżykistanie.

[23] Zbiór Dokumentów, 1994, nr 1, s. 167-171. Por. również Dokument dotyczący wspólnych misji pokojowych przyjęty przez Ambasadorów zainteresowanych Państw przy Kwaterze Głównej NATO z 15 marca 1993 r. (Zbiór Dokumentów, 1993, nr 1, s. 69 i nast.) oraz Uzgodnione zasady Komitetu Wojskowego NATO dotyczące operacji wspierania pokoju z 1994 r. (A. Skowroński, Siły pokojowe i operacje utrzymania pokoju Organizacji Narodów Zjednoczonych, Warszawa 1997, s. 158-159).

Rozdział VI

BEZPIECZEŃSTWO OBROTU MIĘDZYNARODOWEGO I PORZĄDKU PUBLICZNEGO PAŃSTW

W systemie współczesnego prawa międzynarodowego ważne miejsce zajmują normy odnoszące się do bezpieczeństwa obrotu międzynarodowego i porządku publicznego państw. Potrzeba ustanowienia ich ochrony wynikła w związku z nasileniem się zagrożeń ze strony terrorystów i zorganizowanej międzynarodowej przestępczości. Dla zapewnienia należytej ochrony przed tymi zagrożeniami i przestępczymi aktami przemocy zawarto w ostatnich 25 latach szereg umów międzynarodowych. Określają one zasady i metody zapewniające: a) bezpieczeństwo żeglugi powietrznej i morskiej, b) uprawnionych osób i c) porządku publicznego państw. W pracach przygotowawczych do tych umów podkreślono, że akty skierowane przeciwko temu bezpieczeństwu stwarzają groźbę dla utrzymania i rozwoju przyjaznych stosunków i współpracy miedzy państwami oraz pokoju międzynarodowego.

1. Bezpieczeństwo żeglugi powietrznej i morskiej

Opracowując konwencje mające zapewnić ochronę żeglugi powietrznej i morskiej, kierowano się:

- uznaniem, że bezprawne czyny nie tylko zagrażają jej bezpieczeństwu i stanowią jaskrawe naruszenie prawa człowieka do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego, określonego w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, lecz ponadto naruszają działalność ważnych dla stabilności obrotu międzynarodowego służb transportu lotniczego i morskiego i zaufanie społeczeństw do ich bezpieczeństwa,

- przeświadczeniem, że - biorąc pod uwagę charakter tych aktów skierowanych przeciwko wolności żeglugi powietrznej i morskiej - niezbędne staje się ujednolicenie działań państw nie tylko w celu ścigania i karania ich sprawców, lecz również zapobiegania im.

Umowy w powyższej sprawie nie naruszają w jakikolwiek sposób narodowych kompetencji państw w ściganiu i karaniu sprawców powyższych przestępstw ani też nie uchylają obowiązku ścisłego przestrzegania przez nie w ich zwalczaniu norm i zasad powszechnego prawa międzynarodowego.

KONWENCJA O ZWALCZANIU BEZPRAWNEGO ZAWŁADNIĘCIA STATKAMI POWIETRZNYMI
Haga, 16 grudnia 1970 r.

„... Artykuł 1

Każda osoba, która na pokładzie statku powietrznego będącego w locie:

a) bezprawnie, przemocą lub groźbą użycia przemocy lub w każdej innej formie zastraszania dokonuje zawładnięcia statkiem powietrznym lub przejęcia nad nim kontroli albo też usiłuje popełnić taki czyn, lub

b) współdziała z osobą, która popełnia lub usiłuje popełnić taki czyn

popełnia przestępstwo (zwane dalej „przestępstwem").

Artykuł 2

Każde Umawiające się Państwo zobowiązuje się do uznania przestępstwa za podlegające surowej karze.

Artykuł 3

1. Dla celów niniejszej Konwencji uważa się, że statek powietrzny jest w locie od chwili gdy załadowanie zostało zakończone i wszystkie drzwi zewnętrzne zostały zamknięte aż do chwili, gdy jedne z tych drzwi zostały otwarte w celu wyładowania. W przypadku przymusowego lądowania przyjmuje się, że lot trwa nadal aż do chwili przejęcia przez właściwe władze odpowiedzialności za statek powietrzny oraz osoby i mienie znajdujące się na pokładzie.

2. Niniejszej Konwencji nie stosuje się do statków powietrznych używanych w służbie wojskowej, celnej lub policyjnej.

3. Niniejszą Konwencję stosuje się tylko wtedy, gdy miejsce startu lub miejsce rzeczywistego lądowania statku powietrznego, na pokładzie którego przestępstwo zostało popełnione, jest położone poza terytorium Państwa rejestracji tego statku, niezależnie od tego, czy statek powietrzny wykonuje lot międzynarodowy, czy też krajowy.

4. Niniejszej Konwencji nie stosuje się w przypadkach przewidzianych w artykule 5, jeżeli miejsce startu i miejsce rzeczywistego lądowania statku powietrznego, na pokładzie którego popełniono przestępstwo, są położone na terytorium tego samego Państwa, a Państwo to jest jednym z tych, które określone są w tym artykule.

5. Niezależnie od postanowień ustępu 3 i 4 niniejszego artykułu, artykuł 6, 7, 8 i 10 stosuje się bez względu na miejsce startu lub miejsce rzeczywistego lądowania statku powietrznego, jeżeli sprawca lub domniemany sprawca przestępstwa znajdzie się na terytorium Państwa innego niż Państwo rejestracji tego statku powietrznego.

Artykuł 4

1. Każde Umawiające się Państwo podejmie w związku z przestępstwem takie środki, jakie będą konieczne dla ustanowienia swej jurysdykcji w sprawach o przestępstwo oraz o każdy inny czyn użycia przemocy w stosunku do pasażerów lub załogi popełniony przez domniemanego sprawcę przestępstwa, w następujących przypadkach:

a) gdy przestępstwo zostało popełnione na pokładzie statku powietrznego zarejestrowanego w tym Państwie,

b) gdy statek powietrzny, na pokładzie którego przestępstwo zostało popełnione, ląduje na jego terytorium z domniemanym sprawcą przestępstwa znajdującym się na pokładzie,

c) gdy przestępstwo zostało popełnione na pokładzie statku powietrznego wydzierżawionego bez załogi dzierżawcy, którego główne miejsce działalności, a w przypadku braku takiego miejsca - jego stałe miejsce pobytu, znajduje się poza Polską.

2. Każde Umawiające się Państwo podejmie również takie środki, jakie będą konieczne dla ustanowienia swej jurysdykcji w sprawie o przestępstwo w przypadku, gdy domniemany sprawca przestępstwa znajduje się na jego terytorium, a Państwo to nie wydaje go zgodnie z postanowieniami artykułu 8 żadnemu z Państw określonych w ustępie 1 niniejszego artykułu.

3. Niniejsza Konwencja nie wyłącza jurysdykcji karnej wykonywanej zgodnie z przepisami prawa wewnętrznego.

Artykuł 5

Umawiające się Państwa, które tworzą dla przewozu lotniczego organizację wspólnej eksploatacji lub międzynarodowe agencje eksploatacyjne, eksploatujące statki powietrzne podlegające wspólnej lub międzynarodowej rejestracji, wyznaczą dla każdego statku powietrznego według przyjętego trybu postępowania to Państwo spośród nich, które wykonywać będzie jurysdykcję i dla celów niniejszej Konwencji posiadać będzie uprawnienia Państwa rejestracji o czym zawiadomią Organizację Międzynarodową Lotnictwa Cywilnego, która poinformuje o tym wszystkie Państwa będące Stronami niniejszej Konwencji.

Artykuł 6

1. Jeżeli Umawiające się Państwo, na terytorium którego znajduje się sprawca lub domniemany sprawca przestępstwa, uzna, że okoliczności to usprawiedliwiają, zatrzyma taką osobę lub podejmie inne środki zapewniające jej obecność. Zatrzymanie lub zastosowanie innych środków powinno być zgodne z Prawem danego Państwa i może trwać jedynie przez okres konieczny dla przeprowadzenia postępowania karnego lub dokonania ekstradycji.

2. Państwo to przystąpi niezwłocznie do przeprowadzenia dochodzenia wstępnego mającego na celu ustalenie faktów.

3. Każdej osobie zatrzymanej w myśl postanowień ustępu 1 niniejszego artykułu przysługuje prawo natychmiastowego porozumienia się z najbliższym właściwym przedstawicielem Państwa, którego jest ona obywatelem; w tym celu należy udzielić jej wszelkich ułatwień.

4. Gdy Państwo zatrzymało osobę zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu, powiadamia niezwłocznie o tym zatrzymaniu jak i o okolicznościach, które je usprawiedliwiają, Państwo rejestracji statku powietrznego. Państwo określone w artykule 4 ustęp 1 litera c), Państwo, którego zatrzymana osoba jest obywatelem, a także jeżeli uzna to za wskazane - wszystkie inne zainteresowane Państwa. Państwo, które prowadzi wstępne dochodzenie określone w ustępie 2 niniejszego artykułu, powiadamia natychmiast wyżej wymienione Państwa o jego wynikach i oświadcza czy zamierza wykonywać swą jurysdykcję.

Artykuł 7

Jeżeli Umawiające się Państwo na terytorium którego znajduje się domniemany sprawca przestępstwa nie wydaje go, zobowiązane jest ono bez żadnego wyjątku oraz bez względu na to, czy przestępstwo zostało popełnione na jego terytorium, przedłożyć sprawę właściwym władzom w celu przeprowadzeniu postępowania karnego. Władze te podejmować będą swe decyzje w taki sam sposób jak w przypadku jakiegokolwiek przestępstwa o poważnym charakterze, zgodnie z prawem wewnętrznym tego Państwa.

Artykuł 8

1. Przestępstwo uznaje się za przestępstwo uzasadniające ekstradycję, włączone do wszystkich umów ekstradycyjnych zawartych już między Umawiającymi się Państwami, Umawiające się Państwa zobowiązują się włączyć przestępstwo jako przestępstwo uzasadniające ekstradycje do wszystkich umów ekstradycyjnych, jakie będą zawarte miedzy nimi.

2. Jeżeli Umawiające się Państwo, które uzależnia ekstradycję od istnienia umowy, otrzyma wniosek o ekstradycję od innego Umawiającego się Państwa, z którym nie ma umowy ekstradycyjnej, może uznać niniejszą Konwencję za podstawę prawną ekstradycji w związku z przestępstwem. Ekstradycja podlega innym warunkom przewidzianym przez prawo Państwa wezwanego.

3. Umawiające się Państwa, które nie uzależniają ekstradycji od istnienia umowy, uznają między sobą przestępstwo za przestępstwo uzasadniające ekstradycję na warunkach przewidzianych przez prawo państwa wezwanego.

4. Dla celów ekstradycji między Umawiającymi się Państwami przestępstwo uważa się za dokonane tak w miejscu jego popełnienia jak i na terytorium Państw zobowiązanych do ustanowienia swej jurysdykcji zgodnie z artykułem 4 ustęp 1.

Artykuł 9

1. Jeżeli popełniono lub usiłowano popełnić jakikolwiek z czynów wymienionych w artykule 1 litera a), Umawiające się Państwa podejmą wszelkie właściwe środki dla przywrócenia lub utrzymania kontroli nad statkiem powietrznym przez prawowitego dowódcę.

2. W przypadkach określonych w poprzednim ustępie każde Umawiające się Państwo, na terytorium którego znajduje się statek powietrzny, pasażerowie lub załoga, ułatwi tak szybko jak tylko to będzie możliwe, pasażerom i załodze kontynuowanie podróży oraz bez zwłoki, zwróci osobom uprawnionym statek powietrzny i jego ładunek.

Artykuł 10

1. Umawiające się Państwa będą udzielać sobie jak najdalej idącej pomocy prawnej w postępowaniu karnym prowadzonym w związku z przestępstwem jak i innymi czynami wymienionymi w artykule 4. We wszystkich przypadkach stosuje się prawo Państwa wezwanego.

2. Postanowienia ustępu 1 niniejszego artykułu nie naruszają zobowiązań wynikających z postanowień innych dwustronnych lub wielostronnych umów, które regulują lub będą regulować w całości lub w części wzajemną pomoc prawną w sprawach karnych.

Artykuł 11

Każde Umawiające się Państwo przekaże Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego zgodnie z jego prawem wewnętrznym, tak szybko jak tylko to będzie możliwe, wszelkie istotne informacje znajdujące się w jego posiadaniu dotyczące:

a) okoliczności przestępstwa,

b) środków podjętych w myśl postanowień artykułu 9,

c) środków zastosowanych względem sprawcy lub domniemanego sprawcy przestępstwa oraz w szczególności - wyników postępowania ekstradycyjnego lub każdego innego postępowania prawnego[1].

Dziennik Ustaw, 1972, nr 25, poz. 181.

KONWENCJA O ZWALCZANIU BEZPRAWNYCH CZYNÓW SKIEROWANYCH PRZECIWKO BEZPIECZEŃSTWU LOTNICTWA CYWILNEGO

Montreal, 23 września 1971 r.

„...Artykuł 1

1. Popełnia przestępstwo każda osoba, która bezprawnie i umyślnie:

a) dokonuje ataku przemocy wobec osoby znajdującej się na pokładzie statku powietrznego będącego w locie, jeżeli czyn ten może zagrażać bezpieczeństwu tego statku powietrznego, lub

b) niszczy statek powietrzny będący w służbie lub powoduje jego uszkodzenie, które czyni go niezdolnym do lotu lub które może stworzyć zagrożenie jego bezpieczeństwa w locie, lub

c) umieszcza lub powoduje umieszczenie w jakikolwiek sposób na statku powietrznym będącym w służbie urządzeń lub substancji, które mogą ten statek zniszczyć albo spowodować jego uszkodzenie czyniące go niezdolnym do lotu lub mogące stworzyć zagrożenie jego bezpieczeństwa w locie, albo

d) niszczy lub uszkadza lotnicze urządzenia nawigacyjne lub zakłóca ich działanie, jeżeli czyn taki może zagrozić bezpieczeństwu statku powietrznego w locie; lub

e) przekazuje informacje, o których wie, że są fałszywe, stwarzając w ten sposób zagrożenie bezpieczeństwa statku powietrznego w locie.

2. Popełnia takie przestępstwo każda osoba, która:

a) usiłuje popełnić którekolwiek z przestępstw wymienionych w ustępie 1 niniejszego artykułu lub

b) współdziała z osobą, która popełnia lub usiłuje popełnić takie przestępstwo... ."[2]

Dziennik Ustaw, 1976, nr 8, poz. 37.

KONWENCJA DOTYCZĄCA PRAWA MORSKIEGO
Montego Bay, 14 grudnia 1982 r.

„...Artykuł 100

Obowiązek współpracy w represji piractwa

Wszystkie państwa powinny współpracować w najpełniejszym możliwym zakresie w represji piractwa na morzu pełnym lub w każdym innym miejscu poza jurysdykcją jakiegokolwiek państwa.

Artykuł 101

Definicja piractwa

Piractwo polega na jednym z następujących aktów:

a) każdy bezprawny akt przymusu lub uwiezienia, albo każdy akt rabunku, dokonany w celach prywatnych lub przez załogę lub pasażerów statku prywatnego lub prywatnego samolotu i skierowany:

(i) na pełnym morzu, przeciwko drugiemu statkowi lub samolotowi, lub przeciwko osobom lub mieniu na pokładzie tego statku lub samolotu,

(ii) przeciwko statkowi, samolotowi, osobom i mieniu w miejscu poza jurysdykcją jakiegokolwiek państwa;

b) akt dobrowolnego udziału w korzystaniu ze statku lub samolotu w świadomości faktów czyniących statek lub samolot pirackim;

c) każdy akt mający na celu podżeganie do popełnienia jakiegokolwiek aktu opisanego w ustępach 1 i 2 niniejszego artykułu.

Artykuł 102

Piractwo dokonane przez okręt wojenny, statek państwowy lub państwowy samolot, którego załoga zbuntowała się.

Akty piractwa określone w art. 101, dokonane przez okręt wojenny, statek państwowy lub państwowy samolot, którego załoga zbuntowała się i przejęła kontrolę nad statkiem lub samolotem są zrównane z aktami dokonanymi przez prywatny statek lub samolot.

Artykuł 103

Definicja pirackiego statku lub samolotu

Statek lub samolot uważany jest za piracki statek lub samolot, jeśli jest przeznaczony przez osoby sprawujące nad nim faktyczną kontrolę do popełnienia jednego z aktów przewidzianych w artykule 101. Dotyczy to także statków lub samolotów, które posłużyły do popełnienia takich czynów, dopóki pozostają pod kontrolą osób winnych popełnienia tych czynów.

Artykuł 104

Zachowanie lub utrata przynależności państwowej statku lub samolotu

Statek lub samolot może zachować swoją przynależność państwową, pomimo że stał się statkiem lub samolotem pirackim. Zachowanie lub utrata przynależności państwowej określa się według prawa Państwa, które przynależność tą nadało.

Artykuł 105

Zajęcie prywatnego statku lub samolotu

Na pełnym morzu lub w jakimkolwiek miejscu poza jurysdykcją jakiegokolwiek państwa, każde Państwo może zająć statek lub samolot piracki, albo statek lub samolot pochwycony przez piratów i pod ich kontrolą i zatrzymać osoby i zająć mienie na pokładzie statku. Sądy Państwa, które dokonało zajęcia, mogą orzekać o wymiarze kary i mogą również określić akcję jaką należy podjąć w odniesieniu do statku, samolotu oraz mienia z uwzględnieniem praw osób trzecich działających w dobrej wierze.

Artykuł 106

Odpowiedzialność za zajęcie bez wystarczającego uzasadnienia

Gdy zajęcie statku lub samolotu podejrzanego o piractwo dokonano bez wystarczającego uzasadnienia, Państwo, które dokonało takiego zajęcia jest odpowiedzialne wobec Państwa przynależności statku lub samolotu za wszelkie straty lub szkody spowodowane zajęciem.

Artykuł 107

Statki lub samoloty, które są upoważnione do zajęcia pod zarzutem piractwa

Zajęcia pod zarzutem piractwa dokonać mogą jedynie okręty wojenne lub samoloty albo inne statki lub samoloty jednoznacznie oznaczone i możliwe do zidentyfikowania za pozostające w służbie rządowej lub upoważnione dla tego celu"

The International Law of the Sea, Vol. II, Documents, Cases and Tables, E.D. Brown, Aldershot 1994, s. 152-154.

KONWENCJA W SPRAWIE PRZECIWDZIAŁANIA BEZPRAWNYM CZYNOM PRZECIWKO BEZPIECZEŃSTWU ŻEGLUGI MORSKIEJ
Rzym, 10 marca 1988 r.

"Państwa-strony niniejszej konwencji ...

uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

W rozumieniu niniejszej konwencji „statek" oznacza urządzenie pływające jakiegokolwiek rodzaju, nie złączone na stałe z dnem morskim, łącznie z urządzeniami dynamicznie podtrzymywanymi (niewypornościowymi), urządzeniami zdolnymi do zanurzania się lub wszelkimi innymi urządzeniami pływającymi.

Artykuł 2

1. Konwencja niniejsza nie ma zastosowania do:

a) okrętu wojennego lub

b) statku należącego do państwa lub przez nie eksploatowanego, jeśli jest on wykorzystywany jako wojskowa jednostka pomocnicza lub służy władzom celnym bądź policji, lub

c) statku wycofanego z żeglugi lub statku nie będącego w eksploatacji (na uwięzi).

2. Żaden przepis niniejszej konwencji nie narusza immunitetu okrętów wojennych i innych statków państwowych eksploatowanych w celach niehandlowych.

Artykuł 3

1. Osoba popełnia przestępstwo, jeżeli bezprawnie i umyślnie:

(a) zajmuje statek lub przejmuje nad nim kontrolę przy użyciu siły lub groźby jej użycia lub za pomocą wszelkiej innej formy zastraszania, lub

(b) dokonuje ataku przemocy przeciwko osobie znajdującej się na statku, jeżeli działanie to może zagrażać bezpiecznej żegludze tego statku, lub

(c) niszczy statek albo powoduje uszkodzenie statku lub jego ładunku, jeżeli działanie to może zagrażać bezpiecznej żegludze tego statku, lub

(d) umieszcza lub powoduje umieszczenie na statku, za pomocą jakichkolwiek środków, urządzenia lub substancję, która może zniszczyć ten statek lub spowodować jego uszkodzenie lub znajdującego się na nim ładunku, powodując przez to zagrożenie lub możliwość zagrożenia dla bezpiecznej żeglugi tego statku, lub

(e) niszczy albo w sposób poważny uszkadza morskie urządzenia nawigacyjne, albo w poważny sposób przeszkadza w ich obsłudze, jeżeli działanie takie może zagrażać bezpiecznej żegludze statku, lub

(f) przekazuje informacje, o których wie, ze są fałszywe, powodując w ten sposób zagrożenia dla bezpiecznej żeglugi statku, lub

(g) rani albo zabija inną osobę w związku z popełnieniem lub próbą popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa wymienionego w punktach od (a) do (f).

2. Osoba popełnia również przestępstwo, jeżeli

(a) usiłuje popełnić jakiekolwiek przestępstwo wymienione w ustępie 1 lub

(b) namawia inną osobę do popełnienia przestępstw wymienionych w ustępie 1, lub w jakikolwiek sposób współdziała z osobą popełniającą takie przestępstwa, lub

(c) grozi, stawiając warunki lub nie stawiając warunków, jakie są przewidziane w prawie wewnętrznym, w celu zmuszenia osoby fizycznej lub prawnej do dokonania lub powstrzymywania się od dokonania określonego czynu, że popełnił jakiekolwiek przestępstwo wyszczególnione w ustępie 1 punkty (b), (c), i (e), jeżeli groźba taka naraża bezpieczną żeglugę danego statku.

Artykuł 4

1. Niniejsza konwencja ma zastosowanie, jeżeli statek przepływa lub zgodnie z planem ma wpłynąć na, przepłynąć przez lub wypłynąć z wód znajdujących się poza zewnętrzną granicą morza terytorialnego jednego pastwa lub poza bocznymi granicami jego morza terytorialnego graniczącego z przyległymi państwami.

2. W przypadkach, w których konwencja nie ma zastosowania na podstawie ustępu 1, stosowana jest mimo wszystko, jeżeli sprawca lub domniemany sprawca przestępstwa przebywa na terytorium państwa-strony innego niż państwo, do którego odnosi się ustęp 1.

Artykuł 5

1. Każde państwo-strona ustali właściwe sankcje karne za przestępstwa wymienione w artykule 3, jeżeli przestępstwa te są popełnione:

(a) przeciwko statkowi lub na statku podnoszącym banderę tego państwa w czasie popełnienia przestępstwa, lub

(b) na terytorium tego państwa, włącznie z jego morzem terytorialnym, lub

(c) przez obywatela tego państwa.

2. Państwo-strona może również ustanowić swoją jurysdykcję w sprawach o każde z tych przestępstw, jeżeli:

(a) jeżeli jest ono popełnione przez bezpaństwowca zamieszkałego na stałe w tym państwie lub

(b) w wyniku przestępstwa obywatel tego państwa jest zatrzymany, zastraszony, zraniony lub zabity, lub

(c) jest ono popełnione w celu zmuszenia tego państwa do dokonania lub powstrzymania się od dokonania jakiegokolwiek działania ...[3].

Artykuł 9

Żadne z postanowień niniejszej konwencji nie narusza w jakikolwiek sposób norm prawa międzynarodowego odnoszących się do kompetencji państw do prowadzenia postępowania przygotowawczego lub wykonania jurysdykcji na statkach nie podnoszących bandery tych państw.

Artykuł 10

1. Państwo-strona, na którego terytorium przebywa sprawca lub domniemany sprawca przestępstwa, jeżeli go nie wydaje, to - w przypadkach, w których ma zastosowanie artykuł 6[4] - zobowiązane jest bez żadnego wyjątku oraz bez względu na to, czy przestępstwo zostało dokonane na jego terytorium, przedłożyć niezwłocznie sprawę swym właściwym władzom w celu przeprowadzenia postępowania karnego zgodnie z prawem tego państwa. Powyższe władze powinny podjąć decyzję w taki sam sposób, w jaki podejmowane są decyzje w przypadkach wszelkich innych przestępstw uznanych w prawie tego państwa za przestępstwa o poważnym charakterze ...

Artykuł 11

1. Przestępstwa wymienione w artykule 3 uznane będą za podlegające włączeniu, jako przestępstwa uzasadniające ekstradycję, do każdej umowy o ekstradycji istniejącej między państwami-stronami. Państwa-strony zobowiązują się włączyć takie przestępstwa, jako przestępstwa uzasadniające ekstradycję, do każdej umowy ekstradycyjnej, jaka będzie między nimi zawarta.

2. Jeżeli państwo-strona, które uzależnia ekstradycję od istnienia umowy, otrzyma wniosek o ekstradycję od innego państwa-strony, z którym nie ma umowy ekstradycyjnej, państwo otrzymujące taki wniosek może na podstawie własnej decyzji uznać niniejszą konwencję za podstawę prawną ekstradycji w związku z przestępstwami wymienionymi w artykule 3. Ekstradycja będzie zgodna z innymi warunkami przewidzianymi przez prawo państwa wezwanego ...[5].

Artykuł 13

1. Państwa-strony współpracują w zapobieganiu popełnienia przestępstw wymienionych w artykule 3, w szczególności przez:

(a) przedsięwzięcie wszelkich praktycznie możliwych środków mających na celu zapobieżenie na swych terytoriach przygotowaniom do popełnienia tych przestępstw w obrębie lub poza granicami tych państw,

(b) wymianę informacji zgodnie z ich prawem wewnętrznym oraz koordynację przedsięwziętych środków administracyjnych i innych uznanych za właściwe dla zapobieżenia popełnianiu przestępstw wymienionych w artykule 3 ...

Artykuł 14

Każde państwo-strona mające podstawę przypuszczać, że będzie popełnione przestępstwo wymienione w artykule 3, niezwłocznie udzieli zgodnie ze swym prawem wewnętrznym każdej istotnej informacji znajdującej się w jego posiadaniu tym państwom, które byłyby właściwe do ustanowienia swej jurysdykcji, zgodnie z artykułem 6.

Artykuł 15

1. Każde państwo-strona, zgodnie ze swym prawem wewnętrznym przekaże Sekretarzowi Generalnemu, tak szybko jak to jest możliwe, każdą istotną informację znajdującą się w jego posiadaniu, dotyczącą:

(a) okoliczności przestępstwa,

(b) czynności podjętych zgodnie z artykułem 13 ustęp 2,

(c) środków podjętych względem sprawcy lub domniemanego sprawcy przestępstwa, a w szczególności wyników każdego postępowania ekstradycyjnego lub innych postępowań prawnych.

2. Państwo-strona, w którym w odniesieniu do domniemanego sprawcy przestępstwa zostało podjęte postępowanie karne, zawiadamia zgodnie ze swym prawem wewnętrznym Sekretarza Generalnego o ostatecznym wyniku tego postępowania ..."

Dziennik Ustaw, 1994, nr 129, poz. 635.

2. Bezpieczeństwo uprawnionych osób

Ogólne zasady ochrony uprawnionych osób zostały określone w zwyczajowym i traktatowym prawie dyplomatycznym. W ostatnim pięćdziesięcioleciu zawarte zostały trzy wielostronne umowy regulujące między innymi ten problem:

- Konwencja Wiedeńska z 18 kwietnia 1961 r. o stosunkach dyplomatycznych: określająca obowiązek państw zapewnienia ochrony personelowi misji dyplomatycznych i ich pomieszczeń (art. 22, ustęp 3), rezydencji prywatnych przedstawicieli dyplomatycznych (art. 30), kurierów i poczty kurierskiej (art. 27, ustęp 5) oraz kurierów w tranzycie przez ich terytorium (art. 40 ustęp 3)[6];

- Konwencja z 16 grudnia 1969 r. o misjach specjalnych zawierająca w art. 25, ustęp 2, 30 i 42 ustęp 3 postanowienia podobne do tych jakie przyjęto w konwencji wiedeńskiej[7];

- Konwencja z 13 lutego 1946 r. dotycząca przywilejów i immunitetów Narodów Zjednoczonych, która zapewnia ochronę przedstawicieli państw członkowskich, funkcjonariuszy ONZ i rzeczoznawców wysłanych w jej sprawach przez przyznanie im określonych przywilejów i immunitetów[8].

Nasilenie się aktów terroru i napaści na przedstawicieli państw i organizacji międzynarodowych spowodowało konieczność przygotowania i wprowadzenia w życie specjalnych konwencji dotyczących ścigania i karania sprawców tych przestępstw. W tym celu zawarto

dwie umowy: konwencję z 14 grudnia 1975 r. o zapobieganiu przestępstwom i karaniu sprawców przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej, w tym przeciwko dyplomatom oraz konwencję z 9 grudnia 1994 r. w sprawie bezpieczeństwa personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego.

KONWENCJA O ZAPOBIEGANIU PRZESTĘPSTWOM I KARANIU SPRAWCÓW PRZESTĘPSTW PRZECIWKO OSOBOM KORZYSTAJĄCYM Z OCHRONY MIĘDZYNARODOWEJ, W TYM PRZECIWKO DYPLOMATOM

Nowy York, 14 grudnia 1973 r.

Państwa-Strony niniejszej Konwencji .....

zważywszy, że przestępstwa przeciwko dyplomatom i innym osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej, zagrażając bezpieczeństwu tych osób, stanowią poważną groźbę dla utrzymania normalnych stosunków międzynarodowych, które są niezbędne dla współpracy między Państwami ....

uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

W rozumieniu niniejszej konwencji:

1. Określenie „osoba korzystająca z ochrony międzynarodowej" oznacza:

a) głowę państwa, w tym każdego członka organu kolektywnego pełniącego zgodnie z konstytucją danego państwa, funkcję głowy państwa, szefa rządu lub ministra spraw zagranicznych wówczas, gdy taka osoba znajduje się w obcym państwie, jak również towarzyszących jej członków rodziny,

b) każdego przedstawiciela, funkcjonariusza lub osobistość oficjalną państwa lub każdego innego przedstawiciela organizacji międzynarodowej o charakterze międzyrządowym, który w czasie i w miejscu, w którym przeciwko niemu, jego oficjalnej siedzibie, jego prywatnemu mieszkaniu lub jego środkom transportu zostało popełnione przestępstwo, był uprawniony, zgodnie z prawem międzynarodowym, do szczególnej ochrony przed jakąkolwiek napaścią na jego osobę, wolność lub godność, a także członków jego rodziny pozostających z nim we wspólnocie domowej;

2. określenie „przypuszczalny sprawca" oznacza osobę, przeciwko której istnieją wystarczające dowody pozwalające na wstępne ustalenie, że popełniła albo brała udział w popełnieniu jednego lub więcej przestępstw wymienionych w artykule 2.

Artykuł 2

1. Umyślne dokonanie:

a) zabójstwa, uprowadzenia lub innej napaści na osobę albo wolność osoby korzystającej z ochrony międzynarodowej,

b) gwałtownej napaści na oficjalną siedzibę, prywatne mieszkanie lub środki transportu osoby korzystającej z ochrony międzynarodowej, która to napaść może zagrażać tej osobie lub jej wolności,

c) groźby popełnienia takiej napaści,

d) usiłowania popełnienia takiej napaści,

e) czynu stanowiącego współuczestnictwo w popełnieniu takiej napaści,

zostanie uznane przez każde Państwo-Stronę za przestępstwo, zgodnie z jego ustawodawstwem wewnętrznym.

2. Każde Państwo-Strona ustanowi odpowiednie kary za popełnienie tych przestępstw, z uwzględnieniem ich poważnego charakteru.

3. Ustępy 1 i 2 niniejszego artykułu w żadnym razie nie uchylają wynikających z prawa międzynarodowego zobowiązań Państw-Stron do podjęcia wszelkich odpowiednich środków dla uniemożliwienia innych napaści na osobę, wolność lub godność osoby korzystającej z ochrony międzynarodowej.

Artykuł 3

1. Każde Państwo-Strona podejmie wszelkie niezbędne środki dla ustanowienia swojej jurysdykcji w sprawach przestępstw wymienionych w artykule 2 w następujących wypadkach:

a) gdy przestępstwo zostało popełnione na terytorium tego Państwa albo na pokładzie statku lub samolotu zarejestrowanego w tym Państwie,

b) gdy przypuszczalny sprawca jest obywatelem tego Państwa,

c) gdy przestępstwo zostało popełnione przeciwko osobie korzystającej z ochrony międzynarodowej, określonej w artykule 1, mającej taki status z tytułu funkcji, które wykonuje w imieniu tego Państwa.

2. Każde Państwo-Strona podejmie również niezbędne środki dla ustanowienia swojej jurysdykcji w sprawach tych przestępstw, w razie gdy przypuszczalny sprawca przebywa na jego terytorium i zgodnie z artykułem 8 nie zostanie wydany innemu Państwu wymienionemu w ustępie 1 niniejszego artykułu.

3. Niniejsza konwencja nie wyłącza jurysdykcji karnej i wykonywanej na podstawie ustawodawstwa wewnętrznego.

Artykuł 4

Państwa-Strony będą współdziałać w zapobieganiu przestępstwom wymienionym w artykule 2, w szczególności przez:

a) podejmowanie wszelkich możliwych do zastosowania środków w celu zapobiegania czynieniu na ich terytoriach przygotowań do popełnienia tych przestępstw na ich terytoriach lub poza nimi,

b) wymianę informacji i koordynację podejmowanych administracyjnych i innych odpowiednich środków w celu zapobiegania popełnianiu tych przestępstw.

Artykuł 5

1. Państwo-Strona, na którego terytorium zostało popełnione jedno lub więcej przestępstw wymienionych w artykule 2, jeżeli ma podstawy sądzić, że przypuszczalny sprawca opuścił jego terytorium, powiadomi wszystkie pozostałe zainteresowane Państwa bezpośrednio lub za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych o wszystkich faktach odnoszących się do popełnionego przestępstwa oraz przekaże wszelkie posiadane informacje dotyczące ustalenia tożsamości przypuszczalnego sprawcy.

2. W razie popełnienia któregokolwiek z przestępstw wymienionych w artykule 2 przeciwko osobie korzystającej z ochrony międzynarodowej, każde Państwo-Strona mające informacje dotyczące pokrzywdzonego oraz okoliczności popełnienia przestępstwa dołoży wszelkich starań, aby je w pełni i niezwłocznie przekazać, na warunkach przewidzianych w jego ustawodawstwie wewnętrznym. Państwu-Stronie, w którego imieniu osoba ta wykonywała swoje funkcje.

Artykuł 6

1. W razie uznania, że wymagają tego okoliczności, Państwo-Strona, na którego terytorium przebywa przypuszczalny sprawca, podejmie zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym odpowiednie środki zapewniające jego obecność dla celów postępowania karnego lub ekstradycji. O środkach tych zostaną niezwłocznie powiadomione bezpośrednio lub za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych:

a) Państwo na którego terytorium przestępstwo zostało popełnione,

b) Państwo lub Państwa, których obywatelem jest przypuszczalny sprawca, albo jeżeli nie ma on żadnego obywatelstwa, na którego terytorium ma on stałe miejsce zamieszkania,

c) Państwo lub Państwa, których obywatelem jest osoba korzystająca z ochrony międzynarodowej lub w których imieniu wykonywała ona swoje funkcje,

d) wszystkie pozostałe zainteresowane Państwa oraz

e) organizacja międzyrządowa, której osoba korzystająca z ochrony międzynarodowej jest funkcjonariuszem, osobistością oficjalną lub przedstawicielem.

2. Każdej osobie, w stosunku do której zostały podjęte środki wymienione w ustępie 1 niniejszego artykułu, przysługuje prawo:

a) do niezwłocznego skontaktowania się z najbliższym właściwym przedstawicielem Państwa, którego jest ona obywatelem lub które w inny sposób upoważnione jest do ochrony jej praw, albo, gdy nie ma żadnego obywatelstwa, z przedstawicielem Państwa, do którego zwróci się z taką prośbą i które wyrazi zgodę na ochronę jej praw, oraz

b) do odwiedzin przez przedstawiciela tego Państwa.

Artykuł 7

Państwo-Strona, na którego terytorium przebywa przypuszczalny sprawca, jeżeli nie dokonuje jego ekstradycji, przekaże sprawę bez jakiegokolwiek wyjątku i bez nie uzasadnionej zwłoki swoim właściwym organom w celu przeprowadzenia postępowania karnego, zgodnie z procedurą przewidzianą przez ustawodawstwo tego Państwa.

Artykuł 8

1. Jeżeli przestępstwa określone w artykule 2 nie zostały wymienione jako przestępstwa uzasadniające ekstradycję w umowie o ekstradycji obowiązującej między Państwami-Stronami, uważa się je za objęte taką umową. Państwa-Strony zobowiązują się włączyć te przestępstwa, jako przestępstwa uzasadniające ekstradycję do każdej umowy o ekstradycję, jaka zostanie miedzy nimi zawarta w przyszłości.

2. Jeżeli Państwo-Strona, która uzależnia ekstradycję od istnienia umowy, otrzyma prośbę o ekstradycję od innego Państwa-Strony, z którym nie posiada umowy o ekstradycji, może ona, jeżeli wyraża zgodę na wydanie, uznać niniejszą konwencję za prawną podstawę do ekstradycji w odniesieniu do tych przestępstw. Ekstradycja będzie podlegać przepisom postępowania i innym warunkom ustanowionym przez prawo Państwa wezwanego.

3. Państwa-Strony, które nie uzależniają ekstradycji od istnienia umowy, uznają te przestępstwa w stosunkach między sobą za przestępstwa uzasadniające ekstradycję, z uwzględnieniem przepisów postępowania i innych warunków ustanowionych przez prawo Państwa wezwanego.

4. Każde z takich przestępstw będzie traktowane dla celów ekstradycji między Państwami-Stronami jak gdyby zostało popełnione nie tylko w miejscu jego popełnienia, lecz także na terytoriach Państw, które są zobowiązane ustanowić swoją jurysdykcję zgodnie z artykułem 3 ustęp 1.

Artykuł 9

Każdej osobie przeciwko której zostało wszczęte postępowanie w związku z którymkolwiek z przestępstw wymienionych w artykule 2 będzie zapewnione sprawiedliwe traktowanie we wszystkich stadiach postępowania.

Artykuł 10

1. Państwa-Strony będą udzielać sobie wzajemnie najdalej idącej pomocy prawnej w związku z postępowaniem karnym, dotyczącym przestępstw wymienionych w artykule 2, włączając w to udostępnienie wszelkich posiadanych dowodów niezbędnych w prowadzeniu postępowania.

2. Postanowienia ustępu 1 niniejszego artykułu nie naruszają zobowiązań dotyczących wzajemnej pomocy prawnej zawartych w jakiejkolwiek innej umowie... ."[9]

Dziennik Ustaw, 1983, nr 37, poz. 168.

KONWENCJA W SPRAWIE BEZPIECZEŃSTWA PERSONELU NARODÓW ZJEDNOCZONYCH I PERSONELU TOWARZYSZĄCEGO
Nowy Jork, 9 grudnia 1994 r.

Sprawa zapewnienia należytego bezpieczeństwa personelu wojskowego i cywilnego biorącego udział w operacjach i misjach ONZ stała się szczególnie pilna w ostatnich latach w związku ze znacznym wzrostem ponoszonych przezeń strat. W konsekwencji tego wewnętrzny system ochrony personelu ONZ i traktatowe zobowiązania państw na których obszarze jest rozmieszczana operacja ONZ do zapewnienia bezpieczeństwa jej personelu zostały uzupełnione specjalną konwencją z 9 grudnia 1994 r. w sprawie bezpieczeństwa personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego.

„Państwa – Strony tej Konwencji...

przekonane o pilnej potrzebie przyjęcia odpowiednich i skutecznych środków w celu zapobieżenia napaściom na personel Narodów Zjednoczonych i personel towarzyszący i ukarania tych, którzy napaści takich dokonują, uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

Definicje

Dla celów niniejszej Konwencji:

a) „Personel Narodów Zjednoczonych" oznacza:

(i) osoby zatrudnione lub rozmieszczone przez Sekretarza Generalnego, jako członkowie wojskowych, policyjnych i cywilnych części składowych operacji Narodów Zjednoczonych,

(ii) inni funkcjonariusze, rzeczoznawcy wysłani w sprawach Narodów Zjednoczonych i ich agencji wyspecjalizowanych lub Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej, którzy przebywają w charakterze urzędowym na obszarze, na którym jest prowadzona operacja Narodów Zjednoczonych.

b) „Personel towarzyszący" oznacza:

(1) osoby wyznaczone przez rząd lub międzynarodową organizację za zgodą właściwego organu Narodów Zjednoczonych;

(ii) osoby zatrudnione przez Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych lub przez agencję wyspecjalizowaną lub Międzynarodową Agencję Energii Atomowej;

(iii) osoby rozmieszczone przez humanitarne organizacje lub agencje pozarządowe za zgodą Sekretarza Generalnego lub agencji wyspecjalizowanej lub Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej, dla prowadzenia działalności w celu udzielenia pomocy dla realizacji mandatu operacji Narodów Zjednoczonych;

c) „operacja Narodów Zjednoczonych" oznacza operację utworzoną przez kompetentny organ Narodów Zjednoczonych, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i prowadzoną pod nadzorem i kontrolą Narodów Zjednoczonych:

(i) gdy operacja ta jest podjęta w celu utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa,

(ii) gdy Rada Bezpieczeństwa lub Zgromadzenie Ogólne stwierdziły, dla celów tej Konwencji, że istnieje wyjątkowe zagrożenie bezpieczeństwa personelu uczestniczącego w operacji;

d) „Państwo-Gospodarz" oznacza Państwo, na którego terytorium jest prowadzona operacja Narodów Zjednoczonych;

e) „Państwo Tranzytowe" oznacza Państwo, nie będące Państwem - Gospodarzem przez które odbywa się tranzyt personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego lub ich sprzętu lub na którym przebywa on czasowo w związku z operacją Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 2

Zakres stosowania

1. Niniejsza Konwencja stosuje się do personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego i do operacji Narodów Zjednoczonych określonych w artykule 1.

2. Niniejsza Konwencja nie ma zastosowania do operacji Narodów Zjednoczonych, podejmowanych przez Radę Bezpieczeństwa jako akcje przymusowe w rozumieniu rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych, w których personel uczestniczy w charakterze kombatantów przeciwko zorganizowanym siłom zbrojnym i do których stosuje się prawo międzynarodowych konfliktów zbrojnych.

Artykuł 3

Identyfikacja

1. Wojskowe i policyjne komponenty operacji Narodów Zjednoczonych i ich pojazdy, statki i samoloty powinny być oznaczone znakiem rozpoznawczym. Pozostały personel, pojazdy, statki i samoloty powinny zostać odpowiednio oznaczone, o ile inaczej nie zdecyduje Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 4

Porozumienia dotyczące statusu operacji

Państwo - gospodarz i Narody Zjednoczone powinny zawierać tak szybko, jak tylko to możliwe, porozumienia dotyczące statusu operacji Narodów Zjednoczonych i całego uczestniczącego w niej personelu, wyłączając między innymi postanowienia o przywilejach i immunitetach sił wojskowych i policyjnych tych operacji.

Artykuł 5

Tranzyt

Państwo tranzytowe powinno ułatwić niezakłócony tranzyt personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego oraz ich sprzętu do i z państwa-gospodarza.

Artykuł 6

Przestrzeganie prawa i ustaw

1. Personel Narodów Zjednoczonych i personel towarzyszący bez uszczerbku dla tych przywilejów i immunitetów z jakich mogą korzystać lub dla wymogów ich obowiązków służbowych będą:

a) przestrzegać prawo i ustawy państwa-gospodarza i państwa tranzytowego,

b) powstrzymywać się od wszelkich działań lub działalności niezgodnej z bezstronnym i międzynarodowym charakterem ich służby.

2. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych podejmie wszelkie stosowne środki w celu zapewnienia przestrzegania tych zobowiązań.

Artykuł 7

Obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego.

1. Personel Narodów Zjednoczonych i personel towarzyszący, ich sprzęt, pomieszczenia nie mogą być przedmiotem napaści lub jakiejkolwiek akcji uniemożliwiającej wypełnienie ich obowiązków.

2. Państwa-Strony powinny podjąć wszelkie stosowane środki dla zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego. W szczególności Państwa-Strony powinny podjąć wszelkie stosowne kroki dla ochrony personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego, rozmieszczonego na ich terytoriach, przed przestępstwami określonymi w artykule 9.

3. Państwa-Strony powinny współpracować z Narodami Zjednoczonymi i innymi Państwami-Stronami, kiedy będzie to stosowane, w wykonywaniu tej konwencji, w szczególności w każdym przypadku kiedy państwo-gospodarz nie będzie zdolne samo podjąć wymaganych środków.

Artykuł 8

Obowiązek zwolnienia i przekazania aresztowanego lub zatrzymanego personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego.

O ile nie będzie inaczej postanowione w stosowanym porozumieniu dotyczącym statusu sił, w razie aresztowania lub zatrzymania personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego w czasie wykonywania ich obowiązków, a ich tożsamość zostanie ustalona, nie powinien być on przesłuchiwany, lecz bezzwłocznie zwolniony i przekazany Narodom Zjednoczonym lub innym właściwym władzom. Zanim nie zostanie zwolniony, personel ten powinien być traktowany zgodnie z powszechnie przyjętymi standardami praw człowieka i z zasadami i duchem Konwencji Genewskich z 1949 r.[10].

Artykuł 9

Przestępstwa przeciwko personelowi Narodów Zjednoczonych i personelowi towarzyszącemu.

1. Umyślne dokonanie:

a) zabójstwa, uprowadzenia lub innej napaści na osobę lub wolność osoby personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego;

b) gwałtownej napaści na oficjalną siedzibę, prywatne mieszkanie lub środki transportu jakiegokolwiek personelu Narodów Zjednoczonych lub personelu towarzyszącego, która to napaść może zagrażać im lub ich wolności;

c) groźby popełnienia takiej napaści w celu zmuszenia określonej osoby fizycznej lub prawnej do podjęcia lub powstrzymania się od podjęcia jakiegokolwiek działania;

d) usiłowania popełnienia takiej napaści;

e) czynu stanowiącego współuczestnictwo w popełnieniu takiej napaści lub w usiłowaniu dokonania takiej napaści lub w organizowaniu lub zleceniu innym dokonanie takiego czynu; zostanie on uznany przez każde Państwo-Stronę za przestępstwo, zgodnie z jego ustawodawstwem wewnętrznym.

2. Każde Państwo-Strona ustanowi odpowiednie kary za popełnienie tych przestępstw, z uwzględnieniem ich poważnego charakteru.

Artykuł 10

Ustanowienie jurysdykcji

1. Każde Państwo-Strona podejmie wszelkie niezbędne środki dla ustanowienia swojej jurysdykcji w sprawach przestępstw wymienionych w artykule 2 w następujących wypadkach:

a) gdy przestępstwo zostało popełnione na terytorium tego Państwa albo na pokładzie statku lub samolotu zarejestrowanego w tym Państwie;

b) gdy przypuszczalny sprawca jest obywatelem tego Państwa.

2. Państwo-Strona może ustanowić swoją jurysdykcję również w sprawach takich przestępstw, jeżeli zostaną dokonane.

a) przez bezpaństwowca mającego stałe zamieszkanie w tym Państwie.

b) przeciw obywatelowi tego Państwa;

c) w usiłowaniu zmuszenia tego Państwa do podjęcia lub powstrzymania się od podjęcia jakiegokolwiek działania.

3. Każde Państwo-Strona, które ustanowi swoją jurysdykcję - jak wspomniano w ustępie 2 - powiadomi o tym Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Powiadomi go również o jej zniesieniu.

4. Każde Państwo-Strona podejmie również niezbędne środki dla ustanowienia swojej jurysdykcji w sprawach przestępstw określonych w artykule 9, w razie gdy przypuszczalny sprawca przebywa na jego terytorium i zgodnie z artykułem 15 nie zostanie wydany innemu Państwu-Stronie, która ustanowiła swoją jurysdykcję zgodnie z ustępami 1 i 2.

5. Niniejsza konwencja nie wyłącza jurysdykcji karnej wykonywanej na podstawie ustawodawstwa wewnętrznego ...

Artykuł 11

Zapobieganie przestępstwom przeciwko personelowi Narodów Zjednoczonych i personelowi towarzyszącemu.

Państwa-Strony będą współdziałać i zapobieganiu przestępstwom wymienionym w artykule 9, w szczególności przez:

a) podejmowanie wszelkich możliwych do zastosowania środków w celu zapobiegania czynieniu na ich terytoriach przygotowań do popełnienia tych przestępstw na ich terytoriach lub poza nimi ...".

Resolutions and Decisions adopted by the General Assembly during the first part of its forty-ninth Session, form 20 September to 23 December 1994, s. 543 i nast.

Konwencja zawiera ponadto postanowienia w sprawie: wymiany informacji dotyczących objętych nią spraw (art. 12), środków mających zapewnić ukaranie lub ekstradycję osób winnych popełnienia przestępstw przeciwko personelowi ONZ i personelowi towa-

rzyszącemu (art. 12-15), pomocy prawnej (art. 16) oraz określa procedurę załatwiania sporów jakie mogą wyniknąć w związku z wykonywaniem Konwencji.

Zgodnie z artykułem 20 Konwencja nie narusza:

- stosowania międzynarodowego prawa humanitarnego i powszechnie uznanych standardów praw człowieka w odniesieniu do ochrony operacji Narodów Zjednoczonych oraz personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego lub do odpowiedzialności tego personelu za przestrzeganie tego prawa i standardów;
- praw i obowiązków państw, zgodnych z Kartą Narodów Zjednoczonych, odnoszących się do udzielania zgody na wjazd osób na ich terytorium;
- prawa państw, które dobrowolnie oddają swój personel do uczestnictwa w operacji pokojowej, do wycofania go z udziału z takiej operacji;
- zobowiązania personelu Narodów Zjednoczonych i personelu towarzyszącego do działania zgodnie z postanowieniami mandatu operacji;
- uprawnienia do stosownego odszkodowania w razie śmierci, kalectwa, obrażeń, i choroby, wynikających z udziału w operacji pokojowej, osoby dobrowolnie przekazanej przez państwo do uczestnictwa w operacji Narodów Zjednoczonych.

Zgodnie z artykułem 21 żadne z postanowień konwencji nie narusza również prawa personelu operacji do działania w obronie koniecznej.

3. Bezpieczeństwo porządku publicznego państw

Wzmożenie terroryzmu, międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i nielegalnej imigracji stworzyło zagrożenia nie tylko dla porządku publicznego poszczególnych państw, ale ze względu na swój zakres również dla rozwoju pokojowych stosunków międzynarodowych i dla bezpieczeństwa międzynarodowego.

Dla przeciwstawienia się tym zagrożeniom niezbędne stało się rozwinięcie międzynarodowej współpracy w oparciu o uzgodnione zasady i przy zastosowaniu odpowiednich środków i procedur. Współpraca ta została szczególnie rozwinięta w Europie, co znalazło wyraz w zawarciu szeregu regulujących ją umów i włączeniu odnośnych postanowień do Traktatu o Unii Europejskiej,z Maastricht z 7 lutego 1992 r. a następnie do Traktatu Amsterdamskiego z 2 października 1997 r. zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej, Traktaty tworzące Wspólnoty Europejskiej i inne odnośne akty.

KONWENCJA EUROPEJSKA O ZWALCZANIU TERRORYZMU
Strassburg, 27 stycznia 1977 r.

„... Artykuł 1

Dla potrzeb ekstradycji między Umawiającymi się Państwami żadne z wymienionych poniżej przestępstw nie będzie uznawane za przestępstwa polityczne albo pozostające w związku z przestępstwami politycznymi albo za przestępstwo popełnione z pobudek politycznych:

a) przestępstwa, którego dotyczy Konwencja o zwalczaniu bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi sporządzona w Hadze w dniu 16 grudnia 1970 roku;

b) przestępstwa, którego dotyczy Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego, sporządzona w Montrealu w dniu 23 września 1971 r.;

c) poważnego przestępstwa polegającego na zamachu na życie, na integralność fizyczną lub wolność osób korzystających z ochrony międzynarodowej, w tym przedstawicieli dyplomatycznych;

d) przestępstwa polegającego na uprowadzeniu, wzięciu zakładników lub na poważnym bezprawnym zatrzymaniu;

e) przestępstwa polegającego na użyciu bomby, granatu, rakiety, automatycznej broni palnej albo bomby w formie listu lub paczki, jeżeli ich użycie zagraża osobom;

f) usiłowanie popełnienia któregokolwiek z określonych powyżej przestępstw albo współudziału lub pomocnictwa osobie, która popełnia takie przestępstwo lub usiłuje je popełnić.

Artykuł 2

1. Dla celów ekstradycji pomiędzy Umawiającymi się Państwami, Umawiające się Państwo może nie uważać za przestępstwo polityczne albo za przestępstwo pozostające w związku z przestępstwem politycznym albo za przestępstwo popełnione z pobudek politycznych także poważnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności osoby, polegającego na akcie przemocy innym niż określone w artykule 1.

2. To samo dotyczy poważnych przestępstw przeciwko mieniu, innych niż określone w artykule 1, jeżeli czyn sprowadził niebezpieczeństwo zbiorowe dla osób.

3. To samo dotyczy usiłowania popełnienia któregokolwiek z określonych powyżej przestępstw albo współudziału lub pomocnictwa osobie, która popełnia takie przestępstwo lub usiłuje je popełnić.

Artykuł 3

Przepisy umów ekstradycyjnych i porozumień mających zastosowanie w stosunkach między Umawiającymi się Stronami, w tym przepisy Europejskiej Konwencji o ekstradycji, zmieniają się w stosunku do tych Stron w stopniu w jakim nie są zgodne z niniejszą Konwencją[11].

Artykuł 4

W rozumieniu niniejszej Konwencji i w zakresie w jakim przestępstwa określone w artykułach 1 i 2 nie zostały wymienione w wykazie przestępstw uzasadniających ekstradycję, zawartym w którejkolwiek z umów lub konwencji istniejących pomiędzy Umawiającymi się Stronami, uznaje się je za przestępstwa ekstradycyjne.

Artykuł 5

Żadnego z postanowień niniejszej Konwencji nie należy interpretować jako nakładającego obowiązek ekstradycji, jeżeli państwo wezwane ma uzasadnione podstawy przypuszczać, że wniosek o ekstradycję za przestępstwo określone w artykule 1 lub 2 złożono w celu ścigania lub karania osoby ze względu na jej rasę, religię, narodowość lub poglądy polityczne albo, że sytuacja takiej osoby może ulec pogorszeniu ze względu na którąkolwiek z tych okoliczności.

Artykuł 6

1. Każda z Umawiających się Stron powinna podjąć kroki, które okażą się konieczne dla zapewnienia właściwości jej organów sądowych do rozpoznania sprawy o przestępstwo określone w artykule 1 w przypadku, gdy podejrzany znajduje się na jej terytorium, a odmawia się wykonania wniosku o ekstradycję złożonego przez państwo, które swoją właściwość opiera na tej samej zasadzie, co prawo państwa wezwanego.

2. Niniejsza Konwencja nie wyłącza właściwości któregokolwiek z Państw, ustalonej zgodnie z jego prawem wewnętrznym.

Artykuł 7

1. Umawiające się Państwo, na którego terytorium ujęto osobę podejrzaną o popełnienie przestępstwa określonego w artykule 1, i które otrzymało wniosek o ekstradycję w warunkach określonych w artykule 6, ustęp 1, jeżeli odmawia wykonania wniosku, bezwarunkowo i bezzwłocznie kieruje sprawę do właściwych organów ścigania. Organy te podejmują decyzję w taki sam sposób, jak w sprawie o inne poważne przestępstwo, zgodnie z prawem tego państwa.

Artykuł 8

1. Umawiające się Państwa zobowiązują się do świadczenia sobie w możliwie najszerszym wymiarze wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych, w związku z postępowaniem dotyczącym przestępstw określonych w artykule 1 lub 2. Zastosowanie mają przepisy prawa państwa wezwanego dotyczące pomocy prawnej. Niemniej jednak nie można odmówić udzielenia pomocy prawnej wyłącznie na tej podstawie, że złożony wniosek dotyczący przestępstwa politycznego albo pozostającego w związku z przestępstwem politycznym albo przestępstwa popełnionego z pobudek politycznych.

2. Żadne z postanowień niniejszej Konwencji nie należy interpretować jako nakładającego obowiązek udzielenia pomocy prawnej, jeżeli państwo wezwane ma uzasadnione podstawy przypuszczać, że wniosek o udzielenie pomocy prawnej w związku z przestępstwem określonym w artykule 1 lub 2 złożono w celu ścigania lub karania ze względu na jej rasę, religię, narodowość lub poglądy polityczne albo, że sytuacja takiej osoby może ulec pogorszeniu ze względu na którąkolwiek z tych okoliczności.

3. Postanowienia umów i porozumień o pomocy prawnej w sprawach karnych, mających zastosowanie w stosunkach pomiędzy Umawiającymi się Stronami, w tym przepisy Europejskiej Konwencji o wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych zmienia się w stosunku do tych Stron w stopniu w jakim nie są one zgodne z niniejszą Konwencją...

Artykuł 13

1. Państwo w czasie podpisywania albo składania dokumentu ratyfikacyjnego, przyjęcia lub zatwierdzenia może oświadczyć, że zastrzega sobie prawo odmowy ekstradycji w przypadku jakiegokolwiek przestępstwa wymienionego w artykule 1, które uważa za przestępstwo polityczne, przestępstwo pozostające w związku z przestępstwem politycznym lub przestępstwo popełnione z pobudek politycznych, pod warunkiem, że przy ocenie charakteru przestępstwa weźmie pod uwagę wszelkie poważne okoliczności, zwłaszcza:

a) że sprowadziło ono zbiorowe zagrożenie życia, zdrowia lub wolności osób albo

b) że popełniono je na szkodę osób nie związanych z motywami dla których je popełniono, albo

c) że popełniono je w sposób okrutny lub nieludzki.

2. Państwo może w całości lub częściowo wycofać zastrzeżenie zgłoszone zgodnie z ustępem poprzedzającym poprzez oświadczenie skierowane do Sekretarza Generalnego Rady Europy, które wywołuje skutek od dnia jego zgłoszenia.

3. Państwo, które zgłosiło zastrzeżenie zgodne z ustępem 1 niniejszego artykułu nie może żądać stosowania artykułu 1 przez inne państwo, może jednak, jeżeli zastrzeżenie było częściowe lub warunkowe, żądać stosowania tego artykułu w zakresie w jakim samo się z nim związało ..."

Dziennik Ustaw. 1996, nr 117, poz. 557.

W konwencji określono również procedury załatwiania sporów powstałych w związku z jej wykonywaniem (art. 10), i w tym zakresie kompetencje Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Europejskiego Komitetu do Spraw Kryminalnych Rady Europy[12].

TRAKTAT AMSTERDAMSKI ZMIENIAJĄCY TRAKTAT O UNII EUROPEJSKIEJ, TRAKTATY TWORZĄCE WSPÓLNOTY EUROPEJSKIEJ I INNE ODNOŚNE AKTY

Amsterdam, 2 października 1997 r.

„Tytuł VI
Postanowienia dotyczące policji i współpracy sądowej w sprawach kryminalnych[13]

Artykuł K.1

Bez uszczerbku dla władzy Wspólnoty Europejskiej celem Unii jest zapewnienie obywatelom wysokiego poziomu bezpieczeństwa w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości poprzez rozwijanie wspólnych działań Państw Członkowskich w dziedzinie policji i współpracy sądowej w sprawach kryminalnych i w zapobieganiu i zwalczaniu rasizmu i ksenofobii.

Cel ten będzie osiągany przez zapobieganie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej i innej, w szczególności terroryzmu, przestępstw przeciwko osobom, przestępstw przeciwko dzieciom, nielegalnego handlu narkotykami i nielegalnego handlu bronią, korupcji i defraudacji poprzez:

- ściślejszą współpracę sił policji, władz celnych i innych kompetentnych organów w Państwach Członkowskich, zarówno bezpośrednio jak i poprzez Europejskie Biuro Policji (EUROPOL), zgodnie z postanowieniami artykułów K.2 i K.4;
- ściślejszą współpracę pomiędzy władzami sądowymi i innymi kompetentnymi władzami Państw Członkowskich, zgodnie z postanowieniami artykułów K.3 (a) do (d) i K.4;
- ujednolicenie, w miarę konieczności, norm w sprawach kryminalnych w Państwach Członkowskich, zgodnie z postanowieniami artykułu K.3 (e).

Artykuł K.2.

1. Wspólne działania w dziedzinie współpracy policji obejmują:

a) współpracę operacyjną pomiędzy kompetentnymi władzami, włączając policję, władze celne i inne specjalne służby zapewnienia przestrzegania prawa w Państwach Członkowskich w odniesieniu do zapobiegania, wykrywania i dochodzenia przestępstw kryminalnych.

b) zbieranie, przechowywanie, przetwarzanie, analizowanie i wymianę stosowanych informacji, włączając informacje będące w posiadaniu służb zapewnienia przestrzegania prawa dotyczące podejrzanych transakcji finansowych, w szczególności poprzez EUROPOL i podlegających odnośnym postanowieniom dotyczącym ochrony danych osobowych;

c) współpracę i wspólne inicjatywy dotyczące szkolenia, wymiany oficerów łącznikowych, zastępstw, wykorzystywania sprzętu i badań sądowych;

d) wspólną ocenę poszczególnych technik dochodzeniowych, odnoszących się do wykrywania ciężkich przestępstw zorganizowanych.

2. Rada będzie w szczególności w ciągu pięciu lat po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego wspierać współpracę w ramach EUROPOLU:

a) umożliwiać EUROPOLOWI ułatwienie i wspieranie przygotowań oraz podejmowanie starań o koordynację i specyficznych działań dochodzeniowych przez kompetentne władze Państw Członkowskich, wyłączając operacje połączonych zespołów obejmujących przedstawicieli Europolu w charakterze wsparcia;

b) podejmować środki pozwalających Europolowi zwracać się do kompetentnych władz Państw Członkowskich w przeprowadzeniu i koordynacji ich dochodzeń w określonych sprawach i opracowywania określonych ekspertyz, które byłyby przekazywane do dyspozycji Państw Członkowskich, aby pomóc im w przypadkach dochodzeń w sprawach zorganizowanej przestępczości;

c) wspierać przedsięwzięcia dotyczące łączności między urzędnikami organów karania i dochodzeniowych, specjalizujących się w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości przy ścisłej współpracy z Europolem;

d) ustanawiać systemy badań, dokumentacji i danych statystycznych dotyczących przestępczości transgranicznej.

Artykuł K.3

Wspólne działania w dziedzinie współpracy sądów w sprawach kryminalnych obejmują:

a) ułatwianie i przyspieszanie współdziałania pomiędzy kompetentnymi ministerstwami i władzami sądowymi lub równorzędnymi Państw Członkowskich odnoszącego się do postępowania sądowego i wykonalności decyzji;

b) ułatwianie ekstradycji pomiędzy Państwami Członkowskimi;

c) zapewnienie dostosowania norm Państw Członkowskich, jeśli okaże się to konieczne dla poprawy współpracy;

d) zapobieganie kolizjom jurysdykcji Państw Członkowskich;

e) stopniowe podejmowanie środków towarzyszących minimum norm odnoszących się do konstytucyjnych elementów aktów przestępczych i do kar w dziedzinie zorganizowanej przestępczości, terroryzmu i nielegalnego handlu narkotykami.

Artykuł K.4

Rada ustali warunki i ograniczenia, zgodnie z którymi kompetentne władze wymienione w artykułach K.3 i K.4 mogą podejmować operacje na terytorium innego Państwa Członkowskiego w łączności i porozumieniu z władzami tego Państwa.

Artykuł K.5.

Niniejszy tytuł nie narusza wykonywania odpowiedzialności Państw Członkowskich w odniesieniu do utrzymania prawa i porządku i zapewnienia wewnętrznego bezpieczeństwa.

Artykuł K.6

1) W dziedzinach, do których odnosi się ten tytuł, Państwa Członkowskie informują się i konsultują wzajemnie na forum Rady w celu koordynacji swoich działań. W tym celu ustanawiają współpracę między odnośnymi departamentami swojej administracji.

2) Rada podejmuje środki i popiera współpracę, stosując odpowiednie formy i procedury, określone w tym tytule, przyczyniając się do osiągnięcia celów Unii. W tym celu, działając jednomyślnie z inicjatywy któregokolwiek Państwa Członkowskiego lub Komisji, Rada może:

a) przyjąć wspólne stanowisko, określające podejście Unii do danej sprawy,

b) podjąć ramowe decyzje dla zbliżenia ustaw i zarządzeń Państw - Członkowskich. Ramowe decyzje są wiążące dla Państw Członkowskich w zakresie wyników jakie mają

zostać osiągnięte, lecz pozostawiają władzom krajowym wybór form i metod. Nie mogą one powodować bezpośrednich skutków,

c) podjąć decyzję w jakimkolwiek innym zamiarze, zgodnym z celami tego tytułu, wyłączając jakiekolwiek ujednolicenie ustaw i zarządzeń Państw - Członkowskich. Decyzje te są wiążące i nie powodują bezpośrednich skutków; Rada działając na podstawie kwalifikowanej większości podejmuje środki konieczne dla realizacji tych decyzji na poziomie Unii;

d) opracowywać koncepcje, które zaleci przyjąć Państwom Członkowskim zgodnie z ich wymogami konstytucyjnymi. Państwa Członkowskie podejmą stosowne procedury w terminie ustalonym przez Radę.

Jeżeli on nie postanowią inaczej, konwencje po przyjęciu ich co najmniej przez połowę Państw Członkowskich wejdą w życie pomiędzy tymi Państwami Członkowskimi. Środki mające na celu realizację konwencji są przyjmowane w Radzie większością dwóch trzecich głosów Umawiających się Stron ...[14].

Artykuł K.7

1. Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich ma, stosownie do warunków określonych w niniejszym artykule, kompetencje wydawania orzeczeń wstępnych dotyczących ważności i wykładni decyzji ramowych i decyzji, interpretacji konwencji sporządzonych zgodnie z tym tytułem oraz ważności i wykładni środków ich realizacji.

2. Przez złożenie oświadczeń w czasie podpisywania Traktatu Amsterdamskiego lub w jakimkolwiek innym terminie, każde Państwo Członkowskie może przyjąć kompetencję Trybunału Sprawiedliwości wydawania orzeczeń wstępnych, wymienionych w ustępie 1... [15].

Artykuł K.8

1. Zostanie utworzony Komitet Koordynacyjny, złożony z wysokich urzędników. Oprócz funkcji koordynacji, zadaniami Komitetu będą:

- udzielanie opinii pod rozwagę Rady, na jej życzenie lub z własnej inicjatywy,
- przyczynianie się, bez uszczerbku dla artykułu 151 Traktatu Tworzącego Wspólnotę Europejską, do przygotowywania dyskusji w Radzie w sprawach wymienionych w artykule K.1.

2. Do prac wymienionych w niniejszym Tytule zostanie włączona Komisja.

Artykuł K.9

Państwa Członkowskie w organizacjach międzynarodowych i na konferencjach międzynarodowych w których uczestniczą popierają wspólne stanowisko przyjęte zgodnie z postanowieniami niniejszego tytułu ...[16].

Artykuł K.12

1. Państwa Członkowskie, które zamierzają ustanowić ściślejszą współpracę między sobą mogą zostać upoważnione zgodnie z artykułami K.15 i K.16 do korzystania z instytucji, procedur i mechanizmów ustanowionych w Traktacie z zastrzeżeniem, że proponowana współpraca:

a) respektuje władzę Wspólnoty Europejskiej i cele określone w niniejszym Tytule,

b) ma na celu umożliwienie Unii szybszego rozwoju w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości.

2. Upoważnienie o którym mowa w ustępie 1 jest udzielane przez Radę na podstawie kwalifikowanej większości głosów na życzenie odnośnego Państwa Członkowskiego i po zwróceniu się do Komisji o przedstawienie opinii; życzenie takie będzie przekazane również do Parlamentu Europejskiego ...

Tytuł VI a
Postanowienia dotyczące ściślejszej współpracy

Artykuł K. 15

1. Państwa Członkowskie, które zamierzają ustanowić ściślejszą współpracę mogą korzystać z instytucji, procedur i mechanizmów ustanowionych w niniejszym Traktacie i w Traktacie Tworzącym Wspólnotę Europejską z zastrzeżeniem, że:

a) zmierza ona do realizacji celów Unii, chroniąc jej interesy i im służąc;

b) przestrzega zasady wspomnianych traktatów i jednolite ramy instytucjonalne Unii;

c) ma zastosowanie w ostateczności, kiedy cele wspomnianych traktatów nie mogą być osiągnięte przez zastosowanie odnośnych ustanowionych w nich procedur;

d) dotyczy co najmniej większości Państw Członkowskich;

e) nie narusza acquis communautaire[17] i środków podjętych na podstawie innych postanowień wspomnianych traktatów;

f) nie narusza kompetencji, praw, zobowiązań i interesów tych Państw Członkowskich, które w niej nie uczestniczą;

g) jest otwarta dla przystąpienia wszystkich Państw Członkowskich i umożliwia im stanie się stronami współpracy w każdym czasie, pod warunkiem, że spełniają one podstawowe decyzje i decyzje podjęte w niniejszych ramach;

h) jest zgodna z szczególnymi dodatkowymi kryteriami określonymi: w artykule 5a Traktatu Tworzącego Wspólnotę Europejską i w artykule K.12 niniejszego traktatu, w zależności od dziedziny, której dotyczy i jest ustanowiona na podstawie upoważnienia Rady, zgodnie z procedurą określoną w nich.

2. Państwa Członkowskie stosują w zakresie w jakim to ich dotyczy, akty i decyzje przyjęte w celu realizacji współpracy w której uczestniczą. Państwa Członkowskie nie uczestniczące w takiej współpracy nie powinny przeszkadzać w ich realizacji.

Artykuł K.16

1. W celu przyjęcia aktów i decyzji niezbędnych dla realizacji współpracy wspomnianej w artykule K.15 mają zastosowanie odnośne postanowienia niniejszego traktatu i Traktatu Tworzącego Wspólnotę Europejską. Jednakowoż, chociaż wszyscy członkowie Rady mogą uczestniczyć w dyskusji, to udział w podejmowaniu decyzji mogą brać tylko te, które reprezentują uczestniczące (w ściślejszej współpracy - uwaga Autora) Państwa Członkowskie. Kwalifikowana większość będzie ustalana w takiej samej propozycji głosów zainteresowanych członków Rady, jaką określono w artykule 148, ustęp 2 Traktatu Tworzącego Wspólnotę Europejską ...".

Przekład tekstu udostępnionego przez Komitet Integracji Europejskiej.

29 maja 1998 r. podpisany został w Brukseli tzw. Przedakcesyjny Pakt w sprawie Zorganizowanej Przestępczości, którego stronami są Państwa Członkowskie Unii oraz 11 państw Europy Środkowej i Wschodniej stowarzyszonych z Unią. Celem Paktu jest:

- włączenie przyszłych nowych członków Unii do realizacji „Planu akcji w sprawie zorganizowanej przestępczości" zatwierdzonego w czerwcu 1998 r. na posiedzeniu Rady Europejskiej w Amsterdamie. Dotyczy to współpracy organów ścigania i sądów oraz udzielania praktycznej i prawnej pomocy w zwalczaniu tej przestępczości;

- ułatwienie państwom kandydującym do Unii przejęcia acquis communautaire w dziedzinie współpracy sądowej i spraw wewnętrznych, w tym również przedstawionych wyżej postanowień tytułu VI Traktatu Amsterdamskiego;

- rozwijanie i realizowanie wspólnych projektów zwalczania zorganizowanej przestępczości, przede wszystkim na obszarach przygranicznych.

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA W SPRAWIE ZWALCZANIA TERRORYSTYCZNYCH ZAMACHÓW BOMBOWYCH[18], Nowy Jork, 15 grudnia 1997 r.

„... Artykuł 2

1. Każda osoba popełnia przestępstwo w rozumieniu niniejszej Konwencji, jeżeli bezprawnie i umyślnie dostarcza, rozmieszcza, wystrzeliwuje lub detonuje ładunek wybuchowy lub innego rodzaju niebezpieczne dla życia urządzenie w, do lub przeciwko miejscu publicznemu[19], obiektowi państwowemu lub rządowemu[20], systemowi transportu publicznego[21] lub urządzeniu użyteczności publicznej[22]:

- z zamiarem spowodowania śmierci lub poważnego uszkodzenia ciała,

- z zamiarem spowodowania znacznych zniszczeń takiego miejsca, obiektu lub systemu, jeżeli takie zniszczenie spowoduje lub może spowodować znaczne straty gospodarcze.

2. Przestępstwo popełnia również każda osoba, która usiłuje popełnić którekolwiek przestępstwo określone w paragrafie 1.

3. Przestępstwo popełnia również osoba, która:

a) uczestniczy jako współsprawca w przestępstwie określonym w paragrafie 1 lub 2, lub

b) organizuje lub kieruje innymi osobami w celu popełnienia przestępstwa określonego w paragrafie 1 lub 2, lub

c) w jakikolwiek inny sposób uczestniczy w popełnieniu jednego lub więcej przestępstw określonych w paragrafie 1 lub 2 przez grupę osób działających we wspólnym celu, a uczestnictwo to jest umyślne albo podjęte z zamiarem popierania ogólnej działalności przestępczej lub celu grupy albo dokonane w świadomości zamiaru grupy popełnienia wspomnianych przestępstwa lub przestępstw.

Artykuł 3

Konwencja nie ma zastosowania w przypadku popełnienia w jednym Państwie, gdy podejrzany sprawca i ofiary są obywatelami tego Państwa, podejrzany sprawca został wykryty na terytorium tego państwa i żadne inne Państwo nie ma, zgodnie z art. 6, paragraf 1 lub art. 6, paragraf 2, podstawy wykonywania wobec niego jurysdykcji, z wyjątkiem gdy do tego przypadku mają zastosowanie, jeżeli jest to stosowne, postanowienia artykułów 10 do 15.

Artykuł 4

Każde Państwo - Strona przyjmie następujące środki, które mogą okazać się konieczne:

a) uznać w swoim ustawodawstwie wewnętrznym przestępstwa określone w art. 2 Konwencji jako przestępstwa kryminalne,

b) ustalić właściwe kary za te przestępstwa, uwzględniając ich ciężki charakter.

Artykuł 5

Każde Państwo - Strona przyjmie takie środki, które mogą okazać się konieczne, włączając, stosownie, ustawy dla zapewnienia, że akty przestępcze objęte niniejszą Konwencją, jeżeli są one popełnione z zamiarem lub wyrachowaniem stworzenia stanu terroru

publicznego lub skierowanego przeciwko grupie osób lub pojedynczej osobie, w żadnym przypadku nie będą usprawiedliwione względami politycznymi, filozoficznymi, ideologicznymi, rasowymi, etnicznymi, religijnymi lub innymi podobnymi i że będą sankcjonowane karami odpowiadającymi ich poważnemu charakterowi.

Artykuł 6

1. Każde Państwo - Strona podejmie wszelkie niezbędne środki dla ustanowienia jurysdykcji w sprawach przestępstw określonych w artykule 2, gdy:

a) przestępstwo jest popełnione na terytorium tego Państwa, lub

b) przestępstwo jest popełnione na pokładzie statku pod flagą tego Państwa lub samolotu zarejestrowanego w chwili popełnienia przestępstwa na podstawie prawa tego Państwa, lub

c) przestępstwo jest popełnione przez obywatela tego Państwa.

2. Każde Państwo - Strona może ustanowić swoją jurysdykcję również w sprawach któregokolwiek z tych przestępstw, gdy:

a) przestępstwo jest popełnione przeciwko obywatelowi tego Państwa, lub

b) przestępstwo jest popełnione przeciwko państwowemu lub rządowemu obiektowi tego Państwa zagranicą, włączając ambasady lub jakiekolwiek dyplomatyczne lub konsularne obiekty tego Państwa, lub

c) przestępstwo jest popełnione przez bezpaństwowca, mającego stałe zamieszkanie na terytorium tego Państwa, lub

d) przestępstwo jest popełnione z zamiarem zmuszenia tego Państwa do podjęcia lub powstrzymania się od podjęcia jakiegokolwiek działania, lub

e) przestępstwo jest popełnione na pokładzie samolotu rządowego tego Państwa.

3. Każde Państwo - Strona w czasie ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia lub przystąpienia do niniejszej konwencji informuje Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych o ustanowieniu zgodnie z paragrafem 2 jurysdykcji na podstawie swojego prawa wewnętrznego. W przypadku jakiejkolwiek zmiany odnośnie Państwo - Strona poinformuje o tym bezzwłocznie Sekretarza Generalnego.

4. Każde Państwo - Strona podejmie również takie środki jakie będą konieczne dla ustanowienia swojej jurysdykcji w sprawach przestępstw określonych w artykule 2 w przypadkach, kiedy podejrzany sprawca znajduje się na jego terytorium i nie może zostać wydany któremukolwiek Państwu-Stronie, które ustanowiło swoją jurysdykcję zgodnie z paragrafami 1 i 2.

5. Konwencja nie wyklucza wykonywania jakiejkolwiek jurysdykcji karnej ustanowionej przez Państwo - Stronę zgodnie z jej prawem wewnętrznym ...[23].

Artykuł 15

Państwa - Strony współpracują w zapobieganiu przestępstwom określonym w artykule 2, w szczególności:

a) podejmując wszelkie praktyczne środki, włączając w razie konieczności, przyjęcie ustaw w celu zapobiegania i przeciwdziałania przygotowaniom na ich terytorium do popełnienia tych przestępstw na jej lub poza jej terytorium, włączając środki mające na celu zakazanie na ich terytorium nielegalnej działalności osób, grup i organizacji, które zachęcają, podżegają i świadomie finansują lub włączają się do popełnienia przestępstw określonych w artykule 2;

b) wymieniając dokładne i sprawdzone informacje, zgodnie z ich prawem wewnętrznym i koordynując środki administracyjne i inne stosownie podejmowane dla zapobiegania popełnienia przestępstw określonych w artykule 2;

c) poprzez, jeżeli będzie to stosowne, badania i rozwój metod wykrywania ładunków wybuchowych i innych szkodliwych substancji, które mogą powodować śmierć i uszkodzenia ciała, konsultacje dotyczące rozwoju standardów oznakowania ładunków wybuchowych w celu identyfikacji ich pochodzeria w śledztwie po ich wybuchu, wymianę informacji dotyczących środków zapobiegania, współpracy i transferu technologii, sprzętu i odnośnych materiałów ...".

Resolutions and Decisions adopted by the General Assembly during the part of its fifty - second Session from 22 September to 23 December 1997, s. 660 i nast.

PRZYPISY

[1] Art. 12 przewiduje, że jakikolwiek spór dotyczący interpretacji lub stosowania konwencji, który nie może być przez strony rozwiązany drogą negocjacji będzie na prośbę jednej z nich poddany arbitrażowi. Podobne postanowienia zawierają inne konwencje, których teksty zostały włączone do tego rozdziału niniejszej publikacji.

[2] Pozostałe artykuły konwencji określają zasady i procedury ścigania i karania sprawców przestępstw określonych w konwencji. Podobnie jak w innych konwencjach dotyczących ochrony obrotu międzynarodowego i porządku publicznego państw zawierają postanowienia dotyczące ustanowienia jurysdykcji w sprawach o przestępstwa będące przedmiotem ich regulacji, pomocy prawnej i współpracy w zwalczaniu tych przestępstw oraz ekstradycji ich sprawców.

[3] W ustępie 4 tego artykułu państwa - strony zostały zobowiązane do ustanowienia swojej jurysdykcji również w przypadkach, gdy domniemany sprawca znajduje się na jego terytorium, a państwo to nie wydaje go żadnemu z tych państw, które ustanowiły swą jurysdykcję zgodnie z ustępem 1 i 2 tego artykułu.

[4] Odnosi się to do sytuacji określonej w art. 6, ust. 4.

[5] Artykuł 12 zobowiązuje państwa - strony do udzielania sobie „jak najdalej idącej pomocy w postępowaniu karnym, wszczętym w związku z przestępstwami wymienionymi w artykule 3, włączając w to pomoc w uzyskaniu znajdujących się w ich dyspozycji dowodów niezbędnych dla przeprowadzenia postępowań".

[6] Dziennik Ustaw, 1990, nr 74, poz. 439.

[7] Dziennik Ustaw, 1985, nr 48, poz. 245.

[8] Dziennik Ustaw, 1948, nr 39, poz. 286.

[9] Artykuł 13 przewiduje trzystopniową procedurę rozstrzygania sporów jakie mogą powstać między stronami w sprawach interpretacji lub stosowania konwencji: rokowania, a w razie ich bezskuteczności arbitraż, a następnie postępowanie sądowe Przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości, jeżeli stronom nie uda się osiągnąć porozumienia w sprawie organizacji arbitrażu.

[10] Dotyczy to Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar wojny oraz dodatkowych protokołów do nich z 8 czerwca 1977 r. Por. Dziennik Ustaw, 1956, nr 38, poz. 171 i 1992, nr 41, poz. 176.

[11] Por. Europejską konwencję o ekstradycji, podpisaną w Paryżu 13 grudnia 1957 r. Conseil d Europe European Conventions and Agreements. Conventions et accords europeens, vol. I. 1949-1961, Strasburg 1993, s. 194-206.

[12] W artykule 12 przyznano państwom - stronom prawo wskazania terytorium lub tertyoriów na których będzie stosowana konwencja.

[13] Postanowienia Tytułu VI Traktatu Amsterdamskiego stanowią rozwinięcie przepisów traktatu Schengen z 14 czerwca 1985 r. i Tytułu VI Traktatu z Maastricht z 7 lutego 1992 r. Uwzględnia on doświadczenia państw Unii Europejskiej uzyskane w toku realizacji obu tych umów w dziedzinie współpracy policyjnej, celnej i sądowej w zakresie zwalczania nielegalnej imigracji i różnych form przestępczości, zwłaszcza zorganizowanej.

[14] Zgodnie z ustępem 3 tego artykułu głosy są liczone zgodnie z art. 148 (2) Traktatu Tworzącego Wspólnotę Europejską.

[15] Por. s. 119.

[16] Artykuł K. 9 w ust. 2 zobowiązuje państwa, które są członkami Rady Bezpieczeństwa do informowania pozostałych członków o sprawach wchodzących w zakres Tytułu VI Traktatu Amsterdamskiego, a państwa, które są stałymi członkami tej Rady do ochrony stanowiska i interesów Unii.

[17] Przez „acquis communautaire" rozumie się całość dorobku prawnego Unii Europejskiej, obejmującego z jednej strony akty jej organów wywołujące skutki prawne, z drugiej natomiast zawarte przez nią umowy międzynarodowe.

[18] Konwencja została zaaprobowana przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 grudnia 1997 r. w rezolucji 52 164.

[19] Zgodnie z art. 1, ust. 5 „miejsce publiczne" oznacza „te części jakichkolwiek budynków, terenów, ulic, dróg wodnych i innych miejsc, które są udostępnione lub otwarte dla publiczności stale, okresowe lub doraźne i obejmujące dostępne i otwarte dla publiczności obiekty handlowe, biznesu, kulturalne, historyczne, oświatowe, religijne, rządowe, rozrywkowe, wypoczynkowe lub inne podobne".

[20] Zgodnie z art. 1, ust. 1 „obiekt państwowy" oznacza „jakikolwiek stale lub czasowo wykorzystywany obiekt lub pojazd, który jest użytkowany lub zajmowany przez przedstawiciela państwa (chodzi o głowę państwa - przyp. aut.), członków rządu, parlamentu lub władz sądowych lub funkcjonariuszy lub pracowników państwowych lub innej władzy publicznej lub jednostki lub przez pracowników lub funkcjonariuszy jakiejkolwiek międzyrządowej organizacji, w związku z ich obowiązkami służbowymi".

[21] Zgodnie z art. 1, ust. 6 „system transportu publicznego" oznacza „jakikolwiek obiekt, pojazd lub instalację, będącą własnością publiczną albo prywatną, świadczącą publiczne usługi przewozu osób lub towarów".

[22] Zgodnie z art. 1, ust. 2 „urządzenie użyteczności publicznej" oznacza jakąkolwiek infrastrukturę, będącą własnością publiczną albo prywatną, zapewniającą dostarczanie i dystrybucję usług publicznych, jak wody, oczyszczania, energii, paliwa i in.".

[23] Art. 7 do 14 określają zasady i warunki współdziałania państw w zakresie ścigania i karania sprawców określonych w konwencji przestępstw. Stanowią one rozwinięcie rozwiązań przyjętych w tym zakresie we wcześniejszych konwencjach dotyczących zwalczania różnych form terroryzmu, w tym także konwencji w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej z 10 marca 1988 r.

Posłowie

MIĘDZYNARODOWE PRAWO POKOJU I BEZPIECZEŃSTWA W SYSTEMIE REGULACJI ONZ

1. Wpływ ONZ na rozwój prawa międzynarodowego

UNESCO opublikowała w 1995 r. unikalną antologię tekstów wypowiedzi o pokoju, prawach człowieka i braterstwie między narodami autorstwa laureatów pokojowej nagrody Nobla z różnych okresów[1]. Dotyczą one: a) znaczenia pokoju, b) instrumentów polityki pokojowej (prawo międzynarodowe i międzynarodowy arbitraż, organizacje międzynarodowe, międzynarodowe zrozumienie i współpraca), c) ruchów pokojowych i pacyfistycznego postrzegania świata, d) zbrojeń i rozbrojenia, e) praw człowieka, praw socjalnych i sprawiedliwości społecznej, f) przemian humanitarnych w świecie współczesnym, g) konfliktów regionalnych w Afryce Płd. i na Bliskim Wschodzie.

Poglądy i działalność tych wielu znanych osobistości miały niewątpliwie wpływ na pokojowe przemiany w historii obecnego stulecia. Nadal są one przedmiotem uwagi i niekiedy także źródłem inspiracji do kształtowania podstaw i uwarunkowań, także normatywnych, korzystnych dla rozwoju świata w duchu sprawiedliwości. Rozważania te wychodzą również naprzeciw oczekiwaniom odpowiedniego ukształtowania i bardziej efektywnego działania prawa międzynarodowego.

Rozwój uregulowań prawnomiędzynarodowych w interesującym nas zakresie rozumiemy szerzej, niż tylko ich tworzenie. W działalności ONZ w dziedzinie rozwoju norm kształtujących współżycie międzynarodowe należy bowiem wyróżnić dwa główne kierunki - tj.: a) prace kodyfikacyjne i inne w poszczególnych dziedzinach prawa kształtowane przez Zgromadzenie Ogólne zgodnie z art. 13 pkt. 1 Karty Narodów Zjednoczonych (NZ) z pomocą Komisji Prawa Międzynarodowego (KPM) oraz agend wyspecjalizowanych; b) stosowanie i interpretowanie prawa przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) - w postaci wyroków oraz opinii doradczych. Udział Polski w tych dwóch obszarach prac ONZ był i jest nadal znaczący, jako członka założyciela ONZ oraz powiązanych z nią organizacji, programów i agencji specjalnych.

Do zasadniczych aktów określających ogólne zasady i normy współżycia międzynarodowego należą przede wszystkim: Karta NZ (1946), Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948) oraz Pakty Praw Człowieka (1966), a ponadto: konwencje wiedeńskie o stosunkach dyplomatycznych (1961) i konsularnych (1963), o prawie traktatów (1969) oraz kodyfikacja zasad prawa międzynarodowego (1970). Zasady te - to m.in. suwerenna równość, zakaz użycia siły, nieinterwencja. W Deklaracji Zgromadzenia Ogólnego (ZO) z 1970 r. zostały rozwinięte podstawowe zasady współczesnych stosunków międzynarodowych sformułowane w Karcie Narodów Zjednoczonych. Ważnym instrumentem regulowania

współżycia międzynarodowego było również przyjęcie w 1973 r. przez Zgromadzenie Ogólne NZ definicji agresji - mimo, iż nie jest to umowa międzynarodowa.

Prawo międzynarodowe utrwalające różne zasady i normy służące regulacji współżycia międzynarodowego przechodziło wraz z ONZ pewną ewolucję, zajmując się m.in. takimi zagadnieniami jak: ochrona zdrowia, prawem kosmosu, regulacją konfliktów, prawem morza (1958, 1982), prawem traktatów, nowym ładem ekonomicznym, dekolonizacją, prawem organizacji międzynarodowych, ochroną mniejszości narodowych, regionalizmem międzynarodowym, problemem klauzuli rebus sic stantibus. Do innych zasad i norm regulujących współżycie międzynarodowe należą także i te, które dotyczą ochrony i zasad współpracy w takich obszarach i dziedzinach zaliczanych do wspólnego dziedzictwa ludzkości - jak środowisko naturalne, Ocean Światowy, przestrzeń powietrzna i kosmiczna.

Znaczną ewolucję przechodziły kodyfikacje ONZ dotyczące międzynarodowych praw człowieka oraz ich doktrynalne podstawy. Katalog podstawowych praw człowieka objął z czasem (od 1966 r.) cały kompleks regulacji - takich jak: prawa jednostkowe i inne związane z nimi, prawa określonych podmiotów - takich na przykład jak kobiety, dzieci; pewne aspekty ochrony praw człowieka (np. dyskryminacja rasowa) czy szczególne dziedziny stosunków społecznych (np. stosunki pracy). Dalsze, nowe tendencje w międzynarodowej ochronie praw człowieka uwidoczniły się w podejmowaniu regulacji obejmujących: wzrost zainteresowania prawami społeczno-ekonomicznymi, ochroną praw człowieka w związku z rozwojem nauki i techniki, a zwłaszcza problemami zachowania środowiska naturalnego, a także prawa do życia w pokoju i w demokratycznych warunkach społecznych - prawa do pokoju, prawa do demokracji.

W bilansie półwiecza działalności ONZ zaznacza się szczególnie rola Karty NZ - jako konstytucji uniwersalnej organizacji międzynarodowej, spełniającej dwie podstawowe funkcje: zapewnienie uchronienia przyszłych generacji przed groźbą wojny, tj. zapewnienie pokoju, jak również organizowanie i koordynowanie pokojowej współpracy w różnych dziedzinach oraz stwarzanie platform wielostronnej współpracy - nie mającej przy tym cech organizacji, której państwa członkowskie przekazały upoważnienia o cechach ponadnarodowych. ONZ była jednak jedynym uniwersalnym forum do rozpatrywania i koordynowania globalnych problemów politycznych oraz kształtowania rozwiązań regulujących współżycie międzynarodowe; była forum dialogu i kompromisu, a także wyrównywania (uzgadniania) interesów w wektorach Wschód-Zachód oraz Północ-Południe. Nawet w wypadku konfliktów zbrojnych, których ONZ nie udało się zapobiec, były one na skutek działań ONZ ograniczane przed ich dalszą eskalacją - m.in. dzięki operacjom pokojowym błękitnych hełmów i działalności Rady Bezpieczeństwa.

ONZ, realizując postanowienia Karty (art. 1 ust. 3, art. 55) doprowadziła do rozwinięcia szerokiego umiędzynarodowienia i usystematyzowania tematycznego praw człowieka, stworzyła ku temu właściwe normatywne podstawy w Paktach z 16 grudnia 1966 r. Zapewniono nie tylko ochronę własnych obywateli państw, ale wszystkich ludzi przebywających na ich terytoriach. Problem sytuacji w zakresie praw człowieka w danym kraju przekształcił się i rozwinął w kryterium demokratycznej legitymizacji państw wewnątrz międzynarodowej wspólnoty państw. Ukształtowanie przez ONZ zasady uniwersalizmu i jawności (trasparentności) praw człowieka przyczyniły się do rozwoju demokratycznych norm w świecie. Ważną przesłanką prawną rozszerzenia wartości praw człowieka była także prawnomiędzynarodowa zasada równouprawnienia i prawa do samostanowienia narodów

utrwalona w art. 1 ust. 2 Karty NZ, rozwinięta następnie w deklaracjach o niepodległości krajów i ludów kolonialnych (14.XII.1960), stałej suwerenności nad zasobami naturalnymi (14.XII.1962) i o stosunkach pokojowych (24.X.1970). Prawo do samostanowienia znalazło swój praktyczny wyraz w procesie dekolonizacji i postępującym pluraliźmie stosunków między państwami członkowskimi ONZ i w ich równouprawnieniu. Umocniła się także tendencja demokratyzacji stosunków między państwami. ONZ także w znacznym stopniu przyczyniła się do humanizacji stosunków międzynarodowych.

Wkład ONZ w kodyfikację prawa międzynarodowego (prawo morza, prawo traktatów, prawo sukcesji, prawo dyplomatyczne i konsularne, prawo kosmiczne) nie było jedynie zwykłym procesem scalenia poprzednich traktatów, ale również procesem tworzenia nowego prawa. Kodyfikacja ONZ nie tylko zapewniły większą klarowność w stosunkach międzynarodowych regulujących współżycie w różnych dziedzinach, ale także umocniły pewność obrotu prawnego między wieloma podmiotami prawa międzynarodowego. Podobny walor można przypisać także niektórym deklaracjom Zgromadzenia Ogólnego NZ, co dotyczy m.in. Deklaracji o przyjaznych stosunkach z 1970 r. oraz rezolucji z 1974 r. o definicji agresji. Częściowo pozytywny wkład ONZ można także odnotować przy podejmowanych wysiłkach na rzecz organizowania współpracy socjalnej i humanitarnej, wymagającej pewnych reform w zakresie kompetencji.

Nie zostały spełnione oczekiwania wobec ONZ w zakresie zapobiegania agresjom i wspólnego zwalczania agresorów, co dotyczy także konfliktów zbrojnych wewnątrz państw, zagrażających jednak bezpieczeństwu międzynarodowemu. Dotyczy to także przewidzianych w art. 11 i 26 Karty postanowień dotyczących rozbrojenia i ograniczenia zbrojeń przez odpowiednie działania Zgromadzenia Ogólnego i Rady Bezpieczeństwa w zakresie szeroko rozszerzających się od 1945 r. zbrojeń nuklearnych i konwencjonalnych. Znaczące rokowania rozbrojeniowe były przeważnie prowadzone poza systemem ONZ.

Jako niezadowalające są oceniane wysiłki ONZ w zakresie wyrównywania interesów między państwami Północy i Południa, co dotyczy poprawy sytuacji gospodarczej i zapobiegania klęski głodu w krajach rozwijających się, problemów masowych migracji ludności. Także normatywne instrumentarium Karty NZ dotyczące zasad zbiorowego bezpieczeństwa nie jest skutecznie stosowane wobec naruszeń pokoju.

Wśród wielu dziedzin kształtowania przez ONZ norm współżycia międzynarodowego istotne miejsce zajmuje rozwijanie zasad regulujących zagadnienia społeczne współżycia międzynarodowego.

Konstytucja UNESCO głosi: „Wojny rozpoczynają się w umysłach ludzi, zatem w umysłach ludzi trzeba budować środki obrony pokoju", zaś w preambule Kart NZ zapisano postulat tworzenia odpowiedniego klimatu dla pokojowego współżycia ludzi i państw - przez „przywrócenie wiary w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki, równouprawnienie mężczyzn i kobiet, równość narodów wielkich i małych."

W dniu 2 grudnia 1948 r. Zgromadzenie Ogólne NZ przyjęło Konwencję o Zapobieganiu i Karaniu Zbrodni Ludobójstwa, będącą postępowym aktem prawa międzynarodowego, uznającym za najcięższe przestępstwa masową zagładę ludzi w wyniku zbrodni hitlerowskich, a następnie - 10 grudnia 1948 r. uchwalono Powszechną Deklarację Praw Człowieka.

W ramach Rady Społeczno-Gospodarczej ONZ powołano tzw. komisje funkcjonalne jak np. Podkomitet Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości, Komisja Praw Kobiet, Komisja Rozwoju Społecznego, Komisja Praw Człowieka.

W 1963 r. Zgromadzenie Ogólne NZ przyjęło Deklarację o Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej, a w 1975 r. międzynarodową konwencję o zakazie dyskryminacji rasowej, zakazującą m.in. istnienie wszelkich organizacji rasistowskich.

Na XXI sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ uchwalono m.in. z inicjatywy Polski rezolucji, zwracającą uwagę Rady Bezpieczeństwa na zagrożenia dla pokoju w związku z polityką apartheidu. Zakaz apartheidu został wprowadzony przez ONZ do zasad obowiązującego prawa międzynarodowego.

XXIV sesja Zgromadzenia Ogólnego NZ w 1969 r. z inicjatywy Polski podjęła rezolucję zwracającą uwagę na niebezpieczeństwo nazizmu. Po dziewiętnastu latach pracy, na XXI sesji Zgromadzenie Ogólne NZ przyjęło w 1966 r. Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, których stosowanie wywarło korzystny wpływ na kształtowanie współżycia międzynarodowego w sferze stosunków społeczno-politycznych. Komisje regionalne praw człowieka, zgodnie z odpowiednią uchwałą Zgromadzenia Ogólnego NZ, włączyły do swych prac tematykę realizacji praw społeczno-ekonomicznych, a ponadto organy ONZ, Międzynarodowa Organizacja Pracy i UNESCO opracowały metody i środki dla realizacji tych praw.

W 1969 r. na XXIV sesji Zgromadzenia Ogólnego uchwalono korespondującą ze wspomnianymi Paktami Deklarację Postępu Społecznego i Rozwoju, będącą wyrazem postępowych tendencji prezentowanych na forum ONZ oraz projektowanie perspektyw dalszego rozwoju stosunków międzynarodowych w pożądanym kierunku. Wprowadzono m.in. obowiązek odszkodowania za szkody społeczne i gospodarcze jakie byłyby następstwem aktów agresji lub okupacji.

Na forum ONZ, zwłaszcza z inicjatywy Polski, powracała sprawa ścigania i karania zbrodni wojennych. Konwencja w tej sprawie została uchwalona 26 listopada 1968 r. na XXIII sesji Zgromadzenia Ogólnego - jako Konwencja o Nieprzedawnianiu Zbrodni Wojennych i Zbrodni przeciw Ludzkości, tworząca podstawę prawną nie tylko do karania zbrodni hitlerowskiej z okresu II wojny światowej, ale również popełnianych współcześnie. Stanowi ona rozwinięcie prawa norymberskiego - w nawiązaniu do Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego - i jest istotnym aktem międzynarodowego prawa karnego. W 1969 r., na wniosek Polski, Zgromadzenie Ogólne NZ uchwaliło rezolucję wzywającą wszystkie państwa do podpisania i ratyfikowania konwencji o nieprzedawnieniu, a wcześniej 11 marca 1968 r. Komisja Praw Człowieka (również z inicjatywy Polski) podjęła uchwałę o ściganiu zbrodniarzy wojennych i o odszkodowaniach dla ofiar zbrodni hitlerowskich. W 1972 r. na wniosek Polski i Ukrainy w ONZ została uchwalona rewolucja w sprawie potrzeby opracowania zbioru zasad współpracy międzynarodowej przy wykrywaniu, zatrzymywaniu, aresztowaniu, ekstradycji i karaniu zbrodniarzy wojennych i osób winnych zbrodni przeciwko ludzkości. Wpłynęło to na dalszy rozwój prawa międzynarodowego, czego wyrazem było potwierdzenie i rozwinięcie o odpowiednie protokoły konwencji genewskich z 1949 r. o ochronie ofiar wojny na konferencji dyplomatycznej w Genewie w 1974 r. Na konferencji ONZ w Rzymie 18 lipca 1998 r. został przyjęty statut (Stałego) Międzynarodowego Trybunału Karnego (PICC).

W 1972 r. na XXVII sesji Zgromadzenia Narodowego NZ, na wniosek Polski przyjęto rezolucję o prawie człowieka do życia w jego historycznie wytworzonym środowisku kulturowym, a UNESCO zobowiązano do określenia środków w sprawie ochrony kulturalnego środowiska człowieka. W 1973 r. w oparciu o raport UNESCO Zgromadzenie Ogólne

w rezolucji określiło zasady jakimi państwa powinny się kierować kształtując stosunki kulturalne. Są to: prawo każdego państwa do ustalania i wprowadzenia w życie własnej polityki kulturalnej oraz do zachowania, rozwoju i ochrony własnej kultury. Podniesiono m.in. problem potrzeby ochrony zabytków. Do porządku obrad Zgromadzenia Ogólnego NZ wprowadzono okresowo rozpatrywany temat zasad międzynarodowej współpracy i wymiany kulturalnej - jako podstawę do rozwijania w deklaracjach i umowach międzynarodowych unifikujących przepisów o ochronie kultur narodowych. Zagadnienia ochrony wartości kulturalnych we współżyciu międzynarodowym znalazły swój wyraz także podczas obrad Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, co było m.in. rezultatem inicjatyw zgłoszonych na forum ONZ.

Znaczący jest także wkład ONZ w kształtowaniu zasad i norm regulujących zagadnienia współpracy i rozwoju gospodarczego. Wyrażało się to przede wszystkim w ustalaniu zasad i kierunków współpracy międzynarodowej oraz stymulowaniu rozwoju.

Karta NZ nie tylko tworzy mechanizm promujący nowe prawa i rewidujący stare, ale kształtuje także nowe zasady prawa międzynarodowego.

Są to: 1) zasada nie stosowania siły w stosunkach międzynarodowych (art. 2 pkt. 3 i 4 Karty); 2) zasady niezawisłości i suwerennej równości państw oraz koncepcja dekolonizacji; 3) zasada równych praw i samookreślenia narodów (art. 1 pkt. 2, art. 55); 4) zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne państw (art. 2 pkt. 7); 5) zasada niedyskryminacji (art. 1 pkt. 3, art. 13 pkt. b, str. 55 pkt. c); 6) zasada współzależności narodów i współpracy międzynarodowej (art. 13 pkt. b); 7) zasada dobrego sąsiedztwa i przyjaznych stosunków (art. 1 pkt. 2); 8) zasada praw człowieka (art. 1 pkt. 3, art. 13 pkt. 1, art. 55 pkt. c, art. 62 pkt. 2, art. 76 pkt. c); 9) zasada obowiązkowego rejestrowania umów (art. 102 pkt. 1) i publikowania ich przez Sekretariat NZ.

Organy ONZ mające zasadniczy wpływ na rozwój i kodyfikację prawa międzynarodowego to przede wszystkim: Zgromadzenie Ogólne NZ i jego Komitety; konferencje zwoływane przez ONZ; Komisja Prawa Międzynarodowego; Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości. Wiele zaś agencji wyspecjalizowanych ONZ działało aktywnie na rzecz rozwoju różnych dziedzin prawa międzynarodowego. (Są to przede wszystkim: ICAO, IMO, ITU i ILO).

Zgromadzeniu Ogólnemu przypisuje się przede wszystkim znaczącą rolę w rozwoju prawa międzynarodowego przez uchwalenie konwencji o zwalczaniu zbrodni ludobójstwa (1948) oraz innych konwencji o prawach człowieka (1966 - o eliminowaniu wszelkich form dyskryminacji rasowej; 1973 – przeciwko apartheidowi; 1979 – przeciw dyskryminacji kobiet).

2. System prawny ONZ regulujący współżycie międzynarodowe

System prawny ONZ obejmuje przede wszystkim: a) system tworzenia prawa międzynarodowego w ONZ; b) system interpretowania i stosowania prawa; c) tzw. system wykonawczy przestrzegania prawa (egzekwowania prawa); d) kształtowanie pewnych wzorców (modeli) postępowania i polityki.

1. Jakkolwiek ONZ - jako ciało polityczne, ani żadnej z jej wyspecjalizowanych agencji nie jest uważana za organ legislacyjny, to jednak uczestniczy ona w tworzeniu prawa,

uchwalając traktaty i deklaracje. Tworzenie norm regulujących współżycie międzynarodowe jest w istocie wynikiem politycznego procesu, niekiedy długotrwałych negocjacji, godzenia rozbieżnych interesów, nawet jeśli dane regulacje dotyczą spraw technicznych. Wśród wielu regulacji są bowiem takie, które dotyczą interesów zwykłych ludzi oraz zasad współżycia społeczeństw i państw - jak na przykład spraw zdrowia, wyżywienia, edukacji, praw człowieka, zanieczyszczenia środowiska, transportu, środków komunikowania masowego (łączność, radio, telewizja), a także - interesów określonych podmiotów, jak na przykład prawa autorskie i wynalazcze, obrót międzynarodowy określonymi wartościami materialnymi.

Uchwalane zaś przez ONZ rezolucje mogą mieć wiążący charakter chociażby z tej racji, iż są „autentyczną" interpretacją Karty, afirmacją lub uznaniem prawa zwyczajowego, bądź wyrażają ogólne zasady prawne akceptowane przez państwa.

Rola zaś Komisji Prawa Międzynarodowego (KPM) bywa niekiedy bardziej skomplikowana, niż wynikałoby to z litery jej statutu. Obecnie bowiem wyłaniają się nowe czynniki kwestionujące jej prawotwórczą rolę, bowiem większość tradycyjnych zagadnień prawa zwyczajowego została „skodyfikowana" z wyjątkiem odpowiedzialności państw.

Sama zaś Komisja zmieniała swój charakter, stąd obserwatorzy podnoszą iż jest ona bardziej „upolityczniona", bowiem większość jej członków to obecnie dyplomaci, bądź urzędnicy rządowi, a tylko nieliczni - to naukowcy. Podnosi się także, iż wiele z międzynarodowych regulacji jest tworzona przez agencje wyspecjalizowane ONZ, co nie jest szerzej znane. Agencje te stosują niekiedy innowacyjne techniki legislacyjne, nie przestrzegające tradycyjnych zasad. Regulacje takie jak np. Codex Alimentarius - opracowany przez FAO i WHO przewiduje pewne standardy i działania, ale bez określonego mandatu prawnomiędzynarodowego, stąd mogą być one stosowane przez państwa dopiero gdy zostaną włączone do ich systemu prawnego.

Istotne znaczenie dla rozwoju norm regulujących współpracę międzynarodową mogą mieć wewnętrzne regulacje ciał międzynarodowych. Ich zasady i procedury, a szczególnie prawo do udziału w nich i w głosowaniu tworzą ważną część ich prawa wewnętrznego i mają oparcie w traktatach tworzących te organizacje.

Ponadto są tworzone także zróżnicowane reżimy prawne uchwalane przez organy ONZ dotyczące działalności różnych ciał pomocniczych, włącznie z siłami zbrojnymi peacekeeping, czy misji humanitarnych. Ta dziedzina prawa wewnętrznego może mieć znaczący wpływ na stosunki między ONZ a agencjami rządowymi bądź osobami prywatnymi.

2. Proces interpretowania i stosowania prawa występuje w praktyce ONZ, przeważnie w sytuacjach kiedy istnieje potrzeba zastosowania danego przepisu (normy) w konkretnym przypadku. Jednakże inaczej niż wykładnia sądowa, interpretacja przeprowadzana przez ONZ nie zawsze ma charakter rozstrzygający. Ma bowiem przeważnie charakter instrumentalny i jest podporządkowana zasadzie efektywności, m.in. przez dokonanie wyboru między „konkurującymi", ogólnie określonymi w Karcie zasadami takimi jak: suwerenność, niepodległość, zagrożenie pokoju, samookreślenie i równość, które w praktyce ich stosowania budzą najwięcej kontrowersji.

Dotychczasowa działalność ONZ wskazuje, iż kształtowanie percepcji i interpretowania prawa międzynarodowego w organach ONZ ma zasadniczo polityczny charakter, w tym sensie, iż spory co do interpretacji poszczególnych zasad i norm są rozwiązywane stosownie do tego jakiej polityki życzy sobie dane państwo.

Interpretacja przepisów Karty, podejmowana większością głosów, oparta na poglądach politycznych znajdowała niekiedy wyraz w trosce państw, które znalazły się w mniejszości i obawiały się, że „integralność" Karty może być naruszona przez interpretację polityczną. Obecnie zaś, po zakończeniu „zimnej wojny" i zmianach w politycznym myśleniu zarysowały się nowe tendencje w interpretowaniu Karty - zwłaszcza w bardziej aktywnej działalności Rady Bezpieczeństwa, zdominowanej przez jej członków stałych. W tym kontekście nawiązuje się do działalności MTS i jego opinii doradczych. Państwa członkowskie, które czują się zdominowane rozstrzygnięciami zapadłymi na skutek politycznej interpretacji Karty, mogą także poszukiwać sądowego rozstrzygnięcia (w MTS) dla ochrony przeciw nadużyciu władzy. W dyskusjach nad interpretacją Karty zauważa się, iż nie można pomijać kwestii na ile specjalistyczna interpretacja daje odpowiedź państwu wnoszącemu kontrowersyjne kwestie do agend ONZ, jakkolwiek w ich wyjaśnianiu biorą udział wybitni naukowcy. Wymagałoby to jednak badań empirycznych.

3. Do niedawna zagadnienie zapewnienia przestrzegania prawa międzynarodowego i jego egzekwowania nie było przedmiotem szerszego zainteresowania ONZ. Uważano bowiem, że są to materie polityczne, leżące poza obrębem tego prawa. W pewnych dziedzinach stosunków międzynarodowych istniała potrzeba podejmowania środków jurysdykcji przymusowej, mandatowego ustalania faktów (fact finding), sankcji przymusowych, - jednakże nie zawsze były one akceptowane i traktowane jako możliwe do przeprowadzenia. Państwa z czasem zrozumiały potrzebę bardziej skutecznych działań na rzecz ochrony praw człowieka, zwalczania takich zagrożeń jak terroryzm państwowy i nasilenie zbrojeń, wiele niedostatków natury ekonomicznej i społecznej w różnych regionach świata. Obecnie podejmowaniu takich działań sprzyja zakończenie „zimnej wojny" oraz ożywienie działalności Rady Bezpieczeństwa.

Współczesne prawo międzynarodowe, kształtujące normy które mają na celu regulowanie współżycia międzynarodowego jest obszarem dość skomplikowanym, dysponującym różnymi rozwiązaniami specjalistycznymi. Dysponuje ono jednak pewnymi wspólnymi technikami i mechanizmami, które pozwalają rozwiązywać zaistniałe problemy przez egzekwowanie prawa międzynarodowego. Są one stosowane przez państwa i grupy państw. Wyróżnia się obecnie pięć głównych rodzajów działań wymuszających przestrzeganie norm prawa międzynarodowego. Są to przede wszystkim:

a) procedury sprawozdawcze i inspekcyjne określone w traktatach i specjalnych kodyfikacjach, znane w obszarze praw człowieka (Pakty Praw Człowieka, konwencja o eliminacji wszystkich form dyskryminacji rasowej), stosowane także przez Międzynarodową Organizację Pracy oraz przez organy zajmujące się problemem narkotyków. Rola i cel takich działań - to przede wszystkim nacisk moralny, mobilizowanie opinii społecznej. Cechy modelowe tych procedur to:

1) okresowe składanie przez państwa raportów - zgodnie ze szczegółowymi zaleceniami;

2) sprawozdania składane przez komisje ONZ w związku z kwestiami wynikającymi ze sprawozdań (raportów) państw;

3) szczegółowe badania podejmowane w niektórych wypadkach przez podkomisje lub indywidualnych sprawozdawców;

4) sprawozdania komisji ukazujące rozbieżności między praktyką państw a wymogami wynikającymi z traktatów bądź stosowanego prawa;

5) procedury związane z rozpatrywaniem skarg jednostek lub rządów o naruszenie praw człowieka - według protokółów opcyjnych i klauzul opcyjnych do konwencji praw człowieka. Procedury te - jak już wspomniano - mają na celu wywarcie nacisku moralnego i politycznego na podmioty naruszające prawo międzynarodowe (w potocznym określeniu używanym w ONZ jest to „mobilizing shame");

b) mechanizmy „pomocnicze" - to środki ONZ pomagające państwom wypełniać obowiązki nałożone przez prawo, bądź przez decyzje określonych organów. Do środków tych są zaliczane akcje peacekeeping bądź porozumienia o przerwaniu ognia i inne działania zapewniające przestrzeganie prawa i ładu wewnętrznego, stosowanie misji obserwatorów dla ułatwienia przeprowadzenia wyborów zgodnie z prawem; udzielanie pomocy finansowej i technicznej, aby umożliwiać państwom działanie zgodnie z prawem, m.in. w celu zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska naturalnego czy produkcji narkotyków;

c) stosowanie przez Zgromadzenie Ogólne NZ rekomendacji Radzie Bezpieczeństwa (art. 6) podjęcia środków bezpośredniej penalizacji wobec państw łamiących prawo przez wykluczenie ich z ONZ, bądź z określonego rodzaju działalności tej organizacji. Środki łagodniejsze - w postaci zawieszenia przywilejów wynikających z członkowstwa - mogą być stosowane na wniosek Rady Bezpieczeństwa w sytuacji kiedy wobec państwa zostały podjęte przez Radę Bezpieczeństwa działania prewencyjne, bądź represyjne (art. 5), co dotyczyło np. Afryki Południowej;

d) selektywne stosowanie środków niemilitarnych (bez użycia sił zbrojnych) podejmowanych przez Radę Bezpieczeństwa - zgodnie z art. 41 Karty - w przypadku stwierdzenia zagrożenia dla pokoju albo aktu agresji. Środki te obejmują - jak wiadomo - embargo ekonomiczne, obostrzenia w zakresie komunikacji, zerwanie stosunków dyplomatycznych. Do czasów „zimnej wojny" art. 41 Karty był stosowany z dużym umiarem, ale obecnie wzrosło jego znaczenie;

e) stosowanie środków przymusu - w postaci użycia sił zbrojnych zostało przewidziane w postanowieniach rozdziału VII Karty NZ Jednak dotychczas państwa członkowskie nie zawarły (zgodnie z art. 43 Karty) porozumień z Radą Bezpieczeństwa, co ogranicza jej uprawnienia w wypełnianiu mandatu do podejmowania akcji militarnych. Zgodę państw na użycie sił militarnych uzyskano w przypadku akcji przeciwko Irakowi i chociaż od 1993 r. użycie sił zbrojnych uzyskało pewien priorytet w działaniach Narodów Zjednoczonych - to jednak w praktycznych dziedzinach ich zastosowanie nadal budzi kontrowersje - co wystąpiło na przykład w odniesieniu do byłej Jugosławii, Somalii i Haiti;

f) stosowanie środków sądowych - przez trybunały międzynarodowe i krajowe, a zwłaszcza przez MTS. Obecnie wiele państw w traktatach zadeklarowało poddawanie się obowiązkowej jurysdykcji według klauzuli opcyjnej Statutu MTS.

ONZ poświęca wiele uwagi propozycjom wprowadzenia międzynarodowej jurysdykcji w sprawie tzw. przestępstw międzynarodowych, wymierzonych przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości. Komisja Prawa Międzynarodowego przygotowuje statut stałego sądu do spraw karnych. W 1993 r. Rada Bezpieczeństwa utworzyła trybunał ad hoc dla osądzenia sprawców zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości popełnionych w Bośni-Herzogowinie w latach 1991-1993 - jako drugi po Trybunale Norymberskim z 1945 r. do stosowania prawa międzynarodowego wobec sprawców indywidualnych. Prawo tworzone przez ONZ ma także praktyczne zastosowanie w systemie międzynarodowym regionalnym, bądź specjalnym poza systemem ONZ, bądź przy rozstrzygnięciach sporów dwu-

stronnych. Są również przypadki stosowania prawa generowanego przez ONZ przez sądy krajowe, zwłaszcza w zakresie praw człowieka, żeglugi morskiej, lotnictwa i praw autorskich (copyright). Nie oznacza to jednak, iż proces ten zmierza do wprowadzenia mechanizmów porównywalnych z systemami prawa krajowego.

ONZ przyczyniła się do rozwoju prawa międzynarodowego związanego z odpowiedzialnością państw, środkami przeciwdziałania agresji i zagadnieniem samopomocy. Istotne znaczenie miało rozwinięcie teoretycznej koncepcji samopomocy wywiedzionej z koncepcji zobowiązań „erga omnes", co oznacza obowiązki w których cała wspólnota państw ma interes prawny, a którego naruszenie upoważnia przez to każde państwo do zastosowania środków przeciwdziałania przeciwko sprawcy naruszania prawa międzynarodowego. Dotyczyło to na przykład opinii doradczej MTS z 1971 r. dotyczącej odmowy uznania przez państwa działań Afryki Południowej wobec Namibii.

4. Istotnym elementem przyczyniającym się do osiągnięcia pozytywnych skutków prawnych w działaniach międzynarodowych jest takie kształtowanie opinii publicznej przez agendy ONZ oraz działalność wielu organizacji pozarządowych współdziałających z ONZ i wywieranie przez to wpływu na implementację poszczególnych norm prawa międzynarodowego, służących kształtowaniu współżycia międzynarodowego.

Ukształtowany przez ONZ porządek prawny wpłynął na wyłonienie się kompleksu różnych instytucji oraz wzorców (modeli) postępowania w różnych sytuacjach stosunków międzynarodowych. Określając metaforycznie różne obszary regulacji niekiedy wskazuje się, iż do głównych ich „metropolii" można zaliczyć przede wszystkim te, które dotyczą pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego oraz praw człowieka.

Rozwój praw człowieka, począwszy od postanowień art. 2 ust. 7 Karty Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. i Paktów Praw Człowieka z 1966 r. wywiera wpływ na rozwój norm prawnych i działalność ONZ w takich dziedzinach jak: problem uchodźców i migracji, stosunków pracy, edukacji, prawa kobiet, prawa dziecka, ochrona zdrowia, telekomunikacja, ochrona własności intelektualnej.

W Karcie NZ bardziej niż prawa człowieka zostały rozwinięte normy obejmujące zagadnienia pokoju i bezpieczeństwa. Spory dotyczące interpretacji i stosowania norm i zasad z tego zakresu w konkretnych przypadkach były niekiedy nacechowane dramatyzmem, co związane było głównie ze stosowaniem prawa veta w Radzie Bezpieczeństwa (279 razy!), utrudniającym jej procesy decyzyjne.

Istotną rolę w dziedzinie pokoju i bezpieczeństwa odgrywały rezolucje i deklaracje Zgromadzenia Ogólnego NZ podejmowane w oparciu o przepisy Karty NZ Także Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) miał znaczącą rolę w rozwoju „prawa pokoju i bezpieczeństwa".

Ważną dziedziną tego prawa są regulacje dotyczące zbrojeń, ich zakazu, a szczególnie broni masowego niszczenia. W rozwiązaniach prawnych dominują tu: negocjowane porozumienia globalne bądź regionalne, jak też mechanizmy inspekcji dla zapewnienia wykonania zobowiązań prawnych - takich na przykład jakie zawiera Traktat o nierozprzestrzenianiu broni nuklearnych oraz decyzje Rady Bezpieczeństwa zastosowane wobec Iraku.

Drugą ważną dziedziną w tym obszarze są regulacje dotyczące peacekeeping, peace enforcement oraz inspekcji i kontroli kształtowane przez Zgromadzenie Ogólne i Radę Bezpieczeństwa NZ Mimo pewnego osłabienia operacji peace enforcement i peacekeeping, główne zasady prawne nie zostały zaniechane, a ponadto oczekuje się zmian w rozwiąza-

niach prawnych dotyczących zasad zaangażowania, kierowania i kontroli w tym zakresie oraz kryteriów podejmowania interwencji przez ONZ.

Jedną z najbardziej obszernych i zróżnicowanych dziedzin prawa powiązanych z ONZ jest międzynarodowe praw gospodarcze zajmujące się rozwojem, handlem, inwestycjami, stabilizacją i współpracą techniczną. Cechą charakterystyczną norm tego pozostającego pod wpływami ONZ prawa są pewne preferencje na rzecz krajów mniej rozwiniętych, tj. krajów trzeciego Świata.

Także zasady międzynarodowego prawa prywatnego mają istotne znaczenie w kształtowaniu współżycia międzynarodowego. Globalizacja handlu i produkcji prowadzi do stymulowania rozwoju nowego prawa w tych dziedzinach. Narody Zjednoczone rozwinęły także regulacje dotyczące poprawy egzekwowania zobowiązań płatniczych na rzecz matek i dzieci oraz pomocy ofiarom przestępstw i nadużywania przemocy.

Podjęto także regulacje dotyczące archeologii podmorskiej, związanej z działalnością UNESCO i takimi dziedzinami prawa międzynarodowego jak prawo morza i prawo własności kulturalnej - w zakresie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego przez reglamentację prawną importu, eksportu i transferu własności kulturalnej.

ONZ przyczynia się do kształtowania zasad współżycia międzynarodowego wśród swych członków - państw i innych podmiotów współtworzących i stosujących prawo, głosząc i normując takie zasady jak: integralność terytorialna, pacta sund servanda, prawo zwyczajowe stosunków dyplomatycznych, akceptowane przez system ONZ.

W ONZ trwa polityczny dyskurs o terminologię prawniczą, o relacje między prawem a dyplomacją. Zaangażowane weń państwa dążą do wykorzystywania dominującej terminologii i do „kontrolowania" prawniczych idei, które je wyrażają.

W tworzeniu reguł prawnych w ONZ odgrywa istotną rolę specyficzny proces proceduralny, który ze swej natury jest procesem politycznym, kształtowanym przez uwarunkowania quasi-parlamentarne, procedury i inne instrumenty. Komplikuje go dodatkowo multitateralny charakter i potrzeba uzgadniania interesów różnych państw - co powoduje przedłużanie negocjacji, jak na przykład w przypadku konwencji o prawie morza z 1982 r. Nawet niekiedy z pozoru wąski zakres regulacji może prowadzić do udziału szerokiego w swym praktycznym stosowaniu kręgu zainteresowanych podmiotów, a przez to także i do konfliktu interesów. Komplikuje to przyjęcie możliwych do zaakceptowania reguł prawnych. W niektórych regulacjach bardziej szczegółowe rozwiązania są konkretyzowane dopiero w aktach kompetentnych organów - jak na przykład w odniesieniu do Paktów Praw Człowieka.

System prawny ONZ jest - najogólniej rzecz biorąc - zbudowany według trójpoziomowej struktury. Poziom pierwszy - obejmuje (gromadzi) postulaty i cele państw członkowskich oraz innych zorganizowanych podmiotów - stosowanie do ich potrzeb, życzeniu i oczekiwań. Na drugim poziomie występują działania o charakterze legislacyjnym - tj. kształtowanie i odwoływanie się do norm prawnych oraz ich stosowanie w określonych sytuacjach. Trzeci poziom - to określanie szerszych celów polityki, aspiracji i idei mogących oddziaływać na rządy i innych uczestników stosunków międzynarodowych, przez kształtowanie we właściwych kierunkach zasad współżycia międzynarodowego - także w przyszłości.

3. Wpływ ONZ na ukształtowanie normatywnego systemu załatwiania sporów międzynarodowych

1. Pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych było, jak wiadomo, przedmiotem regulacji przyjętej w Konwencji Haskiej z 18 października 1907 r., która nadal obowiązuje. Polska przystąpiła do niej w 1929 r. Wprowadzony zaś Kartą NZ z 26 czerwca 1945 r. system normatywny pokojowego załatwiania sporów jest kontynuacją poprzedniej regulacji przede wszystkim co do intencji, tj. właściwego kształtowania współżycia międzynarodowego. Wpływ samej idei jak i systemu pokojowego załatwiania sporów jest widoczny w regulacjach obowiązujących w innych organizacjach międzynarodowych, przewidujących m.in. kierowanie określonych sporów do MTS, a więc do systemu ONZ. Szczególnie zaś mocno wpływ ten zaznaczył się w Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 r., która weszła w życie 16 listopada 1994 r. Także rozwinięte w niej inne zasady i normy w dużym stopniu kształtują już pozytywnie współżycie międzynarodowe zgodnie z duchem i literą Karty NZ.

2. W art. 1 Karty NZ wśród celów ONZ wymienia się „załatwianie sporów lub sytuacji mogących prowadzić do naruszania pokoju w drodze pokojowej według zasad sprawiedliwości i prawa międzynarodowego". Następnie, w art. 33 ust. 1 stanowi się, iż strony uczestniczące w sporze „będą przede wszystkim dążyć do jego załatwiania w drodze rokowań, badań mediacji, koncyliacji, rozjemstwa, rozstrzygnięcia sądowego, odwołania się do organów lub układów regionalnych albo w drodze innych środków pokojowych według własnego wyboru". Istotna rola przypada także Radzie Bezpieczeństwa, która zgodnie z ust. 2 tego artykułu o ile to uzna za konieczne - wezwie strony do uregulowania sporu takimi środkami.

Zobowiązania i zasady zawarto w Karcie NZ w przedmiocie załatwiania sporów środkami pokojowymi odnoszą się także do państw nie będących członkami ONZ (art. 6). Państwa takie w myśl art. 31 Karty mogą brać udział na równi z państwami członkowskimi - bez prawa głosowania, w omawianiu każdej spornej sprawy przedstawionej Radzie Bezpieczeństwa.

Zasady pokojowego załatwiania sporów znalazły się także w Deklaracji zasad prawa międzynarodowego, uchwalonych przez Zgromadzenie Ogólne NZ 24 października 1970 r., a także w licznych umowach i deklaracjach międzynarodowych, a m.in. w Pakcie Ligi Państw Arabskich, Karcie Jedności Afrykańskiej, w umowach międzyamerykańskich, w Europejskiej Konwencji dotyczącej pokojowego załatwiania sporów oraz w deklaracjach krajów niezaangażowanych, które zostały uchwalone w Bandungu, Belgradzie i Kairze.

W praktyce załatwiania sporów drogą rokowań bezpośrednich i regionalnych, publicznych dyskusji na forum ONZ, organizacja ta spełniała rolę centralnego kanału przez który przechodziła większość sporów o dużym znaczeniu politycznym. Zgromadzenie Ogólne zwracało się wielokrotnie (ponad 10 razy) do MTS o opinie doradcze w sprawie sporów, a kilkakrotnie kierowało także sprawy do rozstrzygnięcia na drodze sądowej.

Wprawdzie ONZ zapobiegła w wielu przypadkach rozszerzaniu się konfliktu zbrojnego lub pomogła w jego stłumieniu, ale wiele działań było nieskutecznych, zbyt długo przeciągających się. Często prowadziło to do zmniejszenia napięcia, bądź „zamrożenia" sporu.

Z perspektywy ponad półwiecza ONZ dostrzegana jest potrzeba nowego skodyfikowania zasad prawa międzynarodowego, również i tych które kształtują współżycie międzyna-

rodowe i rozstrzyganie sporów. Dotyczy to zwłaszcza potrzeby aktualizacji zasad Karty NZ z 1945 r. Pierwsza taka próba została podjęta w 1970 r. w Deklaracji Zasad, ale od tego czasu wyłoniły się nowe potrzeby i perspektywy wobec zasadniczo zmienionej sytuacji międzynarodowej.

Przede wszystkim dotyczy to zasad wyrażonych w art. 1 i 2 Karty, a także i pewnej części zasad zawartych w Deklaracji z 1970 r. Zwłaszcza zasady zakazu ingerencji w sprawy wewnętrzne państw i suwerennej równości są tu w centrum uwagi, bowiem - jak się zauważa - odgraniczają one od siebie państwa i nie zapewniają wystarczająco wykonywania przez nie podstawowego obowiązku współpracy, wynikającego z występującej obecnie dużej ich współzależności.

Prawo do samostanowienia zaś za mocno eksponuje aktualne kiedyś problemy, będące następstwem procesów dekolonizacyjnych, i pozostawia na przykład problematykę secesji za mało naświetloną. Dotyczy to także częściowo zakazu użycia siły i jej groźby - zakazu wymagającego obecnie nowego ujęcia, bądź doprecyzowania nie do końca rozgraniczonego prawa do samostanowienia i zakazu interwencji. Wyraźniej niż dotychczas powinny być określone obowiązki państw wobec stron walczących w sytuacji wojny domowej w innym państwie, tak aby uniknąć rozszerzania wojen domowych.

Zasady Karty NZ, nawet wobec ich pewnej konkretyzacji w Deklaracji z 1970 r. nie są wystarczająco ukształtowane na obecne potrzeby. Oprócz nowych zasad Deklaracji, do rangi zasad współżycia międzynarodowego powinien być zaliczony także obowiązek państw do przestrzegania podstawowych praw człowieka, które wyrażono w Akcie Końcowym KBWE, jak i w innych aktach prawnomiędzynarodowych.

Nowa kodyfikacja zasad prawa międzynarodowego powinna uwzględnić rozwinięte, zwłaszcza w okresie ostatniego ćwierćwiecza, zasady prawa międzynarodowego traktatowego, prawa zwyczajowego i orzecznictwa prawnomiędzynarodowego. Powinien być wyraźniej określony katalog tych zasad, zważywszy, że cele i zasady pozostają wobec siebie w pewnej współzależności. Obecna regulacja art. 1 i 2 Karty z prawnego punktu widzenia nie jest zadawalająca. Zasady bowiem mają inne normatywne działanie niż cele. Istnieje bowiem na przykład różnica czy prawo do samookreślenia narodów postrzega się jako pewien cel, czy też przypisuje się mu pewną moc normatywną obowiązującej zasady prawa międzynarodowego. Tak postrzegane prawo do samostanowienia narodów - i obowiązek pokojowej współpracy wśród celów ONZ sformułowanych w art. 1 są w pewnym sensie niekonsekwentne. Z drugiej strony treści ustępów 5 i 6 - w odróżnieniu od innych zawartych w art. 2 uregulowań, nie zawierają równorzędnych bądź samodzielnych (niezależnych) zasad prawnomiędzynarodowych w sensie Deklaracji o przyjaznych stosunkach z 1970 r. Nowa kodyfikacja służyłaby więc także większej jasności prawnej, dzięki temu że cele i zasady byłyby zdefiniowane oddzielenie.

Wyrażany jest także pogląd, że w dziedzinie ochrony praw człowieka główny ciężar przyszłych prac legislacyjnych powinien być skupiony na przestrzeganiu i kontroli obowiązujących umów wielostronnych, oraz, że ONZ nie może być dłużej krępowana zasadą nieinterwencji (art. 2 ust. 7), wtedy zwłaszcza kiedy podejmuje działania związane ze stosowaniem środków przymusu przewidzianych w rozdziale Karty NZ w przypadkach naruszania praw człowieka na szeroką skalę.

4. Główne kierunki rozwoju prawa międzynarodowego

Nasze dotychczasowe rozważania, jak również prezentowane w niniejszym opracowaniu materiały i komentarze upoważniają nas do zastanowienia się, tytułem posłowia, nad ewolucją i funkcją współczesnego prawa międzynarodowego.

1. Początkowo sfera działania prawa międzynarodowego była pod względem podmiotowym ograniczona do kształtowania stosunków między państwami o jednorodnym lub zbliżonym typie cywilizacji, o odpowiednio ukształtowanym systemie wartości, założeniach ustrojowych i profilu kulturowym - ogólnie rzecz ujmując. Członkostwo w społeczności międzynarodowej miało charakter sui generis klubu i przynależność doń była pewnym przywilejem.

Prawo międzynarodowe - pod względem treści i funkcji miało mniejszy niż obecnie zakres oddziaływania:

* Ograniczało się do rozgraniczenia suwerennej jurysdykcji państw oraz do spraw wojny i pokoju, spraw żeglugi morskiej i morza.

* Legalizowało sytuacje powstające w wyniku zmian w układzie sił w stosunkach międzynarodowych, podnosząc ukształtowane w praktyce zasady i precedensy do rangi prawa. Pełniło więc tzw. funkcję rejestrującą.

* Dawne prawo międzynarodowe było w istocie prawem międzypaństwowym - i tylko pośrednio wpływało na status jednostki czy grup społecznych i etnicznych.

* Nie wkraczało też w sferę stosunków wewnętrznych państw; dopiero w drugiej połowie XIX wieku, wraz z rozwojem postępu cywilizacyjnego w sferze techniki i ekonomiki, a później także pod wpływem postępującej internacjonalizacji życia społeczności państwowych, zaznaczyły się międzynarodowe regulacje unifikujące prawa wewnętrzne państw w zakresie telekomunikacji, transportu drogowego i lotniczego, miar i wag, a więc zagadnień technicznych i organizacyjnych o ograniczonej projekcji społecznej i politycznej.

* Prawo to służyło niekiedy także do legalizowania ingerencji w stosunki wewnętrzne tych państw, które nie były uznawane za członków, bądź były członkami niepełnoprawnymi. Wyrazem tego były zwłaszcza różne umowy nierównoprawne między państwami.

Taki kształt prawa międzynarodowego był wspomagany także przez odnoszące się doń doktryny polityczne i prawne oraz założenia teoretyczne tego prawa.

Pewne reminiscencje tych dawnych filozofii prawa międzynarodowego ożywają niekiedy i współcześnie - zwłaszcza w niektórych kręgach myśli konserwatywnej, wspierającej motywacje do takich działań w stosunkach międzynarodowych, które niekiedy naruszają suwerenne prawa państw nie uznających określonego systemu wartości tego kierunku myślowego.

2. Przemiany i nowe zjawiska w prawie międzynarodowym są najczęściej pochodną nowych zjawisk w stosunkach międzynarodowych - wzajemnie ze sobą powiązanych i wchodzących w wielopłaszczyznowe interakcje. Dotyczą owe przemiany: nowych **treści**, **funkcji**, oraz **form** i **metod** tworzenia prawa międzynarodowego.

Nowe **treści** prawa międzynarodowego - to zasady i kierunki regulacji, a także nowe dziedziny, takie jak: ochrona środowiska naturalnego, atomistyka, bezpieczeństwo międzynarodowe, kosmos, badania mórz i oceanów oraz eksploatacja dna morskiego, a także nowe aspekty prawa konsularnego, prawa człowieka oraz zwalczanie rasizmu, aparthaidu i terroryzmu międzynarodowego.

* Przemiany **funkcji** prawa międzynarodowego wyrażają się w ich znacznej rozbudowie, a jednocześnie w, utracie istotnych funkcji dawnych, związanych m.in. z użyciem siły i groźby jej użycia - co jest konsekwencją przyjęcia w Karcie Narodów Zjednoczonych i innych aktach prawnomiędzynarodowych zasady zakazu takich działań w stosunkach międzynarodowych oraz zasady prawa narodów do samostanowienia.

* Przekształcenia **form i metod tworzenia prawa** międzynarodowego i **rozumienia istoty** współczesnego kształtu tego prawa - znalazły wyraz w wielu inicjatywach w tym zakresie, zwłaszcza w dziedzinie o znaczeniu uniwersalnym, globalnym czy regionalnym. Są one udziałem większych zbiorowości i reprezentatywnych instytucji i organizacji międzynarodowych, zwłaszcza systemu ONZ.

Zaznacza się przy tym pewne podobieństwo postępowania traktatowego do postępowania legislacji krajowej. W procesie tym niekiedy występują instytucje uprawnione jednocześnie do stanowienia prawa krajowego na przykład w państwach zrzeszonych w organizacjach międzynarodowych, międzyrządowych.

Skutkuje to także w **pojmowaniu koncepcji** prawa międzynarodowego w jego współczesnym kształcie. Na tle nowych zjawisk w stosunkach międzynarodowych następuje rewizja zastanych pojęć odnoszących się m.in. do stosunków zachodzących między prawem międzynarodowym a prawem krajowym, do podmiotowości prawnej organizacji międzynarodowych, a także do koncepcji prawa konsularnego i jego funkcji.

Powstają tu różne dylematy, zwłaszcza na gruncie dogmatyki prawa międzynarodowego w jej tradycyjnym, statycznym ujęciu, stosującym zasadę dychotomicznego rozdziału między prawem krajowym a prawem międzynarodowym.

Z metodologicznego i metodycznego punktu widzenia najbardziej racjonalne jest obecnie całościowe podejście do nowych zjawisk w stosunkach międzynarodowych w kontekście: **treści** (tj. norm, zasad i instytucji), **funkcji** oraz **form** tworzenia współczesnego prawa międzynarodowego. Pozwala to pełniej ująć i zweryfikować hipotezy i ustalenia dotyczące wpływu owych zjawisk na koncepcję i kształt normatywny tego prawa.

Przekształcenia dokonujące się w społeczności międzynarodowej, poziomie jej świadomości, kształtują także **wyobrażenia** o prawie międzynarodowym i oczekiwania kierowane pod jego adresem. Wyciska to na nim piętno powszechności, niwelujące dawną ekskluzywność. Jest to prawo obecnie coraz bardziej uniwersalnym regulatorom całokształtu stosunków międzynarodowych. Ale wpływają na jego rozwój działania nadal bardzo zróżnicowanej społeczności międzynarodowej, uwarunkowane różnymi systemami wartości i rozwiązaniami prawno-ustrojowymi.

Nadal toczy się **spór o funkcje prawa międzynarodowego**, uwarunkowany m.in. zróżnicowanymi celami dążeń i oczekiwaniami wobec tego prawa - w zależności od tego jakich interesów narodowych i uniwersalnych ma ono chronić. Chodzi tu m.in. o **funkcje ochronne** tego prawa (m.in. zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego), **funkcje promocyjne** - zapewniające rozwój, to jest funkcje projektujące, a także o funkcje zabezpieczające prawa nabyte - to jest w szerszym rozumieniu **funkcje rejestrujące**.

Na przemiany współczesnego prawa międzynarodowego wywierają wpływ głównie takie funkcje tego prawa jak:

- **funkcje regulujące stosunki wewnętrzne** państw, np. w zakresie stosunków pracy, tj. stosunków społecznych praw człowieka;

- funkcje **projektujące**; w sferze działań przyszłych, np. w kosmosie, na dnie mórz, we współpracy gospodarczej;

- funkcje **wyrównywania różnic pozaprawnych**, głównie w procesie kształtowania nowego międzynarodowego ładu gospodarczego. Wspomniane tu dziedziny jednocześnie są najbardziej charakterystycznymi cechami funkcji tego prawa, mającymi istotne znaczenie i dla kształtowania współczesnych stosunków międzynarodowych i dla kształtowania systemu współczesnego prawa międzynarodowego.

W pierwszej grupie funkcji współczesne prawo międzynarodowe kształtuje standardy jednakowego, równoprawnego traktowania obywateli przez ich własne państwa w dziedzinie ekonomicznej, socjalnej i politycznej, przy jednoczesnym zachowaniu odrębności źródeł prawa międzynarodowego i krajowego w tym zakresie, mimo iż różnice w przedmiocie regulacji znacznie się zacierają. Tworzone są instytucje międzynarodowe dla rozstrzygania sporów powstałych na tle stosowania prawa pracy oraz przestrzegania praw człowieka. Ten kierunek rozwoju prawa międzynarodowego i jego funkcji ma także znaczenie dla dalszego kształtowania koncepcji statusu jednostki w prawie międzynarodowym.

W drugiej grupie funkcji prawa międzynarodowego zarysowuje się tendencja do tworzenia nowych zasad prawa międzynarodowego o zasięgu ogólnym, powszechnym, jak np. zasady zawarte w Deklaracji zasad KBWE, jak i zasad dotyczących określonych dziedzin współpracy międzynarodowej np. w dziedzinie przestrzeni kosmicznej. Zasady te mają tworzyć ramy prawne dla przyszłej praktyki międzynarodowej, kształtować ją w pożądanym kierunku, a więc mają one charakter projektujący. Niekiedy nie mają owe zasady odbicia w praktyce dotychczasowej, co dotyczy np. zasad zawartych w Karcie Praw i Obowiązków Gospodarczych Państw. Nie wszystkie z tych zasad mają już formę traktatową i nie zawsze są powszechnie akceptowane. Kształtowaniu projektującej funkcji prawa międzynarodowego sprzyja przede wszystkim: działalność organizacji międzynarodowych, dążenie przez nie do zawierania umów wielostronnych z udziałem zrzeszonych w nie państw, próby oddziaływania tą drogą na prawo krajowe. Nowe zasady mogą także praktycznie wpływać na regulowanie prawne przyszłych konkretnych sytuacji i zachowań, co dotyczy np. takich dziedzin jak prawo morza czy prawo kosmiczne. Takie rozwiązania mają istotne znaczenie dla kształtowania stabilnych ram stosunków międzynarodowych, służą wspólnemu rozwiązywaniu problemów ważnych dla przyszłości w warunkach pokojowej współpracy, a nie dopiero ex post, pod naciskiem faktów dokonanych, czy nawet konfliktów. Prowadzenie odpowiednio programowanej, projektującej działalności prawotwórczej w dziedzinie współczesnych stosunków międzynarodowych jest przede wszystkim zasługą działań społeczności międzynarodowej zrzeszonej w systemie licznych organizacji międzynarodowych.

Kształtująca się dopiero nowa funkcja prawa międzynarodowego w zakresie wyrównywania pozaprawnych różnic a więc funkcja promocyjna w swej istocie, nie ma oparcia w ugruntowanych dotychczas zasadach prawa międzynarodowego, odnoszących się m.in. do zasad równości formalnej państw, nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne. Nowe zasady, wiążące się z nową „wyrównawczą" funkcją prawa międzynarodowego, realizowaną także w płaszczyźnie pozaprawnej, pozostają nadal w bliżej nieokreślonym stosunku do tradycyjnych zasad prawa międzynarodowego. Wyrównywanie pozaprawnych różnic między państwami dotyczy zwłaszcza ich rozwoju gospodarczego, który stanowi problem także dla przyszłego rozwoju społeczności międzynarodowej, dla kształtowania harmonij-

nych stosunków międzynarodowych. A chodzi tu o stosunki kształtowane na zasadzie suwerennej równości. Problemem jaki stoi przed współczesnym prawem międzynarodowym, jego teoretycznym i legislacyjnym zapleczem, jest rozwijanie owej nowej funkcji i przezwyciężenie trudności związanych przystosowaniom jej do istniejącego systemu prawa międzynarodowego. Sięga się tu pomocniczo do zasady „słuszności" (z prawa natury) przy interpretowaniu prawa obowiązującego, postulując także stosowanie tej zasady przy kształtowaniu tego prawa w drodze legislacyjnej. Nadal jednak pozostaje problemem stosunek tej zasady do powszechnie uznanych, tradycyjnych zasad prawa międzynarodowego, w tym także konsularnego i ochrony własności intelektualnej.

Kształtująca się nowa funkcja „wyrównawcza" prawa międzynarodowego wiąże się także ze stałym postępem technologicznym we współczesnym świecie, z rewolucją naukowo-techniczną. Powoduje to konieczność stałego poszerzania i nowelizowania dotychczasowych uregulowań także w relatywnie nowych dziedzinach prawa międzynarodowego. Chodzi tu bowiem m.in. o umożliwienie sprawiedliwego, równoprawnego korzystania z zasobów naturalnych dna mórz i oceanów, wykorzystywania łączności satelitarnej do tzw. teledetekcji (zdalnego badania zasobów ziemi), bezpośredniego przekazu telewizyjnego oraz równoprawne zapewnienie ochrony społeczności międzynarodowej przed zagrożeniami cywilizacyjnymi związanymi z zanieczyszczeniem środowiska, naruszeniem równowagi ekologicznej czy skutkami użycia broni masowej zagłady. Dziedziny te wymagają nadal określonych regulacji prawnych. Wyrównawczemu działaniu prawa międzynarodowego może służyć także odpowiednie spojrzenie na **system wartości**, a także jego modyfikacja. Dotychczasowe zmiany w systemie wartości sprawiły, iż zakazem objęte zostały wojny i kolonializm. Zmianie uległy poglądy na zakres kompetencji wewnętrznej państwa i statut jednostki. Zasady sprawiedliwości i równości stają się istotnym czynnikiem motywacji i dążeń do zdemokratyzowania współczesnych stosunków międzynarodowych, a także przyjęcia odpowiednich założeń nowego ładu ekonomicznego i ładu informacyjnego.

Istotnym czynnikiem przemian we współczesnym prawie międzynarodowym są tworzone takie jego nowe kategorie pojęciowe, a zarazem wartości jak: „wspólne dziedzictwo ludzkości", czy „ludzkość" i inne.

3. **Zarysowują się więc nowe tendencje i kierunki rozwoju prawa** międzynarodowego zarówno w omawianym, a także w szerszym kontekście, w rozwoju współczesnego prawa międzynarodowego. Uwidaczniają się zwłaszcza dwie zasadnicze tendencje:

a) rozszerzenie regulacji prawnomiędzynarodowych na nowe dziedziny związane z rozwojem technologii - i cywilizacji w ogóle - a także na niektóre sfery wewnętrznej kompetencji państwa,

b) dążenie - jako proces naturalny - do szerokiej kodyfikacji, wypełniania luk oraz do uściślenia drogą wykładni i działań legislacyjnych - poszczególnych budzących wątpliwości w praktyce stosowania, norm i zasad tego prawa. Bywają i takie sytuacje, co jest niekiedy prawidłowością, iż sformułowana przez dane gremium ONZ ogólna zasada znajduje później rozwinięcie w odpowiednim akcie Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, a później przybiera kształt umowy między narodowej. Tą drogą na przykład, ogłoszona przed blisko 50 laty w Paryżu (1948 r.) Powszechna Deklaracja Praw Obywatelskich, ONZ przybrała później kształt normatywny w Paktach Praw Człowieka.

Wyrazem nowych tendencji w rozwoju prawa międzynarodowego mogą być prace Komisji Prawa Międzynarodowego (KPM) obejmujące zagadnienia:

1) odpowiedzialność państwa;

2) immunitety jurysdykcyjne państw i ich własności;

3) status prawny kuriera dyplomatycznego i poczty dyplomatycznej;

4) zagadnienie innego niż żeglugowe wykorzystanie międzynarodowych dróg wodnych;

5) zobowiązania międzynarodowe wynikające ze szkodliwych następstw działań nie zakazanych przez prawo międzynarodowe;

6) traktaty między państwami i organizacjami międzynarodowymi (1982 r., prace zakończono);

7) projekt kodeksu przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości.

Istotnym problemem w dalszym kształtowaniu prawa międzynarodowego, m.in. z udziałem owej Komisji, chociaż nie tylko jej pozostaje jednak nadal nie tylko **sama kodyfikacja,** ale także stopniowy **rozwój tego prawa.** Istotne jest także kształtowanie „modelowych zasad" oraz analizy trendów w praktyce stosunków między państwami, a także badanie zjawiska, działania i zastępowania roli zwyczajowego prawa międzynarodowego prawem traktatowym, w tym także kodyfikacjami. Ale jednocześnie, istotne jest analizowanie procesu wchodzenia w życie konwencji, uwarunkowań i przebiegu ich ratyfikacji, niekiedy długotrwałego. Istotnym problemem jest także badanie zjawisk przenikania norm prawa międzynarodowego do krajowych systemów prawnych, a także miejsca tychże norm w owych systemach.

Istnieją sfery stosunków międzynarodowych wymagające szczególnie dynamicznego kształtowania odpowiednich regulacji prawno-międzynarodowych. Są to m.in.:

* międzynarodowa ochrona praw człowieka - szeroko pojmowana oraz międzynarodowe prawo humanitarne. Humanitaryzacja współczesnych stosunków międzynarodowych - także szerzej rozumiana - jest bowiem jednym z warunków harmonijnego kształtowania współczesnych stosunków między członkami społeczności międzynarodowej;

* infrastruktura prawna związana z utrzymaniem międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa pokojowego regulowania sporów międzynarodowych i chronieniem ludzkości przed wojną nuklearną i innymi zagrożeniami w postaci masowej zagłady. Kształtuje się także tzw. prawo przeciwwojenne, tj. międzynarodowe prawo pokoju i bezpieczeństwa;

* potrzeba rozwoju zasad prawnych wspomagających kształtowanie nowego, międzynarodowego ładu ekonomicznego;

* dość szerokie kompleksy regulacji prawnych związanych z rozwojem nauki i techniki oraz potencjalnymi następstwami tego rozwoju, stwarzającymi zarówno szansę jak i zagrożenia dla ludzkości. Są to przede wszystkim takie problemy jak:

- ochrona środowiska naturalnego człowieka w skali regionalnej i globalnej, będącą domeną kształtującego się już systemu tzw. międzynarodowego prawa środowiska;

- pokojowe wykorzystanie energii atomowej, wspomagane przez tzw. międzynarodowe prawo atomowe;

- pokojowe wykorzystanie przestrzeni kosmicznej, regulowane z pomocą tzw. międzynarodowego prawa kosmicznego;

- pokojowe wykorzystanie dna mórz i oceanów, związane m.in. z zagadnieniem tzw. wspólnego dziedzictwa ludzkości, przewidziane w nowym prawie morza z 1982 r.;

- zagadnienie kształtowania odpowiedniego reżimu prawnego Antarktyki, czym zajmuje się tzw. prawo antarktycznej;

- zagadnienia związane z tzw. nowym ładem informacyjnym.

Ponadto do nowych, istotnych dziedzin prawa międzynarodowego można zaliczyć także zagadnienia prawne związane ze zwalczaniem terroryzmu międzynarodowego oraz różnego rodzaju przestępczości o charakterze międzynarodowym.

Warto tu przypomnieć, iż w porządku dziennym różnych sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ przewidywano m.in. takie zagadnienia jak:

- pokojowe regulowanie sporów międzynarodowych;
- projekt kodeksu zbrodni przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości;
- wzmocnienie efektywności zasad zakazu użycia siły w stosunkach międzynarodowych;
- rozważenie skutecznych środków dla wzmocnienia ochrony i bezpieczeństwa misji oraz przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych;
- sprawa apartheidu i zakazu wszelkich form dyskryminacji rasowej;
- sprawa dekolonizacji;
- zagadnienie pokojowego wykorzystaniu energii atomowej.

Oczekuje się, że u progu XXI wieku prawo międzynarodowe będzie służyło ludzkości, programowaniu pokoju, uczciwemu podziałowi i współżyciu zgodnie z normami[2] prawa.

Prawo międzynarodowe jest postrzegane jako prawo służące działaniu międzynarodowego systemu politycznego. Wartości jakim ono służy dotyczą przede wszystkim jego zadań, funkcji jakie ono wypełnia na rzecz praktycznych potrzeb życia międzynarodowego. Prawo to bowiem nie jest utopią, lecz zespołem norm realnego systemu społecznego. Aby zrozumieć współczesne prawo międzynarodowe należy odpowiednio pojmować system polityki międzynarodowej w którym ono funkcjonuje. Dlatego też może ono i powinno wpływać na umacnianie wartości i najwyższej rangi przekonań moralnych jakimi kieruje się społeczność międzynarodowa. Prawo międzynarodowe ze swej istoty jest zorientowane ku praktycznemu stosowaniu jego norm. Tak pojmowane prawo międzynarodowe służy promowaniu pokojowych stosunków międzynarodowych.

Przedmiotem dyskusji jest ostatnio „paradoks konsensualizmu w prawie międzynarodowym[3]". Jeśli jest ono oderwane od przyzwolenia państw, to kto może być w lepszej sytuacji, aby orzec co jest z nim zgodne, wówczas kiedy państwa spierają się między sobą? Jeśli więc doktrynę konsensu (zgody, przyzwolenia) potraktować poważnie, wówczas nie ma miejsca dla „obiektywnej" odpowiedzi na pytanie „czym jest prawo"? Państwa angażując się w spór nie są skłonne uznawać tych samych kryteriów warunkujących stosowanie prawa. Doktryna suwerenności ma tu raczej ograniczone zastosowanie. To sytuuje konsens jako koncepcję mediacyjną między zasadniczą doktryną prawa międzynarodowego a aktualną praktyką państw lub innych podmiotów tego prawa.

Dąży się do zachowania jednolitości międzynarodowego porządku prawnego w ten sposób aby z jednej strony nie absolutyzować jako czegoś wyższego, nadrzędnego, roszczeń prawnych zgłaszanych przez podmioty obrotu międzynarodowego, z drugiej zaś aby nie sytuować prawa międzynarodowego w roli „superinstytucji" poza którą nie można znaleźć prawnego rozwiązania w sytuacji spornej. Współcześnie problem stanowi to, że występuje zbyt wiele sporów wymagających rozwiązania, zaś prawo międzynarodowe jest zbyt abstrakcyjne, aby mogło służyć jako arbiter między wysuwanymi roszczeniami. Tak więc jedynie konsens może być czymś pośrednim, mediującym, między jednością a fragmentacją, stabilnością i zmianami, porządkiem a sprawiedliwością. Siła współczesnego prawa międzynarodowego tkwi w jego zdolności przystosowawczej do wyłaniających się konieczności rozwiązań politycznych, strategicznych i dyplomatycznych. Powstaje tu kwe-

stia, czy kształt współczesnego prawa międzynarodowego zakłada jego empiryczną weryfikowalność. Dla teoretyków, dyplomatów i polityków istotne jest rozróżnienie kwestii: jak można działać stosując obowiązujące prawo międzynarodowe oraz jak powinno się postępować zgodnie z tym prawem.

Ważnym czynnikiem w stosunkach międzynarodowych jest kultura prawna[4].

Dwie minione wielkie wojny zaowocowały kolejno: Porozumieniem o Lidze Narodów i Kartą Narodów Zjednoczonych, wprowadzającą reżim prawny rządzący samoobroną oraz użyciem siły bądź jej zagrożeniem. Zakończenie „zimnej wojny" stwarza trzecią, nową okazję do kreowania szeroko zakrojonego porządku globalnego, umacniającego kulturę prawną dla reżimu użycia siły i samoobrony - zgodnie z Kartą NZ. Istnieje powszechne przekonanie, że ustrojów politycznych nie można trwale budować współcześnie bez kultury prawnej. Konieczny jest chociażby minimalnie koherentny system głównych zasad prawnych, zespolonych z procedurami i instytucjami, które by owe zasady dalej kształtowały i stosowały w ramach istniejących zrębów systemu prawnego.

Wspólnota międzynarodowa docenia kulturę prawną, chociaż w istocie można tu raczej mówić o zbiorze wielu subkultur prawnych. Reżimy prawne są zespolone wspólnym fundamentom zasad prawnym, takich chociażby jak zasady prawa traktatowego. Do propagowania kultury prawnej przyczynia się niewątpliwie Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze, chociaż oczekiwania wobec tego organu są znacznie większe.

Nie można jednak twierdzić, że więzi między różnymi reżimami zespolone w międzynarodowym systemie prawnym są często pozbawione praktycznych konsekwencji. Są relatywne słabości tych więzi i relatywne współzależności oddzielnych kultur różnych subsystemów prawnych jak i całej kultury prawnej. Ważnym nakazem jest rozumienie tych różnych osobliwości międzynarodowego systemu prawnego, jeśli chce się rozumieć rolę prawa w każdym aspekcie stosunków międzynarodowych. Ważne jest także właściwe rozumienie tego, że nie można mówić o szerokich uwarunkowaniach kultury prawnej w stosunkach międzynarodowych, wtedy kiedy te uwarunkowania są postrzegane jako oderwane od działania wielu oddzielnych reżimów, które są częścią tego systemu.

Niekiedy zauważa się, że instytucjonalny mechanizm wdrażania podstawowych zasad bezpieczeństwa międzynarodowego przewidzianych w Karcie NZ w międzynarodowy system jest mało efektywny. Dotyczy to zwłaszcza reżimu użycia siły w celu położenia kresu przemocy stosowanej na dużą skalę. Wprowadzone w Karcie NZ zasady, instytucje i procedury są jednak bardziej zbliżone niż każdy inny system do konstrukcji moralnej i globalnej kultury prawnej oraz do realnie istniejącego międzynarodowego systemu prawnego.

Głównym czynnikiem bezpieczeństwa międzynarodowego i jego podstawą są stabilne i niekonfrontacyjne relacje polityczne między głównymi siłami występującymi na arenie międzynarodowej w postaci określonych państw. Celem zaś polityki zagranicznej jest umacnianie reżimu prawnego ustalonego w Karcie NZ w jego zasadniczej roli jako części integralnej globalnego systemu bezpieczeństwa. Podejmowane działania kolektywne na rzecz zachowania pokoju są legitymowane dobrą wolą społeczności międzynarodowej, a w interwencje Narodów Zjednoczonych są angażowane do poszczególnych operacji także siły NATO, OBWE, Unia Europejska czy inne systemy regionalne, a także rządy państw indywidualnie bądź zbiorowo i agencje prywatne, pozarządowe.

Ocenia się, że bardziej stanowczo stosowana kultura prawna może powstrzymać zjawiska przemocy w stosunkach między państwami, ale nie należy jej traktować tylko jako nieosiągalnego ideału zapisanego w preambule Karty NZ. Konieczny jest tu rozważny osąd każdej wymagającej rozwiązania sytuacji, realistyczne jej naświetlanie, ocena możliwości działania i granic stosowania prawa we współczesnych stosunkach międzynarodowych.

Jak widzimy, są to więc zagadnienia bliskie problematyce międzynarodowego prawa pokoju i bezpieczeństwa. Niektóre z nich absorbowały zarówno uwagę noblistów, jak i społeczności międzynarodowej reprezentowanej w ONZ na rzecz kształtowania norm współżycia międzynarodowego na miarę współczesnych wyzwań i perspektywicznych potrzeb. Zaliczane są do nich m.in. także problemy globalne nad którymi dyskutują prawnicy zajmujący się prawem międzynarodowym – jak: przemoc, pieniądze, władza i kultura[5].

PRZYPISY

[1] Zob. M.Thee (ed.): Peace! by the Nobel Peace Prize laureats. An Anthology. Paris 1995.
[2] Zob. J.I. Charney, D.K. Anton, A.E.O Connell: Politics, values and functions: International law in the 2lst century, „Columbia Journal of Transnational Law", Vol.36, November 1997.
[3] Zob.O.A. Elias C.L.Lim: The paradox of consensualism in international law, Kluwer Law International, The Hague 1998.
[4] Zob. John Lawrence Hargrove: Force, a culture of Law and Amercan interests, „Columbia Journal of Transnational Law", Vol. 36/1997/, s. 433-447.
[5] Zob. ASIL: The American Society of International Law. 93RD Annual Meeting. On violence, money, power and culture: Reviewing the internationalist legacy. March 24-27, 1999. Washington, DC. Preliminary program.

WYKORZYSTANE PIŚMIENNICTWO

1. A. Roberts, B. Kingsbury (ed.), United Nations, Divided World. The UN's Roles in International Relations. Second Edition. Oxford 1994.

2. G.Evans. Współpraca dla pokoju. Agenda globalna na lata dziewięćdziesiąte i następne. PISM. Warszawa 1994.

3. E. Wyzner. Polska a 50 lat istnienia ONZ. Sprawy Międzynarodowe, 1995, nr 1.

4. J.R. Crook. The Fiftieth Session of the UN Cmmision on Human Rights. The American Journal of International Law (AJIL), vol. 88, 1994, No 4.

5. J.I. Charney. Progress in International Martime Boundary Delimitation Law. AJIL, Vol. 88, 1994, No 2.

6. J.I. Charney, Universal International Law. AJIL, Vol. 87, 1993, No 4.

7. O. Schachter. United Nations Law. AJIL, Vol. 88, 1994, No 1.

8. A. Michalska. Evolution of Codifications of International Human Rights and of the Doctrinal Foundations of These Codifcations. Polish Yearbook of International Law, Vol. XI. 1981-1982. Ossolineum 1988.

9. The evolution of international law since the founation of the United Nations. Theseaurus Acroasium, Vol. XVI (pr. zbior.).

10. E. Childers, B. Urquart. Renewing the United Nations System. Uppsala 1994.

11. A. Abraszewski. Polska w ONZ 1945-1975. Warszawa 1975.

12. G. Seidel. Ist die UN-Charta noch zeitgemass? Archiv des Volkerrechts Band 33, Heft 1/2, Mai 1995.

13. Polska w organizacjach międzynarodowcyh. Red. W. Parzymies, I. Popiuk-Rysińska, Wyd. Nauk. Scholar, Warszawa 1998.

LITERATURA ZALECANA

1. Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie. Rozszerzenie NATO. Warszawa-Toruń 1995.

2. Bieleń S.: Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów. Fundacja Studiów Międzynarodowych. Warszawa 1996.

3. Bieleń S., Mrozek B. (red.): Nowe role mocarstw. ISM UW, Warszawa 1996.

4. Bierzanek R.: Bezpieczeństwo regionalne w systemie ONZ, Wyd. MON. Warszawa 1977.

5. Bierzanek R: Wojna a prawo międzynarodowe. Wyd. MON, Warszawa 1977.

6. Chayes A.H., Raach G.T. (red.): Peace operations: developing an American strategy. National Defense University Press, Washhington DC 1995.

7. Evans G.: Współpraca dla pokoju. Agenda globalna na lata dziewięćdziesiąte i następne. PISM, Warszawa 1994.

8. Haliżak E., Kuźniar R. (red. nauk.). Stosunki międzynarodowe: geneza, struktura, funkcjonowanie. Podręcznik akademicki. Wyd. UW, Warszawa 1994.

9. Haliżak E., Popiuk-Rysińska I. (red.pr.zbior.). Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych. ISM UW. Wyd. Scholar. Warszawa 1995.

10. KBWE. Dokument Budapesztański 1994. Ku prawdziwemu partnerstwu w nowej erze. PISM, Warszawa 1995.

11. Klafkowski A.: Prawo międzynarodowe publiczne. Wyd. IV poprawione. PWN 1982 (rozdz.: VIII – Organizacje międzynarodowe; IX - Regulowanie sporów między państwami; X - Prawo międzynarodowe a wojna).

12. Kostecki W.: Europe after the cold war. The security complex theory. Instytut Studiów Politycznych PAN. Warszawa 1996.

13. Kostecki W., Łukaszuk L. (red.pr.zbior.): Uwarunkowania bezpieczeństwa i obronności Polski. Aspekty prawnomiędzynarodowe i polityczne. Wyd. AON. Warszawa 1995 r.

14. Kukułka J.: Historia współczesna stosunków międzynarodowych. PISM UW. Wyd. Scholar. Warszawa 1996.

15. Kukułka J. (red.pr.zbior.). Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie ISM UW. Warszawa 1994.

16. Kukułka J., Zięba R. (red.): Polityka zagraniczna państwa. Uniwersytet Warszawski. Warszawa 1992.

17. Kupiecki R. Szczepanik K.: Polityka zagraniczna Polski 1918-1994. ISM UW. Wyd. Scholar. Warszawa 1995.

18. Kuźniar R. (red.pr.zbior.): Między polityką a strategią ISM UW. Wyd. Scholar. Warszawa 1994.

19. Levine H.M., (red.): World politics debated. A reader in contemporary issues. Third edition. Mc Graw. Hill Book Company., New York 1989.

20. Levine H.M., Sioth J.E., (red.): The conduct of American foregin policy debated. New York 1990.

21. Łukaszuk L.: Międzynarodowe prawo humanitarne w systemie ochrony praw człowieka i humanizacji stosunków międzynarodowych. AON. Warszawa 1993.

22. Łukaszuk L., Korycki S., Kostecki W., (red.): Badania i nauczanie zagadnień prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego. AON. Warszawa 1996.

23. Makarczyk J.: Zasady nowego międzynarodowego ładu gospodarczego. Studium prawa międzynarodowego. Ossolineum, Wrocław 1988.

24. Multan W.: Porozumienia rozbrojeniowe po drugiej wojnie światowej. PISM, Warszawa 1985.

25. Parzymies S. (red.): Europejskie struktury współpracy. Informator. PISM, Warszawa 1995.

26. Polska i Ukraina w nowej Europie. Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej. Warszawa; 16-17 listopada 1992 r. PISM UW. Warszawa 1993.

27. Porro J., Doty P., Kaysen C., Ruina J., (red.): The nuclear age reder. New York 1989.

28. Przyborowska-Klimczak A.: Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów. Lublin 1995.

29. Rocznik strategiczny 96. Wyd. Scholar, Warszawa 1996.

30. Sutor J.: Pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych. Ossolineum. Wrocław 1979.

31. Suwerenność we współczesnym prawie międzynarodowym. Materiały ogólnopolskiej konferencji prawa międzynarodowego. Jabłonna 24-26 maja 1990 r. PISM. Warszawa 1991.

32. Tyranowski J.: Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym. PWN, Warszawa - Poznań 1990.

33. Wierzbicki B., Zadanowicz M.: Prawo międzynarodowe. Materiały do studiów. Białystok 1995.

34. Wizimirska B., (red.): Rocznik polskiej polityki zagranicznej 1997. PISM.

35. Kukułka J., Łukaszuk L. (red.): Od konfliktów do partnerskiej współpracy. AON, Warszawa 1997.

36. Skowroński A.: Siły pokojowe i operacje utrzymania pokoju Organizacji Narodów Zjednoczonych. AON, Warszawa 1997.

37. Parzymies S., Popiuk-Rysińska I., (red.): Polska w organizacjach międzynarodowych, Scholar 1998.

38. Kukułka J., Popiuk-Rysińska I., (red.): Wkład ONZ w rozwój współżycia narodów, Elipsa 1997.

39. Kukułka J., Łukaszuk L., (red.): Od konfliktów do partnerskiej współpracy. AON, Warszawa 1997.

40. Łukaszuk L., Kostecki W., Malak K., (red.): Obszary niestabilności międzynarodowych i sprzeczności interesów a bezpieczeństwo Polski. AON, Warszawa 1998.

41. Zięba R.: Nowa instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. AON, Warszawa 1998.

INTERNATIONAL LAW OF PEACE AND SECURITY DOCUMENTS AND COMMENTARIES

by Leonard Łukaszuk[1] and
Andrzej Skowroński[2]

CONTENTS

EDITORIAL *(L.Ł., A.S.)*

INTRODUCTION INTO TOPICAL ISSUES OF PEACE RESEARCH AND SECURITY STUDIES *(Leonard Łukaszuk. LL.D., Ph.D)*

Chapter One *(Andrzej Skowroński, Ph., D.)*[3]
INTERNATIONAL LEGAL OBLIGATION TO COOPERATE FOR MAINTANCE PEACE AND SECURITY

1. Constitutional relevance of international cooperation for maintance peace and security
2. Obligation to cooperate for maintance peace and security within the UN system
3. Cooperation of States for maintance peace and security at regional level.
4. Cooperation of States for maintance peace and security at bilateral level.

Notes

Chapter Two
LEGAL PRINCIPLES OF INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY

1. The notion of the above principles
2. Development and codification of the peace and security rule within the UN system
3. Principles of shaping up international relations within the regional security and cooperation systems
4. Principles of international relations in multilateral systems of mutual cooperation
5. Principles of international relations in bilateral treaties

Notes

Chapter Three
OBSERVATION OF THE PRINCIPLE OF NON USE OF FORCE AND BAN OF THREAT OF USE FORCE AS SINE QUA NON CONDITION OF INTERNATIONAL SECURITY

1. Evolution of the principle of non use of force.
2. Interdiction of use of force upon the UN Charter.
3. Ban of use of force as particularized principle in constitutional documents of the UN.
4. Ban of use of force as particularized principle in multilateral treatis.

---

[1] Leonard Łukaszuk, LL.D., Ph.D. Profesor-in-ordinary and head, Chair of International Law and Security at The National Defence University, Warsaw, Poland; Professor of International Law at the Warsaw University. Editor of this issue.

[2] Andrzej Skowroński, Ph.D., visiting Lecturer at the National Defence University, Warsaw, Poland, former Lecturer in international Law at the Warsaw University.

[3] Other Chapters also by Andrzej Skowroński, Ph.D.

5. Ban use of force as implemented principle in regional treaties and applied by regional organizations. .....
6. Ban of use of force as implemented principle in bilateral treaties. .....
7. Consequences upon international law of violation of ban use of force. .....
Notes .....

Chapter Four
MEASURES AND INSTRUMENTS OF PREVENTION OF BREACHES OF PEACE AND SECURITY .....
1. The preventive diplomacy. .....
2. The pacific settlement of international disputes. .....
A. Evolution of the law institution of pacific settlement of disputes before estabilishment of UN. .....
B. The system of pacific settlement of disputes upon the UN Charter. .....
C. Principles, agencies, and proceedings of disputes settlement by regional international organizations. .....
D. Principles, agencies and procedings of settlement of disputes upon bilateral treaties. .....
3. Prevention of sudden attacks and confidence building measures as a prerequisite of international security. .....
A. Treaties between USA and USSR/Russia on the conflict prevention and reduction a risk of nuclear war. .....
B. Confidence and security - building measures in Europe. .....
4. Demilitarization, arms control and disarmament. .....
A. Demilitarization of areas of global international importance. .....
B. The denuclearised areas. .....
C. Limitation of armaments and disarmament of mass destruction weapons. .....
D. Disarmament treaties between US and USSR/Russia. .....
E. Disarmament in Europe. .....
F. Measures aimed to prevent the proliferaction of weapons of mass destruction and control of conventional weapons transfer. .....
G. International legal ban of use of weapons as an instrument of arms control. .....
Notes .....

Chapter Five
THE LEGAL COMPULSORY MEASURES AS A COUNTERACTION AGAINST BREACHES OF PEACE AND INTERNATIONAL SECURITY .....
1. The inherent right to self-defence: collective or individual. .....
A. Upon the UN Charter .....
B. Upon multilateral treaties on mutual cooperation and regional level. .....
C. Upon bilateral treaties. .....
2. Non-military compulsory measures. .....
3. UN operations in case of the threat for peace, breaches of peace and while an act of aggression. .....
4. UN Peace-keeping operations. .....
Notes .....

Chapter Six
THE SECURITY OF THE BOTH INTERNATIONAL RELATIONS AND STATES' PUBLIC ORDER.....
1. The security of the both air and sea transport (aerial navigation and shipping).....
2. The security official entitled persons.....
3. The security of States'public order.....
Notes .....

Concluding Remarks
AN ATTEMPT TO THE SYNTHESIS: INTERNATIONAL LAW OF PEACE AND SECURITY WITHIN THE UN LEGISLATION SYSTEM *(Leonard Łukaszuk, LL.D., Ph.D.)*.....

BIBLIOGRAPHY (SUGGESTED READINGS) .....

Contents translated by L.Ł.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA – ARCHIWUM
Akademii Obrony Narodowej
Nr inw. 52205